નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

અઙ્ગુત્તરનિકાયે

એકકનિપાત-ટીકા

ગન્થારમ્ભકથા

અનન્તઞાણં કરુણાનિકેતં,
નમામિ **નાથં** જિતપઞ્ચમારં;
ધમ્મં વિસુદ્ધં ભવનાસહેતું,
સઙ્ઘઞ્ચ સેટ્ઠં હતસબ્બપાપં.

કસ્સપં તં મહાથેરં, સઙ્ઘસ્સ પરિણાયકં;
દીપસ્મિં તમ્બપણ્ણિમ્હિ, સાસનોદયકારકં.

પટિપત્તિપરાધીનં, સદારઞ્ઞનિવાસિનં;
પાકટં ગગને ચન્દ-મણ્ડલં વિય સાસને.

સઙ્ઘસ્સ પિતરં વન્દે, વિનયે સુવિસારદં;
યં નિસ્સાય વસન્તોહં, વુડ્ઢિપ્પત્તોસ્મિ સાસને.

અનુથેરં મહાપઞ્ઞં, **સુમેધં** સુતિવિસ્સુતં;
અવિખણ્ડિતસીલાદિ-પરિસુદ્ધગુણોદયં.

બહુસ્સુતં સતિમન્તં, દન્તં સન્તં સમાહિતં;
નમામિ સિરસા ધીરં, ગરું મે ગણવાચકં.

આગતાગમતક્કેસુ , સદ્દસત્થનયઞ્ઞુસુ;
યસ્સન્તેવાસિભિક્ખૂસુ, સાસનં સુપ્પતિટ્ઠિતં.

યો સીહળિન્દો ધિતિમા યસસ્સી,
ઉળારપઞ્ઞો નિપુણો કલાસુ;
જાતો વિસુદ્ધે રવિસોમવંસે,
મહબ્બલો અબ્ભુતવુત્તિતેજો.

જિત્વારિવગ્ગં અતિદુપ્પસય્હં,
અનઞ્ઞસાધારણવિક્કમેન;

પત્તાભિસેકો જિનધમ્મસેવી,
અભિપ્પસન્નો રતનત્તયમ્હિ.

ચિરં વિભિન્ને જિનસાસનસ્મિં,
પચ્ચત્થિકે સુટ્ઠુ વિનિગ્ગહેત્વા;
સુધંવ સામગ્ગિરસં પસત્થં,
પાયેસિ ભિક્ખૂ પરિસુદ્ધસીલે.

કત્વા વિહારે વિપુલે ચ રમ્મે,
તત્રપ્પિતેનેકસહસ્સસઙ્ઘે;
ભિક્ખૂ અસેસે ચતુપચ્ચયેહિ,
સન્તપ્પયન્તો સુચિરં અખણ્ડં.

સદ્ધમ્મવુદ્ધિં અભિકઙ્ખમાનો,
સયમ્પિ ભિક્ખૂ અનુસાસયિત્વા;
નિયોજયં ગન્થવિપસ્સનાસુ,
અકાસિ વુદ્ધિં જિનસાસનસ્સ.

તેનાહમચ્ચન્તમનુગ્ગહીતો,
અનઞ્ઞસાધારણસઙ્ગહેન;
યસ્મા પરક્કન્તભુજવ્હયેન,
અજ્ઝેસિતો ભિક્ખુગણસ્સ મજ્ઝે.

તસ્મા અનુત્તાનપદાનમત્થં,
સેટ્ઠાય અઙ્ગુત્તરવણ્ણનાય;
સન્દસ્સયિસ્સં સકલં સુબોદ્ધું,
નિસ્સાય પુબ્બાચરિયપ્પભાવં.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના

૧. સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયં નમસ્સિતુકામો તસ્સ વિસિટ્ઠગુણયોગસન્દસ્સનત્થં ''**કરુણાસીતલહદય**''ન્તિઆદિમાહ. વિસિટ્ઠગુણયોગેન હિ વન્દનારહભાવો, વન્દનારહે ચ કતા વન્દના યથાધિપ્પેતમત્થં સાધેતિ. એત્થ ચ સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપ્પણામકરણપ્પયોજનં તત્થ તત્થ બહુધા પપઞ્ચેન્તિ આચરિયા, મયં પન ઇધાધિપ્પેતમેવ પયોજનં દસ્સયિસ્સામ, તસ્મા સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપ્પણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થન્તિ વેદિતબ્બં. ઇદમેવ હિ પયોજનં આચરિયેન ઇધાધિપ્પેતં. તથા હિ વક્ખતિ –

''ઇતિ મે પસન્નમતિનો, રતનત્તયવન્દનામયં પુઞ્ઞં;

યં સુવિહતન્તરાયો, હુત્વા તસ્સાનુભાવેના''તિ.

રતનત્તયપ્પણામકરણેન ચેત્થ યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનં રતનત્તયપૂજાય પઞ્ઞાપાટવતો, તાય પઞ્ઞાપાટવઞ્ચ રાગાદિમલવિધમનતો. વુત્તઞ્હેતં –

''યસ્મિં, મહાનામ, સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતી''તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧).

તસ્મા રતનત્તયપૂજનેન વિક્ખાલિતમલાય પઞ્ઞાય પાટવસિદ્ધિ.

અથ વા રતનત્તયપૂજનસ્સ પઞ્ઞાપદટ્ઠાનસમાધિહેતુત્તા પઞ્ઞાપાટવં. વુત્તઞ્હિ તસ્સ સમાધિહેતુત્તં –

''ઉજુગતચિત્તો ખો પન, મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતિ, પીતિમનસ્સ કાયો પસ્સમ્ભતિ, પસ્સદ્ધકાયો સુખં વેદિયતિ, સુખિનો ચિત્તં સમાધિયતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧).

સમાધિસ્સ ચ પઞ્ઞાય પદટ્ઠાનભાવો વુત્તોયેવ – ''સમાહિતો યથાભૂતં પજાનાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૫; ૪.૯૯; ૫.૧૦૭૧). તતો એવં પટુભૂતાય પઞ્ઞાય પટિઞ્ઞામહત્તકતં ખેદમભિભુય્ય અનન્તરાયેન સંવણ્ણનં સમાપયિસ્સતિ.

અથ વા રતનત્તયપૂજાય આયુવણ્ણસુખબલવડ્ઢનતો અનન્તરાયેન પરિસમાપનં વેદિતબ્બં. રતનત્તયપ્પણામેન હિ આયુવણ્ણસુખબલાનિ વડ્ઢન્તિ. વુત્તઞ્હેતં –

''અભિવાદનસીલિસ્સ, નિચ્ચં વુડ્ઢાપચાયિનો;
ચત્તારો ધમ્મા વડ્ઢન્તિ, આયુ વણ્ણો સુખં બલ''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૦૯) –

તતો આયુવણ્ણસુખબલવુદ્ધિયા હોતેવ કારિયનિટ્ઠાનં.

અથ વા રતનત્તયગારવસ્સ પટિભાનાપરિહાનાવહત્તા. અપરિહાનાવહઞ્હિ તીસુપિ રતનેસુ ગારવં. વુત્તઞ્હેતં –

''સત્તિમે, ભિક્ખવે, અપરિહાનીયા ધમ્મા. કતમે સત્ત? સત્થુગારવતા, ધમ્મગારવતા, સઙ્ઘગારવતા, સિક્ખાગારવતા, સમાધિગારવતા, સોવચસ્સતા, કલ્યાણમિત્તતા''તિ (અ॰ નિ॰ ૭.૩૪).

હોતેવ ચ તતો પટિભાનાપરિહાનેન યથાપટિઞ્ઞાતપરિસમાપનં.

અથ વા પસાદવત્થૂસુ પૂજાય પુઞ્ઞાતિસયભાવતો. વુત્તઞ્હિ તસ્સા પુઞ્ઞાતિસયત્તં –

''પૂજારહે પૂજયતો, બુદ્ધે યદિ વ સાવકે;

પપઞ્ચસમતિક્કન્તે, તિણ્ણસોકપરિદ્દવે.

તે તાદિસે પૂજયતો, નિબ્બુતે અકુતોભયે;
ન સક્કા પુઞ્ઞં સઙ્ખાતું, ઇમેત્તમપિ કેનચી’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૯૫-૧૯૬; અપ॰ થેર ૧.૧૦.૧-૨);

પુઞ્ઞાતિસયો ચ યથાધિપ્પેતપરિસમાપનૂપાયો. યથાહ –

‘‘એસ દેવમનુસ્સાનં, સબ્બકામદદો નિધિ;
યં યદેવાભિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી’’તિ. (ખુ॰ પા॰ ૮.૧૦);

ઉપાયેસુ ચ પટિપન્નસ્સ હોતેવ કારિયનિટ્ઠાનં. રતનત્તયપૂજા હિ નિરતિસયપુઞ્ઞક્ખેત્તસમ્બુદ્ધિયા અપરિમેય્યપ્પભાવો પુઞ્ઞાતિસયોતિ બહુવિધન્તરાયેપિ લોકસન્નિવાસે અન્તરાયનિબન્ધનસકલસંકિલેસવિદ્ધંસનાય પહોતિ, ભયાદિઉપદ્દવઞ્ચ નિવારેતિ. તસ્મા વુત્તં – ‘‘સંવણ્ણનારમ્ભે રતનત્તયપ્પણામકરણં યથાપટિઞ્ઞાતસંવણ્ણનાય અનન્તરાયેન પરિસમાપનત્થ’’ન્તિ.

એવઞ્ચ સપ્પયોજનં રતનત્તયવન્દનં કત્તુકામો પઠમં તાવ ભગવતો વન્દનં કાતું તમ્મૂલકત્તા સેસરતનાનં ‘‘**કરુણાસીતલહદયં…પે॰… ગતિવિમુત્ત**’’ન્તિ આહ. તત્થ યસ્સા દેસનાય સંવણ્ણનં કત્તુકામો, સા ન વિનયદેસના વિય કરુણાપધાના, નાપિ અભિધમ્મદેસના વિય પઞ્ઞાપધાના, અથ ખો કરુણાપઞ્ઞાપધાનાતિ તદુભયપ્પધાનમેવ તાવ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ થોમનં કાતું ‘‘**કરુણાસીતલહદયં, પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**’’ન્તિ વુત્તં. તત્થ કિરતીતિ કરુણા, પરદુક્ખં વિક્ખિપતિ અપનેતીતિ અત્થો. અથ વા કિણાતીતિ કરુણા, પરદુક્ખે સતિ કારુણિકં હિંસતિ વિબાધતીતિ અત્થો. પરદુક્ખે સતિ સાધૂનં કમ્પનં હદયખેદં કરોતીતિ વા કરુણા. અથ વા કમિતિ સુખં, તં રુન્ધતીતિ કરુણા. એસા હિ પરદુક્ખાપનયનકામતાલક્ખણા અત્તસુખનિરપેક્ખતાય કારુણિકાનં સુખં રુન્ધતિ વિબન્ધતીતિ અત્થો. કરુણાય સીતલં કરુણાસીતલં, કરુણાસીતલં હદયં અસ્સાતિ કરુણાસીતલહદયો, તં **કરુણાસીતલહદયં**.

તત્થ કિઞ્ચાપિ પરેસં હિતોપસંહારસુખાદિઅપરિહાનિચ્છનસભાવતાય, બ્યાપાદારતીનં ઉજુવિપચ્ચનીકતાય ચ સત્તસન્તાનગતસન્તાપવિચ્છેદનાકારપ્પવત્તિયા મેત્તામુદિતાનમ્પિ ચિત્તસીતલભાવકારણતા ઉપલબ્ભતિ, તથાપિ દુક્ખાપનયનાકારપ્પવત્તિયા પરૂપતાપાસહનરસા અવિહિંસભૂતા કરુણા વિસેસેન ભગવતો ચિત્તસ્સ ચિત્તપ્પસ્સદ્ધિ વિય સીતિભાવનિમિત્તન્તિ વુત્તં – ‘‘**કરુણાસીતલહદય**’’ન્તિ. કરુણામુખેન વા મેત્તામુદિતાનમ્પિ હદયસીતલભાવકારણતા વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા અસાધારણઞાણવિસેસનિબન્ધનભૂતા સાતિસયં નિરવસેસઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં વિય સવિસયબ્યાપિતાય મહાકરુણાભાવં ઉપગતા કરુણાવ ભગવતો અતિસયેન હદયસીતલભાવહેતૂતિ આહ – ‘‘**કરુણાસીતલહદય**’’ન્તિ. અથ વા સતિપિ મેત્તામુદિતાનં સાતિસયે હદયસીતિભાવનિબન્ધનત્તે સકલબુદ્ધગુણવિસેસકારણતાય તાસમ્પિ કારણન્તિ કરુણાવ ભગવતો ‘‘હદયસીતલભાવકારણ’’ન્તિ વુત્તા. કરુણાનિદાના હિ સબ્બેપિ બુદ્ધગુણા. કરુણાનુભાવનિબ્બાપિયમાનસંસારદુક્ખસન્તાપસ્સ હિ ભગવતો પરદુક્ખાપનયનકામતાય અનેકાનિપિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પાનં અકિલન્તરૂપસ્સેવ નિરવસેસબુદ્ધકરધમ્મસમ્ભરણનિરતસ્સ સમધિગતધમ્માધિપતેય્યસ્સ ચ સન્નિહિતેસુપિ સત્તસઙ્ખારસમુપનીતહદયૂપતાપનિમિત્તેસુ ન ઈસકમ્પિ ચિત્તસીતિભાવસ્સ અઞ્ઞથત્તમહોસીતિ. એતસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે તીસુપિ અવત્થાસુ ભગવતો કરુણા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પજાનાતીતિ પઞ્ઞા, યથાસભાવં પકારેહિ પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો. પઞ્ઞાવ ઞેય્યાવરણપ્પહાનતો પકારેહિ ધમ્મસભાવાવજોતનટ્ઠેન પજ્જોતોતિ પઞ્ઞાપજ્જોતો. સવાસનપ્પહાનતો વિસેસેન હતં સમુગ્ઘાતિતં વિહતં. પઞ્ઞાપજ્જોતેન વિહતં પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતં , મુય્હન્તિ તેન, સયં વા મુય્હતિ, મોહનમત્તમેવ વા તન્તિ મોહો, અવિજ્જા. સ્વેવ વિસયસભાવપ્પટિચ્છાદનતો અન્ધકારસરિક્ખતાય તમો વિયાતિ મોહતમો, પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતો મોહતમો એતસ્સાતિ પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમો, તં **પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં**. સબ્બેસમ્પિ હિ ખીણાસવાનં સતિપિ પઞ્ઞાપજ્જોતેન અવિજ્જન્ધકારસ્સ વિહતભાવે સદ્ધાધિમુત્તેહિ વિય દિટ્ઠિપ્પત્તાનં સાવકેહિ પચ્ચેકસમ્બુદ્ધેહિ ચ સવાસનપ્પહાનેન સમ્માસમ્બુદ્ધાનં કિલેસપ્પહાનસ્સ વિસેસો વિજ્જતીતિ સાતિસયેન અવિજ્જાપહાનેન ભગવન્તં થોમેન્તો આહ – "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ.

અથ વા અન્તરેન પરોપદેસં અત્તનો સન્તાને અચ્ચન્તં અવિજ્જન્ધકારવિગમસ્સ નિબ્બત્તિતત્તા, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતાય બલેસુ ચ વસીભાવસ્સ સમધિગતત્તા, પરસન્તતિયઞ્ચ ધમ્મદેસનાતિસયાનુભાવેન સમ્મદેવ તસ્સ પવત્તિતત્તા ભગવાવ વિસેસતો મોહતમવિગમેન થોમેતબ્બોતિ આહ – "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ. ઇમસ્મિઞ્ચ અત્થવિકપ્પે "પઞ્ઞાપજ્જોતો"તિ પદેન ભગવતો પટિવેધપઞ્ઞા વિય દેસનાપઞ્ઞાપિ સામઞ્ઞનિદ્દેસેન, એકસેસનયેન વા સઙ્ગહિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

અથ વા ભગવતો ઞાણસ્સ ઞેય્યપરિયન્તિકત્તા સકલઞેય્યધમ્મસભાવાવબોધનસમત્થેન અનાવરણઞાણસઙ્ખાતેન પઞ્ઞાપજ્જોતેન સબ્બઞેય્યધમ્મસભાવચ્છાદકસ્સ મોહન્ધકારસ્સ વિધમિતત્તા અનઞ્ઞસાધારણો ભગવતો મોહતમવિનાસોતિ કત્વા વુત્તં – "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ. એત્થ ચ મોહતમવિધમનન્તે અધિગતત્તા અનાવરણઞાણં કારણોપચારેન સસન્તાનમોહતમવિધમનં દટ્ઠબ્બં. અભિનીહારસમ્પત્તિયા સવાસનપ્પહાનમેવ હિ કિલેસાનં ઞેય્યાવરણપ્પહાનન્તિ, પરસન્તાને પન મોહતમવિધમનસ્સ કારણભાવતો અનાવરણઞાણં "મોહતમવિધમન"ન્તિ વુચ્ચતીતિ.

કિં પન કારણં અવિજ્જાસમુગ્ઘાતોયેવેકો પહાનસમ્પત્તિવસેન ભગવતો થોમનાનિમિત્તં ગય્હતિ, ન પન સાતિસયનિરવસેસકિલેસપ્પહાનન્તિ? તપ્પહાનવચનેનેવ તદેકટ્ઠતાય સકલસંકિલેસગણસમુગ્ઘાતસ્સ વુત્તત્તા. ન હિ સો તાદિસો કિલેસો અત્થિ, યો નિરવસેસઅવિજ્જાપહાનેન ન પહીયતીતિ.

અથ વા વિજ્જા વિય સકલકુસલધમ્મસમુપ્પત્તિયા, નિરવસેસાકુસલધમ્મનિબ્બત્તિયા સંસારપ્પવત્તિયા ચ અવિજ્જા પધાનકારણન્તિ તબ્બિઘાતવચનેન સકલસંકિલેસગણસમુગ્ઘાતો વુત્તો એવ હોતીતિ વુત્તં – "**પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ**"ન્તિ.

નરા ચ અમરા ચ નરામરા, સહ નરામરેહીતિ સનરામરો, સનરામરો ચ સો લોકો ચાતિ સનરામરલોકો, તસ્સ ગરૂતિ સનરામરલોકગરુ, તં **સનરામરલોકગરું**. એતેન દેવમનુસ્સાનં વિય તદવસિટ્ઠસત્તાનમ્પિ યથારહં ગુણવિસેસાવહતાય ભગવતો ઉપકારતં દસ્સેતિ. ન ચેત્થ પધાનપ્પધાનભાવો ચોદેતબ્બો. અઞ્ઞો હિ સદ્દક્કમો, અઞ્ઞો અત્થક્કમો. ઈદિસેસુ હિ સમાસપદેસુ પધાનમ્પિ અપ્પધાનં વિય નિદ્દિસીયતિ યથા "સરાજિકાય પરિસાયા"તિ (ચૂળવ॰ ૩૩૬). કામઞ્ચેત્થ સત્તસઙ્ખારભાજનવસેન તિવિધો લોકો, ગરુભાવસ્સ પન અધિપ્પેતત્તા ગરુકરણસમત્થસ્સેવ યુજ્જનતો સત્તલોકસ્સ વસેન અત્થો ગહેતબ્બો. સો હિ લોકીયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞપાપાનિ તબ્બિપાકો ચાતિ "લોકો"તિ વુચ્ચતિ. અમરગ્ગહણેન ચેત્થ ઉપપત્તિદેવા અધિપ્પેતા.

અથ વા સમૂહત્થો લોકસદ્દો સમુદાયવસેન લોકીયતિ પઞ્ઞાપીયતીતિ. સહ નરેહીતિ સનરા, સનરા ચ તે અમરા ચાતિ સનરામરા, તેસં લોકોતિ સનરામરલોકોતિ પુરિમનયેનેવ યોજેતબ્બં. અમરસદ્દેન ચેત્થ વિસુદ્ધિદેવાપિ સઙ્ગય્હન્તિ. તેપિ હિ મરણાભાવતો પરમત્થતો અમરા. નરામરાનંયેવ ચ ગહણં ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસવસેન યથા ''સત્થા દેવમનુસ્સાન''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૫૭). તથા હિ સબ્બાનત્થપરિહરણપુબ્બઙ્ગમાય નિરવસેસહિતસુખવિધાનતપ્પરાય નિરતિસયાય પયોગસમ્પત્તિયા સદેવમનુસ્સાય પજાય અચ્ચન્તૂપકારિતાય અપરિમિતનિરુપમપ્પભાવગુણવિસેસસમઙ્ગિતાય ચ સબ્બસત્તુત્તમો ભગવા અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસુ અપરિમાણાનં સત્તાનં ઉત્તમગારવટ્ઠાનં. તેન વુત્તં – ''**સનરામરલોકગરુ**''ન્તિ.

સોભનં ગતં ગમનં એતસ્સાતિ સુગતો. ભગવતો હિ વેનેય્યજનૂપસઙ્કમનં એકન્તેન તેસં હિતસુખનિપ્ફાદનતો સોભનં, તથા લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપ્પટિમણ્ડિતરૂપકાયતાય દુતવિલમ્બિતખલિતાનુકડ્ઢનનિપ્પીળનુક્કુટિકકુટિલાકુટિલતાદિ- દોસરહિતમવહસિતરાજહંસવસભવારણમિગરાજગમનં કાયગમનં ઞાણગમનઞ્ચ વિપુલનિમ્મલકરુણાસતિવીરિયાદિગુણવિસેસસહિતમભિનીહારતો યાવ મહાબોધિ અનવજ્જતાય સોભનમેવાતિ. અથ વા સયમ્ભુઞાણેન સકલમ્પિ લોકં પરિઞ્ઞાભિસમયવસેન પરિજાનન્તો ઞાણેન સમ્મા ગતો અવગતોતિ સુગતો, તથા લોકસમુદયં પહાનાભિસમયવસેન પજહન્તો અનુપ્પત્તિધમ્મતં આપાદેન્તો સમ્મા ગતો અતીતોતિ સુગતો, લોકનિરોધં નિબ્બાનં સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો અધિગતોતિ સુગતો, લોકનિરોધગામિનિપટિપદં ભાવનાભિસમયવસેન સમ્મા ગતો પટિપન્નોતિ સુગતો. ''સોતાપત્તિમગ્ગેન યે કિલેસા પહીના, તે કિલેસે ન પુનેતિ ન પચ્ચેતિ ન પચ્ચાગચ્છતીતિ સુગતો''તિઆદિના (ચૂળનિ॰ મેત્તગૂમાણવપુચ્છાનિદ્દેસો ૨૭) નયેન અયમત્થો વિભાવેતબ્બો. અથ વા સુન્દરં ઠાનં સમ્માસમ્બોધિં, નિબ્બાનમેવ વા ગતો અધિગતોતિ સુગતો, યસ્મા વા ભૂતં તચ્છં અત્થસંહિતં વેનેય્યાનં યથારહં કાલયુત્તમેવ ચ ધમ્મં ભાસતિ, તસ્મા સમ્મા ગદતીતિ સુગતો, દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા. ઇતિ સોભનગમનતાદીહિ સુગતો, તં **સુગતં**.

પુઞ્ઞપાપકમ્મેહિ ઉપપજ્જનવસેન ગન્તબ્બતો ગતિયો, ઉપપત્તિભવવિસેસા. તા પન નિરયાદિવસેન પઞ્ચવિધા. તાહિ સકલસ્સપિ ભવગામિકમ્મસ્સ અરિયમગ્ગાધિગમેન અવિપાકારહભાવકરણેન નિવત્તિતત્તા ભગવા પઞ્ચહિપિ ગતીહિ સુટ્ઠુ મુત્તો વિસંયુત્તોતિ આહ – ''**ગતિવિમુત્ત**''ન્તિ. એતેન ભગવતો કત્થચિપિ ગતિયા અપરિયાપન્નતં દસ્સેતિ, યતો ભગવા ''દેવાતિદેવો''તિ વુચ્ચતિ. તેનેવાહ –

''યેન દેવૂપપત્યસ્સ, ગન્ધબ્બો વા વિહઙ્ગમો;
યક્ખત્તં યેન ગચ્છેય્યં, મનુસ્સત્તઞ્ચ અબ્બજે;
તે મય્હં આસવા ખીણા, વિદ્ધસ્તા વિનળીકતા''તિ. (અ॰ નિ॰ ૪.૩૬);

તંતંગતિસંવત્તનિકાનઞ્હિ કમ્મકિલેસાનં અગ્ગમગ્ગેન બોધિમૂલેયેવ સુપ્પહીનત્તા નત્થિ ભગવતો ગતિપરિયાપન્નતાતિ અચ્ચન્તમેવ ભગવા સબ્બભવયોનિગતિવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિસત્તાવાસસત્તનિકાયેહિ સુપરિમુત્તો, તં **ગતિવિમુત્તં. વન્દે**તિ નમામિ, થોમેમીતિ વા અત્થો.

અથ વા **ગતિવિમુત્ત**ન્તિ અનુપાદિસેસનિબ્બાનધાતુપ્પત્તિયા ભગવન્તં થોમેતિ. એત્થ હિ દ્વીહિ આકારેહિ ભગવતો થોમના વેદિતબ્બા અત્તહિતસમ્પત્તિતો પરહિતપ્પટિપત્તિતો ચ. તેસુ અત્તહિતસમ્પત્તિ અનાવરણઞાણાધિગમતો સવાસનાનં સબ્બેસં કિલેસાનં અચ્ચન્તપ્પહાનતો અનુપાદિસેસનિબ્બાનપ્પત્તિતો ચ વેદિતબ્બા, પરહિતપ્પટિપત્તિ લાભસક્કારાદિનિરપેક્ખચિત્તસ્સ સબ્બદુક્ખનિય્યાનિકધમ્મદેસનતો વિરુદ્ધેસુપિ નિચ્ચં હિતજ્ઝાસયતો ઞાણપરિપાકકાલાગમનતો ચ. સા પનેત્થ આસયતો પયોગતો ચ દુવિધા, પરહિતપ્પટિપત્તિ તિવિધા ચ, અત્તહિતસમ્પત્તિ પકાસિતા હોતિ. કથં? ''કરુણાસીતલહદય''ન્તિ એતેન આસયતો પરહિતપ્પટિપત્તિ , સમ્માગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પયોગતો પરહિતપ્પટિપત્તિ, ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમં ગતિવિમુત્ત''ન્તિ એતેહિ ચતુસચ્ચસમ્પટિવેધનત્થેન ચ સુગતસદ્દેન તિવિધાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિ, અવસિટ્ઠેન ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ''ન્તિ એતેન ચાપિ અત્તહિતસમ્પત્તિ પરહિતપ્પટિપત્તિ પકાસિતા હોતીતિ.

અથ વા તીહિ આકારેહિ ભગવતો થોમના વેદિતબ્બા હેતુતો, ફલતો, ઉપકારતો ચ. તત્થ **હેતુ** મહાકરુણા, સા પઠમપદેન દસ્સિતા. **ફલં** ચતુબ્બિધં ઞાણસમ્પદા, પહાનસમ્પદા, આનુભાવસમ્પદા, રૂપકાયસમ્પદા ચાતિ. તાસુ ઞાણપ્પહાનસમ્પદા દુતિયપદેન સચ્ચપ્પટિવેધનત્થેન ચ સુગતસદ્દેન પકાસિતા હોન્તિ, આનુભાવસમ્પદા તતિયપદેન, રૂપકાયસમ્પદા યથાવુત્તકાયગમનસોભનત્થેન સુગતસદ્દેન લક્ખણાનુબ્યઞ્જનપારિપૂરિયા વિના તદભાવતો. **ઉપકારો** અનન્તરં અબાહિરં કરિત્વા તિવિધયાનમુખેન વિમુત્તિધમ્મદેસના. સો સમ્માગદનત્થેન સુગતસદ્દેન પકાસિતો હોતીતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ ''કરુણાસીતલહદય''ન્તિ એતેન સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં દસ્સેતિ. મહાકરુણાસઞ્ચોદિતમાનસો હિ ભગવા સંસારપઙ્કતો સત્તાનં સમુદ્ધરણત્થં કતાભિનીહારો અનુપુબ્બેન પારમિયો પૂરેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અધિગતોતિ કરુણા સમ્માસમ્બોધિયા મૂલં. ''પઞ્ઞાપજ્જોતવિહતમોહતમ''ન્તિ એતેન સમ્માસમ્બોધિં દસ્સેતિ. અનાવરણઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ અનાવરણઞાણં ''સમ્માસમ્બોધી''તિ વુચ્ચતીતિ. સમ્માગમનત્થેન સુગતસદ્દેન સમ્માસમ્બોધિયા પટિપત્તિં દસ્સેતિ લીનુદ્ધચ્ચપતિટ્ઠાનાયૂહનકામસુખલ્લિકત્તકિલમથાનુયોગસસ્સતુચ્છેદાભિનિવેસાદિઅન્તદ્વયરહિતાય કરુણાપઞ્ઞાપરિગ્ગહિતાય મજ્ઝિમાય પટિપત્તિયા પકાસનતો સુગતસદ્દસ્સ. ઇતરેહિ સમ્માસમ્બોધિયા પધાનપ્પધાનભેદં પયોજનં દસ્સેતિ. સંસારમહોઘતો સત્તસન્તારણઞ્હેત્થ પધાનં પયોજનં, તદઞ્ઞમપ્પધાનં. તેસુ પધાનેન પરહિતપ્પટિપત્તિં દસ્સેતિ, ઇતરેન અત્તહિતસમ્પત્તિં. તદુભયેન અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ ચતૂસુ પુગ્ગલેસુ ભગવતો ચતુત્થપુગ્ગલભાવં દસ્સેતિ. તેન ચ અનુત્તરદક્ખિણેય્યભાવં ઉત્તમવન્દનેય્યભાવં અત્તનો ચ વન્દનકિરિયાય ખેત્તઙ્ગતભાવં દસ્સેતિ.

એત્થ ચ કરુણાગહણેન લોકિયેસુ મહગ્ગતભાવપ્પત્તાસાધારણગુણદીપનતો ભગવતો સબ્બલોકિયગુણસમ્પત્તિ દસ્સિતા હોતિ, પઞ્ઞાગહણેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનમગ્ગઞાણદીપનતો સબ્બલોકુત્તરગુણસમ્પત્તિ. તદુભયગ્ગહણસિદ્ધો હિ અત્થો ''સનરામરલોકગરુ''ન્તિઆદિના પપઞ્ચીયતીતિ . કરુણાગહણેન ચ ઉપગમનં નિરુપક્કિલેસં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગહણેન અપગમનં. તથા કરુણાગહણેન લોકસમઞ્ઞાનુરૂપં ભગવતો પવત્તિં દસ્સેતિ લોકવોહારવિસયત્તા કરુણાય, પઞ્ઞાગહણેન સમઞ્ઞાય અનતિધાવનં. સભાવાનવબોધેન હિ ધમ્માનં સમઞ્ઞં અતિધાવિત્વા સત્તાદિપરામસનં હોતીતિ. તથા કરુણાગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિવિહારં દસ્સેતિ, પઞ્ઞાગહણેન તીસુ કાલેસુ અપ્પટિહતઞાણં ચતુસચ્ચઞાણં, ચતુપટિસમ્ભિદાઞાણં, ચતુવેસારજ્જઞાણં. કરુણાગહણેન મહાકરુણાસમાપત્તિઞાણસ્સ ગહિતત્તા

સેસાસાધારણઞાણાનિ, છ અભિઞ્ઞા, અટ્ઠસુ પરિસાસુ અકમ્પનઞાણાનિ, દસ બલાનિ, ચુદ્દસ બુદ્ધઞાણાનિ, સોળસ ઞાણચરિયા, અટ્ઠારસ બુદ્ધધમ્મા, ચતુચત્તાલીસ ઞાણવત્થૂનિ, સત્તસત્તતિ ઞાણવત્થૂનીતિ એવમાદીનં અનેકેસં પઞ્ઞાપભેદાનં વસેન ઞાણચારં દસ્સેતિ. તથા કરુણાગહણેન ચરણસમ્પત્તિં, પઞ્ઞાગહણેન વિજ્જાસમ્પત્તિં. કરુણાગહણેન અત્તાધિપતિતા, પઞ્ઞાગહણેન ધમ્માધિપતિતા. કરુણાગહણેન લોકનાથભાવો, પઞ્ઞાગહણેન અત્તનાથભાવો. તથા કરુણાગહણેન પુબ્બકારિભાવો, પઞ્ઞાગહણેન કતઞ્ઞુતા. તથા કરુણાગહણેન અપરન્તપતા, પઞ્ઞાગહણેન અનત્તન્તપતા. કરુણાગહણેન વા બુદ્ધકરધમ્મસિદ્ધિ, પઞ્ઞાગહણેન બુદ્ધભાવસિદ્ધિ. તથા કરુણાગહણેન પરેસં તારણં, પઞ્ઞાગહણેન સયંતરણં. તથા કરુણાગહણેન સબ્બસત્તેસુ અનુગ્ગહચિત્તતા, પઞ્ઞાગહણેન સબ્બધમ્મેસુ વિરત્તચિત્તતા દસ્સિતા હોતિ.

સબ્બેસઞ્ચ બુદ્ધગુણાનં કરુણા આદિ તન્નિદાનભાવતો, પઞ્ઞા પરિયોસાનં તતો ઉત્તરિકરણીયાભાવતો. ઇતિ આદિપરિયોસાનદસ્સનેન સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ. તથા કરુણાગહણેન સીલક્ખન્ધપુબ્બઙ્ગમો સમાધિક્ખન્ધો દસ્સિતો હોતિ. કરુણાનિદાનઞ્હિ સીલં તતો પાણાતિપાતાદિવિરતિપ્પવત્તિતો, સા ચ ઝાનત્તયસમ્પયોગિનીતિ. પઞ્ઞાવચનેન પઞ્ઞાક્ખન્ધો. સીલઞ્ચ સબ્બેસં બુદ્ધગુણાનં આદિ, સમાધિ મજ્ઝે, પઞ્ઞા પરિયોસાનન્તિ એવમ્પિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા સબ્બે બુદ્ધગુણા દસ્સિતા હોન્તિ નયતો દસ્સિતત્તા. એસો એવ હિ નિરવસેસતો બુદ્ધગુણાનં દસ્સનુપાયો, યદિદં નયગ્ગહણં, અઞ્ઞથા કો નામ સમત્થો ભગવતો ગુણે અનુપદં નિરવસેસતો દસ્સેતું? તેનેવાહ –

> ‘‘બુદ્ધોપિ બુદ્ધસ્સ ભણેય્ય વણ્ણં,
> કપ્પમ્પિ ચે અઞ્ઞમભાસમાનો;
> ખીયેથ કપ્પો ચિરદીઘમન્તરે,
> વણ્ણો ન ખીયેથ તથાગતસ્સા’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૩૦૪; ૩.૧૪૧; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૪૨૫; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૪.૪; અપ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૭.પરપ્પસાદકત્થેરઅપદાનવણ્ણના);

તેનેવ ચ આયસ્મતા સારિપુત્તત્થેરેનપિ બુદ્ધગુણપરિચ્છેદનં પતિ અનુયુત્તેન ‘‘નો હેતં, ભન્તે’’તિ પટિક્ખિપિત્વા ‘‘અપિચ મે, ભન્તે, ધમ્મન્વયો વિદિતો’’તિ વુત્તં.

૨. એવં સઙ્ખેપેન સકલસબ્બઞ્ઞુગુણેહિ ભગવન્તં અભિત્થવિત્વા ઇદાનિ સદ્ધમ્મં થોમેતું ‘‘**બુદ્ધોપી**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **બુદ્ધો**તિ કત્તુનિદ્દેસો. **બુદ્ધભાવ**ન્તિ કમ્મનિદ્દેસો. **ભાવેત્વા સચ્છિકત્વા**તિ ચ પુબ્બકાલકિરિયાનિદ્દેસો. **ય**ન્તિ અનિયમતો કમ્મનિદ્દેસો. **ઉપગતો**તિ અપરકાલકિરિયાનિદ્દેસો. **વન્દે**તિ કિરિયાનિદ્દેસો. **ત**ન્તિ નિયમનં. **ધમ્મ**ન્તિ વન્દનકિરિયાય કમ્મનિદ્દેસો. **ગતમલં અનુત્તર**ન્તિ ચ તબ્બિસેસનં.

તત્થ બુદ્ધસદ્દસ્સ તાવ ‘‘બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો’’તિઆદિના (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસો ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) નિદ્દેસનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. અથ વા સવાસનાય અઞ્ઞાણનિદ્દાય અચ્ચન્તવિગમતો, બુદ્ધિયા વા વિકસિતભાવતો બુદ્ધવાતિ **બુદ્ધો** જાગરણવિકસનત્થવસેન. અથ વા કસ્સચિપિ ઞેય્યધમ્મસ્સ અનવબુદ્ધસ્સ અભાવેન ઞેય્યવિસેસસ્સ કમ્મભાવેન અગ્ગહણતો કમ્મવચનિચ્છાય અભાવેન અવગમનત્થવસેનેવ કત્તુનિદ્દેસો લબ્ભતીતિ બુદ્ધવાતિ બુદ્ધો યથા ‘‘દિક્ખિતો ન દદાતી’’તિ. અત્થતો

પન પારમિતાપરિભાવિતો સયમ્ભુઞાણેન સહ વાસનાય વિહતવિદ્ધંસિતનિરવસેસકિલેસો મહાકરુણાસબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાદિઅપરિમેય્યગુણગણાધારો ખન્ધસન્તાનો બુદ્ધો. યથાહ –

> ‘‘બુદ્ધોતિ યો સો ભગવા સયમ્ભૂ અનાચરિયકો પુબ્બે અનનુસ્સુતેસુ ધમ્મેસુ સામં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝિ, તત્થ ચ સબ્બઞ્ઞુતં પત્તો બલેસુ ચ વસીભાવ’’ન્તિ (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસો ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૧).

અપિ-સદ્દો સમ્ભાવને. તેન ‘‘એવં ગુણવિસેસયુત્તો સોપિ નામ ભગવા’’તિ વક્ખમાનગુણધમ્મે સમ્ભાવનં દીપેતિ. **બુદ્ધભાવન્તિ** સમ્માસમ્બોધિં. **ભાવેત્વાતિ** ઉપ્પાદેત્વા વડ્ઢેત્વા ચ. **સચ્છિકત્વાતિ** પચ્ચક્ખં કત્વા. **ઉપગતો**તિ પત્તો, અધિગતોતિ અત્થો. એતસ્સ બુદ્ધભાવન્તિ એતેન સમ્બન્ધો. **ગતમલ**ન્તિ વિગતમલં, નિદ્દોસન્તિ અત્થો. **વન્દે**તિ પણમામિ, થોમેમિ વા. **અનુત્તર**ન્તિ ઉત્તરરહિતં, લોકુત્તરન્તિ અત્થો. **ધમ્મ**ન્તિ યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાને અપાયતો ચ સંસારતો ચ અપતમાને કત્વા ધારેતીતિ ધમ્મો. અયઞ્હેત્થ સઙ્ખેપત્થો – એવં વિવિધગુણગણસમન્નાગતો બુદ્ધોપિ ભગવા યં અરિયમગ્ગસઙ્ખાતં ધમ્મં ભાવેત્વા, ફલનિબ્બાનં પન સચ્છિકત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અધિગતો, તમેવં બુદ્ધાનમ્પિ બુદ્ધભાવહેતુભૂતં સબ્બદોસમલરહિતં અત્તનો ઉત્તરિતરાભાવેન અનુત્તરં પટિવેધસદ્ધમ્મં નમામીતિ. પરિયત્તિસદ્ધમ્મસ્સપિ તપ્પકાસનત્તા ઇધ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

અથ વા ‘‘અભિધમ્મનયસમુદ્દં અધિગચ્છિ, તીણિ પિટકાનિ સમ્મસી’’તિ ચ અટ્ઠકથાયં વુત્તત્તા પરિયત્તિધમ્મસ્સપિ સચ્છિકિરિયાસમ્મસનપરિયાયો લબ્ભતીતિ સોપિ ઇધ વુત્તો એવાતિ દટ્ઠબ્બં. તથા ‘‘યં ધમ્મં ભાવેત્વા સચ્છિકત્વા’’તિ ચ વુત્તત્તા બુદ્ધકરધમ્મભૂતાહિ પારમિતાહિ સહ પુબ્બભાગે અધિસીલસિક્ખાદયોપિ ઇધ ધમ્મસદ્દેન સઙ્ગહિતાતિ વેદિતબ્બા. તાપિ હિ વિગતપ્પટિપક્ખતાય ગતમલા, અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરા ચાતિ. તથા હિ સત્તાનં સકલવટ્ટદુક્ખનિસ્સરણાય કતમહાભિનીહારો મહાકરુણાધિવાસનપેસલજ્ઝાસયો પઞ્ઞાવિસેસપરિયોદાતનિમ્મલાનં દાનદમસઞ્ઞમાદીનં ઉત્તમધમ્માનં સતસહસ્સાધિકાનિ કપ્પાનં ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ સક્કચ્ચં નિરન્તરં નિરવસેસાનં ભાવનાપચ્ચક્ખકરણેહિ કમ્માદીસુ અધિગતવસીભાવો અચ્છરિયાચિન્તેય્યમહાનુભાવો અધિસીલઅધિચિત્તાનં પરમુક્કંસપારમિપ્પત્તો ભગવા પચ્ચયાકારે ચતુવીસતિકોટિસતસહસ્સમુખેન મહાવજિરઞાણં પેસેત્વા અનુત્તરં સમ્માસમ્બોધિં અભિસમ્બુદ્ધોતિ.

એત્થ ચ ‘‘ભાવેત્વા’’તિ એતેન વિજ્જાસમ્પદાય ધમ્મં થોમેતિ, ‘‘સચ્છિકત્વા’’તિ એતેન વિમુત્તિસમ્પદાય. તથા પઠમેન ઝાનસમ્પદાય, દુતિયેન વિમોક્ખસમ્પદાય. પઠમેન વા સમાધિસમ્પદાય, દુતિયેન સમાપત્તિસમ્પદાય. અથ વા પઠમેન ખયઞાણભાવેન, દુતિયેન અનુપ્પાદઞાણભાવેન. પઠમેન વા વિજ્જૂપમતાય, દુતિયેન વજિરૂપમતાય. પુરિમેન વા વિરાગસમ્પત્તિયા, દુતિયેન નિરોધસમ્પત્તિયા. તથા પઠમેન નિય્યાનભાવેન, દુતિયેન નિસ્સરણભાવેન. પઠમેન વા હેતુભાવેન, દુતિયેન અસઙ્ખતભાવેન. પઠમેન વા દસ્સનભાવેન, દુતિયેન વિવેકભાવેન. પઠમેન વા અધિપતિભાવેન, દુતિયેન અમતભાવેન ધમ્મં થોમેતિ. અથ વા ‘‘યં ધમ્મં ભાવેત્વા બુદ્ધભાવં ઉપગતો’’તિ એતેન સ્વાક્ખાતતાય ધમ્મં થોમેતિ, ‘‘સચ્છિકત્વા’’તિ એતેન સન્દિટ્ઠિકતાય. તથા પુરિમેન અકાલિકતાય, પચ્છિમેન એહિપસ્સિકતાય. પુરિમેન વા ઓપનેય્યિકતાય, પચ્છિમેન પચ્ચત્તં વેદિતબ્બતાય ધમ્મં થોમેતિ. ‘‘ગતમલ’’ન્તિ ઇમિના સંકિલેસાભાવદીપનેન ધમ્મસ્સ પરિસુદ્ધતં દસ્સેતિ, ‘‘અનુત્તર’’ન્તિ એતેન અઞ્ઞસ્સ વિસિટ્ઠસ્સ અભાવદીપનેન વિપુલપરિપુણ્ણતં. પઠમેન વા પહાનસમ્પદં ધમ્મસ્સ દસ્સેતિ, દુતિયેન પભવસમ્પદં. ભાવેતબ્બતાય વા ધમ્મસ્સ ગતમલભાવો યોજેતબ્બો. ભાવનાગુણેન હિ સો

દોસાનં સમુગ્ઘાતકો હોતીતિ. સચ્છિકાતબ્બભાવેન અનુત્તરભાવો યોજેતબ્બો. સચ્છિકિરિયાનિબ્બત્તિતો હિ તદુત્તરિકરણીયાભાવતો અનઞ્ઞસાધારણતાય અનુત્તરોતિ. તથા ''ભાવેત્વા''તિ એતેન સહ પુબ્બભાગસીલાદીહિ સેક્ખા સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધા દસ્સિતા હોન્તિ. ''સચ્છિકત્વા''તિ એતેન સહ અસઙ્ખતાય ધાતુયા અસેક્ખા સીલસમાધિપઞ્ઞાક્ખન્ધા દસ્સિતા હોન્તીતિ.

૩. એવં સઙ્ખેપેનેવ સબ્બધમ્મગુણેહિ સદ્ધમ્મં અભિત્થવિત્વા ઇદાનિ અરિયસઙ્ઘં થોમેતું "**સુગતસ્સા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **સુગતસ્સા**તિ સમ્બન્ધનિદ્દેસો. ''તસ્સ પુત્તાન''ન્તિ એતેન સમ્બન્ધો. **ઓરસાન**ન્તિ પુત્તવિસેસનં. **મારસેનમથનાન**ન્તિ ઓરસપુત્તભાવે કારણનિદ્દેસો તેન કિલેસપ્પહાનમેવ ભગવતો ઓરસપુત્તભાવે કારણં અનુજાનાતીતિ દસ્સેતિ. **અટ્ઠન્ન**ન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો. તેન ચ સતિપિ તેસં સત્તવિસેસભાવેન અનેકસતસહસ્સભાવે ઇમં ગણનપરિચ્છેદં નાતિવત્તન્તીતિ દસ્સેતિ મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવાનતિવત્તનતો. **સમૂહ**ન્તિ સમુદાયનિદ્દેસો. **અરિયસઙ્ઘ**ન્તિ ગુણવિસિટ્ઠસંહતભાવનિદ્દેસો. તેન અસતિપિ અરિયપુગ્ગલાનં કાયસામગ્ગિયં અરિયસઙ્ઘભાવં દસ્સેતિ દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતભાવતો.

તત્થ ઉરસિ ભવા જાતા સંબદ્ધા ચ ઓરસા. યથા હિ સત્તાનં ઓરસપુત્તા અત્તજતાય પિતુ સન્તકસ્સ દાયજ્જસ્સ વિસેસેન ભાગિનો હોન્તિ, એવમેતેપિ અરિયપુગ્ગલા સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સવનન્તે અરિયાય જાતિયા જાતતાય ભગવતો સન્તકસ્સ વિમુત્તિસુખસ્સ અરિયધમ્મરતનસ્સ એકન્તેન ભાગિનોતિ ઓરસા વિય ઓરસા. અથ વા ભગવતો ધમ્મદેસનાનુભાવેન અરિયભૂમિં ઓક્કમમાના ઓક્કન્તા ચ અરિયસાવકા ભગવતો ઉરે વાયામજનિતાભિજાતિતાય નિપ્પરિયાયેન ઓરસપુત્તાતિ વત્તબ્બતં અરહન્તિ. સાવકેહિ પવત્તિયમાનાપિ હિ ધમ્મદેસના ''ભગવતો ધમ્મદેસના''ઇચ્ચેવ વુચ્ચતિ તંમૂલકત્તા લક્ખણાદિવિસેસાભાવતો ચ.

યદિપિ અરિયસાવકાનં અરિયમગ્ગાધિગમસમયે ભગવતો વિય તદન્તરાયકરણત્થં દેવપુત્તમારો , મારવાહિની વા ન એકન્તેન અપસાદેતિ, તેહિ પન અપસાદેતબ્બતાય કારણે વિમથિતે તેપિ વિમથિતા એવ નામ હોન્તીતિ આહ – ''મારસેનમથનાન''ન્તિ. ઇમસ્મિં પનત્થે ''મારમારસેનમથનાન''ન્તિ વત્તબ્બે ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એકદેસસરૂપેકસેસો કતોતિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા ખન્ધાભિસઙ્ખારમારાનં વિય દેવપુત્તમારસ્સપિ ગુણમારણે સહાયભાવૂપગમનતો કિલેસબલકાયો ''સેના''તિ વુચ્ચતિ. યથાહ – ''કામા તે પઠમા સેના''તિઆદિ (સુ॰ નિ॰ ૪૩૮; મહાનિ॰ ૨૮, ૬૮, ૧૪૯). સા ચ તેહિ દિયડ્ઢસહસ્સભેદા, અનન્તભેદા વા કિલેસવાહિની સતિધમ્મવિચયવીરિયસમથાદિગુણપ્પહરણેહિ ઓધિસો વિમથિતા વિહતા વિદ્ધસ્તા ચાતિ **મારસેનમથના**, અરિયસાવકા. એતેન તેસં ભગવતો અનુજાતપુત્તતં દસ્સેતિ.

આરકત્તા કિલેસેહિ, અનયે ન ઇરિયનતો, અયે ચ ઇરિયનતો અરિયા નિરુત્તિનયેન. અથ વા સદેવકેન લોકેન સરણન્તિ અરણીયતો ઉપગન્તબ્બતો, ઉપગતાનઞ્ચ તદત્થસિદ્ધિતો અરિયા, અરિયાનં સઙ્ઘોતિ અરિયસઙ્ઘો, અરિયો ચ સો સઙ્ઘો ચાતિ વા અરિયસઙ્ઘો, તં **અરિયસઙ્ઘં**. ભગવતો અપરભાગે બુદ્ધધમ્મરતનાનમ્પિ સમધિગમો સઙ્ઘરતનાધીનોતિ અસ્સ અરિયસઙ્ઘસ્સ બહૂપકારતં દસ્સેતું ઇધેવ "**સિરસા વન્દે**"તિ વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ ચ ''સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન''ન્તિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ પભવસમ્પદં દસ્સેતિ, ''મારસેનમથનાન''ન્તિ એતેન પહાનસમ્પદં સકલસંકિલેસપ્પહાનદીપનતો. ''અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ''ન્તિ એતેન ઞાણસમ્પદં મગ્ગટ્ઠફલટ્ઠભાવદીપનતો. ''અરિયસઙ્ઘ''ન્તિ એતેન પભવસમ્પદં દસ્સેતિ સબ્બસઙ્ઘાનં

અગ્ગભાવદીપનતો. અથ વા ‘‘સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન’’ન્તિ અરિયસઙ્ઘસ્સ વિસુદ્ધનિસ્સયભાવદીપનં, ‘‘મારસેનમથનાન’’ન્તિ સમ્માઉજુઞાયસામીચિપ્પટિપન્નભાવદીપનં, ‘‘અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ’’ન્તિ આહુનેય્યાદિભાવદીપનં, ‘‘અરિયસઙ્ઘ’’ન્તિ અનુત્તરપુઞ્ઞક્ખેત્તભાવદીપનં. તથા ‘‘સુગતસ્સ ઓરસાનં પુત્તાન’’ન્તિ એતેન અરિયસઙ્ઘસ્સ લોકુત્તરસરણગમનસબ્ભાવં દીપેતિ. લોકુત્તરસરણગમનેન હિ તે ભગવતો ઓરસપુત્તા જાતા. ‘‘મારસેનમથનાન’’ન્તિ એતેન અભિનીહારસમ્પદાસિદ્ધં પુબ્બભાગે સમ્માપટિપત્તિં દસ્સેતિ. કતાભિનીહારા હિ સમ્માપટિપન્ના મારં મારપરિસં વા અભિવિજિનન્તિ. ‘‘અટ્ઠન્નમ્પિ સમૂહ’’ન્તિ એતેન વિદ્ધસ્તવિપક્ખે સેક્ખાસેક્ખધમ્મે દસ્સેતિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન મગ્ગફલધમ્માનં પકાસિતત્તા. ‘‘અરિયસઙ્ઘ’’ન્તિ અગ્ગદક્ખિણેય્યભાવં દસ્સેતિ. સરણગમનઞ્ચ સાવકાનં સબ્બગુણાનં આદિ, સપુબ્બભાગપ્પટિપદા સેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો મજ્ઝે, અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો પરિયોસાનન્તિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનકલ્યાણા સઙ્ખેપતો સબ્બે અરિયસઙ્ઘગુણા પકાસિતા હોન્તિ.

૪. એવં ગાથાત્તયેન સઙ્ખેપતો સકલગુણસંકિત્તનમુખેન રતનત્તયસ્સ પણામં કત્વા ઇદાનિ તંનિપચ્ચકારં યથાધિપ્પેતે પયોજને પરિણામેન્તો ‘‘**ઇતિ મે**’’તિઆદિમાહ. તત્થ રતિજનનટ્ઠેન **રતનં**, બુદ્ધધમ્મસઙ્ઘા. તેસઞ્હિ ‘‘ઇતિપિ સો ભગવા’’તિઆદિના યથાભૂતગુણે આવજ્જેન્તસ્સ અમતાધિગમહેતુભૂતં અનપ્પકં પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જતિ. યથાહ –

‘‘યસ્મિં, મહાનામ, સમયે અરિયસાવકો તથાગતં અનુસ્સરતિ, નેવસ્સ તસ્મિં સમયે રાગપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ન દોસ…પે॰… ન મોહપરિયુટ્ઠિતં ચિત્તં હોતિ, ઉજુગતમેવસ્સ તસ્મિં સમયે ચિત્તં હોતિ તથાગતં આરબ્ભ. ઉજુગતચિત્તો ખો પન, મહાનામ, અરિયસાવકો લભતિ અત્થવેદં, લભતિ ધમ્મવેદં, લભતિ ધમ્મૂપસંહિતં પામોજ્જં, પમુદિતસ્સ પીતિ જાયતી’’તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૬.૧૦; ૧૧.૧૧).

ચિત્તીકતાદિભાવો વા રતનટ્ઠો. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘ચિત્તીકતં મહગ્ઘઞ્ચ, અતુલં દુલ્લભદસ્સનં;
અનોમસત્તપરિભોગં, રતનં તેન વુચ્ચતી’’તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૩; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૨૨૩; ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૬.૩; સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૨૨૬);

ચિત્તીકતભાવાદયો ચ અનઞ્ઞસાધારણા બુદ્ધાદીસુ એવ લબ્ભન્તીતિ.

વન્દનાવ **વન્દનામયં** યથા ‘‘દાનમયં, સીલમય’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦). વન્દના ચેત્થ કાયવાચાચિત્તેહિ તિણ્ણં રતનાનં ગુણનિન્નતા, થોમના વા. પુજ્જભાવફલનિબ્બત્તનતો **પુઞ્ઞં**, અત્તનો સન્તાનં પુનાતીતિ વા. **સુવિહતન્તરાયો**તિ સુટ્ઠુ વિહતન્તરાયો. એતેન અત્તનો પસાદસમ્પત્તિયા, રતનત્તયસ્સ ચ ખેત્તભાવસમ્પત્તિયા તં પુઞ્ઞં અત્થપ્પકાસનસ્સ ઉપઘાતકઉપદ્દવાનં વિહનને સમત્થન્તિ દસ્સેતિ. **હુત્વા**તિ પુબ્બકાલકિરિયા. તસ્સ ‘‘અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ એતેન સમ્બન્ધો. **તસ્સા**તિ યં રતનત્તયવન્દનામયં પુઞ્ઞં, તસ્સ. **આનુભાવેના**તિ બલેન.

૫. એવં રતનત્તયસ્સ નિપચ્ચકારકરણે પયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ યસ્સા ધમ્મદેસનાય અત્થં સંવણ્ણેતુકામો, તસ્સા તાવ ગુણાભિત્થવનવસેન ઉપઞ્ઞાપનત્થં ‘‘**એકકદુકાદિપટિમણ્ડિતસ્સા**’’તિઆદિમાહ, એકકાદીનિ અઙ્ગાનિ

ઉપરૂપરિ વડ્ઢેત્વા દેસિતેહિ સુત્તન્તેહિ પટિમણ્ડિતસ્સ વિસિટ્ઠસ્સાતિ અત્થો. એતેન ‘‘અઙ્ગુત્તરો’’તિ અયં ઇમસ્સ આગમસ્સ અત્થાનુગતા સમઞ્ઞાતિ દસ્સેતિ. નનુ ચ એકકાદિવસેન દેસિતાનિ સુત્તાનિયેવ આગમો. કસ્સ પન એકકદુકાદીહિ પટિમણ્ડિતભાવોતિ? સચ્ચમેતં પરમત્થતો, સુત્તાનિ પન ઉપાદાય પઞ્ઞત્તો આગમો. યથેવ હિ અત્થબ્યઞ્જનસમુદાયે સુત્તન્તિ વોહારો, એવં સુત્તસમુદાયે આગમોતિ વોહારો. એકકાદીહિ અઙ્ગેહિ ઉપરૂપરિ ઉત્તરો અધિકોતિ અઙ્ગુત્તરો, આગમિસ્સન્તિ એત્થ, એતેન, એતસ્મા વા અત્તત્થપરત્થાદયોતિ આગમો, આદિકલ્યાણાદિગુણસમ્પત્તિયા ઉત્તમટ્ઠેન તંતંઅભિપત્થિતસમિદ્ધિહેતુતાય પણ્ડિતેહિ વરિતબ્બતો વરો, આગમો ચ સો વરો ચ સેટ્ઠટ્ઠેનાતિ આગમવરો, આગમસમ્મતેહિ વા વરોતિ આગમવરો. અઙ્ગુત્તરો ચ સો આગમવરો ચાતિ **અઙ્ગુત્તરાગમવરો**, તસ્સ.

પુઙ્ગવા વુચ્ચન્તિ ઉસભા, અસન્તસનપરિસ્સયસહનસ્સ પરિપાલનાદિગુણેહિ તંસદિસતાય ધમ્મકથિકા એવ પુઙ્ગવાતિ **ધમ્મકથિકપુઙ્ગવા**, તેસં. હેતૂપમાદિપ્પટિમણ્ડિતનાનાવિધદેસનાનયવિચિત્તતાય **વિચિત્તપટિભાનજનનસ્સ**. **સુમઙ્ગલવિલાસિની**આદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.ગન્થારમ્ભકથા; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.ગન્થારમ્ભકથા) પન ‘‘બુદ્ધાનુબુદ્ધસંવણ્ણિતસ્સા’’તિ વુત્તં. બુદ્ધાનઞ્હિ સચ્ચપ્પટિવેધં અનુગમ્મ પટિવિદ્ધસચ્ચા અગ્ગસાવકાદયો અરિયા બુદ્ધાનુબુદ્ધા. અયમ્પિ આગમો તેહિ અત્થસંવણ્ણનાવસેન ગુણસંવણ્ણનાવસેન ચ સંવણ્ણિતો એવ. અથ વા બુદ્ધા ચ અનુબુદ્ધા ચ બુદ્ધાનુબુદ્ધાતિ યોજેતબ્બં. સમ્માસમ્બુદ્ધેનેવ હિ તિણ્ણં પિટકાનં અત્થવણ્ણનાક્કમો ભાસિતો, યા ‘‘પકિણ્ણકદેસના’’તિ વુચ્ચતિ. તતો સઙ્ગાયનાદિવસેનેવ સાવકેહીતિ આચરિયા વદન્તિ. ઇધ પન ‘‘ધમ્મકથિકપુઙ્ગવાનં વિચિત્તપટિભાનજનનસ્સ’’ઇચ્ચેવ થોમના કતા. સંવણ્ણનાસુ ચાયં આચરિયસ્સ પકતિ, યા તંતંસંવણ્ણનાસુ આદિતો તસ્સ તસ્સ સંવણ્ણેતબ્બસ્સ ધમ્મસ્સ વિસેસગુણકિત્તનેન થોમના. તથા હિ સુમઙ્ગલવિલાસિનીપપઞ્ચસૂદનીસારત્થપ્પકાસનીસુ અટ્ઠસાલિનીઆદીસુ ચ યથાક્કમં ‘‘સદ્ધાવહગુણસ્સ, પરવાદમથનસ્સ, ઞાણપ્પભેદજનનસ્સ, તસ્સ ગમ્ભીરઞાણેહિ ઓગાળ્હસ્સ અભિણ્હસો નાનાનયવિચિત્તસ્સા’’તિઆદિના થોમના કતા.

૬. અત્થો કથીયતિ એતાયાતિ અત્થકથા, સા એવ **અટ્ઠકથા**, ત્થ-કારસ્સ ટ્ઠ-કારં કત્વા યથા ‘‘દુક્ખસ્સ પીળનટ્ઠો’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૭; ૨.૮). **આદિતો**તિઆદિમ્હિ પઠમસઙ્ગીતિયં . છળભિઞ્ઞતાય પરમેન ચિત્તવસીભાવેન સમન્નાગતત્તા ઝાનાદીસુ પઞ્ચવિધવસિતાસબ્ભાવતો ચ **વસિનો**, થેરા મહાકસ્સપાદયો, તેસં **સતેહિ પઞ્ચહિ**. **યા**તિ યા અટ્ઠકથા. **સઙ્ગીતા**તિ અત્થં પકાસેતું યુત્તટ્ઠાને ‘‘અયં એતસ્સ અત્થો, અયં એતસ્સ અત્થો’’તિ સઙ્ગહેત્વા વુત્તા. **અનુસઙ્ગીતા ચ** યસત્થેરાદીહિ **પચ્છાપિ** દુતિયતતિયસઙ્ગીતીસુ. ઇમિના અત્તનો સંવણ્ણનાય આગમનવિસુદ્ધિં દસ્સેતિ.

૭. સીહસ્સ લાનતો ગહણતો સીહળો, સીહકુમારો. તંવંસજાતતાય તમ્બપણ્ણિદીપે ખત્તિયાનં, તેસં નિવાસતાય તમ્બપણ્ણિદીપસ્સ ચ સીહળભાવો વેદિતબ્બો. **આભતા**તિ જમ્બુદીપતો આનીતા. **અથા**તિ પચ્છા. અપરભાગે હિ અસઙ્કરત્થં સીહળભાસાય અટ્ઠકથા ઠપિતાતિ. તેન સા મૂલટ્ઠકથા સબ્બસાધારણા ન હોતીતિ ઇદં અત્થપ્પકાસનં એકન્તેન કરણીયન્તિ દસ્સેતિ. તેનેવાહ – ‘‘**દીપવાસીનમત્થાયા**’’તિ. તત્થ **દીપવાસીનન્તિ** જમ્બુદીપવાસીનં, **દીપવાસીનન્તિ** વા સીહળદીપવાસીનં અત્થાય સીહળભાસાય ઠપિતાતિ યોજના.

૮. **અપનેત્વાના**તિ કઞ્ચુકસદિસં સીહળભાસંઅપનેત્વાન. **તતો**તિ અટ્ઠકથાતો. **અહ**ન્તિ અત્તાનં નિદ્દિસતિ. **મનોરમં ભાસ**ન્તિ માગધભાસં. સા હિ સભાવનિરુત્તિભૂતા પણ્ડિતાનં મનં રમયતીતિ. તેનેવાહ – "**તન્તિનયાનુચ્છવિક**"ન્તિ, પાળિગતિયા અનુલોમિકં પાળિચ્છાયાનુવિધાયિનિન્તિ અત્થો. **વિગતદોસ**ન્તિ અસભાવનિરુત્તિભાસન્તરરહિતં.

૯. **સમયં અવિલોમેન્તો**તિ સિદ્ધન્તં અવિરોધેન્તો. એતેન અત્થદોસાભાવમાહ. અવિરુદ્ધત્તા એવ હિ થેરવાદાપિ ઇધ પકાસીયિસ્સન્તિ. **થેરવંસદીપાન**ન્તિ થિરેહિ સીલક્ખન્ધાદીહિ સમન્નાગતત્તા થેરા , મહાકસ્સપાદયો, તેહિ આગતા આચરિયપરમ્પરા થેરવંસો. તપ્પરિયાપન્ના હુત્વા આગમાધિગમસમ્પન્નત્તા પઞ્ઞાપજ્જોતેન તસ્સ સમુજ્જલનતો થેરવંસદીપા, મહાવિહારવાસિનો થેરા, તેસં. વિવિધેહિ આકારેહિ નિચ્છીયતીતિ વિનિચ્છયો, ગણ્ઠિટ્ઠાનેસુ ખીલમદ્દનાકારેન પવત્તા વિમતિચ્છેદકથા. સુટ્ઠુ નિપુણો સણ્હો વિનિચ્છયો એતેસન્તિ **સુનિપુણવિનિચ્છયા**. અથ વા વિનિચ્છિનોતીતિ વિનિચ્છયો, યથાવુત્તત્થવિસયં ઞાણં. સુટ્ઠુ નિપુણો છેકો વિનિચ્છયો એતેસન્તિ **સુનિપુણવિનિચ્છયા**. એતેન મહાકસ્સપાદિત્થેરપરમ્પરાભતો, તતોયેવ ચ અવિપરીતો સણ્હસુખુમો મહાવિહારવાસીનં વિનિચ્છયોતિ તસ્સ પમાણભૂતતં દસ્સેતિ.

૧૦. **સુજનસ્સ ચા**તિ **ચ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન ''ન કેવલં જમ્બુદીપવાસીનંયેવ અત્થાય, અથ ખો સાધુજનાનં તોસનત્થઞ્ચા''તિ દસ્સેતિ. તેન ચ ''તમ્બપણ્ણિદીપવાસીનમ્પિ અત્થાયા''તિ અયમત્થો સિદ્ધો હોતિ ઉગ્ગહણાદિસુકરતાય તેસમ્પિ બહૂપકારત્તા. **ચિરટ્ઠિતત્થ**ન્તિ ચિરટ્ઠિતિઅત્થં, ચિરકાલાવટ્ઠાનાયાતિ અત્થો. ઇદઞ્હિ અત્થપ્પકાસનં અવિપરીતબ્યઞ્જનસુનિક્ખેપસ્સ અત્થસુનીતસ્સ ચ ઉપાયભાવતો સદ્ધમ્મસ્સ ચિરટ્ઠિતિયા સંવત્તતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> ''દ્વેમે, ભિક્ખવે, ધમ્મા સદ્ધમ્મસ્સ ઠિતિયા અસમ્મોસાય અનન્તરધાનાય સંવત્તન્તિ. કતમે દ્વે? સુનિક્ખિત્તઞ્ચ પદબ્યઞ્જનં, અત્થો ચ સુનીતો''તિ (અ॰ નિ॰ ૨.૨૧).

૧૧-૧૨. યં અત્થવણ્ણનં કત્થુકામો, તસ્સા મહન્તત્તં પરિહરિતું "**સાવત્થિપભૂતીન**"ન્તિઆદિમાહ. તેનાહ – ''ન ઇધ વિત્થારકથં કરિસ્સામિ, ન તં ઇધ વિચારયિસ્સામી''તિ ચ. તત્થ **દીઘસ્સા**તિ દીઘનિકાયસ્સ. **મજ્ઝિમસ્સા**તિ મજ્ઝિમનિકાયસ્સ. ''સઙ્ગીતીનં દ્વિન્નં યા મે અત્થં વદન્તેના''તિપિ પાઠો. તત્થપિ **સઙ્ગીતીનં દ્વિન્ન**ન્તિ દીઘમજ્ઝિમનિકાયાનન્તિ અત્થો ગહેતબ્બો. **મે**તિ કરણત્થે સામિવચનં, મયાતિ અત્થો. **સુદ**ન્તિ નિપાતમત્તં. હેટ્ઠા દીઘસ્સ મજ્ઝિમસ્સ ચ અત્થં વદન્તેન સાવત્થિપભુતીનં નગરાનં યા વણ્ણના કતા, તસ્સા વિત્થારકથં ન ઇધ ભિય્યો કરિસ્સામીતિ યોજેતબ્બં. યાનિ ચ તત્થ વત્થૂનિ વિત્થારવસેન વુત્તાનિ, તેસમ્પિ વિત્થારકથં ન ઇધ ભિય્યો કરિસ્સામીતિ સમ્બન્ધો.

૧૩. ઇદાનિ ''ન ઇધ વિત્થારકથં કરિસ્સામી''તિ સામઞ્ઞતો વુત્તસ્સ અત્થસ્સ પવરં દસ્સેતું – "**સુત્તાનં પના**"તિઆદિ વુત્તં. સુત્તાનં યે અત્થા વત્થૂહિ વિના ન પકાસન્તીતિ યોજેતબ્બં.

૧૪. યં અટ્ઠકથં કત્તુકામો, તદેકદેસભાવેન વિસુદ્ધિમગ્ગો ચ ગહેતબ્બોતિ કથિકાનં ઉપદેસં કરોન્તો તત્થ વિચારિતધમ્મે ઉદ્દેસવસેન દસ્સેતિ – "**સીલકથા**"તિઆદિના. તત્થ **સીલકથા**તિ ચારિત્તવારિત્તાદિવસેન સીલસ્સ વિત્થારકથા. **ધુતધમ્મા**તિ પિણ્ડપાતિકઙ્ગાદયો તેરસ કિલેસધુનનકધમ્મા. **કમ્મટ્ઠાનાનિ સબ્બાની**તિ પાળિયં આગતાનિ અટ્ઠતિંસ, અટ્ઠકથાયં દ્વેતિ નિરવસેસાનિ યોગકમ્મસ્સ ભાવનાય પવત્તિટ્ઠાનાનિ. **ચરિયાવિધાનસહિતો**તિ

રાગચરિતાદીનં સભાવાદિવિધાનેન સહિતો. **ઝાનાનિ** ચત્તારિ રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ, **સમાપત્તિયો** ચતસ્સો આરુપ્પસમાપત્તિયો . અટ્ઠપિ વા પટિલદ્ધમત્તાનિ **ઝાનાનિ** સમાપજ્જનવસીભાવપ્પત્તિયા **સમાપત્તિયો**. **ઝાનાનિ** વા રૂપારૂપાવચરજ્ઝાનાનિ, **સમાપત્તિયો** ફલસમાપત્તિનિરોધસમાપત્તિયો.

૧૫. લોકિયલોકુત્તરભેદા છ અભિઞ્ઞાયો **સબ્બા અભિઞ્ઞાયો**. ઞાણવિભઙ્ગાદીસુ આગતનયેન એકવિધાદિના પઞ્ઞાય સંકલેત્વા સમ્પિણ્ડેત્વા નિચ્છયો **પઞ્ઞાસઙ્કલનનિચ્છયો**.

૧૬. પચ્ચયધમ્માનં હેતુઆદીનં પચ્ચયુપ્પન્નધમ્માનં હેતુપચ્ચયાદિભાવો પચ્ચયાકારો, તસ્સ દેસના **પચ્ચયાકારદેસના**, પટિચ્ચસમુપ્પાદકથાતિ અત્થો. સા પન ઘનવિનિબ્ભોગસ્સ સુદુક્કરતાય સણ્હસુખુમા, નિકાયન્તરલદ્ધિસઙ્કરરહિતા, એકત્તનયાદિસહિતા ચ તત્થ વિચારિતાતિ આહ – "**સુપરિસુદ્ધનિપુણનયા**"તિ. પટિસમ્ભિદાદીસુ આગતનયં અવિસ્સજ્જેત્વાવ વિચારિતત્તા **અવિમુત્તતન્તિમગ્ગા**.

૧૭. **ઇતિ પન સબ્બન્તિ ઇતિ**-સદ્દો પરિસમાપને, **પન**-સદ્દો વચનાલઙ્કારે, એતં સબ્બન્તિ અત્થો. **ઇધા**તિ ઇમિસ્સા અટ્ઠકથાય **ન વિચારયિસ્સામિ** પુનરુત્તિભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

૧૮. ઇદાનિ તસ્સેવ અવિચારણસ્સ એકન્તકારણં નિદ્ધારેન્તો "**મજ્ઝે વિસુદ્ધિમગ્ગો**"તિઆદિમાહ. તત્થ ''મજ્ઝે ઠત્વા''તિ એતેન મજ્ઝભાવદીપનેન વિસેસતો ચતુન્નં આગમાનં સાધારણટ્ઠકથા વિસુદ્ધિમગ્ગો, ન સુમઙ્ગલવિલાસિનીઆદયો વિય અસાધારણટ્ઠકથાતિ દસ્સેતિ. ''વિસેસતો''તિ ચ ઇદં વિનયાભિધમ્માનમ્પિ વિસુદ્ધિમગ્ગો યથારહં અત્થવણ્ણના હોતિ એવાતિ કત્વા વુત્તં.

૧૯. **ઇચ્ચેવા**તિ ઇતિ એવ. **તમ્પી**તિ વિસુદ્ધિમગ્ગમ્પિ. **એતાયા**તિ મનોરથપૂરણિયા. એત્થ ચ ''સીહળદીપં આભતા''તિઆદિના અત્થપ્પકાસનસ્સ નિમિત્તં દસ્સેતિ, ''દીપવાસીનમત્થાય સુજનસ્સ ચ તુટ્ઠત્થં ચિરટ્ઠિતત્થઞ્ચ ધમ્મસ્સા''તિ એતેન પયોજનં, અપનેત્વાન તતોહં, સીહળભાસ''ન્તિઆદિના. ''સાવત્થિપભુતીન''ન્તિઆદિના ચ કરણપ્પકારં. હેટ્ઠિમનિકાયેસુ વિસુદ્ધિમગ્ગે ચ વિચારિતાનં અત્થાનં અવિચારણમ્પિ હિ ઇધ કરણપ્પકારો એવાતિ.

ગન્થારમ્ભકથાવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧. રૂપાદિવગ્ગવણ્ણના

નિદાનવણ્ણના

વિભાગવન્તાનં સભાવવિભાવનં વિભાગદસ્સનવસેનેવ હોતીતિ પઠમં તાવ નિપાતસુત્તવસેન વિભાગં દસ્સેતું “**તત્થ અઙ્ગુત્તરાગમો નામા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **તત્થા**તિ ‘‘અઙ્ગુત્તરાગમસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ યદિદં વુત્તં, તસ્મિં વચને, ‘‘યસ્સ અત્થં પકાસયિસ્સામી’’તિ પટિઞ્ઞાતં, સો અઙ્ગુત્તરાગમો નામ નિપાતસુત્તવસેન એવં વિભાગોતિ અત્થો. અથ વા **તત્થા**તિ ‘‘અઙ્ગુત્તરનિસ્સિતં અત્થ’’ન્તિ એતસ્મિં વચને યો અઙ્ગુત્તરાગમો વુત્તો, સો નિપાતસુત્તાદિવસેન એદિસોતિ અત્થો.

ઇદાનિ તં આદિતો પટ્ઠાય સંવણ્ણિતુકામો અત્તનો સંવણ્ણનાય પઠમમહાસઙ્ગીતિયં નિક્ખિત્તાનુક્કમેન પવત્તભાવદસ્સનત્થં “**તસ્સ નિપાતેસુ...પે॰... વુત્તં નિદાનમાદી**”તિઆદિમાહ. તત્થ યથાપચ્ચયં તત્થ તત્થ દેસિતત્તા પઞ્ઞત્તત્તા ચ વિપ્પકિણ્ણાનં ધમ્મવિનયાનં સઙ્ગહેત્વા ગાયનં કથનં સઙ્ગીતિ. એતેન તંતંસિક્ખાપદાનં સુત્તાનઞ્ચ આદિપરિયોસાનેસુ અન્તરન્તરા ચ સમ્બન્ધવસેન ઠપિતં સઙ્ગીતિકારવચનં સઙ્ગહિતં હોતિ. સઙ્ગીયમાનસ્સ અત્થસ્સ મહન્તતાય પૂજનીયતાય ચ મહતી સઙ્ગીતિ મહાસઙ્ગીતિ, પઠમા મહાસઙ્ગીતિ પઠમમહાસઙ્ગીતિ, તસ્સા પવત્તિકાલો પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલો, તસ્મિં **પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે**. નિદદાતિ દેસનં દેસકાલાદિવસેન અવિદિતં વિદિતં કત્વા નિદસ્સેતીતિ **નિદાનં**. યો લોકિયેહિ ઉપોગ્ઘાતોતિ વુચ્ચતિ, સ્વાયમેત્થ ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિઆદિકો ગન્થો વેદિતબ્બો. ન ‘‘સનિદાનાહં, ભિક્ખવે, ધમ્મં દેસેમી’’તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૨૬) વિય અજ્ઝાસયાદિદેસનુપ્પત્તિહેતુ. તેનેવાહ – “**એવં મે સુતન્તિઆદિકં આયસ્મતા આનન્દેન પઠમમહાસઙ્ગીતિકાલે વુત્તં નિદાનમાદી**”તિ.

૧. ‘‘સા પનેસા’’તિઆદિના બાહિરનિદાને વત્તબ્બં અતિદિસિત્વા ઇદાનિ અબ્ભન્તરનિદાનં આદિતો પટ્ઠાય સંવણ્ણેતું “**યં પનેત**”ન્તિ વુત્તં. તત્થ યસ્મા સંવણ્ણનં કરોન્તેન સંવણ્ણેતબ્બે ધમ્મે પદાનિ પદવિભાગં તદત્થઞ્ચ દસ્સેત્વા તતો પરં પિણ્ડત્થાદિનિદસ્સનવસેન ચ સંવણ્ણના કાતબ્બા, તસ્મા પદાનિ તાવ દસ્સેન્તો “**એવન્તિ નિપાતપદ**”ન્તિઆદિમાહ . તત્થ **પદવિભાગો**તિ પદાનં વિસેસો, ન પદવિગ્ગહો. અથ વા પદાનિ ચ પદવિભાગો ચ **પદવિભાગો**, પદવિગ્ગહો ચ પદવિભાગો ચ **પદવિભાગો**તિ વા એકસેસવસેન પદપદવિગ્ગહા પદવિભાગસદ્દેન વુત્તાતિ વેદિતબ્બં. તત્થ પદવિગ્ગહો ‘‘જેતસ્સ વનં જેતવન’’ન્તિઆદિના સમાસપદેસુ દટ્ઠબ્બો.

અત્થતોતિ પદત્થતો. તં પન પદત્થં અત્થુદ્ધારક્કમેન પઠમં એવં-સદ્દસ્સ દસ્સેન્તો “**એવં-સદ્દો તાવા**”તિઆદિમાહ. **અવધારણાદી**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન ઇદમત્થપુચ્છાપરિમાણાદિઅત્થાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તથા હિ ‘‘એવંગતાનિ પુથુસિપ્પાયતનાનિ, એવમાદીની’’તિઆદીસુ ઇદં-સદ્દસ્સ અત્થે એવં-સદ્દો. ગત-સદ્દો હિ પકારપરિયાયો, તથા વિધાકાર-સદ્દા ચ. તથા હિ વિધયુત્તગતસદ્દે લોકિયા પકારત્થે વદન્તિ. ‘‘એવં સુ તે સુન્હાતા સુવિલિત્તા કપ્પિતકેસમસ્સૂ આમુક્કમણિકુણ્ડલાભરણા ઓદાતવત્થવસના પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતા સમઙ્ગીભૂતા પરિચારેન્તિ સેય્યથાપિ ત્વં એતરહિ સાચરિયકોતિ. નો હિદં, ભો ગોતમા’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૮૬) પુચ્છાયં. ‘‘એવં લહુપરિવત્તં (અ॰ નિ॰ ૧.૪૮), એવમાયુપરિયન્તો’’તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૪; પારા॰ ૧૨) ચ આદીસુ પરિમાણે.

નનુ ચ ‘‘એવં સુ તે સુન્હાતા સુવિલિત્તા એવમાયુપરિયન્તો’’તિ એત્થ એવં-સદ્દેન પુચ્છનાકારપરિમાણાકારાનં વુત્તત્તા આકારત્થો એવ એવં-સદ્દોતિ? ન, વિસેસસબ્ભાવતો. આકારમત્તવાચકો હિ એવં-સદ્દો આકારત્થોતિ અધિપ્પેતો યથા ‘‘એવં બ્યાખો’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૪; પાચિ॰ ૪૧૭; ચૂળવ॰ ૬૫), ન પન આકારવિસેસવાચકો. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘એવં જાતેન મચ્ચેના’’તિઆદીનિ (ધ॰ પ॰ ૫૩) ઉપમાદિઉદાહરણાનિ ઉપપન્નાનિ હોન્તિ. તથા હિ ‘‘યથા હિ...પે॰... બહુ’’ન્તિ (ધ॰ પ॰ ૫૩) એત્થ પુપ્ફરાસિટ્ઠાનિયતો મનુસ્સૂપપત્તિસપ્પુરિસૂપનિસ્સયસદ્ધમ્મસ્સવનયોનિસોમનસિકારભોગસમ્પત્તિ-આદિદાનાદિપુઞ્ઞકિરિયાહેતુસમુદાયતો સોભાસુગન્ધતાદિગુણયોગતો માલાગુણસદિસિયો પહૂતા પુઞ્ઞકિરિયા મરિતબ્બસભાવતાય મચ્ચેન સત્તેન કત્તબ્બાતિ જોતિતત્તા પુપ્ફરાસિમાલાગુણાવ ઉપમા. તેસં ઉપમાકારો યથા-સદ્દેન અનિયમતો વુત્તોતિ ‘‘એવં-સદ્દો ઉપમાકારનિગમનત્થો’’તિ વત્તું યુત્તં, સો પન ઉપમાકારો નિયમિયમાનો અત્થતો ઉપમાવ હોતીતિ આહ – ‘‘**ઉપમાયં આગતો**’’તિ. તથા ‘‘એવં ઇમિના આકારેન અભિક્કમિતબ્બ’’ન્તિઆદિના ઉપદિસિયમાનાય સમણસારુપ્પાય આકપ્પસમ્પત્તિયા યો તત્થ ઉપદિસનાકારો, સો અત્થતો ઉપદેસો એવાતિ વુત્તં – ‘‘**એવં તે...પે॰... ઉપદેસે**’’તિ. તથા **એવમેતં ભગવા, એવમેતં સુગતા**તિ એત્થ ભગવતા યથાવુત્તમત્થં અવિપરીતતો જાનન્તેહિ કતં તત્થ સંવિજ્જમાનગુણાનં પકારેહિ હંસનં ઉદગ્ગતાકરણં સમ્પહંસનં, યો તત્થ સમ્પહંસનાકારોતિ યોજેતબ્બં.

એવમેવં પનાયન્તિ એત્થ ગરહણાકારોતિ યોજેતબ્બં, સો ચ ગરહણાકારો ‘‘વસલી’’તિઆદિખુંસનસદ્દસન્નિધાનતો ઇધ એવં-સદ્દેન પકાસિતોતિ વિઞ્ઞાયતિ. યથા ચેત્થ, એવં ઉપમાકારાદયોપિ ઉપમાદિવસેન વુત્તાનં પુપ્ફરાસિઆદિસદ્દાનં સન્નિધાનતોતિ દટ્ઠબ્બં. **એવં, ભન્તેતિ ખો**તિઆદીસુ પન ધમ્મસ્સ સાધુકં સવનમનસિકારેન નિયોજિતેહિ ભિક્ખૂહિ અત્તનો તત્થ ઠિતભાવસ્સ પટિજાનનવસેન વુત્તત્તા એત્થ એવં-સદ્દો વચનસમ્પટિચ્છનત્થો વુત્તો, તેન ‘‘એવં, ભન્તે, સાધુ ભન્તે, સુટ્ઠુ ભન્તે’’તિ વુત્તં હોતિ. **એવઞ્ચ વદેહી**તિ ‘‘યથાહં વદામિ, એવં સમણં આનન્દં વદેહી’’તિ વદનાકારો ઇદાનિ વત્તબ્બો એવં-સદ્દેન નિદસ્સીયતીતિ નિદસ્સનત્થો વુત્તો. **એવં નો**તિ એત્થાપિ તેસં યથાવુત્તધમ્માનં અહિતદુક્ખાવહભાવે સન્નિટ્ઠાનજનનત્થં અનુમતિગ્ગહણવસેન ‘‘નો વા, કથં વો એત્થ હોતી’’તિ પુચ્છાય કતાય ‘‘એવં નો એત્થ હોતી’’તિ વુત્તત્તા તદાકારસન્નિટ્ઠાનં એવં-સદ્દેન વિભાવિતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ. સો પન તેસં ધમ્માનં અહિતાય દુક્ખાય સંવત્તનાકારો નિયમિયમાનો અવધારણત્થો હોતીતિ આહ – ‘‘**એવં નો એત્થ હોતીતિઆદીસુ અવધારણે**’’તિ.

નાનાનયનિપુણન્તિ એકત્તનાનત્તઅબ્યાપારએવંધમ્મતાસઙ્ખાતા, નન્દિયાવટ્ટતિપુક્ખલસીહવિક્કીળિતઅઙ્કુસદિસાલોચનસઙ્ખાતા વા આધારાદિભેદવસેન નાનાવિધા નયા નાનાનયા. નયા વા પાળિગતિયો, તા ચ પઞ્ઞત્તિઆદિવસેન સંકિલેસભાગિયાદિલોકિયાદિતદુભયવોમિસ્સકતાદિવસેન કુસલાદિવસેન ખન્ધાદિવસેન સઙ્ગહાદિવસેન સમયવિમુત્તાદિવસેન પધાનાદિવસેન કુસલમૂલાદિવસેન તિકપટ્ઠાનાદિવસેન ચ નાનપ્પકારાતિ નાનાનયા, તેહિ નિપુણં સણ્હં સુખુમન્તિ નાનાનયનિપુણં. આસયોવ અજ્ઝાસયો, તે ચ સસ્સતાદિભેદેન તત્થ ચ અપ્પરજક્ખતાદિભેદેન ચ અનેકે, અત્તજ્ઝાસયાદયો એવ વા સમુટ્ઠાનં ઉપ્પત્તિહેતુ એતસ્સાતિ **અનેકજ્ઝાસયસમુટ્ઠાનં. અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્ન**ન્તિ અત્થબ્યઞ્જનપરિપુણ્ણં ઉપનેતબ્બાભાવતો. સઙ્કાસનપકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિવસેન છહિ અત્થપદેહિ અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ ચ સમન્નાગતન્તિ વા અત્થો દટ્ઠબ્બો.

વિવિધપાટિહારિયન્તિ એત્થ પાટિહારિયપદસ્સ વચનત્થં ''પટિપક્ખહરણતો રાગાદિકિલેસાપનયનતો ચ પાટિહારિય''ન્તિ વદન્તિ. ભગવતો પન પટિપક્ખા રાગાદયો ન સન્તિ , યે હરિતબ્બા. પુથુજ્જનાનમ્પિ વિગતૂપક્કિલેસે અટ્ઠગુણસમન્નાગતે ચિત્તે હતપટિપક્ખે ઇદ્ધિવિધં પવત્તતિ, તસ્મા તત્થ પવત્તવોહારેન ચ ન સક્કા ઇધ ''પાટિહારિય''ન્તિ વત્થું. સચે પન મહાકારુણિકસ્સ ભગવતો વેનેય્યગતા ચ કિલેસા પટિપક્ખા, તેસં હરણતો ''પાટિહારિય''ન્તિ વુત્તં, એવં સતિ યુત્તમેતં. અથ વા ભગવતો ચ સાસનસ્સ ચ પટિપક્ખા તિત્થિયા, તેસં હરણતો પાટિહારિયં. તે હિ દિટ્ઠિહરણવસેન ચ દિટ્ઠિપ્પકાસને અસમત્થભાવેન ચ ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનીહિ હરિતા અપનીતા હોન્તીતિ. ''પટી''તિ વા અયં સદ્દો ''પચ્છા''તિ એતસ્સ અત્થં બોધેતિ ''તસ્મિં પટિપવિટ્ઠમ્હિ, અઞ્ઞો આગચ્છિ બ્રાહ્મણો''તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૯૮૫; ચૂળનિ॰ પારાયનવગ્ગો, વત્થુગાથા ૪) વિય, તસ્મા સમાહિતે ચિત્તે વિગતૂપક્કિલેસે કતકિચ્ચેન પચ્છા હરિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ પટિહારિયં, અત્તનો વા ઉપક્કિલેસેસુ ચતુત્થજ્ઝાનમગ્ગેહિ હરિતેસુ પચ્છા હરણં પટિહારિયં, ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિયો ચ વિગતૂપક્કિલેસેન કતકિચ્ચેન ચ સત્તહિતત્થં પુન પવત્તેતબ્બા, હરિતેસુ ચ અત્તનો ઉપક્કિલેસેસુ પરસત્તાનં ઉપક્કિલેસહરણાનિ હોન્તીતિ પટિહારિયાનિ ભવન્તિ. પટિહારિયમેવ પાટિહારિયં, પટિહારિયે વા ઇદ્ધિઆદેસનાનુસાસનિસમુદાયે ભવં એકમેકં પાટિહારિયન્તિ વુચ્ચતિ. પટિહારિયં વા ચતુત્થજ્ઝાનં મગ્ગો ચ પટિપક્ખહરણતો, તત્થ જાતં, તસ્મિં વા નિમિત્તભૂતે, તતો વા આગતન્તિ પાટિહારિયં. તસ્સ પન ઇદ્ધિઆદિભેદેન વિસયભેદેન ચ બહુવિધસ્સ ભગવતો દેસનાયં લબ્ભમાનત્તા આહ – ''**વિવિધપાટિહારિય**''ન્તિ.

ન અઞ્ઞથાતિ ભગવતો સમ્મુખા સુતાકારતો ન અઞ્ઞથાતિ અત્થો, ન પન ભગવતો દેસિતાકારતો. અચિન્તેય્યાનુભાવા હિ ભગવતો દેસના. એવઞ્ચ કત્વા ''સબ્બપ્પકારેન કો સમત્થો વિઞ્ઞાતુ''ન્તિ ઇદં વચનં સમત્થિતં ભવતિ, ધારણબલદસ્સનઞ્ચ ન વિરુજ્ઝતિ સુતાકારાવિરુજ્ઝનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ન હેત્થ અત્થન્તરતાપરિહારો દ્વિન્નં અત્થાનં એકવિસયત્તા, ઇતરથા થેરો ભગવતો દેસનાય સબ્બથા પટિગ્ગહણે સમત્થો અસમત્થો ચાતિ આપજ્જેય્યાતિ.

''યો પરો ન હોતિ, સો અત્તા''તિ એવં વુત્તાય નિયકજ્ઝત્તસઙ્ખાતાય સસન્તતિયં વત્તનતો તિવિધોપિ મે-સદ્દો કિઞ્ચાપિ એકસ્મિંયેવ અત્થે દિસ્સતિ, કરણસમ્પદાનસામિનિદ્દેસવસેન પન વિજ્જમાનભેદં સન્ધાયાહ – ''**મે-સદ્દો તીસુ અત્થેસુ દિસ્સતી**''તિ.

કિઞ્ચાપિ ઉપસગ્ગો કિરિયં વિસેસેતિ, જોતકભાવતો પન સતિપિ તસ્મિં સુત-સદ્દો એવ તં તમત્થં વદતીતિ અનુપસગ્ગસ્સ સુત-સદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે સઉપસગ્ગસ્સ ગહણં ન વિરુજ્ઝતીતિ દસ્સેન્તો ''**સઉપસગ્ગો ચ અનુપસગ્ગો ચા**''તિ આહ. **અસ્સા**તિ સુતસદ્દસ્સ. કમ્મભાવસાધનાનિ ઇધ સુતસદ્દે સમ્ભવન્તીતિ વુત્તં – ''**ઉપધારિતન્તિ વા ઉપધારણન્તિ વા અત્થો**''તિ. **મયાતિ અત્થે સતી**તિ યદા મે-સદ્દસ્સ કત્તુવસેન કરણનિદ્દેસો, તદાતિ અત્થો. **મમાતિ અત્થે સતી**તિ યદા સમ્બન્ધવસેન સામિનિદ્દેસો, તદા.

સુતસદ્દસન્નિધાને પયુત્તેન **એવં**-સદ્દેન સવનકિરિયાજોતકેન ભવિતબ્બન્તિ વુત્તં – ''**એવન્તિ સોતવિઞ્ઞાણાદિવિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદસ્સન**''ન્તિ. **આદિ**-સદ્દેન સમ્પટિચ્છનાદીનં સોતદ્વારિકવિઞ્ઞાણાનં તદભિનીહટાનઞ્ચ મનોદ્વારિકવિઞ્ઞાણાનં ગહણં વેદિતબ્બં. સબ્બેસમ્પિ વાક્યાનં એવકારત્થસહિતત્તા ''સુત''ન્તિ એતસ્સ સુતમેવાતિ અયમત્થો લબ્ભતીતિ આહ – ''**અસ્સવનભાવપ્પટિક્ખેપતો**''તિ. એતેન અવધારણેન નિયામતં દસ્સેતિ. યથા ચ સુતં સુતમેવાતિ નિયામેતબ્બં, **તં** સમ્મા સુતં હોતીતિ આહ –

“**અનૂનાધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**”ન્તિ. અથ વા સદ્દન્તરત્થાપોહનવસેન સદ્દો અત્થં વદતીતિ સુતન્તિ અસ્સુતં ન હોતીતિ અયમેતસ્સ અત્થોતિ વુત્તં – “**અસ્સવનભાવપ્પટિક્ખેપતો**”તિ. ઇમિના દિટ્ઠાદિવિનિવત્તનં કરોતિ. ઇદં વુત્તં હોતિ – ન ઇદં મયા દિટ્ઠં, ન સયમ્ભુઞાણેન સચ્છિકતં, અથ ખો સુતં, તઞ્ચ સમ્મદેવાતિ. તેનેવાહ – “**અનૂનાધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**”ન્તિ. અવધારણત્થે વા **એવં**-સદ્દે અયમત્થયોજના – ‘‘કરીયતી’’તિ તદપેક્ખસ્સ **સુત**-સદ્દસ્સ અયમત્થો વુત્તો ‘‘અસ્સવનભાવપ્પટિક્ખેપતો’’તિ. તેનેવાહ – “**અનૂનાધિકાવિપરીતગ્ગહણનિદસ્સન**”ન્તિ. સવન-સદ્દો ચેત્થ કમ્મત્થો વેદિતબ્બો ‘‘સુય્યતી’’તિ.

એવં સવનહેતુસવનવિસેસવસેન પદત્તયસ્સ એકેન પકારેન અત્થયોજનં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પકારન્તરેહિ તં દસ્સેતું – “**તથા એવ**”ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તસ્સા**તિ યા સા ભગવતો સમ્મુખા ધમ્મસ્સવનાકારેન પવત્તા મનોદ્વારવિઞ્ઞાણવીથિ, તસ્સા. સા હિ નાનપ્પકારેન આરમ્મણે પવત્તિતું સમત્થા. તથા ચ વુત્તં – “**સોતદ્વારાનુસારેના**”તિ. **નાનપ્પકારેના**તિ વક્ખમાનાનં અનેકવિહિતાનં બ્યઞ્જનત્થગ્ગહણાનં નાનાકારેન. એતેન ઇમિસ્સા યોજનાય આકારત્થો એવં-સદ્દો ગહિતોતિ દીપેતિ. **પવત્તિભાવપ્પકાસન**ન્તિ પવત્તિયા અત્થિભાવપ્પકાસનં. **સુતન્તિ ધમ્મપ્પકાસન**ન્તિ યસ્મિં આરમ્મણે વુત્તપ્પકારા વિઞ્ઞાણવીથિ નાનપ્પકારેન પવત્તા, તસ્સ ધમ્મત્તા વુત્તં, ન સુતસદ્દસ્સ ધમ્મત્થત્તા. વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટીકરણં “**અયઞ્હેત્થા**”તિઆદિ. તત્થ **વિઞ્ઞાણવીથિયા**તિ કરણત્થે કરણવચનં, **મયા**તિ કત્તુઅત્થે.

એવન્તિ નિદ્દિસિતબ્બપ્પકાસનન્તિ નિદસ્સનત્થં એવં-સદ્દં ગહેત્વા વુત્તં નિદસ્સેતબ્બસ્સ નિદસ્સિતબ્બત્તાભાવાભાવતો . તેન એવં-સદ્દેન સકલમ્પિ સુત્તં પચ્ચામટ્ઠન્તિ દસ્સેતિ. સુતસદ્દસ્સ કિરિયાસદ્દત્તા સવનકિરિયાય ચ સાધારણવિઞ્ઞાણપ્પબન્ધપ્પટિબદ્ધત્તા તત્થ ચ પુગ્ગલવોહારોતિ વુત્તં – “**સુતન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચપ્પકાસન**”ન્તિ. ન હિ પુગ્ગલવોહારરહિતે ધમ્મપ્પબન્ધે સવનકિરિયા લબ્ભતીતિ.

યસ્સ ચિત્તસન્તાનસ્સાતિઆદિપિ આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા પુરિમયોજનાય અઞ્ઞથા અત્થયોજનં દસ્સેતું વુત્તં. તત્થ **આકારપઞ્ઞત્તી**તિ ઉપાદાપઞ્ઞત્તિ એવ ધમ્માનં પવત્તિઆકારુપાદાનવસેન તથા વુત્તા. **સુતન્તિ વિસયનિદ્દેસો**તિ સોતબ્બભૂતો ધમ્મો સવનકિરિયાકત્તુપુગ્ગલસ્સ સવનકિરિયાવસેન પવત્તિટ્ઠાનન્તિ કત્વા વુત્તં. ચિત્તસન્તાનવિનિમુત્તસ્સ પરમત્થતો કસ્સચિ કત્તુઅભાવેપિ સદ્દવોહારેન બુદ્ધિપરિકપ્પિતભેદવચનિચ્છાય ચિત્તસન્તાનતો અઞ્ઞં વિય તંસમઙ્ગિં કત્વા વુત્તં – “**ચિત્તસન્તાનેન તંસમઙ્ગીનો**”તિ. સવનકિરિયાવિસયોપિ સોતબ્બધમ્મો સવનકિરિયાવસેન પવત્તચિત્તસન્તાનસ્સ ઇધ પરમત્થતો કત્તુભાવતો, સવનવસેન ચિત્તપવત્તિયા એવ વા સવનકિરિયાભાવતો તંકિરિયાકત્તુ ચ વિસયો હોતીતિ કત્વા વુત્તં – “**તંસમઙ્ગીનો કત્તુવિસયે**”તિ. સુતાકારસ્સ ચ થેરસ્સ સમ્માનિચ્છિતભાવતો આહ – “**ગહણસન્નિટ્ઠાન**”ન્તિ. એતેન વા અવધારણત્થં એવં-સદ્દં ગહેત્વા અયમત્થયોજના કતાતિ દટ્ઠબ્બં.

પુબ્બે સુતાનં નાનાવિહિતાનં સુત્તસઙ્ખાતાનં અત્થબ્યઞ્જનાનં ઉપધારિતરૂપસ્સ આકારસ્સ નિદસ્સનસ્સ, અવધારણસ્સ વા પકાસનસભાવો એવં-સદ્દોતિ તદાકારાદિઉપધારણસ્સ પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા ઉપાદાનભૂતધમ્મપ્પબન્ધબ્યાપારતાય વુત્તં – “**એવન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો**”તિ. સવનકિરિયા પન પુગ્ગલવાદિનોપિ વિઞ્ઞાણનિરપેક્ખા નત્થીતિ વિસેસતો વિઞ્ઞાણબ્યાપારોતિ આહ – “**સુતન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**”તિ. મેતિ સદ્દપ્પવત્તિયા એકન્તેનેવ સત્તવિસયત્તા વિઞ્ઞાણકિચ્ચસ્સ ચ તત્થેવ સમોદહિતબ્બતો “**મેતિ ઉભયકિચ્ચયુત્તપુગ્ગલનિદ્દેસો**”તિ વુત્તં. અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિસભાવા

યથાક્કમં એવંસદ્દસુતસદ્દાનં અત્થાતિ તે તથારૂપપઞ્ઞત્તિઉપાદાનબ્યાપારભાવેન દસ્સેન્તો આહ – “**એવન્તિ પુગ્ગલકિચ્ચનિદ્દેસો, સુતન્તિ વિઞ્ઞાણકિચ્ચનિદ્દેસો**”તિ. એત્થ ચ કરણકિરિયાકત્તુકમ્મવિસેસપ્પકાસનવસેન પુગ્ગલબ્યાપારવિસયપુગ્ગલબ્યાપારનિદસ્સનવસેન ગહણાકારગ્ગાહકતબ્બિસયવિસેસનિદ્દેસવસેન કત્તુકરણબ્યાપારકત્તુનિદ્દેસવસેન ચ દુતિયાદયો ચતસ્સો અત્થયોજના દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

સબ્બસ્સપિ સદ્દાધિગમનીયસ્સ અત્થસ્સ પઞ્ઞત્તિમુખેનેવ પટિપજ્જિતબ્બત્તા સબ્બપઞ્ઞત્તીનઞ્ચ વિજ્જમાનાદિવસેન છસુ પઞ્ઞત્તિભેદેસુ અન્તોગધત્તા તેસુ ‘‘એવ’’ન્તિઆદીનં પઞ્ઞત્તીનં સરૂપં નિદ્ધારેન્તો આહ – “**એવન્તિ ચ મેતિ ચા**”તિઆદિ. તત્થ એવન્તિ ચ મેતિ ચ વુચ્ચમાનસ્સત્થસ્સ આકારાદિનો ધમ્માનં અસલ્લક્ખણભાવતો અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવોતિ આહ – “**સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેન અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**”તિ. તત્થ **સચ્ચિકટ્ઠપરમત્થવસેના**તિ ભૂતત્થઉત્તમત્થવસેન. ઇદં વુત્તં હોતિ – યો માયામરીચિઆદયો વિય અભૂતત્થો, અનુસ્સવાદીહિ ગહેતબ્બો વિય અનુત્તમત્થો ચ ન હોતિ, સો રૂપસદ્દાદિસભાવો, રુપ્પનાનુભવનાદિસભાવો વા અત્થો સચ્ચિકટ્ઠો પરમત્થો ચાતિ વુચ્ચતિ, ન તથા ‘‘એવં મે’’તિપદાનં અત્થોતિ. એતમેવત્થં પાકટતરં કાતું “**કિઞ્હેત્થ ત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. સુતન્તિ પન સદ્દાયતનં સન્ધાયાહ – “**વિજ્જમાનપઞ્ઞત્તી**”તિ. તેનેવ હિ “**યઞ્હિ તં એત્થ સોતેન ઉપલદ્ધ**”ન્તિ વુત્તં. ‘‘સોતદ્વારાનુસારેન ઉપલદ્ધ’’ન્તિ પન વુત્તે અત્થબ્યઞ્જનાદિ સબ્બં લબ્ભતિ. **તં તં ઉપાદાય વત્તબ્બતો**તિ સોતપથમાગતે ધમ્મે ઉપાદાય તેસં ઉપધારિતાકારાદિનો પચ્ચામસનવસેન એવન્તિ, સસન્તતિપરિયાપન્ને ખન્ધે ઉપાદાય મેતિ વત્તબ્બત્તાતિ અત્થો. દિટ્ઠાદિસભાવરહિતે સદ્દાયતને પવત્તમાનોપિ સુતવોહારો ‘‘દુતિયં તતિય’’ન્તિઆદિકો વિય પઠમાદીનિ દિટ્ઠમુતવિઞ્ઞાતે અપેક્ખિત્વા પવત્તોતિ આહ – “**દિટ્ઠાદીનિ ઉપનિધાય વત્તબ્બતો**”તિ. અસ્સુતં ન હોતીતિ હિ સુતન્તિ પકાસિતો અયમત્થોતિ.

અત્તના પટિવિદ્ધા સુત્તસ્સ પકારવિસેસા એવન્તિ થેરેન પચ્ચામટ્ઠાતિ આહ – “**અસમ્મોહં દીપેતી**”તિ. **નાનપ્પકારપ્પટિવેધસમત્થો હોતી**તિ એતેન વક્ખમાનસ્સ સુત્તસ્સ નાનપ્પકારતં દુપ્પટિવિજ્ઝતઞ્ચ દસ્સેતિ. **સુતસ્સ અસમ્મોસં દીપેતી**તિ સુતાકારસ્સ યાથાવતો દસ્સિયમાનત્તા વુત્તં. **અસમ્મોહેના**તિ સમ્મોહાભાવેન, પઞ્ઞાય એવ વા સવનકાલસમ્ભૂતાય તદુત્તરિકાલપઞ્ઞાસિદ્ધિ. એવં **અસમ્મોસેના**તિ એત્થાપિ વત્તબ્બં. બ્યઞ્જનાનં પટિવિજ્ઝિતબ્બો આકારો નાતિગમ્ભીરો, યથાસુતધારણમેવ તત્થ કરણીયન્તિ સતિયા બ્યાપારો અધિકો, પઞ્ઞા તત્થ ગુણીભૂતાતિ વુત્તં – “**પઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાયા**”તિઆદિ ‘‘પઞ્ઞાય પુબ્બઙ્ગમા’’તિ કત્વા. પુબ્બઙ્ગમતા ચેત્થ પધાનભાવો ‘‘મનોપુબ્બઙ્ગમા’’તિઆદીસુ (ધ॰ પ॰ ૧, ૨) વિય, પુબ્બઙ્ગમતાય વા ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદીસુ આવજ્જનાદીનં વિય અપ્પધાનત્તે પઞ્ઞા પુબ્બઙ્ગમા એતિસ્સાતિ અયમ્પિ અત્થો યુજ્જતિ, એવં **સતિપુબ્બઙ્ગમાયા**તિ એત્થાપિ વુત્તનયાનુસારેન યથાસમ્ભવમત્થો વેદિતબ્બો. **અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નસ્સા**તિ અત્થબ્યઞ્જનપરિપુણ્ણસ્સ, સઙ્કાસનપ્પકાસનવિવરણવિભજનઉત્તાનીકરણપઞ્ઞત્તિવસેન છહિ અત્થપદેહિ અક્ખરપદબ્યઞ્જનાકારનિરુત્તિનિદ્દેસવસેન છહિ બ્યઞ્જનપદેહિ ચ સમન્નાગતસ્સાતિ વા અત્થો દટ્ઠબ્બો.

યોનિસોમનસિકારં દીપેતિ એવં-સદ્દેન વુચ્ચમાનાનં આકારનિદસ્સનાવધારણત્થાનં અવિપરીતસદ્ધમ્મવિસયત્તાતિ અધિપ્પાયો. **અવિક્ખેપં દીપેતી**તિ ‘‘ચિત્તપરિયાદાનં કત્થ ભાસિત’’ન્તિઆદિપુચ્છાવસે પકરણપ્પત્તસ્સ વક્ખમાનસ્સ સુત્તસ્સ સવનં સમાધાનમન્તરેન ન સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં. **વિક્ખિત્તચિત્તસ્સા**તિઆદિ તસ્સેવત્થસ્સ સમત્થનવસેન વુત્તં. **સબ્બસમ્પત્તિયા**તિ અત્થબ્યઞ્જનદેસકપ્પયોજનાદિસમ્પત્તિયા. અવિપરીતસદ્ધમ્મવિસયેહિ વિય આકારનિદસ્સનાવધારણત્થેહિ યોનિસોમનસિકારસ્સ, સદ્ધમ્મસ્સવનેન વિય ચ અવિક્ખેપસ્સ યથા યોનિસોમનસિકારેન ફલભૂતેન

અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાનં સિદ્ધિ વુત્તા તદવિનાભાવતો. એવં અવિક્ખેપેન ફલભૂતેન કારણભૂતાનં સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયાનં સિદ્ધિ દસ્સેતબ્બા સિયા અસ્સુતવતો સપ્પુરિસૂપનિસ્સયરહિતસ્સ ચ તદભાવતો. **ન હિ વિક્ખિત્તચિત્તો**તિઆદિના સમત્થનવચનેન પન અવિક્ખેપેન કારણભૂતેન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયેન ચ ફલભૂતસ્સ સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ સિદ્ધિ દસ્સિતા. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો યુત્તો સિયા, સદ્ધમ્મસ્સવનસપ્પુરિસૂપનિસ્સયા ન એકન્તેન અવિક્ખેપસ્સ કારણં બાહિરઙ્ગત્તા, અવિક્ખેપો પન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયો વિય સદ્ધમ્મસ્સવનસ્સ એકન્તકારણન્તિ. એવમ્પિ અવિક્ખેપેન સપ્પુરિસૂપનિસ્સયસિદ્ધિજોતના ન સમત્થિતાવ. નો ન સમત્થિતા વિક્ખિત્તચિત્તાનં સપ્પુરિસપયિરુપાસનાભાવસ્સ અત્થસિદ્ધત્તા. એત્થ ચ પુરિમં ફલેન કારણસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં નદીપૂરેન વિય ઉપરિ વુટ્ઠિસબ્ભાવસ્સ, દુતિયં કારણેન ફલસ્સ સિદ્ધિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં એકન્તવસ્સિના વિય મેઘવુટ્ઠાનેન વુટ્ઠિપ્પવત્તિયા.

ભગવતો વચનસ્સ અત્થબ્યઞ્જનપ્પભેદપરિચ્છેદવસેન સકલસાસનસમ્પત્તિઓગાહનાકારો નિરવસેસપરહિતપારિપૂરિતાકારણન્તિ વુત્તં – "**એવં ભદ્દકો આકારો**"તિ. યસ્મા ન હોતીતિ સમ્બન્ધો. **પચ્છિમચક્કદ્વયસમ્પત્તિ**ન્તિ અત્તસમ્માપણિધિપુબ્બેકતપુઞ્ઞતાસઙ્ખાતગુણદ્વયં. અપરાપરં વુત્તિયા ચેત્થ ચક્કભાવો, ચરન્તિ એતેહિ સત્તા સમ્પત્તિભવેસૂતિ વા. યે સન્ધાય વુત્તં – "ચત્તારિમાનિ, ભિક્ખવે, ચક્કાનિ, યેહિ સમન્નાગતાનં દેવમનુસ્સાનં ચતુચક્કં વત્તતી"તિઆદિ (અ॰ નિ॰ ૪.૩૧). પુરિમપચ્છિમભાવો ચેત્થ દેસનાક્કમવસેન દટ્ઠબ્બો. **પચ્છિમચક્કદ્વયસિદ્ધિયા**તિ પચ્છિમચક્કદ્વયસ્સ અત્થિતાય. સમ્માપણિહિતત્તો પુબ્બે ચ કતપુઞ્ઞો સુદ્ધાસયો હોતિ તદસિદ્ધિહેતૂનં કિલેસાનં દૂરીભાવતોતિ આહ – "**આસયસુદ્ધિ સિદ્ધા હોતી**"તિ. તથા હિ વુત્તં – "સમ્માપણિહિતં ચિત્તં, સેય્યસો નં તતો કરે"તિ (ધ॰ પ॰ ૪૩), "કતપુઞ્ઞોસિ ત્વં, આનન્દ, પધાનમનુયુઞ્જ, ખિપ્પં હોહિસિ અનાસવો"તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૭) ચ. તેનેવાહ – "**આસયસુદ્ધિયા અધિગમબ્યત્તિસિદ્ધી**"તિ. **પયોગસુદ્ધિયા**તિ યોનિસોમનસિકારપુબ્બઙ્ગમસ્સ ધમ્મસ્સવનપ્પયોગસ્સ વિસદભાવેન. તથા ચાહ – "**આગમબ્યત્તિસિદ્ધી**"તિ , સબ્બસ્સ વા કાયવચીપયોગસ્સ નિદ્દોસભાવેન. પરિસુદ્ધકાયવચીપયોગો હિ વિપ્પટિસારાભાવતો અવિક્ખિત્તચિત્તો પરિયત્તિયં વિસારદો હોતીતિ.

નાનપ્પકારપટિવેધદીપકેનાતિઆદિના અત્થબ્યઞ્જનેસુ થેરસ્સ એવં-સદ્દસુત-સદ્દાનં અસમ્મોહદીપનતો ચતુપ્પટિસમ્ભિદાવસેન અત્થયોજનં દસ્સેતિ. તત્થ **સોતપ્પભેદપટિવેધદીપકેના**તિ એતેન અયં સુત-સદ્દો એવં-સદ્દસન્નિધાનતો, વક્ખમાનાપેક્ખાય વા સામઞ્ઞેનેવ સોતબ્બધમ્મવિસેસં આમસતીતિ દસ્સેતિ. મનોદિટ્ઠિકરણાનં પરિયત્તિધમ્માનં અનુપેક્ખનસુપ્પટિવેધા વિસેસતો મનસિકારપ્પટિબદ્ધાતિ તે વુત્તનયેન યોનિસોમનસિકારદીપકેન એવં-સદ્દેન યોજેત્વા, સવનધારણવચીપરિચયા પરિયત્તિધમ્મા વિસેસેન સોતાવધાનપ્પટિબદ્ધાતિ તે અવિક્ખેપદીપકેન સુત-સદ્દેન યોજેત્વા દસ્સેન્તો સાસનસમ્પત્તિયા ધમ્મસ્સવને ઉસ્સાહં જનેતિ. તત્થ **ધમ્મા**તિ પરિયત્તિધમ્મા. **મનસા અનુપેક્ખિતા**તિ "ઇધ સીલં કથિતં, ઇધ સમાધિ, ઇધ પઞ્ઞા, એત્તકા એત્થ અનુસન્ધયો"તિઆદિના નયેન મનસા અનુ અનુ પેક્ખિતા. **દિટ્ઠિયા સુપ્પટિવિદ્ધા**તિ નિજ્ઝાનક્ખન્તિ ભૂતાય, ઞાતપરિઞ્ઞાસઙ્ખાતાય વા દિટ્ઠિયા તત્થ તત્થ વુત્તરૂપારૂપધમ્મે "ઇતિ રૂપં, એત્તકં રૂપ"ન્તિઆદિના સુટ્ઠુ વવત્થપેત્વા પટિવિદ્ધા.

સકલેન વચનેનાતિ પુબ્બે તીહિ પદેહિ વિસું વિસું યોજિતત્તા વુત્તં. **અસપ્પુરિસભૂમિ**ન્તિ અકતઞ્ઞુતં, "ઇધેકચ્ચો પાપભિક્ખુ તથાગતપ્પવેદિતં ધમ્મવિનયં પરિયાપુણિત્વા અત્તનો દહતી"તિ (પારા॰ ૧૯૫) એવં વુત્તં અનરિયવોહારાવત્થં. સા એવ અનરિયવોહારાવત્થા અસદ્ધમ્મો. નનુ ચ આનન્દત્થેરસ્સ "મમેદં વચન"ન્તિ

અધિમાનસ્સ, મહાકસ્સપત્થેરાદીનઞ્ચ તદાસઙ્કાય અભાવતો અસપ્પુરિસભૂમિસમતિક્કમાદિવચનં નિરત્થકન્તિ? નયિદમેવં, ''એવં મે સુત''ન્તિ વદન્તેન અયમ્પિ અત્થો વિભાવિતોતિ દસ્સનતો. કેચિ પન ''દેવતાનં પરિવિતક્કાપેક્ખં તથાવચનન્તિ એદિસી ચોદના અનવકાસા''તિ વદન્તિ. તસ્મિં કિર ખણે એકચ્ચાનં દેવતાનં એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ ''ભગવા પરિનિબ્બુતો, અયઞ્ચ આયસ્મા દેસનાકુસલો ઇદાનિ ધમ્મં દેસેતિ, સક્યકુલપ્પસુતો તથાગતસ્સ ભાતા ચૂળપિતુપુત્તો, કિં નુ ખો સયં સચ્છિકતં ધમ્મં દેસેતિ, ઉદાહુ ભગવતો એવ વચનં યથાસુત''ન્તિ, એવં તદાસઙ્કિતપ્પકારતો અસપ્પુરિસભૂમિસમોક્કમાદિતો અતિક્કમાદિ વિભાવિતન્તિ. **અત્તનો અદહન્તો**તિ ''મમેદ''ન્તિ અત્તનિ અટ્ઠપેન્તો. **અપ્પેતી**તિ નિદસ્સેતિ. દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેસુ યથારહં સત્તે નેતીતિ નેત્તિ, ધમ્મોયેવ નેત્તિ **ધમ્મનેત્તિ**.

દળ્હતરનિવિટ્ઠા વિચિકિચ્છા **કઙ્ખા**. નાતિસંસપ્પનં મતિભેદમત્તં **વિમતિ**. **અસ્સદ્ધિયં વિનાસેતિ** ભગવતા ભાસિતત્તા સમ્મુખા ચસ્સ પટિગ્ગહિતત્તા ખલિતદુરુત્તાદિગ્ગહણદોસાભાવતો ચ. એત્થ ચ પઞ્ચમાદયો તિસ્સો અત્થયોજના આકારાદિઅત્થેસુ અગ્ગહિતવિસેસમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા દસ્સિતા, તતો પરા ચતસ્સો આકારત્થમેવ એવં-સદ્દં ગહેત્વા વિભાવિતા, પચ્છિમા પન તિસ્સો યથાક્કમં આકારત્થં નિદસ્સનત્થં અવધારણત્થઞ્ચ એવં-સદ્દં ગહેત્વા યોજિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

એક-સદ્દો અઞ્ઞસેટ્ઠઅસહાયસઙ્ખાદીસુ દિસ્સતિ. તથા હેસ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ, ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞન્તિ ઇત્થેકે અભિવદન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭) અઞ્ઞત્થે દિસ્સતિ, ''ચેતસો એકોદિભાવ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૨૮; પારા॰ ૧૧) સેટ્ઠે, ''એકો વૂપકટ્ઠો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૪૦૫; ૨.૨૧૫; મ॰ નિ॰ ૧.૮૦; સં॰ નિ॰ ૩.૬૩; ચૂળવ॰ ૪૪૫) અસહાયે ''એકોવ ખો, ભિક્ખવે, ખણો ચ સમયો ચ બ્રહ્મચરિયવાસાયા''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૮.૨૯) સઙ્ખાયં. ઇધાપિ સઙ્ખાયન્તિ દસ્સેન્તો આહ – ''**એકન્તિ ગણનપરિચ્છેદનિદ્દેસો**''તિ. **કાલઞ્ચ સમયઞ્ચા**તિ યુત્તકાલઞ્ચ પચ્ચયસામગ્ગિઞ્ચ. **ખણો**તિ ઓકાસો. તથાગતુપ્પાદાદિકો હિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયસ્સ ઓકાસો તપ્પચ્ચયપ્પટિલાભહેતુત્તા. ખણો એવ ચ સમયો. યો ખણોતિ ચ સમયોતિ ચ વુચ્ચતિ, સો એકો એવાતિ હિ અત્થો. **મહાસમયો**તિ મહાસમૂહો. **સમયોપિ ખો**તિ સિક્ખાપદપૂરણસ્સ હેતુપિ. **સમયપ્પવાદકે**તિ દિટ્ઠિપ્પવાદકે. તત્થ હિ નિસિન્ના તિત્થિયા અત્તનો અત્તનો સમયં પવદન્તીતિ. **અત્થાભિસમયા**તિ હિતપ્પટિલાભા. અભિસમેતબ્બોતિ અભિસમયો, અભિસમયો અત્થો **અભિસમયટ્ઠો**તિ પીળનાદીનિ અભિસમેતબ્બભાવેન એકીભાવં ઉપનેત્વા વુત્તાનિ. અભિસમયસ્સ વા પટિવેધસ્સ વિસયભૂતો અત્થો **અભિસમયટ્ઠો**તિ તાનેવ તથા એકત્તેન વુત્તાનિ. તત્થ **પીળનં** દુક્ખસચ્ચસ્સ તંસમઙ્ગિનો હિંસનં અવિપ્ફારિકતાકરણં. **સન્તાપો** દુક્ખદુક્ખતાદિવસેન સન્તપનં પરિદહનં.

તત્થ સહકારિકારણે સનિજ્ઝં સમેતિ સમવેતીતિ **સમયો**, સમવાયો. સમેતિ સમાગચ્છતિ એત્થ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં તદાધારપુગ્ગલેહીતિ **સમયો**, ખણો. સમેતિ એત્થ, એતેન વા સંગચ્છતિ સત્તો, સભાવધમ્મો વા સહજાતાદીહિ, ઉપ્પાદાદીહિ વાતિ **સમયો**, કાલો. ધમ્મપ્પવત્તિમત્તતાય અત્થતો અભૂતોપિ હિ કાલો ધમ્મપ્પવત્તિયા અધિકરણં કરણં વિય ચ કપ્પનામત્તસિદ્ધેન રૂપેન વોહરીયતીતિ. સમં, સહ વા અવયવાનં અયનં પવત્તિ અવટ્ઠાનન્તિ **સમયો**, સમૂહો યથા ''સમુદાયો''તિ. અવયવસહાવટ્ઠાનમેવ હિ સમૂહોતિ. અવસેસપચ્ચયાનં સમાગમે એતિ ફલં એતસ્મા ઉપ્પજ્જતિ પવત્તતિ ચાતિ **સમયો**, હેતુ યથા ''સમુદયો''તિ. સમેતિ સંયોજનભાવતો સમ્બદ્ધો એતિ અત્તનો વિસયે પવત્તતિ, દળ્હગ્ગહણભાવતો વા સંયુત્તા અયન્તિ પવત્તન્તિ સત્તા યથાભિનિવેસં એતેનાતિ **સમયો**, દિટ્ઠિ. દિટ્ઠિસંયોજનેન હિ સત્તા અતિવિય બજ્ઝન્તીતિ. સમિતિ સઙ્ગતિ સમોધાનન્તિ **સમયો**,

પટિલાભો. સમસ્સ યાનં, સમ્મા વા યાનં અપગમોતિ **સમયો**, પહાનં. અભિમુખં ઞાણેન સમ્મા એતબ્બો અભિસમેતબ્બોતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતો સભાવો. અભિમુખભાવેન સમ્મા એતિ ગચ્છતિ બુજ્ઝતીતિ **અભિસમયો**, ધમ્માનં અવિપરીતસભાવાવબોધો. એવં તસ્મિં તસ્મિં અત્થે સમયસદ્દસ્સ પવત્તિ વેદિતબ્બા. સમયસદ્દસ્સ અત્થુદ્ધારે અભિસમયસદ્દસ્સ ઉદાહરણં વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. **અસ્સા**તિ સમયસદ્દસ્સ. **કાલો અત્થો** સમવાયાદીનં અત્થાનં ઇધ અસમ્ભવતો, દેસદેસકપરિસાનં વિય સુત્તસ્સ નિદાનભાવેન કાલસ્સ અપદિસિતબ્બતો ચ.

કસ્મા પનેત્થ અનિયમિતવસેનેવ કાલો નિદ્દિટ્ઠો, ન ઉતુસંવચ્છરાદિવસેન નિયમેત્વાતિ આહ – "**તત્થ કિઞ્ચાપી**"તિઆદિ. ઉતુસંવચ્છરાદિવસેન નિયમં અકત્વા સમયસદ્દસ્સ વચને અયમ્પિ ગુણો લદ્ધો હોતીતિ દસ્સેન્તો "**યે વા ઇમે**"તિઆદિમાહ. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ. તત્થ **દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો** દેવસિકં ઝાનસમાપત્તીહિ વીતિનામનકાલો, વિસેસતો સત્તસત્તાહાનિ. **સુપ્પકાસા**તિ દસસહસ્સિલોકધાતુયા પકમ્પનઓભાસપાતુભાવાદીહિ પાકટા. યથાવુત્તભેદેસુ એવ સમયેસુ એકદેસં પકારન્તરેહિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું "**યો ચાય**"ન્તિઆદિમાહ. તથા હિ ઞાણકિચ્ચસમયો અત્તહિતપ્પટિપત્તિસમયો ચ અભિસમ્બોધિસમયો, અરિયતુણ્હીભાવસમયો દિટ્ઠધમ્મસુખવિહારસમયો, કરુણાકિચ્ચપરહિતપ્પટિપત્તિધમ્મિકથાસમયો દેસનાસમયોયેવ.

કરણવચનેન નિદ્દેસો કતોતિ સમ્બન્ધો. **તત્થા**તિ અભિધમ્મવિનયેસુ. **તથા**તિ ભુમ્મકરણેહિ. **અધિકરણત્થો** આધારત્થો. ભાવો નામ કિરિયા, કિરિયાય કિરિયન્તરલક્ખણં **ભાવેનભાવલક્ખણં**. તત્થ યથા કાલો સભાવધમ્મપરિચ્છિન્નો સયં પરમત્થતો અવિજ્જમાનોપિ આધારભાવેન પઞ્ઞાતો તઙ્ખણપ્પવત્તાનં તતો પુબ્બે પરતો ચ અભાવતો ''પુબ્બણ્હે જાતો, સાયન્હે ગચ્છતી''તિ ચ આદીસુ, સમૂહો ચ અવયવવિનિમુત્તો અવિજ્જમાનોપિ કપ્પનામત્તસિદ્ધો અવયવાનં આધારભાવેન પઞ્ઞાપીયતિ ''રુક્ખે સાખા, યવરાસિયં સમ્ભૂતો''તિઆદીસુ, એવં ઇધાપીતિ દસ્સેન્તો આહ – "**અધિકરણં...પે॰... ધમ્માન**"ન્તિ. યસ્મિં કાલે, ધમ્મપુઞ્જે વા કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિં એવ કાલે, ધમ્મપુઞ્જે ચ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ અયઞ્હિ તત્થ અત્થો. યથા ''ગાવીસુ દુય્હમાનાસુ ગતો, દુદ્ધાસુ આગતો''તિ દોહનકિરિયાય ગમનકિરિયા લક્ખીયતિ, એવં ઇધાપિ ''યસ્મિં સમયે, તસ્મિં સમયે''તિ ચ વુત્તે ''સતી''તિ અયમત્થો વિઞ્ઞાયમાનો એવ હોતિ પદત્થસ્સ સત્તાવિરહાભાવતોતિ સમયસ્સ સત્તાકિરિયાય ચિત્તસ્સ ઉપ્પાદકિરિયા, ફસ્સાદીનં ભવનકિરિયા ચ લક્ખીયતીતિ. **યસ્મિં સમયે**તિ યસ્મિં નવમે ખણે, યસ્મિં યોનિસોમનસિકારાદિહેતુમ્હિ, પચ્ચયસમવાયે વા સતિ કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતિ, તસ્મિંયેવ ખણે હેતુમ્હિ પચ્ચયસમવાયે ચ ફસ્સાદયોપિ હોન્તીતિ ઉભયત્થ સમયસદ્દે ભુમ્મનિદ્દેસો કતો લક્ખણભૂતભાવયુત્તોતિ દસ્સેન્તો આહ – "**ખણ...પે॰... લક્ખીયતી**"તિ.

હેતુઅત્થો કરણત્થો ચ સમ્ભવતિ ''અન્નેન વસતિ, અજ્ઝેનેન વસતિ, ફરસુના છિન્દતિ, કુદાલેન ખણતી''તિઆદીસુ વિય. વીતિક્કમઞ્હિ સુત્વા ભિક્ખુસઙ્ઘં સન્નિપાતાપેત્વા ઓતિણ્ણે વત્થુસ્મિં તં પુગ્ગલં પટિપુચ્છિત્વા વિગરહિત્વા ચ તં તં વત્થું ઓતિણ્ણકાલં અનતિક્કમિત્વા તેનેવ કાલેન સિક્ખાપદાનિ પઞ્ઞાપેન્તો ભગવા વિહરતિ સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિહેતુઞ્ચ અપેક્ખમાનો તતિયપારાજિકાદીસુ વિય.

અચ્ચન્તમેવ આરમ્ભતો પટ્ઠાય યાવ દેસનાનિટ્ઠાનં પરહિતપ્પટિપત્તિસઙ્ખાતેન **કરુણાવિહારેન**. **તદત્થજોતનત્થન્તિ** અચ્ચન્તસંયોગત્થજોતનત્થં. **ઉપયોગવચનનિદ્દેસો કતો** યથા ''માસં અજ્ઝેતી''તિ. **પોરાણા**તિ

અટ્ઠકથાચરિયા. **અભિલાપમત્તભેદો**તિ વચનમત્તેન વિસેસો. તેન સુત્તવિનયેસુ વિભત્તિબ્યત્તયો કતોતિ દસ્સેતિ.

ઇદાનિ ''ભગવા''તિ ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેન્તો આહ – "**ભગવાતિ ગરૂ**"તિઆદિ. **ભગવાતિ વચનં સેટ્ઠ**ન્તિ સેટ્ઠવાચકં વચનં, સેટ્ઠગુણસહચરણં સેટ્ઠન્તિ વુત્તં. અથ વા વુચ્ચતીતિ વચનં, અત્થો. યસ્મા યો ''ભગવા''તિ વચનેન વચનીયો અત્થો, સો સેટ્ઠોતિ અત્થો. **ભગવાતિ વચનમુત્તમ**ન્તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ગારવયુત્તો**તિ ગરુભાવયુત્તો ગરુગુણયોગતો. ગરુકરણં વા સાતિસયં અરહતીતિ ગારવયુત્તો, ગારવારહોતિ અત્થો. સિપ્પાદિસિક્ખાપકા ગરૂ હોન્તિ, ન ચ ગારવયુત્તા, અયં પન તાદિસો ન હોતિ, તસ્મા ગરૂતિ વત્વા ગારવયુત્તોતિ વુત્તન્તિ કેચિ. **વુત્તોયેવ**, ન ઇધ વત્તબ્બો વિસુદ્ધિમગ્ગસ્સ ઇમિસ્સા અટ્ઠકથાય એકદેસભાવતોતિ અધિપ્પાયો.

ધમ્મસરીરં પચ્ચક્ખં કરોતીતિ ''યો વો, આનન્દ, મયા ધમ્મો ચ વિનયો ચ દેસિતો પઞ્ઞત્તો , સો વો મમચ્ચયેન સત્થા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૧૬) વચનતો ધમ્મસ્સ સત્થુભાવપરિયાયો વિજ્જતીતિ કત્વા વુત્તં. **વજિરસઙ્ઘાતસમાનકાયો** પરેહિ અભેજ્જસરીરત્તા. ન હિ ભગવતો રૂપકાયે કેનચિ સક્કા અન્તરાયો કાતુન્તિ. **દેસનાસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ** વક્ખમાનસ્સ સકલસુત્તસ્સ એવન્તિ નિદ્દિસનતો. **સાવકસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ** પટિસમ્ભિદાપત્તેન પઞ્ચસુ ઠાનેસુ ભગવતા એતદગ્ગે ઠપિતેન મયા મહાસાવકેન સુતં, તઞ્ચ ખો મયા સુતં, ન અનુસ્સુતિકં, ન પરમ્પરાભતન્તિ ઇમસ્સ અત્થસ્સ દીપનતો. **કાલસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ** ''ભગવા''તિ પદસ્સ સન્નિધાને પયુત્તસ્સ સમયસદ્દસ્સ કાલસ્સ બુદ્ધુપ્પાદપ્પટિમણ્ડિતભાવદીપનતો . બુદ્ધુપ્પાદપરમા હિ કાલસમ્પદા. તેનેતં વુચ્ચતિ –

''કપ્પકસાયે કલિયુગે, બુદ્ધુપ્પાદો અહો મહચ્છરિયં;
હુતાવહમજ્ઝે જાતં, સમુદિતમકરન્દમરવિન્દ''ન્તિ. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧ દેવતાસંયુત્ત);

ભગવાતિ દેસકસમ્પત્તિં નિદ્દિસતિ ગુણવિસિટ્ઠસત્તુત્તમગરુગારવાધિવચનભાવતો.

એવંનામકે નગરેતિ કથં પનેતં નગરં એવંનામકં જાતન્તિ? વુચ્ચતે, યથા કાકન્દસ્સ ઇસિનો નિવાસટ્ઠાને માપિતા નગરી કાકન્દી, માકન્દસ્સ નિવાસટ્ઠાને માપિતા માકન્દી, કુસમ્બસ્સ નિવાસટ્ઠાને માપિતા કોસમ્બીતિ વુચ્ચતિ, એવં સવત્થસ્સ ઇસિનો નિવાસટ્ઠાને માપિતા નગરી સાવત્થીતિ વુચ્ચતિ. એવં તાવ અક્ખરચિન્તકા વદન્તિ. અટ્ઠકથાચરિયા પન ભણન્તિ – ''યં કિઞ્ચિ મનુસ્સાનં ઉપભોગપરિભોગં, સબ્બમેત્થ અત્થી''તિ સાવત્થિ. સત્થસમાયોગે ચ 'કિં ભણ્ડમત્થી'તિ પુચ્છિતે 'સબ્બમત્થી'તિ વચનમુપાદાય સાવત્થિ.

''સબ્બદા સબ્બૂપકરણં, સાવત્થિયં સમોહિતં;
તસ્મા સબ્બમુપાદાય, સાવત્થીતિ પવુચ્ચતિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪; ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૫.મઙ્ગલસુત્તવણ્ણના; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫; પટિ॰ મ॰ ૨.૧.૧૮૪);

''કોસલાનં પુરં રમ્મં, દસ્સનેય્યં મનોરમં;
દસહિ સદ્દેહિ અવિવિત્તં, અન્નપાનસમાયુતં.

''વુદ્ધિં વેપુલ્લતં પત્તં, ઇદ્ધં ફીતં મનોરમં;

આળકમન્દાવ દેવાનં, સાવત્થિપુરમુત્તમ''ન્તિ. (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪; ખુ॰ પા॰ અટ્ઠ॰ ૫.મઙ્ગલસુત્તવણ્ણના);

અવિસેસેનાતિ ન વિસેસેન, વિહારભાવસામઞ્ઞેનાતિ અત્થો. **ઇરિયાપથવિહારો...પે॰... વિહારેસૂ**તિ ઇરિયાપથવિહારો દિબ્બવિહારો બ્રહ્મવિહારો અરિયવિહારોતિ એતેસુ ચતૂસુ વિહારેસુ. **સમઙ્ગિપરિદીપન**ન્તિ સમઙ્ગિભાવપરિદીપનં. **એત**ન્તિ વિહરતીતિ એતં પદં. તથા હિ તં ''ઇધેકચ્ચો ગિહિસંસટ્ઠો વિહરતિ સહનન્દી સહસોકી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૪૧) ઇરિયાપથવિહારે આગતં, ''યસ્મિં સમયે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ વિવિચ્ચેવ કામેહિ ... પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૪૯૯; વિભ॰ ૬૨૪) દિબ્બવિહારે, ''સો મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; ૩.૩૦૮; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭, ૪૫૯, ૫૦૯; ૨.૩૦૯, ૩૧૫, ૪૫૧, ૪૭૧; ૩.૨૩૦, વિભ॰ ૬૪૨, ૬૪૩) બ્રહ્મવિહારે, ''સો ખોહં, અગ્ગિવેસ્સન, તસ્સાયેવ કથાય પરિયોસાને તસ્મિંયેવ પુરિમસ્મિં સમાધિનિમિત્તે અજ્ઝત્તમેવ ચિત્તં સણ્ઠપેમિ સન્નિસાદેમિ એકોદિં કરોમિ, સમાદહામિ, યેન સુદં નિચ્ચકપ્પં વિહરામી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૭) અરિયવિહારે.

તત્થ ઇરિયનં પવત્તનં ઇરિયા, કાયપ્પયોગો. તસ્સા પવત્તનૂપાયભાવતો ઠાનાદિ **ઇરિયાપથો**. ઠાનસમઙ્ગી વા હિ કાયેન કિઞ્ચિ કરેય્ય ગમનાદીસુ અઞ્ઞતરસમઙ્ગી વા. અથ વા ઇરિયતિ પવત્તતિ એતેન અત્તભાવો, કાયકિચ્ચં વાતિ ઇરિયા, તસ્સા પવત્તિયા ઉપાયભાવતો પથોતિ ઇરિયાપથો, ઠાનાદિ એવ. સો ચ અત્થતો ગતિનિવત્તિઆદિઆકારેન પવત્તો ચતુસન્તતિરૂપપ્પબન્ધો એવ. વિહરણં, વિહરતિ એતેનાતિ વા **વિહારો**. દિવિ ભવો દિબ્બો, તત્થ બહુલપ્પવત્તિયા બ્રહ્મપારિસજ્જાદિદેવલોકે ભવોતિ અત્થો. તત્થ યો દિબ્બાનુભાવો, તદત્થાય સંવત્તતીતિ વા દિબ્બો, અભિઞ્ઞાભિનીહારવસેન મહાગતિકત્તા વા દિબ્બો, દિબ્બો ચ સો વિહારો ચાતિ **દિબ્બવિહારો**, ચતસ્સો રૂપાવચરસમાપત્તિયો. અરૂપસમાપત્તિયોપિ એત્થેવ સઙ્ગહં ગચ્છન્તિ. બ્રહ્માનં, બ્રહ્માનો વા વિહારા **બ્રહ્મવિહારા**, ચતસ્સો અપ્પમઞ્ઞાયો. અરિયો, અરિયાનં વા વિહારો **અરિયવિહારો**, ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ. **સો હિ એકં ઇરિયાપથબાધન**ન્તિઆદિ યદિપિ ભગવા એકેનપિ ઇરિયાપથેન ચિરતરં કાલં અત્તભાવં પવત્તેતું સક્કોતિ, તથાપિ ઉપાદિન્નકસરીરસ્સ અયં સભાવોતિ દસ્સેતું વુત્તં. યસ્મા વા ભગવા યત્થ કત્થચિ વસન્તો વેનેય્યાનં ધમ્મં દેસેન્તો નાનાસમાપત્તીહિ ચ કાલં વીતિનામેન્તો વસતીતિ સત્તાનં અત્તનો ચ વિવિધહિતસુખં હરતિ ઉપનેતિ ઉપ્પાદેતિ, તસ્મા વિવિધં હરતીતિ વિહરતીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

જેતસ્સ રાજકુમારસ્સાતિ એત્થ અત્તનો પચ્ચત્થિકજનં જિનાતીતિ જેતો. સોતસદ્દો વિય હિ કત્તુસાધનો જેતસદ્દો. અથ વા રઞ્ઞા પસેનદિકોસલેન અત્તનો પચ્ચત્થિકજને જિતે જાતોતિ જેતો. રઞ્ઞો હિ જયં આરોપેત્વા કુમારો જિતવાતિ જેતોતિ વુત્તો. મઙ્ગલકામતાય વા તસ્સ એવંનામમેવ કતન્તિ જેતો. મઙ્ગલકામતાય હિ જેય્યોતિ એતસ્મિં અત્થે જેતોતિ વુત્તં. **વિત્થારો પના**તિઆદિના ''અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે''તિ એત્થ સુદત્તો નામ સો, ગહપતિ, માતાપિતૂહિ કતનામવસેન, સબ્બકામસમિદ્ધતાય પન વિગતમચ્છેરતાય કરુણાદિગુણસમઙ્ગિતાય ચ નિચ્ચકાલં અનાથાનં પિણ્ડમદાસિ. તેન અનાથપિણ્ડિકોતિ સઙ્ખં ગતો. આરમન્તિ એત્થ પાણિનો, વિસેસેન વા પબ્બજિતાતિ **આરામો**, તસ્સ પુપ્ફફલાદિસોભાય નાતિદૂરનચ્ચાસન્નતાદિપઞ્ચવિધસેનાસનઙ્ગસમ્પત્તિયા ચ તતો તતો આગમ્મ રમન્તિ અભિરમન્તિ, અનુક્કણ્ઠિતા હુત્વા નિવસન્તીતિ અત્થો. વુત્તપ્પકારાય વા સમ્પત્તિયા તત્થ તત્થ ગતેપિ અત્તનો અબ્ભન્તરંયેવ આનેત્વા રમેતીતિ આરામો. સો હિ અનાથપિણ્ડિકેન ગહપતિના જેતસ્સ રાજકુમારસ્સ હત્થતો અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટીહિ સન્થારેન કિણિત્વા અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટીહિ સેનાસનાનિ કારાપેત્વા

અટ્ઠારસહિરઞ્ઞકોટીહિ વિહારમહં નિટ્ઠાપેત્વા એવં ચતુપઞ્ઞાસહિરઞ્ઞકોટિપરિચ્ચાગેન બુદ્ધપ્પમુખસ્સ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ નિય્યાતિતો, તસ્મા ''અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામો''તિ વુચ્ચતીતિ ઇમમત્થં નિદસ્સેતિ.

તત્થાતિ ''એકં સમયં ભગવા સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે''તિ યં વુત્તં વાક્યં, તત્થ. **સિયા**તિ કસ્સચિ એવં પરિવિતક્કો સિયા, વક્ખમાનાકારેન કદાચિ ચોદેય્ય વાતિ અત્થો. **અથ તત્થ વિહરતી**તિ યદિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે વિહરતિ. **ન વત્તબ્બન્તિ** નાનાઠાનભૂતત્તા સાવત્થિજેતવનાનં, ''એકં સમય''ન્તિ ચ વુત્તત્તાતિ અધિપ્પાયો. ઇદાનિ ચોદકો તમેવ અત્તનો અધિપ્પાયં **''ન હિ સક્કા''**તિઆદિના વિવરતિ. ઇતરો સબ્બમેતં અવિપરીતં અત્થં અજાનન્તેન તયા વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો **''ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બ''**ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **એતન્તિ** ''સાવત્થિયં વિહરતિ જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે''તિ એતં વચનં. **એવન્તિ** ''યદિ તાવ ભગવા''તિઆદિના યં તં ભવતા ચોદિતં, તં અત્થતો એવં ન ખો પન દટ્ઠબ્બં, ન ઉભયત્થ અપુબ્બં અચરિમં વિહારદસ્સનત્થન્તિ અત્થો. ઇદાનિ અત્તના યથાધિપ્પેતં અવિપરીતમત્થં, તસ્સ ચ પટિકચ્ચેવ વુત્તભાવં, તેન ચ અપ્પટિવિદ્ધતં પકાસેન્તો **''નનુ અવોચુમ્હ...પે॰... જેતવને''**તિ આહ. એવમ્પિ ''જેતવને અનાથપિણ્ડિકસ્સ આરામે વિહરતિ''ચ્ચેવ વત્તબ્બં, ન ''સાવત્થિય''ન્તિ ચોદનં મનસિ કત્વા વુત્તં – **''ગોચરગામનિદસ્સનત્થ''**ન્તિઆદિ.

અવસ્સઞ્ચેત્થ ગોચરગામકિત્તનં કત્તબ્બં. તથા હિ તં યથા જેતવનાદિકિત્તનં પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણાદિઅનેકપ્પયોજનં, એવં ગોચરગામકિત્તનમ્પિ ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણાદિવિવિધપયોજનન્તિ દસ્સેન્તો **''સાવત્થિવચનેના''**તિઆદિમાહ. તત્થ પચ્ચયગ્ગહણેન ઉપસઙ્કમપયિરુપાસનાનં ઓકાસદાનેન ધમ્મદેસનાય સરણેસુ સીલેસુ ચ પતિટ્ઠાપનેન યથૂપનિસ્સયં ઉપરિવિસેસાધિગમાવહનેન ચ **ગહટ્ઠાનુગ્ગહકરણં**, ઉગ્ગહપરિપુચ્છાનં કમ્મટ્ઠાનાનુયોગસ્સ ચ અનુરૂપવસનટ્ઠાનપરિગ્ગહેનેત્થ **પબ્બજિતાનુગ્ગહકરણં** વેદિતબ્બં. **કરુણાય ઉપગમનં**, ન લાભાદિનિમિત્તં. **પઞ્ઞાય અપગમનં**, ન વિરોધાદિનિમિત્તન્તિ ઉપગમનાપગમનાનં નિરુપક્કિલેસતં વિભાવેતિ. **ધમ્મિકસુખં** નામ અનવજ્જસુખં. **દેવતાનં ઉપકારબહુલતા** જનવિવિત્તતાય. પચુરજનવિવિત્તઞ્હિ ઠાનં દેવા ઉપસઙ્કમિતબ્બં મઞ્ઞન્તિ. **તદત્થપરિનિપ્ફાદનન્તિ** લોકત્થનિપ્ફાદનં, બુદ્ધકિચ્ચસમ્પાદનન્તિ અત્થો. **એવમાદિનાતિ આદિ**-સદ્દેન સાવત્થિકિત્તનેન રૂપકાયસ્સ અનુગ્ગણ્હનં દસ્સેતિ, જેતવનાદિકિત્તનેન ધમ્મકાયસ્સ. તથા પુરિમેન પરાધીનકિરિયાકરણં, દુતિયેન અત્તાધીનકિરિયાકરણં. પુરિમેન વા કરુણાકિચ્ચં, ઇતરેન પઞ્ઞાકિચ્ચં. પુરિમેન ચસ્સ પરમાય અનુકમ્પાય સમન્નાગમં, પચ્છિમેન પરમાય ઉપેક્ખાય સમન્નાગમં દીપેતિ. ભગવા હિ સબ્બસત્તે પરમાય અનુકમ્પાય અનુકમ્પતિ, ન ચ તત્થ સિનેહદોસાનુપતિતો પરમુપેક્ખકભાવતો. ઉપેક્ખકો ચ ન પરહિતસુખકરણે અપ્પોસ્સુક્કો મહાકારુણિકભાવતો. તસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકનાથતા, ઉપેક્ખકતાય અત્તનાથતા.

તથા હેસ બોધિસત્તભૂતો મહાકરુણાય સઞ્ચોદિતમાનસો સકલલોકહિતાય ઉસ્સુક્કમાપન્નો મહાભિનીહારતો પટ્ઠાય તદત્થનિપ્ફાદનત્થં પુઞ્ઞઞાણસમ્ભારે સમ્પાદેન્તો અપરિમિતં કાલં અનપ્પકં દુક્ખમનુભોસિ, ઉપેક્ખકતાય સમ્મા પતિતેહિ દુક્ખેહિ ન વિકમ્પિતતા. મહાકારુણિકતાય સંસારાભિમુખતા, ઉપેક્ખકતાય તતો નિબ્બિન્દના. તથા ઉપેક્ખકતાય નિબ્બાનાભિમુખતા, મહાકારુણિકતાય તદધિગમો. તથા મહાકારુણિકતાય પરેસં અહિંસાપનં, ઉપેક્ખકતાય સયં પરેહિ અભાયનં. મહાકારુણિકતાય પરં રક્ખતો અત્તનો રક્ખણં, ઉપેક્ખકતાય અત્તાનં રક્ખતો પરેસં રક્ખણં. તેનસ્સ અત્તહિતાય પટિપન્નાદીસુ ચતુત્થપુગ્ગલભાવો સિદ્ધો હોતિ. તથા મહાકારુણિકતાય સચ્ચાધિટ્ઠાનસ્સ ચ ચાગાધિટ્ઠાનસ્સ ચ પારિપૂરી, ઉપેક્ખકતાય ઉપસમાધિટ્ઠાનસ્સ ચ પઞ્ઞાધિટ્ઠાનસ્સ ચ

પારિપૂરી . એવં પુરિસુદ્ધાસયપ્પયોગસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકહિતત્થમેવ રજ્જસમ્પદાદિભવસમ્પત્તિયા ઉપગમનં, ઉપેક્ખકતાય તિણાયપિ અમઞ્ઞમાનસ્સ તતો અપગમનં. ઇતિ સુવિસુદ્ધઉપગમાપગમસ્સ મહાકારુણિકતાય લોકહિતત્થમેવ દાનવસેન સમ્પત્તીનં પરિચ્ચજના, ઉપેક્ખકતાય ચસ્સ ફલસ્સ અત્તનો અપચ્ચાસીસના. એવં સમુદાગમનતો પટ્ઠાય અચ્છરિયબ્ભુતગુણસમન્નાગતસ્સ મહાકારુણિકતાય પરેસં હિતસુખત્થં અતિદુક્કરકારિતા, ઉપેક્ખકતાય કાયમ્પિ અનલઙ્કારિતા.

તથા મહાકારુણિકતાય ચરિમત્તભાવે જિણ્ણાતુરમતદસ્સનેન સઞ્જાતસંવેગો, ઉપેક્ખકતાય ઉળારેસુ દેવભોગસદિસેસુ ભોગેસુ નિરપેક્ખો મહાભિનિક્ખમનં નિક્ખમિ. તથા મહાકારુણિકતાય ''કિચ્છં વતાયં લોકો આપન્નો''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૨.૫૭; સં॰ નિ॰ ૨.૪, ૧૦) કરુણામુખેનેવ વિપસ્સનારમ્ભો, ઉપેક્ખકતાય બુદ્ધભૂતસ્સ સત્ત સત્તાહાનિ વિવેકસુખેનેવ વીતિનામનં. મહાકારુણિકતાય ધમ્મગમ્ભીરતં પચ્ચવેક્ખિત્વા ધમ્મદેસનાય અપ્પોસ્સુક્કતં આપજ્જિત્વાપિ મહાબ્રહ્મુનો અજ્ઝેસનાપદેસેન ઓકાસકરણં, ઉપેક્ખકતાય પઞ્ચવગ્ગિયાદિવેનેય્યાનં અનનુરૂપસમુદાચારેપિ અનઞ્ઞથાભાવો. મહાકારુણિકતાય કત્થચિ પટિઘાતાભાવેનસ્સ સબ્બત્થ અમિત્તસઞ્ઞાભાવો, ઉપેક્ખકતાય કત્થચિપિ અનુરોધાભાવેન સબ્બત્થ સિનેહસન્થવાભાવો. મહાકારુણિકતાય પરેસં પસાદના, ઉપેક્ખકતાય પસન્નાકારેહિ ન વિકમ્પના. મહાકારુણિકતાય ધમ્માનુરાગાભાવેન તત્થ આચરિયમુટ્ઠિઅભાવો, ઉપેક્ખકતાય સાવકાનુરાગાભાવેન પરિવારપરિકમ્મતાભાવો. મહાકારુણિકતાય ધમ્મં દેસેતું પરેહિ સંસગ્ગમુપગચ્છતોપિ ઉપેક્ખકતાય ન તત્થ અભિરતિ. મહાકારુણિકતાય ગામાદીનં આસન્નટ્ઠાને વસતોપિ ઉપેક્ખકતાય અરઞ્ઞટ્ઠાને એવ વિહરણં. તેન વુત્તં – ''**પુરિમેનસ્સ પરમાય અનુકમ્પાય સમન્નાગમં દીપેતી**''તિ.

તન્તિ તત્રાતિ પદં. ''દેસકાલપરિદીપન''ન્તિ યે દેસકાલા ઇધ વિહરણકિરિયાવિસેસનભાવેન વુત્તા, તેસં પરિદીપનન્તિ દસ્સેન્તો ''**યં સમયં...પે॰... દીપેતી**''તિ આહ. તં-સદ્દો હિ વુત્તસ્સ અત્થસ્સ પટિનિદ્દેસો, તસ્મા ઇધ કાલસ્સ દેસસ્સ વા પટિનિદ્દેસો ભવિતુમરહતિ, ન અઞ્ઞસ્સ. અયં તાવ તત્ર-સદ્દસ્સ પટિનિદ્દેસભાવે અત્થવિભાવના. યસ્મા પન ઈદિસેસુ ઠાનેસુ તત્ર-સદ્દો ધમ્મદેસનાવિસિટ્ઠં દેસકાલઞ્ચ વિભાવેતિ, તસ્મા વુત્તં – ''**ભાસિતબ્બયુત્તે વા દેસકાલે દીપેતી**''તિ. તેન **તત્રા**તિ યત્ર ભગવા ધમ્મદેસનત્થં ભિક્ખૂ આલપતિ ભાસતિ, તાદિસે દેસે, કાલે વાતિ અત્થો. **ન હી**તિઆદિના તમેવત્થં સમત્થેતિ. નનુ ચ યત્થ ઠિતો ભગવા ''અકાલો ખો તાવા''તિઆદિના બાહિયસ્સ ધમ્મદેસનં પટિક્ખિપિ, તત્થેવ અન્તરવીથિયં ઠિતો તસ્સ ધમ્મં દેસેસીતિ? સચ્ચમેતં, અદેસેતબ્બકાલે અદેસનાય ઇદં ઉદાહરણં. તેનેવાહ – ''**અકાલો ખો તાવા**''તિ.

યં પન તત્થ વુત્તં – ''અન્તરઘરં પવિટ્ઠમ્હા''તિ, તમ્પિ તસ્સ અકાલભાવસ્સેવ પરિયાયેન દસ્સનત્થં વુત્તં. તસ્સ હિ તદા અદ્ધાનપરિસ્સમેન રૂપકાયે અકમ્મઞ્ઞતા અહોસિ, બલવપીતિવેગેન નામકાયે. તદુભયસ્સ વૂપસમં આગમેન્તો પપઞ્ચપરિહારત્થં ભગવા ''અકાલો ખો''તિ પરિયાયેન પટિક્ખિપિ. અદેસેતબ્બદેસે અદેસનાય પન ઉદાહરણં ''અથ ખો ભગવા મગ્ગા ઓક્કમ્મ અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે નિસીદિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪), વિહારપચ્છાયાયં પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદી''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૩૬૩) ચ એવમાદિકં ઇધ આદિસદ્દેન સઙ્ગહિતં. ''અથ ખો સો, ભિક્ખવે, બાલો ઇધ પુબ્બે નેસાદો ઇધ પાપાનિ કમ્માનિ કરિત્વા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫૧) પદપૂરણમત્તે ખો-સદ્દો, ''દુક્ખં ખો અગારવો વિહરતિ અપ્પતિસ્સો''તિઆદીસુ (અ॰ નિ॰ ૪.૨૧) અવધારણે, ''કિત્તાવતા નુ ખો, આવુસો, સત્થુ પવિવિત્તસ્સ વિહરતો સાવકા વિવેકં નાનુસિક્ખન્તી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૧) આદિકાલત્થે,

વાક્યારમ્ભેતિ અત્થો. તત્થ પદપૂરણેન વચનાલઙ્કારમત્તં કતં હોતિ, આદિકાલત્થેન વાક્યસ્સ ઉપઞ્ઞાસમત્તં. અવધારણત્થેન પન નિયમદસ્સનં, તસ્મા આમન્તેસિ એવાતિ આમન્તને નિયમો દસ્સિતો હોતિ.

ભગવાતિ લોકગરુદીપનન્તિ કસ્મા વુત્તં, નનુ પુબ્બેપિ ભગવાસદ્દસ્સ અત્થો વુત્તોતિ? યદિપિ વુત્તો, તં પનસ્સ યથાવુત્તે ઠાને વિહરણકિરિયાય કત્તુ વિસેસદસ્સનત્થં કતં, ન આમન્તનકિરિયાય, ઇધ પન આમન્તનકિરિયાય, તસ્મા તદત્થં પુન ''ભગવા''તિ પાળિયં વુત્તન્તિ તસ્સત્થં દસ્સેતું ''ભગવાતિ લોકગરુદીપન''ન્તિ આહ. તેન લોકગરુભાવતો તદનુરૂપં પટિપત્તિં પત્થેન્તો અત્તનો સન્તિકં ઉપગતાનં ભિક્ખૂનં અજ્ઝાસયાનુરૂપં ધમ્મં દેસેતું તે આમન્તેસીતિ દસ્સેતિ. **કથાસવનયુત્તપુગ્ગલવચન**ન્તિ વક્ખમાનાય ચિત્તપરિયાદાનદેસનાય સવનયોગ્ગપુગ્ગલવચનં. ચતૂસુપિ પરિસાસુ ભિક્ખૂ એવ એદિસાનં દેસનાનં વિસેસેન ભાજનભૂતાતિ સાતિસયં સાસનસમ્પટિગ્ગાહકભાવદસ્સનત્થં ઇધ ભિક્ખુગ્ગહણન્તિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સદ્દત્થં દસ્સેતું ''**અપિચા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ભિક્ખકોતિ ભિક્ખૂ**તિ ભિક્ખનધમ્મતાય ભિક્ખૂતિ અત્થો. **ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતો**તિ બુદ્ધાદીહિ અજ્ઝુપગતં ભિક્ખાચરિયં, ઉઞ્છાચરિયં, અજ્ઝુપગતત્તા અનુટ્ઠિતત્તા ભિક્ખુ. યો હિ અપ્પં વા મહન્તં વા ભોગક્ખન્ધં પહાય અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજિતો, સો કસિગોરક્ખાદિજીવિકાકપ્પનં હિત્વા લિઙ્ગસમ્પટિચ્છનેનેવ ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતત્તા ભિક્ખુ, પરપ્પટિબદ્ધજીવિકત્તા વા વિહારમજ્ઝે કાજભત્તં ભુઞ્જમાનોપિ ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતોતિ ભિક્ખુ, પિણ્ડિયાલોપભોજનં નિસ્સાય પબ્બજ્જાય ઉસ્સાહજાતત્તા વા ભિક્ખાચરિયં અજ્ઝુપગતોતિ ભિક્ખૂતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **આદિના નયેના**તિ ''છિન્નભિન્નપટધરોતિ ભિક્ખુ, ભિન્દતિ પાપકે અકુસલે ધમ્મેતિ ભિક્ખુ, ભિન્નત્તા પાપકાનં અકુસલાનં ધમ્માનં ભિક્ખૂ''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૧૦) **વિભઙ્ગે** આગતનયેન. **ઞાપને**તિ અવબોધને, પટિવેદનેતિ અત્થો.

ભિક્ખનસીલતાતિ ભિક્ખનેન જીવનસીલતા, ન કસિવાણિજ્જાદિના જીવનસીલતા. **ભિક્ખનધમ્મતા**તિ ''ઉદ્દિસ્સ અરિયા તિટ્ઠન્તી''તિ (જા॰ ૧.૭.૫૯) એવં વુત્તા ભિક્ખનસભાવતા, ન યાચનકોહઞ્ઞસભાવતા. **ભિક્ખને સાધુકારિતા**તિ ''ઉત્તિટ્ઠે નપ્પમજ્જેય્યા''તિ (ધ॰ પ॰ ૧૬૮) વચનં અનુસ્સરિત્વા તત્થ અપ્પમજ્જના. અથ વા **સીલં** નામ પકતિસભાવો, ઇધ પન તદધિટ્ઠાનં. **ધમ્મો**તિ વતં. **સાધુકારિતા**તિ સક્કચ્ચકારિતા આદરકિરિયા. **હીનાધિકજનસેવિત**ન્તિ યે ભિક્ખુભાવે ઠિતાપિ જાતિમદાદિવસેન ઉદ્ધતા ઉન્નળા, યે ચ ગિહિભાવે પરેસં અધિકભાવમ્પિ અનુપગતત્તા ભિક્ખાચરિયં પરમકારુઞ્ઞતં મઞ્ઞન્તિ, તેસં ઉભયેસમ્પિ યથાક્કમં ''ભિક્ખવો''તિ વચનેન હીનજનેહિ દલિદ્દેહિ પરમકારુઞ્ઞતં પત્તેહિ પરકુલેસુ ભિક્ખાચરિયાય જીવિકં કપ્પેન્તેહિ સેવિતં વુત્તિં પકાસેન્તો **ઉદ્ધતભાવનિગ્ગહં કરોતિ**. અધિકજનેહિ ઉળારભોગખત્તિયકુલાદિતો પબ્બજિતેહિ બુદ્ધાદીહિ આજીવવિસોધનત્થં સેવિતં વુત્તિં પકાસેન્તો દીનભાવનિગ્ગહં કરોતીતિ યોજેતબ્બં. યસ્મા ''ભિક્ખવો''તિ વચનં આમન્તનભાવતો અભિમુખીકરણં, પકરણતો સામત્થિયતો ચ સુસ્સુસાજનનં સક્કચ્ચસવનમનસિકારનિયોજનઞ્ચ હોતિ, તસ્મા તમત્થં દસ્સેન્તો ''**ભિક્ખવોતિ ઇમિના**''તિઆદિમાહ. તત્થ **સાધુકં સવનમનસિકારે**તિ સાધુકસવને સાધુકમનસિકારે ચ. કથં પન પવત્તિતા સવનાદયો સાધુકં પવત્તિતા હોન્તીતિ? ''અદ્ધા ઇમાય સમ્માપટિપત્તિયા સકલસાસનસમ્પત્તિ હત્થગતા ભવિસ્સતી''તિ આદરગારવયોગેન કથાદીસુ અપરિભવાદિના ચ. વુત્તઞ્હિ ''પઞ્ચહિ, ભિક્ખવે, ધમ્મેહિ સમન્નાગતો સુણન્તો સદ્ધમ્મં ભબ્બો નિયામં ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્તં. કતમેહિ પઞ્ચહિ? કથં ન પરિભોતિ, કથિતં ન પરિભોતિ, ન અત્તાનં પરિભોતિ, અવિક્ખિત્તચિત્તો ધમ્મં સુણાતિ એકગ્ગચિત્તો, યોનિસો ચ મનસિકરોતિ. ઇમેહિ ખો, ભિક્ખવે, પઞ્ચહિ ધમ્મેહિ સમન્નાગતો સુણન્તો સદ્ધમ્મં ભબ્બો નિયામં

ઓક્કમિતું કુસલેસુ ધમ્મેસુ સમ્મત્ત''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૫.૧૫૧). તેનેવાહ – "**સાધુકં સવનમનસિકારાયત્તા હિ સાસનસમ્પત્તી**"તિ.

પુબ્બે સબ્બપરિસાસાધારણત્તેપિ ભગવતો ધમ્મદેસનાય ''જેટ્ઠસેટ્ઠા''તિઆદિના ભિક્ખૂનં એવ આમન્તને કારણં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ભિક્ખૂ આમન્તેત્વાવ ધમ્મદેસનાય પયોજનં દસ્સેતું "**કિમત્થં પન ભગવા**"તિ ચોદનં સમુટ્ઠાપેતિ. તત્થ **અઞ્ઞં ચિન્તેન્તા**તિ અઞ્ઞવિહિતા. **વિક્ખિત્તચિત્તા**તિ અસમાહિતચિત્તા. **ધમ્મં પચ્ચવેક્ખન્તા**તિ હિય્યો તતો પરં દિવસેસુ વા સુતધમ્મં પતિ પતિ મનસા અવેક્ખન્તા. ભિક્ખૂ આમન્તેત્વા ધમ્મે દેસિયમાને આદિતો પટ્ઠાય દેસનં સલ્લક્ખેતું સક્કોન્તીતિ ઇમમત્થં બ્યતિરેકમુખેન દસ્સેતું "**તે અનામન્તેત્વા**"તિઆદિ વુત્તં.

ભિક્ખવોતિ ચેત્થ સન્ધિવસેન ઇ-કારલોપો દટ્ઠબ્બો. **ભિક્ખવો ઇતી**તિ અયં **ઇતિ**-સદ્દો હેતુપરિસમાપનાદિઅત્થપદત્થવિપરિયાયપકારાવધારણનિદસ્સનાદિઅનેકત્થપ્પભેદો. તથા હેસ ''રુપ્પતીતિ ખો, ભિક્ખવે, તસ્મા રૂપન્તિ વુચ્ચતી''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૭૯) હેત્વત્થે દિસ્સતિ. ''તસ્માતિહ મે, ભિક્ખવે, ધમ્મદાયાદા ભવથ, મા આમિસદાયાદા. અત્થિ મે તુમ્હેસુ અનુકમ્પા. કિન્તિ મે સાવકા ધમ્મદાયાદા ભવેય્યું, નો આમિસદાયાદા''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯) પરિસમાપને. ''ઇતિ વા ઇતિ એવરૂપા નચ્ચગીતવાદિતવિસૂકદસ્સના પટિવિરતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૩) આદિઅત્થે. ''માગણ્ડિયોતિ તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ સઙ્ખા સમઞ્ઞા પઞ્ઞત્તિ વોહારો નામં નામકમ્મં નામધેય્યં નિરુત્તિ બ્યઞ્જનમભિલાપો''તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૭૩, ૭૫) પદત્થવિપરિયાયે. ''ઇતિ ખો, ભિક્ખવે, સપ્પટિભયો બાલો, અપ્પટિભયો પણ્ડિતો, સઉપદ્દવો બાલો, અનુપદ્દવો પણ્ડિતો, સઉપસગ્ગો બાલો, અનુપસગ્ગો પણ્ડિતો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૪) પકારે. ''અત્થિ ઇદપ્પચ્ચયા જરામરણન્તિ પુટ્ઠેન સતા, 'આનન્દ, અત્થી'તિસ્સ વચનીયં. 'કિં પચ્ચયા જરામરણ'ન્તિ ઇતિ ચે વદેય્ય. જાતિપચ્ચયા જરામરણં ઇચ્ચસ્સ વચનીય''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૯૬) અવધારણે. ''અત્થીતિ ખો, કચ્ચાન, અયમેકો અન્તો, નત્થીતિ ખો, કચ્ચાન, અયં દુતિયો અન્તો''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫; સં॰ નિ॰ ૩.૯૦) નિદસ્સને. ઇધાપિ નિદસ્સને એવ દટ્ઠબ્બો. ભિક્ખવોતિ હિ આમન્તનાકારો. તમેસ ઇતિ-સદ્દો નિદસ્સેતિ ''ભિક્ખવોતિ આમન્તેસી''તિ. ઇમિના નયેન ''ભદન્તે''તિઆદીસુપિ યથારહં ઇતિ-સદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો. પુબ્બે ''ભગવા આમન્તેસી''તિ વુત્તત્તા ''ભગવતો પચ્ચસ્સોસુ''ન્તિ ઇધ ''ભગવતો''તિ સામિવચનં આમન્તનમેવ સમ્બન્ધિઅન્તરં અપેક્ખતીતિ ઇમિના અધિપ્પાયેન "**ભગવતો આમન્તનં પટિઅસ્સોસુ**"ન્તિ વુત્તં. ''ભગવતો''તિ પન ઇદં પટિસ્સવસમ્બન્ધેન સમ્પદાનવચનં યથા ''દેવદત્તાય પટિસ્સુણોતી''તિ. યં નિદાનં ભાસિતન્તિ સમ્બન્ધો. **ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સુખાવગાહણત્થ**ન્તિ કમલકુવલયુજ્જલવિમલસાદુરસસલિલાય પોક્ખરણિયા સુખાવતરણત્થં નિમ્મલસિલાતલરચનાવિલાસસોભિતરતનસોપાનં વિપ્પકિણ્ણમુત્તાતલસદિસવાલુકાચુણ્ણપણ્ડરભૂમિભાગં તિત્થં વિય સુવિભત્તભિત્તિવિચિત્રવેદિકાપરિક્ખિત્તસ્સ નક્ખત્તપથં કુસિતુકામતાય વિય પટિવિજમ્ભિતસમુસ્સયસ્સ પાસાદવરસ્સ સુખારોહનત્થં દન્તમયસણ્હમુદુફલકઞ્ચનલતાવિનદ્ધમણિગણપ્પભાસમુદયુજ્જલસોભં સોપાનં વિય સુવણ્ણવલયનૂપુરાદિસઙ્ઘટ્ટનસદ્દસમ્મિસ્સિતસ્સ કથિતહસિતમધુરસ્સરગેહજનવિજમ્ભિતવિચરિતસ્સ ઉળારઇસ્સરિયવિભવસોભિતસ્સ મહાઘરસ્સ સુખપ્પવેસનત્થં સુવણ્ણરજતમણિમુત્તાપવાળાદિજુતિવિસ્સરવિજ્જોતિતસુપ્પતિટ્ઠિતવિસાલદ્વારબાહં મહાદ્વારં વિય ચ અત્થબ્યઞ્જનસમ્પન્નસ્સ બુદ્ધાનં દેસનાઞાણગમ્ભીરભાવસંસૂચકસ્સ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સુખાવગાહત્થં.

એત્થાહ – ‘‘કિમત્થં પન ધમ્મવિનયસઙ્ગહે કયિરમાને નિદાનવચનં, નનુ ભગવતા ભાસિતવચનસ્સેવ સઙ્ગહો કાતબ્બો’’તિ? વુચ્ચતે, દેસનાય ઠિતિઅસમ્મોસસદ્ધેય્યભાવસમ્પાદનત્થં. કાલદેસદેસકનિમિત્તપરિસાપદેસેહિ ઉપનિબન્ધિત્વા ઠપિતા હિ દેસના ચિરટ્ઠિતિકા હોતિ અસમ્મોસધમ્મા સદ્ધેય્યા ચ. દેસકાલકત્તુહેતુનિમિત્તેહિ ઉપનિબદ્ધો વિય વોહારવિનિચ્છયો. તેનેવ ચ આયસ્મતા મહાકસ્સપેન ‘‘ચિત્તપરિયાદાનસુત્તં, આવુસો આનન્દ, કત્થ ભાસિત’’ન્તિઆદિના દેસાદિપુચ્છાસુ કતાસુ તાસં વિસ્સજ્જનં કરોન્તેન ધમ્મભણ્ડાગારિકેન ‘‘એવં મે સુત’’ન્તિઆદિના ઇમસ્સ સુત્તસ્સ નિદાનં ભાસિતં. અપિચ સત્થુસમ્પત્તિપ્પકાસનત્થં નિદાનવચનં. તથાગતસ્સ હિ ભગવતો પુબ્બચરણાનુમાનાગમતક્કાભાવતો સમ્માસમ્બુદ્ધભાવસિદ્ધિ. ન હિ સમ્માસમ્બુસ્સ પુબ્બચરણાદીહિ અત્થો અત્થિ સબ્બત્થ અપ્પટિહતઞાણચારતાય એકપ્પમાણત્તા ચ ઞેય્યધમ્મેસુ. તથા આચરિયમુટ્ઠિધમ્મમચ્છરિયસાસનસાવકાનાનુરાગાભાવતો ખીણાસવભાવસિદ્ધિ. ન હિ સબ્બસો ખીણાસવસ્સ તે સમ્ભવન્તીતિ સુવિસુદ્ધસ્સ પરાનુગ્ગહપ્પવત્તિ. એવં દેસકસંકિલેસભૂતાનં દિટ્ઠિસીલસમ્પદાદૂસકાનં અવિજ્જાતણ્હાનં અચ્ચન્તાભાવસંસૂચકેહિ ઞાણપ્પહાનસમ્પદાભિબ્યઞ્જનકેહિ ચ સમ્બુદ્ધવિસુદ્ધભાવેહિ પુરિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધિ, તતો ચ અન્તરાયિકનિય્યાનિકધમ્મેસુ સમ્મોહાભાવસિદ્ધિતો પચ્છિમવેસારજ્જદ્વયસિદ્ધીતિ ભગવતો ચતુવેસારજ્જસમન્નાગમો અત્તહિતપરહિતપ્પટિપત્તિ ચ નિદાનવચનેન પકાસિતા હોતિ. તત્થ તત્થ સમ્પત્તપરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં ઠાનુપ્પત્તિકપ્પટિભાનેન ધમ્મદેસનાદીપનતો, ઇધ પન રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયાનુરૂપં ઠાનુપ્પત્તિકપ્પટિભાનેન ધમ્મદેસનાદીપનતોતિ યોજેતબ્બં. તેન વુત્તં – ‘‘સત્થુસમ્પત્તિપ્પકાસનત્થં નિદાનવચન’’ન્તિ.

તથા સાસનસમ્પત્તિપ્પકાસનત્થં નિદાનવચનં. ઞાણકરુણાપરિગ્ગહિતસબ્બકિરિયસ્સ હિ ભગવતો નત્થિ નિરત્થકા પટિપત્તિ, અત્તહિતત્થા વા. તસ્મા પરેસં એવ અત્થાય પવત્તસબ્બકિરિયસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સકલમ્પિ કાયવચીમનોકમ્મં યથાપવત્તં વુચ્ચમાનં દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકપરમત્થેહિ યથારહં સત્તાનં અનુસાસનટ્ઠેન સાસનં, ન કપ્પરચના. તયિદં સત્થુચરિતં કાલદેસદેસકપરિસાપદેસેહિ સદ્ધિં તત્થ તત્થ નિદાનવચનેહિ યથારહં પકાસીયતિ. ‘‘ઇધ પન રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાન’’ન્તિઆદિ સબ્બં પુરિમસદિસમેવ. તેન વુત્તં – ‘‘સાસનસમ્પત્તિપ્પકાસનત્થં નિદાનવચન’’ન્તિ. અપિચ સત્થુનો પમાણભાવપ્પકાસનેન વચનેન સાસનસ્સ પમાણભાવદસ્સનત્થં નિદાનવચનં, તઞ્ચ દેસકપ્પમાણભાવદસ્સનં હેટ્ઠા વુત્તનયાનુસારેન ‘‘ભગવા’’તિ ચ ઇમિના પદેન વિભાવિતન્તિ વેદિતબ્બં. ભગવાતિ હિ તથાગતસ્સ રાગદોસમોહાદિસબ્બકિલેસમલદુચ્ચરિતદોસપ્પહાનદીપનેન વચનેન અનઞ્ઞસાધારણસુપરિસુદ્ધઞાણકરુણાદિગુણવિસેસયોગપરિદીપનેન તતો એવ સબ્બસત્તુત્તમભાવદીપનેન અયમત્થો સબ્બથા પકાસિતો હોતીતિ. ઇદમેત્થ નિદાનવચનપ્પયોજનસ્સ મુખમત્તનિદસ્સનં.

નિક્ખિત્તસ્સાતિ દેસિતસ્સ. દેસના હિ દેસેતબ્બસ્સ સીલાદિઅત્થસ્સ વેનેય્યસન્તાનેસુ નિક્ખિપનતો ‘‘નિક્ખેપો’’તિ વુચ્ચતિ. **સુત્તનિક્ખેપં વિચારેત્વાવ વુચ્ચમાના પાકટા હોતી**તિ સામઞ્ઞતો ભગવતો દેસનાય સમુટ્ઠાનસ્સ વિભાગં દસ્સેત્વા ‘‘એત્થાયં દેસના એવંસમુટ્ઠાના’’તિ દેસનાય સમુટ્ઠાને દસ્સિતે સુત્તસ્સ સમ્મદેવ નિદાનપરિજાનનેન વણ્ણનાય સુવિઞ્ઞેય્યત્તા વુત્તં. તત્થ યથા અનેકસતઅનેકસહસ્સભેદાનિપિ સુત્તન્તાનિ સંકિલેસભાગિયાદિપટ્ઠાનનયવસેન સોળસવિધતં નાતિવત્તન્તિ, એવં અત્તજ્ઝાસયાદિસુત્તનિક્ખેપવસેન ચતુબ્બિધભાવન્તિ આહ – ‘‘**ચત્તારો હિ સુત્તનિક્ખેપા**’’તિ. એત્થ ચ યથા અત્તજ્ઝાસયસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિયા ચ પરજ્ઝાસયપુચ્છાહિ સદ્ધિં સંસગ્ગભેદો સમ્ભવતિ ‘‘અત્તજ્ઝાસયો ચ પરજ્ઝાસયો ચ, અત્તજ્ઝાસયો ચ

પુચ્છાવસિકો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પરજ્ઝાસયો ચ, અટ્ઠુપ્પત્તિકો ચ પુચ્છાવસિકો ચા''તિ અજ્ઝાસયપુચ્છાનુસન્ધિસબ્ભાવતો, એવં યદિપિ અટ્ઠુપ્પત્તિયા અત્તજ્ઝાસયેનપિ સંસગ્ગભેદો સમ્ભવતિ, અત્તજ્ઝાસયાદીહિ પન પુરતો ઠિતેહિ અટ્ઠુપ્પત્તિયા સંસગ્ગો નત્થીતિ ન ઇધ નિરવસેસો વિત્થારનયો સમ્ભવતીતિ ''ચત્તારો સુત્તનિક્ખેપા''તિ વુત્તં. તદન્તોગધત્તા વા સેસનિક્ખેપાનં મૂલનિક્ખેપવસેન ચત્તારોવ દસ્સિતા. યથાદસ્સનઞ્હેત્થ અયં સંસગ્ગભેદો ગહેતબ્બોતિ.

તત્રાયં વચનત્થો – નિક્ખિપીયતીતિ નિક્ખેપો, સુત્તં એવ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**. અથ વા નિક્ખિપનં નિક્ખેપો, સુત્તસ્સ નિક્ખેપો **સુત્તનિક્ખેપો**, સુત્તદેસનાતિ અત્થો. અત્તનો અજ્ઝાસયો અત્તજ્ઝાસયો, સો અસ્સ અત્થિ કારણભૂતોતિ **અત્તજ્ઝાસયો**. અત્તનો અજ્ઝાસયો એતસ્સાતિ વા **અત્તજ્ઝાસયો**. **પરજ્ઝાસયેપિ** એસેવ નયો. પુચ્છાય વસો પુચ્છાવસો, સો એતસ્સ અત્થીતિ **પુચ્છાવસિકો**. સુત્તદેસનાવત્થુભૂતસ્સ અત્થસ્સ ઉપ્પત્તિ અત્થુપ્પત્તિ, અત્થુપ્પત્તિયેવ અટ્ઠુપ્પત્તિ ત્થ-કારસ્સ ટ્ઠ-કારં કત્વા. સા એતસ્સ અત્થીતિ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**. અથ વા નિક્ખિપીયતિ સુત્તં એતેનાતિ **સુત્તનિક્ખેપો**, અત્તજ્ઝાસયાદિ એવ. એતસ્મિં અત્થવિકપ્પે અત્તનો અજ્ઝાસયો **અત્તજ્ઝાસયો**. પરેસં અજ્ઝાસયો **પરજ્ઝાસયો**. પુચ્છીયતીતિ પુચ્છા, પુચ્છિતબ્બો અત્થો. પુચ્છાવસેન પવત્તં ધમ્મપ્પટિગ્ગાહકાનં વચનં પુચ્છાવસિકં, તદેવ નિક્ખેપસદ્દાપેક્ખાય પુલ્લિઙ્ગવસેન વુત્તં – "**પુચ્છાવસિકો**"તિ. તથા અટ્ઠુપ્પત્તિ એવ **અટ્ઠુપ્પત્તિકો**તિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

અપિચેત્થ પરેસં ઇન્દ્રિયપરિપાકાદિકારણનિરપેક્ખત્તા અત્તજ્ઝાસયસ્સ વિસું સુત્તનિક્ખેપભાવો યુત્તો કેવલં અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ ધમ્મતન્તિટ્ઠપનત્થં પવત્તિતદેસનત્તા. પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં પન પરેસં અજ્ઝાસયપુચ્છાનં દેસનાપવત્તિહેતુભૂતાનં ઉપ્પત્તિયં પવત્તિતાનં કથમટ્ઠુપ્પત્તિયા અનવરોધો, પુચ્છાવસિકઅટ્ઠુપ્પત્તિકાનં વા પરજ્ઝાસયાનુરોધેન પવત્તિતાનં કથં પરજ્ઝાસયે અનવરોધોતિ? ન ચોદેતબ્બમેતં. પરેસઞ્હિ અભિનીહારપરિપુચ્છાદિવિનિમુત્તસ્સેવ સુત્તદેસનાકારણુપ્પાદસ્સ અટ્ઠુપ્પત્તિભાવેન ગહિતત્તા પરજ્ઝાસયપુચ્છાવસિકાનં વિસું ગહણં. તથા હિ બ્રહ્મજાલધમ્મદાયાદસુત્તાદીનં વણ્ણાવણ્ણઆમિસુપ્પાદાદિદેસનાનિમિત્તં ''અટ્ઠુપ્પત્તી''તિ વુચ્ચતિ. પરેસં પુચ્છં વિના અજ્ઝાસયં એવ નિમિત્તં કત્વા દેસિતો પરજ્ઝાસયો, પુચ્છાવસેન દેસિતો પુચ્છાવસિકોતિ પાકટોયમત્થોતિ. **અત્તનો અજ્ઝાસયેનેવ કથેસી**તિ ધમ્મતન્તિટ્ઠપનત્થં કથેસિ. **વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા** સદ્ધિન્દ્રિયાદયો. **અજ્ઝાસયન્તિ** અધિમુત્તિં. **ખન્તિ**ન્તિ દિટ્ઠિનિજ્ઝાનક્ખન્તિં. **મનન્તિ** પઞ્ઞત્તિચિત્તં. **અભિનીહાર**ન્તિ પણિધાનં. **બુજ્ઝનભાવ**ન્તિ બુજ્ઝનસભાવં, પટિવિજ્ઝનાકારં વા. **રૂપગરુકાન**ન્તિ પઞ્ચસુ આરમ્મણેસુ રૂપારમ્મણગરુકા રૂપગરુકા. ચિત્તેન રૂપનિન્ના રૂપપોણા રૂપપબ્ભારા રૂપદસ્સનપ્પસુતા રૂપેન આકડ્ઢિતહદયા, તેસં રૂપગરુકાનં.

પટિસેધત્થોતિ પટિક્ખેપત્થો. કસ્સ પન પટિક્ખેપત્થોતિ? કિરિયાપધાનઞ્હિ વાક્યં, તસ્મા ''ન સમનુપસ્સામી''તિ સમનુપસ્સનાકિરિયાપટિસેધત્થો. તેનાહ – "**ઇમસ્સ પન પદસ્સા**"તિઆદિ. યો પરો ન હોતિ, સો અત્તાતિ લોકસમઞ્ઞામત્તસિદ્ધં સત્તસન્તાનં સન્ધાય – ''અહ''ન્તિ સત્થા વદતિ, ન બાહિરકપરિકપ્પિતં અહંકારવિસયં અહંકારસ્સ બોધિમૂલેયેવ સમુચ્છિન્નત્તા. લોકસમઞ્ઞાનતિક્કમન્તા એવ હિ બુદ્ધાનં લોકિયે વિસયે દેસનાપવત્તિ. **ભિક્ખવે**તિ આલપને કારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. અઞ્ઞન્તિ અપેક્ખાસિદ્ધત્તા અઞ્ઞત્થસ્સ "**ઇદાનિ વત્તબ્બઇત્થિરૂપતો અઞ્ઞ**"ન્તિ આહ. **એકમ્પિ રૂપ**ન્તિ એકં વણ્ણાયતનં. સમં વિસમં સમ્મા યાથાવતો અનુ અનુ પસ્સતીતિ **સમનુપસ્સના**, ઞાણં. સંકિલિસ્સનવસેન અનુ અનુ પસ્સતીતિ **સમનુપસ્સના**, દિટ્ઠિ. **નો નિચ્ચતો**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, એવમાદિકોતિ અત્થો. તેન ''દુક્ખતો સમનુપસ્સતી''તિ એવમાદીનિ સઙ્ગણ્હાતિ.

ઓલોકેન્તોપીતિ દેવમનુસ્સવિમાનકપ્પરુક્ખમણિકનકાદિગતાનિ રૂપાનિ અનવસેસં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન ઓલોકેન્તોપિ. સામઞ્ઞવચનોપિ યં-સદ્દો ''એકરૂપમ્પી''તિ રૂપસ્સ અધિગતત્તા રૂપવિસયો ઇચ્છિતોતિ "**યં રૂપ**"ન્તિ વુત્તં. તથા પુરિસસદ્દો પરિયાદિયિતબ્બચિત્તપુગ્ગલવિસયોતિ **રૂપગરુકસ્સા**તિ વિસેસિતં. **ગહણં** ''ખેપન''ન્તિ ચ અધિપ્પેતં, **પરિયાદાનઞ્ચ** ઉપ્પત્તિનિવારણન્તિ આહ – "**ચતુભૂમકકુસલચિત્ત**"ન્તિ. તઞ્હિ રૂપં તાદિસસ્સ પરિત્તકુસલસ્સપિ ઉપ્પત્તિં નિવારેતિ, કિમઙ્ગં પન મહગ્ગતાનુત્તરચિત્તસ્સાતિ લોકુત્તરકુસલચિત્તસ્સપિ ઉપ્પત્તિયા નિવારણં હોતું સમત્થં, લોકિયકુસલુપ્પત્તિયા નિવારકત્તે વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ "**ચતુભૂમકકુસલચિત્તં પરિયાદિયિત્વા**"તિ વુત્તં. ન હિ કામગુણસ્સાદપ્પસુતસ્સ પુરિસસ્સ દાનાદિવસેન સવિપ્ફારિકા કુસલુપ્પત્તિ સમ્ભવતિ. **ગણ્હિત્વા ખેપેત્વા**તિ અત્તાનં અસ્સાદેત્વા પવત્તમાનસ્સ અકુસલચિત્તસ્સ પચ્ચયો હોન્તં પવત્તિનિવારણેન મુટ્ઠિગતં વિય ગહેત્વા અનુપ્પાદનિરોધેન ખેપેત્વા વિય તિટ્ઠતિ. તાવ મહતિ લોકસન્નિવાસે તસ્સ પરિયાદિયટ્ઠાનં અવિચ્છેદતો લબ્ભતીતિ આહ – "**તિટ્ઠતી**"તિ યથા ''પબ્બતા તિટ્ઠન્તિ, નજ્જો સન્દન્તી''તિ. તેનાહ – "**ઇધ ઉભયમ્પિ વટ્ટતી**"તિઆદિ.

યથયિદન્તિ સન્ધિવસેન આકારસ્સ રસ્સત્તં યકારાગમો ચાતિ આહ – "**યથા ઇદ**"ન્તિ. **ઇત્થિયા રૂપ**ન્તિ ઇત્થિસરીરગતં તપ્પટિબદ્ધઞ્ચ રૂપાયતનં. પરમત્થસ્સ નિરુળ્હો, પઠમં સાધારણતો સદ્દસત્થલક્ખણાનિ વિભાવેતબ્બાનિ, પચ્છા અસાધારણતોતિ તાનિ પાળિવસેન વિભાવેતું – ''રુપ્પતીતિ ખો...પે॰... વેદિતબ્બ''ન્તિ આહ. તત્થ **રુપ્પતી**તિ સીતાદિવિરોધિપચ્ચયેહિ વિકારં આપાદીયતિ, આપજ્જતીતિ વા અત્થો. વિકારુપ્પત્તિ ચ વિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિસદિસુપ્પત્તિ વિભૂતતરા, કુતો પનાયં વિસેસોતિ ચે? ''સીતેના''તિઆદિવચનતો. એવઞ્ચ કત્વા વેદનાદીસુ અનવસેસરૂપસમઞ્ઞા સામઞ્ઞલક્ખણન્તિ સબ્બરૂપધમ્મસાધારણં રુપ્પનં. ઇદાનિ અત્થુદ્ધારનયેન રૂપસદ્દં સંવણ્ણેન્તો "**અયં પના**"તિઆદિમાહ. **રૂપક્ખન્ધે વત્તતી**તિ ''ઓળારિકં વા સુખુમં વા''તિઆદિવચનતો (મ॰ નિ॰ ૧.૩૬૧; ૨.૧૧૩; ૩.૮૬, ૮૯; વિભ॰ ૨). **રૂપૂપપત્તિયા**તિ એત્થ રૂપભવો રૂપં ઉત્તરપદલોપેન. રૂપભવૂપપત્તિયાતિ અયઞ્હેત્થ અત્થો. **કસિણનિમિત્તે**તિ પથવીકસિણાદિસઞ્ઞિતે પટિભાગનિમિત્તે. રુપ્પતિ અત્તનો ફલસ્સ સભાવં કરોતીતિ રૂપં, સભાવહેતૂતિ આહ – "**સરૂપા...પે॰... એત્થ પચ્ચયે**"તિ. કરચરણાદિઅવયવસણ્ઠાતભાવેન રૂપીયતિ નિરૂપીયતીતિ રૂપં, રૂપકાયોતિ આહ – "**આકાસો...પે॰... એત્થ સરીરે**"તિ.

રૂપયતિ વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ રૂપં, વણ્ણાયતનં. આરોહપરિણાહાદિભેદરૂપગતં સણ્ઠાનસમ્પત્તિં નિસ્સાય પસાદં આપજ્જમાનો રૂપપ્પમાણોતિ વુત્તોતિ આહ – "**એત્થ સણ્ઠાને**"તિ. **પિયરૂપ**ન્તિઆદીસુ સભાવત્થો રૂપસદ્દો. આદિસદ્દેન રૂપજ્ઝાનાદીનં સઙ્ગહો. ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિ એત્થ અજ્ઝત્તં કેસાદીસુ પરિકમ્મસઞ્ઞાવસેન પટિલદ્ધરૂપજ્ઝાનં રૂપં, તં અસ્સ અત્થીતિ રૂપીતિ વુત્તો. **ઇત્થિયા ચતુસમુટ્ઠાને વણ્ણે**તિ ઇત્થિસરીરપરિયાપન્નમેવ રૂપં ગહિતં, તપ્પટિબદ્ધવત્થાલઙ્કારાદિરૂપમ્પિ પન પુરિસચિત્તસ્સ પરિયાદાયકં હોતીતિ દસ્સેતું – "**અપિચા**"તિઆદિ વુત્તં. ગન્ધવણ્ણગ્ગહણેન વિલેપનં વુત્તં. કામં ''અસુકાય ઇત્થિયા પસાધન''ન્તિ સલ્લક્ખિતસ્સ અકાયપ્પટિબદ્ધસ્સપિ વણ્ણો પટિબદ્ધચિત્તસ્સ પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠેય્ય, તં પન ન એકન્તિકન્તિ એકન્તિકં દસ્સેન્તો "**કાયપ્પટિબદ્ધો**"તિઆહ. **ઉપકપ્પતીતિ** ચિત્તસ્સ પરિયાદાનાય ઉપકપ્પતિ. **પુરિમસ્સેવા**તિ પુબ્બે વુત્તઅત્થસ્સેવ દળ્હીકરણત્થં વુત્તં યથા ''દ્વિક્ખત્તું બન્ધં સુબન્ધ''ન્તિ. નિગમનવસેન વા એતં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ઓપમ્મવસેન વુત્ત**ન્તિ ''યં એવં પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી''તિ સકલમેવિદં પુરિમવચનં ઉપમાવસેન વુત્તં, તત્થ પન ઉપમાભૂતં અત્થં દસ્સેતું –

“**યથયિદં…પે॰… ઇત્થિરૂપ**”ન્તિ વુત્તં. પરિયાદાને આનુભાવો સમ્ભવો **પરિયાદાનાનુભાવો**, તસ્સ દસ્સનવસેન વુત્તં.

ઇદં પન ‘‘ઇત્થિરૂપ’’ન્તિઆદિવચનં **પરિયાદાનાનુભાવે** સાધેતબ્બે દીપેતબ્બે **વત્થુ** કારણં. **નાગો** નામ સો રાજા, દીઘદાઠિકત્તા પન ‘‘મહાદાઠિકનાગરાજા’’તિ વુત્તો. **અસંવરનિયામેના**તિ ચક્ખુદ્વારિકેન અસંવરનીહારેન. **નિમિત્તં ગહેત્વા**તિ રાગુપ્પત્તિહેતુભૂતં રૂપં સુભનિમિત્તં ગહેત્વા. **વિસિકાદસ્સનં ગન્ત્વા**તિ સિવથિકદસ્સનં ગન્ત્વા. તત્થ હિ આદીનવાનુપસ્સના ઇજ્ઝતિ. વત્થુલોભેન કુતો તાદિસાય મરણન્તિ અસદ્દહન્તો “**મુખં તુમ્હાકં ધૂમવણ્ણ**”ન્તિ તે દહરસામણેરે ઉપ્પણ્ડેન્તો વદતિ.

રતનત્તયે સુપ્પસન્નત્તા કાકવણ્ણતિસ્સાદીહિ વિસેસનત્થઞ્ચ સો તિસ્સમહારાજા સદ્ધાસદ્દેન વિસેસેત્વા વુચ્ચતિ. **દહરસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી**તિ અધિકારવસેન વુત્તં. **નિટ્ઠિતુદ્દેસકિચ્ચો**તિ ગામે અસપ્પાયરૂપદસ્સનં ઇમસ્સ અનત્થાય સિયાતિ આચરિયેન નિવારિતગામપ્પવેસો પચ્છા નિટ્ઠિતુદ્દેસકિચ્ચો હુત્વા ઠિતો. તેન વુત્તં – “**અત્થકામાનં વચનં અગ્ગહેત્વા**”તિ . **નિવત્થવત્થં સઞ્જાનિત્વા**તિ અત્તના દિટ્ઠદિવસે નિવત્થવત્થં તસ્સા મતદિવસે સિવથિકદસ્સનત્થં ગતેન લદ્ધં સઞ્જાનિત્વા. **એવમ્પી**તિ એવં મરણસમ્પાપનવસેનપિ. અયં તાવેત્થ અટ્ઠકથાય અનુત્તાનત્થદીપના.

નેત્તિનયવણ્ણના

ઇદાનિ પકરણનયેન પાળિયા અત્થવણ્ણનં કરિસ્સામ. સા પન અત્થસંવણ્ણના યસ્મા દેસનાય સમુટ્ઠાનપ્પયોજનભાજનેસુ પિણ્ડત્થેસુ ચ નિદ્ધારિતેસુ સુકરા હોતિ સુવિઞ્ઞેય્યા ચ, તસ્મા સુત્તદેસનાય સમુટ્ઠાનાદીનિ પઠમં નિદ્ધારયિસ્સામ. તત્થ **સમુટ્ઠાનં** નામ દેસનાનિદાનં, તં સાધારણમસાધારણન્તિ દુવિધં. તત્થ સાધારણમ્પિ અજ્ઝત્તિકબાહિરભેદતો દુવિધં. તત્થ **સાધારણં અજ્ઝત્તિકસમુટ્ઠાનં** નામ લોકનાથસ્સ મહાકરુણા. તાય હિ સમુસ્સાહિતસ્સ ભગવતો વેનેય્યાનં ધમ્મદેસનાય ચિત્તં ઉદપાદિ, યં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘સત્તેસુ ચ કારુઞ્ઞતં પટિચ્ચ બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેસી’’તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૩; મહાવ॰ ૯; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૩). એત્થ ચ હેતાવત્થાયપિ મહાકરુણાય સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો યાવદેવ સંસારમહોઘતો સદ્ધમ્મદેસનાહત્થદાનેહિ સત્તસન્તારણત્થં તદુપ્પત્તિતો. યથા ચ મહાકરુણા, એવં સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં દસબલઞાણાદયો ચ દેસનાય અબ્ભન્તરસમુટ્ઠાનભાવેન વત્તબ્બા. સબ્બઞ્હિ ઞેય્યધમ્મં તેસં દેસેતબ્બાકારં સત્તાનઞ્ચ આસયાનુસયાદિં યાથાવતો જાનન્તો ભગવા ઠાનાટ્ઠાનાદીસુ કોસલ્લેન વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં વિચિત્તનયદેસનં પવત્તેસીતિ. **બાહિરં** પન **સાધારણં સમુટ્ઠાનં** દસસહસ્સમહાબ્રહ્મપરિવારસ્સ સહમ્પતિબ્રહ્મુનો અજ્ઝેસનં. તદજ્ઝેસનુત્તરકાલઞ્હિ ધમ્મગમ્ભીરતાપચ્ચવેક્ખણાજનિતં અપ્પોસ્સુક્કતં પટિપ્પસ્સમ્ભેત્વા ધમ્મસ્સામી ધમ્મદેસનાય ઉસ્સાહજાતો અહોસિ. અસાધારણમ્પિ અબ્ભન્તરબાહિરભેદતો દુવિધમેવ. તત્થ **અબ્ભન્તરં** યાય મહાકરુણાય યેન ચ દેસનાઞાણેન ઇદં સુત્તં પવત્તિતં, તદુભયં વેદિતબ્બં. **બાહિરં** પન રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાનં અજ્ઝાસયો. સ્વાયમત્થો અટ્ઠકથાયં વુત્તો એવ.

પયોજનમ્પિ સાધારણાસાધારણતો દુવિધં. તત્થ **સાધારણં** યાવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં વિમુત્તિરસત્તા ભગવતો દેસનાય. તેનેવાહ – ‘‘એતદત્થા કથા, એતદત્થા મન્તના’’તિઆદિ. **અસાધારણં** પન તેસં રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાનં રૂપે છન્દરાગસ્સ જહાપનં, ઉભયમ્પેતં બાહિરમેવ. સચે પન વેનેય્યસન્તાનગતમ્પિ

દેસનાબલસિદ્ધિસઙ્ખાતં પયોજનં અધિપ્પાયસમિજ્ઝનભાવતો યથાધિપ્પેતત્થસિદ્ધિયા મહાકારુણિકસ્સ ભગવતોપિ પયોજનમેવાતિ ગણ્હેય્ય, ઇમિના પરિયાયેનસ્સ અબ્ભન્તરતાપિ સિયા.

અપિચ તેસં રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાનં રૂપસ્મિં વિજ્જમાનસ્સ આદીનવસ્સ યાથાવતો અનવબોધો ઇમિસ્સા દેસનાય સમુટ્ઠાનં, તદવબોધો પયોજનં. સો હિ ઇમાય દેસનાય ભગવન્તં પયોજેતિ તન્નિપ્ફાદનપરાયં દેસનાતિ કત્વા. યઞ્હિ દેસનાય સાધેતબ્બં ફલં, તં આકઙ્ખિતબ્બત્તા દેસકં દેસનાય પયોજેતીતિ પયોજનન્તિ વુચ્ચતિ. તથા તેસં પુગ્ગલાનં તદઞ્ઞેસઞ્ચ વેનેય્યાનં રૂપમુખેન પઞ્ચસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ આદીનવદસ્સનઞ્ચેત્થ પયોજનં. તથા સંસારચક્કનિવત્તિસદ્ધમ્મચક્કપ્પવત્તિસસ્સતાદિમિચ્છાવાદનિરાકરણં સમ્માવાદપુરેક્ખારો અકુસલમૂલસમૂહનનં કુસલમૂલસમારોપનં અપાયદ્વારપિદહનં સગ્ગમગ્ગદ્વારવિવરણં પરિયુટ્ઠાનવૂપસમનં અનુસયસમુગ્ઘાતનં ''મુત્તો મોચેસ્સામી''તિ પુરિમપટિઞ્ઞાવિસંવાદનં તપ્પટિપક્ખમારમનોરથવિસંવાદનં તિત્થિયધમ્મનિમ્મથનં બુદ્ધધમ્મપતિટ્ઠાપનન્તિ એવમાદીનિપિ પયોજનાનિ ઇધ વેદિતબ્બાનિ.

યથા તે પુગ્ગલા રૂપગરુકા, એવં તદઞ્ઞે ચ સક્કાયગરુકા સક્કાયસ્મિં અલ્લીના સઙ્ખતધમ્માનં સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ ચ પટિપત્તિં અજાનન્તા અસદ્ધમ્મસ્સવનસાધારણપરિચરિયમનસિકારપરા સદ્ધમ્મસ્સવનધારણપરિચયપ્પટિવેધવિમુખા ચ ભવવિપ્પમોક્ખેસિનો વેનેય્યા ઇમિસ્સા દેસનાય **ભાજનં**.

પિણ્ડત્થા ચેત્થ રૂપગ્ગહણેન રૂપધાતુરૂપાયતનરૂપક્ખન્ધપરિગ્ગણ્હનં રૂપમુખેન ચતુધમ્માનં વટ્ટત્તયવિચ્છેદનૂપાયો આસવોઘાદિવિવેચનં અભિનન્દનનિવારણસઙ્ગતિક્કમો વિવાદમૂલપરિચ્ચાગો સિક્ખત્તયાનુયોગો પહાનત્તયદીપના સમથવિપસ્સનાનુટ્ઠાનં ભાવનાસચ્છિકિરિયાસિદ્ધીતિ એવમાદયો વેદિતબ્બા.

ઇતો પરં પન સોળસ હારા દસ્સેતબ્બા. તત્થ ''રૂપ''ન્તિ સહજાતા તસ્સ નિસ્સયભૂતા તપ્પટિબદ્ધા ચ સબ્બે રૂપારૂપધમ્મા તણ્હાવજ્જા દુક્ખસચ્ચં. તંસમુટ્ઠાપિકા તદારમ્મણા ચ તણ્હા સમુદયસચ્ચં. તદુભયેસં અપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં. નિરોધપ્પજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચં. તત્થ સમુદયેન અસ્સાદો, દુક્ખેન આદીનવો, મગ્ગનિરોધેહિ નિસ્સરણં, રૂપારમ્મણસ્સ અકુસલચિત્તસ્સ કુસલચિત્તસ્સ ચ પરિયાદાનં ફલં. યઞ્હિ દેસનાય સાધેતબ્બં પયોજનં, તં ફલન્તિ વુત્તોવાયમત્થો. તદત્થં હિદં સુત્તં ભગવતા દેસિતન્તિ. યથા તં કુસલચિત્તં ન પરિયાદિયતિ, એવં પટિસઙ્ખાનભાવનાબલપરિગ્ગહિતા ઇન્દ્રિયેસુ ગુત્તદ્વારતા ઉપાયો. પુરિસસ્સ કુસલચિત્તપરિયાદાનેનસ્સ રૂપસ્સ અઞ્ઞરૂપાસાધારણતાદસ્સનાપદેસેન અત્થકામેહિ તતો ચિત્તં સાધુકં રક્ખિતબ્બં. અયમેત્થ ભગવતો આણત્તીતિ અયં **દેસનાહારો**. અસ્સાદાદિસન્દસ્સનવિભાવનલક્ખણો હિ દેસનાહારો. વુત્તઞ્હેતં **નેત્તિપ્પકરણે** –

> ''અસ્સાદાદીનવતા, નિસ્સરણમ્પિ ચ ફલં ઉપાયો ચ;
> આણત્તી ચ ભગવતો, યોગીનં દેસનાહારો''તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

દેસીયતિ સંવણ્ણીયતિ એતાય સુત્તત્થોતિ દેસના, દેસનાય સહચરણતો વા દેસના. નનુ ચ અઞ્ઞેપિ હારા દેસનાસઙ્ખાતસ્સ સુત્તસ્સ અત્થસંવણ્ણનાતો દેસનાય સહચારિનો વાતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન હારો યેભુય્યેન યથારુતવસેનેવ વિઞ્ઞાયમાનો દેસનાય સહ ચરતીતિ વત્તબ્બતં અરહતિ, ન તથાપરે. ન હિ અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાદિસન્દસ્સનરહિતા સુત્તદેસના અત્થિ. કિં પન તેસં અસ્સાદાદીનં અનવસેસાનં વચનં દેસનાહારો, ઉદાહુ એકચ્ચાનન્તિ? નિરવસેસાનંયેવ. યસ્મિઞ્હિ સુત્તે અસ્સાદાદીનવનિસ્સરણાનિ સરૂપતો

આગતાનિ, તત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યત્થ પન એકદેસેન આગતાનિ, ન ચ સરૂપેન, તત્થ અનાગતં અત્થવસેન નિદ્ધારેત્વા હારો યોજેતબ્બો.

સયં સમન્તચક્ખુભાવતો તંદસ્સનેન સભાવતો ચ “**અહ**”ન્તિ વુત્તં. ભિક્ખનસીલતાદિગુણયોગતો અભિમુખીકરણત્થઞ્ચ, “**ભિક્ખવે**”તિ વુત્તં. અત્તાભાવતો અપરતાદસ્સનત્થઞ્ચ “**અઞ્ઞ**”ન્તિ વુત્તં. એકસ્સ અનુપલબ્ભદસ્સનત્થં અનેકભાવપ્પટિસેધનત્થઞ્ચ “**એકરૂપમ્પી**”તિ વુત્તં. તાદિસસ્સ રૂપસ્સ અભાવતો અદસ્સનતો ચ “**ન સમનુપસ્સામી**”તિ વુત્તં. તસ્સ પચ્ચામસનતો અનિયમતો ચ “**ય**”ન્તિ વુત્તં. ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારપરામસનતો તદઞ્ઞાકારનિસેધનતો ચ “**એવ**”ન્તિ વુત્તં. વિસભાગિન્દ્રિયવત્થુતો સભાગવત્થુસ્મિં તદભાવતો ચ “**પુરિસસ્સા**”તિ વુત્તં. નિમિત્તગ્ગાહસ્સ વત્થુભાવતો તથા પરિકપ્પિતત્તા ચ “**ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી**”તિ વુત્તં. એવન્તિ વુત્તાકારપરામસનત્થઞ્ચેવ નિદસ્સનત્થઞ્ચ “**યથા**”તિ વુત્તં. અત્તનો પચ્ચક્ખભાવતો ભિક્ખૂનં પચ્ચક્ખકરણત્થઞ્ચ “**ઇદ**”ન્તિ વુત્તં. ઇત્થિસન્તાનપરિયાપન્નતો તપ્પટિબદ્ધભાવતો ચ “**ઇત્થિરૂપ**”ન્તિ વુત્તન્તિ એવં અનુપદવિચયતો **વિચયો હારો**. વિચીયન્તિ એતેન, એત્થ વા પદપઞ્હાદયોતિ વિચયો, વિચિતિ એવ વા તેસન્તિ વિચયો. પદપુચ્છાવિસ્સજ્જનપુબ્બાપરાનુગ્ગહનં અસ્સાદાદીનઞ્ચ વિસેસનિદ્ધારણવસેન પવિચયલક્ખણો હિ વિચયો હારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘યં પુચ્છિતઞ્ચ વિસ્સજ્જિતઞ્ચ, સુત્તસ્સ યા ચ અનુગીતિ;
સુત્તસ્સ યો પવિચયો, હારો વિચયોતિ નિદ્દિટ્ઠો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

અનાદિમતિ સંસારે ઇત્થિપુરિસાનં અઞ્ઞમઞ્ઞરૂપાભિરામતાય ‘‘ઇત્થિરૂપં પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી’’તિ યુજ્જતીતિ અયં **યુત્તિહારો**. બ્યઞ્જનત્થાનં યુત્તાયુત્તવિભાગવિભાવનલક્ખણો હિ યુત્તિહારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘સબ્બેસં હારાનં, યા ભૂમી યો ચ ગોચરો તેસં;
યુત્તાયુત્તિપરિક્ખા, હારો યુત્તીતિ નિદ્દિટ્ઠો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

યુત્તીતિ ચ ઉપપત્તિ સાધનયુત્તિ, ઇધ પન યુત્તિવિચારણા યુત્તિ ઉત્તરપદલોપેન ‘‘રૂપભવો રૂપ’’ન્તિ યથા. યુત્તિસહચરણતો વા યુત્તિ.

ઇત્થિરૂપં અયોનિસો ઓલોકિયમાનં ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતાય પદટ્ઠાનં, સા કુસલાનં ધમ્માનં અભાવનાય પદટ્ઠાનં, સા સબ્બસ્સપિ સંકિલેસપક્ખસ્સ પરિવુદ્ધિયા પદટ્ઠાનં. બ્યતિરેકતો પન ઇત્થિરૂપં યોનિસો ઓલોકિયમાનં સતિપટ્ઠાનભાવનાય પદટ્ઠાનં, સા બોજ્ઝઙ્ગાનં ભાવનાપારિપૂરિયા પદટ્ઠાનં, સા વિજ્જાવિમુત્તીનં પારિપૂરિયા પદટ્ઠાનં, કુસલસ્સ ચિત્તસ્સ પરિયાદાનં સમ્મોહાભિનિવેસસ્સ પદટ્ઠાનં, સો સઙ્ખારાનં પદટ્ઠાનં, સઙ્ખારા વિઞ્ઞાણસ્સાતિ સબ્બં આવત્તતિ ભવચક્કં. બ્યતિરેકતો પન કુસલસ્સ ચિત્તસ્સ અપરિયાદાનં તેસં તેસં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય પારિપૂરિયા પદટ્ઠાનન્તિ અયં તાવ અવિસેસતો નયો. વિસેસતો પન સીલસ્સ અપરિયાદાનં અવિપ્પટિસારસ્સ પદટ્ઠાનં, અવિપ્પટિસારો પામોજ્જસ્સાતિઆદિના યાવ અનુપાદાપરિનિબ્બાનં નેતબ્બં. અયં **પદટ્ઠાનો હારો**. સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનભૂતે ધમ્મે તેસઞ્ચ પદટ્ઠાનભૂતેતિ સમ્ભવતો પદટ્ઠાનભૂતધમ્મનિદ્ધારણલક્ખણો હિ પદટ્ઠાનો હારો. વુત્તઞ્ચેતં –

‘‘ધમ્મં દેસેતિ જિનો, તસ્સ ચ ધમ્મસ્સ યં પદટ્ઠાનં;
ઇતિ યાવ સબ્બધમ્મા, એસો હારો પદટ્ઠાનો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

પદટ્ઠાનન્તિ આસન્નકારણં. ઇધ પન પદટ્ઠાનવિચારણા પદટ્ઠાનોતિઆદિ યુત્તિહારે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં.

એકરૂપન્તિ ચ રૂપાયતનગ્ગહણેન છન્નમ્પિ બાહિરાનં આયતનાનં ગહણં બાહિરાયતનભાવેન એકલક્ખણત્તા. **ચિત્ત**ન્તિ મનાયતનગ્ગહણેન છન્નમ્પિ અજ્ઝત્તિકાનં આયતનાનં ગહણં અજ્ઝત્તિકાયતનભાવેન એકલક્ખણત્તા. એવં ખન્ધધાતાદિવસેનપિ એકલક્ખણતા વત્તબ્બા. અયં **લક્ખણો હારો**. લક્ખીયન્તિ એતેન, એત્થ વા એકલક્ખણધમ્મા અવુત્તાપિ એકચ્ચવચનેનાતિ લક્ખણો. સુત્તે અનાગતેપિ ધમ્મે વુત્તપ્પકારે આગતે વિય નિદ્ધારેત્વા યા સંવણ્ણના, સો લક્ખણો હારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘વુત્તમ્હિ એકધમ્મે, યે ધમ્મા એકલક્ખણા કેચિ;
વુત્તા ભવન્તિ સબ્બે, સો હારો લક્ખણો નામા’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

નિદાને ઇમિસ્સા દેસનાય રૂપગરુકાનં પુગ્ગલાનં રૂપસ્મિં અનાદીનવદસ્સિતા વુત્તા, ‘‘કથં નુ ખો ઇમે ઇમં દેસનં સુત્વા રૂપે આદીનવદસ્સનમુખેન સબ્બસ્મિમ્પિ ખન્ધપઞ્ચકે સબ્બસો છન્દરાગં પહાય સકલવટ્ટદુક્ખતો મુચ્ચેય્યું, પરે ચ તત્થ પતિટ્ઠાપેય્યુ’’ન્તિ અયમેત્થ ભગવતો **અધિપ્પાયો**. પદનિબ્બચનં **નિરુત્તં**, તં ‘‘એવ’’ન્તિઆદિનિદાનપદાનં ‘‘નાહ’’ન્તિઆદિપાળિપદાનઞ્ચ અટ્ઠકથાયં તસ્સા લીનત્થવણ્ણનાય ચ વુત્તનયાનુસારેન સુકરત્તા ન વિત્થારયિમ્હ.

પદપદત્થદેસનાદેસનાનિક્ખેપસુત્તસન્ધિવસેન પઞ્ચવિધા **સન્ધિ**. તત્થ પદસ્સ પદન્તરેન સમ્બન્ધો **પદસન્ધિ**. પદત્થસ્સ પદત્થન્તરેન સમ્બન્ધો **પદત્થસન્ધિ**, યો ‘‘કિરિયાકારકસમ્બન્ધો’’તિ વુચ્ચતિ. નાનાનુસન્ધિકસ્સ સુત્તસ્સ તંતંઅનુસન્ધીહિ સમ્બન્ધો, એકાનુસન્ધિકસ્સ ચ પુબ્બાપરસમ્બન્ધો **દેસનાસન્ધિ**, યા અટ્ઠકથાયં ‘‘પુચ્છાનુસન્ધિ, અજ્ઝાસયાનુસન્ધિ, યથાનુસન્ધી’’તિ તિધા વિભત્તા. અજ્ઝાસયો ચેત્થ અત્તજ્ઝાસયો પરજ્ઝાસયોતિ દ્વિધા વેદિતબ્બો. **દેસનાનિક્ખેપસન્ધિ** ચતુન્નં સુત્તનિક્ખેપાનં વસેન વેદિતબ્બા. **સુત્તસન્ધિ** ઇધ પઠમનિક્ખેપવસેનેવ વેદિતબ્બા. ‘‘કસ્મા પનેત્થ ઇદમેવ ચિત્તપરિયાદાનસુત્તં પઠમં નિક્ખિત્ત’’ન્તિ નાયમનુયોગો કત્થચિ ન પવત્તતિ. અપિચ ઇમે સત્તા અનાદિમતિ સંસારે પરિબ્ભમન્તા ઇત્થિપુરિસા અઞ્ઞમઞ્ઞેસં પઞ્ચકામગુણસઙ્ખાતરૂપાભિરામા, તત્થ ઇત્થી પુરિસસ્સ રૂપે સત્તા ગિદ્ધા ગધિતા લગ્ગા લગ્ગિતા આસત્તા, સા ચસ્સા તત્થ આસત્તિ દુબ્બિવેચનીયા . તથા પુરિસો ઇત્થિયા રૂપે, તત્થ ચ દસ્સનસંસગ્ગો ગરુતરો ઇતરેસઞ્ચ મૂલભૂતો. તેનેવ હિ ભગવા ‘‘કથં નુ ખો માતુગામે પટિપજ્જિતબ્બ’’ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૦૩) પુટ્ઠો ‘‘અદસ્સનમેવા’’તિ અવોચ. તસ્મા ભગવા પઞ્ચસુ કામગુણેસુ રૂપે છન્દરાગહાપનત્થં ઇદમેવ સુત્તં પઠમં દેસેસિ. નિબ્બાનાધિગમાય પટિપત્તિયા આદિ રેસા પટિપત્તીતિ. યં પન એકિસ્સા દેસનાય દેસનન્તરેન સંસન્દનં, અયમ્પિ દેસનાસન્ધિ. સા ઇધ એવં વેદિતબ્બા. ‘‘**નાહં, ભિક્ખવે…પે॰… તિટ્ઠતી**’’તિ અયં દેસના. ‘‘યે ખો, ભિક્ખવે, ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા રૂપા ઇટ્ઠા કન્તા મનાપા પિયરૂપા કામૂપસંહિતા રજનીયા , તઞ્ચે ભિક્ખુ અભિનન્દતિ અભિવદતિ અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ, તસ્સ તં અભિનન્દતો અભિવદતો અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતો ઉપ્પજ્જન્તિ અનેકે પાપકા અકુસલા ધમ્મા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૧૧૮) ઇમાય દેસનાય સંસન્દતિ. તથા ‘‘રૂપે મઞ્ઞતિ, રૂપેસુ મઞ્ઞતિ, રૂપતો મઞ્ઞતિ, રૂપં ‘મે’તિ મઞ્ઞતિ. રૂપં, ભિક્ખવે, અનભિજાનં અપરિજાનં અવિરાજયં અપ્પજહં અભબ્બો દુક્ખક્ખયાયા’’તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૧૧૨) એવમાદીહિ

દેસનાહિ સંસન્દતીતિ અયં **ચતુબ્યૂહો હારો**. વિયૂહીયન્તિ વિભાગેન પિણ્ડીયન્તિ એતેન, એત્થ વાતિ બ્યૂહો, નિબ્બચનાદીનં ચતુન્નં બ્યૂહોતિ ચતુબ્યૂહો, ચતુન્નં વા બ્યૂહો એત્થાતિ ચતુબ્યૂહો. નિબ્બચનાધિપ્પાયાદીનં ચતુન્નં વિભાગલક્ખણો હિ ચતુબ્યૂહો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘નેરુત્તમધિપ્પાયો, બ્યઞ્જનમથ દેસનાનિદાનઞ્ચ;
પુબ્બાપરાનુસન્ધી, એસો હારો ચતુબ્યૂહો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

‘‘**નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં…પે॰… ઇત્થિરૂપ**’’ન્તિ એતેન અયોનિસોમનસિકારો દીપિતો. યં તત્થ ચિત્તં પરિયાદિયતિ, તેન યોનિસોમનસિકારો. તત્થ અયોનિસોમનસિકરોતો તણ્હાવિજ્જા પરિવડ્ઢન્તિ, તાસુ તણ્હાગહણેન નવ તણ્હામૂલકા ધમ્મા આવટ્ટન્તિ, અવિજ્જાગહણેન અવિજ્જામૂલકં સબ્બં ભવચક્કં આવટ્ટતિ, યોનિસોમનસિકારગ્ગહણેન ચ યોનિસોમનસિકારમૂલકા ધમ્મા આવટ્ટન્તિ, ચતુબ્બિધઞ્ચ સમ્પત્તિચક્કન્તિ. અયં **આવટ્ટો હારો**. આવટ્ટયન્તિ એતેન, એત્થ વા સભાગવિસભાગા ચ ધમ્મા, તેસં વા આવટ્ટનન્તિ આવટ્ટો. દેસનાય ગહિતધમ્માનં સભાગાસભાગધમ્મવસેન આવટ્ટનલક્ખણો હિ આવટ્ટો હારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘એકમ્હિ પદટ્ઠાને, પરિયેસતિ સેસકં પદટ્ઠાનં;
આવટ્ટતિ પટિપક્ખે, આવટ્ટો નામ સો હારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

રૂપં ચતુબ્બિધં કમ્મસમુટ્ઠાનં, ચિત્તસમુટ્ઠાનં, ઉતુસમુટ્ઠાનં, આહારસમુટ્ઠાનં, તથા ઇટ્ઠં ઇટ્ઠમજ્ઝત્તં અનિટ્ઠં અનિટ્ઠમજ્ઝત્તન્તિ. ઇધ પન ઇટ્ઠં અધિપ્પેતં. ચિત્તં કુસલચિત્તમેત્થ વેદિતબ્બં. તં કામાવચરં, રૂપાવચરં, અરૂપાવચરં, લોકુત્તરન્તિ ચતુબ્બિધં. વેદનાદિસમ્પયુત્તધમ્મભેદતો અનેકવિધન્તિ અયં **વિભત્તિહારો**. વિભજીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સાધારણાસાધારણાનં સંકિલેસવોદાનધમ્માનં ભૂમિયોતિ વિભત્તિ. વિભજનં વા એતેસં ભૂમિયોતિ વિભત્તિ. સંકિલેસધમ્મે વોદાનધમ્મે ચ સાધારણાસાધારણતો પદટ્ઠાનતો ભૂમિતો વિભજનલક્ખણો હિ વિભત્તિહારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

‘‘ધમ્મઞ્ચ પદટ્ઠાનં, ભૂમિઞ્ચ વિભજ્જતે અયં હારો;
સાધારણે અસાધારણે ચ નેય્યો વિભત્તી’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

ઇત્થિરૂપં પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતિ અયોનિસો મનસિકરોતો, યોનિસો મનસિકરોતો ન પરિયાદિયતિ સુસંવુતિન્દ્રિયત્તા સીલેસુ સમાહિતસ્સાતિ અયં **પરિવત્તો હારો**. પટિપક્ખવસેન પરિવત્તીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વા સુત્તે વુત્તધમ્મા, પરિવત્તનં વા તેસન્તિ પરિવત્તો. નિદ્દિટ્ઠાનં ધમ્માનં પટિપક્ખતો પરિવત્તનલક્ખણો હિ પરિવત્તો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘કુસલાકુસલે ધમ્મે, નિદ્દિટ્ઠે ભાવિતે પહીને ચ;
પરિવત્તતિ પટિપક્ખે, હારો પરિવત્તનો નામા’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

ભિક્ખવે, સમણા પબ્બજિતાતિ પરિયાયવચનં. અઞ્ઞં પરં કિઞ્ચીતિ પરિયાયવચનં. રૂપં વણ્ણં ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યન્તિ પરિયાયવચનં. સમનુપસ્સામિ ઓલોકેસ્સામિ જાનામીતિ પરિયાયવચનં. એવં ઇત્થં ઇમં પકારન્તિ પરિયાયવચનં. પુરિસસ્સ પુગ્ગલસ્સાતિ પરિયાયવચનં. ચિત્તં વિઞ્ઞાણં મનોતિ પરિયાયવચનં.

પરિયાદાય ગહેત્વા ખેપેત્વાતિ પરિયાયવચનં. તિટ્ઠતિ ધરતિ ઠાતીતિ પરિયાયવચનં. યથા યેન પકારેન યેનાકારેનાતિ પરિયાયવચનં. ઇત્થી નારી માતુગામોતિ પરિયાયવચનન્તિ અયં **વેવચનો હારો**. વિવિધં વચનં એકસ્સેવત્થસ્સ વાચકમેત્થાતિ વિવચનં, વિવચનમેવ વેવચનં. વિવિધં વુચ્ચતિ એતેન અત્થોતિ વા વિવચનં, વિવચનમેવ વેવચનં. એકસ્મિં અત્થે અનેકપરિયાયસદ્દપ્પયોજનલક્ખણો હિ વેવચનો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘વેવચનાનિ બહૂનિ તુ, સુત્તે વુત્તાનિ એકધમ્મસ્સ;
> યો જાનાતિ સુત્તવિદૂ, વેવચનો નામ સો હારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

રૂપં કાળસામાદિવસેન અનેકધા પઞ્ઞત્તં. પુરિસો ખત્તિયાદિવસેન અનેકધા પઞ્ઞત્તો. ચિત્તં પરિત્તમહગ્ગતાદિવસેન અનેકધા પઞ્ઞત્તં. ‘‘પરિયાદાયા’’તિ એત્થ પરિયાદાનં પરિયાદાયકાનં પાપધમ્માનં વસેન વીતિક્કમપરિયુટ્ઠાનાદિના ચ અનેકધા પઞ્ઞત્તં. અયં **પઞ્ઞત્તિહારો**. પકારેહિ, પભેદતો વા ઞાપીયન્તિ ઇમિના, એત્થ વા અત્થાતિ પઞ્ઞત્તિ. એકેકસ્સ ધમ્મસ્સ અનેકાહિ પઞ્ઞત્તીહિ પઞ્ઞાપેતબ્બાકારવિભાવનલક્ખણો હિ પઞ્ઞત્તિહારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘એકં ભગવા ધમ્મં, પઞ્ઞત્તીહિ વિવિધાહિ દેસેતિ;
> સો આકારો ઞેય્યો, પઞ્ઞત્તી નામ સો હારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

વિરોધિપચ્ચયસમવાયે વિસદિસુપ્પત્તિરુપ્પનવણ્ણવિકારાપત્તિયા તંસમઙ્ગિનો હદયઙ્ગતભાવપ્પકાસનં રૂપટ્ઠોતિ અનિચ્ચતામુખેન ઓતરણં, અનિચ્ચસ્સ પન દુક્ખત્તા દુક્ખતામુખેન, દુક્ખસ્સ ચ અનત્તકત્તા સુઞ્ઞતામુખેન ઓતરણં. ચિત્તં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, તસ્સા પરિયાદાયિકા તણ્હા તદેકટ્ઠા ચ પાપધમ્મા ધમ્મધાતૂતિ ધાતુમુખેન ઓતરણં. એવં ખન્ધાયતનાદિમુખેહિપિ ઓતરણં વત્તબ્બન્તિ અયં **ઓતરણો હારો**. ઓતારીયન્તિ અનુપ્પવેસીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સુત્તાગતા ધમ્મા પટિચ્ચસમુપ્પાદાદીસૂતિ ઓતરણો. પટિચ્ચસમુપ્પાદાદિમુખેન સુત્તત્થસ્સ ઓતરણલક્ખણો હિ ઓતરણો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘યો ચ પટિચ્ચુપ્પાદો, ઇન્દ્રિયખન્ધા ચ ધાતુઆયતના;
> એતેહિ ઓતરતિ યો, ઓતરણો નામ સો હારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

નાહં, ભિક્ખવે…પે॰… સમનુપસ્સામીતિ આરમ્ભો. **એવં પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી**તિ પદસુદ્ધિ, ન પન આરમ્ભસુદ્ધિ. **યથયિદન્તિ**આદિ પદસુદ્ધિ ચેવ આરમ્ભસુદ્ધિ ચાતિ અયં **સોધનો હારો**. સોધીયન્તિ સમાધીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભાતિ સોધનો. સુત્તે પદપદત્થપઞ્હારમ્ભાનં સોધનલક્ખણો હિ સોધનો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘વિસ્સજ્જિતમ્હિ પઞ્હે, ગાથાયં પુચ્છિતાયમારબ્ભ;
> સુદ્ધાસુદ્ધપરિક્ખા, હારો સો સોધનો નામા’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

અઞ્ઞન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં કસ્સચિ વિસેસસ્સ અનામટ્ઠત્તા. **એકરૂપમ્પી**તિ તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનં. **યથયિદ**ન્તિ સામઞ્ઞતો અધિટ્ઠાનં અનિયમવચનભાવતો. **ઇત્થિરૂપ**ન્તિ તં અવિકપ્પેત્વા વિસેસવચનન્તિ અયં **અધિટ્ઠાનો હારો**. અધિટ્ઠીયન્તિ અનુપ્પવત્તીયન્તિ એતેન, એત્થ વા સામઞ્ઞવિસેસભૂતા ધમ્મા વિના વિકપ્પેનાતિ

અધિટ્ઠાનો. સુત્તાગતાનં ધમ્માનં અવિકપ્પનવસેનેવ સામઞ્ઞવિસેસનિદ્ધારણલક્ખણો હિ અધિટ્ઠાનો હારો. વુત્તમ્પિ ચેતં –

> ‘‘એકત્તતાય ધમ્મા, યેપિ ચ વેમત્તતાય નિદ્દિટ્ઠા;
> તેન વિકપ્પયિતબ્બા, એસો હારો અધિટ્ઠાનો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

રૂપસ્સ કમ્માવિજ્જાદયો કમ્મચિત્તાદયો ચ હેતુ. સમનુપસ્સનાય આવજ્જનાદયો. કુસલસ્સ ચિત્તસ્સ યોનિસો મનસિકારાદયો. **પરિયાદાયા**તિ એત્થ પરિયાદાનસ્સ અયોનિસોમનસિકારાદયોતિ અયં **પરિક્ખારો હારો**. પરિકરોતિ અભિસઙ્ખરોતિ ફલન્તિ પરિક્ખારો, હેતુ પચ્ચયો ચ. પરિક્ખારં આચિક્ખતીતિ પરિક્ખારો, હારો. પરિક્ખારવિસયત્તા, પરિક્ખારસહચરણતો વા પરિક્ખારો. સુત્તે આગતધમ્માનં પરિક્ખારસઙ્ખાતહેતુપચ્ચયે નિદ્ધારેત્વા સંવણ્ણનાલક્ખણો હિ પરિક્ખારો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘યે ધમ્મા યં ધમ્મં, જનયન્તિપ્પચ્ચયા પરમ્પરતો;
> હેતુમવકડ્ઢયિત્વા, એસો હારો પરિક્ખારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતીતિ એત્થ પરિયાદાયિકા વિસેસતો તણ્હાવિજ્જા વેદિતબ્બા તાસં વસેન પરિયાદાનસમ્ભવતો. તાસુ તણ્હાય રૂપમધિટ્ઠાનં, અવિજ્જાય અરૂપં. વિસેસતો તણ્હાય સમથો પટિપક્ખો, અવિજ્જાય વિપસ્સના. સમથસ્સ ચેતોવિમુત્તિ, ફલવિપસ્સનાય પઞ્ઞાવિમુત્તિ. તથા હિ તા રાગવિરાગા અવિજ્જાવિરાગાતિ વિસેસેત્વા વુચ્ચન્તીતિ અયં **સમારોપનો હારો**. સમારોપીયન્તિ એતેન, એત્થ વા પદટ્ઠાનાદિમુખેન ધમ્માતિ સમારોપનો. સુત્તે આગતધમ્માનં પદટ્ઠાનવેવચનભાવનાપહાનસમારોપનવિચારણલક્ખણો હિ સમારોપનો હારો. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘યે ધમ્મા યં મૂલા, યે ચેકત્થા પકાસિતા મુનિના;
> તે સમારોપયિતબ્બા, એસ સમારોપનો હારો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

એત્તાવતા ચ –

> ‘‘દેસના વિચયો યુત્તિ, પદટ્ઠાનો ચ લક્ખણો;
> ચતુબ્યૂહો ચ આવટ્ટો, વિભત્તિ પરિવત્તનો.
>
> વેવચનો ચ પઞ્ઞત્તિ, ઓતરણો ચ સોધનો;
> અધિટ્ઠાનો પરિક્ખારો, સમારોપનો સોળસો’’તિ. (નેત્તિ॰ ૧ ઉદ્દેસવાર) –

એવં વુત્તા સોળસ હારા દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. હરીયન્તિ એતેહિ, એત્થ વા સુત્તગેય્યાદિવિસયા અઞ્ઞાણસંસયવિપલ્લાસાતિ હારા. હરન્તિ વા સયં તાનિ, હરણમત્તમેવ વાતિ હારા ફલૂપચારેન. અથ વા હરીયન્તિ વોહરીયન્તિ ધમ્મસંવણ્ણકધમ્મપ્પટિગ્ગાહકેહિ ધમ્મસ્સ દાનગ્ગહણવસેનાતિ હારા. અથ વા હારા વિયાતિ હારા. યથા હિ અનેકરતનાવલિસમૂહો હારસઙ્ખાતો અત્તનો અવયવભૂતરતનસમ્ફસ્સેહિ સમુપજનિયમાનહિલાદસુખો હુત્વા તદુપભોગિજનસરીરસન્તાપં નિદાઘપરિળાહૂપજનિતં વૂપસમેતિ, એવમેવ તેપિ નાનાવિધપરમત્થરતનપ્પબન્ધા સંવણ્ણનાવિસેસા અત્તનો અવયવભૂતપરમત્થરતનાધિગમેન

સમુપ્પાદિયમાનનિબ્બુતિસુખા ધમ્મપ્પટિગ્ગાહકજનહદયપરિતાપં કામરાગાદિકિલેસહેતુકં વૂપસમેન્તીતિ. અથ વા હારયન્તિ અઞ્ઞાણાદિનીહારં અપગમં કરોન્તિ આચિક્ખન્તીતિ વા હારા. અથ વા સોતુજનચિત્તસ્સ હરણતો રમણતો ચ હારા નિરુત્તિનયેન યથા ''ભવેસુ વન્તગમનો ભગવા''તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૧૪૪; પારા॰ અટ્ઠ॰ ૧.વેરઞ્જકણ્ડવણ્ણના).

ઇતો પરં પન નન્દિયાવટ્ટાદિપઞ્ચવિધનયા વેદિતબ્બા – તત્થ તણ્હાવિજ્જા સમુદયસચ્ચં, તાસં અધિટ્ઠાનાદિભૂતા રૂપધમ્મા દુક્ખસચ્ચં, તેસં અપ્પવત્તિ નિરોધસચ્ચં, નિરોધપ્પજાનના પટિપદા મગ્ગસચ્ચં. તણ્હાગહણેન ચેત્થ માયાસાઠેય્યમાનાતિમાનમદપ્પમાદપાપિચ્છતાપાપમિત્તતાઅહિરિકઅનોત્તપ્પાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. અવિજ્જાગહણેન વિપરીતમનસિકારકોધૂપનાહમક્ખપળાસઇસ્સામચ્છરિય-સારમ્ભદોવચસ્સતાભવદિટ્ઠિવિભવદિટ્ઠિઆદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો. વુત્તવિપરિયાયતો કુસલપક્ખો નેતબ્બો. કથં? અમાયાઅસાઠેય્યાદિવસેન અવિપરીતમનસિકારાદિવસેન ચ. તથા સમથપક્ખિયાનં સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં , વિપસ્સનાપક્ખિયાનં અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનઞ્ચ વસેન વોદાનપક્ખો નેતબ્બોતિ અયં **નન્દિયાવટ્ટસ્સ નયસ્સ ભૂમિ**. યો હિ તણ્હાઅવિજ્જાહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ સમથવિપસ્સનાહિ વોદાનપક્ખસ્સ ચ ચતુસચ્ચયોજનમુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, અયં નન્દિયાવટ્ટનયો નામ. વુત્તઞ્હેતં –

''તણ્હઞ્ચ અવિજ્જમ્પિ ચ, સમથેન વિપસ્સનાય યો નેતિ;
સચ્ચેહિ યોજયિત્વા, અયં નયો નન્દિયાવટ્ટો''તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

નન્દિયાવટ્ટસ્સ વિય આવટ્ટો એતસ્સાતિ નન્દિયાવટ્ટો. યથા હિ નન્દિયાવટ્ટો અન્તો ઠિતેન પધાનાવયવેન બહિદ્ધા આવટ્ટતિ, એવમયમ્પિ નયોતિ અત્થો. અથ વા નન્દિયા તણ્હાય પમોદસ્સ વા આવટ્ટો એત્થાતિ નન્દિયાવટ્ટો.

હેટ્ઠા વુત્તનયેન ગહિતેસુ તણ્હાવિજ્જાતપ્પક્ખિયધમ્મેસુ તણ્હા લોભો, અવિજ્જા મોહો, અવિજ્જાય સમ્પયુત્તો લોહિતે સતિ પુબ્બો વિય તણ્હાય સતિ સિજ્ઝમાનો આઘાતો દોસો ઇતિ તીહિ અકુસલમૂલેહિ ગહિતેહિ, તપ્પટિપક્ખતો કુસલચિત્તગ્ગહણેન ચ તીણિ કુસલમૂલાનિ ગહિતાનિ એવ હોન્તિ. ઇધાપિ લોભો સબ્બાનિ વા સાસવકુસલમૂલાનિ સમુદયસચ્ચં, તન્નિબ્બત્તા તેસં અધિટ્ઠાનગોચરભૂતા ઉપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચન્તિઆદિના સચ્ચયોજના વેદિતબ્બા. ફલં પનેત્થ વિમોક્ખત્તયવસેન નિદ્ધારેતબ્બં, તીહિ અકુસલમૂલેહિ તિવિધદુચ્ચરિતસંકિલેસમલવિસમઅકુસલસઞ્ઞાવિતક્કાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો, તથા તીહિ કુસલમૂલેહિ તિવિધસુચરિતસમકુસલસઞ્ઞાવિતક્કસદ્ધમ્મસમાધિવિમોક્ખમુખાદિવસેન વોદાનપક્ખો નેતબ્બોતિ અયં **તિપુક્ખલસ્સ નયસ્સ ભૂમિ**. યો હિ અકુસલમૂલેહિ સંકિલેસપક્ખસ્સ કુસલમૂલેહિ વોદાનપક્ખસ્સ સુત્તત્થસ્સ ચ ચતુસચ્ચયોજનામુખેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, અયં **તિપુક્ખલનયો** નામ. તીહિ અવયવેહિ લોભાદીહિ સંકિલેસપક્ખે, અલોભાદીહિ ચ વોદાનપક્ખે પુક્ખલો સોભનોતિ તિપુક્ખલો. વુત્તઞ્હેતં –

''યો અકુસલે સમૂલેહિ,
નેતિ કુસલે ચ કુસલમૂલેહિ;
ભૂતં તથં અવિતથં,
તિપુક્ખલં તં નયં આહૂ''તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

વુત્તનયેન ગહિતેસુ તણ્હાવિજ્જાતપ્પક્ખિયધમ્મેસુ વિસેસતો તણ્હાદિટ્ઠીનં વસેન અસુભે ''સુભ''ન્તિ, દુક્ખે ''સુખ''ન્તિ ચ વિપલ્લાસા, અવિજ્જાદિટ્ઠીનં વસેન અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ, અનત્તનિ ''અત્તા''તિ વિપલ્લાસા વેદિતબ્બા. તેસં પટિપક્ખતો કુસલચિત્તગ્ગહણેન સિદ્ધેહિ સતિવીરિયસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયેહિ ચત્તારિ સતિપટ્ઠાનાનિ સિદ્ધાનિયેવ હોન્તિ.

તત્થ ચતૂહિ ઇન્દ્રિયેહિ ચત્તારો પુગ્ગલા નિદ્દિસિતબ્બા. કથં? દુવિધો હિ તણ્હાચરિતો મુદિન્દ્રિયો તિક્ખિન્દ્રિયોતિ, તથા દિટ્ઠિચરિતો. તેસુ પઠમો અસુભે ''સુભ''ન્તિ વિપરિયેસગ્ગાહી સતિબલેન યથાભૂતં કાયસભાવં સલ્લક્ખેન્તો ભાવનાબલેન તં વિપલ્લાસં સમુગ્ઘાતેત્વા સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. દુતિયો અસુખે ''સુખ''ન્તિ વિપરિયેસગ્ગાહી ''ઉપ્પન્નં કામવિતક્કં નાધિવાસેતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૬; અ॰ નિ॰ ૪.૧૪; ૬.૫૮) વુત્તેન વીરિયસંવરભૂતેન વીરિયબલેન પટિપક્ખં વિનોદેન્તો ભાવનાબલેન તં વિપલ્લાસં વિધમેત્વા સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. તતિયો અનિચ્ચે ''નિચ્ચ''ન્તિ વિપલ્લાસગ્ગાહી સમથબલેન સમાહિતચિત્તો સઙ્ખારાનં ખણિકભાવં સલ્લક્ખેન્તો ભાવનાબલેન તં વિપલ્લાસં સમુગ્ઘાતેત્વા સમ્મત્તનિયામં ઓક્કમતિ. ચતુત્થો સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણઘનવઞ્ચિતતાય ફસ્સાદિધમ્મપુઞ્જમત્તે અનત્તનિ ''અત્તા''તિ મિચ્છાભિનિવેસી ચતુકોટિકસુઞ્ઞતામનસિકારેન તં મિચ્છાભિનિવેસં વિદ્ધંસેન્તો સામઞ્ઞફલં સચ્છિકરોતિ. સુભસઞ્ઞાદીહિ ચતૂહિપિ વા વિપલ્લાસેહિ સમુદયસચ્ચં, તેસમધિટ્ઠાનારમ્મણભૂતા પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધા દુક્ખસચ્ચન્તિઆદિના સચ્ચયોજના વેદિતબ્બા. ફલં પનેત્થ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ, ચતૂહિ ચેત્થ વિપલ્લાસેહિ ચતુરાસવોઘયોગગન્થઅગતિતણ્હુપાદાનસલ્લવિઞ્ઞાણટ્ઠિતિઅપરિઞ્ઞાદિવસેન અકુસલપક્ખો નેતબ્બો, તથા ચતૂહિ સતિપટ્ઠાનેહિ ચતુબ્બિધજ્ઝાનવિહારાધિટ્ઠાનસુખભાગિયધમ્મઅપ્પમઞ્ઞાસમ્મપ્પધાનઇદ્ધિપાદાદિવસેન વોદાનપક્ખો નેતબ્બોતિ અયં **સીહવિક્કીળિતસ્સ નયસ્સ ભૂમિ**. યો હિ સુભસઞ્ઞાદીહિ વિપલ્લાસેહિ સકલસ્સ સંકિલેસપક્ખસ્સ સદ્ધિન્દ્રિયાદીહિ ચ વોદાનપક્ખસ્સ ચતુસચ્ચયોજનાવસેન નયનલક્ખણો સંવણ્ણનાવિસેસો, અયં સીહવિક્કીળિતો નામ. વુત્તઞ્હેતં –

''યો નેતિ વિપલ્લાસેહિ,
કિલેસે ઇન્દ્રિયેહિ સદ્ધમ્મે;
એતં નયં નયવિદૂ,
સીહવિક્કીળિતં આહૂ''તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

અસન્તાસનજવપરક્કમાદિવિસેસયોગેન સીહો ભગવા, તસ્સ વિક્કીળિતં દેસના વચીકમ્મભૂતો વિહારોતિ કત્વા વિપલ્લાસતપ્પટિપક્ખપરિદીપનતો સીહસ્સ વિક્કીળિતં એત્થાતિ સીહવિક્કીળિતો, નયો. બલવિસેસયોગદીપનતો વા સીહવિક્કીળિતસદિસત્તા નયો સીહવિક્કીળિતો. બલવિસેસો ચેત્થ સદ્ધાદિબલં, દસબલાનિ એવ વા.

ઇમેસં પન તિણ્ણં અત્થનયાનં સિદ્ધિયા વોહારનયદ્વયં સિદ્ધમેવ હોતિ. તથા હિ અત્થનયત્તયદિસાભાવેન કુસલાદિધમ્માનં આલોચનં **દિસાલોચનં**. વુત્તઞ્હેતં –

''વેય્યાકરણેસુ હિ યે,
કુસલાકુસલા તહિં તહિં વુત્તા;

મનસા ઓલોકયતે,
તં ખુ દિસાલોચનં આહૂ’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

તથા આલોચિતાનં તેસં ધમ્માનં અત્થનયત્તયયોજને સમાનયનતો અઙ્કુસો વિય **અઙ્કુસો**. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘ઓલોકેત્વા દિસલોચનેન, ઉક્ખિપિય યં સમાનેતિ;
સબ્બે કુસલાકુસલે, અયં નયો અઙ્કુસો નામા’’તિ. (નેત્તિ॰ ૪ નિદ્દેસવાર);

તસ્મા મનસાવ અત્થનયાનં દિસાભૂતધમ્માનં લોચનં દિસાલોચનં, તેસં સમાનયનં અઙ્કુસોતિ પઞ્ચપિ નયાનિ યુત્તાનિ હોન્તિ.

એત્તાવતા ચ –

‘‘પઠમો નન્દિયાવટ્ટો, દુતિયો ચ તિપુક્ખલો;
સીહવિક્કીળિતો નામ, તતિયો નયલઞ્જકો.

દિસાલોચનમાહંસુ, ચતુત્થં નયમુત્તમં;
પઞ્ચમો અઙ્કુસો નામ, સબ્બે પઞ્ચ નયા ગતા’’તિ. (નેત્તિ॰ ૧ ઉદ્દેસવાર) –

એવં વુત્તપઞ્ચનયાપિ એત્થ દસ્સિતાતિ વેદિતબ્બા. નયતિ સંકિલેસં વોદાનઞ્ચ વિભાગતો ઞાપેતીતિ નયો, લઞ્જેતિ પકાસેતિ સુત્તત્થન્તિ લઞ્જકો, નયો ચ સો લઞ્જકો ચાતિ **નયલઞ્જકો**. ઇદઞ્ચ સુત્તં સોળસવિધે સુત્તન્તપટ્ઠાને સંકિલેસભાગિયં બ્યતિરેકમુખેન નિબ્બેધાસેક્ખભાગિયન્તિ દટ્ઠબ્બં. અટ્ઠવીસતિવિધે પન સુત્તન્તપટ્ઠાને લોકિયલોકુત્તરં સત્તધમ્માધિટ્ઠાનં ઞાણઞેય્યં દસ્સનભાવનં સકવચનં વિસ્સજ્જનીયં કુસલાકુસલં અનુઞ્ઞાતં પટિક્ખિત્તઞ્ચાતિ વેદિતબ્બં.

તત્થ સોળસવિધસુત્તન્તં પટ્ઠાનં નામ ‘‘સંકિલેસભાગિયં સુત્તં, વાસનાભાગિયં સુત્તં, નિબ્બેધભાગિયં સુત્તં, અસેક્ખભાગિયં સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, સંકિલેસભાગિયઞ્ચ વાસનાભાગિયઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયઞ્ચ અસેક્ખભાગિયઞ્ચ સુત્તં, નેવ સંકિલેસભાગિયં ન વાસનાભાગિયં ન નિબ્બેધભાગિયં ન અસેક્ખભાગિયં સુત્ત’’ન્તિ (નેત્તિ॰ ૮૯) એવં વુત્તસોળસસાસનપટ્ઠાનાનિ.

તત્થ સંકિલિસ્સન્તિ એતેનાતિ સંકિલેસો, સંકિલેસભાગે સંકિલેસકોટ્ઠાસે પવત્તં **સંકિલેસભાગિયં**. વાસના પુઞ્ઞભાવના, વાસનાભાગે પવત્તં **વાસનાભાગિયં**, વાસનં ભજાપેતીતિ વા **વાસનાભાગિયં**. નિબ્બિજ્ઝનં લોભક્ખન્ધાદીનં પદાલનં નિબ્બેધો, નિબ્બેધભાગે પવત્તં, નિબ્બેધં ભજાપેતીતિ વા **નિબ્બેધભાગિયં**. પરિનિટ્ઠિતસિક્ખા ધમ્મા અસેક્ખા, અસેક્ખભાગે પવત્તં, અસેક્ખે ભજાપેતીતિ વા **અસેક્ખભાગિયં**. તેસુ યત્થ તણ્હાદિસંકિલેસો વિભત્તો, ઇદં સંકિલેસભાગિયં. યત્થ દાનાદિપુઞ્ઞકિરિયવત્થુ વિભત્તં, ઇદં વાસનાભાગિયં. યત્થ

સેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો વિભત્તા, ઇદં નિબ્બેધભાગિયં. યત્થ પન અસેક્ખા સીલક્ખન્ધાદયો વિભત્તા, ઇદં અસેક્ખભાગિયં. ઇતરાનિ તેસં વોમિસ્સકનયવસેન વુત્તાનિ. સબ્બાસવસંવરપરિયાયાદીનં વસેન સબ્બભાગિયં વેદિતબ્બં. તત્થ હિ સંકિલેસધમ્મા લોકિયસુચરિતધમ્મા સેક્ખા ધમ્મા અસેક્ખા ધમ્મા ચ વિભત્તા. સબ્બભાગિયં પન ''પસ્સં ન પસ્સતી''તિઆદિકં ઉદકાદિઅનુવાદવચનં વેદિતબ્બં.

અટ્ઠવીસતિવિધં સુત્તન્તપટ્ઠાનં પન ''લોકિયં, લોકુત્તરં, લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ, સત્તાધિટ્ઠાનં, ધમ્માધિટ્ઠાનં, સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ, ઞાણં, ઞેય્યં, ઞાણઞ્ચ ઞેય્યઞ્ચ, દસ્સનં, ભાવના, દસ્સનઞ્ચ ભાવના ચ, સકવચનં, પરવચનં, સકવચનઞ્ચ પરવચનઞ્ચ, વિસ્સજ્જનીયં, અવિસ્સજ્જનીયં, વિસ્સજ્જનીયઞ્ચ અવિસ્સજ્જનીયઞ્ચ, કમ્મં, વિપાકો, કમ્મઞ્ચ વિપાકો ચ કુસલં, અકુસલં, કુસલઞ્ચ અકુસલઞ્ચ અનુઞ્ઞાતં, પટિક્ખિત્તં, અનુઞ્ઞાતઞ્ચ પટિક્ખિત્તઞ્ચ, થવો''તિ (નેત્તિ॰ ૧૧૨) એવમાગતાનિ અટ્ઠવીસતિ સાસનપટ્ઠાનાનિ. તત્થ **લોકિયન્તિ** લોકે નિયુત્તો, લોકે વા વિદિતો લોકિયો. ઇધ પન લોકિયો અત્થો યસ્મિં સુત્તે વુત્તો, તં સુત્તં લોકિયં. તથા **લોકુત્તરં**. યસ્મિં પન સુત્તે પદેસેન લોકિયં, પદેસેન લોકુત્તરં વુત્તં, તં **લોકિયઞ્ચ લોકુત્તરઞ્ચ**. સત્તઅધિપ્પાયસત્તપઞ્ઞત્તિમુખેન દેસિતં **સત્તાધિટ્ઠાનં**. ધમ્મવસેન દેસિતં **ધમ્માધિટ્ઠાનં**. ઉભયવસેન દેસિતં **સત્તાધિટ્ઠાનઞ્ચ ધમ્માધિટ્ઠાનઞ્ચ**. ઇમિના નયેન સબ્બપદેસુ અત્થો વેદિતબ્બો. બુદ્ધાદીનં પન ગુણાભિત્થવનવસેન પવત્તં સુત્તં **થવો** નામ –

> ''મગ્ગાનટ્ઠઙ્ગિકો સેટ્ઠો, સચ્ચાનં ચતુરો પદા;
> વિરાગો સેટ્ઠો ધમ્માનં, દ્વિપદાનઞ્ચ ચક્ખુમા''તિ. (ધ॰ પ॰ ૨૭૩; નેત્તિ॰ ૧૭૦; પેટકો॰ ૩૦) આદિકં વિય –

નેત્તિનયવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨. સદ્દગરુકાદીનન્તિ આદિસદ્દેન ગન્ધરસફોટ્ઠબ્બગરુકે સઙ્ગણ્હાતિ. **આસયવસેના**તિ અજ્ઝાસયવસેન. ઉતુસમુટ્ઠાનોપિ ઇત્થિસન્તાનગતો સદ્દો લબ્ભતિ, સો ઇધ નાધિપ્પેતોતિ ''**ચિત્તસમુટ્ઠાનો**''તિ વુત્તં. **કથિતસદ્દો** આલાપાદિસદ્દો. **ગીતસદ્દો** સરેન ગાયનસદ્દો. ઇત્થિયા હસનસદ્દોપેત્થ સઙ્ગહેતબ્બો તસ્સપિ પુરિસેન અસ્સાદેતબ્બતો. તેનાહ – ''અપિચ ખો માતુગામસ્સ સદ્દં સુણાતિ તિરોકુટ્ટા વા તિરોપાકારા વા હસન્તિયા વા ભણન્તિયા વા ગાયન્તિયા વા, સો તદસ્સાદેતી''તિઆદિ. **નિવત્થનિવાસનસ્સા**તિ ખલિત્થદ્ધસ્સ નિવાસનસ્સ. **અલઙ્કારસ્સા**તિ નૂપુરાદિકસ્સ અલઙ્કારસ્સ. **ઇત્થિસદ્દોત્વેવ વેદિતબ્બો**તિ ઇત્થિપટિબદ્ધભાવતો વુત્તં. તેનાહ – ''**સબ્બોપી**''તિઆદિ. **અવિદૂરટ્ઠાને**તિ તસ્સ હત્થિકુલસ્સ વસનટ્ઠાનતો અવિદૂરટ્ઠાને. **કાયૂપપન્નો**તિ સમ્પન્નકાયો થિરકથિનમહાકાયો. **મહાહત્થી**તિ મહાનુભાવો હત્થી. **જેટ્ઠકં કત્વા**તિ યૂથપતિં કત્વા.

કથિનતિક્ખભાવેન સિઙ્ગસદિસત્તા અળસઙ્ખાતાનિ સિઙ્ગાનિ એતસ્સ અત્થીતિ **સિઙ્ગી**, સુવણ્ણવણ્ણતાય મહાબલતાય ચ સીહહત્થિઆદિમિગસદિસત્તા મિગો વિયાતિ **મિગો**. તત્થ તત્થ કિચ્ચં નેતુભાવેન ચક્ખુયેવ નેત્તં, તં ઉગ્ગતટ્ઠેન આયતં એતસ્સાતિ **આયતચક્ખુનેત્તો**. અટ્ઠિ એવ તચો એતસ્સાતિ **અટ્ઠિત્તચો**. **તેનાભિભૂતો**તિ તેન મિગેન અભિભૂતો અજ્ઝોત્થટો નિચ્ચલગ્ગહિતો હુત્વા. **કરુણં રુદામી**તિ કારુઞ્ઞપત્તો હુત્વા રોદામિ વિરવામિ. પચ્ચત્થિકભયતો મુત્તિ નામ યથા તથા સહાયવતો હોતિ, ન એકાકિનોતિ આહ – ''**મા હેવ મં પાણસમં જહેય્યા**''તિ. તત્થ **મા હેવ મન્તિ** મં એવરૂપં બ્યસનં પત્તં અત્તનો પાણસમં પિયસામિકં ત્વં માહેવ જહિ.

કુઞ્ચે ગિરિકૂટે રમતિ અભિરમતિ, તત્થ વા વિચરતિ, કોઞ્ચનાદં નદન્તો વા વિચરતિ, કુ વા પથવી, તદભિઘાતેન જીરતીતિ **કુઞ્જરો. સઠ્ઠિહાયનન્તિ** જાતિયા સઠ્ઠિવસ્સકાલસ્મિં કુઞ્જરા થામેન પરિહાયન્તિ, તં સન્ધાય એવમાહ. **પથબ્યા ચાતુરન્તાયા**તિ ચતૂસુ દિસાસુ સમુદ્દં પત્વા ઠિતાય ચાતુરન્તાય પથવિયા. **સુપ્પિયો**તિ સુટ્ઠુ પિયો. **તેસં ત્વં વારિજો સેટ્ઠો**તિ યે સમુદ્દે વા ગઙ્ગાય વા યમુનાય વા નમ્મદાનદિયા વા કુળીરા, તેસં સબ્બેસં વણ્ણસમ્પત્તિયા મહન્તત્તેન ચ વારિમ્હિ જાતત્તા વારિજો ત્વમેવ સેટ્ઠો પસત્થતરો. **મુઞ્ચ રોદન્તિયા પતિન્તિ** સબ્બેસં સેટ્ઠત્તા તમેવ યાચામિ, રોદમાનાય મય્હં સામિકં મુઞ્ચ. **અથા**તિ ગહણસ્સ સિથિલકરણસમનન્તરમેવ. **એતસ્સા**તિ પટિસત્તુમદ્દનસ્સ.

પબ્બતગહનં નિસ્સાયાતિ તિસ્સો પબ્બતરાજિયો અતિક્કમિત્વા ચતુત્થાય પબ્બતરાજિયં પબ્બતગહનં ઉપનિસ્સાય. **એવં વદતી**તિ ''ઉદેતયં ચક્ખુમા''તિઆદિના (જા૰ ૧.૨.૧૭) ઇમં બુદ્ધમન્તં મન્તેન્તો વદતિ.

તત્થ **ઉદેતી**તિ પાચીનલોકધાતુતો ઉગ્ગચ્છતિ. **ચક્ખુમા**તિ સકલચક્કવાળવાસીનં અન્ધકારં વિધમિત્વા ચક્ખુપ્પટિલાભકરણેન યન્તેન તેસં દિન્નં ચક્ખુ, તેન ચક્ખુના ચક્ખુમા. **એકરાજા**તિ સકલચક્કવાળે આલોકકરાનં અન્તરે સેટ્ઠટ્ઠેન રઞ્જનટ્ઠેન ચ એકરાજા. **હરિસ્સવણ્ણો**તિ હરિસમાનવણ્ણો, સુવણ્ણવણ્ણોતિ અત્થો. પથવિં પભાસેતીતિ **પથવિપ્પભાસો. તં તં નમસ્સામી**તિ તસ્મા તં એવરૂપં ભવન્તં નમસ્સામિ વન્દામિ. **તયાજ્જ ગુત્તા વિહરેમ્હ દિવસન્તિ** તયા અજ્જ રક્ખિતા હુત્વા ઇમં દિવસં ચતુઇરિયાપથવિહારેન સુખં વિહરેય્યામ.

એવં બોધિસત્તો ઇમાય ગાથાય સૂરિયં નમસ્સિત્વા દુતિયગાથાય અતીતે પરિનિબ્બુતે બુદ્ધે ચેવ બુદ્ધગુણે ચ નમસ્સતિ **''યે બ્રાહ્મણા''**તિઆદિના. તત્થ **યે બ્રાહ્મણા**તિ યે બાહિતપાપા પરિસુદ્ધા બ્રાહ્મણા. **વેદગૂ**તિ વેદાનં પારં ગતા, વેદેહિ પારં ગતાતિ વા વેદગૂ. ઇધ પન સબ્બે સઙ્ખતધમ્મે વિદિતે પાકટે કત્વા કતાતિ વેદગૂ. તેનેવાહ – ''**સબ્બધમ્મે**''તિ. સબ્બે ખન્ધાયતનધાતુધમ્મે સલક્ખણસામઞ્ઞલક્ખણવસેન અત્તનો ઞાણસ્સ વિદિતે પાકટે કત્વા તિણ્ણં મારાનં મત્થકં મદ્દિત્વા સમ્માસમ્બોધિં પત્તા, સંસારં વા અતિક્કન્તાતિ અત્થો. **તે મે નમો**તિ તે મમ ઇમં નમક્કારં પટિચ્છન્તુ. **તે ચ મં પાલયન્તૂ**તિ એવં મયા નમસ્સિતા ચ તે ભગવન્તો મં પાલયન્તુ રક્ખન્તુ. **નમત્થુ બુદ્ધાનં…પે૰… વિમુત્તિયા**તિ અયં મમ નમક્કારો અતીતાનં પરિનિબ્બુતાનં બુદ્ધાનં અત્થુ, તેસંયેવ ચતૂસુ ફલેસુ ઞાણસઙ્ખાતાય બોધિયા અત્થુ, તથા તેસઞ્ઞેવ અરહત્તફલવિમુત્તિયા વિમુત્તાનં અત્થુ, યા ચ નેસં તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનસમુચ્છેદપ્પટિપ્પસ્સદ્ધિનિસ્સરણસઙ્ખાતા પઞ્ચવિધા વિમુત્તિ, તાય વિમુત્તિયાપિ અયં મય્હં નમક્કારો અત્થૂતિ અત્થો. **ઇમં સો પરિત્તં કત્વા, મોરો ચરતિ એસના**તિ ઇદં પન પદદ્વયં સત્થા અભિસમ્બુદ્ધો હુત્વા આહ. તસ્સત્થો – ભિક્ખવે, સો મોરો ઇમં પરિત્તં ઇમં રક્ખં કત્વા અત્તનો ગોચરભૂમિયં પુપ્ફફલાદીનં અત્થાય નાનપ્પકારાય એસનાય ચરતીતિ.

એવં દિવસં ચરિત્વા સાયં પબ્બતમત્થકે નિસીદિત્વા અત્થં ગચ્છન્તં સૂરિયં ઓલોકેન્તો બુદ્ધગુણે આવજ્જેત્વા નિવાસટ્ઠાને રક્ખાવરણત્થાય પુન બ્રહ્મમન્તં વદન્તો ''**અપેતય**''ન્તિઆદિમાહ. તેનેવાહ – ''**દિવસં ગોચરં ગહેત્વા**''તિઆદિ. તત્થ **અપેતી**તિ અપયાતિ અત્થં ગચ્છતિ. **ઇમં સો પરિત્તં કત્વા મોરો વાસમકપ્પયી**તિ ઇદમ્પિ અભિસમ્બુદ્ધો હુત્વા આહ. તસ્સત્થો – ભિક્ખવે, સો મોરો ઇમં પરિત્તં ઇમં રક્ખં કત્વા અત્તનો નિવાસટ્ઠાને વાસં સંકપ્પયિત્થાતિ. **પરિત્તકમ્મતો પુરેતરમેવા**તિ પરિત્તકમ્મકરણતો પુરેતરમેવ. **મોરકુક્કુટિકાયા**તિ કુક્કુટિકાસદિસાય મોરચ્છાપિકાય.

૩. તતિયે રૂપાયતનસ્સ વિય ગન્ધાયતનસ્સપિ સમુટ્ઠાપકપચ્ચયવસેન વિસેસો નત્થીતિ આહ – "**ચતુસમુટ્ઠાનિક**"ન્તિ. ઇત્થિયા સરીરગન્ધસ્સ કાયારુળ્હઅનુલેપનાદિગન્ધસ્સ ચ તપ્પટિબદ્ધભાવતો અવિસેસેન ગહણપ્પસઙ્ગે ઇધાધિપ્પેતગન્ધં નિદ્ધારેન્તો "**સ્વાય**"ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇત્થિયા**તિ પાકતિકાય ઇત્થિયા. **દુગ્ગન્ધો**તિ પાકતિકાય ઇત્થિયા સરીરગન્ધભાવતો દુગ્ગન્ધો હોતિ. **ઇધાધિપ્પેતો**તિ ઇટ્ઠભાવતો અસ્સાદેતબ્બત્તા વુત્તં. કથં પન ઇત્થિયા સરીરગન્ધસ્સ દુગ્ગન્ધભાવોતિ આહ – "**એકચ્ચા હી**"તિઆદિ. તત્થ અસ્સસ્સ વિય ગન્ધો અસ્સા અત્થીતિ **અસ્સગન્ધિની**. મેણ્ડકસ્સ વિય ગન્ધો અસ્સા અત્થીતિ **મેણ્ડકગન્ધિની**. સેદસ્સ વિય ગન્ધો અસ્સા અત્થીતિ **સેદગન્ધિની**. સોણિતસ્સ વિય ગન્ધો અસ્સા અત્થીતિ **સોણિતગન્ધિની**. **રજ્જતેવા**તિ અનાદિમતિ સંસારે અવિજ્જાદિકિલેસવાસનાય પરિકટ્ઠિતહદયત્તા ફોટ્ઠબ્બસ્સાદગધિતચિત્તતાય ચ અન્ધબાલો એવરૂપાયપિ દુગ્ગન્ધસરીરાય ઇત્થિયા રજ્જતિયેવ. પાકતિકાય ઇત્થિયા સરીરગન્ધસ્સ દુગ્ગન્ધભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ વિસિટ્ઠાય એકચ્ચાય ઇત્થિયા તદભાવં દસ્સેતું – "**ચક્કવત્તિનો પના**"તિઆદિમાહ. યદિ એવં ઈદિસાય ઇત્થિયા સરીરગન્ધોપિ ઇધ કસ્મા નાધિપ્પેતોતિ આહ – "**અયં ન સબ્બાસં હોતી**"તિઆદિ. તિરચ્છાનગતાય ઇત્થિયા એકચ્ચાય ચ મનુસ્સિત્થિયા સરીરગન્ધસ્સ અતિવિય અસ્સાદેતબ્બભાવદસ્સનતો પુન તમ્પિ અવિસેસેન અનુજાનન્તો "**ઇત્થિકાયે ગન્ધો વા હોતૂ**"તિઆદિમાહ. **ઇત્થિગન્ધોત્વેવ વેદિતબ્બો**તિ તપ્પટિબદ્ધભાવતો વુત્તં.

૪. ચતુત્થાદીસુ **કિં તેના**તિ જિવ્હાવિઞ્ઞેય્યરસે ઇધાધિપ્પેતે કિં તેન અવયવરસાદિના વુત્તેન પયોજનં. ઓટ્ઠમંસં સમ્મક્ખેતીતિ **ઓટ્ઠમંસસમ્મક્ખનો**, ખેળાદીનિ. આદિસદ્દેન ઓટ્ઠમંસમક્ખનો તમ્બુલમુખવાસાદિરસો ગય્હતિ. **સબ્બો સો ઇત્થિરસો**તિ ઇત્થિયાવસ્સ ગહેતબ્બત્તા.

૫. **ઇત્થિફોટ્ઠબ્બો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. યદિ પનેત્થ ઇત્થિગતાનિ રૂપારમ્મણાદીનિ અવિસેસતો પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠન્તિ, અથ કસ્મા ભગવતા તાનિ વિસું વિસું ગહેત્વા દેસિતાનીતિ આહ – "**ઇતિ સત્થા**"તિઆદિ. **યથા હી**તિઆદિના તમેવત્થં સમત્થેતિ. **ગમેતી**તિ વિક્ખેપં ગમેતિ, અયમેવ વા પાઠો. **ગમેતી**તિ ચ સઙ્ગમેતિ. **ન તથા સેસા સદ્દાદયો, ન તથા રૂપાદીનિ આરમ્મણાની**તિ એતેન સત્તેસુ રૂપાદિગરુકતા અસંકિણ્ણા વિય દસ્સિતા, ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં અનેકવિધત્તા સત્તાનં અજ્ઝાસયસ્સાતિ દસ્સેતું – "**એકચ્ચસ્સ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. **પઞ્ચગરુકવસેના**તિ પઞ્ચારમ્મણગરુકવસેન. એકચ્ચસ્સ હિ પુરિસસ્સ યથાવુત્તેસુ પઞ્ચસુપિ આરમ્મણેસુ ગરુકતા હોતિ, એકચ્ચસ્સ તત્થ કતિપયેસુ, એકસ્મિં એવ વા, તે સબ્બેપિ પઞ્ચગરુકાત્વેવ વેદિતબ્બા યથા ''સત્તિસયો અટ્ઠવિમોક્ખા''તિ. **ન પઞ્ચગરુકજાતકવસેન** એકેકારમ્મણે ગરુકસ્સેવ નાધિપ્પેતત્તા. એકેકારમ્મણગરુકાનઞ્હિ પઞ્ચન્નં પુગ્ગલાનં તત્થ આગતત્તા તં જાતકં "**પઞ્ચગરુકજાતક**"ન્તિ વુત્તં. યદિ એવં તેન ઇધ પયોજનં નત્થીતિ આહ – "**સક્ખિભાવત્થાયા**"તિ. **આહરિત્વા કથેતબ્બ**ન્તિ રૂપાદિગરુકતાય એતે અનયબ્યસનં પત્તાતિ દસ્સેતું કથેતબ્બં.

૬-૮. **તેસ**ન્તિ સુત્તાનં. **ઉપ્પણ્ડેત્વા ગણ્હિતું ન ઇચ્છી**તિ તસ્સ થોકં વિરૂપધાતુકત્તા ન ઇચ્છિ. **અનતિક્કમન્તો**તિ સંસન્દેન્તો. **દ્વે હત્થં પત્તાની**તિ દ્વે ઉપ્પલાનિ હત્થં ગતાનિ. **પહટ્ઠાકારં દસ્સેત્વા**તિ અપરાહિ ઇત્થીહિ એકેકં લદ્ધં, મયા દ્વે લદ્ધાનીતિ સન્તુટ્ઠાકારં દસ્સેત્વા. **પરોદી**તિ તસ્સા પુબ્બસામિકસ્સ મુખગન્ધં સરિત્વા. તસ્સ હિ મુખતો ઉપ્પલગન્ધો વાયતિ. **હારેત્વા**તિ તસ્મા ઠાના અપનેત્વા, ''હરાપેત્વા''તિ વા પાઠો, અયમેવત્થો.

સાધુ સાધૂતિ ભાસતોતિ ધમ્મકથાય અનુમોદનવસેન ''સાધુ સાધૂ''તિ ભાસતો. **ઉપ્પલંવ યથોદકે**તિ યથા ઉપ્પલં ઉપ્પલગન્ધો મુખતો નિબ્બત્તોતિ. **વદમેવ કથિત**ન્તિ યથારુતવસેન વુત્તં. યદિપિ એવં વુત્તં, તથાપિ

યથારુતમત્થે અવત્વા વિવટ્ટં નીહરિત્વા કથેતબ્બં વિમુત્તિરસત્તા ભગવતો દેસનાય.

રૂપાદિવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ મનોરથપૂરણિયા અઙ્ગુત્તરનિકાય-અટ્ઠકથાય

પઠમવગ્ગવણ્ણનાય અનુત્તાનત્થદીપના નિટ્ઠિતા.

૨. નીવરણપ્પહાનવગ્ગવણ્ણના

૧૧. દુતિયસ્સાતિ દુતિયવગ્ગસ્સ. **એકધમ્મમ્પી**તિ એત્થ ''એકસભાવમ્પી''તિ ઇમિના સભાવત્થોયં ધમ્મસદ્દો ''કુસલા ધમ્મા''તિઆદીસુ વિયાતિ દસ્સેતં હોતિ. યદગ્ગેન ચ સભાવત્થો, તદગ્ગેન નિસ્સત્તત્થો સિદ્ધો એવાતિ ''**નિસ્સત્તટ્ઠેન ધમ્મો વેદિતબ્બો**''તિ વુત્તં. **સુભનિમિત્ત**ન્તિ ધમ્મપરિયાયેન વુત્તં. તઞ્હિ અત્થતો કામચ્છન્દો વા સિયા. સો હિ અત્તનો ગહણાકારેન સુભન્તિ, તેનાકારેન પવત્તનકસ્સ અઞ્ઞસ્સ કામચ્છન્દસ્સ નિમિત્તત્તા ''સુભનિમિત્ત''ન્તિ ચ વુચ્ચતિ. તસ્સ આરમ્મણં વા સુભનિમિત્તં. ઇટ્ઠઞ્હિ ઇટ્ઠાકારેન વા ગય્હમાનં રૂપાદિઆરમ્મણં ''સુભનિમિત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ. આરમ્મણમેવ ચેત્થ નિમિત્તં. તથા હિ વક્ખતિ – ''સુભનિમિત્તન્તિ રાગટ્ઠાનિયં આરમ્મણ''ન્તિ. સમુચ્ચયત્થો વા-સદ્દો અનેકત્થત્તા નિપાતાનં. **ભિય્યોભાવાયા**તિ પુનપ્પુનં ભાવાય. **વેપુલ્લાયા**તિ વિપુલભાવાય, વડ્ઢિયાતિ અત્થો. **અજાતો** નિબ્બત્તો. સેસપદાનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. **કામેસૂ**તિ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ. **કામચ્છન્દો**તિ કામસઞ્ઞિતો છન્દો, ન કત્તુકમ્યતાછન્દો ન ધમ્મચ્છન્દો. કામનવસેન રજ્જનવસેન ચ કામો એવ રાગો **કામરાગો**. કામનવસેન નન્દનવસેન ચ કામો એવ નન્દીતિ **કામનન્દી**. કામનવસેન તણ્હાયનવસેન ચ **કામતણ્હા**. આદિસદ્દેન ''કામસ્નેહો કામપરિળાહો કામમુચ્છા કામજ્ઝોસાન''ન્તિ એતેસં પદાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તત્થ વુત્તનયેનેવ કામત્થં વિદિત્વા સિનેહનટ્ઠેન **કામસ્નેહો**, પરિળાહનટ્ઠેન **કામપરિળાહો**, મુચ્છનટ્ઠેન **કામમુચ્છા**, ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપનટ્ઠેન **કામજ્ઝોસાનં** વેદિતબ્બં. કામચ્છન્દો એવ કુસલપ્પવત્તિતો ચિત્તસ્સ નીવરણટ્ઠેન **કામચ્છન્દનીવરણં**, **સો**તિ કામચ્છન્દો. **અસમુદાચારવસેના**તિ અસમુદાચારભાવેન. **અનનુભૂતારમ્મણવસેના**તિ ''ઇદં નામેત''ન્તિ વત્થુવસેન ઉત્વા તસ્મિં અત્તભાવે અનનુભૂતસ્સ આરમ્મણસ્સ વસેન. રૂપસદ્દાદિભેદં પન આરમ્મણં એકસ્મિમ્પિ અત્તભાવે અનનુભૂતં નામ નત્થેવ, કિમઙ્ગં પન અનાદિમતિ સંસારે.

યં વુત્તં – ''અસમુદાચારવસેન ચા''તિઆદિ, તં અતિસંખિત્તન્તિ વિત્થારતો દસ્સેતું – ''**તત્થા**''તિઆદિમાહ. તત્થ ભવગ્ગહણેન મહગ્ગતભવો ગહિતો. સો હિ ઓળારિકકિલેસસમુદાચારરહિતો. તજ્જનીયકમ્મકતાદિકાલે પારિવાસિકકાલે ચ ચરિતબ્બાનિ **દ્વેઅસીતિ ખુદ્દકવત્તાનિ** નામ. ન હિ તાનિ સબ્બાસુ અવત્થાસુ ચરિતબ્બાનિ, તસ્મા તાનિ ન મહાવત્તેસુ અન્તોગધાનીતિ ''**ચુદ્દસ મહાવત્તાની**''તિ વુત્તં. તથા આગન્તુકવત્તઆવાસિકગમિક- અનુમોદનભત્તગ્ગ- પિણ્ડચારિકઆરઞ્ઞકસેનાસનજન્તાઘરવચ્ચકુટિઉપજ્ઝાય- સદ્ધિવિહારિકઆચરિય- અન્તેવાસિકવત્તાનીતિ એતાનિ ચુદ્દસ મહાવત્તાનિ નામાતિ વુત્તં. ઇતરાનિ પન ''પારિવાસિકાનં ભિક્ખૂનં વત્તં પઞ્ઞાપેસ્સામી''તિ (ચૂળવ॰ ૭૫) આરભિત્વા ''ન ઉપસમ્પાદેતબ્બં, ન છમાયં ચઙ્કમન્તે ચઙ્કમે ચઙ્કમિતબ્બ''ન્તિ (ચૂળવ॰ ૮૧) વુત્તાનિ પકતત્તે ચરિતબ્બવત્તાનિ છસટ્ઠિ, તતો પરં ''ન, ભિક્ખવે, પારિવાસિકેન ભિક્ખુના પારિવાસિકવુડ્ઢતરેન ભિક્ખુના સદ્ધિં, મૂલાયપટિકસ્સનારહેન, માનત્તારહેન, માનત્તચારિકેન, અબ્ભાનારહેન ભિક્ખુના સદ્ધિં એકચ્છન્ને આવાસે વત્થબ્બ''ન્તિઆદીનિ પકતત્તે ચરિતબ્બેહિ અનઞ્ઞત્તા વિસું વિસું અગણેત્વા પારિવાસિકવુડ્ઢતરાદીસુ પુગ્ગલન્તરેસુ ચરિતબ્બત્તા તેસં વસેન સમ્પિણ્ડેત્વા એકેકં કત્વા ગણિતાનિ પઞ્ચાતિ એકસત્તતિવત્તાનિ. ઉક્ખેપનીયકમ્મકતવત્તેસુ વત્તપઞ્ઞાપનવસેન વુત્તં – ''ન પકતત્તસ્સ ભિક્ખુનો અભિવાદનં પચ્ચુટ્ઠાનં...પે॰... પિટ્ઠિપરિકમ્મં સાદિતબ્બ''ન્તિ ઇદં અભિવાદનાદીનં અસ્સાદિયનં એકં, ''ન પકતત્તો ભિક્ખુ સીલવિપત્તિયા અનુદ્ધંસેતબ્બો''તિઆદીનિ (ચૂળવ॰ ૫૧) ચ દસાતિ એવં દ્વાસીતિ હોન્તિ. એતેસ્વેવ પન કાનિચિ તજ્જનીયકમ્મકતાદિવત્તાનિ કાનિચિ પારિવાસિકાદિવત્તાનીતિ અગ્ગહિતગ્ગહણેન દ્વાવીસતિવત્તન્તિ વેદિતબ્બં. ''ચુદ્દસ મહાવત્તાની''તિ વત્વાપિ ''આગન્તુકગમિકવત્તાનિ ચા''તિ ઇમેસં વિસું ગહણં ઇમાનિ અભિણ્હં

સમ્ભવન્તીતિ કત્વા. **કિલેસો ઓકાસં ન લભતિ** સબ્બદા વત્તપ્પટિપત્તિયંયેવ બ્યાવટચિત્તતાય. **અયોનિસોમનસિકાર**ન્તિ અનિચ્ચાદીસુ ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિના પવત્તં અનુપાયમનસિકારં. **સતિવોસ્સગ્ગ**ન્તિ સતિયા વિસ્સજ્જનં, સતિવિરહન્તિ અત્થો. **એવમ્પી**તિ વક્ખમાનાપેક્ખાય અવુત્તસમ્પિણ્ડનત્થો **પિ**-સદ્દો.

અનુસન્ધિવસેનાતિ પુચ્છાનુસન્ધિઆદિઅનુસન્ધિવસેન. **પુબ્બાપરવસેના**તિ પુબ્બાપરગન્થસલ્લક્ખણવસેન. **ગણ્હન્તસ્સા**તિ આચરિયમુખતો ગણ્હન્તસ્સ. **સજ્ઝાયન્તસ્સા**તિ આચરિયમુખતો ઉગ્ગહિતગન્થં સજ્ઝાયન્તસ્સ. **વાચેન્તસ્સા**તિ પાળિં તદત્થઞ્ચ ઉગ્ગણ્હાપનવસેન પરેસં વાચેન્તસ્સ. **દેસેન્તસ્સા**તિ દેસનાવસેન પરેસં ધમ્મં દેસેન્તસ્સ. **પકાસેન્તસ્સા**તિ અત્તનો અત્તનો સંસયટ્ઠાને પુચ્છન્તાનં યાથાવતો અત્થં પકાસેન્તસ્સ. **કિલેસો ઓકાસં ન લભતિ** રત્તિન્દિવં ગન્થકમ્મેસુયેવ બ્યાવટચિત્તતાય. **એવમ્પી**તિ વુત્તસમ્પિણ્ડનત્થો **પિ**-સદ્દો. એવં સેસેસુપિ.

ધુતઙ્ગધરો હોતીતિ વુત્તમેવત્થં પકાસેતિ ''**તેરસ ધુતઙ્ગગુણે સમાદાય વત્તતી**''તિ. **બાહુલ્લાયા**તિ ચીવરાદિપચ્ચયબાહુલ્લાય. યથા ચીવરાદયો પચ્ચયા બહુલં ઉપ્પજ્જન્તિ, તથા **આવત્તસ્સ** પવત્તસ્સાતિ અત્થો. **પરિહીનજ્ઝાનસ્સા**તિ ઝાનન્તરાયકરેન વિસભાગરૂપદસ્સનાદિના કેનચિ નિમિત્તેન પરિહીનજ્ઝાનસ્સ. **વિસ્સટ્ઠજ્ઝાનસ્સા**તિ અસમાપજ્જનવસેન પરિચ્ચત્તજ્ઝાનસ્સ. **ભસ્સાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન ગણસઙ્ગણિકનિદ્દાનવકમ્માદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **સત્તસુ વા અનુપસ્સનાસૂ**તિ એત્થ સત્ત અનુપસ્સના નામ અનિચ્ચાનુપસ્સના દુક્ખાનુપસ્સના અનત્તાનુપસ્સના નિબ્બિદાનુપસ્સના વિરાગાનુપસ્સના નિરોધાનુપસ્સના પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના ખયાનુપસ્સના વયાનુપસ્સના વિપરિણામાનુપસ્સના અનિમિત્તાનુપસ્સના અપ્પણિહિતાનુપસ્સના સુઞ્ઞતાનુપસ્સના અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સના યથાભૂતઞાણદસ્સનં આદીનવાનુપસ્સના પટિસઙ્ખાનુપસ્સના વિવટ્ટાનુપસ્સનાતિ ઇમાસુ અટ્ઠારસસુ મહાવિપસ્સનાસુ આદિતો વુત્તા અનિચ્ચાનુપસ્સનાદિ-પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સનાપરિયન્તા સત્ત. એત્થ યં વત્તબ્બં, તં **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાતો** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૭૪૧) ગહેતબ્બં.

અનાસેવનતાયાતિ પુરિમત્તભાવે ઝાનેન વિક્ખમ્ભિતકિલેસસ્સ કામચ્છન્દાદિઆસેવનાય અભાવતો. **અનનુભૂતપુબ્બ**ન્તિ તસ્મિં અત્તભાવે અનનુભૂતપુબ્બં. **જાતો**તિ એતસ્સેવ વેવચનં **સઞ્જાતો**તિઆદિ. નનુ ચ ખણિકત્તા સબ્બધમ્માનં ઉપ્પન્નસ્સ કામચ્છન્દસ્સ તઙ્ખણંયેવ અવસ્સં નિરોધસમ્ભવતો નિરુદ્ધે ચ તસ્મિં પુન અઞ્ઞસ્સેવ ઉપ્પજ્જનતો ચ કથં તસ્સ પુનપ્પુનભાવો રાસિભાવો ચાતિ આહ – ''**તત્થ સકિં ઉપ્પન્નો કામચ્છન્દો**''તિઆદિ. **અટ્ઠાનમેત**ન્તિ અકારણમેતં. યેન કારણેન ઉપ્પન્નો કામચ્છન્દો ન નિરુજ્ઝતિ, નિરુદ્ધો ચ સ્વેવ પુન ઉપ્પજ્જિસ્સતિ, તાદિસં કારણં નત્થીતિ અત્થો.

રાગટ્ઠાનિયન્તિ રાગજનકં. અનિચ્ચાદીસુ નિચ્ચાદિવસેન વિપરીતમનસિકારો, ઇધ અયોનિસોમનસિકારોતિ આહ – ''**અનિચ્ચે નિચ્ચ**''ન્તિઆદિ. **અયોનિસોમનસિકારો**તિ અનુપાયમનસિકારો, કુસલધમ્મપ્પવત્તિયા અકારણભૂતો મનસિકારોતિ અત્થો. **ઉપ્પથમનસિકારો**તિ કુસલધમ્મપ્પવત્તિયા અમગ્ગભૂતો મનસિકારો. **સચ્ચવિપ્પટિકૂલેના**તિ સચ્ચાભિસમયસ્સ અનનુલોમવસેન. **આવજ્જના**તિઆદિના આવજ્જનાય પચ્ચયભૂતા તતો પુરિમુપ્પન્ના મનોદ્વારિકા અકુસલજવનપ્પવત્તિ ફલવોહારેન તથા વુત્તા. તસ્સ હિ વસેન સા અકુસલપ્પવત્તિયા ઉપનિસ્સયો હોતિ. **આવજ્જના**તિ ભવઙ્ગચિત્તં આવજ્જયતીતિ આવજ્જના. અનુ અનુ આવજ્જેતીતિ **અન્વાવજ્જના**. ભવઙ્ગારમ્મણતો અઞ્ઞં આભુજતીતિ **આભોગો**. સમન્નાહરતીતિ **સમન્નાહારો**.

તદેવારમ્મણં અત્તાનં અનુબન્ધિત્વા ઉપ્પજ્જમાનો મનસિ કરોતિ ઠપેતીતિ **મનસિકારો**. **અયં વુચ્ચતિ અયોનિસોમનસિકારો**તિ અયં અનુપાયઉપ્પથમનસિકારલક્ખણો અયોનિસોમનસિકારો નામ વુચ્ચતિ.

૧૨. દુતિયે **ભત્તબ્યાપત્તિ વિયા**તિ ભત્તસ્સ પૂતિભાવેન વિપ્પકારપ્પત્તિ વિય, **ચિત્તસ્સ બ્યાપજ્જન**ન્તિ ચિત્તસ્સ વિકારભાવાપાદનં. તેનેવાહ – ''**પકતિવિજહનભાવો**''તિ. બ્યાપજ્જતિ તેન ચિત્તં પૂતિકુમ્માસાદયો વિય પુરિમપકતિં જહતીતિ **બ્યાપાદો**. પટિઘોયેવ ઉપરૂપરિ ઉપ્પજ્જમાનસ્સ પટિઘસ્સ નિમિત્તભાવતો **પટિઘનિમિત્તં**, પટિઘસ્સ ચ કારણભૂતં આરમ્મણં પટિઘનિમિત્તન્તિ આહ – ''**પટિઘસ્સપિ પટિઘારમ્મણસ્સપિ એતં અધિવચન**''ન્તિ. **અટ્ઠકથાય**ન્તિ મહાઅટ્ઠકથાયં.

૧૩. તતિયે થિનતા **થિનં**, સપ્પિપિણ્ડો વિય અવિપ્ફારિકતાય ચિત્તસ્સ ઘનભાવો બદ્ધતાતિ અત્થો. મેધતીતિ **મિદ્ધં**, અકમ્મઞ્ઞભાવેન હિંસતીતિ અત્થો. ''યા તસ્મિં સમયે ચિત્તસ્સ અકલ્યતા''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૨) થિનસ્સ, ''યા તસ્મિં સમયે કાયસ્સ અકલ્યતા''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૧૬૩) ચ મિદ્ધસ્સ અભિધમ્મે નિદ્દિટ્ઠત્તા વુત્તં – ''**ચિત્તસ્સ અકમ્મઞ્ઞતા થિનં, તિણ્ણં ખન્ધાનં અકમ્મઞ્ઞતા મિદ્ધ**''ન્તિ. સતિપિ અઞ્ઞમઞ્ઞાવિપ્પયોગે ચિત્તકાયલહુતાદીનં વિય ચિત્તચેતસિકાનં યથાક્કમં તંતંવિસેસો સિયા, યા તેસં અકલ્યતાદીનં વિસેસપચ્ચયતા, અયમેતેસં સભાવોતિ દટ્ઠબ્બં. **કપિમિદ્ધસ્સા**તિ વુત્તમેવત્થં વિભાવેતિ ''**પચલાયિકભાવસ્સા**''તિ. અક્ખિદલાનં પચલભાવં કરોતીતિ પચલાયિકો, પચલાયિકસ્સ ભાવો **પચલાયિકભાવો**, પચલાયિકત્તન્તિ વુત્તં હોતિ. **ઉભિન્ન**ન્તિ થિનમિદ્ધાનં. ''વિત્થારો વેદિતબ્બો''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો વેદિતબ્બો. **ચિત્તસ્સ અકલ્યતા**તિ ચિત્તસ્સ ગિલાનભાવો. ગિલાનો હિ અકલ્યકોતિ વુચ્ચતિ. વિનયેપિ વુત્તં – ''નાહં, ભન્તે, અકલ્યકો''તિ (પારા॰ ૧૫૧). કાલં ખમતીતિ હિ કલ્યં, અરોગતા, તસ્સં નિયુત્તો કલ્યકો, ન કલ્યકો **અકલ્યકો**. **અકમ્મઞ્ઞતા**તિ ચિત્તગેલઞ્ઞસઙ્ખાતોવ અકમ્મઞ્ઞતાકારો. **ઓલીયના**તિ ઓલીયનાકારો. ઇરિયાપથૂપત્થમ્ભિતઞ્હિ ચિત્તં ઇરિયાપથં સન્ધારેતું અસક્કોન્તં રુક્ખે વગ્ગુલિ વિય ખીલે લગ્ગિતફાણિતવારકો વિય ચ ઓલીયતિ લમ્બતિ, તસ્સ તં આકારં સન્ધાય – ''ઓલીયના''તિ વુત્તં. દુતિયપદં ઉપસગ્ગેન વડ્ઢિતં. **કાયસ્સા**તિ વેદનાદિક્ખન્ધત્તયસઙ્ખાતસ્સ નામકાયસ્સ. **અકલ્યતા અકમ્મઞ્ઞતા**તિ હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. મેઘો વિય આકાસં ઓનય્હતીતિ **ઓનાહો**. **ઓનય્હતી**તિ ચ છાદેતિ અવત્થરતિ વાતિ અત્થો . સબ્બતોભાગેન ઓનાહોતિ **પરિયોનાહો**. **અરતિ**આદીનં અત્થો **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૮૫૬) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બોતિ તત્થ વુત્તપાળિયા દસ્સેતું – ''**વુત્તં હેત**''ન્તિઆદિમાહ.

તત્થ **પન્તેસૂ**તિ દૂરેસુ, વિવિત્તેસુ વા. **અધિકુસલેસૂ**તિ સમથવિપસ્સનાધમ્મેસુ. **અરતી**તિ રતિપ્પટિક્ખેપો. **અરતિતા**તિ અરમનાકારો. **અનભિરતી**તિ અનભિરતભાવો. **અનભિરમના**તિ અનભિરમનાકારો . **ઉક્કણ્ઠિતા**તિ ઉક્કણ્ઠનાકારો. **પરિતસ્સિતા**તિ ઉક્કણ્ઠનવસેનેવ પરિતસ્સના, ઉક્કણ્ઠિતસ્સેવ તત્થ તત્થ તણ્હાયનાતિ વુત્તં હોતિ. **પરિતસ્સિતા**તિ વા કમ્પના. **તન્દી**તિ જાતિઆલસિયં, પકતિઆલસિયન્તિ અત્થો. તથા હિ કુસલકરણે કાયસ્સ અવિપ્ફારિકતા લીનતા જાતિઆલસિયં તન્દી નામ, ન રોગઉતુજાદીહિ કાયગેલઞ્ઞં. **તન્દિયના**તિ તન્દિયનાકારો. **તન્દિમનતા**તિ તન્દિયા અભિભૂતચિત્તતા. અલસસ્સ ભાવો **આલસ્યં**, આલસ્યાયનાકારો **આલસ્યાયના**. આલસ્યાયિતસ્સ ભાવો **આલસ્યાયિતત્તં**. ઇતિ સબ્બેહિપિ ઇમેહિ પદેહિ કિલેસવસેન કાયાલસિયં કથિતં. થિનમિદ્ધકારણાનઞ્હિ રાગાદિકિલેસાનં વસેન નામકાયસ્સ આલસિયં, તદેવ રૂપકાયસ્સાપીતિ દટ્ઠબ્બં. **જમ્ભના**તિ ફન્દના. પુનપ્પુનં જમ્ભના **વિજમ્ભના**. **આનમના**તિ પુરતો નમના. **વિનમના**તિ પચ્છતો નમના. **સન્નમના**તિ સમન્તતો નમના. **પણમના**તિ યથા તન્તતો ઉટ્ઠિતપેસકારો કિસ્મિઞ્ચિદેવ ગહેત્વા ઉજું કાયં ઉસ્સાપેતિ, એવં કાયસ્સ ઉદ્ધં ઠપના. **બ્યાધિયક**ન્તિ ઉપ્પન્નબ્યાધિતા. ઇતિ સબ્બેહિપિ ઇમેહિ પદેહિ થિનમિદ્ધકારણાનં

રાગાદિકિલેસાનં વસેન કાયબદ્ધનમેવ કથિતં. **ભુત્તાવિસ્સા**તિ ભુત્તવતો. **ભત્તમુચ્છા**તિ ભત્તગેલઞ્ઞં. બલવભત્તેન હિ મુચ્છાપત્તો વિય હોતિ. **ભત્તકિલમથોતિ** ભત્તેન કિલન્તભાવો. **ભત્તપરિળાહો**તિ ભત્તદરથો. તસ્મિઞ્હિ સમયે પરિળાહુપ્પત્તિયા ઉપહતિન્દ્રિયો હોતિ, કાયો જીરતીતિ. **કાયદુટ્ઠુલ્લ**ન્તિ ભત્તં નિસ્સાય કાયસ્સ અકમ્મઞ્ઞતં. **અકલ્યતા**તિઆદિ હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ. **લીન**ન્તિ અવિપ્ફારિકતાય પટિકુટિતં. ઇતરે દ્વે આકારભાવનિદ્દેસા. **થિન**ન્તિ સપ્પિપિણ્ડો વિય અવિપ્ફારિકતાય ઘનભાવેન ઠિતં. **થિયના**તિ આકારનિદ્દેસો. થિયિભાવો **થિયિતત્તં** , અવિપ્ફારવસેનેવ બદ્ધતાતિ અત્થો. ઇમેહિ પન સબ્બેહિપિ પદેહિ થિનમિદ્ધકારણાનં રાગાદિકિલેસાનં વસેન ચિત્તસ્સ ગિલાનાકારો કથિતોતિ વેદિતબ્બો. **પુરિમા ચત્તારો ધમ્મા**તિ અરતિ, તન્દી, વિજમ્ભિતા, ભત્તસમ્મદોતિ એતે ચત્તારો ધમ્મા. યદા થિનમિદ્ધં ઉપ્પન્નં હોતિ, તદા અરતિઆદીનમ્પિ સમ્ભવતો **"ઉપનિસ્સયકોટિયા પન હોતી"**તિ વુત્તં, ઉપનિસ્સયકોટિયા પચ્ચયો હોતીતિ અત્થો.

૧૪. ચતુત્થે ઉદ્દતસ્સ ભાવો **ઉદ્ધચ્ચં**. યસ્સ ધમ્મસ્સ વસેન ઉદ્ધતં હોતિ ચિત્તં, તંસમ્પયુત્તા વા ધમ્મા, સો ધમ્મો **ઉદ્દચ્ચં**. કુચ્છિતં કતં કુકતં, દુચ્ચરિતં સુચરિતઞ્ચ. અકતમ્પિ હિ કુકતમેવ. એવઞ્હિ વત્તારો હોન્તિ ''યં મયા ન કતં, તં કુકત''ન્તિ. એવં કતાકતં દુચ્ચરિતં સુચરિતઞ્ચ કુકતં, તં આરબ્ભ વિપ્પટિસારવસેન પવત્તં પન ચિત્તં ઇધ કુકતન્તિ વેદિતબ્બં. તસ્સ ભાવો **કુક્કુચ્ચં**. **ચિત્તસ્સ ઉદ્ધતાકારો**તિ ચિત્તસ્સ અવૂપસમાકારોવ વુત્તો. અવૂપસમલક્ખણઞ્હિ ઉદ્ધચ્ચં. યથાપવત્તસ્સ કતાકતાકારવિસિટ્ઠસ્સ દુચ્ચરિતસુચરિતસ્સ અનુસોચનવસેન વિરૂપં પટિસરણં **વિપ્પટિસારો**. કુક્કુચ્ચસ્સપિ કતાકતાનુસોચનવસેન ચિત્તવિક્ખેપભાવતો અવૂપસમાકારો સમ્ભવતીતિ આહ – **"ચેતસો અવૂપસમોતિ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચસ્સેવતં નામ"**ન્તિ. સ્વેવ ચ ચેતસો અવૂપસમોતિ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચમેવ નિદ્દિટ્ઠં. તઞ્ચ અત્તનોવ અત્તના સહજાતં ન હોતીતિ આહ – **"અયં પન ઉપનિસ્સયકોટિયા પચ્ચયો હોતી"**તિ. ઉપનિસ્સયપચ્ચયતા ચ પુરિમુપ્પન્નવસેન વેદિતબ્બા.

૧૫. પઞ્ચમે વિગતા ચિકિચ્છા અસ્સાતિ **વિચિકિચ્છા**. સભાવં વિચિનન્તો તાય કિચ્છતીતિ વા **વિચિકિચ્છા**.

૧૬. છટ્ઠે **હેતું વા પચ્ચયં વા ન લભતી**તિ એત્થ હેતુગ્ગહણેન જનકં કારણમાહ, પચ્ચયગ્ગહણેન અનુપાલનકં કારણં. **હેતુ**ન્તિ વા ઉપાદાનકારણં. **પચ્ચય**ન્તિ સહકારણં વુત્તં. **ત**ન્તિ કિલેસં. **વિવટ્ટેત્વા અરહત્તં ગણ્હાતી**તિ વિવટ્ટાભિમુખં ચિત્તં પેસેત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો અરહત્તફલં ગણ્હાતિ. ભિક્ખાય ચરન્તિ એત્થાતિ **ભિક્ખાચારો**, ગોચરગામસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મિં ભિક્ખાચારે. **વયં આગમ્મા**તિ દારભરણાનુરૂપં વયં આગમ્મ. **આયૂહન્તો**તિ ઉપચિનન્તો. **અઙ્ગારપક્ક**ન્તિ વીતચ્ચિકઙ્ગારેસુ પક્કં. **કિં નામેત**ન્તિ ભિક્ખૂ ગરહન્તો આહ. **જીવમાનપેતકસત્તો**તિ જીવમાનો હુત્વા ''તેનેવ અત્તભાવેન પેતભાવં પત્તસત્તો ભવિસ્સતી''તિ પરિકપ્પવસેન વુત્તં. **કુટ**ન્તિ પાનીયઘટં. **યાવ દારુણ**ન્તિ અતિવિય દારુણં. **વિપાકો કીદિસો ભવિસ્સતી**તિ તયા કતકમ્મસ્સ આયતિં અનુભવિતબ્બવિપાકો કીદિસો ભવિસ્સતિ.

વિસઙ્ખરિત્વાતિ છેદનભેદનાદીહિ વિનાસેત્વા. **દીપકમિગપક્ખિનો**તિ અત્તનો નિસિન્નભાવસ્સ દીપનતો એવંલદ્ધનામા મિગપક્ખિનો, યેન અરઞ્ઞં નેત્વા નેસાદો તેસં સદ્દેન આગતાગતે મિગપક્ખિનો વધિત્વા ગણ્હાતિ. **થેર**ન્તિ ચૂળપિણ્ડપાતિકતિસ્સત્થેરં. **ઇદ્ધિયા અભિસઙ્ખરિત્વા**તિ અધિટ્ઠાનાદિવસેન ઇદ્ધિં અભિસઙ્ખરિત્વા. ઉપયોગત્થે ચેતં કરણવચનં. **અગ્ગિપપટિક**ન્તિ અચ્ચિકરણં, વિપ્ફુલિઙ્ગન્તિ અત્થો. **પસ્સન્તસ્સેવા**તિ અનાદરે સામિવચનં. **તસ્સ થેરસ્સા**તિ તસ્સ મિલક્ખતિસ્સત્થેરસ્સ. **તસ્સા**તિ તસ્સા અગ્ગિપપટિકાય. **પટિબલસ્સા**તિ

ઉગ્ગહણસજ્ઝાયાદીસુ પટિબલસ્સ. દુક્ખં ઉપનિસા કારણમેતિસ્સાતિ **દુક્ખૂપનિસા**, દુક્ખનિબન્ધના દુક્ખહેતુકા સદ્ધાતિ વુત્તં હોતિ. વત્તમુખેન કમ્મટ્ઠાનસ્સ કથિતત્તા ''**વત્તસીસે ઠત્વા**''તિ વુત્તં. **પલાલવરણક**ન્તિ પલાલપુઞ્જં.

આરમ્ભથાતિ સમથવિપસ્સનાદીસુ વીરિયં કરોથ. **નિક્કમથા**તિ કોસજ્જતો નિક્ખમથ, કામાનં વા પનૂદનાય નિક્ખમથ, ઉભયેનપિ વીરિયમેવ વુત્તં. વીરિયઞ્હિ આરમ્ભનકવસેન આરમ્ભો, કોસજ્જતો નિક્ખમનવસેન ''નિક્કમો''તિ વુચ્ચતિ. **યુઞ્જથ બુદ્ધસાસને**તિ બુદ્ધસ્સ ભગવતો પરિયત્તિપટિપત્તિપટિવેધસઙ્ખાતે તિવિધસાસને યુઞ્જથ યોગં કરોથ. એવમનુયુઞ્જન્તા **મચ્ચુનો સેનં ધુનાથ** વિદ્ધંસેથ. તત્થ **મચ્ચુનો સેન**ન્તિ –

''કામા તે પઠમા સેના, દુતિયા અરતિ વુચ્ચતિ;
તતિયા ખુપ્પિપાસા તે, ચતુત્થી તણ્હા પવુચ્ચતિ.

''પઞ્ચમં થિનમિદ્ધં તે, છટ્ઠા ભીરૂ પવુચ્ચતિ;
સત્તમી વિચિકિચ્છા તે, મક્ખો થમ્ભો તે અટ્ઠમો.

''લાભો સિલોકો સક્કારો,
મિચ્છાલદ્ધો ચ યો યસો;
યો ચત્તાનં સમુક્કંસે,
પરે ચ અવજાનાતિ.

''એસા નમુચિ તે સેના, કણ્હસ્સાભિપ્પહારિની;
ન નં અસૂરો જિનાતિ, જેત્વા ચ લભતે સુખ''ન્તિ. (સુ॰ નિ॰ ૪૩૮-૪૪૧) –

એવમાગતં કામાદિભેદં મચ્ચુનો સેનં. એત્થ ચ યસ્મા આદિતોવ અગારિયભૂતે સત્તે વત્થુકામેસુ કિલેસકામા મોસયન્તિ, તે અભિભુય્ય અનગારિયભાવં ઉપગતાનં પન્તેસુ સેનાસનેસુ અઞ્ઞતરઞ્ઞતરેસુ વા અધિકુસલેસુ ધમ્મેસુ અરતિ ઉપ્પજ્જતિ. વુત્તઞ્હેતં – ''પબ્બજિતેન ખો, આવુસો, અભિરતિ દુક્કરા''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૩૧). તતો તે પરપ્પટિબદ્ધજીવિકત્તા ખુપ્પિપાસા બાધતિ, તાય બાધિતાનં પરિયેસનતણ્હા ચિત્તં કિલમયતિ. અથ નેસં કિલન્તચિત્તાનં થિનમિદ્ધં ઓક્કમતિ, તતો વિસેસમનધિગચ્છન્તાનં દુરભિસમ્ભવેસુ અરઞ્ઞવનપત્થેસુ પન્તેસુ સેનાસનેસુ વિહરતં ઉત્રાસસઞ્ઞિતા ભીરુ જાયતિ. તેસં ઉસ્સઙ્કિતપરિસઙ્કિતાનં દીઘરત્તં વિવેકરસમનસ્સાદયમાનાનં વિહરતં ''ન સિયા નુ ખો એસ મગ્ગો''તિ પટિપત્તિયં વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતિ. તં વિનોદેત્વા વિહરતં અપ્પમત્તકેન વિસેસાધિગમેન માનમક્ખથમ્ભા જાયન્તિ. તેપિ વિનોદેત્વા વિહરતં તતો અધિકતરં વિસેસાધિગમનં નિસ્સાય લાભસક્કારસિલોકા ઉપ્પજ્જન્તિ. લાભાદીહિ મુચ્છિત્વા ધમ્મપ્પતિરૂપકાનિ પકાસેન્તો મિચ્છાયસં અધિગન્ત્વા તત્થ ઠિતા જાતિઆદીહિ અત્તાનં ઉક્કંસેન્તિ, પરં વમ્ભેન્તિ, તસ્મા કામાદીનં પઠમસેનાદિભાવો વેદિતબ્બો. **નળાગાર**ન્તિ નળેહિ વિનદ્ધતિણચ્છન્નગેહં.

વિહસ્સતીતિ ઉગ્ગહણસજ્ઝાયનમનસિકારાદીહિ વિહરિસ્સતિ. **જાતિસંસાર**ન્તિ પુનપ્પુનં જાતિસઙ્ખાતસંસારવટ્ટં. **દુક્ખસ્સન્તં કરિસ્સતી**તિ દુક્ખસ્સ અન્તસઙ્ખાતં નિબ્બાનં સચ્છિકરિસ્સતિ. **પલાલપુઞ્જાહ**ન્તિ પલાલપુઞ્જં અહન્તિ પદચ્છેદો. **તતિયં ઠાન**ન્તિ અનાગામિફલં સન્ધાય વદતિ.

તિવસ્સભિક્ખુકાલેતિ ઉપસમ્પદતો તીણિ વસ્સાનિ અસ્સાતિ તિવસ્સો, તિવસ્સો ચ સો ભિક્ખુ ચાતિ તિવસ્સભિક્ખુ, તસ્સ, તેન વા ઉપલક્ખિતો કાલો તિવસ્સભિક્ખુકાલો, તસ્મિં. યદા સો તિવસ્સો ભિક્ખુ નામ હોતિ, તદાતિ વુત્તં હોતિ. **કમ્મં કરોતી**તિ ભાવનાકમ્મં કરોતિ. **ગન્થકમ્મ**ન્તિ ગન્થવિસયં ઉગ્ગહણાદિકમ્મં. **પિણ્ડાપચિતિં કત્વા**તિ અન્તોવસ્સે તેમાસં દિન્નપિણ્ડસ્સ કિલેસક્ખયકરણેન અપચિતિં પૂજં કત્વા. પિણ્ડાપચિતિં કરોન્તો હિ ભિક્ખુ યેહિ અત્તનો યો પિણ્ડપાતો દિન્નો, તેસં તસ્સ મહપ્ફલભાવં ઇચ્છન્તો અત્તનો સન્તાનમેવ કિલેસક્ખયકરણેન વિસોધેત્વા અરહત્તં ગણ્હાતિ.

મહાભૂતીતિ એત્થ પૂજાવચનો મહન્તસદ્દો, ભૂતીતિ ચ નામેકદેસેન તિસ્સભૂતિત્થેરં આલપતિ. ભવતિ હિ નામેકદેસેનપિ વોહારો યથા ''દેવદત્તો દત્તો''તિ. **મહાભૂતી**તિ વા પિયસમુદાહારો, સો મહતિ ભૂતિ વિભૂતિ પુઞ્ઞઞાણાદિસમ્પદા અસ્સાતિ મહાભૂતિ. **છન્નં સેપણ્ણિગચ્છમૂલ**ન્તિ સાખાપલાસાદીહિ છન્નં ઘનચ્છાયં સેપણ્ણિગચ્છમૂલં. **અસુભકમ્મટ્ઠાનં પાદકં કત્વા**તિ કેસાદિઅસુભકોટ્ઠાસભાવનાય પટિલદ્ધં ઉપચારસમાધિં અપ્પનાસમાધિં વા પાદકં કત્વા. અસુભવિસયં ઉપચારજ્ઝાનાદિકમ્મમેવેત્થ ઉપરિ પવત્તેતબ્બભાવનાકમ્મસ્સ કારણભાવતો ઠાનન્તિ કમ્મટ્ઠાનં.

સહસ્સદ્વિસહસ્સસઙ્ખામત્તત્તા ''**મહાગણે**''તિ વુત્તં. **અત્તનો વસનટ્ઠાનતો થેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા**તિ અત્તનો વસનટ્ઠાનતો આકાસેન ગન્ત્વા વિહારસમીપે ઓતરિત્વા દિવાટ્ઠાને નિસિન્નત્થેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા. **કિં આગતોસી**તિ કિંકારણા આગતોસિ. **સબ્બેસુ રત્તિદિવસભાગેસુ ઓકાસં અલભન્તો**તિ સો કિર થેરો ''તુય્હં ઓકાસો ન ભવિસ્સતિ, આવુસો''તિ વુત્તેપિ ''વિતક્કમાળકે ઠિતકાલે પુચ્છિસ્સામિ, ભન્તે''તિ વત્વા ''તસ્મિં ઠાને અઞ્ઞે પુચ્છિસ્સન્તી''તિ વુત્તે ''ભિક્ખાચારમગ્ગે, ભન્તે''તિ વત્વા ''તત્રાપિ અઞ્ઞે પુચ્છન્તી''તિ વુત્તે દુપટ્ટનિવાસનટ્ઠાને, સઙ્ઘાટિપારુપનટ્ઠાને, પત્તનીહરણટ્ઠાને, ગામે ચરિત્વા આસનસાલાય યાગુપીતકાલે, ભન્તેતિ. તત્થાપિ થેરા અત્તનો કઙ્ખં વિનોદેન્તિ, આવુસોતિ. અન્તોગામતો નિક્ખમનકાલે પુચ્છિસ્સામિ, ભન્તેતિ. તત્રાપિ અઞ્ઞે પુચ્છન્તિ, આવુસોતિ. અન્તરામગ્ગે, ભન્તેતિ. ભોજનસાલાય ભત્તકિચ્ચપરિયોસાને, ભન્તે. દિવાટ્ઠાને પાદધોવનકાલે, ભન્તેતિ. તતો પટ્ઠાય યાવ અરુણા અપરે પુચ્છન્તિ, આવુસોતિ. દન્તકટ્ઠં ગહેત્વા મુખધોવનત્થં ગમનકાલે, ભન્તેતિ. તદાપિ અઞ્ઞે પુચ્છન્તીતિ. મુખં ધોવિત્વા આગમનકાલે, ભન્તેતિ. તત્રાપિ અઞ્ઞે પુચ્છિસ્સન્તીતિ. સેનાસનં પવિસિત્વા નિસિન્નકાલે, ભન્તેતિ. તત્રાપિ અઞ્ઞે પુચ્છન્તિ, આવુસોતિ. એવં સબ્બેસુ રત્તિદિવસભાગેસુ યાચમાનો ઓકાસં ન લભિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ''એવં ઓકાસે અસતિ મરણસ્સ કથં ઓકાસં લભિસ્સથા''તિ. ભન્તે, નનુ મુખં ધોવિત્વા સેનાસનં પવિસિત્વા તયો ચત્તારો પલ્લઙ્કે ઉણ્હાપેત્વા યોનિસોમનસિકારકમ્મં કરોન્તાનં ઓકાસલાભેન ભવિતબ્બં સિયાતિ અધિપ્પાયેન વદતિ. **મણિવણ્ણે**તિ ઇન્દનીલમણિવણ્ણે.

ઘટેન્તસ્સેવાતિ વાયામન્તસ્સેવ. **વિસુદ્ધિપવારણ**ન્તિ ''પરિસુદ્ધો અહ''ન્તિ એવં પવત્તં વિસુદ્ધિપવારણં. અરહન્તાનમેવ હેસા પવારણા. **કાળકં વા**તિ મહન્તં કાળકં સન્ધાય વદતિ, **તિલકો વા**તિ ખુદ્દકં સન્ધાય. ઉભયેનપિ સીલસ્સ પરિસુદ્ધભાવમેવ વિભાવેતિ.

પધાનકમ્મિકાતિ પધાનકમ્મે નિયુત્તા. **લદ્ધમગ્ગ**ન્તિ લદ્ધૂપાયં, પઠમમેવ લદ્ધૂપદેસન્તિ વુત્તં હોતિ. **અપત્તાની**તિ છદ્દિતાનિ. **અલાબૂનેવ સારદે**તિ સરદકાલે વાતાતપહતાનિ તત્થ તત્થ વિપ્પકિણ્ણઅલાબૂનિ વિય. **કાપોતકાની**તિ કપોતકવણ્ણાનિ. **તાનિ દિસ્વાન કા રતી**તિ તાનિ એવરૂપાનિ અટ્ઠીનિ દિસ્વા તુમ્હાકં કા નામ રતિ,

નનુ અપ્પમત્તકાપિ રતિ કાતું ન વટ્ટતિયેવાતિ અત્થો. **દુતિયકથં અકથિતપુબ્બો**તિ અત્તનો વુડ્ઢતરેન સદ્ધિં વુત્તવચનસ્સ પચ્ચનીકં દુતિયકથં અકથિતપુબ્બો.

તદઙ્ગેન, તદઙ્ગસ્સ પહાનં **તદઙ્ગપ્પહાનં**. યઞ્હિ રત્તિભાગે સમુજ્જલિતેન દીપેન અન્ધકારસ્સ વિય તેન તેન વિપસ્સનાય અવયવભૂતેન ઞાણઙ્ગેન પટિપક્ખવસેનેવ તસ્સ તસ્સ પહાતબ્બધમ્મસ્સ પહાનમિદં તદઙ્ગપ્પહાનં નામ. યથા કામચ્છન્દાદયો ન ચિત્તં પરિયુટ્ઠાય તિટ્ઠન્તિ, એવં પરિયુટ્ઠાનસ્સ નિસેધનં અપ્પવત્તિકરણં વિક્ખમ્ભનં **વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં**. યઞ્હિ સસેવાલે ઉદકે પક્ખિત્તેન ઘટેન સેવાલસ્સ વિય તેન તેન લોકિયસમાધિના નીવરણાદીનં પચ્ચનીકધમ્માનં વિક્ખમ્ભનમિદં વિક્ખમ્ભનપ્પહાનં નામ. સમ્મા ઉપચ્છિજ્જન્તિ એતેન કિલેસાતિ સમુચ્છેદો, પહીયન્તિ એતેન કિલેસાતિ પહાનં, સમુચ્છેદસઙ્ખાતં પહાનં નિરવસેસપ્પહાનન્તિ **સમુચ્છેદપ્પહાનં**. યઞ્હિ અસનિવિચક્કાભિહતસ્સ રુક્ખસ્સ વિય અરિયમગ્ગઞાણેન સંયોજનાદીનં ધમ્માનં યથા ન પુન વત્તન્તિ, એવં પહાનમિદં સમુચ્છેદપ્પહાનં નામ. પટિપ્પસ્સમ્ભતિ વૂપસમ્મતિ કિલેસદરથો એતાયાતિ પટિપ્પસ્સદ્ધિ, ફલં, સાયેવ પહાનન્તિ **પટિપ્પસ્સદ્ધિપ્પહાનં**. સબ્બે કિલેસા સબ્બસઙ્ખતા વા નિસ્સરન્તિ અપગચ્છન્તિ એતેનાતિ નિસ્સરણં, નિબ્બાનં, તદેવ પહાનન્તિ **નિસ્સરણપ્પહાનં**. **પટિપ્પસ્સમ્ભયમાન**ન્તિ પટિપ્પસ્સમ્ભં કિલેસવૂપસમં કુરુમાનં. **લોકિયલોકુત્તરેહી**તિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનપ્પહાનાનં લોકિયત્તા, ઇતરેસં લોકુત્તરત્તા વુત્તં.

નિમીયતિ ફલં એતેન ઉપ્પજ્જનટ્ઠાને પક્ખિપમાનં વિય હોતીતિ નિમિત્તં, કારણસ્સેતં અધિવચનં. અસુભસ્સ નિમિત્તં, અસુભમેવ વા નિમિત્તન્તિ **અસુભનિમિત્તં**. અસુભનિસ્સિતમ્પિ હિ ઝાનં નિસ્સિતે નિસ્સયવોહારેન અસુભન્તિ વોહરીયતિ યથા ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિ. તેનેવાહ – ''**દસસુ અસુભેસુ ઉપ્પન્નં સારમ્મણં પઠમજ્ઝાન**''ન્તિ. **અનિચ્ચે અનિચ્ચન્તિઆદિના નયેન વુત્તસ્સા**તિ ઇમિના ચતુબ્બિધં યોનિસોમનસિકારં દસ્સેતિ. હેટ્ઠા ચેત્થ ઇધ ચ ચતુબ્બિધસ્સ અયોનિસોમનસિકારસ્સ યોનિસોમનસિકારસ્સ ચ ગહણં નિરવસેસદસ્સનત્થં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેસુ પન અસુભે ''અસુભ''ન્તિ મનસિકારો ઇધાધિપ્પેતો, તદનુકૂલત્તા વા ઇતરેસમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં.

એકાદસસુ અસુભેસુ પટિકૂલાકારસ્સ ઉગ્ગણ્હનં, યથા વા તત્થ ઉગ્ગહનિમિત્તં ઉપ્પજ્જતિ, તથા પટિપત્તિ **અસુભનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહો**. ઉપચારપ્પનાવહાય અસુભભાવનાય અનુયુઞ્જનં **અસુભભાવનાનુયોગો**. ભોજને મત્તઞ્ઞુનો થિનમિદ્ધાભિભવાભાવા ઓતારં અલભમાનો કામચ્છન્દો પહીયતીતિ વદન્તિ. ભોજનનિસ્સિતં પન આહારે પટિકૂલસઞ્ઞં, તબ્બિપરિણામસ્સ તદાધારસ્સ તસ્સ ચ ઉદરિયભૂતસ્સ અસુભતાદસ્સનં, કાયસ્સ ચ આહારટ્ઠિતિકતાદસ્સનં યો ઉપ્પાદેતિ, સો વિસેસતો ભોજને પમાણઞ્ઞૂ નામ, તસ્સ ચ કામચ્છન્દો પહીયતેવ. **દસવિધઞ્હિ અસુભનિમિત્ત**ન્તિ પાકટવસેન વુત્તં. કાયગતાસતિં પન ગહેત્વા એકાદસવિધમ્પિ અસુભનિમિત્તં વેદિતબ્બં.

અભુત્વા ઉદકં પિવેતિ પાનીયસ્સ ઓકાસદાનત્થં ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે અભુત્વા પાનીયં પિવેય્યાતિ અત્થો. તેન વુત્તં – ''**ચતુન્નં પઞ્ચન્નં આલોપાનં ઓકાસે સતી**''તિ. અભિધમ્મટીકાકારેન પનેત્થ ''ચત્તારો પઞ્ચ આલોપે, ભુત્વાન ઉદકં પિવે''તિ પાઠં પરિકપ્પેત્વા અઞ્ઞથા અત્થો વણ્ણિતો, સો અટ્ઠકથાય ન સમેતિ. **અસુભકમ્મિકતિસ્સત્થેરો** દન્તટ્ઠિદસ્સાવી.

૧૭. સત્તમે મિજ્જતિ હિતફરણવસેન સિનિય્હતીતિ મિત્તો, હિતેસી પુગ્ગલો, તસ્મિં મિત્તે ભવા, મિત્તસ્સ વા એસાતિ **મેત્તા**, હિતેસિતા. તત્થ ''મેત્તા''તિ વુત્તે અપ્પનાપિ ઉપચારોપિ વટ્ટતિ સાધારણવચનભાવતોતિ આહ – ''**મેત્તાતિ એત્તાવતા પુબ્બભાગોપિ વટ્ટતી**''તિ. **અપિ**-સદ્દો અપ્પનં સમ્પિણ્ડેતિ. અપ્પનં અપ્પત્તાય મેત્તાય સુટ્ઠુ મુચ્ચનસ્સ અભાવતો ચેતોવિમુત્તીતિ ''**અપ્પનાવ અધિપ્પેતા**''તિ વુત્તં.

સત્તેસુ મેત્તાયનસ્સ હિતૂપસંહારસ્સ ઉપ્પાદનં પવત્તનં **મેત્તાનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહો**. પઠમુપ્પન્નો મેત્તામનસિકારો પરતો ઉપ્પજ્જનકસ્સ કારણભાવતો મેત્તામનસિકારોવ મેત્તાનિમિત્તં. કમ્મંયેવ સકં એતેસન્તિ કમ્મસ્સકા, સત્તા, તબ્ભાવો **કમ્મસ્સકતા**, કમ્મદાયાદતા. દોસમેત્તાસુ યાથાવતો આદીનવાનિસંસાનં પટિસઙ્ખાનવીમંસા ઇધ **પટિસઙ્ખાનં**. મેત્તાવિહારીકલ્યાણમિત્તવન્તતા ઇધ **કલ્યાણમિત્તતા**. **ઓદિસ્સકઅનોદિસ્સકદિસાફરણાન**ન્તિ અત્તઅતિપિયમજ્ઝત્તવેરિવસેન ઓદિસ્સકતા, સીમાસમ્ભેદે કતે અનોદિસ્સકતા, એકાદિદિસાફરણવસેન દિસાફરણતા મેત્તાય ઉગ્ગહણે વેદિતબ્બા. વિહારરચ્છગામાદિવસેન વા ઓદિસ્સકદિસાફરણં. વિહારાદિઉદ્દેસરહિતં પુરત્થિમાદિદિસાવસેન અનોદિસ્સકદિસાફરણં. એવં વા દ્વિધા ઉગ્ગહણં સન્ધાય – ''ઓદિસ્સકઅનોદિસ્સકદિસાફરણ''ન્તિ વુત્તં. ઉગ્ગહો ચ યાવ ઉપચારા દટ્ઠબ્બો. ઉગ્ગહિતાય આસેવના ભાવના. તત્થ સબ્બે સત્તા, પાણા, ભૂતા, પુગ્ગલા, અત્તભાવપરિયાપન્નાતિ એતેસં વસેન પઞ્ચવિધા. એકેકસ્મિં અવેરા હોન્તુ, અબ્યાપજ્ઝા, અનીઘા, સુખી અત્તાનં પરિહરન્તૂતિ ચતુધા પવત્તિતો વીસતિવિધા **અનોધિસોફરણા** મેત્તા. સબ્બા ઇત્થિયો, પુરિસા, અરિયા, અનરિયા, દેવા, મનુસ્સા, વિનિપાતિકાતિ સત્તાધિકરણવસેન પવત્તા સત્તવિધા અટ્ઠવીસતિવિધા વા, દસહિ દિસાહિ દિસાધિકરણવસેન પવત્તા દસવિધા ચ, એકેકાય વા દિસાય સત્તાદિઇત્થાદિઅવેરાદિભેદેન અસીતાધિકચતુસતપ્પભેદા ચ **ઓધિસોફરણા** વેદિતબ્બા. **મેત્તં ભાવેન્તસ્સા**તિ મેત્તાઝાનં ભાવેન્તસ્સ. **ત્વં એતસ્સ કુદ્ધો**તિઆદિ પચ્ચવેક્ખણાવિધિદસ્સનં. **અપ્પટિચ્છિતપહેણકં વિયા**તિ અસમ્પટિચ્છિતપણ્ણાકારં વિય. **પટિસઙ્ખાને**તિ વીમંસાયં. વત્તનિઅટવિયં **અત્તગુત્તત્થેરસદિસે**.

૧૮. અટ્ઠમે કુસલધમ્મસમ્પટિપત્તિયા પટ્ઠપનસભાવતાય તપ્પટિપક્ખાનં વિસોસનસભાવતાય ચ આરમ્ભધાતુઆદિતો પવત્તવીરિયન્તિ આહ – ''**પઠમારમ્ભવીરિય**''ન્તિ. યસ્મા પઠમારમ્ભમત્તસ્સ કોસજ્જવિધમનં થામગમનઞ્ચ નત્થિ, તસ્મા વુત્તં – ''**કોસજ્જતો નિક્ખન્તત્તા તતો બલવતર**''ન્તિ. યસ્મા પન અપરાપરુપ્પત્તિયા લદ્ધાસેવનં ઉપરૂપરિ વિસેસં આવહન્તં અતિવિય થામગતમેવ હોતિ, તસ્મા વુત્તં – ''**પરં પરં ઠાનં અક્કમનતો તતોપિ બલવતર**''ન્તિ. **પનૂદનાયા**તિ નીહરણાય. યથા મહતો પલિઘસ્સ ઉગ્ઘાટકજનસ્સ મહન્તો ઉસ્સાહો ઇચ્છિતબ્બો, એવમિધાપીતિ ''**નિક્કમો ચેતસો પલિઘુગ્ઘાટનાયા**''તિ વુત્તં. મહાપરક્કમો એવ પરેન કતં બન્ધનં છિન્દેય્ય, એવમિધાપીતિ વુત્તં – ''**પરક્કમો ચેતસો બન્ધનચ્છેદનાયા**''તિ.

આરદ્ધં સંસાધિતં પરિપૂરિતં વીરિયં એતસ્સાતિ **આરદ્ધવીરિયો**, નિપ્ફન્નવીરિયો, આરદ્ધં પટ્ઠપિતં વીરિયં એતસ્સાતિ **આરદ્ધવીરિયો**. વીરિયારમ્ભપ્પસુતોતિ આહ – ''**આરદ્ધવીરિયસ્સાતિ પરિપુણ્ણવીરિયસ્સચેવ પગ્ગહિતવીરિયસ્સ ચા**''તિ. **ચતુદોસાપગત**ન્તિ અતિલીનતાદીહિ ચતૂહિ દોસેહિ અપગતં. ચતુદોસાપગતત્તમેવ વિભાવેતિ ''**ન ચ અતિલીન**''ન્તિઆદિના. અતિલીનઞ્હિ ભાવનાચિત્તં કોસજ્જપક્ખિકં સિયા, અતિપગ્ગહિતઞ્ચ ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકં. ભાવનાવીથિં અનજ્ઝોગાહેત્વા સઙ્કોચાપત્તિ **અતિલીનતા**. અજ્ઝોગાહેત્વા અન્તોસઙ્કોચો **અજ્ઝત્તં સંખિત્તતા**. **અતિપગ્ગહિતતા** અચ્ચારદ્ધવીરિયતા. **બહિદ્ધા વિક્ખિત્તતા** બહિવિસટવિતક્કાનુધાવના. તદેતં વીરિયં ચઙ્કમાદિકાયિકપ્પયોગાવહં **કાયિકં**, તદઞ્ઞં **ચેતસિકં**. **રત્તિદિવસ્સ પઞ્ચ કોટ્ઠાસે**તિ

પુબ્બણ્હસાયન્હપઠમમજ્ઝિમપચ્છિમયામસઙ્ખાતે પઞ્ચ કોટ્ઠાસે. **તદુભયમ્પી**તિ કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ વીરિયં. **મિલક્ખતિસ્સત્થેરસ્સ મહાસીવત્થેરસ્સ** ચ વત્થુ હેટ્ઠા દસ્સિતમેવ.

પીતિમલ્લકત્થેરસ્સ વત્થુ પન એવં વેદિતબ્બં. સો કિર ગિહિકાલે મલ્લયુદ્ધાય આહિણ્ડન્તો તીસુ રજ્જેસુ પટાકં ગહેત્વા તમ્બપણ્ણિદીપં આગમ્મ રાજાનં દિસ્વા રઞ્ઞા કતાનુગ્ગહો એકદિવસં કિલઞ્ચકાસનસાલાદ્વારેન ગચ્છન્તો ''રૂપં, ભિક્ખવે, ન તુમ્હાકં, તં પજહથ, તં વો પહીનં દીઘરત્તં હિતાય સુખાય ભવિસ્સતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૩૩-૩૪; ૪.૧૦૨; મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૭) નતુમ્હાકવગ્ગં સુત્વા ચિન્તેસિ – ''નેવ કિર રૂપં અત્તનો, ન વેદના''તિ. સો તંયેવ અઙ્કુસં કત્વા નિક્ખમિત્વા મહાવિહારં ગન્ત્વા પબ્બજ્જં યાચિત્વા પબ્બજિતો ઉપસમ્પન્નો દ્વેમાતિકા પગુણં કત્વા તિંસ ભિક્ખૂ ગહેત્વા અવરવાલિયઅઙ્ગણં ગન્ત્વા સમણધમ્મં અકાસિ. પાદેસુ અવહન્તેસુ જણ્ણુકેહિ ચઙ્કમતિ. તમેનં રત્તિં એકો મિગલુદ્દકો ''મિગો''તિ મઞ્ઞમાનો પહરિ, સત્તિ વિનિવિજ્ઝિત્વા ગતા. સો તં સત્તિં હરાપેત્વા પહારમુખાનિ તિણવટ્ટિયા પૂરાપેત્વા પાસાણપિટ્ઠિયં અત્તાનં નિસીદાપેત્વા ઓકાસં કારેત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં પત્વા ઉક્કાસિતસદ્દેન આગતાનં ભિક્ખૂનં બ્યાકરિત્વા ઇમં ઉદાનં ઉદાનેસિ –

''ભાસિતં બુદ્ધસેટ્ઠસ્સ, સબ્બલોકગ્ગવાદિનો;
ન તુમ્હાકં ઇદં રૂપં, તં જહેય્યાથ ભિક્ખવો. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬);

''અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા, ઉપ્પાદવયધમ્મિનો;
ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુજ્ઝન્તિ, તેસં વૂપસમો સુખો''તિ. (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬; થેરગા॰ ૧૧૬૮);

કુટુમ્બિયપુત્તતિસ્સત્થેરસ્સપિ વત્થુ એવં વેદિતબ્બં. સાવત્થિયં કિર તિસ્સો નામ કુટુમ્બિયપુત્તો ચત્તાલીસ હિરઞ્ઞકોટિયો પહાય પબ્બજિત્વા અગામકે અરઞ્ઞે વિહરતિ, તસ્સ કનિટ્ઠભાતુભરિયા ''ગચ્છથ, નં જીવિતા વોરોપેથા''તિ પઞ્ચસતે ચોરે પેસેસિ, તે ગન્ત્વા થેરં પરિવારેત્વા નિસીદિંસુ. થેરો આહ – ''કસ્મા આગતત્થ ઉપાસકા''તિ? તં જીવિતા વોરોપેસ્સામાતિ. પાટિભોગં મે ઉપાસકા ગહેત્વા અજ્જેકરત્તિં જીવિતં દેથાતિ. કો તે, સમણ, ઇમસ્મિં ઠાને પાટિભોગો ભવિસ્સતીતિ? થેરો મહન્તં પાસાણં ગહેત્વા ઊરુટ્ઠીનિ ભિન્દિત્વા ''વટ્ટતિ ઉપાસકા પાટિભોગો''તિ આહ. તે અપક્કમિત્વા ચઙ્કમનસીસે અગ્ગિં કત્વા નિપજ્જિંસુ. થેરસ્સ વેદનં વિક્ખમ્ભેત્વા સીલં પચ્ચવેક્ખતો પરિસુદ્ધસીલં નિસ્સાય પીતિપામોજ્જં ઉપ્પજ્જિ. તતો અનુક્કમેન વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો તિયામરત્તિં સમણધમ્મં કત્વા અરુણુગ્ગમને અરહત્તં પત્તો ઇમં ઉદાનં ઉદાનેસિ –

''ઉભો પાદાનિ ભિન્દિત્વા, સઞ્ઞપેસ્સામિ વો અહં;
અટ્ટિયામિ હરાયામિ, સરાગમરણં અહં.

''એવાહં ચિન્તયિત્વાન, યથાભૂતં વિપસ્સિસં;
સમ્પત્તે અરુણુગ્ગમ્હિ, અરહત્તં અપાપુણિ''ન્તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૦; દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩૭૩; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૬);

અતિભોજને નિમિત્તગ્ગાહોતિ અતિભોજને થિનમિદ્ધસ્સ નિમિત્તગ્ગાહો, ''એત્તકે ભુત્તે તં ભોજનં થિનમિદ્ધસ્સ કારણં હોતિ, એત્તકે ન હોતી''તિ થિનમિદ્ધસ્સ કારણાકારણગ્ગાહો હોતીતિ અત્થો. બ્યતિરેકવસેન ચેતં વુત્તં, તસ્મા

એત્તકે ભુત્તે તં ભોજનં થિનમિદ્ધસ્સ કારણં ન હોતીતિ ભોજને મત્તઞ્ઞુતાવ અત્થતો દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ – “**ચતુપઞ્ચ…પે॰… તં ન હોતી**”તિ. **દિવા સૂરિયાલોકન્તિ** દિવા ગહિતનિમિત્તં સૂરિયાલોકં રત્તિયં મનસિકરોન્તસ્સપીતિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો. ધુતઙ્ગાનં વીરિયનિસ્સિતત્તા વુત્તં – “**ધુતઙ્ગનિસ્સિતસપ્પાયકથાયપી**”તિ.

૧૯. નવમે **ઝાનેન વા વિપસ્સનાય વા વૂપસમિતચિત્તસ્સા**તિ ઝાનેન વા વિપસ્સનાય વા અવૂપસમકરકિલેસવિગમનેન વૂપસમિતચિત્તસ્સ. કુક્કુચ્ચમ્પિ કતાકતાનુસોચનવસેન પવત્તમાનં ચેતસો અવૂપસમાવહતાય ઉદ્ધચ્ચેન સમાનલક્ખણન્તિ ઉભયસ્સ પહાનકારણં અભિન્નં કત્વા વુત્તં. બહુસ્સુતસ્સ ગન્થતો અત્થતો ચ સુત્તાદીનિ વિચારેન્તસ્સ તબ્બહુલવિહારિનો અત્થવેદાદિપ્પટિલાભસમ્ભવતો વિક્ખેપો ન હોતિ. યથા વિધિપ્પટિપત્તિયા યથાનુરૂપપત્તિકારપ્પવત્તિયા ચ વિક્ખેપો ચ કતાકતાનુસોચનઞ્ચ ન હોતીતિ “**બાહુસચ્ચેનપિ ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહીયતી**”તિ આહ. યદગ્ગેન બાહુસચ્ચેન ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચં પહીયતિ, તદગ્ગેન પરિપુચ્છકતાવિનયપ્પકતઞ્ઞુતાહિપિ તં પહીયતીતિ દટ્ઠબ્બં. વુદ્ધસેવિતા ચ વુદ્ધસીલિતં આવહતીતિ ચેતસો વૂપસમકરત્તા “ઉદ્ધચ્ચકુક્કુચ્ચપ્પહાનકારી”તિ વુત્તં, વુદ્ધતં પન અનપેક્ખિત્વા કુક્કુચ્ચવિનોદકા વિનયધરા કલ્યાણમિત્તાતિ વુત્તાતિ દટ્ઠબ્બં. વિક્ખેપો ચ પબ્બજિતાનં યેભુય્યેન કુક્કુચ્ચહેતુકો હોતીતિ “**કપ્પિયાકપ્પિયપરિપુચ્છાબહુલસ્સા**”તિઆદિના વિનયનયેનેવ પરિપુચ્છકતાદયો નિદ્દિટ્ઠા.

૨૦. દસમે બહુસ્સુતાનં ધમ્મસભાવાવબોધસમ્ભવતો વિચિકિચ્છા અનવકાસા એવાતિ આહ – “**બાહુસચ્ચેનપિ…પે॰… વિચિકિચ્છા પહીયતી**”તિ. કામં બાહુસચ્ચપરિપુચ્છકતાહિ સબ્બાપિ અટ્ઠવત્થુકા વિચિકિચ્છા પહીયતિ, તથાપિ રતનત્તયવિચિકિચ્છામૂલિકા સેસવિચિકિચ્છાતિ આહ – “**તીણિ રતનાનિ આરબ્ભ પરિપુચ્છાબહુલસ્સપી**”તિ. રતનત્તયગુણાવબોધેહિ “સત્થરિ કઙ્ખતી”તિઆદિવિચિકિચ્છાય અસમ્ભવોતિ. વિનયે પકતઞ્ઞુતા “સિક્ખાય કઙ્ખતી”તિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૮; વિભ॰ ૯૧૫) વુત્તાય વિચિકિચ્છાય પહાનં કરોતીતિ આહ – “**વિનયે ચિણ્ણવસીભાવસ્સપી**”તિ. **ઓકપ્પનિયસદ્ધાસઙ્ખાતઅધિમોક્ખબહુલસ્સા**તિ સદ્ધેય્યવત્થુનો અનુપ્પવિસનસદ્ધાસઙ્ખાતઅધિમોક્ખેન અધિમુચ્ચનબહુલસ્સ. અધિમુચ્ચનઞ્ચ અધિમોક્ખુપ્પાદનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. સદ્ધાય વા તંનિન્નપોણતા અધિમુત્તિ અધિમોક્ખો . નીવરણાનં પચ્ચયસ્સ ચેવ પચ્ચયઘાતસ્સ ચ વિભાવિતત્તા વુત્તં – “**વટ્ટવિવટ્ટં કથિત**”ન્તિ.

નીવરણપ્પહાનવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૩. અકમ્મનિયવગ્ગવણ્ણના

૨૧. તતિયસ્સ પઠમે **અભાવિતન્તિ** સમથવિપસ્સનાભાવનાવસેન ન ભાવિતં તથા અભાવિતત્તા. તઞ્હિ ''અવટ્ઠિત''ન્તિ વુચ્ચતિ પટિપક્ખાભિભવેન પરિબ્રૂહનાભાવતો. તેનાહ ભગવા – "**અકમ્મનિયં હોતી**"તિ.

૨૨. દુતિયે વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **પઠમેતિ** તતિયવગ્ગસ્સ પઠમસુત્તે. **વટ્ટવસેનાતિ** વિપાકવટ્ટવસેન. **તેભૂમકવટ્ટન્તિ** તેભૂમકવિપાકવટ્ટં. **વટ્ટપટિલાભાય કમ્મન્તિ** વિપાકવટ્ટસ્સ પટિલાભાય ઉપનિસ્સયભૂતં કમ્મં, તસ્સ સહાયભૂતં કિલેસવટ્ટમ્પિ કમ્મગ્ગહણેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **વિવટ્ટપટિલાભાય કમ્મન્તિ** વિવટ્ટાધિગમસ્સ ઉપનિસ્સયભૂતં કમ્મં. યં પન ચરિમભવનિબ્બત્તકં કમ્મં, તં વિવટ્ટપ્પટિલાભાય કમ્મં હોતિ, ન હોતીતિ? ન હોતિ વટ્ટપાદકભાવતો. ચરિમભવપટિસન્ધિ વિય પન વિવટ્ટૂપનિસ્સયોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. ન હિ કદાચિ તિહેતુકપટિસન્ધિયા વિના વિસેસાધિગમો સમ્ભવતિ. **ઇમેસુ સુત્તેસૂતિ** ઇમેસુ પન પઠમદુતિયસુત્તેસુ યથાક્કમં વટ્ટવિવટ્ટમેવ કથિતં.

૨૩. તતિયે **અભાવિતન્તિ** એત્થ ભાવના નામ સમાધિભાવના. સા યત્થ આસઙ્કિતબ્બા, તં કામાવચરપઠમમહાકુસલચિત્તાદિઅભાવિતન્તિ અધિપ્પેતન્તિ આહ – "**દેવમનુસ્સસમ્પત્તિયો**"તિઆદિ.

૨૪. ચતુત્થે યસ્મા **ચિત્તન્તિ** વિવટ્ટવસેનેવ ઉપ્પન્નચિત્તં અધિપ્પેતં, તસ્મા જાતિજરાબ્યાધિમરણસોકાદિદુક્ખસ્સ અનિબ્બત્તનતો મહતો અત્થાય સંવત્તતીતિ યોજના વેદિતબ્બા.

૨૫-૨૬. પઞ્ચમછટ્ઠેસુ **ઉપ્પન્નન્તિ** અવિગતુપ્પાદાદિખણત્તયમ્પિ અભાવિતં ભાવનારહિતં અપાતુભૂતમેવ પણ્ડિતસમ્મતસ્સ ઉપ્પન્નકિચ્ચસ્સ અસાધનતો યથા ''અપુત્તો''તિ. સો હિ સમત્થો હુત્વા પિતુ પુત્તકિચ્ચં અસાધેન્તો અપુત્તોતિ લોકે વુચ્ચતિ, એવં સમ્પદમિદં. તેનાહ – "**કસ્મા**"તિઆદિ. **તેસુ ધમ્મેસૂતિ** લોકુત્તરપાદકજ્ઝાનાદીસુ. થેરો પન મત્થકપ્પત્તમેવ ભાવિતં ચિત્તં દસ્સેન્તો "**મગ્ગચિત્તમેવા**"તિ આહ.

૨૭-૨૮. સત્તમટ્ઠમેસુ **પુનપ્પુનં અકતન્તિ** ભાવનાબહુલીકારવસેન પુનપ્પુનં ન કતં. **ઇમાનિપિ દ્વેતિ** ઇમેસુ દ્વીસુ સુત્તેસુ આગતાનિ ઇમાનિપિ દ્વે ચિત્તાનિ.

૨૯-૩૦. નવમે **અધિવહતીતિ** આનેતિ. **દુક્ખેનાતિ** કિચ્છેન. **દુપ્પેસનતોતિ** દુક્ખેન પેસેતબ્બતો. મત્થકપ્પત્તં વિપસ્સનાસુખં પાકતિકજ્ઝાનસુખતો સન્તતરપણીતતરમેવાતિ આહ – "**ઝાનસુખતો વિપસ્સનાસુખ**"ન્તિ. તેનાહ ભગવા –

''સુઞ્ઞાગારં પવિટ્ઠસ્સ, સન્તચિત્તસ્સ ભિક્ખુનો;
અમાનુસી રતિ હોતિ, સમ્મા ધમ્મં વિપસ્સતો.

''યતો યતો સમ્મસતિ, ખન્ધાનં ઉદયબ્બયં;
લભતી પીતિપામોજ્જં, અમતં તં વિજાનત''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૪);

તઞ્હિ ચિત્તં વિસ્સટ્ઠઇન્દવજિરસદિસં અમોઘભાવતો.

અકમ્મનિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૪. અદન્તવગ્ગવણ્ણના

૩૧-૩૬. ચતુત્થસ્સ પઠમે **અદન્ત**ન્તિ ચિત્તભાવનાય વિના **ન** દન્તં. તેનાહ – ''**સતિસંવરરહિત**''ન્તિ. ચતુત્થે તતિયે વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. પઞ્ચમછટ્ઠેસુ **પુરિમસદિસોયેવા**તિ તતિયચતુત્થસદિસો એવ.

૩૭-૩૮. સત્તમટ્ઠમેસુ **ઉપમા પનેત્થા**તિ યથા પઠમાદીસુ અદન્તહત્થિઅસ્સાદયો ઉપમાભાવેન ગહિતા, એવમેત્થ સત્થમટ્ઠમેસુ ''**અસંવુતઘરદ્વારાદિવસેન વેદિતબ્બા**''તિ વુત્તં.

૩૯-૪૦. નવમદસમેસુ **ચતૂહિપિ પદેહી**તિ અદન્તાદીહિ ચતૂહિ પદેહિ યોજેત્વા નવમદસમાનિ સુત્તાનિ વુત્તાનીતિ યોજના.

અદન્તવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૫. પણિહિતઅચ્છવગ્ગવણ્ણના

૪૧. પઞ્ચમસ્સ પઠમે ઉપમાવ ઓપમ્મં, સો એવ અત્થો, તસ્મિં **ઓપમ્મત્થે** બોધેતબ્બે **નિપાતો**. **સેય્યથાપી**તિ યથાતિ અત્થો. એત્થ ચ તત્ર ભગવા કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ વત્થસુત્તે વિય, **પારિચ્છત્તકોપમ** (અ॰ નિ॰ ૭.૬૯) **અગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિ** (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) સુત્તેસુ વિય ચ. કત્થચિ ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ **લોણમ્બિલસુત્તે** (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૧) વિય, **સુવણ્ણકારસત્તસૂરિયોપમાદિ**સુત્તેસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬) વિય ચ. ઇમસ્મિં પન સાલિસૂકોપમે ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેન્તો “**સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે**”તિઆદિમાહાતિ પોત્થકેસુ લિખન્તિ, તં મજ્ઝિમટ્ઠકથાય વત્થસુત્તવણ્ણનાય (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૦) ન સમેતિ. તત્થ હિ ઇદં વુત્તં –

> સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, વત્થન્તિ ઉપમાવચનમેવેતં. ઉપમં કરોન્તો ચ ભગવા કત્થચિ પઠમંયેવ ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેતિ, કત્થચિ પઠમં અત્થં દસ્સેત્વા પચ્છા ઉપમં, કત્થચિ ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ, કત્થચિ અત્થેન ઉપમં. તથા હેસ ‘‘સેય્યથાપિસ્સુ, ભિક્ખવે, દ્વે અગારા સદ્વારા, તત્થ ચક્ખુમા પુરિસો મજ્ઝે ઠિતો પસ્સેય્યા’’તિ સકલમ્પિ દેવદૂતસુત્તં (મ॰ નિ॰ ૩.૨૬૧ આદયો) ઉપમં પઠમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેન્તો આહ. ‘‘તિરોકુટ્ટં તિરોપાકારં તિરોપબ્બતં અસજ્જમાનો ગચ્છતિ, સેય્યથાપિ, આકાસે’’તિઆદિના પન નયેન સકલમ્પિ ઇદ્ધિવિધં અત્થં પઠમં દસ્સેત્વા પચ્છા ઉપમં દસ્સેન્તો આહ. ‘‘સેય્યથાપિ, બ્રાહ્મણપુરિસો સારત્થિકો સારગવેસી’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૧૪) નયેન સકલમ્પિ ચૂળસારોપમસુત્તં ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેન્તો આહ. ‘‘ઇધ પન, ભિક્ખવે, એકચ્ચે કુલપુત્તા ધમ્મં પરિયાપુણન્તિ સુત્તં…પે॰… સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો અલગદ્દત્થિકો’’તિઆદિના નયેન સકલમ્પિ અલગદ્દસુત્તં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૩૮) મહાસારોપમસુત્તન્તિ એવમાદીનિ સુત્તાનિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેન્તો આહ. સ્વાયં ઇધ પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેતીતિ.

એત્થ હિ **ચૂળસારોપમાદી**સુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૧૨) પઠમં ઉપમં વત્વા તદનન્તરં ઉપમેય્યત્થં વત્વા પુન ઉપમં વદન્તો ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતીતિ વુત્તો. અલગદ્દૂપમસુત્તાદીસુ પન અત્થં પઠમં વત્વા તદનન્તરં ઉપમં વત્વા પુન અત્થં વદન્તો અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતીતિ વુત્તો. તેનેવેત્થ લીનત્થપ્પકાસિનિયં વુત્તં – ‘‘ઉપમેય્યત્થં પઠમં વત્વા તદનન્તરં અત્થં વત્વા પુન ઉપમં વદન્તો ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતી’’તિ વુત્તો. **અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયોતિ. ઇધ પન કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ. ‘‘વત્થસુત્તે વિય પારિચ્છત્તકોપમઅગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિસુત્તેસુ વિય ચા’’તિ વુત્તં. તત્થ વત્થસુત્તે તાવ ‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, વત્થં સંકિલિટ્ઠં મલગ્ગહિતં, તમેનં રજકો યસ્મિં યસ્મિં રઙ્ગજાતે ઉપસંહરેય્ય. યદિ નીલકાય, યદિ પીતકાય, યદિ લોહિતકાય, યદિ મઞ્જિટ્ઠકાય, દુરત્તવણ્ણમેવસ્સ અપરિસુદ્ધવણ્ણમેવસ્સ. તં કિસ્સ હેતુ? અપરિસુદ્ધત્તા, ભિક્ખવે, વત્થસ્સ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ચિત્તે સંકિલિટ્ઠે દુગ્ગતિ પાટિકઙ્ખા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૭૦) પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા ઉપમેય્યત્થો વુત્તો, ન પન પઠમં અત્થં વત્વા તદનન્તરં ઉપમં દસ્સેત્વા પુન અત્થો વુત્તો. યેન કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ. વત્થસુત્તે વિયાતિ વદેય્ય.

તથા પારિચ્છત્તકોપમેપિ ‘‘યસ્મિં, ભિક્ખવે, સમયે દેવાનં તાવતિંસાનં પારિચ્છત્તકો કોવિળારો પણ્ડુપલાસો હોતિ, અત્તમના, ભિક્ખવે, દેવા તાવતિંસા, તસ્મિં સમયે હોન્તિ પણ્ડુપલાસો દાનિ પારિચ્છત્તકો કોવિળારો, ન

ચિરસ્સેવ દાનિ પન્નપલાસો ભવિસ્સતિ…પે॰… એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, યસ્મિં સમયે અરિયસાવકો અગારસ્મા અનગારિયં પબ્બજ્જાય ચેતેતિ. પણ્ડુપલાસો, ભિક્ખવે, અરિયસાવકો તસ્મિં સમયે હોતી''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૬૯) પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થો વુત્તો. અગ્ગિક્ખન્ધોપમે ''પસ્સથ નો તુમ્હે, ભિક્ખવે, અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતન્તિ. એવં, ભન્તેતિ. તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે, કતમં નુ ખો વરં યં અમું મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં આદિત્તં સમ્પજ્જલિતં સજોતિભૂતં આલિઙ્ગેત્વા ઉપનિસીદેય્ય વા ઉપનિપજ્જેય્ય વા, યં ખત્તિયકઞ્ઞં વા બ્રાહ્મણકઞ્ઞં વા ગહપતિકઞ્ઞં વા મુદુતલુનહત્થપાદં આલિઙ્ગેત્વા ઉપનિસીદેય્ય વા ઉપનિપજ્જેય્ય વા''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) પઠમં ઉપમંયેવ દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થો વુત્તો, ન પન પઠમં અત્થં વત્વા તદનન્તરં ઉપમં દસ્સેત્વા પુન અત્થો વુત્તો, તસ્મા ''કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ વત્થસુત્તે વિય પારિચ્છત્તકોપમઅગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિસુત્તેસુ વિય ચા''તિ ન વત્તબ્બં.

કેચિ પનેત્થ એવં વણ્ણયન્તિ ''અત્થં પઠમં વત્વા પચ્છા ચ ઉપમં દસ્સેન્તો અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ નામ, ઉપમં પન પઠમં વત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેન્તો ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ નામ, તદુભયસ્સપિ આગતટ્ઠાનં નિદસ્સેન્તો 'વત્થસુત્તે વિયા'તિઆદિમાહા''તિ. તમ્પિ ''કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ વત્થસુત્તે વિય પારિચ્છત્તકોપમઅગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિસુત્તેસુ વિય ચા''તિ વત્તબ્બં, એવઞ્ચ વુચ્ચમાને ''કત્થચિ ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ લોણમ્બિલસુત્તે વિયા''તિ વિસું ન વત્તબ્બં ''અગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિસુત્તે વિયા''તિ એત્થ આદિસદ્દેનેવ સઙ્ગહિતત્તા. લોણમ્બિલસુત્તેપિ હિ –

''સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો રાજાનં વા રાજમહામત્તં વા નાનચ્ચયેહિ સૂપેહિ પચ્ચુપટ્ઠિતો અસ્સ અમ્બિલગ્ગેહિપિ તિત્તકગ્ગેહિપિ કટુકગ્ગેહિપિ મધુરગ્ગેહિપિ ખારિકેહિપિ અખારિકેહિપિ લોણિકેહિપિ અલોણિકેહિપિ.

''સ ખો સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો સકસ્સ ભત્તસ્સ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ 'ઇદં વા મે અજ્જ ભત્તસૂપેય્યં રુચ્ચતિ, ઇમસ્સ વા અભિહરતિ, ઇમસ્સ વા બહું ગણ્હાતિ, ઇમસ્સ વા વણ્ણં ભાસતિ. અમ્બિલગ્ગં વા મે અજ્જ ભત્તસૂપેય્યં રુચ્ચતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા અભિહરતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા બહું ગણ્હાતિ, અમ્બિલગ્ગસ્સ વા વણ્ણં ભાસતિ…પે॰… અલોણિકસ્સ વા વણ્ણં ભાસતી'તિ. સ ખો સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો લાભી ચેવ હોતિ અચ્છાદનસ્સ, લાભી વેતનસ્સ, લાભી અભિહારાનં. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો સૂદો સકસ્સ ભત્તનિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ઇધેકચ્ચો પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ કાયે કાયાનુપસ્સી વિહરતિ…પે॰… વેદનાસુ…પે॰… ચિત્તે…પે॰… ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સી વિહરતિ આતાપી સમ્પજાનો સતિમા વિનેય્ય લોકે અભિજ્ઝાદોમનસ્સં. તસ્સ ધમ્મેસુ ધમ્માનુપસ્સિનો વિહરતો ચિત્તં સમાધિયતિ, ઉપક્કિલેસા પહીયન્તિ, સો તં નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતિ.

''સ ખો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ લાભી ચેવ હોતિ દિટ્ઠેવ ધમ્મે સુખવિહારાનં, લાભી હોતિ સતિસમ્પજઞ્ઞસ્સ. તં કિસ્સ હેતુ? તથા હિ સો, ભિક્ખવે, પણ્ડિતો બ્યત્તો કુસલો ભિક્ખુ સકસ્સ ચિત્તસ્સ નિમિત્તં ઉગ્ગણ્હાતી''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૪) –

એવં પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થો વુત્તો. ‘‘સુવણ્ણકારસૂરિયોપમાદિસુત્તેસુ વિય ચા’’તિ ઇદઞ્ચ ઉદાહરણમત્તેન સઙ્ગહં ગચ્છતિ સુવણ્ણકારસુત્તાદીસુ પઠમં ઉપમાય અદસ્સિતત્તા. એતેસુ હિ સુવણ્ણકારોપમસુત્તે (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) તાવ –

‘‘અધિચિત્તમનુયુત્તેન, ભિક્ખવે, ભિક્ખુના તીણિ નિમિત્તાનિ કાલેન કાલં મનસિ કાતબ્બાનિ, કાલેન કાલં સમાધિનિમિત્તં મનસિ કાતબ્બં, કાલેન કાલં પગ્ગહનિમિત્તં મનસિ કાતબ્બં, કાલેન કાલં ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિ કાતબ્બં. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં સમાધિનિમિત્તંયેવ મનસિ કરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં કોસજ્જાય સંવત્તેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં પગ્ગહનિમિત્તંયેવ મનસિ કરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં ઉદ્ધચ્ચાય સંવત્તેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ એકન્તં ઉપેક્ખાનિમિત્તંયેવ મનસિ કરેય્ય, ઠાનં તં ચિત્તં ન સમ્મા સમાધિયેય્ય આસવાનં ખયાય. યતો ચ ખો, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તો ભિક્ખુ કાલેન કાલં સમાધિનિમિત્તં…પે॰… પગ્ગહનિમિત્તં…પે॰… ઉપેક્ખાનિમિત્તં મનસિ કરોતિ, તં હોતિ ચિત્તં મુદુઞ્ચ કમ્મનિયઞ્ચ પભસ્સરઞ્ચ, ન ચ પભઙ્ગુ, સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય.

‘‘સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા ઉક્કં બન્ધેય્ય, ઉક્કં બન્ધિત્વા ઉક્કામુખં આલિમ્પેય્ય, ઉક્કામુખં આલિમ્પિત્વા સણ્ડાસેન જાતરૂપં ગહેત્વા ઉક્કામુખે પક્ખિપેય્ય, ઉક્કામુખે પક્ખિપિત્વા કાલેન કાલં અભિધમતિ, કાલેન કાલં ઉદકેન પરિપ્ફોસેતિ, કાલેન કાલં અજ્ઝુપેક્ખતિ. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં અભિધમેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં દહેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં ઉદકેન પરિપ્ફોસેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં નિબ્બાપેય્ય. સચે, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં એકન્તં અજ્ઝુપેક્ખેય્ય, ઠાનં તં જાતરૂપં ન સમ્મા પરિપાકં ગચ્છેય્ય. યતો ચ ખો, ભિક્ખવે, સુવણ્ણકારો વા સુવણ્ણકારન્તેવાસી વા તં જાતરૂપં કાલેન કાલં અભિધમતિ, કાલેન કાલં ઉદકેન પરિપ્ફોસેતિ, કાલેન કાલં અજ્ઝુપેક્ખતિ, તં હોતિ જાતરૂપં મુદુઞ્ચ કમ્મનિયઞ્ચ પભસ્સરઞ્ચ, ન ચ પભઙ્ગુ, સમ્મા ઉપેતિ કમ્માય. યસ્સા યસ્સા ચ પિળન્ધનવિકતિયા આકઙ્ખતિ, યદિ પટ્ટિકાય યદિ કુણ્ડલાય યદિ ગીવેય્યકેન યદિ સુવણ્ણમાલાય, તઞ્ચસ્સ અત્થં અનુભોતિ.

‘‘એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, અધિચિત્તમનુયુત્તેન ભિક્ખુ…પે॰… સમ્મા સમાધિયતિ આસવાનં ખયાય. યસ્સ યસ્સ ચ અભિઞ્ઞાસચ્છિકરણીયસ્સ ધમ્મસ્સ ચિત્તં અભિનિન્નામેતિ અભિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાય, તત્ર તત્રેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતિ સતિ સતિઆયતને’’તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) –

એવં પઠમં અત્થં દસ્સેત્વા તદતન્તરં ઉપમં વત્વા પુનપિ અત્થો એવં પઠમં અત્થં દસ્સેત્વા તદનન્તરં ઉપમં વત્વા પુનપિ અત્થો વુત્તો.

સત્તસૂરિયોપમે ચ –

‘‘અનિચ્ચા, ભિક્ખવે, સઙ્ખારા, અધુવા, ભિક્ખવે, સઙ્ખારા, અનસ્સાસિકા, ભિક્ખવે, સઙ્ખારા, યાવઞ્ચિદં, ભિક્ખવે, અલમેવ સબ્બસઙ્ખારેસુ નિબ્બિન્દિતું અલં વિરજ્જિતું અલં વિમુચ્ચિતું. સિનેરુ, ભિક્ખવે, પબ્બતરાજા ચતુરાસીતિયોજનસહસ્સાનિ આયામેન, ચતુરાસીતિયોજનસહસ્સાનિ વિત્થારેન,

ચતુરાસીતિયોજનસહસ્સાનિ મહાસમુદ્દે અજ્ઝોગાળ્હો, ચતુરાસીતિયોજનસહસ્સાનિ મહાસમુદ્દા અચ્ચુગ્ગતો. હોતિ સો ખો, ભિક્ખવે, સમયો, યં કદાચિ કરહચિ દીઘસ્સ અદ્ધુનો અચ્ચયેન બહૂનિ વસ્સાનિ બહૂનિ વસ્સસતાનિ બહૂનિ વસ્સસહસ્સાનિ બહૂનિ વસ્સસતસહસ્સાનિ દેવો ન વસ્સતિ, દેવે ખો પન, ભિક્ખવે, અવસ્સન્તે યે કેચિમે બીજગામભૂતગામા ઓસધિતિણવનપ્પતયો, તે ઉસ્સુસ્સન્તિ વિસુસ્સન્તિ ન ભવન્તિ. એવં અનિચ્ચા, ભિક્ખવે, સઙ્ખારા, એવં અધુવા, ભિક્ખવે, સઙ્ખારા''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬) –

પઠમં અત્થં દસ્સેત્વા તદનન્તરં ઉપમં વત્વા પુનપિ અત્થો વુત્તો. અથ વા ''સૂરિયસ્સ, ભિક્ખવે, ઉદયતો એતં પુબ્બઙ્ગમં એતં પુબ્બનિમિત્તં, યદિદં અરુણુગ્ગં. એવમેવ ખો, ભિક્ખવે, ભિક્ખુનો અરિયસ્સ અટ્ઠઙ્ગિકસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય એતં પુબ્બઙ્ગમં એતં પુબ્બનિમિત્તં, યદિદં કલ્યાણમિત્તતા''તિ યદેતં **સંયુત્તનિકાયે** (સં॰ નિ॰ ૫.૪૯) આગતં, તં ઇધ સૂરિયોપમસુત્તન્તિ અધિપ્પેતં સિયા. તમ્પિ ''કત્થચિ ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેતી''તિ ઇમિના ન સમેતિ પઠમં ઉપમં વત્વા તદનન્તરં અત્થં દસ્સેત્વા પુન ઉપમાય અવુત્તત્તા. પઠમમેવ હિ તત્થ ઉપમા દસ્સિતા, ''ઇમસ્મિં પન સાલિસૂકોપમે ઉપમાય અત્થં પરિવારેત્વા દસ્સેન્તો સેય્યથાપિ, ભિક્ખવેતિ આદિમાહા''તિ. ઇદમ્પિ વચનમસઙ્ગહિતં વત્થસુત્તસ્સ ઇમસ્સ ચ વિસેસાભાવતો. ઉભયત્થાપિ હિ પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થો વુત્તો , તસ્મા એવમેત્થ પાઠેન ભવિતબ્બં ''તત્ર ભગવા કત્થચિ પઠમંયેવ ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેતિ વત્થસુત્તે વિય **પારિચ્છત્તકોપમ-** (અ॰ નિ॰ ૭.૬૯) **અગ્ગિક્ખન્ધોપમાદિ**સુત્તેસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) વિય ચ, કત્થચિ અત્થેન ઉપમં પરિવારેત્વા દસ્સેતિ **સુવણ્ણકારસત્તસૂરિયોપમાદિ**સુત્તેસુ (અ॰ નિ॰ ૭.૬૬) વિય, ઇમસ્મિં પન સાલિસૂકોપમે પઠમં ઉપમં દસ્સેત્વા પચ્છા અત્થં દસ્સેન્તો સેય્યથાપિ, ભિક્ખવેતિ આદિમાહા''તિ. અઞ્ઞથા **મજ્ઝિમટ્ઠકથાય** વિરુજ્ઝતિ. ઇધાપિ ચ પુબ્બેનાપરં ન સમેતિ. મજ્ઝિમટ્ઠકથાય વુત્તનયેનેવ વા ઇધાપિ પાઠો ગહેતબ્બો.

કણસદિસો સાલિફલસ્સ તુણ્ડે ઉપ્પજ્જનકવાલો **સાલિસૂકં**, તથા **યવસૂકં**. સૂકસ્સ તનુકભાવતો ભેદવતો ભેદો નાતિમહા હોતીતિ આહ – ''**ભિન્દિસ્સતિ, છવિં છિન્દિસ્સતીતિ અત્થો**''તિ. યથા મિચ્છાઠપિતસાલિસૂકાદિ અક્કન્તમ્પિ હત્થાદિં ન ભિન્દતિ ભિન્દિતું અયોગ્ગભાવેન ઠિતત્તા, એવં આચયગામિચિત્તં અવિજ્જં ન ભિન્દતિ ભિન્દિતું અયોગ્ગભાવેન ઉપ્પન્નત્તાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ ''**મિચ્છાઠપિતેના**''તિઆદિના. **અટ્ઠસુ ઠાનેસૂ**તિ ''દુક્ખે અઞ્ઞાણ''ન્તિઆદિના વુત્તેસુ દુક્ખાદીસુ ચતૂસુ સચ્ચેસુ પુબ્બન્તાદીસુ ચતૂસુ ચાતિ અટ્ઠસુ ઠાનેસુ. **ઘનબહલ**ન્તિ ચિરકાલપરિભાવનાય અતિવિય બહલં. મહાવિસયતાય મહાપટિપક્ખતાય બહુપરિવારતાય બહુદુક્ખતાય ચ મહતી અવિજ્જાતિ મહાઅવિજ્જા. તં **મહાઅવિજ્જં**. મહાસદ્દો હિ બહુભાવત્થોપિ હોતિ ''મહાજનો''તિઆદીસુ વિય. **તણ્હાવાનતો નિક્ખન્તભાવેના**તિ તત્થ તણ્હાય અભાવમેવ વદતિ.

૪૨. દુતિયે પાદેનેવ અવમદ્દિતે અક્કન્તન્તિ વુચ્ચમાને હત્થેન અવમદ્દિતં અક્કન્તં વિય અક્કન્તન્તિ રુળ્હી હેસાતિ આહ – ''**અક્કન્તન્તેવ વુત્ત**''ન્તિ. **અરિયવોહારો**તિ અરિયદેસવાસીનં વોહારો. મહન્તં અગ્ગહેત્વા અપ્પમત્તકસ્સેવ ગહણે પયોજનં દસ્સેતું – ''**કસ્મા પના**''તિઆદિ આરદ્ધં. તેન ''વિવટ્ટૂપનિસ્સયકુસલં નામ યોનિસો ઉપ્પાદિતં અપ્પક''ન્તિ ન ચિન્તેતબ્બં, અનુક્કમેન લદ્ધપચ્ચયં હુત્વા વડ્ઢમાનં ખુદ્દકનદી વિય પક્ખન્દમહોઘા સમુદ્દં, અનુક્કમેન નિબ્બાનમહાસમુદ્દમેવ પુરિસં પાપેતીતિ દીપેતિ. **પચ્ચેકબોધિં બુદ્ધભૂમિ**ન્તિ ચ પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં. **વટ્ટવિવટ્ટં કથિત**ન્તિ યથાક્કમેન વુત્તં.

૪૩. તતિયે **દોસેન પદુટ્ઠચિત્તન્તિ** સમ્પયુત્તધમ્માનં, યસ્મિં સન્તાને ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ ચ દૂસનેન વિસસંસટ્ઠપૂતિમુત્તસદિસેન દોસેન પદૂસિતચિત્તં. **અત્તનો ચિત્તેના**તિ અત્તનો ચેતોપરિયઞાણેન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન વા સહિતેન ચિત્તેન. **પરિચ્છિન્દિત્વા**તિ ઞાણેન પરિચ્છિન્દિત્વા . ઇટ્ઠાકારેન એતીતિ અયો, સુખં. સબ્બસો અપેતો અયો એતસ્સ, એતસ્માતિ વા **અપાયો**, કાયિકસ્સ ચેતસિકસ્સ ચ દુક્ખસ્સ ગતિ પવત્તિટ્ઠાનન્તિ **દુગ્ગતિ**, કારણાવસેન વિવિધં વિકારેન ચ નિપાતિયન્તિ એત્થાતિ **વિનિપાતો**, અપ્પકોપિ નત્થિ અયો સુખં એત્થાતિ **નિરયો**તિ એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

૪૪. ચતુત્થે **સદ્ધાપસાદેન પસન્નન્તિ** સદ્ધાસઙ્ખાતેન પસાદેન પસન્નં, ન ઇન્દ્રિયાનં અવિપ્પસન્નતાય. **સુખસ્સ ગતિન્તિ** સુખસ્સ પવત્તિટ્ઠાનં. સુખમેવેત્થ ગચ્છન્તિ, ન દુક્ખન્તિ વા **સુગતિ**. મનાપિયરૂપાદિતાય સહ અગ્ગેહીતિ **સગ્ગં**, લોકં.

૪૫. પઞ્ચમે પરિળાહવૂપસમકરો રહદો એત્થાતિ રહદો, ઉદકપુણ્ણો રહદો **ઉદકરહદો**. ઉદકં દહતિ ધારેતીતિ **ઉદકદહો**. **આવિલો**તિ કલલબહુલતાય આકુલો. તેનાહ – ''**અવિપ્પસન્નો**''તિ. **લુળિતો**તિ વાતેન આલોળિતો. તેનાહ – ''**અપરિસણ્ઠિતો**''તિ. વાતાભિઘાતેન વીચિતરઙ્ગમલસમાકુલતાય હિ પરિતો ન સણ્ઠિતો વા **અપરિસણ્ઠિતો**. વાતાભિઘાતેન ઉદકસ્સ ચ અપ્પભાવેન કલલીભૂતો કદ્દમભાવપ્પત્તોતિ આહ – ''**કદ્દમીભૂતો**''તિ. **સિપ્પિયો** મુત્તસિપ્પિઆદયો. **સમ્બુકા** સઙ્ખસલાકવિસેસા. **ચરન્તમ્પિ તિટ્ઠન્તમ્પી**તિ યથાલાભવચનમેતં દટ્ઠબ્બં. તમેવ હિ યથાલાભવચનતં દસ્સેતું – ''**એત્થા**''તિઆદિ આરદ્ધં.

પરિયોનદ્ધેનાતિ પટિચ્છાદિતેન. તયિદં કારણેન આવિલભાવસ્સ દસ્સનં. દિટ્ઠધમ્મે ઇમસ્મિં અત્તભાવે ભવો **દિટ્ઠધમ્મિકો**, સો પન લોકિયોપિ હોતિ લોકુત્તરોપીતિ આહ – ''**લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકો**''તિ. પેચ્ચ સમ્પરેતબ્બતો **સમ્પરાયો**, પરલોકો. તેનાહ – ''**સો હિ પરત્થ અત્થોતિ પરત્થો**''તિ. ઇતિ દ્વિધાપિ સકસન્તતિપરિયાપન્નો એવ ગહિતોતિ ઇતરમ્પિ સઙ્ગહેત્વા દસ્સેતું – ''**અપિચા**''તિઆદિમાહ. **અયન્તિ** કુસલકમ્મપથસઙ્ખાતો દસવિધો ધમ્મો. **સત્થન્તરકપ્પાવસાનેતિ** ઇદં તસ્સ આસન્નભાવં સન્ધાય વુત્તં. યસ્સ કસ્સચિ અન્તરકપ્પસ્સાવસાનેતિ વેદિતબ્બં. **અરિયાનં યુત્તન્તિ** અરિયાનં અરિયભાવાય યુત્તં, તતો એવ **અરિયભાવં કાતું સમત્થં**. ઞાણમેવ ઞેય્યસ્સ પચ્ચક્ખકરણટ્ઠેન **દસ્સનન્તિ** આહ – ''**ઞાણમેવ હી**''તિઆદિ. કિં પન તન્તિ આહ – ''**દિબ્બચક્ખૂ**''તિઆદિ.

૪૬. છટ્ઠે **અચ્છો**તિ તનુકો. તનુભાવમેવ હિ સન્ધાય ''**અબહલો**''તિ વુત્તં. યસ્મા પસન્નો નામ અચ્છો ન બહલો, તસ્મા ''**પસન્નોતિપિ વટ્ટતી**''તિ વુત્તં. **વિપ્પસન્નો**તિ વિસેસેન પસન્નો . સો પન સમ્મા પસન્નો નામ હોતીતિ આહ – ''**સુટ્ઠુ પસન્નો**''તિ. **અનાવિલો**તિ અકલુસો. તેનાહ – ''**પરિસુદ્ધો**''તિઆદિ. **સઙ્ખન્તિ** ખુદ્દકસેવાલં, યં ''તિલબીજક''ન્તિ વુચ્ચતિ. **સેવાલન્તિ** કણ્ણિકસેવાલં. **પણકન્તિ** ઉદકમલં. ચિત્તસ્સ આવિલભાવો નીવરણહેતુકોતિ આહ – ''**અનાવિલેનાતિ પઞ્ચનીવરણવિમુત્તેના**''તિ.

૪૭. સત્તમે **રુક્ખજાતાની**તિ એત્થ જાતસદ્દેન પદવડ્ઢનમેવ કતં યથા ''કોસજાત''ન્તિ આહ – ''**રુક્ખાનમેવેતં અધિવચન**''ન્તિ. **કોચિ હિ રુક્ખો વણ્ણેન અગ્ગો હોતિ** યથા તં રત્તચન્દનાદિ. **કોચિ ગન્ધેન** યથા તં ગોસીતચન્દનં. **કોચિ રસેન** ખદિરાદિ. **કોચિ થદ્ધતાય** ચમ્પકાદિ. મગ્ગફલાવહતાય વિપસ્સનાવસેન **ભાવિતમ્પિ** ગહિતં. ''તત્થ તત્થેવ સક્ખિભબ્બતં પાપુણાતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૦૩) વચનતો ''**અભિઞ્ઞાપાદકચતુત્થજ્ઝાનચિત્તમેવ, આવુસો**''તિ કુસ્સમિત્તત્થેરો વદતિ.

૪૮. અટ્ઠમે ચિત્તસ્સ પરિવત્તનં ઉપ્પાદનિરોધા એવાતિ આહ – "**એવં લહું ઉપ્પજ્જિત્વા લહું નિરુજ્ઝનક**"ન્તિ. **અધિમત્તપમાણત્થે**તિ અતિક્કન્તપમાણત્થે, પમાણાતીતતાયન્તિ અત્થો. તેનાહ – "**અતિવિય ન સુકરા**"તિ. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણમ્પિ અધિપ્પેતમેવા**તિ સબ્બસ્સપિ ચિત્તસ્સ સમાનખણત્તા વુત્તં. ચિત્તસ્સ અતિવિય લહુપરિવત્તિભાવં થેરવાદેન દીપેતું – "**ઇમસ્મિં પનત્થે**"તિઆદિ વુત્તં. **ચિત્તસઙ્ખારા**તિ સસમ્પયુત્તં ચિત્તં વદતિ. **વાહસતાનં ખો, મહારાજ, વીહીન**ન્તિ પોત્થકેસુ લિખન્તિ, ''વાહસતં ખો, મહારાજ, વીહીન''ન્તિ પન પાઠેન ભવિતબ્બં. **મિલિન્દપઞ્હેપિ** (મિ॰ પ॰ ૪.૧.૨) હિ કત્થચિ અયમેવ પાઠો દિસ્સતિ. ''વાહસતાન''ન્તિ વા પચ્ચત્તે સામિવચનં બ્યત્તયેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અડ્ઢચૂળ**ન્તિ થોકેન ઊનં ઉપડ્ઢં. કસ્સ પન ઉપડ્ઢન્તિ? અધિકારતો વાહસ્સાતિ વિઞ્ઞાયતિ. ''અડ્ઢચુદ્દસ''ન્તિ કેચિ. ''અડ્ઢચતુત્થ''ન્તિ અપરે. સાધિકં દિયડ્ઢસતં વાહાતિ દળ્હં કત્વા વદન્તિ, વીમંસિતબ્બં. ચતુનાળિકો **તુમ્બો. પુચ્છાય અભાવેના**તિ ''સક્કા પન, ભન્તે, ઉપમં કાતુ''ન્તિ એવં પવત્તાય પુચ્છાય અભાવેન **ન કતા ઉપમા. ધમ્મદેસનાપરિયોસાને**તિ સન્નિપતિતપરિસાય યથારદ્ધધમ્મદેસનાય પરિયોસાને.

૪૯. નવમે **પભસ્સર**ન્તિ પરિયોદાતં સભાવપરિસુદ્ધટ્ઠેન. તેનાહ – "**પણ્ડરં પરિસુદ્ધ**"ન્તિ. પભસ્સરતાદયો નામ વણ્ણધાતુયં લબ્ભનકવિસેસાતિ આહ – "**કિં પન ચિત્તસ્સ વણ્ણો નામ અત્થી**"તિ? ઇતરો અરૂપતાય ''નત્થી''તિ પટિક્ખિપિત્વા પરિયાયકથા અયં તાદિસસ્સ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધભાવનાદીપનાયાતિ દસ્સેન્તો "**નીલાદીન**"ન્તિઆદિમાહ. તથા હિ ''સો એવં સમાહિતે ચિત્તે પરિસુદ્ધે પરિયોદાતે''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૩-૨૪૪; મ॰ નિ॰ ૧.૩૮૪-૩૮૬, ૪૩૧-૪૩૩; પારા॰ ૧૨-૧૩) વુત્તં . તેનેવાહ – "**ઇદમ્પિ નિરુપક્કિલેસતાય પરિસુદ્ધન્તિ પભસ્સર**"ન્તિ. કિં પન ભવઙ્ગચિત્તં નિરુપક્કિલેસન્તિ? આમ સભાવતો નિરુપક્કિલેસં, આગન્તુકઉપક્કિલેસવસેન પન સિયા ઉપક્કિલિટ્ઠં. તેનાહ – "**તઞ્ચ ખો**"તિઆદિ. તત્થ અત્તનો તેસઞ્ચ ભિક્ખૂનં પચ્ચક્ખભાવતો પુબ્બે ''ઇદ''ન્તિ વત્વા ઇદાનિ પચ્ચામસનવસેન "**ત**"ન્તિ આહ. ચ-સદ્દો અત્થૂપનયને. ખો-સદ્દો વચનાલઙ્કારે, અવધારણે વા. વક્ખમાનસ્સ અત્થસ્સ નિચ્છિતભાવતો ભવઙ્ગચિત્તેન સહાવટ્ઠાનાભાવતો ઉપક્કિલેસાનં આગન્તુકતાતિ આહ – "**અસહજાતેહી**"તિઆદિ. રાગાદયો ઉપેચ્ચ ચિત્તસન્તાનં કિલિસ્સન્તિ વિબાધેન્તિ ઉપતાપેન્તિ ચાતિ આહ – "**ઉપક્કિલેસેહીતિ રાગાદીહી**"તિ. ભવઙ્ગચિત્તસ્સ નિપ્પરિયાયતો ઉપક્કિલેસેહિ ઉપક્કિલિટ્ઠતા નામ નત્થિ અસંસટ્ઠભાવતો, એકસન્તતિપરિયાપન્નતાય પન સિયા ઉપક્કિલિટ્ઠતાપરિયાયોતિ આહ – "**ઉપક્કિલિટ્ઠં નામાતિ વુચ્ચતી**"તિ. ઇદાનિ તમત્થં ઉપમાય વિભાવેતું "**યથા હી**"તિઆદિમાહ. તેન ભિન્નસન્તાનગતાયપિ નામ ઇરિયાય લોકે ગારય્હતા દિસ્સતિ, પગેવ એકસન્તાનગતાય ઇરિયાયાતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતિ. તેનાહ – "**જવનક્ખણે...પે॰... ઉપક્કિલિટ્ઠં નામ હોતી**"તિ.

૫૦. દસમે **ભવઙ્ગચિત્તમેવ ચિત્ત**ન્તિ ''પભસ્સરમિદં, ભિક્ખવે, ચિત્ત''ન્તિ વુત્તં ભવઙ્ગચિત્તમેવ. યદગ્ગેન ભવઙ્ગચિત્તં તાદિસપચ્ચયસમવાયે ઉપક્કિલિટ્ઠં નામ વુચ્ચતિ, તદગ્ગેન તબ્બિધુરપચ્ચયસમવાયે ઉપક્કિલેસતો વિમુત્તન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ – "**ઉપક્કિલેસેહિ વિપ્પમુત્તં નામ હોતી**"તિ. સેસમેત્થ નવમસુત્તે વુત્તનયાનુસારેન વેદિતબ્બં.

પણિહિતઅચ્છવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૬. અચ્છરાસઙ્ઘાતવગ્ગવણ્ણના

૫૧. છટ્ઠસ્સ પઠમે **અસ્સુતવા**તિ એત્થ ''સાધુ પઞ્ઞાણવા નરો''તિઆદીસુ (જા॰ ૨.૧૮.૧૦૧) અત્થિતામત્તસ્સ બોધકો વા-સદ્દો. ''સીલવા હોતિ કલ્યાણધમ્મો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૧) પસંસાવિસિટ્ઠાય અત્થિતાય. ''પઞ્ઞવા હોતિ ઉદયત્થગામિનિયા પઞ્ઞાય સમન્નાગતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૧૭; મ॰ નિ॰ ૨.૨૫) અતિસયત્થવિસિટ્ઠાય અત્થિતાય, તસ્મા યસ્સ પસત્થં અતિસયેન વા સુતં અત્થિ, સો સુતવા, સંકિલેસવિદ્ધંસનસમત્થં પરિયત્તિધમ્મસ્સવનં, તં સુત્વા તથત્તાય પટિપત્તિ ચ ''સુતવા''તિ ઇમિના પદેન પકાસિતા. સોતબ્બયુત્તં સુત્વા કત્તબ્બનિપ્ફત્તિવસેન સુણીતિ વા સુતવા, તપ્પટિક્ખેપેન ન સુતવાતિ **અસ્સુતવા**.

અયઞ્હિ અકારો ''અહેતુકા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૨ દુકમાતિકા), અભિક્ખુકો આવાસો''તિઆદીસુ (પાચિ॰ ૧૦૪૭) તંસમાયોગનિવત્તિયં દિટ્ઠો. ''અપ્પચ્ચયા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૭ દુકમાતિકા) તંસમ્બન્ધિભાવનિવત્તિયં. પચ્ચયુપ્પન્નઞ્હિ પચ્ચયસમ્બન્ધીતિ અપચ્ચયુપ્પન્નત્તા અતંસમ્બન્ધિતા એત્થ જોતિતા. ''અનિદસ્સના ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૯ દુકમાતિકા) તંસભાવનિવત્તિયં. નિદસ્સનઞ્હિ એત્થ દટ્ઠબ્બતા. અથ વા પસ્સતીતિ નિદસ્સનં, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં. તગ્ગહેતબ્બતાનિવત્તિયં, તથા ''અનાસવા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૫ દુકમાતિકા). ''અપ્પટિઘા ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૧૦ દુકમાતિકા) અનારમ્મણા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૫૫ દુકમાતિકા) તંકિચ્ચનિવત્તિયં. ''અરૂપિનો ધમ્મા અચેતસિકાધમ્મા''તિ તંસભાવનિવત્તિયં. તદઞ્ઞતા હિ ઇધ પકાસિતા. ''અમનુસ્સો''તિ તબ્ભાવમત્તનિવત્તિયં. મનુસ્સત્તમત્તં નત્થિ, અઞ્ઞં તંસદિસન્તિ. સદિસતા હિ એત્થ સૂચિતા. ''અસ્સમણો સમણપટિઞ્ઞો અબ્રહ્મચારી બ્રહ્મચારિપટિઞ્ઞો''તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૧૩) ચ તંસમ્ભાવનીયગુણનિવત્તિયં. ગરહા હિ ઇધ ઞાયતિ. ''કચ્ચિ ભોતો અનામયં (જા॰ ૧.૧૫.૧૪૬; ૨.૨૦.૧૨૯) અનુદરા કઞ્ઞા''તિ ચ તદનપ્પભાવનિવત્તિયં. ''અનુપ્પન્ના ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૭ તિકમાતિકા) તંસદિસભાવનિવત્તિયં. અતીતાનઞ્હિ ઉપ્પન્નપુબ્બત્તા ઉપ્પાદિધમ્માનઞ્ચ પચ્ચયેકદેસસિદ્ધિયા આરદ્ધુપ્પાદભાવતો કાલવિનિમુત્તસ્સ ચ વિજ્જમાનત્તા ઉપ્પન્નાનુકૂલતા, પગેવ પચ્ચુપ્પન્નાનન્તિ તબ્બિધુરતા હેત્થ વિઞ્ઞાયતિ. ''અસેક્ખા ધમ્મા''તિ (ધ॰ સ॰ ૧૧ તિકમાતિકા) તદપરિયોસાનનિવત્તિયં. તન્નિટ્ઠાનઞ્હેત્થ પકાસિતન્તિ એવં અનેકેસં અત્થાનં જોતકો. ઇધ પન ''અરૂપિનો ધમ્મા (ધ॰ સ॰ ૧૧ દુકમાતિકા), અચેતસિકા ધમ્મા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૫૭ દુકમાતિકા) વિય તંસભાવનિવત્તિયં દટ્ઠબ્બો, અઞ્ઞત્થેતિ અત્થો. એતેનસ્સ સુતાદિઞાણવિરહં દસ્સેતિ. તેન વુત્તં – ''**આગમાધિગમાભાવા ઞેય્યો અસ્સુતવા ઇતી**''તિ.

ઇદાનિ તસ્સત્થં વિવરન્તો ''**યો હી**''તિઆદિમાહ. તત્થ યસ્મા ખન્ધધાતાદિકોસલ્લેનપિ ઉપક્કિલેસઉપક્કિલિટ્ઠાનં જાનનહેતુભૂતં બાહુસચ્ચં હોતિ. યથાહ – ''કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, બહુસ્સુતો હોતિ? યતો ખો, ભિક્ખુ, ખન્ધકુસલો હોતિ. ધાતુ…પે॰… આયતન…પે॰… પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલો હોતિ. એત્તાવતા ખો, ભિક્ખુ, બહુસ્સુતો હોતી''તિ. તસ્મા ''**યસ્સ ચ ખન્ધધાતુઆયતનપચ્ચયાકારસતિપટ્ઠાનાદીસૂ**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ વાચુગ્ગતકરણં **ઉગ્ગહો**. અત્થપરિપુચ્છનં **પુરિપુચ્છા**. કુસલેહિ સહ ચોદનાપરિહરણવસેન વિનિચ્છયકરણં **વિનિચ્છયો**. આચરિયે પન પયિરુપાસિત્વા અત્થધમ્માનં આગમનં સુતમયઞાણવસેન અવબુજ્ઝનં **આગમો**. મગ્ગફલનિબ્બાનાનં સચ્છિકિરિયા **અધિગમો**.

બહૂનં નાનપ્પકારાનં સક્કાયદિટ્ઠાદીનં અવિહતત્તા તા જનેન્તિ, તાહિ વા જનિતાતિ **પુથુજ્જના**. અવિઘાતમેવ વા જન-સદ્દો વદતિ. **પુથુ સત્થારાનં મુખુલ્લોકિકા**તિ એત્થ પુથૂ જના સત્થુપટિઞ્ઞા એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**. **સબ્બગતીહિ અવુટ્ઠિતા**તિ એત્થ જનેતબ્બા, જાયન્તિ વા એત્થ સત્તાતિ જના, ગતિયો, તા પુથૂ એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**. ઇતો પરે જાયન્તિ એતેહીતિ જના, અભિસઙ્ખારાદયો, તે એતેસં પુથૂ વિજ્જન્તીતિ **પુથુજ્જના**. અભિસઙ્ખારાદિઅત્થો એવ વા જન-સદ્દો દટ્ઠબ્બો. **ઓઘા** કામોઘાદયો. રાગગ્ગિઆદયો **સન્તાપા**. તે એવ સબ્બેપિ વા કિલેસા **પરિળાહા**. **પુથુ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ રત્તા**તિ એત્થ જાયતીતિ જનો, રાગો ગેધોતિ એવમાદિકો, પુથુ જનો એતેસન્તિ **પુથુજ્જના**. પુથૂસુ જના જાતા રત્તાતિ એવં રાગાદિઅત્થો એવ વા જન-સદ્દો દટ્ઠબ્બો.

રત્તાતિ વત્થં વિય રઙ્ગજાતેન ચિત્તસ્સ વિપરિણામકરેન છન્દરાગેન રત્તા સારત્તા. **ગિદ્ધા**તિ અભિકઙ્ખનસભાવેન અભિગિજ્ઝનેન ગિદ્ધા ગેધં આપન્ના. **ગધિતા**તિ ગન્થિતા વિય દુમ્મોચનીયભાવેન તત્થ પટિબદ્ધા. **મુચ્છિતા**તિ કિલેસવસેન વિસઞ્ઞિભૂતા વિય અનઞ્ઞકિચ્ચા મોહમાપન્ના. **અજ્ઝોપન્ના**તિ અનઞ્ઞસાધારણે વિય કત્વા ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપેત્વા ઠિતા. **લગ્ગા**તિ વઙ્કકણ્ટકે વિય આસત્તા, મહાપલિપે યાવ નાસિકગ્ગા પલિપન્નપુરિસો વિય ઉદ્ધરિતું અસક્કુણેય્યભાવેન નિમુગ્ગા . **લગ્ગિતા**તિ મક્કટાલેપે આલગ્ગભાવેન સમ્મસિતો વિય મક્કટો પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં વસેન આલગ્ગિતા. **પલિબુદ્ધા**તિ સમ્બદ્ધા, ઉપદ્દુતા વા. **આવુતા**તિ આવરિતા. **નિવુતા**તિ નિવારિતા. **ઓવુતા**તિ પલિગુણ્ઠિતા, પરિયોનદ્ધા વા. **પિહિતા**તિ પિદહિતા. **પટિચ્છન્ના**તિ છાદિતા. **પટિકુજ્જિતા**તિ હેટ્ઠામુખજાતા.

''અસ્સુતવા''તિ એતેન અવિજ્જન્ધતા વુત્તાતિ આહ – ''**અન્ધપુથુજ્જનો વુત્તો**''તિ. **ચિત્તટ્ઠિતિ ચિત્તપરિગ્ગહો નત્થી**તિ યાય પટિપત્તિયા ચિત્તસ્સ ઉપક્કિલેસં તતો વિપ્પમુત્તિઞ્ચ યથાસભાવતો જાનેય્ય, સા ચિત્તભાવના ચિત્તટ્ઠિતિ. એકારમ્મણે સુટ્ઠુ સમાધાનવસેન અવટ્ઠિતિં પાદકં કત્વા પવત્તિતા સમ્પયુત્તધમ્મેહિ નિસ્સયારમ્મણેહિ ચ સદ્ધિં ચિત્તસ્સ પરિગ્ગહસઞ્ઞિતા વિપસ્સનાભાવનાપિ નત્થિ, યાય વુત્તમત્થં યથાસભાવતો જાનેય્ય.

૫૨. દુતિયે **સુતવા**તિ પદસ્સ અત્થો અનન્તરસુત્તે વુત્તોયેવ. **અરિયસાવકો**તિ એત્થ ચતુક્કં સમ્ભવતીતિ તં દસ્સેતું – ''**અત્થિ અરિયો**''તિઆદિ આરદ્ધં. પચ્ચેકં સચ્ચાનિ બુદ્ધવન્તોતિ **પચ્ચેકબુદ્ધા**. નનુ સબ્બેપિ અરિયા પચ્ચેકમેવ સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ ધમ્મસ્સ પચ્ચત્તવેદનીયભાવતો? નયિદમીદિસં પટિવેધં સન્ધાય વુત્તં. યથા પન સાવકા અઞ્ઞેસં નિસ્સયેન સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ પરતોઘોસેન વિના તેસં દસ્સનમગ્ગસ્સ અનુપ્પજ્જનતો. યથા ચ સમ્માસમ્બુદ્ધા અઞ્ઞેસં નિસ્સયભાવેન સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝન્તિ, ન એવમેતે, એતે પન અપરનેય્યા હુત્વા અપરનાયકભાવેન સચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તિ. તેન વુત્તં – ''પચ્ચેકં સચ્ચાનિ બુદ્ધવન્તોતિ પચ્ચેકબુદ્ધા''તિ.

અત્થિ સાવકો ન અરિયોતિ એત્થ પોથુજ્જનિકાય સદ્ધાય રતનત્તયે અભિપ્પસન્નો સદ્ધોપિ ગહિતો એવ. **ગિહી અનાગતફલો**તિ ઇદં પન નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. યથાવુત્તપુગ્ગલો હિ સરણગમનતો પટ્ઠાય સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપન્નોઇચ્ચેવ વત્તબ્બતં લભતિ. સ્વાયમત્થો **દક્ખિણાવિસુદ્ધિસુત્તેન** (મ॰ નિ॰ ૩.૩૭૬ આદયો) દીપેતબ્બો. **સુતવા**તિ એત્થ વુત્તઅત્થો નામ અત્તહિતપરહિતપ્પટિપત્તિ, તસ્સ વસેન સુતસમ્પન્નો. યં સન્ધાય વુત્તં – ''સો ચ હોતિ સુતેન ઉપપન્નો, અપ્પમ્પિ ચે સહિતં ભાસમાનો''તિ ચ આદિ. **અરિયસાવકોતિ વેદિતબ્બો**તિ અરિયસ્સ ભગવતો ધમ્મસ્સવનકિચ્ચે યુત્તપ્પયુત્તભાવતો વુત્તં. ઉપક્કિલેસેહિ વિપ્પમુત્તિ અનુપક્કિલિટ્ઠતા, તસ્સા યથાસભાવજાનનં દળ્હતરાય એવ ચિત્તભાવનાય સતિ હોતિ, ન અઞ્ઞથાતિ ''**બલવવિપસ્સના કથિતા**''તિ વુત્તં.

૫૩. તતિયે **અગ્ગિક્ખન્ધોપમસુત્તન્તઅટ્ઠુપ્પત્તિય**ન્તિ અગ્ગિક્ખન્ધોપમસુત્તે (અ॰ નિ॰ ૭.૭૨) દેસનાઅટ્ઠુપ્પત્તિયં . તંદેસનાહેતુકસ્મિં એકચ્ચાનં ભિક્ખૂનં મિચ્છાપટિપત્તિં નિમિત્તં કત્વા ભગવા ઇમં સુત્તં દેસેસિ. **અવિજહિતમેવ હોતિ** સબ્બકાલં સુપ્પતિટ્ઠિતસતિસમ્પજઞ્ઞત્તા. યસ્મા બુદ્ધાનં રૂપકાયો બાહિરબ્ભન્તરેહિ મલેહિ અનુપક્કિલિટ્ઠો સુધોતજાતિમણિસદિસો, તસ્મા વુત્તં – "**ઉપટ્ઠાકાનુગ્ગહત્થં સરીરફાસુકત્થઞ્ચા**"તિ. **વીતિનામેત્વા**તિ ફલસમાપત્તીહિ વીતિનામેત્વા. કાલપરિચ્છેદવસેન વિવિત્તાસને વીતિનામનં વિવેકનિન્નતાય ચેવ પરેસં દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનત્થઞ્ચ. **નિવાસેત્વા**તિ વિહારનિવાસનપરિવત્તનવસેન નિવાસેત્વા. કદાચિ એકકસ્સ, કદાચિ ભિક્ખુસઙ્ઘપરિવુતસ્સ, કદાચિ પકતિયા, કદાચિ પાટિહારિયેહિ વત્તમાનેહિ ચ ગામપ્પવેસો તથા તથા વિનેતબ્બપુગ્ગલવસેન. **ઉપસંહરિત્વા**તિ હિમવન્તાદીસુ પુપ્ફિતરુક્ખાદિતો આનેત્વા. ઓણતુણ્ણતાય ભૂમિયા સત્થુ પદનિક્ખેપસમયે સમભાવાપત્તિ, સુખસમ્ફસ્સવિકસિતપદુમસમ્પટિચ્છનઞ્ચ સુપ્પતિટ્ઠિતપાદતાય નિસ્સન્દફલં, ન ઇદ્ધિનિમ્માનં. નિદસ્સનમત્તઞ્ચેતં સક્ખરાકઠલકણ્ટકસઙ્કુકલલાદિઅપગમો સુચિભાવાપત્તીતિ એવમાદીનમ્પિ તદા લબ્ભનતો.

ઇન્દખીલસ્સ અન્તો ઠપિતમત્તેતિ ઇદં યાવદેવ વેનેય્યજનવિનયત્થાય સત્થુ પાટિહારિયં પવત્તન્તિ કત્વા વુત્તં. **દક્ખિણપાદે**તિ ઇદં બુદ્ધાનં સબ્બપદક્ખિણતાય. "**છબ્બણ્ણરસ્મિયો**"તિ વત્વાપિ "**સુવણ્ણરસપિઞ્જરાનિ વિયા**"તિ ઇદં બુદ્ધાનં સરીરે પીતાભાય યેભુય્યતાય વુત્તં. **મધુરેનાકારેન સદ્દં કરોન્તિ** દટ્ઠબ્બસારસ્સ દિટ્ઠતાય. ભેરિઆદીનં પન સદ્દાયનં ધમ્મતાવ. **પટિમાનેન્તી**તિ ''સુદુલ્લભં ઇદં અજ્જ અમ્હેહિ લબ્ભતિ, યે મયં ઈદિસેન પણીતેન આહારેન ભગવન્તં ઉપટ્ઠહામા''તિ પતીતમાનસા માનેન્તિ પૂજેન્તિ. **તેસં સન્તાનાનિ ઓલોકેત્વા**તિ તેસં તથા ઉપટ્ઠાકાનં પુગ્ગલાનં અતીતે એતરહિ ચ પવત્તચિત્તસન્તાનાનિ ઓલોકેત્વા. અરહત્તે પતિટ્ઠહન્તીતિ સમ્બન્ધો. **તત્થા**તિ વિહારે. **ગન્ધમણ્ડલમાળે**તિ ચતુજ્જાતિયગન્ધેન કતપરિભણ્ડે મણ્ડલમાળે.

દુલ્લભા ખણસમ્પત્તીતિ સતિપિ મનુસ્સત્તપ્પટિલાભે પતિરૂપદેસવાસઇન્દ્રિયાવેકલ્લસદ્ધાપટિલાભાદયો ગુણા દુલ્લભાતિ અત્થો. **ચાતુમહારાજિક...પે॰... વસવત્તિભવનં ગચ્છન્તી**તિ ઇદં તત્થ સુઞ્ઞવિમાનાનિ સન્ધાય વુત્તં. ભગવા ગન્ધકુટિં પવિસિત્વા પચ્છાભત્તં તયો ભાગે કત્વા પઠમભાગે સચે આકઙ્ખતિ, દક્ખિણેન પસ્સેન સીહસેય્યં કપ્પેતિ. સચે આકઙ્ખતિ, બુદ્ધાચિણ્ણફલસમાપત્તિં સમાપજ્જતિ. અથ યથાકાલપરિચ્છેદં તતો વુટ્ઠહિત્વા દુતિયભાગે પચ્છિમયામે તતિયકોટ્ઠાસે વિય લોકં વોલોકેતિ વેનેય્યાનં ઞાણપરિપાકં પસ્સિતું. તેનાહ – "**સચે આકઙ્ખતી**"તિઆદિ.

કાલયુત્તન્તિ પત્તકલ્લં, ''ઇમિસ્સા વેલાય ઇમસ્સ એવં વત્તબ્બ''ન્તિ તંકાલાનુરૂપં. **સમયયુત્ત**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં, અટ્ઠુપ્પત્તિઅનુરૂપં વા. **સમયયુત્ત**ન્તિ વા અરિયસમયસંયુત્તં. દેસકાલાનુરૂપમેવ હિ બુદ્ધા ભગવન્તો ધમ્મં દેસેન્તિ, દેસેન્તા ચ અરિયસમ્મતં પટિચ્ચસમુપ્પાદનયં દીપેન્તાવ દેસેન્તિ. અથ વા **સમયયુત્ત**ન્તિ હેતૂદાહરણસહિતં. કાલેન સાપદેસઞ્હિ ભગવા ધમ્મં દેસેતિ, **કાલં વિદિત્વા પરિસં ઉય્યોજેતિ, ન** યાવ સમન્ધકારા ધમ્મં દેસેતિ.

ઉતું ગણ્હાપેતિ, ન પન મલં પક્ખાલેતીતિ અધિપ્પાયો. ન હિ ભગવતો કાયે રજોજલ્લં ઉપલિમ્પતીતિ. **તતો તતો**તિ અત્તનો અત્તનો દિવાટ્ઠાનાદિતો. **ઓકાસં લભમાના**તિ પુરેભત્તપચ્છાભત્તપુરિમયામેસુ ઓકાસં અલભિત્વા ઇદાનિ મજ્ઝિમયામે ઓકાસં લભમાના, ભગવતા વા કતોકાસતાય ઓકાસં લભમાના. પચ્છાભત્તસ્સ તીસુ ભાગેસુ પઠમભાગે સીહસેય્યકપ્પનં એકન્તિકં ન હોતીતિ આહ – "**પુરેભત્તતો પટ્ઠાય નિસજ્જાપીળિતસ્સ**

સરીરસ્સા''તિ. તેનેવ હિ તત્થ ''સચે આકઙ્ખતી''તિ તદા સીહસેય્યકપ્પનસ્સ અનિબદ્ધતા વિભાવિતા. **કિલાસુભાવો** પરિસ્સમો . સીહસેય્યં કપ્પેતિ સરીરસ્સ કિલાસુભાવમોચનત્થન્તિ યોજેતબ્બં. **બુદ્ધચક્ખુના લોકં વોલોકેતી**તિ ઇદં પચ્છિમયામે ભગવતો બહુલં આચિણ્ણવસેન વુત્તં. અપ્પેકદા અવસિટ્ઠબલઞાણેહિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેનેવ ચ ભગવા તમત્થં સાધેતીતિ.

ઇમસ્મિંયેવ કિચ્ચેતિ પચ્છિમયામકિચ્ચે. બલવતા પચ્ચનુતાપેન સંવડ્ઢમાનેન કરજકાયે મહાપરિળાહો ઉપ્પજ્જતીતિ આહ – ''**નામકાયે સન્તત્તે કરજકાયો સન્તત્તો**''તિ. **નિધાનગતન્તિ** સન્નિચિતલોહિતં સન્ધાય વુત્તં. **ઉણ્હં લોહિતં મુખતો ઉગ્ગચ્છી**તિ લોહિતં ઉણ્હં હુત્વા મુખતો ઉગ્ગઞ્છિ. **ઠાનન્તિ** ભિક્ખુપટિઞ્ઞં. **તં પાપં વડ્ઢમાનન્તિ** ભિક્ખુપટિઞ્ઞાય અવિજહિતત્તા તથા પવડ્ઢમાનપાપં. અન્તિમવત્થુઅજ્ઝાપન્નાનમ્પિ ઉપાયેન પવત્તિયમાનો યોનિસોમનસિકારો સાત્થકો હોતિયેવાતિ દસ્સેન્તો ''**જાતસંવેગા**''તિઆદિમાહ. **અહો સલ્લેખિતન્તિ** અહો અતિવિય સલ્લેખેન ઇતં પવત્તં. **કાસાવપજ્જોતો**તિ ભિક્ખૂનં બહુભાવતો ઇતો ચિતો ચ વિચરન્તાનં તેસં કાસાવજુતિયા પજ્જોતિતો. **ઇસિવાતપરિવાતો**તિ સીલક્ખન્ધાદીનં નિબ્બાનસ્સ ચ એસનતો ઇસીનં ભિક્ખૂનં ગુણગન્ધેન ચેવ ગુણગન્ધવાસિતેન સરીરગન્ધેન ચ પરિતો સમન્તતો વાયિતો.

ધમ્મસંવેગો ઉપ્પજ્જિ અનાવજ્જનેન પુબ્બે તસ્સ અત્થસ્સ અસંવિદિતત્તા. **ધમ્મસંવેગો**તિ ચ તાદિસે અત્થે ધમ્મતાવસેન ઉપ્પજ્જનકં સહોત્તપ્પઞાણં. **અસ્સાસટ્ઠાનન્તિ** ચિત્તસ્સાસકારણં કમ્મટ્ઠાનં. સબ્બેસં કિચ્ચાનં પુબ્બભાગો **સબ્બપુબ્બભાગો**. ''સબ્બે સત્તા અવેરા હોન્તૂ''તિઆદિના હિ ચિત્તસ્સ પટ્ઠાનં ઉપટ્ઠાનં **હિતફરણં**. ઇતરં ઇતો થોકં મહન્તન્તિ કત્વા ઇદં ''**ચૂળચ્છરાસઙ્ઘાતસુત્ત**''ન્તિ વુત્તં. અચ્છરાસઙ્ઘાતો વુચ્ચતિ અઙ્ગુલિફોટનક્ખણો અક્ખિનિમિસકાલો, યો એકસ્સ અક્ખરસ્સ ઉચ્ચારણક્ખણો. તેનાહ – ''**દ્વે અઙ્ગુલિયો પહરિત્વા સદ્દકરણમત્ત**''ન્તિ. **સબ્બસત્તાનં હિતફરણચિત્તન્તિ** સબ્બેસમ્પિ સત્તાનં સમ્મદેવ હિતેસિતવસેન પવત્તચિત્તં. **આવજ્જેન્તો આસેવતી**તિ હિતેસિતવસેન આવજ્જેન્તો. આવજ્જનેન આભુજન્તોપિ આસેવતિ નામ ઞાણવિપ્પયુત્તેન. **જાનન્તો**તિ તથા ઞાણમત્તં ઉપ્પાદેન્તોપિ. **પસ્સન્તો**તિ તથા ઞાણચક્ખુના પચ્ચક્ખતો વિય વિપસ્સન્તોપિ. **પચ્ચવેક્ખન્તો**તિ તમત્થં પતિ પતિ અવેક્ખન્તોપિ. **સદ્ધાય અધિમુચ્ચન્તો**તિઆદિ પઞ્ચન્નં ઇન્દ્રિયાનં વસેન વુત્તં. **અભિઞ્ઞેય્યન્તિ**આદિ ચતુસચ્ચવસેન વુત્તં. સબ્બમેવ ચેતં વિત્થારતો, સામઞ્ઞેન આસેવનદસ્સનમેવાતિ ઇધાધિપ્પેતમેવ આસેવનત્થં દસ્સેતું – ''**ઇધ પના**''તિઆદિ વુત્તં.

અરિત્તજ્ઝાનોતિ અવિરહિતજ્ઝાનો. **અતુચ્છજ્ઝાનો**તિ ઝાનેન અતુચ્છો. ચાગો વા વેવચનન્તિ આહ – ''**અપરિચ્ચત્તજ્ઝાનો**''તિ. **વિહરતી**તિ પદસ્સ **વિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૫૪૦) આગતનયેન અત્થં દસ્સેન્તો ''**વિહરતીતિ ઇરિયતી**''તિઆદિમાહ. અયં પનેત્થ સદ્દત્થો – **વિહરતી**તિ એત્થ **વિ**-સદ્દો વિચ્છેદત્થજોતનો. **હરતી**તિ નેતિ, પવત્તેતીતિ અત્થો, વિચ્છિન્દિત્વા હરતિ વિહરતીતિ વુત્તં હોતિ. સો હિ એકં ઇરિયાપથબાધનં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા અપરિપતન્તં અત્તભાવં હરતિ પવત્તેતિ, તસ્મા ''વિહરતી''તિ વુચ્ચતિ. **ઇરિયતી**તિ ઠાનનિસજ્જાદિકિરિયં કરોન્તો પવત્તતિ. **પવત્તતી**તિ ઠાનાદિસમઙ્ગી હુત્વા પવત્તતિ. **પાલેતી**તિ એકં ઇરિયાપથબાધનં ઇરિયાપથન્તરેહિ રક્ખન્તો પાલેતિ. **યપેતિ યાપેતી**તિ તસ્સેવ વેવચનં. એકસ્મિં ઇરિયાપથબાધનં અઞ્ઞેન ઇરિયાપથેન વિચ્છિન્દિત્વા અપરિપતન્તં અત્તભાવં પાલેન્તો યપેતિ યાપેતીતિ વુચ્ચતિ. **ચરતી**તિ ઠાનનિસજ્જાદીસુ અઞ્ઞતરસમઙ્ગી હુત્વા પવત્તતિ. **ઇમિના પદેના**તિ ''વિહરતી''તિ ઇમિના પદેન.

ઇરિયાપથવિહારોતિ એત્થ ઇરિયનં પવત્તનં ઇરિયા, કાયપ્પયોગો કાયિકકિરિયા. તસ્સા પવત્તનૂપાયભાવતો ઇરિયાય પથો ઇરિયાપથો, ઠાનનિસજ્જાદિ. ન હિ ઠાનનિસજ્જાદીહિ અવત્થાહિ વિના કિઞ્ચિ કાયિકકિરિયં પવત્તેતું સક્કા. ઠાનસમઙ્ગી વા હિ કાયેન કિઞ્ચિ કરેય્ય, ગમનાદીસુ અઞ્ઞતરસમઙ્ગી વા. વિહરણં, વિહરતિ એતેનાતિ વા વિહારો, ઇરિયાપથોવ વિહારો **ઇરિયાપથવિહારો**, સો ચ અત્થતો ઠાનનિસજ્જાદિઆકારપ્પવત્તો ચતુસન્તતિરૂપપ્પબન્ધો એવ. ઓવાદાનુસાસનીનં એકાનેકવારાદિવિસિટ્ઠોયેવ ભેદો, ન પન પરમત્થતો તેસં નાનાકરણન્તિ દસ્સેતું – "**પરમત્થતો પના**"તિઆદિમાહ. તત્થ **એસે એકે એકટ્ઠે**તિઆદીસુ એસો એકો એકત્થોતિઆદિના અત્થો વેદિતબ્બો.

રટ્ઠસ્સ , રટ્ઠતો વા લદ્ધો પિણ્ડો રટ્ઠપિણ્ડો. તેનાહ – "**ઞાતિપરિવટ્ટં પહાયા**"તિઆદિ. તત્થ "અમ્હાકમેતે"તિ વિઞ્ઞાયન્તીતિ ઞાતી, પિતામહપિતુપુત્તાદિવસેન પરિવટ્ટનટ્ઠેન પરિવટ્ટો, ઞાતિયેવ પરિવટ્ટો **ઞાતિપરિવટ્ટો**. **થેય્યપરિભોગો નામ** અનરહસ્સ પરિભોગો. ભગવતા હિ અત્તનો સાસને સીલવતો પચ્ચયા અનુઞ્ઞાતા, ન દુસ્સીલસ્સ. દાયકાનમ્પિ સીલવતો એવ પરિચ્ચાગો, ન દુસ્સીલસ્સ અત્તનો કારાનં મહપ્ફલભાવસ્સ પચ્ચાસીસનતો. ઇતિ સત્થારા અનનુઞ્ઞાતત્તા દાયકેહિ ચ અપરિચ્ચત્તત્તા સઙ્ઘમજ્ઝેપિ નિસીદિત્વા પરિભુઞ્જન્તસ્સ દુસ્સીલસ્સ પરિભોગો થેય્યાય પરિભોગો થેય્યપરિભોગો. ઇણવસેન પરિભોગો **ઇણપરિભોગો** પટિગ્ગાહકતો દક્ખિણાવિસુદ્ધિયા અભાવતો ઇણં ગહેત્વા પરિભોગો વિયાતિ અત્થો.

દાતબ્બટ્ઠેન દાયં, તં આદિયન્તીતિ દાયાદા, પુત્તાનમેતં અધિવચનં, તેસં ભાવો દાયજ્જં, દાયજ્જવસેન પરિભોગો **દાયજ્જપરિભોગો**, પુત્તભાવેન પરિભોગોતિ વુત્તં હોતિ. સેક્ખા હિ ભિક્ખૂ ભગવતો ઓરસપુત્તા, તે પિતુ સન્તકાનં દાયાદા હુત્વા તે પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તિ. કિં પન તે ભગવતો પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તિ, ઉદાહુ ગિહીનન્તિ? ગિહીહિ દિન્નાપિ ભગવતા અનુઞ્ઞાતત્તા ભગવતો સન્તકા અનનુઞ્ઞાતેસુ સબ્બેન સબ્બં પરિભોગાભાવતો, અનુઞ્ઞાતેસુયેવ ચ પરિભોગસમ્ભવતો. **ધમ્મદાયાદસુત્ત**ઞ્ચેત્થ સાધકં.

વીતરાગા એવ તણ્હાય દાસબ્યં અતીતત્તા સામિનો હુત્વા પરિભુઞ્જન્તીતિ આહ – "**ખીણાસવસ્સ પરિભોગો સામિપરિભોગો નામા**"તિ. અવીતરાગાનઞ્હિ તણ્હાપરવસતાય પચ્ચયપરિભોગે સામિભાવો નત્થિ, તદભાવેન વીતરાગાનં તત્થ સામિભાવો યથારુચિપરિભોગસમ્ભવતો. તથા હિ તે પટિકૂલમ્પિ અપ્પટિકૂલાકારેન, અપ્પટિકૂલમ્પિ પટિકૂલાકારેન, તદુભયમ્પિ વજ્જેત્વા અજ્ઝુપેક્ખનાકારેન પચ્ચયે પરિભુઞ્જન્તિ, દાયકાનઞ્ચ મનોરથં પૂરેન્તિ. યો પનાયં સીલવતો પચ્ચવેક્ખિતપરિભોગો, સો ઇણપરિભોગસ્સ પચ્ચનીકત્તા આણણ્યપરિભોગો નામ હોતિ. યથા હિ ઇણાયિકો અત્તનો રુચિયા ઇચ્છિતં દેસં ગન્તું ન લભતિ, એવં ઇણપરિભોગયુત્તો લોકતો નિસ્સરિતું ન લભતીતિ તપ્પટિપક્ખત્તા સીલવતો પચ્ચવેક્ખિતપરિભોગો "આણણ્યપરિભોગો"તિ વુચ્ચતિ, તસ્મા નિપ્પરિયાયતો ચતુપરિભોગવિનિમુત્તો વિસુંયેવાયં પરિભોગોતિ વેદિતબ્બો. સો ઇધ વિસું ન વુત્તો, દાયજ્જપરિભોગેયેવ વા સઙ્ગહં ગચ્છતિ. સીલવાપિ હિ ઇમાય સિક્ખાય સમન્નાગતત્તા "સેખો"ત્વેવ વુચ્ચતિ. ઇમેસુ પરિભોગેસુ સામિપરિભોગો દાયજ્જપરિભોગો ચ અરિયાનં પુથુજ્જનાનઞ્ચ વટ્ટતિ, ઇણપરિભોગો ન વટ્ટતિ. થેય્યપરિભોગે કથાયેવ નત્થિ. કથં પનેત્થ સામિપરિભોગો દાયજ્જપરિભોગો ચ પુથુજ્જનાનં સમ્ભવતિ? ઉપચારવસેન. યો હિ પુથુજ્જનસ્સપિ સલ્લેખપ્પટિપત્તિયં ઠિતસ્સ પચ્ચયગેધં પહાય તત્થ અનુપલિત્તેન ચિત્તેન પરિભોગો, સો સામિપરિભોગો વિય હોતિ. સીલવતો પન પચ્ચવેક્ખિતપરિભોગો દાયજ્જપરિભોગો વિય હોતિ દાયકાનં મનોરથસ્સ અવિરાધનતો. કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સ પરિભોગે વત્તબ્બમેવ નત્થિ તસ્સ સેક્ખસઙ્ગહતો. **સેક્ખસુત્તં** (સં॰ નિ॰ ૫.૧૩) હેતસ્સ અત્થસ્સ સાધકં.

ઇમસ્સ ભિક્ખુનોતિ અચ્છરાસઙ્ઘાતમત્તમ્પિ કાલં મેત્તચિત્તં આસેવન્તસ્સ ભિક્ખુનો. **અમોઘો રટ્ઠપિણ્ડપરિભોગો**તિ ''અયં પબ્બજિતો સમણો ભિક્ખૂતિ આમિસં દેન્તાનં તાય મેત્તાસેવનાય અત્તનો સન્તાને દોસમલસ્સ વા તદેકટ્ઠાનઞ્ચ પાપધમ્માનં પબ્બાજનતો વૂપસમનતો સંસારે ચ ભયસ્સ સમ્માવ ઇક્ખણતો અજ્ઝાસયસ્સ અવિસંવાદનેનસ્સ અમોઘો રટ્ઠપિણ્ડપરિભોગો. **મહપ્ફિયન્તિ** મહત્થિકં મહાપયોજનં. **મહપ્ફલન્તિ** વિપુલપ્ફલં. **મહાનિસંસન્તિ** મહાનિસ્સન્દપ્ફલં. **મહાજુતિકન્તિ** મહાનુભાવં. **મહાવિપ્ફારન્તિ** મહાવિત્થારં. એત્થ ચ પઠમં કારણં મેત્તાસેવનાય તસ્સ ભિક્ખુનો સામિઆદિભાવેન રટ્ઠપિણ્ડપરિભોગારહતા, દુતિયં પરેહિ દિન્નસ્સ દાનસ્સ મહપ્ફિયભાવકરણં. **કો પન વાદો**તિ મેત્તાય આસેવનમત્તમ્પિ એવંમહાનુભાવં, કો પન વાદો બહુલીકારે, એત્થ વત્તબ્બમેવ નત્થી''તિ અત્થો.

૫૪. ચતુત્થે **ઉપ્પાદેતિ વડ્ઢેતી**તિ એત્થ ભાવનાસદ્દસ્સ ઉપ્પાદનવડ્ઢનત્થતા પુબ્બે વુત્તા એવ.

૫૫. પઞ્ચમે **ઇમેસુ દ્વીસૂ**તિ ચતુત્થપઞ્ચમેસુ. ''તતિયે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બ''ન્તિ વત્વા તથા વેદિતબ્બતં દસ્સેતું – ''**યો હિ આસેવતી**''તિઆદિ વુત્તં. તેન આસેવનાભાવનામનસિકારાનં અત્થવિસેસાભાવમાહ. યદિ એવં સુત્તન્તસ્સ દેસના કથન્તિ આહ – ''**સમ્માસમ્બુદ્ધો પના**''તિઆદિ. **યાય ધમ્મધાતુયા**તિ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમાહ. તેન હિ ધમ્માનં આકારભેદં ઞત્વા તદનુરૂપં એકમ્પિ ધમ્મં તથા વિભજિત્વા ભગવા દસ્સેતિ. **તીહિ કોટ્ઠાસેહી**તિ આસેવનાભાવનામનસિકારભાગેહિ. મેત્તા હિ સબ્બવત્થુનો મેત્તાયનવસેન આનીતા સેવના આસેવના, તસ્સા વડ્ઢના ભાવના, અવિસ્સજ્જેત્વા મનસિ ઠપનં મનસિકારો.

૫૬. છટ્ઠે **અનિયમિતવચનં** ''ઇમે નામા''તિ નિયમેત્વા અવુત્તત્તા. **નિયમિતવચનં** ''અકુસલા''તિ સરૂપેનેવ વુત્તત્તા. **અસેસતો પરિયાદિન્ના હોન્તિ** અપ્પકસ્સપિ અકુસલભાગસ્સ અગ્ગહિતસ્સ અભાવતો. અકુસલં ભજન્તીતિ **અકુસલભાગિયા**. અકુસલપક્ખે ભવાતિ **અકુસલપક્ખિકા**. તેનાહ – ''**અકુસલાયેવા**''તિઆદિ. **પઠમતરં ગચ્છતી**તિ પઠમતરં પવત્તતિ, પઠમો પધાનો હુત્વા વત્તતીતિ અત્થો. એકુપ્પાદાદિવસેન હિ એકજ્ઝં પવત્તમાનેસુ ચતૂસુ અરૂપક્ખન્ધેસુ અયમેવ પઠમં ઉપ્પજ્જતીતિ ઇદં નત્થિ, લોકુત્તરમગ્ગેસુ વિય પન પઞ્ઞિન્દ્રિયસ્સ, લોકિયધમ્મેસુ મનિન્દ્રિયસ્સ પુરેતરસ્સ ભાવો સાતિસયોતિ ''**સબ્બેતે મનોપુબ્બઙ્ગમા**''તિ વુત્તં. તથા હિ **અભિધમ્મેપિ** (ધ॰ સ॰ ૧) ''યસ્મિં સમયે કામાવચરં કુસલં ચિત્તં ઉપ્પન્નં હોતી''તિ ચિત્તં પુબ્બઙ્ગમં જેટ્ઠં કત્વા દેસના પવત્તા. સુત્તેસુપિ વુત્તં – ''મનોપુબ્બઙ્ગમા ધમ્મા (ધ॰ પ॰ ૧, ૨), છદ્વારાધિપતિ રાજા''તિ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.બુદ્ધવગ્ગો, એરકપત્તનાગરાજવત્થુ). તેનાહ – ''**એતે હી**''તિઆદિ. **તેસં મનો ઉપ્પાદકો**તિ ચ યદગ્ગેન મનો સમ્પયુત્તધમ્માનં જેટ્ઠકો હુત્વા પવત્તતિ, તદગ્ગેન તે અત્તાનં અનુવત્તાપેન્તો તે તથા ઉપ્પાદેન્તો નામ હોતીતિ કત્વા વુત્તં. અટ્ઠકથાયં પન ચિત્તસ્સ જેટ્ઠકભાવમેવ સન્ધાય રાજગમનઞ્ઞાયેન સહુપ્પત્તિપિ પઠમુપ્પત્તિ વિય કત્વા વુત્તાતિ અયમત્થો દસ્સિતો. **અન્વદેવા**તિ એતેનેવ ચિત્તસ્સ ખણવસેન પઠમુપ્પત્તિયા અભાવો દીપિતોતિ દટ્ઠબ્બો. તેનેવાહ – ''**એકતોયેવાતિ અત્થો**''તિ.

૫૭. સત્તમે **ચતુભૂમકાપિ કુસલા ધમ્મા કથિતા**તિ ''યે કેચિ કુસલા ધમ્મા''તિ અનવસેસપરિયાદાનતો વુત્તં.

૫૮. અટ્ઠમે **ઇદન્તિ** લિઙ્ગવિપલ્લાસેન નિદ્દેસો, નિપાતપદં વા એતં ''યદિદ''ન્તિઆદીસુ વિયાતિ આહ – ''**અયં પમાદોતિ અત્થો**''તિ. **પમજ્જનાકારો**તિ પમાદાપત્તિ. **ચિત્તસ્સ વોસ્સગ્ગો**તિ ઇમેસુ એત્તકેસુ ઠાનેસુ સતિયા અનિગ્ગણ્હિત્વા ચિત્તસ્સ વોસ્સજ્જનં સતિવિરહો. **વોસ્સગ્ગાનુપ્પદાનન્તિ** વોસ્સગ્ગસ્સ અનુ અનુ પદાનં પુનપ્પુનં

વિસ્સજ્જનં. **અસક્કચ્ચકિરિયતા**તિ એતેસં દાનાદીનં કુસલધમ્માનં પવત્તને પુગ્ગલસ્સ વા દેય્યધમ્મસ્સ વા અસક્કચ્ચકિરિયા. સતતભાવો સાતચ્ચં, સાતચ્ચેન કિરિયા સાતચ્ચકિરિયા, સાયેવ સાતચ્ચકિરિયતા, ન સાતચ્ચકિરિયતા **અસાતચ્ચકિરિયતા**. **અનટ્ઠિતકિરિયતા**તિ અનિટ્ઠિતકિરિયતા નિરન્તરં ન અનુટ્ઠિતકિરિયતા ચ. **ઓલીનવુત્તિતા**તિ નિરન્તરકરણસઙ્ખાતસ્સ વિપ્ફારસ્સ અભાવેન ઓલીનવુત્તિતા. **નિક્ખિત્તછન્દતા**તિ કુસલકિરિયાય વીરિયછન્દસ્સ નિક્ખિત્તભાવો. **નિક્ખિત્તધુરતા**તિ વીરિયધુરસ્સ ઓરોપનં, ઓસક્કિતમાનસતાતિ અત્થો. **અનધિટ્ઠાન**ન્તિ કુસલકરણે અપ્પતિટ્ઠિતભાવો. **અનનુયોગો**તિ અનનુયુઞ્જનં. કુસલધમ્મેસુ આસેવનાદીનં અભાવો **અનાસેવનાદયો**. **પમાદો**તિ સરૂપનિદ્દેસો. **પમજ્જના**તિ આકારનિદ્દેસો. **પમજ્જિતત્ત**ન્તિ ભાવનિદ્દેસો. **પરિહાયન્તી**તિ ઇમિના પમાદસ્સ સાવજ્જતં દસ્સેતિ. તયિદં લોકિયાનં વસેન, ન લોકુત્તરાનન્તિ આહ – "**ઉપ્પન્ના…પે॰… ઇદ**"ન્તિઆદિ.

૫૯. નવમે ન પમજ્જતિ એતેનાતિ **અપ્પમાદો**, પમાદસ્સ પટિપક્ખો સતિયા અવિપ્પવાસો. અત્થતો નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતાય સતિયા એતં નામં. પમાદો પન સતિયા સતિસમ્પજઞ્ઞસ્સ વા પટિપક્ખભૂતો અકુસલચિત્તુપ્પાદો દટ્ઠબ્બો. તેનાહ – "**પમાદસ્સ પટિપક્ખવસેન વિત્થારતો વેદિતબ્બો**"તિ.

૬૦. દસમે કુચ્છિતં સીદતીતિ કુસીતો દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા, તસ્સ ભાવો **કોસજ્જં**, આલસિયન્તિ અત્થો.

અચ્છરાસઙ્ઘાતવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૭. વીરિયારમ્ભાદિવગ્ગવણ્ણના

૬૧. સત્તમસ્સ પઠમે વીરાનં કમ્મન્તિ વીરિયં, વિધિના વા ઈરયિતબ્બં પવત્તેતબ્બન્તિ વીરિયં, તદેવ કુસલકિરિયાય પધાનટ્ઠેન આરમ્ભો **વીરિયારમ્ભો**. આરદ્ધવીરિયતા પગ્ગહિતવીરિયતા પરિપુણ્ણવીરિયતાતિ પચ્ચેકં વીરિયતાસદ્દો યોજેતબ્બો.

૬૨. દુતિયે મહતી ઇચ્છા એતસ્સાતિ મહિચ્છો, તસ્સ ભાવો **મહિચ્છતા**. મહાવિસયો લોભો **મહાલોભો** મહન્તાનં વત્થૂનં બહૂનઞ્ચ અભિગિજ્ઝનતો. **ઇતરીતરા**તિઆદિના પબ્બજિતાનં ઉપ્પજ્જનમહિચ્છતા વુત્તા. **પઞ્ચહિ કામગુણેહી**તિઆદિ ગહટ્ઠાનં વસેન વુત્તં. **ઇચ્છા**તિ સભાવનિદ્દેસો. **ઇચ્છાગતા**તિ ઇચ્છાપવત્તા. **મહિચ્છતા**તિ મહાઇચ્છતા. અત્થતો પનાયં રાગો એવાતિ વુત્તં – “**રાગો સારાગો**”તિઆદિ.

૬૩. તતિયે **અપ્પિચ્છસ્સા**તિ એત્થ **અપ્પ**-સદ્દો અભાવત્થો ‘‘અપ્પાબાધો હોતિ અપ્પાતઙ્કો’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૪) વિયાતિ આહ – “**અનિચ્છસ્સા**”તિ. લોકે પાકટસ્સ હિ અક્ખિરોગકુચ્છિરોગાદિભેદસ્સ આબાધસ્સ અભાવં સન્ધાય ‘‘અપ્પાબાધો’’તિ વુત્તં. ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં પાકટતરં કાતું “**એત્થ હી**”તિઆદિ વુત્તં. બ્યઞ્જનં સાવસેસં વિય પરિત્તકેપિ અપ્પસદ્દસ્સ દિસ્સમાનત્તા. અત્થો પન નિરવસેસો સબ્બસો પચ્ચયિચ્છાય અભાવસ્સ અધિપ્પેતત્તા. તેનાહ – “**ન હી**”તિઆદિ.

ઇચ્છાય અભાવેનેવ અપ્પિચ્છો નામ હોતીતિ ઇમમત્થં પકારન્તરેન દીપેતું – “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. **અત્રિચ્છતા** નામ અત્ર અત્ર ઇચ્છા. અસન્તગુણસમ્ભાવનતાય પાપા લામિકા નિહીના ઇચ્છા **પાપિચ્છતા**. યાય પચ્ચયુપ્પાદનત્થં અત્તનિ વિજ્જમાનગુણે સમ્ભાવેતિ, પચ્ચયાનં પટિગ્ગહણે ચ ન મત્તં જાનાતિ, અયં **મહિચ્છતા**. **અસન્તગુણસમ્ભાવનતા**તિ અત્તનિ અવિજ્જમાનાનં ગુણાનં વિજ્જમાનાનં વિય પરેસં પકાસના. **સન્તગુણસમ્ભાવનતા**તિ ઇચ્છાચારે ઠત્વા અત્તનિ વિજ્જમાનસીલધુતધમ્માદિગુણવિભાવના. તાદિસસ્સપિ પટિગ્ગહણે અમત્તઞ્ઞુતાપિ હોતિ, સાપિ અભિધમ્મે આગતાયેવાતિ સમ્બન્ધો. **દુસ્સન્તપ્પયો**તિ દુત્તપ્પયો.

અતિલૂખભાવન્તિ પત્તચીવરવસેન અતિવિય લૂખભાવં. તદસ્સ દિસ્વા મનુસ્સા ‘‘અયં અમઙ્ગલદિવસો , સુમ્ભકસિનિદ્ધપત્તચીવરો અય્યો પુબ્બઙ્ગમો કાતબ્બો’’તિ ચિન્તેત્વા, ‘‘ભન્તે, થોકં બહિ હોથા’’તિ આહંસુ. **ઉમ્મુજ્જી**તિ મનુસ્સાનં અજાનન્તાનંયેવ પથવિયં નિમુજ્જિત્વા ગણ્હન્તોયેવ ઉમ્મુજ્જિ. યદિ થેરો ‘‘ખીણાસવભાવં જાનન્તૂ’’તિ ઇચ્છેય્ય, ન નં મનુસ્સા ‘‘બહિ હોથા’’તિ વદેય્યું, ખીણાસવાનં પન તથાચિત્તમેવ ન ઉપ્પજ્જેય્ય.

અપ્પિચ્છતાપધાનં પુગ્ગલાધિટ્ઠાનં ચતુબ્બિધઇચ્છાપભેદં દસ્સેત્વા પુનપિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન ચતુબ્બિધં ઇચ્છાભેદં દસ્સેન્તો “**અપરોપિ ચતુબ્બિધો અપ્પિચ્છો**”તિઆદિમાહ. **પચ્ચયઅપ્પિચ્છો**તિ પચ્ચયેસુ ઇચ્છારહિતો. **ધુતઙ્ગઅપ્પિચ્છો**તિ ધુતગુણસમ્ભાવનાય ઇચ્છારહિતો. **પરિયત્તિઅપ્પિચ્છો**તિ બહુસ્સુતસમ્ભાવનાય ઇચ્છારહિતો. **અધિગમઅપ્પિચ્છો**તિ ‘‘અરિયો’’તિ સમ્ભાવનાય ઇચ્છારહિતો. **દાયકસ્સ વસ**ન્તિ અપ્પં વા યં દાતુકામો બહું વાતિ દાયકસ્સ ચિત્તસ્સ વસં, અજ્ઝાસયન્તિ અત્થો. **દેય્યધમ્મસ્સ વસ**ન્તિ દેય્યધમ્મસ્સ અબહુભાવં. **અત્તનો થામ**ન્તિ અત્તનો પમાણં. યત્તકેન અત્તા યાપેતિ, તત્તકસ્સેવ ગહણં. **યદિ હી**તિઆદિ સઙ્ખેપતો વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વિવરણં. **પમાણેનેવા**તિ યાપનપ્પમાણેનેવ.

એકભિક્ખુપિ નાગ્ગસીતિ સોસાનિકવત્તે સમ્મદેવ વત્તિતત્તા એકોપિ ભિક્ખુ ન અજ્ઝાસિ. **અબ્બોકિણ્ણન્તિ** અવિચ્છેદં. **દુતિયો મં જાનેય્યા**તિ દુતિયો સહાયભૂતોપિ યથા મં જાનિતું ન સક્કુણેય્ય, તથા સટ્ઠિ વસ્સાનિ નિરન્તરં સુસાને વસામિ, તસ્મા **અહં અહો સોસાનિકુત્તમો**. **ઉપકારો હુત્વા**તિ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાદીહિ પરિયત્તિધમ્મવસેન ઉપકારો હુત્વા. **ધમ્મકથાય જનપદં ખોભેત્વા**તિ લોમહંસનસાધુકારદાનચેલુક્ખેપાદિવસેન સન્નિપતિતં ઇતરઞ્ચ ''કથં નુ ખો અપ્પં અય્યસ્સ સન્તિકે ધમ્મં સોસ્સામા''તિ કોલાહલવસેન મહાજનં ખોભેત્વા? યદિ થેરો બહુસ્સુતભાવં જાનાપેતું ઇચ્છેય્ય, પુબ્બેવ જનપદં ખોભેન્તો ધમ્મં કથેય્ય. **ગતો**તિ ''અયં સો, યેન રત્તિયં ધમ્મકથા કતા''તિ જાનનભાવેન પરિયત્તિઅપ્પિચ્છતાય પુરારુણાવ ગતો.

તયો કુલપુત્તા વિયાતિ પાચીનવંસદાયે સામગ્ગિવાસંવુટ્ઠા અનુરુદ્ધો, નન્દિયો, કિમિલોતિ ઇમે તયો કુલપુત્તા વિય. એતેસુપિ હિ અનુરુદ્ધત્થેરેન ભગવતા ''અત્થિ પન વો અનુરુદ્ધા એવં અપ્પમત્તાનં આતાપીનં પહિતત્તાનં વિહરન્તાનં ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મો અલમરિયઞાણદસ્સનવિસેસો અધિગતો ફાસુવિહારો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૮) પુટ્ઠેન ''ઇધ પન મયં, ભન્તે, યાવદેવ આકઙ્ખામ, વિવિચ્ચેવ કામેહિ વિવિચ્ચ અકુસલેહિ ધમ્મેહિ સવિતક્કં સવિચારં વિવેકજં પીતિસુખં પઠમં ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરામા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૮) અનુપુબ્બવિહારસમાપત્તીસુ આરોચિતાસુ ઇતરે થેરા ન ઇચ્છિંસુ. તથા હિ તે પક્કન્તે ભગવતિ આયસ્મન્તં અનુરુદ્ધં એતદવોચું – ''કિન્નુ મયં આયસ્મતો અનુરુદ્ધસ્સ એવમારોચિમ્હ 'ઇમાસઞ્ચ ઇમાસઞ્ચ વિહારસમાપત્તીનં મયં લાભિનો'તિ? યં નો આયસ્મા અનુરુદ્ધો ભગવતો સમ્મુખાપિ આસવાનં ખયં પકાસેતી''તિ? ઘટીકારોપિ અત્તનો અરિયભાવે કિકિસ્સ રઞ્ઞો ભગવતા આરોચિતે ન અત્તમનો અહોસિ? તેનાહ – ''**ઘટીકારકુમ્ભકારો વિયા**''તિ. **ઇમસ્મિં પનત્થે**તિ ''યથયિદં, ભિક્ખવે, અપ્પિચ્છતા''તિ વુત્તે અપ્પિચ્છતાસઙ્ખાતે અત્થે. **બલવઅલોભેના**તિ દળ્હતરપ્પવત્તિકેન અલોભેન.

૬૪. ચતુત્થે નત્થિ એતસ્સ સન્તુટ્ઠીતિ અસન્તુટ્ઠિ, તસ્સ ભાવો **અસન્તુટ્ઠિતા**. તં પન સરૂપતો દસ્સેન્તો ''**અસન્તુટ્ઠે પુગ્ગલે...પે॰... લોભો**''તિ આહ. **સેવન્તસ્સા**તિઆદીનિ અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનાનિ.

૬૫-૬૭. પઞ્ચમે તુસ્સનં તુટ્ઠિ, સમં, સકેન, સન્તેન વા તુટ્ઠિ એતસ્સાતિ સન્તુટ્ઠિ, તસ્સ ભાવો **સન્તુટ્ઠિતા**. યસ્સ સન્તોસસ્સ અત્થિતાય ભિક્ખુ ''સન્તુટ્ઠો''તિ વુચ્ચતિ, તં દસ્સેન્તો ''**ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસેન સમન્નાગતસ્સા**''તિ આહ – ચીવરાદિકે યત્થ કત્થચિ કપ્પિયે પચ્ચયે સન્તુસ્સનેન સમઙ્ગીભૂતસ્સાતિ અત્થો. અથ વા ઇતરં વુચ્ચતિ હીનં પણીતતો અઞ્ઞત્તા, તથા પણીતમ્પિ ઇતરં હીનતો અઞ્ઞત્તા. અપેક્ખાસિદ્ધા હિ ઇતરતા. ઇતિ યેન ધમ્મેન હીનેન વા પણીતેન વા ચીવરાદિપચ્ચયેન સન્તુસ્સતિ, સો તથા પવત્તો અલોભો **ઇતરીતરપચ્ચયસન્તોસો**, તેન સમન્નાગતસ્સ . યથાલાભં અત્તનો લાભાનુરૂપં સન્તોસો **યથાલાભસન્તોસો**. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. લબ્ભતીતિ વા લાભો, યો યો લાભો યથાલાભો, તેન સન્તોસો **યથાલાભસન્તોસો**. **બલ**ન્તિ કાયબલં. **સારુપ્પ**ન્તિ ભિક્ખુનો અનુચ્છવિકતા.

યથાલદ્ધતો અઞ્ઞસ્સ અપત્થના નામ સિયા અપ્પિચ્છતાપિ પવત્તિઆકારોતિ તતો વિનિવેચિતમેવ સન્તોસસ્સ સરૂપં દસ્સેન્તો ''**લભન્તોપિ ન ગણ્હાતી**''તિ આહ. તં પરિવત્તેત્વા પકતિદુબ્બલાદીનં ગરુચીવરં અફાસુભાવાવહં સરીરખેદાવહઞ્ચ હોતીતિ પયોજનવસેન ન અત્રિચ્છતાદિવસેન તં પરિવત્તેત્વા લહુકચીવરપરિભોગો સન્તોસવિરોધિ ન હોતીતિ આહ – ''**લહુકેન યાપેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતી**''તિ. મહગ્ઘચીવરં બહૂનિ વા ચીવરાનિ લભિત્વા તાનિ વિસ્સજ્જેત્વા તદઞ્ઞસ્સ ગહણં યથાસારુપ્પનયે ઠિતત્તા ન સન્તોસવિરોધીતિ આહ – ''**તેસં...પે॰... ધારેન્તોપિ સન્તુટ્ઠોવ હોતી**''તિ. એવં સેસપચ્ચયેસુપિ યથાસારુપ્પનિદ્દેસે અપિ-સદ્દગ્ગહણે

અધિપ્પાયો વેદિતબ્બો. **મુત્તહરીતક**ન્તિ ગોમુત્તપરિભાવિતં, પૂતિભાવેન વા છડ્ડિતં હરીતકં. **બુદ્ધાદીહિ વણ્ણિત**ન્તિ અપ્પિચ્છતાસન્તુટ્ઠીસુ ભિક્ખૂ નિયોજેતું ''પૂતિમુત્તભેસજ્જં નિસ્સાય પબ્બજ્જા''તિઆદિના (મહાવ॰ ૭૩, ૧૨૮) બુદ્ધાદીહિ પસત્થં. **પરમસન્તુટ્ઠોવ હોતિ** પરમેન ઉક્કંસગતેન સન્તોસેન સમન્નાગતત્તા. **યથાસારુપ્પસન્તોસોવ અગ્ગો**તિ તત્થ તત્થ ભિક્ખુ સારુપ્પંયેવ નિસ્સાય સન્તુસ્સનવસેન પવત્તનતો અગ્ગો. છટ્ઠસત્તમેસુ નત્થિ વત્તબ્બં.

૬૮-૬૯. અટ્ઠમનવમેસુ ન સમ્પજાનાતીતિ અસમ્પજાનો, તસ્સ ભાવો **અસમ્પજઞ્ઞં**. વુત્તપ્પટિપક્ખેન **સમ્પજઞ્ઞં** વેદિતબ્બં.

૭૦. દસમે **પાપમિત્તા** દેવદત્તસદિસા. તે હિ હીનાચારતાય, દુક્ખસ્સ વા સમ્પાપકતાય ''પાપા''તિ વુચ્ચન્તિ. **તેનાકારેન પવત્તાન**ન્તિ યો પાપમિત્તસ્સ ખન્તિ રુચિ અધિમુત્તિ તન્નિન્નતાતંસમ્પવઙ્કતાદિઆકારો, તેનાકારેન પવત્તાનં. **ચતુન્નં ખન્ધાનમેવેતં નામ**ન્તિ ચતુન્નં અરૂપક્ખન્ધાનં ''પાપમિત્તતા''તિ એતં નામં. યસ્મા અસ્સદ્ધિયાદિપાપધમ્મસમન્નાગતા પુગ્ગલા વિસેસતો પાપા પુઞ્ઞધમ્મવિમોક્ખતાય, તે યસ્સ મિત્તા સહાયા, સો પાપમિત્તો, તસ્સ ભાવો **પાપમિત્તતા**. તેનાહ – "**યે તે પુગ્ગલા અસ્સદ્ધા**"તિઆદિ.

વીરિયારમ્ભાદિવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮. કલ્યાણમિત્તાદિવગ્ગવણ્ણના

૭૧. અટ્ઠમસ્સ પઠમે બુદ્ધા, સારિપુત્તાદયો વા **કલ્યાણમિત્તા**. **વુત્તપટિપક્ખનયેના**તિ ''પાપમિત્તતા''તિ પદે વુત્તસ્સ પટિપક્ખનયેન.

૭૨-૭૩. દુતિયે **યોગો**તિ સમઙ્ગીભાવો. **પયોગો**તિ પયુઞ્જનં પટિપત્તિ. **અયોગો**તિ અસમઙ્ગીભાવો. **અપ્પયોગો**તિ અપ્પયુઞ્જનં અપ્પટિપત્તિ. **અનુયોગેના**તિ અનુયોગહેતુ.

૭૪. ચતુત્થે **બુજ્ઝનકસત્તસ્સા**તિ ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં પટિવિજ્ઝનકપુગ્ગલસ્સ. **અઙ્ગભૂતા**તિ તસ્સેવ પટિવેધસ્સ કારણભૂતા. એત્થ ચ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ બુજ્ઝતિ, અઞ્ઞાણનિદ્દાય વાપિ બુજ્ઝતીતિ બોધીતિ લદ્ધનામો અરિયસાવકો બુજ્ઝનકસત્તો, તસ્સ બુજ્ઝનકસત્તસ્સ. **બોધિયા**તિ તસ્સા ધમ્મસામગ્ગિસઙ્ખાતાય બોધિયા. બુજ્ઝનટ્ઠેન બોધિયો, બોધિયો એવ સચ્ચસમ્પટિબોધસ્સ અઙ્ગાતિ વુત્તં. ''**બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**''તિ. વિપસ્સનાદીનં કારણાનં બુજ્ઝિતબ્બાનઞ્ચ સચ્ચાનં અનુરૂપં બુજ્ઝનતો **અનુબુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**, પટિમુખં પચ્ચક્ખભાવેન અભિમુખં બુજ્ઝનતો **પટિબુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**, સમ્મા અવિપરીતતો બુજ્ઝનતો **સમ્બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**તિ એવં અત્થવિસેસદીપકેહિ ઉપસગ્ગેહિ **અનુબુજ્ઝન્તી**તિઆદિ વુત્તં. બોધિસદ્દો સબ્બવિસેસયુત્તં બુજ્ઝનસામઞ્ઞેન સઙ્ગણ્હાતિ. **બોધાય સંવત્તન્તી**તિ ઇમિના તસ્સા ધમ્મસામગ્ગિયા બુજ્ઝનસ્સ એકન્તકારણતં દસ્સેતિ. **એવં પનેતં પદં વિભત્તમેવા**તિ વુત્તપ્પકારેન એતં ''બોજ્ઝઙ્ગા''તિ (પટિ॰ મ॰ ૨.૧૭) પદં નિદ્દેસે **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** વિભત્તમેવ.

૭૫. પઞ્ચમે **યાથાવસરસભૂમી**તિ યાથાવતો સકિચ્ચકરણભૂમિ. **સા**તિ યાથાવસરસભૂમિ. **વિપસ્સના**તિ બલવવિપસ્સના. કેચિ ''ભઙ્ગઞાણતો પટ્ઠાયા''તિ વદન્તિ. વિપસ્સનાય પાદકજ્ઝાને ચ સતિઆદયો બોજ્ઝઙ્ગપક્ખિકા એવ પરિયાયબોધિપક્ખિયભાવતો. **તત્થા**તિઆદિ ચતુબ્બિધાનં બોજ્ઝઙ્ગાનં ભૂમિવિભાગદસ્સનં.

૭૬. છટ્ઠે **તેસં અન્તરે**તિ તેસં ભિક્ખૂનં અન્તરે. કામં સઙ્ગીતિઆરુળ્હવસેન અપ્પકમિદં સુત્તપદં, ભગવા પનેત્થ સન્નિપતિતપરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપં વિત્થારિકં કરોતીતિ કત્વા ઇદં વુત્તં – ''**મહતી દેસના ભવિસ્સતી**''તિ. **ગામનિગમાદિકથા નત્થી**તિ તસ્સા કથાય અતિરચ્છાનકથાભાવમાહ . તથા હિ સા પુબ્બે બહુઞાતિકં અહોસિ બહુપક્ખં, ઇદાનિ અપ્પઞાતિકં અપ્પપક્ખન્તિ અનિચ્ચતામુખેન નિય્યાનિકપક્ખિકા જાતા. **એતાયા**તિ યથાવુત્તાય પરિહાનિયા. **પતિકિટ્ઠન્તિ** નિહીનં. **મમ સાસને**તિ ઇદં કમ્મસ્સકતજ્ઝાનપઞ્ઞાનમ્પિ વિસેસનમેવ. તદુભયમ્પિ હિ બાહિરકાનં તપ્પઞ્ઞાદ્વયતો સાતિસયમેવ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનં દેસનાય લદ્ધવિસેસતો વિવટ્ટૂપનિસ્સયતો ચ.

૭૭. સત્તમે **તેસં ચિત્તાચારં ઞત્વા**તિ તથા કથેન્તાનં તેસં ભિક્ખૂનં તત્થ ઉપગમનેન અત્તનો દેસનાય ભાજનભૂતં ચિત્તપ્પવત્તિં ઞત્વા. **કમ્મસ્સકતાદીતિ આદિ**સદ્દેન ઝાનપઞ્ઞાદીનં ચતુન્નમ્પિ પઞ્ઞાનં ગહણં.

૭૮-૮૦. અટ્ઠમાદીસુ **હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવા**તિ ''યા એસ મમ સાસને''તિઆદિના હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

કલ્યાણમિત્તાદિવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૮૧-૮૨. નવમે વગ્ગે નત્થિ વત્તબ્બં.

૧૦. દુતિયપમાદાદિવગ્ગવણ્ણના

૯૮-૧૧૫. દસમે વગ્ગે અજ્ઝત્તસન્તાને ભવં **અજ્ઝત્તિકં**. અજ્ઝત્તસન્તાનતો બહિદ્ધા ભવં **બાહિરં**. **વુત્તપટિપક્ખનયેના**તિ ''અવિનાસાયા''તિ એવમાદિના અત્થો ગહેતબ્બો. **ચતુક્કોટિકે**તિ ''અનુયોગો અકુસલાનં , અનનુયોગો કુસલાનં, અનુયોગો કુસલાનં, અનનુયોગો અકુસલાન''ન્તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૯૬) એવં પરિયોસાનસુત્તે આગતનયં ગહેત્વા ''નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામી''તિઆદિના (અ॰ નિ॰ ૧.૧૧) આગતસુત્તાનં સમઞ્ઞા જાતા.

૧૩૦. સુત્તન્તનયે યથાચોદના સંકિલેસધમ્માનં વિપરિયેસનં, તંતંધમ્મકોટ્ઠાસાનઞ્ચ ઊનતો અધિકતો ચ પવેદનં **અધમ્મં ધમ્મોતિ દીપનં**. તેસંયેવ પન અવિપરીતતો અનૂનાધિકતો ચ પવેદનં **ધમ્મં ધમ્મોતિ દીપનં**. એવં વિનયપ્પટિપત્તિયા અયથાવિધિપ્પવેદનં **અધમ્મં ધમ્મોતિ દીપનં**. યથાવિધિપ્પવેદનં **ધમ્મં ધમ્મોતિ દીપનં**. સુત્તન્તનયેન પઞ્ચવિધો સંવરવિનયો પહાનવિનયો ચ **વિનયો**, તપ્પટિપક્ખેન **અવિનયો**. વિનયનયેન વત્થુસમ્પદાદિના યથાવિધિપ્પટિપત્તિ એવ વિનયો, તબ્બિપરિયાયેન અવિનયો વેદિતબ્બો. **તિંસ નિસ્સગ્ગિયા પાચિત્તિયા**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદ્યત્થો. તેન દ્વેનવુતિ પાચિત્તિયા, ચત્તારો પાટિદેસનિયા, સત્ત અધિકરણસમથાતિ ઇમેસં સઙ્ગહો. **એકતિંસ નિસ્સગ્ગિયા**તિ એત્થ ''તેનવુતિ પાચિત્તિયા''તિઆદિના વત્તબ્બં. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અધિગન્તબ્બતો **અધિગમો**, મગ્ગફલાનિ. નિબ્બાનં પન અન્તરધાનાભાવતો ઇધ ન ગય્હતિ. પટિપજ્જનં **પટિપત્તિ**, સિક્ખત્તયસમાયોગો. પટિપજ્જિતબ્બતો વા **પટિપત્તિ**. પરિયાપુણિતબ્બતો **પરિયત્તિ**, પિટકત્તયં. મગ્ગગ્ગહણેન ગહિતાપિ તતિયવિજ્જાછટ્ઠાભિઞ્ઞા વિજ્જાભિઞ્ઞાસામઞ્ઞતો ''**તિસ્સો વિજ્જા છ અભિઞ્ઞા**''તિ પુનપિ ગહિતા. **તતો પરં છ અભિઞ્ઞા**તિ વસ્સસહસ્સતો પરં છ અભિઞ્ઞા નિબ્બત્તેતું સક્કોન્તિ, ન પટિસમ્ભિદાતિ અધિપ્પાયો. **તતો**તિ અભિઞ્ઞાકાલતો પચ્છા. **તા**તિ અભિઞ્ઞાયો. પુબ્બભાગે ઝાનસિનેહાભાવેન કેવલાય વિપસ્સનાય ઠત્વા અગ્ગફલપ્પત્તા **સુક્ખવિપસ્સકા** નામ, મગ્ગક્ખણે પન ''ઝાનસિનેહો નત્થી''તિ ન વત્તબ્બો ''સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતી''તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૭૦) વચનતો. **પચ્છિમકસ્સા**તિ સબ્બપચ્છિમસ્સ. કિઞ્ચાપિ અરિયો અપરિહાનધમ્મો , સોતાપન્નસ્સ પન ઉદ્ધં જીવિતપરિયાદાના અધિગતધમ્મો ઉપ્પન્નો નામ નત્થિ, પચ્ચયસામગ્ગિયા અસતિ યાવ ઉપરિવિસેસં નિબ્બત્તેતું ન સક્કોન્તિ, તાવ અધિગમસ્સ અસમ્ભવો એવાતિ આહ – ''**સોતાપન્નસ્સ...પે॰... નામ હોતી**''તિ. તસ્સિદં મનુસ્સલોકવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

ન ચોદેન્તીતિ અઞ્ઞમઞ્ઞસ્મિં વિજ્જમાનં દોસં જાનન્તાપિ ન ચોદેન્તિ ન સારેન્તિ. **અકુક્કુચ્ચકા હોન્તી**તિ કુક્કુચ્ચં ન ઉપ્પાદેન્તિ. ''અસક્કચ્ચકારિનો હોન્તી''તિ ચ પઠન્તિ, સાથલિકતાય સિક્ખાસુ અસક્કચ્ચકારિનો હોન્તીતિ અત્થો. **ભિક્ખૂનં સતેપિ સહસ્સેપિ ધરમાને**તિ ઇદં બાહુલ્લવસેન વુત્તં. અન્તિમવત્થુઅનજ્ઝાપન્નેસુ કતિપયમત્તેસુપિ ભિક્ખૂસુ ધરન્તેસુ, એકસ્મિં વા ધરન્તે પટિપત્તિ અનન્તરહિતા એવ નામ હોતિ. તેનેવાહ – ''**પચ્છિમકસ્સ...પે॰... અન્તરહિતા હોતી**''તિ.

અન્તેવાસિકે ગહેતુન્તિ અન્તેવાસિકે સઙ્ગહેતું. **અત્થવસેના**તિ અટ્ઠકથાવસેન. **મત્થકતો પટ્ઠાયા**તિ ઉપરિતો પટ્ઠાય. **ઉપોસથક્ખન્ધકમત્ત**ન્તિ વિનયમાતિકાપાળિમાહ. આળવકપઞ્હાદીનં વિય દેવેસુ પરિયત્તિયા પવત્તિ અપ્પમાણન્તિ આહ – ''**મનુસ્સેસૂ**''તિ.

ઓદ્ઠિવણ્ણન્તિ ઓદ્ઠાનં અદ્ઠિવણ્ણં, દન્તકસાવં એકં વા દ્વે વા વારે રજિત્વા દન્તવણ્ણં કત્વા ધારેન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **કેસેસુ વા અલ્લીયાપેન્તી**તિ તેન કાસાવખણ્ડેન કેસે બન્ધન્તા અલ્લીયાપેન્તિ. ભિક્ખુગોત્તસ્સ અભિભવનતો વિનાસનતો **ગોત્રભુનો**. અથ વા ગોત્તં વુચ્ચતિ સાધારણં નામં, મત્તસદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો, તસ્મા ''સમણા''તિ ગોત્તમત્તં અનુભવન્તિ ધારેન્તીતિ **ગોત્રભુનો**, નામમત્તસમણાતિ અત્થો. કાસાવગતકણ્ઠતાય, કાસાવગ્ગહણહેતુઉપ્પજ્જનકસોકતાય વા **કાસાવકણ્ઠા. સઙ્ઘગતન્તિ** સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દિન્નત્તા સઙ્ઘગતં. **તં સરીરન્તિ** તં ધાતુસરીરં.

તેનેવાતિ પરિયત્તિઅન્તરધાનમૂલકત્તા એવ ઇતરઅન્તરધાનસ્સ. સક્કો દેવરાજા છાતકભયે પરતીરગમનાય ભિક્ખૂ ઉસ્સુક્કમકાસીતિ અધિપ્પાયો. **ને**તિ ઉભયેપિ પંસુકૂલિકત્થેરે ધમ્મકથિકત્થેરે ચ. **થેરા**તિ તત્થ ઠિતા સક્ખિભૂતા થેરા. ધમ્મકથિકત્થેરા “**યાવ તિટ્ઠન્તિ સુત્તન્તા...પે॰... યોગક્ખેમા ન ધંસતી**”તિ ઇદં સુત્તં આહરિત્વા “**સુત્તન્તે રક્ખિતે સન્તે, પટિપત્તિ હોતિ રક્ખિતા**”તિ ઇમિના વચનેન પંસુકૂલિકત્થેરે અપ્પટિભાને અકંસુ . ઇદાનિ પરિયત્તિયા અનન્તરધાનમેવ ઇતરેસં અનન્તરધાનહેતૂતિ ઇમમત્થં બ્યતિરેકતો અન્વયતો ચ ઉપમાહિ વિભાવેતું “**યથા હી**”તિઆદિ વુત્તં. તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દુતિયપમાદાદિવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪૦-૧૫૦. એકાદસમદ્વાદસમવગ્ગા સુવિઞ્ઞેય્યા એવ.

૧૩. એકપુગ્ગલવગ્ગવણ્ણના

૧૭૦. એકપુગ્ગલસ્સાતિ એકપુગ્ગલવગ્ગસ્સ. તેનાહ – “**પઠમે**”તિ. **એકો**તિ ગણનપરિચ્છેદો, તતો એવ **દુતિયાદિપટિક્ખેપત્થો**. પધાનાસહાયત્થોપિ એકસદ્દો હોતીતિ તન્નિવત્તનત્થં “**ગણનપરિચ્છેદો**”તિ આહ. સમ્મુતિયા દેસના **સમ્મુતિદેસના**. પરમત્થસ્સ દેસના **પરમત્થદેસના. તત્થા**તિ સમ્મુતિપરમત્થદેસનાસુ, ન સમ્મુતિપરમત્થેસુ. તેનાહ – “**એવરૂપા સમ્મુતિદેસના, એવરૂપા પરમત્થદેસના**”તિ. તત્રિદં સમ્મુતિપરમત્થાનં લક્ખણં – યસ્મિં ભિન્ને, બુદ્ધિયા વા અવયવવિનિબ્ભોગે કતે ન તંસમઞ્ઞા, સા ઘટપટાદિપ્પભેદા સમ્મુતિ, તબ્બિપરિયાયેન પરમત્થા. ન હિ કક્ખળફુસનાદિસભાવે સો નયો લબ્ભતિ. તત્થ રૂપાદિધમ્મસમૂહં સન્તાનવસેન પવત્તમાનં ઉપાદાય પુગ્ગલવોહારોતિ **પુગ્ગલોતિ સમ્મુતિદેસના**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. ઉપ્પાદવયવન્તો સભાવધમ્મા ન નિચ્ચાતિ અનિચ્ચાતિ આહ – “**અનિચ્ચન્તિ પરમત્થદેસના**”તિ. એસ નયો સેસપદેસુપિ. નનુ ખન્ધદેસનાપિ સમ્મુતિદેસનાવ. રાસટ્ઠો વા હિ ખન્ધટ્ઠો કોટ્ઠાસટ્ઠો વાતિ? સચ્ચમેતં, અયં પન ખન્ધસમઞ્ઞા ફસ્સાદીસુ પવત્તતજ્જાપઞ્ઞત્તિ વિય પરમત્થસન્નિસ્સયા તસ્સ આસન્નતરા, પુગ્ગલસમઞ્ઞાદયો વિય ન દૂરેતિ પરમત્થસઙ્ગહા વુત્તા. ખન્ધસીસેન વા તદુપાદાનસભાવધમ્મા એવ ગહિતા. નનુ ચ સભાવધમ્મા સબ્બેપિ સમ્મુતિમુખેનેવ દેસનં આરોહન્તિ, ન સમુખેનાતિ સબ્બાપિ દેસના સમ્મુતિદેસનાવ સિયાતિ? નયિદમેવં, દેસેતબ્બધમ્મવિભાગેન દેસનાવિભાગસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ન હિ સદ્દો કેનચિ પવત્તિનિમિત્તેન વિના અત્થં પકાસેતીતિ.

સમ્મુતિવસેન દેસનં સુત્વાતિ ‘‘ઇધેકચ્ચો પુગ્ગલો અત્તન્તપો હોતિ અત્તપરિતાપાનુયોગમનુયુત્તો’’તિઆદિના (પુ॰ પ॰ ૧૭૪) સમ્મુતિમુખેન પવત્તિતદેસનં સુતમયઞાણુપ્પાદવસેન સુત્વા. **અત્થં પટિવિજ્ઝિત્વા**તિ તદનુસારેન ચતુસચ્ચસઙ્ખાતં અત્થં સહ વિપસ્સનાય મગ્ગપઞ્ઞાય પટિવિજ્ઝિત્વા. **મોહં પહાયા**તિ તદેકટ્ઠકિલેસેહિ સદ્ધિં અનવસેસં મોહં પજહિત્વા. **વિસેસ**ન્તિ અગ્ગફલનિબ્બાનસઙ્ખાતં વિસેસં. **તેસ**ન્તિ તાદિસાનં વેનેય્યાનં. **પરમત્થવસેના**તિ ‘‘પઞ્ચિમાનિ, ભિક્ખવે, ઇન્દ્રિયાની’’તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૫.૪૭૧-૪૭૬ આદયો) પરમત્થધમ્મવસેન. સેસં અનન્તરનયે વુત્તસદિસમેવ.

તત્રાતિ તસ્સં સમ્મુતિવસેન પરમત્થવસેન ચ દેસનાયં. **દેસભાસાકુસલો**તિ નાનાદેસભાસાસુ કુસલો. **તિણ્ણં વેદાન**ન્તિ નિદસ્સનમત્તં, તિણ્ણં વેદાનં સિપ્પુગ્ગહણટ્ઠાનાનમ્પીતિ અધિપ્પાયો. તેનેવ સિપ્પુગ્ગહણં પરતો વક્ખતિ. સિપ્પાનિ વા વિજ્જાટ્ઠાનભાવેન વેદન્તોગધાનિ કત્વા ‘‘તિણ્ણં વેદાન’’ન્તિ વુત્તં. **કથેતબ્બભાવેન ઠિતાનિ**, ન કત્થચિ સન્નિચિતભાવેનાતિ વેદાનમ્પિ કથેતબ્બભાવેનેવ ઠાનં દીપેન્તો ‘‘ગુહા તીણિ નિહિતા ન ગચ્છન્તી’’તિઆદિમિચ્છાવાદં પટિક્ખિપતિ. નાનાવિધા દેસભાસા એતેસન્તિ **નાનાદેસભાસા**.

પરમો ઉત્તમો અત્થો **પરમત્થો**, ધમ્માનં યથાભૂતસભાવો. લોકસઙ્કેતમત્તસિદ્ધા **સમ્મુતિ**. યદિ એવં કથં સમ્મુતિકથાય સચ્ચતાતિ આહ – “**લોકસમ્મુતિકારણા**”તિ, લોકસમઞ્ઞં નિસ્સાય પવત્તનતોતિ અત્થો. લોકસમઞ્ઞા હિ અભિનિવેસેન વિઞ્ઞેય્યા, નાઞ્ઞાપના એકચ્ચસ્સ સુતસ્સ સાવના વિય ન મુસા અનતિધાવિતબ્બતો તસ્સા. તેનાહ ભગવા – ‘‘જનપદનિરુત્તિં નાભિનિવેસેય્ય, સમઞ્ઞં નાતિધાવયે’’તિ. **ધમ્માન**ન્તિ સભાવધમ્માનં. **ભૂતકારણા**તિ યથાભૂતકારણા યથાભૂતં નિસ્સાય પવત્તનતો. **સમ્મુતિં વોહરન્તસ્સા**તિ ‘‘પુગ્ગલો, સત્તો’’તિઆદિના લોકસમઞ્ઞં કથેન્તસ્સ.

હિરોત્તપ્પદીપનત્થન્તિ લોકપાલનકિચ્ચે હિરોત્તપ્પધમ્મે કિચ્ચતો પકાસેતું. તેસઞ્હિ કિચ્ચં સત્તસન્તાને એવ પાકટં હોતીતિ પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય કથાય તં વત્તબ્બં. એસ નયો સેસેસુપિ. યસ્મિઞ્હિ ચિત્તુપ્પાદે કમ્મં ઉપ્પન્નં, તંસન્તાને એવ તસ્સ ફલસ્સ ઉપ્પત્તિ **કમ્મસ્સકતા**. એવઞ્હિ કતવિઞ્ઞાણનાસો અકતાગમો ચ નત્થીતિ સા પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ દેસનાય દીપેતબ્બા. તેહિ સત્તેહિ કાતબ્બપુઞ્ઞકિરિયા **પચ્ચત્તપુરિસકારો**. સોપિ સન્તાનવસેન નિટ્ઠપેતબ્બતો પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બો. **આનન્તરિયદીપનત્થન્તિ** ચુતિઅનન્તરં ફલં અનન્તરં નામ, તસ્મિં અનન્તરે નિયુત્તાનિ તંનિબ્બત્તનેન અનન્તરકરણસીલાનિ, અનન્તરકરણપયોજનાનિ વાતિ **આનન્તરિયાનિ**, માતુઘાતાદીનિ, તેસં દીપનત્થં. તાનિપિ હિ સન્તાનવસેન નિટ્ઠપેતબ્બતો "માતરં જીવિતા વોરોપેતી"તિઆદિના (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૪૨૩) પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાય એવ કથાય દીપેતબ્બાનિ, તથા "સો મેત્તાસહગતેન ચેતસા એકં દિસં ફરિત્વા વિહરતી"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૫૫૬; ૩.૩૦૮; મ॰ નિ॰ ૧.૭૭; ૨.૩૦૯; ૩.૨૩૦; વિભ॰ ૬૪૨-૬૪૩) "સો અનેકવિહિતં પુબ્બેનિવાસં અનુસ્સરતિ એકમ્પિ જાતિ"ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૨૪૪-૨૪૫; મ॰ નિ॰ ૧.૧૪૮, ૩૮૪, ૪૩૧; પારા॰ ૧૨), "અત્થિ દક્ખિણા દાયકતો વિસુજ્ઝતિ, નો પટિગ્ગાહકતો"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૧) ચ પવત્તા **બ્રહ્મવિહારપુબ્બેનિવાસદક્ખિણાવિસુદ્ધિકથા** પુગ્ગલાધિટ્ઠાના એવ કત્વા દીપેતબ્બા સત્તસન્તાનવિસયત્તા. "અટ્ઠ પુરિસપુગ્ગલા (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) ન સમયવિમુત્તો પુગ્ગલો"તિઆદિના (પુ॰ પ॰ ૨) ચ પરમત્થકથં કથેન્તોપિ લોકસમ્મુતિયા અપ્પહાનત્થં પુગ્ગલકથં કથેતિ. એતેન વુત્તાવસેસાય કથાય પુગ્ગલાધિટ્ઠાનભાવે પયોજનં સામઞ્ઞવસેન સઙ્ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. કામઞ્ચેતં સબ્બં અપરિઞ્ઞાતવત્થુકાનં વસેન વુત્તં, પરિઞ્ઞાતવત્થુકાનમ્પિ પન એવં દેસના સુખાવહા હોતિ.

એકપુગ્ગલોતિ વિસિટ્ઠસમાચારાપસ્સયવિરહિતો એકપુગ્ગલો. બુદ્ધાનઞ્હિ સીલાદિગુણેન સદેવકે લોકે વિસિટ્ઠો નામ કોચિ નત્થિ, તથા સદિસોપિ સમાનકાલે. તેનાહ – "ન ઇમસ્મિં લોકે પરસ્મિં વા પન બુદ્ધેન સેટ્ઠો સદિસો ચ વિજ્જતી"તિ (વિ॰ વ॰ ૧૦૪૭; કથા॰ ૭૯૯), તસ્મા સદિસોપિ કોચિ નત્થિ. હીનોપિ અપસ્સયભૂતો નત્થેવ. તેન વુત્તં – "વિસિટ્ઠસમાચારાપસ્સયવિરહિતો એકપુગ્ગલો"તિ. યે ચ સીલાદિગુણેહિ નત્થિ એતેસં સમાતિ અસમા, પુરિમકા સમ્માસમ્બુદ્ધા. તેહિ સમો મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણનેક્ખં વિય નિબ્બિસિટ્ઠોતિ અસમસમટ્ઠેનપિ એકપુગ્ગલો અઞ્ઞસ્સ તાદિસસ્સ અભાવા. તેન વુત્તં – "**અસદિસટ્ઠેના**"તિઆદિ.

સત્તલોકો અધિપ્પેતો સત્તનિકાયે ઉપ્પજ્જનતો. **મનુસ્સલોકે એવ ઉપ્પજ્જતિ** દેવબ્રહ્મલોકાનં બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિયા અનોકાસભાવતો. કામદેવલોકે તાવ નુપ્પજ્જતિ બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ અટ્ઠાનભાવતો તથા અનચ્છરિયભાવતો. અચ્છરિયધમ્મા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો. તેસં સા અચ્છરિયધમ્મતા દેવત્તભાવે ઠિતાનં લોકે ન પાકટા હોતિ યથા મનુસ્સભૂતાનં. દેવભૂતે હિ સમ્માસમ્બુદ્ધે દિસ્સમાનં બુદ્ધાનુભાવં દેવાનુભાવતોવ લોકે દહતિ, ન બુદ્ધાનુભાવતો. તથા સતિ "અયં સમ્માસમ્બુદ્ધો"તિ નાધિમુચ્ચતિ ન સમ્પસીદતિ, ઇસ્સરકુત્તગ્ગાહં ન વિસ્સજ્જેતિ, દેવત્તભાવસ્સ ચ ચિરકાલાવટ્ઠાનતો એકચ્ચસસ્સતવાદતો ન પરિમુચ્ચતિ. **બ્રહ્મલોકે નુપ્પજ્જતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સત્તાનં તાદિસગ્ગાહવિનિમોચનત્થઞ્હિ બુદ્ધા ભગવન્તો મનુસ્સસુગતિયંયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન દેવસુગતિયં. યસ્મા ઇમં ચક્કવાળં મજ્ઝે કત્વા ઇમિના સદ્ધિં ચક્કવાળાનં દસસહસ્સસ્સેવ જાતિક્ખેત્તભાવો દીપિતો ઇતો અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધાનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનસ્સ તેપિટકે બુદ્ધવચને આગતટ્ઠાનસ્સ અભાવતો. તસ્મા વુત્તં – "**ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે ઉપ્પજ્જતી**"તિ.

ઇધ ઉપ્પજ્જન્તોપિ કસ્મા જમ્બુદીપે એવ ઉપ્પજ્જતિ, ન સેસદીપેસૂતિ? કેચિ તાવ આહુ – "યસ્મા પથવિયા નાભિભૂતા બુદ્ધભાવસહા અચલટ્ઠાનભૂતા બોધિમણ્ડભૂમિ જમ્બુદીપે એવ , તસ્મા જમ્બુદીપે એવ

ઉપ્પજ્જતી''તિ. એતેનેવ ''તત્થ મજ્ઝિમદેસે એવ ઉપ્પજ્જતી''તિ એતમ્પિ સંવણ્ણિતન્તિ દટ્ઠબ્બં તથા ઇતરેસમ્પિ અવિજહિતટ્ઠાનાનં તત્થેવ લબ્ભનતો. યસ્મા પુરિમબુદ્ધાનં મહાબોધિસત્તાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્ચ નિબ્બત્તિયા સાવકબોધિસત્તાનં સાવકબોધિયા અભિનીહારો સાવકપારમિયા સમ્ભરણપરિપાચનઞ્ચ બુદ્ધક્ખેત્તભૂતે ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે જમ્બુદીપે એવ ઇજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞત્થ. વેનેય્યજનવિનયનત્થો ચ બુદ્ધુપ્પાદો, તસ્મા અગ્ગસાવકમહાસાવકાદિવેનેય્યવિસેસાપેક્ખાય ઇમસ્મિં જમ્બુદીપે એવ બુદ્ધા નિબ્બત્તન્તિ, ન સેસદીપેસુ. અયઞ્ચ નયો સબ્બબુદ્ધાનં આચિણ્ણસમાચિણ્ણોતિ તેસં ઉત્તમપુરિસાનં તત્થેવ ઉપ્પત્તિ સમ્પત્તિચક્કાનં વિય અઞ્ઞમઞ્ઞૂપનિસ્સયતાય દટ્ઠબ્બા. તેન વુત્તં – **અટ્ઠકથાયં** ''તીસુ દીપેસુ બુદ્ધા ન નિબ્બત્તન્તિ, જમ્બુદીપે એવ નિબ્બત્તન્તીતિ દીપં પસ્સી''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭; બુ॰ વં॰ અટ્ઠ॰ ૨૭ અવિદૂરેનિદાનકથા).

ઉભયમ્પિદં વિપ્પકતવચનમેવ ઉપ્પાદકિરિયાય વત્તમાનકાલિકત્તા. **ઉપ્પજ્જમાનો**તિ વા ઉપ્પજ્જિતું સમત્થો. સત્તિઅત્થો ચાયં **માન**-સદ્દો. યાવતા હિ સામત્થિયેન મહાબોધિસત્તાનં ચરિમભવે ઉપ્પત્તિ ઇચ્છિતબ્બા, તત્થકેન બોધિસમ્ભારસમ્ભૂતેન પરિપુણ્ણેન સમન્નાગતોતિ અત્થો. **ભેદો**તિ વિસેસો. તમેવ હિ તિવિધં વિસેસં દસ્સેતું – ''**એસ હી**''તિઆદિ વુત્તં. અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતસ્સ મહાભિનીહારસ્સ સિદ્ધકાલતો પટ્ઠાય મહાબોધિસત્તો બુદ્ધભાવાય નિયતભાવપ્પત્તતાય બોધિસમ્ભારપટિપદં પટિપજ્જમાનો યથાવુત્તસામત્થિયયોગેન ઉપ્પજ્જમાનો નામાતિ અત્થો ઉપ્પાદસ્સ એકન્તિકત્તા. **પરિયેસન્તો**તિ વિચિનન્તો. **પરિપક્કગતે ઞાણે**તિ ઇમિના તતો પુબ્બે ઞાણસ્સ અપરિપક્કતાય એવ લદ્ધાવસરાય કમ્મપિલોતિયા વસેન બોધિસત્તો તથા મહાપધાનં પદહીતિ દસ્સેતિ. **અરહત્તફલક્ખણે ઉપ્પન્નો નામ** ''ઉપ્પન્નો હોતી''તિ વત્તબ્બત્તા. **આગતોવ નામ** હેતુસમ્પદાય સમ્મદેવ નિપ્ફન્નત્તા.

હિતત્થાયાતિ લોકિયલોકુત્તરસ્સ હિતસ્સ સિદ્ધિયા. **સુખત્થાયા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **તસ્સા**તિ તસ્સ સત્તલોકસ્સ. સો પનાયં સત્તલોકો યેન અનુક્કમેન ધમ્માભિસમયં પાપુણિ, તં તેનેવ અનુક્કમેન દસ્સેન્તો ''**મહાબોધિમણ્ડે**''તિઆદિમાહ. **યાવજ્જદિવસા**તિ એત્થ **અજ્જ**-સદ્દેન સાસનસ્સ અવટ્ઠાનકાલં વદતિ. **દેવમનુસ્સાનન્તિ** ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસોતિ દસ્સેતું – ''**ન કેવલ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. **એતેસમ્પી**તિ નાગસુપણ્ણાદીનમ્પિ.

અયં પુચ્છાતિ ઇમિના ''કતમો''તિ પદસ્સ સામઞ્ઞતો પુચ્છાભાવો દસ્સિતો, ન વિસેસતોતિ તસ્સ પુચ્છાવિસેસભાવઞાપનત્થં **મહાનિદ્દેસે** (મહાનિ॰ ૧૫૦) આગતા સબ્બાપિ પુચ્છા અત્થુદ્ધારનયેન દસ્સેતિ ''**પુચ્છા ચ નામેસા**''તિઆદિના. અદિટ્ઠં જોતીયતિ એતાયાતિ **અદિટ્ઠજોતના**. દિટ્ઠં સંસન્દીયતિ એતાયાતિ **દિટ્ઠસંસન્દના**. સંસન્દનઞ્ચ સાકચ્છાવસેન વિનિચ્છયકરણં. વિમતિં છિન્દતિ એતાયાતિ **વિમતિચ્છેદના**. અનુમતિયા પુચ્છા **અનુમતિપુચ્છા**. ''તં કિં મઞ્ઞથ, ભિક્ખવે''તિઆદિ પુચ્છાય ''કા તુમ્હાકં અનુમતી''તિ અનુમતિ પુચ્છિતા હોતિ. **કથેતુકમ્યતાપુચ્છા**તિ કથેતુકમ્યતાય પુચ્છા. **લક્ખણ**ન્તિ ઞાતું ઇચ્છિતો યો કોચિ સભાવો. **અઞ્ઞાત**ન્તિ યેન કેનચિ ઞાણેન અઞ્ઞાતભાવમાહ. **અદિટ્ઠ**ન્તિ દસ્સનભૂતેન ઞાણેન પચ્ચક્ખં વિય અદિટ્ઠં. **અતુલિત**ન્તિ ''એત્તકં એત''ન્તિ તુલાભૂતેન અતુલિતતં. **અતીરિત**ન્તિ તીરણભૂતેન અકતઞાણકિરિયાસમાપનતં. **અવિભૂત**ન્તિ ઞાણસ્સ અપાકટભાવં. **અવિભાવિત**ન્તિ ઞાણેન અપાકટકતભાવં.

યેહિ ગુણવિસેસેહિ નિમિત્તભૂતેહિ ભગવતિ ''તથાગતો''તિ અયં સમઞ્ઞા પવત્તા, તંદસ્સનત્થં ''**અટ્ઠહિ કારણેહિ ભગવા તથાગતો**''તિઆદિ વુત્તં. ગુણવિસેસનેમિત્તિકાનેવ હિ ભગવતો સબ્બાનિ નામાનિ. યથાહ –

''અસઙ્ખ્યેય્યાનિ નામાનિ, સગુણેન મહેસિનો;

ગુણેન નામમુદ્ધેય્યં, અપિ નામસહસ્સતો''તિ. (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૧૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૭૬);

તથા આગતોતિ એત્થ આકારનિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો **તથા**-સદ્દો. સામઞ્ઞજોતનાપિ હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતીતિ. પટિપદાગમનત્થો **આગત**-સદ્દો, ન ઞાણગમનત્થો ''તથલક્ખણં આગતો''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૨; સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૩.૭૮; અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૭૦; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૧૮) વિય, નાપિ કાયગમનત્થો ''આગતો ખો મહાસમણો, મગધાનં ગિરિબ્બજ''ન્તિઆદીસુ (મહાવ॰ ૬૩) વિય. તત્થ યદાકારનિયમનવસેન ઓપમ્મસમ્પટિપાદનત્થો તથા-સદ્દો, તંકરુણાપધાનત્તા મહાકરુણામુખેન પુરિમબુદ્ધાનં આગમનપ્પટિપદં ઉદાહરણવસેન સામઞ્ઞતો દસ્સેન્તો યં-તં-સદ્દાનં એકન્તસમ્બન્ધભાવતો ''**યથા સબ્બલોક... પે॰... આગતા**''તિ સાધારણતો વત્વા પુન તં પટિપદં **મહાપધાનસુત્તા**દીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧ આદયો) સમ્બહુલનિદ્દેસેન સુપાકટાનં આસન્નાનઞ્ચ વિપસ્સિઆદીનં છન્નં સમ્માસમ્બુદ્ધાનં વસેન નિદસ્સેન્તો ''**યથા વિપસ્સી ભગવા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **યેન અભિનીહારેના**તિ મનુસ્સત્તલિઙ્ગસમ્પત્તિહેતુસત્થુદસ્સનપબ્બજ્જાઅભિઞ્ઞાદિગુણસમ્પત્તિઅધિકારચ્છન્દાનં વસેન અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતેન મહાપણિધાનેન. સબ્બેસઞ્હિ બુદ્ધાનં કાયપ્પણિધાનં ઇમિનાવ અભિનીહારેન સમિજ્ઝતીતિ. એવં મહાભિનીહારવિસેસેન ''તથાગતો''તિ પદસ્સ અત્થં દસ્સેત્વા ઇદાનિ પારમિપૂરણવસેન દસ્સેતું – ''**યથા વિપસ્સી ભગવા...પે॰... કસ્સપો ભગવા દાનપારમિં પૂરેત્વા**''તિઆદિમાહ.

એત્થ ચ સુત્તન્તિકાનં મહાબોધિપ્પટિપદાય કોસલ્લજનનત્થં કા પનેતા પારમિયો, કેનટ્ઠેન પારમિયો, કતિવિધા ચેતા, કો તાસં કમો, કાનિ લક્ખણરસપચ્ચુપટ્ઠાનપદટ્ઠાનાનિ, કો પચ્ચયો, કો સંકિલેસો, કિં વોદાનં, કો પટિપક્ખો, કા પટિપત્તિ, કો વિભાગો, કો સઙ્ગહો, કો સમ્પાદનૂપાયો, કિત્તકેન કાલેન સમ્પાદનં, કો આનિસંસો, કિઞ્ચેતાસં ફલન્તિ પારમીસુ અયં વિત્થારકથા વેદિતબ્બા. સા પનેસા ઇચ્છન્તેન **દીઘાગમટીકાયં** (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા, ન ઇધ દસ્સિતા. યથાવુત્તાય પટિપદાય યથાવુત્તવિભાગાનં પારમીનં પૂરિતભાવં સન્ધાયાહ – ''**સમતિંસ પારમિયો પૂરેત્વા**''તિ.

સતિપિ મહાપરિચ્ચાગાનં દાનપારમિભાવે પરિચ્ચાગવિસેસભાવદસ્સનત્થઞ્ચેવ સુદુક્કરભાવદસ્સનત્થઞ્ચ મહાપરિચ્ચાગેહિ વિસું ગહણં. તતોયેવ ચ અઙ્ગપરિચ્ચાગતો વિસું નયનપરિચ્ચાગગ્ગહણં, પરિચ્ચાગભાવસામઞ્ઞેપિ ધનરજ્જપરિચ્ચાગતો પુત્તદારપરિચ્ચાગગ્ગહણઞ્ચ કતં. ગતપચ્ચાગતિકવત્તસઙ્ખાતાય પુબ્બભાગપ્પટિપદાય સદ્ધિં અભિઞ્ઞાસમાપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બયોગો**. દાનાદીસુયેવ સાતિસયપ્પટિપત્તિનિપ્ફાદનં **પુબ્બચરિયા**, યા વા ચરિયાપિટકસઙ્ગહિતા. ''અભિનીહારો પુબ્બયોગો, દાનાદિપ્પટિપત્તિ વા કાયવિવેકવસેન એકચરિયા વા પુબ્બચરિયા''તિ કેચિ. દાનાદીનઞ્ચેવ અપ્પિચ્છતાદીનઞ્ચ સંસારનિબ્બાનેસુ આદીનવાનિસંસાનઞ્ચ વિભાવનવસેન સત્તાનં બોધિત્તયે પતિટ્ઠાપનપરિપાચનવસેન ચ પવત્તા કથા **ધમ્મક્ખાનં**. ઞાતીનં અત્થચરિયા **ઞાતત્થચરિયા**. સાપિ કરુણાયનવસેનેવ. **આદિ**-સદ્દેન લોકત્થચરિયાદયો સઙ્ગણ્હાતિ. કમ્મસ્સકતઞાણવસેન અનવજ્જકમ્માયતનસિપ્પાયતનવિજ્જાટ્ઠાનપરિચયવસેન ખન્ધાયતનાદિપરિચયવસેન લક્ખણત્તયતીરણવસેન ચ ઞાણચારો **બુદ્ધિચરિયા**. સા પન અત્થતો પઞ્ઞાપારમીયેવ, ઞાણસમ્ભારદસ્સનત્થં વિસું ગહણં. **કોટી**તિ પરિયન્તો, ઉક્કંસોતિ અત્થો. ચત્તારો સતિપટ્ઠાને ભાવેત્વાતિ સમ્બન્ધો. તત્થ **ભાવેત્વા**તિ ઉપ્પાદેત્વા. **બ્રૂહેત્વા**તિ વડ્ઢેત્વા. સતિપટ્ઠાનાદિગ્ગહણેન આગમનપ્પટિપદં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેતિ. વિપસ્સનાસહગતા એવ વા

સતિપટ્ઠાનાદયો દટ્ઠબ્બા. એત્થ ચ ‘‘યેન અભિનીહારેના’’તિઆદિના આગમનપ્પટિપદાય આદિં દસ્સેતિ, ‘‘દાનપારમિ’’ન્તિઆદિના મજ્ઝં, ‘‘ચત્તારો સતિપટ્ઠાને’’તિઆદિના પરિયોસાનન્તિ વેદિતબ્બં.

સમ્પતિજાતોતિ મુહુત્તજાતો નિક્ખન્તમત્તો. નિક્ખન્તમત્તઞ્હિ મહાસત્તં પઠમં બ્રહ્માનો સુવણ્ણજાલેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, તેસં હત્થતો ચત્તારો મહારાજાનો અજિનપ્પવેણિયા, તેસં હત્થતો મનુસ્સા દુકૂલચુમ્બટકેન પટિગ્ગણ્હિંસુ, મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પથવિયં પતિટ્ઠિતો. **યથાહા**તિઆદિના મહાપદાનદેસનાય વુત્તવચનં નિદસ્સેતિ. **સેતમ્હિ છત્તે**તિ દિબ્બસેતચ્છત્તે. **અનુધારિયમાને**તિ ધારિયમાને. એત્થ ચ છત્તગ્ગહણેનેવ ખગ્ગાદીનિ પઞ્ચ કકુધભણ્ડાનિ વુત્તાનેવાતિ દટ્ઠબ્બં. ખગ્ગતાલવણ્ટમોરહત્થકવાલબીજનિઉણ્હીસપટ્ટાપિ હિ છત્તેન સહ તદા ઉપટ્ઠિતા અહેસું. છત્તાદીનિયેવ ચ તદા પઞ્ઞાયિંસુ, ન છત્તાદિગ્ગાહકા. **સબ્બા ચ દિસા**તિ દસ દિસા, નયિદં સબ્બદિસાવિલોકનં સત્તપદવીતિહારુત્તરકાલં. મહાસત્તો હિ મનુસ્સાનં હત્થતો મુચ્ચિત્વા પુરત્થિમં દિસં ઓલોકેસિ, તત્થ દેવમનુસ્સા ગન્ધમાલાદીહિ પૂજયમાના, ‘‘મહાપુરિસ, ઇધ તુમ્હેહિ સદિસોપિ નત્થિ, કુતો ઉત્તરિતરો’’તિ આહંસુ. એવં ચતસ્સો દિસા ચતસ્સો અનુદિસા હેટ્ઠા ઉપરીતિ સબ્બા દિસા અનુવિલોકેત્વા સબ્બત્થ અત્તના સદિસં અદિસ્વા ‘‘અયં ઉત્તરા દિસા’’તિ સત્તપદવીતિહારેન અગમાસિ. **આસભિન્તિ** ઉત્તમં. **અગ્ગો**તિ સબ્બપઠમો. **જેટ્ઠો**તિ **સેટ્ઠો**તિ ચ તસ્સેવ વેવચનં. **અયમન્તિમા જાતિ, નત્થિ દાનિ પુનબ્ભવો**તિ ઇમસ્મિં અત્તભાવે પત્તબ્બં અરહત્તં બ્યાકાસિ. “**અનેકેસં વિસેસાધિગમાનં પુબ્બનિમિત્તભાવેના**”તિ સંખિત્તેન વુત્તમત્થં “**યઞ્હી**”તિઆદિના વિત્થારતો દસ્સેતિ. તત્થ **એત્થા**તિ –

> ‘‘અનેકસાખઞ્ચ સહસ્સમણ્ડલં,
> છત્તં મરૂ ધારયુમન્તલિક્ખે;
> સુવણ્ણદણ્ડા વીતિપતન્તિ ચામરા,
> ન દિસ્સરે ચામરછત્તગાહકા’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૯૩) –

ઇમિસ્સા ગાથાય. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણમેવ સબ્બત્થ અપ્પટિહતચારતાય અનાવરણઞાણન્તિ આહ – “**સબ્બઞ્ઞુતાનાવરણઞાણપટિલાભસ્સા**”તિ. **તથા અયં ભગવાપિ ગતો…પે॰… પુબ્બનિમિત્તભાવેના**તિ એતેન અભિજાતિયં ધમ્મતાવસેન ઉપ્પજ્જનકવિસેસા સબ્બબોધિસત્તાનં સાધારણાતિ દસ્સેતિ. પારમિતાનિસ્સન્દા હિ તેતિ.

વિક્કમીતિ અગમાસિ. **મરૂ**તિ દેવા. **સમા**તિ વિલોકનસમતાય સમા સદિસિયો. મહાપુરિસો હિ યથા એકં દિસં વિલોકેસિ, એવં સેસદિસાપિ, ન કત્થચિ વિલોકને વિબન્ધો તસ્સ અહોસીતિ. **સમા**તિ વા વિલોકેતું યુત્તાતિ અત્થો. ન હિ તદા બોધિસત્તસ્સ વિરૂપબીભચ્છવિસમરૂપાનિ વિલોકેતું અયુત્તાનિ દિસાસુ ઉપટ્ઠહન્તીતિ.

‘‘એવં તથા ગતો’’તિ કાયગમનટ્ઠેન ગતસદ્દેન તથાગતસદ્દં નિદ્દિસિત્વા ઇદાનિ ઞાણગમનટ્ઠેન તં દસ્સેતું – “**અથ વા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **નેક્ખમ્મેના**તિ અલોભપ્પધાનેન કુસલચિત્તુપ્પાદેન. કુસલા હિ ધમ્મા ઇધ નેક્ખમ્મં, ન પબ્બજ્જાદયો. ‘‘પઠમજ્ઝાનેના’’તિ ચ વદન્તિ. **પહાયા**તિ પજહિત્વા. **ગતો** અધિગતો, પટિપન્નો ઉત્તરિવિસેસન્તિ અત્થો. **પહાયા**તિ વા પહાનહેતુ, પહાનલક્ખણં વા. હેતુલક્ખણત્થો હિ અયં પહાયસદ્દો. કામચ્છન્દાદિપ્પહાનહેતુકઞ્હિ ‘‘ગતો’’તિ એત્થ વુત્તં ગમનં અવબોધો, પટિપત્તિ એવ વા કામચ્છન્દાદિપ્પહાનેન ચ લક્ખીયતિ. એસ નયો **પદાલેત્વા**તિઆદીસુપિ. **અબ્યાપાદેના**તિ મેત્તાય. **આલોકસઞ્ઞાયા**તિ વિભૂતં કત્વા

મનસિકરણેન ઉપટ્ઠિતઆલોકસઞ્ઞાનનેન. **અવિક્ખેપેના**તિ સમાધિના. **ધમ્મવવત્થાનેના**તિ કુસલાદિધમ્માનં યાથાવનિચ્છયેન. ''સપ્પચ્ચયનામરૂપવવત્થાનેના''તિપિ વદન્તિ. એવં કામચ્છન્દાદિનીવરણપ્પહાનેન ''અભિજ્ઝં લોકે પહાયા''તિઆદિના (વિભ॰ ૫૦૮) વુત્તાય પઠમજ્ઝાનસ્સ પુબ્બભાગપ્પટિપદાય ભગવતો તથાગતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ સહ ઉપાયેન અટ્ઠહિ સમાપત્તીહિ અટ્ઠારસહિ ચ મહાવિપસ્સનાહિ તં દસ્સેતું – "**ઞાણેના**"તિઆદિમાહ. નામરૂપપરિગ્ગહકઙ્ખાવિતરણાનઞ્હિ વિબન્ધભૂતસ્સ મોહસ્સ દૂરીકરણેન ઞાતપરિઞ્ઞાયં ઠિતસ્સ અનિચ્ચસઞ્ઞાદયો સિજ્ઝન્તિ, તથા ઝાનસમાપત્તીસુ અભિરતિનિમિત્તેન પામોજ્જેન તત્થ અનભિરતિયા વિનોદિતાય ઝાનાદીનં સમધિગમોતિ સમાપત્તિવિપસ્સનાનં અરતિવિનોદનઅવિજ્જાપદાલનાદિઉપાયો, ઉપ્પટિપાટિનિદ્દેસો પન નીવરણસભાવાય અવિજ્જાય હેટ્ઠા નીવરણેસુપિ સઙ્ગહદસ્સનત્થન્તિ દટ્ઠબ્બો. સમાપત્તિવિહારપ્પવેસવિબન્ધનેન નીવરણાનિ કવાટસદિસાનીતિ આહ – "**નીવરણકવાટં ઉગ્ઘાટેત્વા**"તિ.

''રત્તિં વિતક્કેત્વા વિચારેત્વા દિવા કમ્મન્તે પયોજેતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૧) વુત્તટ્ઠાને વિતક્કવિચારા ધૂમાયના અધિપ્પેતાતિ આહ – "**વિતક્કવિચારધૂમ**"ન્તિ. કિઞ્ચાપિ પઠમજ્ઝાનૂપચારેયેવ દુક્ખં, ચતુત્થજ્ઝાનોપચારેયેવ ચ સુખં પહીયતિ, અતિસયપ્પહાનં પન સન્ધાયાહ – "**ચતુત્થજ્ઝાનેન સુખદુક્ખં પહાયા**"તિ. **રૂપસઞ્ઞા**તિ સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ ચેવ તદારમ્મણાનિ ચ વુત્તાનિ. રૂપાવચરજ્ઝાનમ્પિ હિ ''રૂપ''ન્તિ વુચ્ચતિ ઉત્તરપદલોપેન ''રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૮; ૩.૩૧૨; ધ॰ સ॰ ૨૪૮; પટિ॰ મ॰ ૧.૨૦૯). તસ્સ આરમ્મણમ્પિ કસિણરૂપં ''રૂપ''ન્તિ વુચ્ચતિ પુરિમપદલોપેન ''બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૭૩-૧૭૪; મ॰ નિ॰ ૨.૨૪૯; ધ॰ સ॰ ૨૪૪-૨૪૫). તસ્મા ઇધ રૂપે રૂપજ્ઝાને તંસહગતસઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞાતિ એવં સઞ્ઞાસીસેન રૂપાવચરજ્ઝાનાનિ વુત્તાનિ. રૂપં સઞ્ઞા અસ્સાતિ રૂપસઞ્ઞં, રૂપસ્સ નામન્તિ વુત્તં હોતિ. એવં પથવીકસિણાદિભેદસ્સ તદારમ્મણસ્સ ચેતં અધિવચનન્તિ વેદિતબ્બં. **પટિઘસઞ્ઞા**તિ ચક્ખાદીનં વત્થૂનં રૂપાદીનં આરમ્મણાનઞ્ચ પટિઘાતેન પટિહનનેન વિસયિવિસયસમોધાને સમુપ્પન્ના દ્વિપઞ્ચવિઞ્ઞાણસહગતા સઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા. **નાનત્તસઞ્ઞાયો**તિ નાનત્તે ગોચરે પવત્તા સઞ્ઞા, નાનત્તા વા સઞ્ઞા નાનત્તસઞ્ઞા, અટ્ઠ કામાવચરકુસલસઞ્ઞા, દ્વાદસ અકુસલસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકુસલવિપાકસઞ્ઞા, દ્વે અકુસલવિપાકસઞ્ઞા, એકાદસ કામાવચરકિરિયસઞ્ઞાતિ એતાસં ચતુચત્તાલીસસઞ્ઞાનમેતં અધિવચનં. એતા હિ યસ્મા રૂપસઞ્ઞાદિભેદે નાનત્તે નાનાસભાવે ગોચરે પવત્તન્તિ, યસ્મા ચ નાનત્તા નાનાસભાવા અઞ્ઞમઞ્ઞં અસદિસા, તસ્મા "**નાનત્તસઞ્ઞા**"તિ વુચ્ચન્તિ.

અનિચ્ચસ્સ, અનિચ્ચન્તિ વા અનુપસ્સના **અનિચ્ચાનુપસ્સના**, તેભૂમકધમ્માનં અનિચ્ચતં ગહેત્વા પવત્તાય અનુપસ્સનાયેતં નામં. **નિચ્ચસઞ્ઞ**ન્તિ સઙ્ખતધમ્મે ''નિચ્ચા સસ્સતા''તિ પવત્તં મિચ્છાસઞ્ઞં. સઞ્ઞાસીસેન દિટ્ઠિચિત્તાનમ્પિ ગહણં દટ્ઠબ્બં. એસ નયો ઇતો પરેસુપિ. **નિબ્બિદાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારેસુ નિબ્બિજ્જનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નન્દિ**ન્તિ સપ્પીતિકતણ્હં. **વિરાગાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારેસુ વિરજ્જનાકારેન પવત્તાય અનુપસ્સનાય. **નિરોધાનુપસ્સનાયા**તિ સઙ્ખારાનં નિરોધસ્સ અનુપસ્સનાય. ''તે સઙ્ખારા નિરુજ્ઝન્તિયેવ, આયતિં સમુદયવસેન ન ઉપ્પજ્જન્તી''તિ એવં વા અનુપસ્સના નિરોધાનુપસ્સના. તેનેવાહ – ''નિરોધાનુપસ્સનાય નિરોધેતિ, નો સમુદેતી''તિ. મુચ્ચિતુકમ્યતા હિ અયં બલપ્પત્તાતિ. પટિનિસ્સજ્જનાકારેન પવત્તા અનુપસ્સના **પટિનિસ્સગ્ગાનુપસ્સના**. પટિસઙ્ખા સન્તિટ્ઠના હિ અયં. **આદાન**ન્તિ નિચ્ચાદિવસેન ગહણં. સન્તતિસમૂહકિચ્ચારમ્મણાનં વસેન એકત્તગ્ગહણં **ઘનસઞ્ઞા. આયૂહનં** અભિસઙ્ખરણં. અવત્થાવિસેસાપત્તિ **વિપરિણામો. ધુવસઞ્ઞ**ન્તિ થિરભાવગ્ગહણં. **નિમિત્ત**ન્તિ સમૂહાદિઘનવસેન સકિચ્ચપરિચ્છેદતાય ચ સઙ્ખારાનં

સવિગ્ગહગ્ગહણં. **પણિધિન્તિ** રાગાદિપણિધિં. સા પનત્થતો તણ્હાવસેન સઙ્ખારેસુ નન્દિતા. **અભિનિવેસન્તિ** અત્તાનુદિટ્ઠિં.

અનિચ્ચદુક્ખાદિવસેન સબ્બધમ્મતીરણં **અધિપઞ્ઞાધમ્મવિપસ્સના**. **સારાદાનાભિનિવેસન્તિ** અસારે સારગ્ગહણવિપલ્લાસં. ઇસ્સરકુત્તાદિવસેન લોકો સમુપ્પન્નોતિ અભિનિવેસો **સમ્મોહાભિનિવેસો** . કેચિ પન ''અહોસિં નુ ખો અહમતીતમદ્ધાનન્તિઆદિના પવત્તસંસયાપત્તિ સમ્મોહાભિનિવેસો''તિ વદન્તિ. સઙ્ખારેસુ લેણતાણભાવગ્ગહણં **આલયાભિનિવેસો**. ''આલયરતા આલયસમ્મુદિતા''તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૬૪; મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૧; ૨.૩૩૭; સં॰ નિ॰ ૧.૧૭૨; મહાવ॰ ૭) વચનતો આલયો તણ્હા, સાયેવ ચક્ખાદીસુ રૂપાદીસુ ચ અભિનિવેસવસેન પવત્તિયા આલયાભિનિવેસોતિ કેચિ. ''એવંવિધા સઙ્ખારા પટિનિસ્સજ્જીયન્તી''તિ પવત્તં ઞાણં **પટિસઙ્ખાનુપસ્સના**. વટ્ટતો વિગતત્તા વિવટ્ટં, નિબ્બાનં. તત્થ આરમ્મણકરણસઙ્ખાતેન અનુપસ્સનેન પવત્તિયા **વિવટ્ટાનુપસ્સના**, ગોત્રભૂ. **સંયોગાભિનિવેસન્તિ** સંયુજ્જનવસેન સઙ્ખારેસુ અભિનિવિસનં. **દિટ્ઠેકટ્ઠેતિ** દિટ્ઠિયા સહજાતેકટ્ઠે પહાનેકટ્ઠે ચ. **ઓળારિકેતિ** ઉપરિમગ્ગવજ્ઝે કિલેસે અપેક્ખિત્વા વુત્તં, અઞ્ઞથા દસ્સનપહાતબ્બાપિ દુતિયમગ્ગવજ્ઝેહિ ઓળારિકાતિ. **અણુસહગતેતિ** અણુભૂતે. ઇદં હેટ્ઠિમમગ્ગવજ્ઝે અપેક્ખિત્વા વુત્તં. **સબ્બકિલેસેતિ** અવસિટ્ઠસબ્બકિલેસે. ન હિ પઠમાદિમગ્ગેહિપિ પહીના કિલેસા **પુન** પહીયન્તીતિ.

કક્ખળત્તં કથિનભાવો. **પગ્ઘરણં** દ્રવભાવો. લોકિયવાયુના ભસ્તાય વિય યેન તંતંકલાપસ્સ ઉદ્ધુમાયનં, થદ્ધભાવો વા, તં **વિત્થમ્ભનં**. વિજ્જમાનેપિ કલાપન્તરભૂતાનં કલાપન્તરભૂતેહિ ફુટ્ઠભાવે તંતંભૂતવિવિત્તતા રૂપપરિયન્તો આકાસોતિ યેસં યો પરિચ્છેદો, તેહિ સો અસમ્ફુટ્ઠોવ, અઞ્ઞથા ભૂતાનં પરિચ્છેદભાવો ન સિયા બ્યાપિતભાવાપત્તિતો. યસ્મિં કલાપે ભૂતાનં પરિચ્છેદો, તેહિ અસમ્ફુટ્ઠભાવો **અસમ્ફુટ્ઠલક્ખણં**. તેનાહ – ભગવા **આકાસધાતુનિદ્દેસે** (ધ॰ સ॰ ૬૩૭) ''અસમ્ફુટ્ઠો ચતૂહિ મહાભૂતેહી''તિ.

વિરોધિપચ્ચયસન્નિપાતે વિસદિસુપ્પત્તિ **રુપ્પનં**. ચેતનાપધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્માનં ચેતનાવસેનેતં વુત્તં – ''**સઙ્ખારાનં અભિસઙ્ખરણલક્ખણ**''ન્તિ. તથા હિ સુત્તન્તભાજનીયે **સઙ્ખારક્ખન્ધવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૯૨) ''ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના''તિઆદિના ચેતનાવ વિભત્તા. અભિસઙ્ખરલક્ખણા ચ ચેતના. યથાહ – ''તત્થ કતમો પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારો, કુસલા ચેતના કામાવચરા''તિઆદિ. **ફરણં** સવિપ્ફારિકતા. **અસ્સદ્ધિયેતિ** અસ્સદ્ધિયહેતુ. નિમિત્તત્થે ભુમ્મં. એસ નયો **કોસજ્જેતિઆદીસુ**. **વૂપસમલક્ખણન્તિ** કાયચિત્તપરિળાહૂપસમલક્ખણં. લીનુદ્ધચ્ચરહિતે અધિચિત્તે પવત્તમાને પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ અબ્યાવટતાય અજ્ઝુપેક્ખનં **પટિસઙ્ખાનં** પક્ખપાતુપચ્છેદતો.

મુસાવાદાદીનં વિસંવાદનાદિકિચ્ચતાય લૂખાનં અપરિગ્ગાહકાનં પટિપક્ખભાવતો પરિગ્ગાહકસભાવા **સમ્માવાચા**, સિનિદ્ધભાવતો સમ્પયુત્તધમ્મે સમ્માવાચાપચ્ચયસુભાસિતાનં સોતારઞ્ચ પુગ્ગલં પરિગ્ગણ્હાતીતિ સા **પરિગ્ગહલક્ખણા**. કાયિકકિરિયા કિઞ્ચિ કત્તબ્બં સમુટ્ઠાપેતિ, સયઞ્ચ સમુટ્ઠહનં ઘટનં હોતીતિ સમ્માકમ્મન્તસઙ્ખાતા વિરતીપિ **સમુટ્ઠાનલક્ખણા** દટ્ઠબ્બા, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા ઉક્ખિપનં સમુટ્ઠાપનં કાયિકકિરિયાય ભારુક્ખિપનં વિય. જીવમાનસ્સ સત્તસ્સ, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા જીવિતિન્દ્રિયપવત્તિયા, આજીવસ્સેવ વા સુદ્ધિ **વોદાનં**. ''સઙ્ખારા''તિ ઇધ ચેતના અધિપ્પેતાતિ વુત્તં – ''**સઙ્ખારાનં ચેતનાલક્ખણ**''ન્તિ. **નમનં** આરમ્મણાભિમુખભાવો. **આયતનં** પવત્તનં. આયતનવસેન હિ આયસઙ્ખાતાનં ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિ. **તણ્હાય હેતુલક્ખણન્તિ** વટ્ટસ્સ જનકહેતુભાવો, મગ્ગસ્સ પન નિબ્બાનસમ્પાપકત્તન્તિ અયમેતેસં વિસેસો.

તથલક્ખણં અવિપરીતસભાવો. **એકરસો** અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તનં અનૂનાધિકભાવો. **યુગનદ્ધા** સમથવિપસ્સનાવ. ''સદ્ધાપઞ્ઞા પગ્ગહાવિક્ખેપા''તિપિ વદન્તિ. **ખયો**તિ કિલેસક્ખયો મગ્ગો. અનુપ્પાદપરિયોસાનતાય **અનુપ્પાદો** ફલં. **પસ્સદ્ધિ** કિલેસવૂપસમો. **છન્દસ્સા**તિ કત્તુકામતાછન્દસ્સ. **મૂલલક્ખણં** પતિટ્ઠાભાવો. **સમુટ્ઠાનલક્ખણં** આરમ્મણપ્પટિપાદકતાય સમ્પયુત્તધમ્માનં ઉપ્પત્તિહેતુતા. **સમોધાનં** વિસયાદિસન્નિપાતેન ગહેતબ્બાકારો, યા સઙ્ગતીતિ વુચ્ચતિ. સમં, સહ ઓદહન્તિ અનેન સમ્પયુત્તધમ્માતિ વા **સમોધાનં**, ફસ્સો. સમોસરન્તિ સન્નિપતન્તિ એત્થાતિ **સમોસરણં**. વેદનાય વિના અપ્પવત્તમાના સમ્પયુત્તધમ્મા વેદનાનુભવનનિમિત્તં સમોસટા વિય હોન્તીતિ એવં વુત્તં. ગોપાનસીનં કૂટં વિય સમ્પયુત્તાનં પામોક્ખભાવો **પમુખલક્ખણં**. તતો, તેસં વા સમ્પયુત્તધમ્માનં ઉત્તરિ પધાનન્તિ **તતુત્તરિ**. પઞ્ઞુત્તરા હિ કુસલા ધમ્મા. **વિમુત્તિયા**તિ ફલસ્સ. તઞ્હિ સીલાદિગુણસારસ્સ પરમુક્કંસભાવેન **સારં**. અયઞ્ચ લક્ખણવિભાગો છધાતુપઞ્ચઞાણઙ્ગાદિવસેન તંતંસુત્તપદાનુસારેન પોરાણટ્ઠકથાયં આગતનયેન ચ કતોતિ દટ્ઠબ્બં. તથા હિ પુબ્બે વુત્તોપિ કોચિ ધમ્મો પરિયાયન્તરપ્પકાસનત્થં પુન દસ્સિતો, તતો એવ ચ ''છન્દમૂલકા કુસલા ધમ્મા મનસિકારસમુટ્ઠાના ફસ્સસમોધાના વેદનાસમોસરણા''તિ, ''પઞ્ઞુત્તરા કુસલા ધમ્મા''તિ, ''વિમુત્તિસારમિદં બ્રહ્મચરિય''ન્તિ, ''નિબ્બાનોગધઞ્હિ, આવુસો, બ્રહ્મચરિયં નિબ્બાનપરિયોસાન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૫૧૨) ચ સુત્તપદાનં વસેન ''છન્દસ્સ મૂલલક્ખણ''ન્તિઆદિ વુત્તં.

તથધમ્મા નામ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ અવિપરીતસભાવત્તા. **તથાનિ** તંસભાવત્તા, **અવિતથાનિ** અમુસાસભાવત્તા, **અનઞ્ઞથાનિ** અઞ્ઞાકારરહિતત્તા. **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો**તિ જાતિપચ્ચયા સમ્ભૂતં હુત્વા સહિતસ્સ અત્તનો પચ્ચયાનુરૂપસ્સ ઉદ્ધં ઉદ્ધં આગતભાવો, અનુપવત્તત્થોતિ અત્થો. અથ વા સમ્ભૂતટ્ઠો ચ સમુદાગતટ્ઠો ચ સમ્ભૂતસમુદાગતટ્ઠો, ન જાતિતો જરામરણં ન હોતિ, ન ચ જાતિં વિના અઞ્ઞતો હોતીતિ **જાતિપચ્ચયસમ્ભૂતટ્ઠો**, ઇત્થઞ્ચ જાતિતો સમુદાગચ્છતીતિ **જાતિપચ્ચયસમુદાગતટ્ઠો**. યા યા જાતિ યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, તદનુરૂપં પાતુભાવોતિ અત્થો. **અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો**તિ એત્થાપિ ન અવિજ્જા સઙ્ખારાનં પચ્ચયો ન હોતિ, ન ચ અવિજ્જં વિના સઙ્ખારા ઉપ્પજ્જન્તિ. યા યા અવિજ્જા યેસં યેસં સઙ્ખારાનં યથા યથા પચ્ચયો હોતિ, અયં અવિજ્જાય સઙ્ખારાનં પચ્ચયટ્ઠો, પચ્ચયભાવોતિ અત્થો.

ભગવા તં જાનાતિ પસ્સતીતિ સમ્બન્ધો. **તેના**તિ ભગવતા. તં વિભજ્જમાનન્તિ યોજેતબ્બં. **તન્તિ** રૂપાયતનં. **ઇટ્ઠાનિટ્ઠાદીતિ આદિ**-સદ્દેન મજ્ઝત્તં સઙ્ગણ્હાતિ, તથા અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નપરિત્તઅજ્ઝત્તબહિદ્ધાતદુભયાદિભેદં. **લબ્ભમાનકપદવસેના**તિ ''રૂપાયતનં દિટ્ઠં, સદ્દાયતનં સુતં, ગન્ધાયતનં રસાયતનં ફોટ્ઠબ્બાયતનં મુતં, સબ્બં રૂપં મનસા વિઞ્ઞાત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૯૬૬) વચનતો દિટ્ઠપદઞ્ચ વિઞ્ઞાતપદઞ્ચ રૂપારમ્મણે લબ્ભતિ. **અનેકેહિ નામેહી**તિ ''રૂપારમ્મણં ઇટ્ઠં અનિટ્ઠં મજ્ઝત્તં પરિત્તં અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા દિટ્ઠં વિઞ્ઞાતં રૂપં રૂપાયતનં રૂપધાતુ વણ્ણનિભા સનિદસ્સનં સપ્પટિઘં નીલં પીતક''ન્તિ એવમાદીહિ અનેકેહિ નામેહિ. **તેરસહિ વારેહી**તિ રૂપકણ્ડે આગતે તેરસ નિદ્દેસવારે સન્ધાયાહ. **દ્વેપઞ્ઞાસાય નયેહી**તિ એકેકસ્મિં વારે ચતુન્નં ચતુન્નં વવત્થાપનનયાનં વસેન દ્વિપઞ્ઞાસાય નયેહિ. **તથમેવા**તિ અવિપરીતદસ્સિતાય અપ્પટિવત્તિયદેસનતાય ચ તથમેવ હોતિ. **જાનામિ અબ્ભઞ્ઞાસિ**ન્તિ વત્તમાનાતીતકાલેસુ ઞાણપ્પવત્તિદસ્સનેન અનાગતેપિ ઞાણપ્પવત્તિ વુત્તાયેવાતિ દટ્ઠબ્બા. **વિદિત**-સદ્દો અનામટ્ઠકાલવિસેસો વેદિતબ્બો ''દિટ્ઠં સુતં મુત''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૮૮; મ॰ નિ॰ ૧.૭-૮; સં॰ નિ॰ ૩.૨૦૮; અ॰ નિ॰ ૪.૨૩) વિય. **ન ઉપટ્ઠાસી**તિ અત્તત્તનિયવસેન ન ઉપગઞ્છિ . યથા રૂપારમ્મણાદયો ધમ્મા યંસભાવા

યંપકારા ચ, તથા ને પસ્સતિ જાનાતિ ગચ્છતીતિ **તથાગતો**તિ એવં પદસમ્ભવો વેદિતબ્બો. કેચિ પન ‘‘નિરુત્તિનયેન **પિસોદરાદિપક્ખેપેન** વા દસ્સીસદ્દસ્સ લોપં, આગત-સદ્દસ્સ ચાગમં કત્વા તથાગતો’’તિ વણ્ણેન્તિ.

યં રત્તિન્તિ યસ્સં રત્તિયં. અચ્ચન્તસંયોગે ચેતં ઉપયોગવચનં. **તિણ્ણં મારાન**ન્તિ કિલેસાભિસઙ્ખારદેવપુત્તસઙ્ખાતાનં તિણ્ણં મારાનં. **અનુપવજ્જ**ન્તિ નિદ્દોસતાય ન ઉપવજ્જં. **અનૂન**ન્તિ પક્ખિપિતબ્બાભાવેન ન ઊનં. **અનધિક**ન્તિ અપનેતબ્બાભાવેન ન અધિકં. **સબ્બાકારપરિપુણ્ણ**ન્તિ અત્થબ્યઞ્જનાદિસમ્પત્તિયા સબ્બાકારેન પરિપુણ્ણં. **નો અઞ્ઞથા**તિ ‘‘તથેવા’’તિ વુત્તમેવત્થં બ્યતિરેકેન સમ્પાદેતિ. તેન યદત્થં ભાસિતં, તદત્થનિપ્ફાદનતો યથા ભાસિતં ભગવતા, તથેવાતિ અવિપરીતદેસનતં દસ્સેતિ. **ગદત્થો**તિ એતેન તથં ગદતીતિ **તથાગતો**તિ દ-કારસ્સ ત-કારં કત્વા નિરુત્તિનયેન વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. તથા ગતમસ્સાતિ તથાગતો. **ગત**ન્તિ ચ કાયસ્સ વાચાય વા પવત્તીતિ અત્થો. **તથા**તિ ચ વુત્તે યં-તં-સદ્દાનં અબ્યભિચારિતસમ્બન્ધતાય યથાતિ અયમત્થો ઉપટ્ઠિતોયેવ હોતિ. કાયવાચાકિરિયાનઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞાનુલોમેન વચનિચ્છાયં કાયસ્સ વાચા, વાચાય ચ કાયો સમ્બન્ધભાવેન ઉપતિટ્ઠતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો આહ – ‘‘**ભગવતો હી**’’તિઆદિ. ઇમસ્મિં પન અત્થે તથાવાદિતાય તથાગતોતિ અયમ્પિ અત્થો સિદ્ધો હોતિ. સો પન પુબ્બે પકારન્તરેન દસ્સિતોતિ આહ – ‘‘**એવં તથાકારિતાય તથાગતો**’’તિ.

તિરિયં અપરિમાણાસુ લોકધાતૂસૂતિ એતેન યદેકે ‘‘તિરિયં વિય ઉપરિ અધો ચ સન્તિ લોકધાતુયો’’તિ વદન્તિ, તં પટિસેધેતિ. દેસનાવિલાસોયેવ **દેસનાવિલાસમયો** યથા ‘‘પુઞ્ઞમયં દાનમય’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૦૫; ઇતિવુ॰ ૬૦; નેત્તિ॰ ૩૩). નિપાતાનં વાચકસદ્દસન્નિધાને તદત્થજોતનભાવેન પવત્તનતો ગત-સદ્દોયેવ અવગતત્થં અતીતત્થઞ્ચ વદતીતિ આહ – ‘‘**ગતોતિ અવગતો અતીતો**’’તિ. અથ વા અભિનીહારતો પટ્ઠાય યાવ સમ્બોધિ, એત્થન્તરે મહાબોધિયાનપટિપત્તિયા હાનટ્ઠાનસંકિલેસનિવત્તીનં અભાવતો યથા પણિધાનં, તથા ગતો અભિનીહારાનુરૂપં પટિપન્નોતિ **તથાગતો**. અથ વા મહિદ્ધિકતાય પટિસમ્ભિદાનં ઉક્કંસાધિગમેન અનાવરણઞાણતાય ચ કત્થચિપિ પટિઘાતાભાવતો યથા રુચિ, તથા કાયવાચાચિત્તાનં ગતાનિ ગમનાનિ પવત્તિયો એતસ્સાતિ **તથાગતો**. યસ્મા ચ લોકે વિધયુત્તગતપકારસદ્દા સમાનત્થા દિસ્સન્તિ, તસ્મા યથાવિધા વિપસ્સિઆદયો ભગવન્તો, અયમ્પિ ભગવા તથાવિધોતિ **તથાગતો**. યથા યુત્તા ચ તે ભગવન્તો, અયમ્પિ ભગવા તથા યુત્તોતિ તથાગતો. અથ વા યસ્મા સચ્ચં તત્વં તચ્છં તથન્તિ ઞાણસ્સેતં અધિવચનં, તસ્મા તથેન ઞાણેન આગતોતિ **તથાગતો**તિ એવમ્પિ તથાગતસદ્દસ્સ અત્થો વેદિતબ્બો.

‘‘પહાય કામાદિમલે યથા ગતા,
સમાધિઞાણેહિ વિપસ્સિઆદયો;
મહેસિનો સક્યમુની જુતિન્ધરો,
તથાગતો તેન તથાગતો મતો.

‘‘તથઞ્ચ ધાતાયતનાદિલક્ખણં,
સભાવસામઞ્ઞવિભાગભેદતો;
સયમ્ભુઞાણેન જિનોયમાગતો,
તથાગતો વુચ્ચતિ સક્યપુઙ્ગવો.

‘‘તથાનિ સચ્ચાનિ સમન્તચક્ખુના,
તથા ઇદપ્પચ્ચયતા ચ સબ્બસો;
અનઞ્ઞનેય્યેન યતો વિભાવિતા,
યાથાવતો તેન જિનો તથાગતો.

‘‘અનેકભેદાસુપિ લોકધાતુસુ,
જિનસ્સ રુપાયતનાદિગોચરે;
વિચિત્તભેદે તથમેવ દસ્સનં,
તથાગતો તેન સમન્તલોચનો.

‘‘યતો ચ ધમ્મં તથમેવ ભાસતિ,
કરોતિ વાચાયનુલોમમત્તનો;
ગુણેહિ લોકં અભિભુય્યિરીયતિ,
તથાગતો તેનપિ લોકનાયકો.

‘‘યથાભિનીહારમતો યથારુચિ,
પવત્તવાચા તનુચિત્તભાવતો;
યથાવિધા યેન પુરા મહેસિનો,
તથાવિધો તેન જિનો તથાગતો’’તિ. (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭) –

સઙ્ગહગાથા મુખમત્તમેવ, કસ્મા? અપ્પમાદપદં વિય સકલકુસલધમ્મસમ્પટિપત્તિયા સબ્બબુદ્ધગુણાનં સઙ્ગાહકત્તા. તેનેવાહ – ‘‘**સબ્બાકારેના**’’તિઆદિ. સેસમેત્થ ઉત્તાનત્થમેવ.

૧૭૧. દુતિયે **ઉપ્પત્તી**તિ પઠમાય જાતિયા નિબ્બત્તિં વત્વા અરિયાય જાતિયા નિબ્બત્તિં દસ્સેતું – ‘‘**નિપ્ફત્તી**’’તિ આહ. તદા હિસ્સ બુદ્ધભાવનિપ્ફત્તીતિ. ‘‘દુલ્લભો’’તિઆદિં વત્વા કારણસ્સ દૂરસમ્ભારભાવતો તત્થ કારણં દસ્સેન્તો ‘‘**એકવાર**’’ન્તિઆદિમાહ. ઇદં વુત્તં હોતિ – તત્થ વારગણના નામ માસસંવચ્છરકપ્પગણનાદિકા, કપ્પાનં એકં અસઙ્ખ્યેય્યં દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ તીણિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિપિ પારમિયો પૂરેત્વાપિ બુદ્ધેન ભવિતું ન સક્કા, હેટ્ઠિમકોટિયા પન ચત્તારિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પસતસહસ્સઞ્ચ નિરન્તરં દસ પારમિયો પૂરેત્વા બુદ્ધભાવં પત્તું સક્કા, ન ઇતો અઞ્ઞથાતિ ઇમિના કારણેન દુલ્લભો પાતુભાવો બુદ્ધાનન્તિ.

૧૭૨. તતિયે **નિચ્ચં ન હોતી**તિ અભિણ્હપ્પવત્તિકં ન હોતિ કદાચિદેવ સમ્ભવતો. યેભુય્યેન મનુસ્સા અચ્છરિયં દિસ્વા અચ્છરં પહરન્તિ, તં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘**અચ્છરં પહરિત્વા પસ્સિતબ્બો**’’તિ. **સમન્નાગતત્તા**તિ એતેન અચ્છરિયા ગુણધમ્મા એતસ્મિં સન્તીતિ **અચ્છરિયો**તિ દસ્સેતિ. અપિચ આદિતો પભુતિ અભિનીહારાવહો, તતો પરમ્પિ અનઞ્ઞસાધારણે ગુણધમ્મે આચિણ્ણવાતિ **અચ્છરિયો**તિ આહ – ‘‘**આચિણ્ણમનુસ્સોતિપિ અચ્છરિયમનુસ્સો**’’તિઆદિ. મહાબોધિઞાણમેવ મણ્ડભૂતં **મહાબોધિમણ્ડો**. સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપદટ્ઠાનઞ્હિ મગ્ગઞાણં, મગ્ગઞાણપદટ્ઠાનઞ્ચ સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં ‘‘મહાબોધી’’તિ વુચ્ચતિ. **અનિવત્તકેના**તિ બોધિયા નિયતભાવાપત્તિયા મહાબોધિસત્તભાવતો અનિવત્તનસભાવેન. **બુદ્ધકારકધમ્માનં પૂરણમ્પિ ન અઞ્ઞસ્સ કસ્સચિ આચિણ્ણ**ન્તિઆદિના

હેતુઅવત્થાય ફલાવત્થાય સત્તાનં ઉપકારાવત્થાય ચાતિ તીસુપિ અવત્થાસુ લોકનાથો અનઞ્ઞસાધારણાનં ગુણધમ્માનં આચિણ્ણતાય અચ્છરિયમનુસ્સો વુત્તોતિ દસ્સેતિ.

૧૭૩. ચતુત્થે કાલે કિરિયાતિ **કાલકિરિયા**. કતરસ્મિં કાલે કીદિસી કિરિયા. સામઞ્ઞજોતના હિ વિસેસે અવતિટ્ઠતિ, વિસેસત્થિના ચ વિસેસો અનુપ્પયોજિતબ્બોતિ આહ – "**એકસ્મિં કાલે પાકટા કિરિયા**"તિ. કતરસ્મિં પન એકસ્મિં કાલે, કથઞ્ચ પાકટાતિ? કપ્પાનં સતસહસ્સાધિકાનિ અનેકાનિ અસઙ્ખ્યેય્યાનિ અભિક્કમિત્વા યથાધિપ્પેતમનોરથપારિપૂરિવસેન સમુપલદ્ધે એકસ્મિં કાલે, સદેવલોકે અતિવિય અચ્છરિયમનુસ્સસ્સ પરિનિબ્બાનન્તિ અચ્ચન્તપાકટા. **અનુતાપકરા**તિ ચેતોદુક્ખાવહા. **દસસહસ્સચક્કવાળેસૂ**તિ વુત્તં તસ્સ બુદ્ધક્ખેત્તભાવેન પરિચ્છિન્નત્તા, તદઞ્ઞેસઞ્ચ અવિસયત્તા.

૧૭૪. પઞ્ચમે **દુતિયસ્સ બુદ્ધસ્સા**તિ દુતિયસ્સ સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધસ્સ અભાવા. **સુતબુદ્ધો** નામ સુતમયેન ઞાણેન બુજ્ઝિતબ્બસ્સ બુદ્ધત્તા. **ચતુસચ્ચબુદ્ધો** નામ ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં અનવસેસતો બુદ્ધત્તા. **પચ્ચેકબુદ્ધો** નામ પચ્ચેકં અત્તનોયેવ યથા ચતુસચ્ચસમ્બોધો હોતિ, એવં બુદ્ધત્તા. સમ્માસમ્બુદ્ધો એવ હિ યથા સદેવકસ્સ લોકસ્સ ચતુસચ્ચસમ્બોધો હોતિ, એવં સચ્ચાનિ અભિસમ્બુજ્ઝતિ. **ચત્તારિ વા અટ્ઠ વા સોળસ વા**તિ ઇદં કતમહાભિનીહારાનં મહાબોધિસત્તાનં પઞ્ઞાધિકસદ્ધાધિકવીરિયાધિકવિભાગવસેન વુત્તં. ''પઞ્ઞાધિકાનઞ્હિ સદ્ધા મન્દા હોતિ, પઞ્ઞા તિક્ખા. સદ્ધાધિકાનં પઞ્ઞા મજ્ઝિમા હોતિ. વીરિયાધિકાનં પઞ્ઞા મન્દા, પઞ્ઞાનુભાવેન ચ સમ્માસમ્બોધિ અધિગન્તબ્બા''તિ **અટ્ઠકથાયં** વુત્તં. અવિસેસેન પન વિમુત્તિપરિપાચનીયધમ્માનં તિક્ખમજ્ઝિમમુદુભાવેન તયોપેતે ભેદા યુત્તાતિ વદન્તિ. તિવિધા હિ બોધિસત્તા અભિનીહારક્ખણે ભવન્તિ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞુવિપઞ્ચિતઞ્ઞુનેય્યભેદેન. તેસુ ઉગ્ઘટિતઞ્ઞૂ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ સમ્મુખા ચાતુપ્પદિકં ગાથં સુણન્તો તતિયપદે અપરિયોસિતેયેવ છહિ અભિઞ્ઞાહિ સહ પટિસમ્ભિદાહિ અરહત્તં પત્તું સમત્થૂપનિસ્સયો હોતિ. દુતિયો સત્થુ સમ્મુખા એકં ગાથં સુણન્તો અપરિયોસિતેયેવ ચતુત્થપદે છહિ અભિઞ્ઞાહિ અરહત્તં પત્તું સમત્થૂપનિસ્સયો હોતિ. ઇતરો ભગવતો સમ્મુખા ચાતુપ્પદિકગાથં સુત્વા પરિયોસિતાય ગાથાય છહિ અભિઞ્ઞાહિ અરહત્તં પત્તું સમત્થૂપનિસ્સયો હોતિ. તયોપેતે વિના કાલભેદેન કતાભિનીહારા લદ્ધબ્યાકરણા પારમિયો પૂરેન્તો યથાક્કમં યથાવુત્તભેદેન કાલેન સમ્માસમ્બોધિં પાપુણન્તિ, તેસુ તેસુ પન કાલભેદેસુ અપરિપુણ્ણેસુ તે તે મહાસત્તા દિવસે દિવસે વેસ્સન્તરદાનસદિસં દાનં દેન્તાપિ તદનુરૂપં સીલાદિસેસપારમિધમ્મે આચિનન્તાપિ અન્તરા બુદ્ધા ભવિસ્સન્તીતિ અકારણમેતં. કસ્મા? ઞાણસ્સ અપરિપચ્ચનતો. પરિચ્છિન્નકાલનિપ્ફાદિતં વિય હિ સસ્સં પરિચ્છિન્નકાલે નિપ્ફાદિતા સમ્માસમ્બોધિ તદન્તરા સબ્બુસ્સાહેન વાયમન્તેનપિ ન સક્કા પાપુણિતુન્તિ પારમિપૂરી યથાવુત્તકાલવિસેસેન સમ્પજ્જતીતિ વેદિતબ્બં. **સદ્ધિન્તિ** સમાનકાલે.

અસહાયોતિ નિપ્પરિયાયતો વુત્તં. સહઅયનટ્ઠો હિ સહાયટ્ઠો. પટિપત્તિવસેન ભગવતા સહ સમં અયનં નામ કસ્સચિપિ નત્થેવ. હત્થાદિઅવયવતો પટિ પટિ મિનિતબ્બતો **પટિમા** વુચ્ચતિ અત્તભાવો. **સમત્થો નામ નત્થી**તિ દેવો વા મારો વા બ્રહ્મા વા કોચિ નત્થિ. **પટિસમો**તિ પટિનિધિભાવેન સમો. **પટિભાગં દાતુન્તિ** ''ચત્તારો સતિપટ્ઠાના''તિઆદિના વુત્તસ્સ ધમ્મભાગસ્સ ધમ્મકોટ્ઠાસસ્સ પટિપક્ખભૂતં કત્વા ભાગં કોટ્ઠાસં પટિવચનં દાતું સમત્થો નામ નત્થિ. નત્થિ એતસ્સ સીલાદિગુણેહિ પટિબિમ્બભૂતો પુગ્ગલોતિ **અપ્પટિપુગ્ગલો**. તેનાહ – "**અઞ્ઞો કોચી**"તિઆદિ. તિસહસ્સિમહાસહસ્સીનં વિભાગો પરતો આવિ ભવિસ્સતિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

૧૭૫. છટ્ઠાદીસુ **તસ્મિં પુગ્ગલેતિ** સમ્માસમ્બુદ્ધે. **તન્તિ** પઞ્ઞાચક્ખુ. **પાતુભૂતમેવ હોતિ** તસ્સ સહસ્સ ઉપ્પજ્જનતો. **ઉપ્પત્તી**તિ ઉપ્પજ્જનં. **નિપ્ફત્તી**તિ પરિવુદ્ધિ. **કીવરૂપસ્સા**તિ કીદિસસ્સ. સાવકવિસયેવ હત્થગતં પઞ્ઞાચક્ખુ નામ ભિન્નં અગ્ગસાવકાનંયેવાતિ આહ – "**સારિપુત્તત્થેરસ્સા**"તિઆદિ. **સમાધિપઞ્ઞા**તિ સમાધિસહગતા પઞ્ઞા. "સમાધિસંવત્તનિકા ખિપ્પનિસન્તિઆદિવિસેસાવહા પઞ્ઞા"તિ કેચિ. **આલોકો**તિ પઞ્ઞાઆલોકો એવ. તથા **ઓભાસો**. **તીણિપી**તિ તીણિપિ સુત્તાનિ. **લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકાની**તિ પુબ્બભાગપઞ્ઞાય અધિપ્પેતત્તા વુત્તં.

ઉત્તમધમ્માનન્તિ અત્તનો ઉત્તરિતરસ્સ અભાવેન સેટ્ઠધમ્માનં. દટ્ઠબ્બતો દસ્સનં, ભગવતો રૂપકાયો. તત્થપિ વિસેસતો રૂપાયતનં. તેનાહ – "**ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન દટ્ઠું લભતી**"તિ. નત્થિ ઇતો ઉત્તરન્તિ અનુત્તરં, તદેવ અનુત્તરિયં, દસ્સનઞ્ચ તં અનુત્તરિયઞ્ચાતિ **દસ્સનાનુત્તરિયં**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. અયં પન પદવિસેસો – સુય્યતીતિ **સવનં**, ભગવતો વચનં. લબ્ભતીતિ **લાભો**, ભગવતિ સદ્ધા. સિક્ખિતબ્બતો **સિક્ખા**. સીલસમાધિપઞ્ઞાપરિચરણં **પારિચરિયા**, ઉપટ્ઠાનં. અનુસ્સરણં **અનુસ્સતિ**, સત્થુ ગુણાનુસ્સરણં. **ઇમેસન્તિ** યથાવુત્તાનં છન્નં અનુત્તરિયાનં. **પાતુભાવો હોતી**તિ તથાગતસ્સ પાતુભાવા તપ્પટિબદ્ધત્તા તબ્બિસયત્તા ચ પાતુભાવો હોતિ. "દસ્સનાનુત્તરિય"ન્તિ ચ સદેવકે લોકે ઉત્તરિતરસ્સ ભગવતો રૂપસ્સ ન દસ્સનમત્તં અધિપ્પેતં, અથ ખો તસ્સ રૂપદસ્સનમુખેન અવેચ્ચપ્પસાદેન બુદ્ધગુણે ઓકપ્પેત્વા ઓગાહેત્વા દસ્સનં દટ્ઠબ્બં. તેનાહ – "**આયસ્મા હી**"તિઆદિ. **ઇદમ્પિ દસ્સનાનુત્તરિયન્તિ** પુબ્બે વુત્તતો નિબ્બિસેસત્તા વુત્તં. **દસબલં દસ્સનાય લભિત્વા**તિ આનન્દત્થેરો વિય પસાદભત્તિમેત્તાપુબ્બકં દસબલં દસ્સનાય લભિત્વા. **દસ્સનં વડ્ઢેત્વા**તિ દસ્સનમુખેન પવત્તં વિપસ્સનાચારં વડ્ઢેત્વા. દસ્સનમુખેન યાવ અનુલોમઞાણં વિપસ્સનાચારં વડ્ઢેત્વા તદનન્તરં અટ્ઠમકમહાભૂમિં ઓક્કમન્તો દસ્સનં સોતાપત્તિમગ્ગં પાપેતિ નામ. ઇધ પરતો પવત્તં દસ્સનં **દસ્સનમેવ નામ**, **મૂલદસ્સનં પન** સચ્ચદસ્સનસ્સપિ કારણભાવતો **દસ્સનાનુત્તરિયં નામ**. એસ નયો સેસાનુત્તરિયેસુપિ.

દસબલે સદ્ધં પટિલભતીતિ સમ્માસમ્બુદ્ધે ભગવતિ સદ્ધં પટિલભતિ. **તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખિત્વા**તિ તિસ્સો પુબ્બભાગસિક્ખા સિક્ખિત્વા. **પરિચરતી**તિ ઉપટ્ઠાનં કરોતિ. "ઇતિપિ સો ભગવા"તિઆદિના બુદ્ધાનુસ્સતિવસેન અનુસ્સતિજ્ઝાનં ઉપ્પાદેત્વા તં પદટ્ઠાનં કત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તો "**અનુસ્સતિં વડ્ઢેત્વા**"તિ વુત્તો.

સચ્છિકિરિયા હોતીતિ પચ્ચક્ખકરણં હોતિ. મગ્ગક્ખણે હિ લબ્ભમાના પટિસમ્ભિદા ફલક્ખણે સચ્છિકતા નામ હોતિ તતો પરં અત્થાદીસુ યથિચ્છિતં વિનિયોગક્ખમભાવતો. **ચતસ્સો**તિ ગણનપરિચ્છેદો. **પટિસમ્ભિદા**તિ પભેદા. કસ્સ પન પભેદાતિ? "અત્થે ઞાણં અત્થપટિસમ્ભિદા"તિઆદિવચનતો (વિભ॰ ૭૧૮-૭૨૧) ઞાણસ્સેતા પભેદા. તસ્મા **ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા**તિ ચત્તારો ઞાણપ્પભેદાતિ અત્થો. **અત્થપટિસમ્ભિદા**તિ અત્થે પટિસમ્ભિદા, અત્થપભેદસ્સ સલક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થં અત્થે પભેદગતં ઞાણન્તિ અત્થો. તથા ધમ્મપભેદસ્સ સલક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થં ધમ્મે પભેદગતં ઞાણં **ધમ્મપટિસમ્ભિદા**. નિરુત્તિપભેદસ્સ સલક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થં નિરુત્તાભિલાપે પભેદગતં ઞાણં **નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા**. પટિભાનપભેદસ્સ સલક્ખણવિભાવનવવત્થાનકરણસમત્થં પટિભાને પભેદગતં ઞાણં **પટિભાનપટિસમ્ભિદા**.

અત્થેસુ ઞાણન્તિઆદીસુ અત્થોતિ સઙ્ખેપતો હેતુફલં. તઞ્હિ હેતુવસેન અરણીયં ગન્તબ્બં પત્તબ્બં, તસ્મા "અત્થો"તિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પન યં કિઞ્ચિ પચ્ચયુપ્પન્નં, નિબ્બાનં, ભાસિતત્થો, વિપાકો, કિરિયાતિ ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા "અત્થો"તિ વેદિતબ્બા. તં અત્થં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ તસ્મિં પભેદગતં ઞાણં **અત્થપટિસમ્ભિદા**. **ધમ્મો**તિ

સઙ્ખેપતો પચ્ચયો. સો હિ યસ્મા તન્તિ દહતિ વિદહતિ પવત્તેતિ ચેવ પાપેતિ ચ ઠપેતિ ચ, તસ્મા ‘‘ધમ્મો’’તિ વુચ્ચતિ. પભેદતો પન યો કોચિ ફલનિબ્બત્તકો હેતુ અરિયમગ્ગો ભાસિતં કુસલં અકુસલન્તિ પઞ્ચવિધોતિ વેદિતબ્બો, તં ધમ્મં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ તસ્મિં ધમ્મે પભેદગતં ઞાણં **ધમ્મપટિસમ્ભિદા**.

અત્થધમ્મનિરુત્તાભિલાપે ઞાણન્તિ તસ્મિં અત્થે ચ ધમ્મે ચ સભાવનિરુત્તિસદ્દં આરમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ તસ્મિં સભાવનિરુત્તિઅભિલાપે પભેદગતં ઞાણં. એવમયં નિરુત્તિપટિસમ્ભિદા સદ્દારમ્મણા નામ જાતા, ન પઞ્ઞત્તિઆરમ્મણા. કસ્મા? યસ્મા સદ્દં સુત્વા ‘‘અયં સભાવનિરુત્તિ, અયં ન સભાવનિરુત્તી’’તિ પજાનાતિ. પટિસમ્ભિદાપત્તો હિ ‘‘ફસ્સો’’તિ વુત્તે ‘‘અયં સભાવનિરુત્તી’’તિ જાનાતિ, ‘‘ફસ્સા’’તિ વા ‘‘ફસ્સ’’ન્તિ વા વુત્તે ‘‘અયં ન સભાવનિરુત્તી’’તિ જાનાતિ. વેદનાદીસુપિ એસેવ નયો. અયં પનેસ નામાખ્યાતોપસગ્ગાબ્યયપદમ્પિ જાનાતિયેવ સભાવનિરુત્તિયા યાથાવતો જાનનતો. **ઞાણેસુ ઞાણન્તિ** સબ્બત્થકઞાણં આરમ્મણં કત્વા પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ પભેદગતં ઞાણં.

ઇમા પન ચતસ્સો પટિસમ્ભિદા સેક્ખભૂમિયં અસેક્ખભૂમિયન્તિ દ્વીસુ ઠાનેસુ પભેદં ગચ્છન્તિ. અધિગમો પરિયત્તિ સવનં પરિપુચ્છા પુબ્બયોગોતિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ કારણેહિ વિસદા હોન્તિ. **અધિગમો** નામ સચ્ચપ્પટિવેધો. **પરિયત્તિ** નામ બુદ્ધવચનં. તઞ્હિ ગણ્હન્તસ્સ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. **સવનં** નામ ધમ્મસ્સવનં. સક્કચ્ચં ધમ્મં સુણન્તસ્સપિ હિ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. **પરિપુચ્છા** નામ અટ્ઠકથા. ઉગ્ગહિતપાળિયા અત્થં કથેન્તસ્સપિ હિ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તિ. **પુબ્બયોગો** નામ પુબ્બયોગાવચરતા. હરણપચ્ચાહરણનયેન પટિપાકટકમ્મટ્ઠાનસ્સપિ પટિસમ્ભિદા વિસદા હોન્તીતિ. **લોકિયલોકુત્તરા વા**તિ એત્થ તિસ્સો પટિસમ્ભિદા લોકિયા, અત્થપટિસમ્ભિદા સિયા લોકિયા, સિયા લોકુત્તરાતિ એવં વિભજિત્વા અત્થો વેદિતબ્બો.

બુદ્ધુપ્પાદેયેવાતિ અવધારણેન બુદ્ધુપ્પાદે એવ લબ્ભનતો, અબુદ્ધુપ્પાદે અલબ્ભનતો અનઞ્ઞસાધારણો પટિવેધો અધિપ્પેતો. એવઞ્ચ કત્વા ‘‘મહતો ચક્ખુસ્સા’’તિઆદીસુ પઞ્ઞામહત્તાદિકમ્પિ અનઞ્ઞસાધારણમેવ અધિપ્પેતન્તિ દટ્ઠબ્બં. તથા વિજ્જાવિમુત્તિફલસચ્છિકિરિયાદયોપિ પરેસં તબ્ભાવાવહા દટ્ઠબ્બા. યા કાચિ ધાતુયો લોકિયા લોકુત્તરા વા, સબ્બા તા ઇમાહેવ સઙ્ગહિતા, એત્થેવ અન્તોગધાતિ વુત્તં – ‘‘**ઇમાવ અટ્ઠારસ ધાતુયો નાનાસભાવતો નાનાધાતુયો**’’તિ. સ્વાયમત્થો અનેકધાતુનાનાધાતુઞાણવિભઙ્ગેન (વિભ॰ ૭૫૧) દીપેતબ્બો. ‘‘સચ્છિકિરિયા’’તિ વુત્તત્તા ‘‘**વિજ્જાતિ ફલે ઞાણ**’’ન્તિ વુત્તં.

૧૮૭. યસ્મા ચક્કતિ અપરાપરં પરિવત્તતીતિ **ચક્કં**, તસ્મા ઇરિયાપથાપિ અપરાપરં પરિવત્તનટ્ઠેન ચક્કસદિસત્તા **ચક્કન્તિ** વુત્તા, તથા પતિરૂપદેસવાસાદિસમ્પત્તિયો. **તતો પટ્ઠાય ધમ્મચક્કં અભિનીહરતિ નામા**તિ એત્થ તદા મહાસત્તો અત્તાનં અભિનીહારયોગં કરોન્તો ‘‘ધમ્મચક્કં અભિનીહરતિ નામા’’તિ વુત્તો તતો પટ્ઠાય ધમ્મચક્કાભિનીહારવિબન્ધકરધમ્માનુપ્પજ્જનતો. **અભિનીહટં નામા**તિ એત્થપિ અયમેવ નયો. **અરહત્તમગ્ગં પટિવિજ્ઝન્તોપિ ધમ્મચક્કં ઉપ્પાદેતિયેવ નામ** તદત્થં ઞાણં પરિપાચેતીતિ કત્વા. **અરહત્તફલક્ખણે ધમ્મચક્કં ઉપ્પાદિતં નામ** તસ્મિં ખણે ધમ્મચક્કસ્સ ઉપ્પાદનાય કાતબ્બકિચ્ચસ્સ કસ્સચિ અભાવા. પટિવેધઞાણઞ્હિ ઇધ ‘‘ધમ્મચક્ક’’ન્તિ અધિપ્પેતં. ઇદાનિ દેસનાઞાણવસેન ધમ્મચક્કં દસ્સેતું – ‘‘**કદા પવત્તેતિ નામા**’’તિઆદિમાહ. ન કેવલં થેરસ્સેવ, અથ ખો સબ્બેસમ્પિ સાસનિકાનં ધમ્મકથા ભગવતો ધમ્મદેસના ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં ચતુન્નઞ્ચ એકત્તાદિનયાનં અવિરાધનતોતિ દસ્સેતું – ‘‘**યો હિ કોચિ ભિક્ખુ વા**’’તિઆદિ આરદ્ધં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એકપુગ્ગલવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૧. પઠમએતદગ્ગવગ્ગો

એતદગ્ગપદવણ્ણના

૧૮૮. એતદગ્ગેસુ પઠમવગ્ગસ્સ પઠમે **આદિમ્હિ દિસ્સતી**તિ એત્થ અગ્ગસદ્દોતિ આનેત્વા યોજેતબ્બં. **અજ્જતગ્ગે**તિ અજ્જદિવસં આદિં કત્વાતિ અત્થો. **અઙ્ગુલગ્ગેના**તિ અઙ્ગુલિકોટિયા. **અમ્બિલગ્ગ**ન્તિ અમ્બિલકોટ્ઠાસો. **કોટિભૂતા**તિ પરમકોટિભૂતા તસ્મિં ઠાને તાદિસાનં અઞ્ઞેસં અભાવતો. તતો એવ **સેટ્ઠભૂતાતિપિ અગ્ગા. એતદગ્ગસન્નિક્ખેપો**તિ એતદગ્ગે ઠપનં અટ્ઠુપ્પત્તિઆદીહિ ચતૂહિપિ કારણેહિ. મહાપઞ્ઞતાય થેરેન એતદગ્ગટ્ઠાનસ્સ લદ્ધભાવં વિત્થારતો દસ્સેતું – "**કથ**"ન્તિઆદિમાહ. **દ્વે પદન્તરાની**તિ કણ્ડમ્બમૂલે યુગન્ધરપબ્બતેતિ દ્વીસુ ઠાનેસુ દ્વે પદાનિ દસ્સેત્વા. **મુણ્ડપીઠક**ન્તિ યં સત્તઙ્ગં પઞ્ચઙ્ગં વા ન હોતિ, કેવલં મુણ્ડકપીઠં, તં સન્ધાયેતં વુત્તં. **અવત્થરિત્વા નિસીદી**તિ બુદ્ધાનુભાવેન અજ્ઝોત્થરિત્વા નિસીદિ. તેનાહ – "**એવં નિસીદન્તો**"તિઆદિ. **કાયસક્ખિં કત્વા**તિ નામકાયેન દેસનાય સમ્પટિચ્છનવસેન સક્ખિભૂતં કત્વા. **કુસલા ધમ્મા અકુસલા ધમ્મા અબ્યાકતા ધમ્મા**તિ **ઇતિ**-સદ્દો આદ્યત્થો, તેન સબ્બં અભિધમ્મદેસનં સઙ્ગણ્હાતિ.

પાટિહારિયટ્ઠાનેતિ યમકપાટિહારિયસ્સ કતટ્ઠાને. **પસ્સથા**તિ તેસં બહુભાવં સન્ધાય વુત્તં. **અસ્સા**તિ મનુસ્સસમૂહસ્સ એકભાવં. **આકપ્પ**ન્તિ આકારં. **મહાજનો**તિ સદેવકે લોકે સબ્બો મહાજનો. યથા નિરયદસ્સનં સંવેગજનનત્થં, એવં દેવલોકદસ્સનમ્પિ સંવેગજનનત્થમેવ ''અનુપુબ્બિકથાયં સગ્ગકથા વિય એવં સબ્બસમ્પત્તિસમુપેતોપિ સગ્ગો અનિચ્ચો અદ્ધુવો ચવનધમ્મો''તિ. **સજ્જેત્વા**તિ સમપણ્ણાસાય મુચ્છનાહિ યથા કામેન નિવાદેતું સક્કા, એવં સજ્જેત્વા.

પુથુજ્જનપઞ્ચકં પઞ્હન્તિ પુથુજ્જનપઞ્હં આદિં કત્વા પવત્તિતં ખીણાસવપઞ્હપરિયન્તં પઞ્હપઞ્ચકં. **પઠમં... પે॰... પુચ્છી**તિ પુથુજ્જનવિસયે પઞ્હં પુચ્છિ. પટિસમ્ભિદા યથાભિનીહારં યથાસકં વિપસ્સનાભિનીહારેન પઠમભૂમિયાદયો વિય પવત્તિતવિસયાતિ વુત્તં – "**તે અત્તનો અત્તનો પટિસમ્ભિદાવિસયે ઠત્વા કથયિંસૂ**"તિ. **બુદ્ધવિસયે પઞ્હં પુચ્છી**તિ –

> ''યે ચ સઙ્ખાતધમ્માસે, યે ચ સેખા પુથૂ ઇધ;
> તેસં મે નિપકો ઇરિયં, પુટ્ઠો પબ્રૂહિ મારિસા''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૪૪) –

ઇદં પઞ્હં પુચ્છિ. તત્થ **સઙ્ખાતધમ્મા**તિ સઙ્ખાતા ઞાતા ચતુસચ્ચધમ્મા, યે ચ સઙ્ખાતધમ્મા ચતૂહિ મગ્ગેહિ પટિવિદ્ધચતુસચ્ચધમ્માતિ અત્થો. ઇમિના અસેક્ખા કથિતા. પુથુ-સદ્દો ઉભયત્થપિ યોજેતબ્બો ''યે પુથૂ સઙ્ખાતધમ્મા, યે ચ પુથૂ સેખા''તિ. **તેસ**ન્તિ તેસં દ્વિન્નં સેક્ખાસેક્ખપુગ્ગલાનં મે પુટ્ઠોતિ યોજેતબ્બં, મયા પુટ્ઠોતિ અત્થો. **ઇરિય**ન્તિ સેક્ખાસેક્ખભૂમિયા આગમનપ્પટિપદં. ઇરિયતિ ગચ્છતિ સેક્ખભૂમિં અસેક્ખભૂમિઞ્ચ એતાયાતિ ઇરિયા, તં તેસં ઇરિયં આગમનપ્પટિપદં મયા પુટ્ઠો પબ્રૂહિ કથેહીતિ અત્થો. એવં ભગવા બુદ્ધવિસયે પઞ્હં પુચ્છિત્વા ''ઇમસ્સ નુ ખો, સારિપુત્ત, સંખિત્તેન ભાસિતસ્સ કથં વિત્થારેન અત્થો દટ્ઠબ્બો''તિ આહ. થેરો પઞ્હં ઓલોકેત્વા ''સત્થા મં સેક્ખાસેક્ખાનં ભિક્ખૂનં આગમનપ્પટિપદં પુચ્છતી''તિ પઞ્હે નિક્કઙ્ખો હુત્વા

‘‘આગમનપ્પટિપદા નામ ખન્ધાદિવસેન બહૂહિપિ મુખેહિ સક્કા કથેતું, કતરાકારેન નુ ખો કથેન્તો સત્થુ અજ્ઝાસયં ગણ્હિતું સક્ખિસ્સામી’’તિ અજ્ઝાસયે કઙ્ખિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ‘‘**ધમ્મસેનાપતિ...પે॰... ન સક્કોતી**’’તિ. પુચ્છિતપઞ્હં વિસ્સજ્જેતું પટિભાને અસતિ દિસાવિલોકનં સત્તાનં સભાવોતિ દસ્સેન્તો, ‘‘**પુરત્થિમ**...પે॰.. **નાસક્ખી**’’તિ આહ. તત્થ **પઞ્હુપ્પત્તિટ્ઠાનન્તિ** પઞ્હુપ્પત્તિકારણં.

થેરસ્સ કિલમનભાવં જાનિત્વાતિ ‘‘સારિપુત્તો પઞ્હે નિક્કઙ્ખો, અજ્ઝાસયે મે કઙ્ખમાનો કિલમતી’’તિ થેરસ્સ કિલમનભાવં ઞત્વા. **ચતુમહાભૂતિકકાયપરિગ્ગહન્તિ** એતેન ખન્ધમુખેન નામરૂપપરિગ્ગહો વુત્તો. ‘‘**ભૂતમિદન્તિ, સારિપુત્ત, સમનુપસ્સસી**’’તિ હિ વદન્તેન ભગવતા ખન્ધવસેન નામરૂપપરિગ્ગહો દસ્સિતો. એવં કિરસ્સ ભગવતો અહોસિ ‘‘સારિપુત્તો મયા નયે અદિન્ને કથેતું ન સક્ખિસ્સતિ, દિન્ને પન નયે મમજ્ઝાસયં ગહેત્વા ખન્ધવસેન કથેસ્સતી’’તિ. થેરસ્સ સહ નયદાનેન સો પઞ્હો નયસતેન નયસહસ્સેન ઉપટ્ઠાસિ. તેનાહ – ‘‘**અઞ્ઞાતં ભગવા, અઞ્ઞાતં સુગતા**’’તિ.

અરૂપાવચરે પટિસન્ધિ નામ ન હોતીતિ બોધિસમ્ભારસમ્ભરણસ્સ અનોકાસભાવતો વુત્તં. તેનાહ – ‘‘**અભબ્બટ્ઠાનત્તા**’’તિ, લદ્ધબ્યાકરણાનં બોધિસત્તાનં ઉપ્પત્તિયા અભબ્બદેસત્તાતિ અત્થો . **રૂપાવચરે નિબ્બત્તી**તિ કમ્મવસિતાસમ્ભવતો અરૂપાવચરે અનિબ્બત્તિત્વા રૂપાવચરે નિબ્બત્તિ.

પરોસહસ્સન્તિઆદિના પરોસહસ્સજાતકં દસ્સેતિ. તત્થ **પરોસહસ્સમ્પી**તિ અતિરેકસહસ્સમ્પિ. **સમાગતાનન્તિ** સન્નિપતિતાનં ભાસિતસ્સ અત્થં જાનિતું અસક્કોન્તાનં બાલાનં. **કન્દેય્યું તે વસ્સસતં અપઞ્ઞા**તિ તે એવં સમાગતા અપઞ્ઞા ઇમે બાલત્તા સસા વિય વસ્સસતમ્પિ વસ્સસહસ્સમ્પિ રોદેય્યું પરિદેવેય્યું. રોદમાનાપિ પન અત્થં વા કારણં વા નેવ જાનેય્યુન્તિ દીપેતિ. **એકોવ સેય્યો પુરિસો સપઞ્ઞો**તિ એવરૂપાનં બાલાનં પરોસહસ્સતોપિ એકો પણ્ડિતપુરિસોવ સેય્યો વરતરોતિ અત્થો. કીદિસો સપઞ્ઞોતિ આહ – ‘‘**યો ભાસિતસ્સ વિજાનાતિ અત્થ**’’ન્તિ, અયં જેટ્ઠન્તેવાસિકો વિય યો ભાસિતસ્સ અત્થં જાનાતિ, સો તાદિસો સપઞ્ઞો વરતરોતિ અત્થો. દુતિયે પરોસતજાતકે **ઝાયેય્યુન્તિ** યાથાવતો અત્થં જાનિતું સમાહિતા હુત્વા ચિન્તેય્યું. સેસમેત્થ વુત્તનયમેવ.

તતિયજાતકે **યે સઞ્ઞિનો**તિ ઠપેત્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનલાભિનો અવસેસચિત્તકસત્તે દસ્સેતિ. **તેપિ દુગ્ગતા**તિ તસ્સા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા અલાભતો તેપિ દુગ્ગતા દુક્ખં ઉપગતા સઞ્ઞીભવે. ‘‘સઞ્ઞા રોગો સઞ્ઞા ગણ્ડો સઞ્ઞા સલ્લ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪) હિ તે સઞ્ઞાય આદીનવદસ્સિનો. **યેપિ અસઞ્ઞિનો**તિ અસઞ્ઞીભવે નિબ્બત્તે અચિત્તકસત્તે દસ્સેતિ. તેપિ ઇમિસ્સાયેવ સમાપત્તિયા અલાભતો દુગ્ગતાયેવ. ઝાનસુખં **અનઙ્ગણં** નિદ્દોસં યથાવુત્તદોસાભાવતો. બલવચિત્તેકગ્ગતાસભાવેનપિ તં અનઙ્ગણં નામ જાતં. **નેવસઞ્ઞી નાસઞ્ઞીતિ આહા**તિ અતીતે કિર બારાણસિયં બ્રહ્મદત્તે રજ્જં કારેન્તે બોધિસત્તો અરઞ્ઞાયતને કાલં કરોન્તો અન્તેવાસિકેહિ પુટ્ઠો ‘‘નેવસઞ્ઞી નાસઞ્ઞી’’તિ આહ. પુરિમજાતકે વુત્તનયેનેવ તાપસા જેટ્ઠન્તેવાસિકસ્સ કથં ન ગણ્હિંસુ. બોધિસત્તો આભસ્સરતો આગન્ત્વા આકાસે ઠત્વા ઇમં ગાથમાહ. તેન વુત્તં – ‘‘**સેસં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બ**’’ન્તિ.

ચતુત્થજાતકે (જા॰ ૧.૧.૧૩૫) ચન્દસ્સ વિય આભા એતસ્સાતિ **ચન્દાભં**, ઓદાતકસિણં. **સૂરિયાભન્તિ** સૂરિયસ્સ વિય આભા એતસ્સાતિ સૂરિયાભં, પીતકસિણં. **યોધ પઞ્ઞાય ગાધતી**તિ યો પુગ્ગલો ઇધ સત્તલોકે ઇદં

કસિણદ્વયં પઞ્ઞાય ગાધતિ, આરમ્મણં કત્વા અનુપ્પવિસતિ, તત્થ વા પતિટ્ઠહતિ. **અવિતક્કેન દુતિયજ્ઝાનેન આભસ્સરૂપગો હોતી**તિ સો પુગ્ગલો તથા કત્વા પટિલદ્ધેન દુતિયેન ઝાનેન આભસ્સરબ્રહ્મલોકૂપગો હોતિ. **સેસં પુરિમનયેનેવ વેદિતબ્બ**ન્તિ ઇમિના ઇમં દસ્સેતિ (જા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧૩૫ ચન્દાભજાતકવણ્ણના) – અતીતે બારાણસિયં બ્રહ્મદત્તે રજ્જં કારેન્તે બોધિસત્તો અરઞ્ઞાયતને કાલં કરોન્તો અન્તેવાસિકેહિ પુચ્છિતો ''ચન્દાભં સૂરિયાભ''ન્તિ વત્વા આભસ્સરે નિબ્બત્તો. તાપસા જેટ્ઠન્તેવાસિકસ્સ ન સદ્દહિંસુ. બોધિસત્તો આગન્ત્વા આકાસે ઠિતો ઇમં ગાથં અભાસિ.

પઞ્ચમજાતકે **આસીસેથેવા**તિ આસાચ્છેદં અકત્વા અત્તનો કમ્મેસુ આસં કરેય્યેવ. **ન નિબ્બિન્દેય્યા**તિ ન નિબ્બેદં ઉપ્પાદેય્ય, ન ઉક્કણ્ઠેય્યાતિ અત્થો. **વો**તિ નિપાતમત્તં. **યથા ઇચ્છિ**ન્તિ અહઞ્હિ સટ્ઠિહત્થા નરકા ઉટ્ઠાનં ઇચ્છિં, સોમ્હિ તથેવ જાતો, તતો ઉટ્ઠિતોયેવાતિ દીપેતિ.

અતીતે (જા॰ અટ્ઠ॰ ૪.૧૩.સરભમિગજાતકવણ્ણના) કિર બારાણસિયં બ્રહ્મદત્તે રજ્જં કારેન્તે બોધિસત્તો સરભમિગયોનિયં નિબ્બત્તિત્વા અરઞ્ઞે પટિવસતિ. રાજા મિગવિત્તકો અહોસિ થામસમ્પન્નો. એકદિવસં ગન્ત્વા અમચ્ચે આહ – ''યસ્સ પસ્સેન મિગો પલાયતિ, તેનેવ સો દાતબ્બો''તિ. અથેકદિવસં સરભમિગો ઉટ્ઠાય રઞ્ઞો ઠિતટ્ઠાનેન પલાયિ. અથ નં અમચ્ચા ઉપ્પણ્ડેસું. રાજા ચિન્તેસિ – ''ઇમે મં પરિહાસન્તિ, મમ પમાણં ન જાનન્તી''તિ ગાળ્હં નિવાસેત્વા પત્તિકોવ ખગ્ગં આદાય ''સરભં ગણ્હિસ્સામી''તિ વેગેન પક્ખન્દિ. અથ નં દિસ્વા તીણિ યોજનાનિ અનુબન્ધિ. સરભો અરઞ્ઞં પાવિસિ. રાજાપિ પાવિસિયેવ. તત્થ સરભમિગસ્સ ગમનમગ્ગે સટ્ઠિહત્થમત્તો મહાપૂતિપાતનરકઆવાટો અત્થિ, સો તિંસહત્થમત્તં ઉદકેન પુણ્ણો તિણેહિ ચ પટિચ્છન્નો. સરભો ઉદકગન્ધં ઘાયિત્વાવ આવાટભાવં ઞત્વા થોકં ઓસક્કિત્વા ગતો. રાજા પન ઉજુકમેવ આગચ્છન્તો તસ્મિં પતિ.

સરભો તસ્સ પદસદ્દં અસુણન્તો નિવત્તિત્વા તં અપસ્સન્તો ''નરકઆવાટે પતિતો ભવિસ્સતી''તિ ઞત્વા આગન્ત્વા ઓલોકેન્તો તં ગમ્ભીરે ઉદકે અપ્પતિટ્ઠે કિલમન્તં દિસ્વા તેન કતાપરાધં હદયે અકત્વા સઞ્જાતકારુઞ્ઞો ''મા મયિ પસ્સન્તે વરાકો નસ્સતુ, ઇમમ્હા તં દુક્ખા મોચેસ્સામી''તિ આવાટતીરે ઠિતો ''મા ભાયિ, મહારાજ, અહં તં દુક્ખા મોચેસ્સામી''તિ વત્વા અત્તનો પિયપુત્તં ઉદ્ધરિતું ઉસ્સાહં કરોન્તો વિય તસ્સુદ્ધરણત્થાય સિલાય યોગ્ગં કત્વા ''વિજ્ઝિસ્સામી''તિ આગતં રાજાનં સટ્ઠિહત્થા નરકા ઉદ્ધરિત્વા અસ્સાસેત્વા પિટ્ઠિં આરોપેત્વા અરઞ્ઞા નીહરિત્વા સેનાય અવિદૂરે ઓતારેત્વા ઓવાદમસ્સ દત્વા પઞ્ચસુ સીલેસુ પતિટ્ઠાપેસિ. રાજા સેનઙ્ગપરિવુતો નગરં ગન્ત્વા ''ઇતો પટ્ઠાય સકલરટ્ઠવાસિનો પઞ્ચ સીલાનિ રક્ખન્તૂ''તિ ધમ્મભેરિં ચરાપેસિ. મહાસત્તેન પન અત્તનો કતગુણં કસ્સચિ અકથેત્વા સાયં નાનગ્ગરસભોજનં ભુઞ્જિત્વા અલઙ્કતસયને સયિત્વા પચ્ચૂસકાલે મહાસત્તસ્સ ગુણં સરિત્વા ઉટ્ઠાય સયનપિટ્ઠે પલ્લઙ્કેન નિસીદિત્વા પીતિપુણ્ણેન હદયેન ઉદાનં ઉદાનેન્તો ''આસીસેથેવ પુરિસો''તિઆદિના ઇમા છ ગાથા અભાસિ.

તત્થ **અહિતા હિતા ચા**તિ દુક્ખફસ્સા સુખફસ્સા ચ, મરણફસ્સા, જીવિતફસ્સાતિપિ અત્થો. સત્તાનઞ્હિ મરણફસ્સો અહિતો, જીવિતફસ્સો હિતો. તેસં અચિન્તિતો મરણફસ્સો આગચ્છતીતિ દસ્સેતિ . **અચિન્તિતમ્પી**તિ મયા ''આવાટે પતિસ્સામી''તિ ન ચિન્તિતં, ''સરભં મારેસ્સામી''તિ **ચિન્તિતં**. ઇદાનિ પન મે ચિન્તિતં નટ્ઠં, અચિન્તિતમેવ જાતન્તિ ઉદાનવસેન વદતિ. **ભોગા**તિ યસપરિવારા, એતે ચિન્તામયા ન હોન્તિ. તસ્મા ઞાણવતા વીરિયમેવ કાતબ્બન્તિ વદતિ. વીરિયવતો હિ અચિન્તિતમ્પિ હોતિયેવ.

તસ્સેતં ઉદાનં ઉદાનેન્તસ્સેવ અરુણં ઉટ્ઠહિ. પુરોહિતો પાતોવ સુખસેય્યપુચ્છનત્થં આગન્ત્વા દ્વારે ઠિતો તસ્સ ઉદાનગીતસદ્દં સુત્વા ચિન્તેસિ – ''રાજા હિય્યો મિગવં અગમાસિ, તત્થ સરભમિગં વિદ્ધો ભવિસ્સતિ, તેન મઞ્ઞે ઉદાનં ઉદાનેતી''તિ. એવં બ્રાહ્મણસ્સ રઞ્ઞો પરિપુણ્ણબ્યઞ્જનં ઉદાનં સુત્વા સુમજ્જિતે આદાસે મુખં ઓલોકેન્તસ્સ છાયા વિય રઞ્ઞા ચ સરભેન ચ કતકારણં પાકટં અહોસિ, સો નખગ્ગેન દ્વારં આકોટેસિ. રાજા ''કો એસો''તિ પુચ્છિ. અહં, દેવ, પુરોહિતોતિ. અથસ્સ દ્વારં વિવરિત્વા ''ઇતો એહાચરિયા''તિ આહ. સો પવિસિત્વા રાજાનં જયાપેત્વા એકમન્તં ઠિતો ''અહં, મહારાજ, તયા અરઞ્ઞે કતકારણં જાનામિ, ત્વં એકં સરભમિગં અનુબન્ધન્તો નરકે પતિતો, અથ નં સો સરભો સિલાય યોગ્ગં કત્વા નરકતો ઉદ્ધરિ, સો ત્વં તસ્સ ગુણં સરિત્વા ઉદાનં ઉદાનેસી''તિ વત્વા ''**સરભં ગિરિદુગ્ગસ્મિ**''ન્તિઆદિના દ્વે ગાથા અભાસિ.

તત્થ **અનુસરી**તિ અનુબન્ધિ. **વિક્કન્ત**ન્તિ ઉદ્ધરણત્થાય કતપરક્કમં. **અનુજીવસી**તિ ઉપજીવસિ, તસ્સાનુભાવેન તયા જીવિતં લદ્ધન્તિ અત્થો. **સમુદ્ધરી**તિ ઉદ્ધરણં અકાસિ. **સિલાય યોગ્ગં સરભો કરિત્વા**તિ સિલાય સોપાનસદિસાય નરકતો ઉદ્ધરણયોગ્ગતં કરિત્વા. **અલીનચિત્ત**ન્તિ સઙ્કોચં અપ્પત્તચિત્તં. **ત મિગં વદેસી**તિ સુવણ્ણસરભમિગં ઇધ સિરિસયને નિપન્નો વણ્ણેસિ. તં સુત્વા રાજા, ''અયં મયા સદ્ધિં ન મિગવં આગતો, સબ્બઞ્ચ પવત્તિં જાનાતિ, કથં નુ ખો જાનાતિ, પુચ્છિસ્સામિ ન''ન્તિ ચિન્તેત્વા – ''**કિં ત્વં નુ તત્થેવા**''તિ નવમગાથમાહ . તત્થ **ભિંસરૂપ**ન્તિ કિં નુ તે ઞાણં બલવજાતિકં, તેનેતં જાનાસીતિ વદતિ. બ્રાહ્મણો ''નાહં સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધો, બ્યઞ્જનં અમક્ખેત્વા તયા કથિતગાથાય પન મય્હં અત્થો ઉપટ્ઠાતી''તિ દીપેન્તો ''**ન ચેવહ**''ન્તિ દસમગાથમાહ . તત્થ **સુભાસિતાન**ન્તિ બ્યઞ્જનં અમક્ખેત્વા સુટ્ઠુ ભાસિતાનં. **અત્થં તદાનેન્તી**તિ યો તેસં અત્થો, તં આનેન્તિ ઉપધારેન્તીતિ અત્થો. તદા પુરોહિતો ધમ્મસેનાપતિ અહોસિ. તેનેવાહ – ''**અતીતેપી**''તિઆદિ. સેસં ઉત્તાનત્થમેવ.

અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞત્થેરવત્થુ

અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞત્થેરાદયોતિઆદીસુ પન **યાથાવસરસગુણવસેના**તિ યથાસભાવગુણવસેન. પબ્બજ્જાવસેન પટિવેધવસેન સુચિરં સુનિપુણં રત્તિન્દિવપરિચ્છેદજાનનવસેન ચ રત્તઞ્ઞુતા વેદિતબ્બાતિ તં દસ્સેન્તો ''**ઠપેત્વા હિ સમ્માસમ્બુદ્ધ**''ન્તિઆદિમાહ. **પાકટોવ હોતી**તિ સતિપઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તિકો પાકટો વિભૂતો હોતિ. **અઞ્ઞાસિકોણ્ડઞ્ઞો**તિ સાવકેસુ સબ્બપઠમં ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ ઞાતકોણ્ડઞ્ઞો. **સબ્બેસુપિ એતદગ્ગેસૂ**તિ સબ્બેસુપિ એતદગ્ગસુત્તેસુ, સબ્બેસુ વા એતદગ્ગટ્ઠપનેસુ.

ધુરપત્તાનીતિ પત્તાનં પમુખભૂતાનિ બાહિરપત્તાનિ. **નવુતિહત્થાની**તિ મજ્ઝિમપુરિસસ્સ હત્થેન નવુતિરતનાનિ. પદુમેનેવ તં તં પદેસં ઉત્તરતિ અતિક્કમતીતિ **પદુમુત્તરો**, ભગવા. **ગન્ધદામમાલાદામાદીહી**તિ આદિસદ્દેન પત્તદામાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. તત્થ ગન્ધદામેહિ કતમાલા **ગન્ધદામં**. લવઙ્ગતક્કોલજાતિપુપ્ફાદીહિ કતમાલા **માલાદામં**. તમાલપત્તાદીહિ કતમાલા **પત્તદામં**. **વઙ્ગપટ્ટે**તિ વઙ્ગદેસે ઉપ્પન્નઘનસુખુમવત્થે. **ઉત્તમસુખુમવત્થ**ન્તિ કાસિકવત્થમાહ.

તેપરિવટ્ટધમ્મચક્કપ્પવત્તનસુત્તન્તપરિયોસાનેતિ એત્થ ''ઇદં દુક્ખં અરિયસચ્ચ''ન્તિઆદિના સચ્ચવસેન, ''દુક્ખં અરિયસચ્ચં પરિઞ્ઞેય્ય''ન્તિઆદિના કિચ્ચવસેન, ''દુક્ખં અરિયસચ્ચં પરિઞ્ઞાત''ન્તિઆદિના કતવસેન ચ તીહિ આકારેહિ પરિવટ્ટેત્વા ચતુન્નં સચ્ચાનં દેસિતત્તા તયો પરિવટ્ટા એતસ્સ અત્થીતિ તિપરિવટ્ટં, તિપરિવટ્ટમેવ

તેપરિવટ્ટં, તેપરિવટ્ટઞ્ચ તં ધમ્મચક્કપ્પવત્તનઞ્ચાતિ **તેપરિવટ્ટધમ્મચક્કપ્પવત્તનં**, તદેવ સુત્તન્તં, તસ્સ પરિયોસાનેતિ અત્થો.

સાલિગબ્ભં ફાલેત્વા આદાયાતિ સાલિગબ્ભં ફાલેત્વા તત્થ લબ્ભમાનં સાલિખીરરસં આદાય. **અનુચ્છવિક**ન્તિ બુદ્ધાનં અનુચ્છવિકં ખીરપાયસં પચાપેમ. વેણિયો પુરિસભાવવસેન બન્ધિત્વા કલાપકરણે **કલાપગ્ગં**. ખલે કલાપાનં ઠપનદિવસે **ખલગ્ગં**. મદ્દિત્વા વીહીનં રાસિકરણદિવસે **ખલભણ્ડગ્ગં**. કોટ્ઠેસુ હિ ધઞ્ઞસ્સ પક્ખિપનદિવસે **કોટ્ઠગ્ગં**.

દ્વે ગતિયોતિ દ્વે એવ નિપ્ફત્તિયો, દ્વે નિટ્ઠાતિ અત્થો. **તસ્મિં કુમારે સબ્બઞ્ઞુતં પત્તે**તિ કોણ્ડઞ્ઞમાણવસ્સેવ લદ્ધિયં ઠત્વા ઇતરેપિ છ જના પુત્તે અનુસાસિંસુ. બોધિરુક્ખમૂલે પાચીનપસ્સં **અચલટ્ઠાનં** નામ, યં ''વજિરાસન''ન્તિપિ વુચ્ચતિ. મહતં મહતિયો વહતીતિ ''પાચીનમુખો''તિ અવત્વા ''**પાચીનલોકધાતુઅભિમુખો**''તિ વુત્તં. મંસચક્ખુપિ લોકનાથસ્સ અપ્પટિઘાતં મહાવિસયઞ્ચાતિ. **ચતુરઙ્ગસમન્નાગત**ન્તિ ''કામં તચો ચ ન્હારુ ચ, અટ્ઠિ ચ અવસિસ્સતૂ''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૨.૧૮૪; સં॰ નિ॰ ૨.૨૨, ૨૩૭; અ॰ નિ॰ ૨.૫; મહાનિ॰ ૧૯૬) વુત્તચતુરઙ્ગસમન્નાગતં.

ઇદં પન સબ્બમેવાતિ ''કસ્સ નુ ખો અહં પઠમં ધમ્મં દેસેસ્સામી''તિઆદિનયપ્પવત્તં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૪; ૨.૩૪૧; મહાવ॰ ૧૦) સબ્બમેવ. **પરિવિતક્કમત્તમેવ** તથા અત્થસિદ્ધિયા અભાવતો. **પુપ્ફિતફલિતં કત્વા**તિ અભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાહિ સબ્બપાલિફુલ્લં, મગ્ગફલેહિ સબ્બસો ફલભારભરિતઞ્ચ કરોન્તો પુપ્ફિતં ફલિતં કત્વા. **અપક્કમિતુકામો હુત્વા**તિ દ્વેપિ અગ્ગસાવકે અત્તનો નિપચ્ચકારં કરોન્તે દિસ્વા તેસં ગુણાતિરેકતં બહુ મઞ્ઞન્તો બુદ્ધાનં સન્તિકા અપક્કમિતુકામો હુત્વા. **તત્થેવા**તિ છદ્દન્તદહતીરેયેવ.

સારિપુત્ત-મોગ્ગલ્લાનત્થેરવત્થુ

૧૮૯-૧૯૦. દુતિયતતિયેસુ **ઇદ્ધિમન્તાન**ન્તિ એત્થ **મન્ત**-સદ્દો અતિસયત્થવિસયોતિ થેરસ્સ અતિસયિકઇદ્ધિતં દસ્સેતું – ''**ઇદ્ધિયા સમ્પન્નાન**''ન્તિ વુત્તં. સહ પંસૂહિ કીળિંસૂતિ **સહપંસુકીળિતા. ઇધલોકત્તભાવમેવા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકઅત્તભાવમેવ. **સોળસ પઞ્ઞા પટિવિજ્ઝિત્વા ઠિતો**તિ મજ્ઝિમનિકાયે **અનુપદસુત્તન્તદેસનાય** ''મહાપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, પુથુપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, હાસપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, જવનપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, તિક્ખપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો, નિબ્બેધિકપઞ્ઞો, ભિક્ખવે, સારિપુત્તો''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૯૩) એવમાગતા મહાપઞ્ઞાદિકા છ, તસ્મિંયેવ સુત્તે આગતા નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિપઞ્ઞા, અરહત્તમગ્ગપઞ્ઞાતિ ઇમા સોળસવિધા પઞ્ઞા પટિવિજ્ઝિત્વા સચ્છિકત્વા ઠિતો.

પઞ્હસાકચ્છન્તિ પઞ્હસ્સ પુચ્છનવસેન વિસ્સજ્જનવસેન ચ સાકચ્છં કરોતિ. **અત્થિકેહિ ઉપઞ્ઞાતં મગ્ગ**ન્તિ એતં અનુબન્ધનસ્સ કારણવચનં. ઇદઞ્હિ વુત્તં હોતિ – યંનૂનાહં ઇમં ભિક્ખું પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધેય્યં. કસ્મા? યસ્મા ઇદં પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધનં નામ અત્થિકેહિ ઉપઞ્ઞાતં મગ્ગં, ઞાતો ચેવ ઉપગતો ચ મગ્ગોતિ અત્થો. અથ વા અત્થિકેહિ અમ્હેહિ મરણે સતિ અમતેનપિ ભવિતબ્બન્તિ એવં કેવલં અત્થીતિ ઉપઞ્ઞાતં, અનુમાનઞાણેન ઉપગન્ત્વા ઞાતં નિબ્બાનં નામ અત્થિ, તં મગ્ગન્તો પરિયેસન્તોતિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

નેસં પરિસાયાતિ દ્વિન્નં અગ્ગસાવકાનં પરિવારભૂતપરિસાય. **દ્વે અગ્ગસાવકે**તિ સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાને દ્વે મહાનુભાવે સાવકે. **ઠાનન્તરે**તિ અગ્ગસાવકત્તસઙ્ખિતે ઠાનન્તરે ઠપેસિ. કસ્મા પનેત્થ ''અગ્ગસાવકે''તિ અવત્વા ''મહાસાવકે''તિ વુત્તં. યદિ અઞ્ઞેપિ મહાથેરા અભિઞ્ઞાતાદિગુણવિસેસયોગેન ''મહાસાવકા''તિ વત્તબ્બતં લભન્તિ, ઇમેયેવ પન સાવકેસુ અનઞ્ઞસાધારણભૂતા વિસેસતો ''મહાસાવકા''તિ વત્તબ્બાતિ દસ્સનત્થં "**દ્વેપિ મહાસાવકે**"તિ વુત્તં.

મહાકસ્સપત્થેરવત્થુ

૧૯૧. ચતુત્થે યસ્મા ધુતવાદધુતધમ્મધુતઙ્ગાનિ ધુતમૂલકાનિ, તસ્મા "**ધુતો વેદિતબ્બો**"તિ આરદ્ધં, તત્થ કિલેસે ધુનિ ધુતવાતિ **ધુતો**, ધુતકિલેસો પુગ્ગલો, કિલેસધુનનો વા ધમ્મો, **કિલેસધુનનો ધમ્મો**તિ ચ સપુબ્બભાગો અરિયમગ્ગો દટ્ઠબ્બો. તં ધુતસઙ્ખિતં કિલેસધુનનધમ્મં વદતિ, પરે તત્થ પતિટ્ઠાપેતીતિ **ધુતવાદો**. ચતુક્કઞ્ચેત્થ સમ્ભવતીતિ તં દસ્સેતું – "**એત્થ પના**"તિઆદિ આરદ્ધં. **તયિદન્તિ** નિપાતો, તસ્સ સો અયન્તિ અત્થો. ધુતભૂતસ્સ ધુતભૂતા ધમ્મા **ધુતધમ્મા**. **અપ્પિચ્છતા સન્તુટ્ઠિતા** હેટ્ઠા વુત્તા એવ . કિલેસે સમ્મા લિખતિ તચ્છતીતિ સલ્લેખો, કિલેસજેગુચ્છી, તસ્સ ભાવો **સલ્લેખતા**. દ્વીહિપિ કામેહિ વિવિચ્ચતીતિ પવિવેકો, યોનિસોમનસિકારબહુલો પુગ્ગલો, તસ્સ ભાવો **પવિવેકતા**. ઇમિના સરીરટ્ઠપનમત્તેન અત્થીતિ ઇદમટ્ઠિ ત્થ-કારસ્સ ઠ-કારં કત્વા, તસ્સ ભાવો **ઇદમટ્ઠિતા**, ઇમેહિ વા કુસલધમ્મેહિ અત્થિ ઇદમટ્ઠિ, યેન ઞાણેન ''પબ્બજિતેન નામ પંસુકૂલિકઙ્ગાદીસુ પતિટ્ઠિતેન ભવિતબ્બ''ન્તિ યથાનુસિટ્ઠં ધુતગુણે સમાદિયતિ ચેવ પરિહરતિ ચ, તં ઞાણં **ઇદમટ્ઠિતા**. તેનાહ – "**ઇદમટ્ઠિતા ઞાણમેવા**"તિ. **ધુતધમ્મા નામા**તિ ધુતઙ્ગસેવનાય પટિપક્ખભૂતાનં પાપધમ્માનં ધુનનવસેન પવત્તિયા ધુતોતિ લદ્ધનામાય ધુતઙ્ગચેતનાય ઉપકારકા ધમ્માતિ કત્વા ધુતધમ્મા નામ . **અનુપતન્તી**તિ તદન્તોગધા તપ્પરિયાપન્ના હોન્તિ તદુભયસ્સેવ પવત્તિવિસેસભાવતો. **પટિક્ખેપવત્થૂસૂ**તિ ધુતઙ્ગસેવનાય પટિક્ખિપિતબ્બવત્થૂસુ પહાતબ્બવત્થૂસુ.

પંસુકૂલિકઙ્ગં...પે૰... નેસજ્જિકઙ્ગન્તિ ઉદ્દેસોપિ પેય્યાલનયેન દસ્સિતો. યદેત્થ વત્તબ્બં, તં સબ્બં **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ૰ ૧.૨૨ આદયો) વિત્થારતો વુત્તં. ધુતવાદગ્ગહણેનેવ થેરસ્સ ધુતભાવોપિ ગહિતો હોતીતિ "**ધુતવાદાન**"ન્તેવ વુત્તં. **અયં મહા**તિ અભિનીહારાદિમહન્તતાયપિ સાસનસ્સ ઉપકારિતાયપિ અયં થેરો મહા, ગુણમહન્તતાય પસંસાવચનમેવ વા એતં થેરસ્સ યદિદં મહાકસ્સપોતિ યથા ''મહામોગ્ગલ્લાનો''તિ.

સત્થુ ધમ્મદેસનાય વત્થુત્તયે સઞ્જાતપ્પસાદતાય ઉપાસકભાવે ઠિતત્તા વુત્તં – "**ઉપોસથઙ્ગાનિ અધિટ્ઠાયા**"તિઆદિ. એતસ્સ અગ્ગભાવસ્સાતિ યોજેતબ્બં. **સચ્ચકારો**તિ સચ્ચભાવાવહો કારો, અવિસંવાદનવસેન વા તદત્થસાધનોતિ અત્થો. **કોલાહલ**ન્તિ કુતૂહલવિપ્ફારો. સત્થા સત્તમે સત્તમે સંવચ્છરે ધમ્મં કથેન્તો સત્તાનં સવનયોગ્ગં કાલં સલ્લક્ખેન્તો દિવા સાયન્હસમયં કથેતિ, રત્તિયં સકલયામં. તેનાહ – "**બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણે આહ – 'ભોતિ કિં રત્તિં ધમ્મં સુણિસ્સસિ દિવા'**"તિ. **વિસ્સાસિકો**તિ વિસ્સાસિકભાવો. ''તતો પટ્ઠાય સો''તિ વા પાઠો.

દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ પૂરિતપારમિસ્સાતિ ઇદં સા પરમ્પરાય સોતપતિતં અત્થં ગહેત્વા આહ. **અદિન્નવિપાકસ્સા**તિ અવિપક્કવિપાકસ્સ. **ભદ્દકે કાલે**તિ યુત્તે કાલે. **નક્ખત્ત**ન્તિ નક્ખત્તેન લક્ખિતં છણં. તસ્મિં તસ્મિઞ્હિ નક્ખત્તે અનુભવિતબ્બછણાનિ નક્ખત્તાનિ નામ, ઇતરાનિ પન છણાનિ નામ. સમ્માપતિતદુક્ખતો વિમોચનેન તતો નિય્યાનાવહતાય ઇચ્છિતત્થસ્સ લભાપનતો ચ **નિય્યાનિકં**. **તેસ**ન્તિ સુવણ્ણપદુમાનં.

ઓલમ્બકાતિ સુવણ્ણરતનવિચિત્તા રતનદામા. **પુઞ્ઞનિયામેના**તિ પુઞ્ઞાનુભાવસિદ્ધેન નિયામેન. સ્વસ્સ બારાણસિરજ્જં દાતું કતોકાસો. **ફુસ્સરથ**ન્તિ મઙ્ગલરથં. સેતચ્છત્તઉણ્હીસવાલબીજનિખગ્ગમણિપાદુકાનિ **પઞ્ચવિધં રાજકકુધભણ્ડ**ન્તિ વદન્તિ. ઇધ પન સેતચ્છત્તં વિસું ગહિતન્તિ સીહાસનં પઞ્ચમં કત્વા વદન્તિ. **પારુપનકણ્ણ**ન્તિ પારુપનવત્થસ્સ દસન્તં. દિબ્બવત્થદાયિપુઞ્ઞાનુભાવચોદિતો "**નનુ તાતા થૂલ**"ન્તિ આહ. **અહો તપસ્સી**તિ અહો કપણો અહં રાજાતિ અત્થો. **બુદ્ધાનં સદ્દહિત્વા**તિ બુદ્ધાનં સાસનં સદ્દહિત્વા. **ચઙ્કમનસતાનીતિ ઇતિ**-સદ્દો આદ્યત્થો. તેન હિ અગ્ગિસાલાદીનિ પબ્બજિતસારુપ્પાનિ ઠાનાનિ સઙ્ગણ્હાતિ.

સાધુકીળિતન્તિ અરિયાનં પરિનિબ્બુતટ્ઠાને કાતબ્બસક્કારં વદતિ. **નપ્પમજ્જિ, નિરોગા અય્યા**તિ પુચ્છિતાકારદસ્સનં. **પરિનિબ્બુતા દેવા**તિ દેવી પટિવચનં અદાસિ. **પટિયાદેત્વા**તિ નિય્યાતેત્વા. **સમણકપબ્બજ્જ**ન્તિ સમિતપાપેહિ અરિયેહિ અનુટ્ઠાતબ્બપબ્બજ્જં. સો હિ રાજા પચ્ચેકબુદ્ધાનં વેસસ્સ દિટ્ઠત્તા ''ઇદમેવ ભદ્દક''ન્તિ તાદિસંયેવ લિઙ્ગં ગણ્હિ. **તત્થેવા**તિ બ્રહ્મલોકે એવ. વીસતિમે વસ્સે સમ્પત્તેતિ આહરિત્વા સમ્બન્ધો. બ્રહ્મલોકતો ચવિત્વા નિબ્બત્તત્તા, બ્રહ્મચરિયાધિકારસ્સ ચ ચિરકાલસમ્ભૂતત્તા "**એવરૂપં કથં મા કથેથા**"તિ આહ. વીસતિ ધરણાનિ **નિક્ખ**ન્તિ વદન્તિ, પઞ્ચપલં **નિક્ખ**ન્તિ અપરે. **ઇત્થાકરો**તિ ઇત્થિરતનસ્સ ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં. **અય્યધીતા**તિ અમ્હાકં અય્યસ્સ ધીતા, ભદ્દકાપિલાનીતિ અત્થો. **સમાનપણ્ણ**ન્તિ સદિસપણ્ણં સદિસલેખં કુમારસ્સ કુમારિકાય ચ યુત્તં પણ્ણલેખં. તે પુરિસા સમાગતટ્ઠાનતો મગધરટ્ઠે મહાતિત્થગામં મદ્દરટ્ઠે સાગલનગરઞ્ચ ઉદ્દિસ્સ અપક્કમન્તા અઞ્ઞમઞ્ઞં વિસ્સજ્જન્તા નામ હોન્તીતિ "**ઇતો ચ એત્તો ચ પેસેસુ**"ન્તિ વુત્તા.

પુપ્ફદામન્તિ હત્થિહત્થપ્પમાણં પુપ્ફદામં. **તાની**તિ તાનિ ઉભોહિ ગન્થાપિતાનિ દ્વે પુપ્ફદામાનિ. **તે**તિ ઉભો ભદ્દા ચેવ પિપ્પલિકુમારો ચ . **લોકામિસેના**તિ કામસ્સાદેન. **અસંસટ્ઠા**તિ ન સંયુત્તા ઘટે જલન્તેન વિય પદીપેન અજ્ઝાસયે સમુજ્જલન્તેન વિમોક્ખબીજેન સમુસ્સાહિતચિત્તત્તા. **યન્તબદ્ધાની**તિ સસ્સસમ્પાદનત્થં તત્થ તત્થ દ્વારકવાટયોજનવસેન બદ્ધાનિ નિક્ખમનતુમ્બાનિ. **કમ્મન્તો**તિ કસિકમ્મકરણટ્ઠાનં. **દાસિકગામા**તિ દાસાનં વસનગામા. **ઓસારેત્વા**તિ પક્ખિપિત્વા. **આકપ્પકુત્તવસેના**તિ આકારવસેન કિરિયાવસેન. **અનનુચ્છવિક**ન્તિ પબ્બજિતભાવસ્સ અનનુરૂપં. **તસ્સ મત્થકે**તિ દ્વેધાપથસ્સ દ્વિધાભૂતટ્ઠાને. એતેસં સઙ્ગહં કાતું વટ્ટતીતિ નિસીદતીતિ સમ્બન્ધો. સા પન તત્થ સત્થુ નિસજ્જા એદિસીતિ દસ્સેતું – "**નિસીદન્તો પના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યા બુદ્ધાનં અપરિમિતકાલસમ્ભૂતાચિન્તેય્યાપરિમેય્યપુઞ્ઞસમ્ભારૂપચયનિબ્બત્તા રૂપપ્પભાવબુદ્ધગુણવિજ્જોતિતા દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણઅસીતિઅનુબ્યઞ્જનસમુજ્જલિતા બ્યામપ્પભાકેતુમાલાલઙ્કતા સભાવસિદ્ધિતાય અકિત્તિમા રૂપકાયસિરી, તંયેવ મહાકસ્સપસ્સ અદિટ્ઠપુબ્બપ્પસાદસંવદ્ધનત્થં અનિગ્ગૂહિત્વા નિસિન્નો ભગવા "**બુદ્ધવેસં ગહેત્વા...પે॰... નિસીદી**"તિ વુત્તો. અસીતિહત્થપ્પદેસં બ્યાપેત્વા પવત્તિયા **અસીતિહત્થા**તિ વુત્તા. **સતસાખો**તિ બહુસાખો અનેકસાખો. **સુવણ્ણવણ્ણોવ અહોસિ** નિરન્તરં બુદ્ધરસ્મીહિ સમન્તતો સમોકિણ્ણભાવતો.

તીસુ ઠાનેસૂતિ દૂરતો નાતિદૂરે આસન્નેતિ તીસુ ઠાનેસુ. **તીહિ ઓવાદેહી**તિ ''તસ્માતિહ તે, કસ્સપ, એવં સિક્ખિતબ્બં 'તિબ્બં મે હિરોત્તપ્પં પચ્ચુપટ્ઠિતં ભવિસ્સતિ થેરેસુ નવેસુ મજ્ઝિમેસૂ'તિ. એવઞ્હિ તે, કસ્સપ, સિક્ખિતબ્બં. તસ્માતિહ તે, કસ્સપ, એવં સિક્ખિતબ્બં 'યં કિઞ્ચિ ધમ્મં સુણિસ્સામિ કુસલૂપસંહિતં, સબ્બં તં અટ્ઠિં કત્વા મનસિ કરિત્વા સબ્બં ચેતસા સમન્નાહરિત્વા ઓહિતસોતો ધમ્મં સુણિસ્સામી'તિ, એવઞ્હિ તે, કસ્સપ, સિક્ખિતબ્બં. તસ્માતિહ તે, કસ્સપ, એવં સિક્ખિતબ્બં 'સાતસહગતા ચ મે કાયગતાસતિ ન વિજહિસ્સતી'તિ, એવઞ્હિ તે, કસ્સપ, સિક્ખિતબ્બ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૫૪) ઇમેહિ તીહિ ઓવાદેહિ. એત્થ હિ ભગવા પઠમં ઓવાદં થેરસ્સ બ્રાહ્મણજાતિકત્તા જાતિમાનપ્પહાનત્થમભાસિ, દુતિયં બાહુસચ્ચં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જનકઅહંકારપ્પહાનત્થં,

તતિયં ઉપધિસમ્પત્તિં નિસ્સાય ઉપ્પજ્જનકઅત્તસિનેહપ્પહાનત્થં . **મુદુકા ખો ત્યાયન્તિ** મુદુકા ખો તે અયં. કસ્મા પન ભગવા એવમાહ? થેરેન સહ ચીવરં પરિવત્તેતુકામતાય. કસ્મા પરિવત્તેતુકામો જાતોતિ? થેરં અત્તનો ઠાને ઠપેતુકામતાય. કિં સારિપુત્તમોગ્ગલ્લાના નત્થીતિ? અત્થિ, એવં પનસ્સ અહોસિ ''ઇમેન ચિરં ઠસ્સન્તિ, કસ્સપો પન વીસતિવસ્સસતાયુકો, સો મયિ પરિનિબ્બુતે સત્તપણ્ણિગુહાયં વસિત્વા ધમ્મવિનયસઙ્ગહં કત્વા મમ સાસનં પઞ્ચવસ્સસહસ્સપરિમાણકાલપ્પવત્તનકં કરિસ્સતીતિ અત્તનો ઠાને ઠપેસિ. એવં ભિક્ખૂ કસ્સપસ્સ સુસ્સૂસિતબ્બં મઞ્ઞિસ્સન્તી''તિ. તસ્મા એવમાહ.

ચન્દૂપમોતિ ચન્દસદિસો હુત્વા. કિં પરિમણ્ડલતાય? નો, અપિચ ખો યથા ચન્દો ગગનતલં પક્ખન્દમાનો ન કેનચિ સદ્ધિં સન્થવં વા સિનેહં વા આલયં વા કરોતિ, ન ચ ન હોતિ મહાજનસ્સ પિયો મનાપો, અયમ્પિ એવં કેનચિ સદ્ધિં સન્થવાદીનં અકરણેન બહુજનસ્સ પિયો મનાપો ચન્દૂપમો હુત્વા ખત્તિયકુલાદીનિ ચત્તારિ કુલાનિ ઉપસઙ્કમતીતિ અત્થો. **અપકસ્સેવ કાયં અપકસ્સ ચિત્ત**ન્તિ તેનેવ સન્થવાદીનં અકરણેન કાયઞ્ચ ચિત્તઞ્ચ અપકડ્ઢિત્વા, અપનેત્વાતિ અત્થો. **નિચ્ચં નવો**તિ નિચ્ચનવકોવ, આગન્તુકસદિસો હુત્વાતિ અત્થો. આગન્તુકો હિ પટિપાટિયા સમ્પત્તગેહં પવિસિત્વા સચે નં ઘરસામિકા દિસ્વા ''અમ્હાકમ્પિ પુત્તભાતરો વિપ્પવાસં ગન્ત્વા એવં વિચરિંસૂ''તિ અનુકમ્પમાના નિસીદાપેત્વા ભોજેન્તિ, ભુત્તમત્તોયેવ ''તુમ્હાકં ભાજનં ગણ્હથા''તિ ઉટ્ઠાય પક્કમતિ, ન તેહિ સદ્ધિં સન્થવં વા કરોતિ, કિચ્ચકરણીયાનિ વા સંવિદહતિ, એવમયમ્પિ પટિપાટિયા સમ્પત્તં ઘરં પવિસિત્વા યં ઇરિયાપથે પસન્ના મનુસ્સા દેન્તિ, તં ગહેત્વા છિન્નસન્થવો તેસં કિચ્ચકરણીયે અબ્યાવટો હુત્વા નિક્ખમતીતિ દીપેતિ.

અપ્પગબ્ભોતિ નપ્પગબ્ભો, અટ્ઠટ્ઠાનેન કાયપાગબ્ભિયેન, ચતુટ્ઠાનેન વચીપાગબ્ભિયેન, અનેકટ્ઠાનેન મનોપાગબ્ભિયેન ચ વિરહિતોતિ અત્થો. અટ્ઠટ્ઠાનં કાયપાગબ્ભિયં નામ સઙ્ઘગણપુગ્ગલભોજનસાલજન્તાઘરનહાનતિત્થભિક્ખાચારમગ્ગેસુ અન્તરઘરપવેસને ચ કાયેન અપ્પતિરૂપકરણં. ચતુટ્ઠાનં વચીપાગબ્ભિયં નામ સઙ્ઘગણપુગ્ગલઅન્તરઘરેસુ અપ્પતિરૂપવાચાનિચ્છારણં. અનેકટ્ઠાનં મનોપાગબ્ભિયં નામ તેસુ તેસુ ઠાનેસુ કાયવાચાહિ અજ્ઝાચારં અનાપજ્જિત્વાપિ મનસા કામવિતક્કાદીનં વિતક્કનં. સબ્બેસમ્પિ ઇમેસં પાગબ્ભિયાનં અભાવેન અપ્પગબ્ભો હુત્વા કુલાનિ ઉપસઙ્કમતીતિ અત્થો. કસ્સપસંયુત્તેન ચ ચન્દૂપમપ્પટિપદાદિથેરસ્સ ધુતવાદેસુ અગ્ગભાવસ્સ બોધિતત્તા વુત્તં ''**એતદેવ કસ્સપસંયુત્તં અટ્ઠુપ્પત્તિં કત્વા**''તિ.

અનુરુદ્ધત્થેરવત્થુ

૧૯૨. પઞ્ચમે **ભોજનપપઞ્ચમત્ત**ન્તિ ગોચરગામે પિણ્ડાય ચરણાહારપરિભોગસઞ્ઞિતં ભોજનપપઞ્ચમત્તં. **દીપરુક્ખાન**ન્તિ લોહદન્તકટ્ઠમયાનં મહન્તાનં દીપરુક્ખાનં. લોહમયેસુપિ હિ તેસુ દીપાધારેસુ દીપરુક્ખકાતિ રુળ્હિરેસા દટ્ઠબ્બા. ઓલમ્બકદીપમણ્ડલદીપસઞ્ચરણદીપાદિકા **સેસદીપા**.

અનુપરિયાયિ પદક્ખિણકરણવસેન. **અહં તેના**તિ યેન તુય્હં અત્થો, અહં તેન પવારેમિ, તસ્મા તં આહરાપેત્વા ગણ્હાતિ અત્થો. **સુવણ્ણપાતિયંયેવસ્સ ભત્તં ઉપ્પજ્જી**તિ દેવતાનુભાવેન ઉપ્પજ્જિ, ન કિઞ્ચિ પચનકિચ્ચં અત્થિ. **સત્ત મહાપુરિસવિતક્કે વિતક્કેસી**તિ ''અપ્પિચ્છસ્સાયં ધમ્મો, નાયં ધમ્મો મહિચ્છસ્સા''તિઆદિકે સત્ત મહાપુરિસવિતક્કે વિતક્કેસિ. **અટ્ઠમે**તિ ''નિપ્પપઞ્ચારામસ્સાયં ધમ્મો, નાયં ધમ્મો પપઞ્ચારામસ્સા''તિ એતસ્મિં પુરિસવિતક્કે.

મમ સઙ્કપ્પમઞ્ઞાયાતિ ''અપ્પિચ્છસ્સાયં ધમ્મો, નાયં ધમ્મો મહિચ્છસ્સા''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૮; અ॰ નિ॰ ૮.૩૦) મહાપુરિસવિતક્કવસેન આરદ્ધમત્તં મત્થકં પાપેતું અસમત્થભાવેન ઠિતં મમ સઙ્કપ્પં જાનિત્વા. **મનોમયેના**તિ મનોમયેન વિય મનસા નિમ્મિતસદિસેન, પરિણામિતેનાતિ અત્થો. **ઇદ્ધિયા**તિ ''અયં કાયો ઇદં ચિત્તં વિય હોતૂ''તિ એવં પવત્તાય અધિટ્ઠાનિદ્ધિયા.

યદા મે અહુ સઙ્કપ્પોતિ યસ્મિં કાલે મય્હં ''કીદિસો નુ ખો અટ્ઠમો મહાપુરિસવિતક્કો''તિ પરિવિતક્કો અહોસિ, યદા મે અહુ સઙ્કપ્પો, તતો મમ સઙ્કપ્પમઞ્ઞાય ઇદ્ધિયા ઉપસઙ્કમિ, ઉત્તરિ દેસયીતિ યોજના. **ઉત્તરિ દેસયી**તિ ''નિપ્પપઞ્ચારામસ્સાયં ધમ્મો નિપ્પપઞ્ચરતિનો , નાયં ધમ્મો પપઞ્ચારામસ્સ પપઞ્ચરતિનો''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૫૮; અ॰ નિ॰ ૮.૩૦) ઇમં અટ્ઠમં મહાપુરિસવિતક્કં પૂરેન્તો ઉપરિ દેસયિ. તં પન દેસિતં દસ્સેન્તો આહ – **''નિપ્પપઞ્ચરતો બુદ્ધો, નિપ્પપઞ્ચમદેસયી''**તિ, પપઞ્ચા નામ રાગાદયો કિલેસા, તેસં વૂપસમનતાય તદભાવતો ચ લોકુત્તરધમ્મા નિપ્પપઞ્ચા નામ. યથા તં પાપુણાતિ, તથા ધમ્મં દેસેસિ, સામુક્કંસિકં ચતુસચ્ચદેસનં અદેસયીતિ અત્થો.

તસ્સાહં ધમ્મમઞ્ઞાયાતિ તસ્સ સત્થુ દેસનાધમ્મં જાનિત્વા. **વિહાસિન્તિ** યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જન્તો વિહરિં. **સાસને રતો**તિ સિક્ખત્તયસઙ્ગહે સાસને અભિરતો. **તિસ્સો વિજ્જા અનુપ્પત્તા**તિ પુબ્બેનિવાસઞાણં, દિબ્બચક્ખુઞાણં, આસવક્ખયઞાણન્તિ ઇમા તિસ્સો વિજ્જા મયા અનુપ્પત્તા સચ્છિકતા. તતો એવ **કતં બુદ્ધસ્સ સાસનં**, અનુસિટ્ઠિ ઓવાદો અનુટ્ઠિતોતિ અત્થો.

ભદ્દિયત્થેરવત્થુ

૧૯૩. છટ્ઠે ઉચ્ચ-સદ્દેન સમાનત્થો ઉચ્ચા-સદ્દોતિ આહ – **''ઉચ્ચાકુલિકાનન્તિ ઉચ્ચે કુલે જાતાન''**ન્તિ. **કાળી સા દેવી**તિ કાળવણ્ણતાય કાળી સા દેવી. કુલાનુક્કમેન રજ્જાનુપ્પત્તિ મહાકુલિનસ્સેવાતિ વુત્તં – **''સોયેવ ચા''**તિઆદિ.

લકુણ્ડકભદ્દિયત્થેરવત્થુ

૧૯૪. સત્તમે **રિત્તકો**તિ દેય્યવત્થુરહિતો. **ગુણે આવજ્જેત્વા**તિ ભગવતો રૂપગુણે ચેવ આકપ્પસમ્પદાદિગુણે ચ અત્તનો અધિપ્પાયં ઞત્વા અમ્બપક્કસ્સ પટિગ્ગહણં પરિભુઞ્જનન્તિ એવમાદિકે યથાઉપટ્ઠિતે ગુણે આવજ્જેત્વા.

પિણ્ડોલભારદ્વાજત્થેરવત્થુ

૧૯૫. અટ્ઠમે અભીતનાદભાવેન સીહસ્સ વિય નાદો સીહનાદો, સો એતેસં અત્થીતિ સીહનાદિકા, તેસં **સીહનાદિકાનં**. ગરહિતબ્બપસંસિતબ્બધમ્મે યાથાવતો જાનન્તસ્સેવ ગરહા પસંસા ચ યુત્તરૂપાતિ આહ – **''બુદ્ધા ચ નામા''**તિઆદિ. **ખીણા જાતી**તિઆદીહિ પચ્ચવેક્ખણઞાણસ્સ ભૂમિં દસ્સેતિ. તેન હિ ઞાણેન અરિયસાવકો પચ્ચવેક્ખન્તો ''ખીણા જાતી''તિઆદિં પજાનાતિ. કતમા પનસ્સ જાતિ ખીણા, કથઞ્ચ પજાનાતીતિ? ન તાવસ્સ અતીતા ખીણા પુબ્બેવ ખીણત્તા, ન અનાગતા અનાગતે વાયામાભાવતો, ન પચ્ચુપ્પન્ના વિજ્જમાનત્તા. યા પન મગ્ગસ્સ અભાવિતત્તા ઉપ્પજ્જેય્ય એકચતુપઞ્ચવોકારભવેસુ એકચતુપઞ્ચક્ખન્ધપ્પભેદા જાતિ, સા મગ્ગસ્સ

ભાવિતત્તા અનુપ્પાદધમ્મતં આપજ્જનેન ખીણા. તં સો મગ્ગભાવનાય પહીનકિલેસે પચ્ચવેક્ખિત્વા ''કિલેસાભાવે વિજ્જમાનમ્પિ કમ્મં આયતિં અપ્પટિસન્ધિકં હોતી''તિ જાનન્તો પજાનાતિ.

વુસિતન્તિ વુટ્ઠં પરિવુટ્ઠં, કતં ચરિતં નિટ્ઠિતન્તિ અત્થો. **બ્રહ્મચરિય**ન્તિ મગ્ગબ્રહ્મચરિયં. પુથુજ્જનકલ્યાણકેન હિ સદ્ધિં સત્ત સેક્ખા મગ્ગબ્રહ્મચરિયં વસન્તિ નામ, ખીણાસવો વુટ્ઠવાસો. તસ્મા અરિયસાવકો અત્તનો બ્રહ્મચરિયવાસં પચ્ચવેક્ખન્તો ''વુસિતં બ્રહ્મચરિય''ન્તિ પજાનાતિ. **કતં કરણીય**ન્તિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ ચતૂહિ મગ્ગેહિ પરિઞ્ઞાપહાનસચ્છિકિરિયાભાવનાભિસમયવસેન સોળસવિધં કિચ્ચં નિટ્ઠાપિતન્તિ અત્થો. પુથુજ્જનકલ્યાણકાદયો હિ તં કિચ્ચં કરોન્તિ, ખીણાસવો કતકરણીયો. તસ્મા અરિયસાવકો અત્તનો કરણીયં પચ્ચવેક્ખન્તો ''કતં કરણીય''ન્તિ પજાનાતિ. **નાપરં ઇત્થત્તાયા**તિ ઇદાનિ પુન ઇત્થભાવાય એવં સોળસવિધકિચ્ચભાવાય, કિલેસક્ખયાય વા મગ્ગભાવનાય કિચ્ચં મે નત્થીતિ પજાનાતિ. અથ વા **ઇત્થત્તાયા**તિ ઇત્થભાવતો ઇમસ્મા એવંપકારા ઇદાનિ વત્તમાનક્ખન્ધસન્તાના અપરં ખન્ધસન્તાનં મય્હં નત્થિ, ઇમે પન પઞ્ચક્ખન્ધા પરિઞ્ઞાતા તિટ્ઠન્તિ છિન્નમૂલકા રુક્ખા વિય, તે ચરિમકવિઞ્ઞાણનિરોધેન અનુપાદાનો વિય જાતવેદો નિબ્બાયિસ્સન્તીતિ પજાનાતિ.

મન્તાણિપુત્તપુણ્ણત્થેરવત્થુ

૧૯૬. નવમે અટ્ઠારસસુપિ વિજ્જાટ્ઠાનેસુ નિપ્ફત્તિં ગતત્તા "**સબ્બસિપ્પેસુ કોવિદો હુત્વા**"તિ વુત્તં. અભિદયાઅબ્ભઞ્ઞાવહસ્સેવ ધમ્મસ્સ તત્થ ઉપલબ્ભનતો "**મોક્ખધમ્મં અદિસ્વા**"તિ વુત્તં. તેનાહ – "**ઇદં વેદત્તયં નામા**"તિઆદિ . તથા હિ અનેન દુગ્ગતિપરિમુચ્ચનમ્પિ દુલ્લભં, અભિઞ્ઞાપરિવારાનં અટ્ઠન્નં સમાપત્તીનં લાભિતાય સયં એકદેસેન ઉપસન્તો પરમુક્કંસગતં ઉત્તમદમથસમથં અનઞ્ઞસાધારણં ભગવન્તં સમ્ભાવેન્તો "**અયં પુરિસો**"તિઆદિમાહ. **પિટકાનિ ગહેત્વા આગચ્છન્તી**તિ ફલભાજનાનિ ગહેત્વા અસ્સામિકાય આગચ્છન્તિ. **બુદ્ધાન**ન્તિ ગારવવસેન બહુવચનનિદ્દેસો કતો. **પરિભુઞ્જી**તિ દેવતાહિ પક્ખિત્તદિબ્બોજં વનમૂલફલાફલં પરિભુઞ્જિ. પત્તે પતિટ્ઠાપિતસમનન્તરમેવ હિ દેવતા તત્થ દિબ્બોજં પક્ખિપિંસુ. **સમ્મસિત્વા**તિ પચ્ચવેક્ખિત્વા, પરિવત્તેત્વાતિ ચ વદન્તિ. **અરહત્તં પાપુણિંસૂ**તિ મહાદેવત્થેરસ્સ અનુમોદનકથાય અનુપુબ્બિકથાસક્ખિકાય સુવિસોધિતચિત્તસન્તાના અરહત્તં પાપુણિંસુ.

દસહિ કથાવત્થૂહીતિ અપ્પિચ્છકથા સન્તુટ્ઠિકથા પવિવેકકથા અસંસગ્ગકથા વીરિયારમ્ભકથા સીલસમ્પદાકથા સમાધિસમ્પદાકથા પઞ્ઞાસમ્પદાકથા વિમુત્તિસમ્પદાકથા વિમુત્તિઞાણદસ્સનસમ્પદાકથાતિ ઇમેહિ દસહિ કથાવત્થૂહિ. **જાતિભૂમિરટ્ઠવાસિનો**તિ જાતિભૂમિવન્તદેસવાસિનો, સત્થુ જાતદેસવાસિનોતિ અત્થો. **સીસાનુલોકિકો**તિ પુરતો ગચ્છન્તસ્સ સીસં અનુ અનુ પસ્સન્તો. **ઓકાસં સલ્લક્ખેત્વા**તિ સાકચ્છાય અવસરં સલ્લક્ખેત્વા. **સત્તવિસુદ્ધિક્કમં પુચ્છી**તિ ''કિં નુ ખો, આવુસો, સીલવિસુદ્ધત્થં ભગવતિ બ્રહ્મચરિયં વુસ્સતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૨૫૭) સત્ત વિસુદ્ધિયો પુચ્છિ. **ધમ્મકથિકાનં અગ્ગટ્ઠાને ઠપેસિ** સવિસેસેન દસકથાવત્થુલાભિતાય.

મહાકચ્ચાનત્થેરવત્થુ

૧૯૭. દસમે **સંખિત્તેન કથિતધમ્મસ્સા**તિ મધુપિણ્ડિકસુત્તન્તદેસનાસુ વિય સઙ્ખેપેન દેસિતધમ્મસ્સ. **તં દેસનં વિત્થારેત્વા**તિ તં સઙ્ખેપદેસનં આયતનાદિવસેન વિત્થારેત્વા. **અત્થં વિભજમાનાન**ન્તિ તસ્સા સઙ્ખેપદેસનાય અત્થં

વિભજિત્વા કથેન્તાનં. **અત્થવસેન વા**તિ ''એત્તકા એતસ્સ અત્થા''તિ અત્થવસેન વા દેસનં પૂરેતું સક્કોન્તિ. **બ્યઞ્જનવસેન વા**તિ ''એત્તકાનિ એત્થ બ્યઞ્જનાનિ દેસનાવસેન વત્તબ્બાની''તિ બ્યઞ્જનવસેન વા પૂરેતું સક્કોન્તિ. **અયં પન મહાકચ્ચાનત્થેરો ઉભયવસેનપિ સક્કો**તિ તસ્સ સઙ્ખેપેન ઉદ્દિટ્ઠસ્સ વિત્થારેન સત્થુ અજ્ઝાસયાનુરૂપં દેસનતો, તસ્મા તત્થ અગ્ગોતિ વુત્તો. **વુત્તનયેનેવા**તિ ''પાતોવ સુભોજનં ભુઞ્જિત્વા ઉપોસથઙ્ગાનિ અધિટ્ઠાયા''તિઆદિના હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ. **અગ્ગેહી**તિ અગ્ગાસં ઇત્થીનં કેસેહિ અતિવિય દીઘા. ન કેવલઞ્ચ દીઘા એવ, અથ ખો સિનિદ્ધનીલમુદુકઞ્ચિકા ચ. **નિક્કેસી**તિ અપ્પકેસી યથા ''અનુદરા કઞ્ઞા''તિ.

પણિયન્તિ વિક્કેતબ્બભણ્ડં. **આવજ્જેત્વા**તિ ઉપનિસ્સયં કેસાનં પકતિભાવાપત્તિઞ્ચ આવજ્જેત્વા. **ગારવેના**તિ મુણ્ડસીસાપિ થેરે ગારવેન એકવચનેનેવ આગન્ત્વા. **નિમન્તેત્વા**તિ સ્વાતનાય નિમન્તેત્વા. **ઇમિસ્સા ઇત્થિયા**તિ યથાવુત્તસેટ્ઠિધીતરમાહ. **દિટ્ઠધમ્મિકોવા**તિ અવધારણં અટ્ઠાનપયુત્તં, દિટ્ઠધમ્મિકો યસપટિલાભોવ અહોસીતિ અત્થો. **યસપટિલાભો**તિ ચ ભવસમ્પત્તિપટિલાભો. સત્તસુ હિ જવનચેતનાસુ પઠમા દિટ્ઠધમ્મવેદનીયફલા, પચ્છિમા ઉપપજ્જવેદનીયફલા, મજ્ઝે પઞ્ચ અપરાપરિયવેદનીયફલા, તસ્મા પઠમં એકં ચેતનં ઠપેત્વા સેસા યથાસકં પરિપુણ્ણફલદાયિનો હોન્તિ, પઠમચેતનાય પન દિટ્ઠધમ્મિકો યસપટિલાભોવ અહોસિ.

પઠમએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૨. દુતિયએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

ચૂળપન્થકત્થેરવત્થુ

૧૯૮-૨૦૦. દુતિયસ્સ પઠમે **મનેન નિબ્બત્તિત**ન્તિ અભિઞ્ઞામનેન ઉપ્પાદિતં. **મનેન કતકાયો**તિ અભિઞ્ઞાચિત્તેન દેસન્તરં પત્તકાયો. **મનેન નિબ્બત્તિતકાયો**તિ અભિઞ્ઞામનસા નિમ્મિતકાયો ''અઞ્ઞં કાયં અભિનિમ્મિનાતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૩૬-૨૩૭; પટિ॰ મ॰ ૩.૧૪) વિય. **એકસદિસેયેવા**તિ અત્તસદિસેયેવ. **એકવિધમેવા**તિ અત્તના કતપ્પકારમેવ. એતપ્પરમો હિ યેભુય્યેન સાવકાનં ઇદ્ધિનિમ્માનવિધિ. **અગ્ગો નામ જાતો** એકદેસેન સત્થુ ઇદ્ધિનિમ્માનાનુવિધાનતો.

લાભિતાયાતિ એત્થ લાભીતિ ઈકારો અતિસયત્થો. તેન થેરસ્સ ચતુન્નં રૂપાવચરજ્ઝાનાનં અતિસયેન સવિસેસલાભિતં દસ્સેતિ. **અરૂપાવચરજ્ઝાનાનં લાભિતાયા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. ન કેવલઞ્ચેતા ચેતોસઞ્ઞાવિવટ્ટકુસલતા રૂપારૂપજ્ઝાનલાભિતાય એવ, અથ ખો ઇમેહિપિ કારણેહીતિ દસ્સેતું – ''**ચૂળપન્થકો ચા**''તિઆદિ વુત્તં. **ચેતો**તિ ચેત્થ ચિત્તસીસેન સમાધિ વુત્તો, તસ્મા ચેતસો સમાધિસ્સ વિવટ્ટનં ચેતોવિવટ્ટો, એકસ્મિંયેવારમ્મણે સમાધિચિત્તં વિવટ્ટેત્વા હેટ્ઠિમસ્સ હેટ્ઠિમસ્સ ઉપરૂપરિ હાપનતો રૂપાવચરજ્ઝાનલાભી **ચેતોવિવટ્ટકુસલો નામ**. ''સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાન''ન્તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૨૬૫) વુત્તસઞ્ઞા અતિક્કમિત્વા ''આકાસાનઞ્ચાયતનસઞ્ઞાસહગતં...પે॰... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસઞ્ઞાસહગત''ન્તિ (ધ॰ સ॰ ૨૬૫-૨૬૮) સઞ્ઞાસીસેન વુત્તજ્ઝાનાનં વિવટ્ટકુસલો, તથા ઇત્થિપુરિસાદિસઞ્ઞા નિચ્ચસઞ્ઞાદિતો ચિત્તં વિવટ્ટેત્વા કેવલે રૂપારૂપધમ્મમત્તે અસઙ્ખતે નિબ્બાને ચ વિસેસતો વટ્ટનતો ચ સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાબહુલો **સઞ્ઞાવિવટ્ટકુસલો**. **સમાધિકુસલતાય** ચેતોવિવટ્ટકુસલતા તબ્બહુલવિહારિતાય. તથા **વિપસ્સનાકુસલતાય** સઞ્ઞાવિવટ્ટકુસલતા.

એકોતિ ચૂળપન્થકત્થેરં વદતિ. **સમાધિલક્ખણેતિ** સવિતક્કસવિચારાદિસમાધિસભાવે. પુન **એકોતિ** મહાપન્થકત્થેરમાહ. **વિપસ્સનાલક્ખણેતિ** સત્તઅનુપસ્સના અટ્ઠારસમહાવિપસ્સનાદિવિપસ્સનાસભાવે. **સમાધિગાળ્હોતિ** સમાધિસ્મિં ઓગાળ્હચિત્તો સુભાવિતભાવનતા. **અઙ્ગસંખિત્તેતિ** ચતુરઙ્ગિકતિવઙ્ગિકાદિવસેન ઝાનઙ્ગાનં સઙ્ખિપને. **આરમ્મણસંખિત્તેતિ** કસિણુગ્ઘાટિમાકાસાદિનિબ્બત્તનેન કસિણાદિઆરમ્મણાનં સંખિપને. **અઙ્ગવવત્થાપનેતિ** વિતક્કાદીનં ઝાનઙ્ગાનં વવત્થાપને. **આરમ્મણવવત્થાપનેતિ** પથવીકસિણાદિજ્ઝાનારમ્મણાનં વવત્થાપને.

ઝાનઙ્ગેહીતિ રૂપાવચરજ્ઝાનઙ્ગેહિ, ઝાનઙ્ગાનેવ ઝાનં. પુન **ઝાનઙ્ગેહીતિ** અરૂપાવચરજ્ઝાનઙ્ગેહિ. **ભાતાતિ** જેટ્ઠભાતા. **અસ્સાતિ** કુટુમ્બિયસ્સ. **સુવણ્ણપૂજન્તિ** સોવણ્ણમયં પુપ્ફપૂજં કત્વા. **દેવપુરેતિ** તાવતિંસભવને સુદસ્સનમહાનગરે. **અગ્ગદ્વારેનાતિ** તસ્મિં દિવસે અગ્ગં સબ્બપઠમં વિવટેન નગરદ્વારેન નિક્ખમિત્વા.

કોકનદન્તિ પદુમવિસેસનં યથા ''કોકાસક''ન્તિ. તં કિર બહુપત્તં વણ્ણસમ્પન્નં અતિસુગન્ધઞ્ચ હોતિ. ''કોકનદં નામ સેતપદુમ''ન્તિપિ વદન્તિ. **પાતોતિ** પગેવ. અયઞ્હેત્થ અત્થો – યથા કોકનદસઙ્ખાતં પદુમં પાતો સૂરિયુગ્ગમનવેલાયં ફુલ્લં વિકસિતં અવીતગન્ધં સિયા વિરોચમાનં, એવં સરીરગન્ધેન ગુણગન્ધેન ચ સુગન્ધં સરદકાલે અન્તલિક્ખે આદિચ્ચમિવ અત્તનો તેજસા તપન્તં અઙ્ગેહિ નિચ્છરણકજુતિયા અઙ્ગીરસં સમ્માસમ્બુદ્ધં પસ્સાતિ.

ચૂળપન્થકો કિર કસ્સપસમ્માસમ્બુદ્ધકાલે પબ્બજિત્વા પઞ્ઞવા હુત્વા અઞ્ઞતરસ્સ દન્ધભિક્ખુનો ઉદ્દેસગહણકાલે પરિહાસકેળિં અકાસિ. સો ભિક્ખુ તેન પરિહાસેન લજ્જિતો નેવ ઉદ્દેસં ગણ્હિ, ન સજ્ઝાયમકાસિ. તેન કમ્મેનાયં પબ્બજિત્વાવ દન્ધો જાતો, તસ્મા ગહિતગહિતપદં ઉપરિઉપરિપદં ગણ્હન્તસ્સ નસ્સતિ. **ઇદ્ધિયા અભિસઙ્ખરિત્વા સુદ્ધં ચોળખણ્ડં અદાસીતિ** તસ્સ પુબ્બહેતું દિસ્વા તદનુરૂપે કમ્મટ્ઠાને નિયોજેન્તો સુદ્ધં ચોળખણ્ડં અદાસિ. સો કિર પુબ્બે રાજા હુત્વા નગરં પદક્ખિણં કરોન્તો નલાટતો સેદે મુચ્ચન્તે પરિસુદ્ધેન સાટકેન નલાટં પુઞ્છિ, સાટકો કિલિટ્ઠો અહોસિ. સો ''ઇમં સરીરં નિસ્સાય એવરૂપો પરિસુદ્ધસાટકો પકતિં જહિત્વા કિલિટ્ઠો જાતો, અનિચ્ચા વત સઙ્ખારા''તિ અનિચ્ચસઞ્ઞં પટિલભિ. તેન કારણેનસ્સ રજોહરણમેવ પચ્ચયો જાતો.

લોમાનીતિ ચોળખણ્ડતન્તગતઅંસુકે વદતિ. ''**કિલિટ્ઠધાતુકાની**''તિ કિલિટ્ઠસભાવાનિ. **એવંગતિકમેવાતિ** ઇદં ચિત્તમ્પિ ભવઙ્ગવસેન પકતિયા પણ્ડરં પરિસુદ્ધં રાગાદિસમ્પયુત્તધમ્મવસેન સંકિલિટ્ઠં જાતન્તિ દસ્સેતિ. **નક્ખત્તં સમાનેત્વાતિ** નક્ખત્તં સમન્નાહરિત્વા, આવજ્જેત્વાતિ અત્થો . **બિળારસ્સત્થાયાતિ** બિળારસ્સ ગોચરત્થાય. **જલપથકમ્મિકેનાતિ** સમુદ્દકમ્મિકેન. **ચારિન્તિ** ખાદિતબ્બતિણં. **સચ્ચકારન્તિ** સચ્ચભાવાવહં કારં, ''અત્તના ગહિતે ભણ્ડે અઞ્ઞેસં ન દાતબ્બ''ન્તિ વત્વા દાતબ્બલઞ્જન્તિ વુત્તં હોતિ. **તતિયેન પટિહારેનાતિ** તતિયેન સાસનેન. **પત્તિકા હુત્વાતિ** સામિનો હુત્વા.

અપ્પકેનપીતિ થોકેનપિ પરિત્તેનપિ. **મેધાવીતિ** પઞ્ઞવા. **પાભતેનાતિ** ભણ્ડમૂલેન. **વિચક્ખણોતિ** વોહારકુસલો. **સમુટ્ઠાપેતિ અત્તાનન્તિ** મહન્તં ધનં યસઞ્ચ ઉપ્પાદેત્વા તત્થ અત્તાનં સણ્ઠપેતિ પતિટ્ઠાપેતિ . યથા કિં? **અણું અગ્ગિંવ સન્ધમં**, યથા પણ્ડિતો પુરિસો પરિત્તકં અગ્ગિં અનુક્કમેન ગોમયચુણ્ણાદીનિ પક્ખિપિત્વા મુખવાતેન ધમેન્તો સમુટ્ઠાપેતિ વડ્ઢેતિ, મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં કરોતિ, એવમેવ પણ્ડિતો થોકમ્પિ પાભતં લભિત્વા

નાનાઉપાયેહિ પયોજેત્વા ધનઞ્ચ યસઞ્ચ વડ્ઢેતિ, વડ્ઢેત્વા પુન તત્થ અત્તાનં પતિટ્ઠાપેતિ. તાય એવ વા પન ધનસ્સ મહન્તતાય અત્તાનં સમુટ્ઠાપેતિ, અભિઞ્ઞાતં પાકટં કરોતીતિ અત્થો.

સુભૂતિત્થેરવત્થુ

૨૦૧-૨૦૨. તતિયે **રણાતિ હિ રાગાદયો કિલેસા વુચ્ચન્તી**તિ ''સરણા ધમ્મા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૦૦ દુકમાતિકા) રાગાદયો કિલેસા ''રણા''તિ વુચ્ચન્તિ. રણન્તિ એતેહીતિ **રણા**. યેહિ અભિભૂતા સત્તા નાનપ્પકારેન કન્દન્તિ પરિદેવન્તિ, તસ્મા તે રાગાદયો ''રણા''તિ વુત્તા. **દેસિતનિયામતો અનોક્કમિત્વા**તિ દેસિતાનોક્કમનતો અનુપગન્ત્વા દેસેતિ, સત્થારા દેસિતનિયામેનેવ અનોદિસ્સકં કત્વા ધમ્મં દેસેતીતિ વુત્તં હોતિ. **એવન્તિ** એવં મેત્તાઝાનતો વુટ્ઠાય ભિક્ખાગહણે સતિ. **ભિક્ખાદાયકાનં મહપ્ફલં ભવિસ્સતી**તિ ઇદં **ચૂળચ્છરાસઙ્ઘાતસુત્તેન** (અ॰ નિ॰ ૧.૫૧ આદયો) દીપેતબ્બં. અચ્છરાસઙ્ઘાતમત્તમ્પિ હિ કાલં મેત્તચિત્તં આસેવન્તસ્સ ભિક્ખુનો દિન્નદાનં મહપ્ફલં હોતિ મહાનિસંસં, તેન ચ સો અમોઘં રટ્ઠપિણ્ડં ભુઞ્જતીતિ અયમત્થો તત્થ આગતોયેવ. **નિમિત્તં ગણ્હિત્વા**તિ આકારં સલ્લક્ખેત્વા.

ખદિરવનિયરેવતત્થેરવત્થુ

૨૦૩. પઞ્ચમે **વનસભાગ**ન્તિ સભાગં વનં, **સભાગ**ન્તિ ચ સપ્પાયન્તિ અત્થો. યઞ્હિ પકતિવિરુદ્ધં બ્યાધિવિરુદ્ધઞ્ચ ન હોતિ, તં ''સભાગ''ન્તિ વુચ્ચતિ. **ઉદકસભાગ**ન્તિઆદીસુપિ ઇમિનાવ નયેન અત્થો વેદિતબ્બો. **કલ્યાણકમ્માયૂહનક્ખણો**તિ કલ્યાણકમ્મૂપચયસ્સ ઓકાસો. **તિણ્ણં ભાતિકાન**ન્તિ ઉપતિસ્સો, ચુન્દો, ઉપસેનોતિ ઇમેસં તિણ્ણં જેટ્ઠભાતિકાનં. **તિસ્સન્નઞ્ચ ભગિનીન**ન્તિ ચાલા, ઉપચાલા, સીસુપચાલાતિ ઇમેસં તિસ્સન્નં જેટ્ઠભગિનીનં. એત્થ ચ સારિપુત્તત્થેરો સયં પબ્બજિત્વા ચાલા, ઉપચાલા, સીસુપચાલાતિ તિસ્સો ભગિનિયો, ચુન્દો ઉપસેનોતિ ઇમે ભાતરો પબ્બાજેસિ, રેવતકુમારો એકોવ ગેહે અવસિસ્સતિ. તેન વુત્તં – ''**અમ્હાકં...પે॰... પબ્બાજેન્તી**''તિ. **મહલ્લકતરા**તિ વુદ્ધતરા. ઇદઞ્ચ કુમારિકાય ચિરજીવિતં અભિકઙ્ખમાના આહંસુ. સા કિર તસ્સ અય્યિકા વીસતિવસ્સસતિકા ખણ્ડદન્તા પલિતકેસા વલિત્તચા તિલકાહતગત્તા ગોપાનસિવઙ્કા અહોસિ. **વિધાવનિક**ન્તિ વિધાવનકીળિકં. **તિસ્સન્નં સમ્પત્તીન**ન્તિ અનુસ્સવવસેન મનુસ્સદેવમોક્ખસમ્પત્તિયો સન્ધાય વદતિ, મનુસ્સદેવબ્રહ્મસમ્પત્તિયો વા. **સીવલિસ્સ પુઞ્ઞં વીમંસિસ્સામા**તિ ''સીવલિના કતપુઞ્ઞસ્સ વિપાકદાનટ્ઠાનમિદ''ન્તિ ઞત્વા એવમાહ. **સભાગટ્ઠાન**ન્તિ સમં દેસં.

તં ભૂમિરામણેય્યકન્તિ કિઞ્ચાપિ અરહન્તો ગામન્તે કાયવિવેકં ન લભન્તિ, ચિત્તવિવેકં પન લભન્તેવ. તેસઞ્હિ દિબ્બપ્પટિભાગાનિપિ આરમ્મણાનિ ચિત્તં ચાલેતું ન સક્કોન્તિ, તસ્મા ગામો વા હોતુ અરઞ્ઞાદીનં વા અઞ્ઞતરં, 'યત્થ અરહન્તો વિહરન્તિ, તં ભૂમિરામણેય્યકં', સો ભૂમિપ્પદેસો રમણીયો એવાતિ અત્થો.

કઙ્ખારેવતત્થેરવત્થુ

૨૦૪. છટ્ઠે **અકપ્પિયો, આવુસો, ગુળો**તિ એકદિવસં થેરો અન્તરામગ્ગે ગુળકરણં ઓક્કમિત્વા ગુળે પિટ્ઠમ્પિ છારિકમ્પિ પક્ખિત્તે દિસ્વાન ''અકપ્પિયો ગુળો, સામિસો ન કપ્પતિ ગુળો વિકાલે પરિભુઞ્જિતુ''ન્તિ કુક્કુચ્ચાયન્તો એવમાહ. **અકપ્પિયા મુગ્ગા**તિ એકદિવસં અન્તરામગ્ગે વચ્ચે મુગ્ગં જાતં દિસ્વા ''અકપ્પિયા મુગ્ગા, પક્કાપિ મુગ્ગા જાયન્તી''તિ કુક્કુચ્ચાયન્તો એવમાહ. સેસમેત્થ સબ્બં ઉત્તાનમેવ.

સોણકોળિવિસત્થેરવત્થુ

૨૦૫. સત્તમે **હાપેતબ્બમેવ અહોસિ** અચ્ચારદ્ધવીરિયત્તા. **ઉદકેન સમુપબ્યૂળ્હે**તિ ઉદકેન થલં ઉસ્સારેત્વા તત્થ તત્થ રાસિકતે. **હરિતૂપલિત્તાયા**તિ ગોમયપરિભણ્ડકતાય. **તિવિધેન ઉદકેન પોસેન્તી**તિ ખીરોદકં ગન્ધોદકં કેવલોદકન્તિ એવં તિવિધેન ઉદકેન પોસેન્તિ પરિપાલેન્તિ. **પરિસ્સાવેત્વા**તિ પરિસોધેત્વા ગહિતે તણ્ડુલેતિ યોજેતબ્બં. **દેવો મઞ્ઞે**તિ દેવો વિય . **વીણોવાદેના**તિ ''તં કિં મઞ્ઞસિ, સોણ, યદા તે વીણાય તન્તિયો અચ્ચાયતા હોન્તિ, અપિ નુ તે વીણા તસ્મિં સમયે સરવતી વા હોતિ કમ્મઞ્ઞા વાતિ? નો હેતં, ભન્તેતિ. એવમેવ ખો, સોણ, અચ્ચારદ્ધવીરિયં ઉદ્ધચ્ચાય સંવત્તતિ, અતિસિથિલવીરિયં કોસજ્જાય સંવત્તતિ. તસ્માતિહ ત્વં, સોણ, વીરિયસમતં અધિટ્ઠહ, ઇન્દ્રિયાનઞ્ચ સમતં પટિવિજ્ઝા''તિ (મહાવ॰ ૨૪૩) એવં વીણં ઉપમં કત્વા પવત્તિતેન વીણોપમોવાદેન. **વીરિયસમથયોજનત્થાયા**તિ વીરિયસ્સ સમથેન યોજનત્થાય.

સોણકુટિકણ્ણત્થેરવત્થુ

૨૦૬. અટ્ઠમે **કુટિકણ્ણોતિ વુચ્ચતી**તિ ''કોટિકણ્ણો''તિ વત્તબ્બે ''કુટિકણ્ણો''તિ વોહરીયતિ. કુલઘરે ભવા **કુલઘરિકા**. સા કિર અવન્તિરટ્ઠે કુલઘરે મહાવિભવસ્સ સેટ્ઠિસ્સ ભરિયા. **દસબલસ્સ ધમ્મકથં સુત્વા સોતાપત્તિફલે પતિટ્ઠાય ચિન્તેસી**તિ ઇદં અઙ્ગુત્તરભાણકાનં મતેન વુત્તં. **સુત્તનિપાતટ્ઠકથાયં** પન ''સપરિસો ભગવન્તં ઉપસઙ્કમ્મ ધમ્મદેસનં અસ્સોસિ, ન ચ કઞ્ચિ વિસેસં અધિગચ્છિ. કસ્મા? સો હિ ધમ્મં સુણન્તો હેમવતં અનુસ્સરિત્વા 'આગતો નુ ખો મે સહાયકો, નો'તિ દિસાદિસં ઓલોકેત્વા તં અપસ્સન્તો 'વઞ્ચિતો મે સહાયો, યો એવં વિચિત્તપ્પટિભાનં ભગવતો દેસનં ન સુણાતી'તિ વિક્ખિત્તચિત્તો અહોસી''તિ વુત્તં.

યસ્મા પટિસન્ધિજાતિઅભિનિક્ખમનબોધિપરિનિબ્બાનેસ્વેવ દ્વત્તિંસ પુબ્બનિમિત્તાનિ હુત્વાવ પટિવિગચ્છન્તિ, ન ચિરટ્ઠિતિકાનિ હોન્તિ, **ધમ્મચક્કપ્પવત્તને** (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦) પન તાનિ સવિસેસાનિ હુત્વા ચિરતરં ઠત્વા નિરુજ્ઝન્તિ, તસ્મા વુત્તં – ''**તિયોજનસહસ્સં હિમવન્તં અકાલપુપ્ફિતં દિસ્વા**''તિઆદિ. **અગ્ગબલકાયા**તિ સબ્બપુરતો ગચ્છન્તા બલકાયા. **કેન પુપ્ફિતભાવં જાનાસી**તિ કેન કારણેન હિમવન્તસ્સ પુપ્ફિતભાવં જાનાસીતિ, યેન કારણેન ઇમં અકાલપુપ્ફપાટિહારિયં જાતં, તં જાનાસીતિ વુત્તં હોતિ. **તસ્સ પવત્તિતભાવન્તિ** તસ્સ ધમ્મચક્કસ્સ ભગવતા પવત્તિતભાવં. **સદ્દે નિમિત્તં ગણ્હી**તિ સદ્દે આકારં સલ્લક્ખેસિ. **તતો**તિ ''અહં 'એતં અમતધમ્મં તમ્પિ જાનાપેસ્સામી'તિ તવ સન્તિકં આગતોસ્મી''તિ યં વુત્તં, તદનન્તરન્તિ અત્થો.

સાતાગિરો હેમવતસ્સ બુદ્ધુપ્પાદં કથેત્વા તં ભગવતો સન્તિકં આનેતુકામો ''**અજ્જ પન્નરસો**''તિઆદિગાથમાહ. તત્થ (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૫૩) **અજ્જા**તિ અયં રત્તિન્દિવો પક્ખગણનતો **પન્નરસો**, ઉપવસિતબ્બતો **ઉપોસથો**. તીસુ વા ઉપોસથેસુ અજ્જ પન્નરસો ઉપોસથો, ન ચાતુદ્દસિઉપોસથો, ન સામગ્ગીઉપોસથો. દિવિ ભવાનિ દિબ્બાનિ, દિબ્બાનિ એત્થ અત્થીતિ **દિબ્બાનિ**. કાનિ તાનિ? રૂપાનિ. તઞ્હિ રત્તિં દેવાનં દસસહસ્સિલોકધાતુતો સન્નિપતિતાનં સરીરવત્થાભરણવિમાનપ્પભાહિ અબ્ભાદિઉપક્કિલેસવિરહિતાય ચન્દપ્પભાય ચ સકલજમ્બુદીપો અલઙ્કતો અહોસીતિ અતિવિય અલઙ્કતો ચ પરિવિસુદ્ધિદેવસ્સ ભગવતો સરીરપ્પભાય. તેનાહ – ''**દિબ્બા રત્તિ ઉપટ્ઠિતા**''તિ.

એવં રત્તિગુણવણ્ણનાપદેસેનપિ સહાયસ્સ ચિત્તં પસાદં જનેન્તો બુદ્ધુપ્પાદં કથેત્વા આહ – "**અનોમનામં સત્થારં, હન્દ પસ્સામ ગોતમ**"ન્તિ. તત્થ અનોમેહિ અલામકેહિ સબ્બાકારપરિપૂરેહિ ગુણેહિ નામં અસ્સાતિ અનોમનામો. તથા હિસ્સ "બુજ્ઝિતા સચ્ચાનીતિ બુદ્ધો, બોધેતા પજાયાતિ બુદ્ધો"તિઆદિના (મહાનિ॰ ૧૯૨; ચૂળનિ॰ પારાયનત્થુતિગાથાનિદ્દેસો ૯૭; પટિ॰ મ॰ ૧.૧૬૨) નયેન બુદ્ધોતિ અનોમેહિ ગુણેહિ નામં. "ભગ્ગરાગોતિ ભગવા, ભગ્ગદોસોતિ ભગવા"તિઆદિના (મહાનિ॰ ૮૪) નયેન ભગવાતિ અનોમેહિ ગુણેહિ નામં. એસ નયો "અરહં સમ્માસમ્બુદ્ધો વિજ્જાચરણસમ્પન્નો"તિઆદીસુ. દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅત્થેહિ દેવમનુસ્સે અનુસાસતિ "ઇમં પજહથ, ઇમં સમાદાય વત્તથા"તિ સત્થા. તં **અનોમનામં સત્થારં. હન્દા**તિ વચસાયત્થે નિપાતો. **પસ્સામા**તિ તેન અત્તાનં સહ સઙ્ગહેત્વા પચ્ચુપ્પન્નબહુવચનં. **ગોતમ**ન્તિ ગોતમગોત્તં. ઇદં વુત્તં હોતિ – "સત્થા, ન સત્થા"તિ મા વિમતિં અકાસિ, એકન્તબ્યવસિતો હુત્વાવ એહિ પસ્સામ ગોતમન્તિ.

એવં વુત્તે હેમવતો "અયં સાતાગિરો 'અનોમનામં સત્થાર'ન્તિ ભણન્તો તસ્સ સબ્બઞ્ઞુતં પકાસેતિ, સબ્બઞ્ઞુનો ચ દુલ્લભા લોકે, સબ્બઞ્ઞુપટિઞ્ઞેહિ પૂરણાદિસદિસેહેવ લોકો ઉપદ્દુતો. સો પન યદિ સબ્બઞ્ઞૂ, અદ્ધા તાદિલક્ખણં પત્તો ભવિસ્સતિ, તેન એવં ગહેસ્સામી"તિ ચિન્તેત્વા તાદિલક્ખણં પુચ્છન્તો આહ – "**કચ્ચિ મનો**"તિઆદિ. તત્થ **કચ્ચી**તિ પુચ્છા. **મનો**તિ ચિત્તં. **સુપણિહિતો**તિ સુટ્ઠુ ઠપિતો અચલો અસમ્પવેધી. સબ્બેસુ ભૂતેસુ **સબ્બભૂતેસુ. તાદિનો**તિ તાદિલક્ખણં પત્તસ્સેવ સતો. પુચ્છા એવ વા અયં "સો તવ સત્થા સબ્બભૂતેસુ તાદી, ઉદાહુ નો"તિ. **ઇટ્ઠે અનિટ્ઠેચા**તિ એવરૂપે આરમ્મણે. **સઙ્કપ્પા**તિ વિતક્કા. **વસીકતા**તિ વસં ગમિતા. ઇદં વુત્તં હોતિ – યં તં સત્થારં વદસિ, તસ્સ તે સત્થુનો કચ્ચિ તાદિલક્ખણં સમ્પત્તસ્સ સતો સબ્બભૂતેસુ મનો સુપણિહિતો, ઉદાહુ યાવ પચ્ચયં ન લભતિ, તાવ સુપણિહિતો વિય ખાયતિ. સો વા તે સત્થા કચ્ચિ સબ્બભૂતેસુ સત્તેસુ તાદી, ઉદાહુ નો, યે ચ ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ આરમ્મણેસુ રાગદોસવસેન સઙ્કપ્પા ઉપ્પજ્જેય્યું, ત્યાસ્સ કચ્ચિ વસીકતા, ઉદાહુ કદાચિ તેસમ્પિ વસેન વત્તતીતિ.

તીણિ વસ્સાનીતિ સોણસ્સ પબ્બજિતદિવસતો પટ્ઠાય તીણિ વસ્સાનિ. તદા કિર ભિક્ખૂ યેભુય્યેન મજ્ઝિમદેસેયેવ વસિંસુ, તસ્મા તત્થ કતિપયા એવ અહેસું. તે ચ એકસ્મિં નિગમે એકો દ્વેતિ એવં વિસું વિસું વસિંસુ, થેરાનઞ્ચ કતિપયે ભિક્ખૂ આનેત્વા અઞ્ઞેસુ આનીયમાનેસુ પુબ્બં આનીતા કેનચિદેવ કરણીયેન પક્કમિંસુ, કઞ્ચિ કાલં આગમેત્વા પુન તેસુ આનીયમાનેસુ ઇતરે પક્કમિંસુ, એવં પુનપ્પુનં આનયનેન સન્નિપાતો ચિરેનેવ અહોસિ, થેરો ચ તદા એકવિહારી અહોસિ. તેન વુત્તં – "**તીણિ વસ્સાનિ ગણં પરિયેસિત્વા**"તિ. **તીણિ વસ્સાની**તિ ચ અચ્ચન્તસંયોગે ઉપયોગવચનં. **સત્થુ અધિપ્પાયં ઞત્વા**તિ અત્તનો આણાપનેનેવ "ઇમિના સદ્ધિં એકગન્ધકુટિયં વસિતુકામો ભગવા"તિ સત્થુ અધિપ્પાયં જાનિત્વા. ભગવા કિર યેન સદ્ધિં એકગન્ધકુટિયં વસિતુકામો, તસ્સ સેનાસનપઞ્ઞત્તિયં આનન્દત્થેરં આણાપેતિ.

અજ્ઝોકાસે વીતિનામેત્વાતિ અજ્ઝોકાસે નિસજ્જાય વીતિનામેત્વા. યસ્મા ભગવા આયસ્મતો સોણસ્સ સમાપત્તિસમાપજ્જનેન પટિસન્થારં કરોન્તો સાવકસાધારણા સબ્બા સમાપત્તિયો અનુલોમપ્પટિલોમં સમાપજ્જન્તો બહુદેવ રત્તિં અજ્ઝોકાસે નિસજ્જાય વીતિનામેત્વા પાદે પક્ખાલેત્વા વિહારં પાવિસિ, તસ્મા આયસ્માપિ સોણો ભગવતો અધિપ્પાયં ઞત્વા તદનુરૂપં સબ્બા તા સમાપત્તિયો સમાપજ્જન્તો બહુદેવ રત્તિં અજ્ઝોકાસે નિસજ્જાય વીતિનામેત્વા પાદે પક્ખાલેત્વા વિહારં પાવિસીતિ વદન્તિ. પવિસિત્વા ચ ભગવતા અનુઞ્ઞાતો ચીવરતિરોકરણિયં કત્વા ભગવતો પાદપસ્સે નિસજ્જાય વીતિનામેસિ. **અજ્ઝેસી**તિ આણાપેસિ. **પટિભાતુ તં ભિક્ખુ ધમ્મો ભાસિતુ**ન્તિ ભિક્ખુ તુય્હં ધમ્મો ભાસિતું ઉપટ્ઠાતુ, ઞાણમુખં આગચ્છતુ, યથાસુતં

યથાપરિયત્તં ધમ્મં ભણાહીતિ અત્થો. **અટ્ઠકવગ્ગિયાની**તિ અટ્ઠકવગ્ગભૂતાનિ **કામસુત્તા**દિસોળસસુત્તાનિ (મહાનિ॰ ૧). **સુગ્ગહિતો**તિ સમ્મા ઉગ્ગહિતો. **સબ્બે વરે યાચી**તિ વિનયધરપઞ્ચમેન ગણેન ઉપસમ્પદા ધુવન્હાનં ચમ્મત્થરણં ગણઙ્ગણૂપાહનં ચીવરવિપ્પવાસોતિ ઇમે પઞ્ચ વરે યાચિ. **સુત્તે આગતમેવા**તિ ઉદાનપાળિયં આગતસુત્તં સન્ધાય વદતિ.

સીવલિત્થેરવત્થુ

૨૦૭. નવમે **સાકચ્છિત્વા સાકચ્છિત્વા**તિ રઞ્ઞા સદ્ધિં પટિવિરુજ્ઝનવસેન પુનપ્પુનં સાકચ્છં કત્વા. **ગુળદધિ**ન્તિ પત્થિન્નં ગુળસદિસં કઠિનદધિં. **અતિઅચ્છિતુ**ન્તિ અતિવિય આકડ્ઢિતું. **કઞ્જિયં વાહેત્વા**તિ દધિમત્થું પવાહેત્વા, પરિસ્સાવેત્વાતિ અત્થો. ‘‘દધિતો કઞ્જિયં ગહેત્વા’’તિપિ પાઠો. **નન્તિ** સુપ્પવાસં. બીજપચ્છિં કુસાપેન્તીતિ ઇમિના સમ્બન્ધો. **યાવ ન ઉક્કટ્ઠન્તી**તિ યાવ દાને ન ઉક્કટ્ઠન્તિ, દાતુકામાવ હોન્તીતિ અધિપ્પાયો **મહાદુક્ખં અનુભોસી**તિ પસવનિબન્ધનં મહન્તં દુક્ખં અનુભોસિ. **સામિકં આમન્તેત્વા**તિ સત્તાહં મૂળ્હગબ્ભા તિબ્બાહિ ખરાહિ દુક્ખવેદનાહિ ફુટ્ઠા ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો વત સો ભગવા, યો ઇમસ્સ એવરૂપસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય ધમ્મં દેસેતિ. સુપ્પટિપન્નો વત તસ્સ ભગવતો સાવકસઙ્ઘો, યો ઇમસ્સ એવરૂપસ્સ દુક્ખસ્સ પહાનાય પટિપન્નો. સુસુખં વત નિબ્બાનં, યત્થિદં એવરૂપં દુક્ખં ન સંવિજ્જતી’’તિ (ઉદા॰ ૧૮) ઇમેહિ તીહિ વિતક્કેહિ તં દુક્ખં અધિવાસેન્તી સત્થુ સન્તિકં પેસેતુકામતાય સામિકં આમન્તેત્વા. **પુરે મરણા**તિ મરણતો પુરેતરમેવ. **ઇઙ્ગિત**ન્તિ આકારં. **જીવિતભત્ત**ન્તિ જીવિતસંસયે દાતબ્બભત્તં. **સબ્બકમ્મક્ખમો અહોસી**તિ સત્તવસ્સિકેહિ દારકેહિ કાતબ્બં યં કિઞ્ચિ કમ્મં કાતું સમત્થતાય સબ્બસ્સ કમ્મસ્સ ખમો અહોસિ. તેનેવ સો સત્તાહં મહાદાને દીયમાને જાતદિવસતો પટ્ઠાય ધમ્મકરણં આદાય સઙ્ઘસ્સ ઉદકં પરિસ્સાવેત્વા અદાસિ.

યોમન્તિઆદિગાથાય ‘‘યો ભિક્ખુ ઇમં રાગપલિપથઞ્ચેવ કિલેસદુગ્ગઞ્ચ સંસારવટ્ટઞ્ચ ચતુન્નં સચ્ચાનં અપ્પટિવિજ્ઝનકમોહઞ્ચ અતીતો ચત્તારો ઓઘે તિણ્ણો હુત્વા પારં અનુપ્પત્તો, દુવિધેન ઝાનેન **ઝાયી**, તણ્હાય અભાવેન **અનેજો**, કથંકથાય અભાવેન **અકથંકથી**, ઉપાદાનાનં અભાવેન **અનુપાદિયિત્વા** કિલેસનિબ્બાનેન નિબ્બુતો, તમહં બ્રાહ્મણં વદામી’’તિ અત્થો.

સબ્બેસંયેવ પન કેસાનં ઓરોપનઞ્ચ અરહત્તસચ્છિકિરિયા ચ અપચ્છાઅપુરિમા અહોસીતિ ઇમિના થેરસ્સ ખુરગ્ગેયેવ અરહત્તુપ્પત્તિ દીપિતા. એકચ્ચે પન આચરિયા એવં વદન્તિ ‘‘હેટ્ઠા વુત્તનયેન ધમ્મસેનાપતિના ઓવાદે દિન્ને ‘યં મયા કાતું સક્કા, તમહં જાનિસ્સામી’તિ પબ્બજિત્વા વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા તં દિવસંયેવ અઞ્ઞતરં વિવિત્તં કુટિકં દિસ્વા પવિસિત્વા માતુકુચ્છિયં સત્ત વસ્સાનિ અત્તના અનુભૂતદુક્ખં અનુસ્સરિત્વા તદનુસારેન અતીતાનાગતે ઞાણં નેન્તસ્સ આદિત્તા વિય તયો ભવા ઉપટ્ઠહિંસુ. ઞાણસ્સ પરિપાકં ગતત્તા વિપસ્સનાવીથિં ઓતરિત્વા તાવદેવ મગ્ગપ્પટિપાટિયા સબ્બેપિ આસવે ખેપેન્તો અરહત્તં પાપુણી’’તિ. ઉભયથાપિ થેરસ્સ અરહત્તુપ્પત્તિયેવ પકાસિતા, થેરો પન પભિન્નપ્પટિસમ્ભિદો છળભિઞ્ઞો અહોસિ.

વક્કલિત્થેરવત્થુ

૨૦૮. દસમે **આહારકરણવેલ**ન્તિ ભોજનકિચ્ચવેલં. **અધિગચ્છે પદં સન્ત**ન્તિ સઙ્ખારૂપસમં સુખન્તિ લદ્ધનામં સન્તં પદં નિબ્બાનં અધિગચ્છેય્ય. **પઠમપાદેન પબ્બતે ઠિતોયેવા**તિ પઠમેન પાદેન ગિજ્ઝકૂટે પબ્બતે ઠિતોયેવ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દુતિયએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૩. તતિયએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

રાહુલ-રટ્ઠપાલત્થેરવત્થુ

૨૦૯-૨૧૦. તતિયસ્સ પઠમદુતિયેસુ **તિસ્સો સિક્ખા**તિ અધિસીલઅધિચિત્તઅધિપઞ્ઞાસઙ્ખાતા તિસ્સો સિક્ખા. **ચુદ્દસ ભત્તચ્છેદે કત્વા**તિ સત્તાહં નિરાહારતાય એકેકસ્મિં દિવસે દ્વિન્નં ભત્તચ્છેદાનં વસેન ચુદ્દસ ભત્તચ્છેદે કત્વા.

તેસન્તિ તેસં તાપસાનં. **લાબુભાજનાદિપરિક્ખારં સંવિધાયા**તિ લાબુભાજનાદિતાપસપરિક્ખારં સંવિદહિત્વા. **સપરિળાહકાયધાતુકો**તિ ઉસ્સન્નપિત્તતાય સપરિળાહકાયસભાવો. **સતસહસ્સા**તિ સતસહસ્સપરિમાણા. સતસહસ્સં પરિમાણં એતેસન્તિ સતસહસ્સા ઉત્તરપદલોપેન યથા ''રૂપભવો રૂપ''ન્તિ, અત્થિઅત્થે વા અકારપચ્ચયો દટ્ઠબ્બો. પાણાતિપાતાદિઅકુસલધમ્મસમુદાચારસઙ્ખાતો આમગન્ધો કુણપગન્ધો નત્થિ એતેસન્તિ **નિરામગન્ધા**, યથાવુત્તકિલેસસમુદાચારરહિતાતિ અત્થો. કિલેસસમુદાચારો હેત્થ ''આમગન્ધો''તિ વુત્તો. કિંકારણા? અમનુઞ્ઞત્તા, કિલેસઅસુચિમિસ્સત્તા, સબ્ભિ જિગુચ્છિતત્તા, પરમદુગ્ગન્ધભાવવહત્તા ચ. તથા હિ યે યે ઉસ્સન્નકિલેસા સત્તા, તે તે અતિદુગ્ગન્ધા હોન્તિ. તેનેવ નિક્કિલેસાનં મતસરીરમ્પિ દુગ્ગન્ધં ન હોતિ. **દાનગ્ગપરિવહનકે**તિ દાનગ્ગધુરવહનકે. **માપકો**તિ દિવસે દિવસે પરિમિતપરિબ્બયદાનવસેન ધઞ્ઞમાપકો.

પાળિયન્તિ વિનયપાળિયં. **મિગજાતકં આહરિત્વા કથેસી**તિ અતીતે કિર બોધિસત્તો મિગયોનિયં નિબ્બત્તિત્વા મિગગણપરિવુતો અરઞ્ઞે વસતિ. અથસ્સ ભગિની અત્તનો પુત્તકં ઉપનેત્વા ''ભાતિક ઇમં ભાગિનેય્યં મિગમાયં સિક્ખાપેહી''તિ આહ. બોધિસત્તો ''સાધૂ''તિ પટિસ્સુણિત્વા ''ગચ્છ તાત, અસુકવેલાયં નામ આગન્ત્વા સિક્ખેય્યાસી''તિ આહ. સો માતુલેન વુત્તવેલં અનતિક્કમિત્વા તં ઉપસઙ્કમિત્વા મિગમાયં સિક્ખિ. સો એકદિવસં વને વિચરન્તો પાસેન બદ્ધો બદ્ધરવં વિરવિ. મિગગણો પલાયિત્વા ''પુત્તો તે પાસેન બદ્ધો''તિ તસ્સ માતુયા આરોચેસિ. સા ભાતુ સન્તિકં ગન્ત્વા ''ભાતિક ભાગિનેય્યો તે મિગમાયં સિક્ખાપિતો''તિ પુચ્છિ. બોધિસત્તો ''મા ત્વં પુત્તસ્સ કિઞ્ચિ પાપકં આસઙ્કિ, સુગ્ગહિતા તેન મિગમાયા, ઇદાનિ તં હાસયમાનો આગચ્છિસ્સતી''તિ વત્વા ''**મિગં તિપલ્લત્થ**''ન્તિઆદિમાહ.

તત્થ **મિગ**ન્તિ ભાગિનેય્યમિગં. તિપલ્લત્થં વુચ્ચતિ સયનં, ઉભોહિ પસ્સેહિ ઉજુકમેવ ચ નિપન્નકવસેન તીહાકારેહિ પલ્લત્થં અસ્સ, તીણિ વા પલ્લત્થાનિ અસ્સાતિ તિપલ્લત્થો, તં **તિપલ્લત્થં. અનેકમાય**ન્તિ બહુમાયં બહુવઞ્ચનં. **અટ્ઠક્ખુર**ન્તિ એકેકસ્મિં પાદે દ્વિન્નં દ્વિન્નં વસેન અટ્ઠહિ ખુરેહિ સમન્નાગતં. **અડ્ઢરત્તાપપાયિ**ન્તિ પુરિમયામં અતિક્કમિત્વા મજ્ઝિમયામે અરઞ્ઞતો આગમ્મ પાનીયસ્સ પિવનતો અડ્ઢરત્તે આપં પિવતીતિ અડ્ઢરત્તાપપાયી. ''અડ્ઢરત્તે આપપાયિ''ન્તિપિ પાઠો. મમ ભાગિનેય્યં મિગં અહં સાધુકં મિગમાયં ઉગ્ગણ્હાપેસિં. કથં? યથા એકેન સોતેન છમાયં અસ્સસન્તો છહિ કલાહિ અતિભોતિ ભાગિનેય્યો. ઇદં વુત્તં હોતિ – અયઞ્હિ તવ પુત્તં તથા ઉગ્ગણ્હાપેસિં, યથા એકસ્મિં ઉપરિમનાસિકાસોતે વાતં સન્નિરુમ્ભિત્વા પથવિયં અલ્લીનેન એકેન હેટ્ઠિમનાસિકાસોતેન તથેવ છમાયં અસ્સસન્તો છહિ કલાહિ લુદ્દકં અતિભોતિ, છહિ કોટ્ઠાસેહિ અજ્ઝોત્થરતિ વઞ્ચેતીતિ અત્થો. કતમેહિ છહિ? ચત્તારો પાદે પસારેત્વા એકેન પસ્સેન સેય્યાય, ખુરેહિ તિણપંસુખણનેન,

જિવ્હાનિન્નામનેન, ઉદરસ્સ ઉદ્ધુમાતભાવકરણેન, ઉચ્ચારપસ્સાવવિસ્સજ્જનેન, વાતસ્સ નિરુમ્ભનેનાતિ. અથ વા તથા નં ઉગ્ગણ્હાપેસિં, યથા એકેન સોતેન છમાયં અસ્સસન્તો. **છહી**તિ હેટ્ઠા વુત્તેહિ છહિ કારણેહિ. **કલાહી**તિ કલાયિસ્સતિ, લુદ્દકં વઞ્ચેસ્સતીતિ અત્થો. **ભોતી**તિ ભગિનિં આલપતિ. **ભાગિનેય્યો**તિ એવં છહિ કારણેહિ વઞ્ચકં ભાગિનેય્યં નિદ્દિસતિ.

એવં બોધિસત્તો ભાગિનેય્યસ્સ મિગમાયં સાધુકં ઉગ્ગહિતભાવં વદન્તો ભગિનિં સમસ્સાસેસિ. સોપિ મિગપોતકો પાસે બદ્ધો અનિબન્ધિત્વાયેવ ભૂમિયં મહાફાસુકપસ્સેન પાદે પસારેત્વા નિપન્નો પાદાનં આસન્નટ્ઠાને ખુરેહિ એવ પહરિત્વા પંસુઞ્ચ તિણાનિ ચ ઉપ્પાટેત્વા ઉચ્ચારપસ્સાવં વિસ્સજ્જેત્વા સીસં પાતેત્વા જિવ્હં નિન્નામેત્વા સરીરં ખેળકિલિન્નં કત્વા વાતગ્ગહણેન ઉદરં ઉદ્ધુમાતકં કત્વા અક્ખીનિ પરિવત્તેત્વા હેટ્ઠાનાસિકાસોતેન વાતં સઞ્ચરાપેન્તો ઉપરિમનાસિકાસોતેન વાતં સન્નિરુમ્ભિત્વા સકલસરીરં થદ્ધભાવં ગાહાપેત્વા મતકાકારં દસ્સેસિ, નીલમક્ખિકાપિ નં સમ્પરિવારેસું, તસ્મિં તસ્મિં ઠાને કાકા નિલીયિંસુ. લુદ્દો આગન્ત્વા ઉદરે હત્થેન પહરિત્વા ‘‘પાતોવ બદ્ધો ભવિસ્સતિ, પૂતિકો જાતો’’તિ તસ્સ બન્ધનરજ્જું મોચેત્વા ‘‘એત્થેવ દાનિ નં ઉક્કન્તિત્વા મંસં આદાય ગમિસ્સામી’’તિ નિરાસઙ્કો હુત્વા સાખાપલાસં ગહેતું આરદ્ધો. મિગપોતકોપિ ઉટ્ઠાય ચતૂહિ પાદેહિ ઠત્વા કાયં વિધુનિત્વા ગીવં પસારેત્વા મહાવાતેન છિન્નવલાહકો વિય વેગેન માતુ સન્તિકં અગમાસિ. સત્થા ‘‘ન, ભિક્ખવે, રાહુલો ઇદાનેવ સિક્ખાકામો, પુબ્બેપિ સિક્ખાકામોયેવા’’તિ એવં મિગજાતકં આહરિત્વા કથેસિ.

અમ્બલટ્ઠિયરાહુલોવાદં દેસેસીતિ ‘‘પસ્સસિ નો ત્વં, રાહુલ, ઇમં પરિત્તં ઉદકાવસેસં ઉદકાદાને ઠપિતન્તિ? એવં, ભન્તે. એવં પરિત્તકં ખો, રાહુલ, તેસં સામઞ્ઞં, યેસં નત્થિ સમ્પજાનમુસાવાદે લજ્જા’’તિ એવમાદિના **અમ્બલટ્ઠિયરાહુલોવાદં** (મ॰ નિ॰ ૨.૧૦૭ આદયો) કથેસિ. **ગેહસિતં વિતક્કં વિતક્કેન્તસ્સા**તિ આયસ્મા કિર રાહુલો ભગવતો પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો ગચ્છન્તોવ પાદતલતો યાવ ઉપરિ કેસન્તા તથાગતં ઓલોકેસિ, સો ભગવતો બુદ્ધવેસવિલાસં દિસ્વા ‘‘સોભતિ ભગવા દ્વત્તિંસમહાપુરિસલક્ખણવિચિત્તસરીરો બ્યામપ્પભાપરિક્ખિત્તતાય વિપ્પકિણ્ણસુવણ્ણચુણ્ણમજ્ઝગતો વિય વિજ્જુલતાપરિક્ખિત્તો કનકપબ્બતો વિય યન્તસમાકડ્ઢિતરતનવિચિત્તસુવણ્ણઅગ્ઘિકં વિય પંસુકૂલચીવરપ્પટિચ્છન્નોપિ રત્તકમ્બલપરિક્ખિત્તકનકપબ્બતો વિય પવાળલતાપટિમણ્ડિતસુવણ્ણઘટિકં વિય ચીનપિટ્ઠચુણ્ણપૂજિતસુવણ્ણચેતિયં વિય લાખારસાનુલિત્તો કનકથૂપો વિય રત્તવલાહકન્તરગતો તઙ્ખણમુગ્ગતપુણ્ણચન્દો વિય અહો સમતિંસપારમિતાનુભાવેન સજ્જિતસ્સ અત્તભાવસ્સ સિરિસમ્પત્તી’’તિ ચિન્તેસિ. તતો અત્તાનમ્પિ ઓલોકેત્વા ‘‘અહમ્પિ સોભામિ, સચે ભગવા ચતૂસુ મહાદીપેસુ ચક્કવત્તિરજ્જં અકરિસ્સ, મય્હં પરિણાયકટ્ઠાનન્તરમદસ્સ, એવં સન્તે અતિવિય જમ્બુદીપતલં અતિસોભિસ્સા’’તિ અત્તભાવં નિસ્સાય ગેહસિતં છન્દરાગં ઉપ્પાદેસિ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ‘‘**સત્થુ ચેવ અત્તનો ચ રૂપસમ્પત્તિં દિસ્વા ગેહસિતં વિતક્કં વિતક્કેન્તસ્સા**’’તિ.

ભગવાપિ પુરતો ગચ્છન્તોવ ચિન્તેસિ – ‘‘પરિપુણ્ણચ્છવિમંસલોહિતો દાનિ રાહુલસ્સ અત્તભાવો, રજનીયેસુ રૂપારમ્મણાદીસુ ચિત્તસ્સ પક્ખન્દનકાલો જાતો, નિપ્ફલતાય નુ ખો રાહુલો વીતિનામેતી’’તિ. અથ સહાવજ્જનેનેવ પસન્ને ઉદકે મચ્છં વિય પરિસુદ્ધે આદાસમણ્ડલે મુખનિમિત્તં વિય ચ તસ્સ તં ચિત્તુપ્પાદં અદ્દસ, દિસ્વા ચ ‘‘અયં રાહુલો મય્હં અત્રજો હુત્વા મમ પચ્છતો આગચ્છન્તો ‘અહં સોભામિ, મય્હં વણ્ણાયતનં પસન્ન’ન્તિ અત્તભાવં નિસ્સાય ગેહસિતં છન્દરાગં ઉપ્પાદેતિ, અતિત્થે પક્ખન્દો, ઉપ્પથં પટિપન્નો, અગોચરે ચરતિ, દિસામૂળ્હઅદ્ધિકો વિય અગન્તબ્બં દિસં ગચ્છતિ, અયં ખો પનસ્સ કિલેસો અબ્ભન્તરે વડ્ઢન્તો અત્તત્થમ્પિ યથાભૂતં પસ્સિતું ન દસ્સિસ્સતિ પરત્થમ્પિ ઉભયત્થમ્પિ, તતો નિરયેપિ પટિસન્ધિં ગણ્હાપેસ્સતિ,

તિરચ્છાનયોનિયમ્પિ પેત્તિવિસયેપિ અસુરકાયેપિ સમ્બાધેપિ માતુકુચ્છિસ્મિન્તિ અનમતગ્ગે સંસારવટ્ટે પરિપાતેસ્સતિ. યથા ખો પન અનેકરતનપૂરા મહાનાવા ભિન્નફલકન્તરેન ઉદકં આદિયમાના મુહુત્તમ્પિ ન અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બા હોતિ, વેગેન વેગેનસ્સા વિવરં પિદહિતું વટ્ટતિ, એવમેવ અયમ્પિ ન અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બો. યાવસ્સ અયં કિલેસો અબ્ભન્તરે સીલરતનાદીનિ ન વિનાસેતિ, તાવદેવ નં નિગ્ગણ્હિસ્સામી''તિ અજ્ઝાસયં અકાસિ. તતો રાહુલં આમન્તેત્વા ''યં કિઞ્ચિ, રાહુલ, રૂપં અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નં અજ્ઝત્તં વા બહિદ્ધા વા ઓળારિકં વા સુખુમં વા હીનં વા પણીતં વા યં દૂરે સન્તિકે વા, સબ્બં રૂપં 'નેતં મમ, નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા'તિ એવમેતં યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય દટ્ઠબ્બન્તિ. રૂપમેવ નુ ખો ભગવા રૂપમેવ નુ ખો સુગતાતિ. રૂપમ્પિ રાહુલ, વેદનાપિ રાહુલ, સઞ્ઞાપિ રાહુલ, સઙ્ખારાપિ રાહુલ, વિઞ્ઞાણમ્પિ રાહુલા''તિ **મહારાહુલોવાદસુત્તં** (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૩ આદયો) અભાસિ. તં દસ્સેતું – ''**યં કિઞ્ચિ રાહુલ...પે॰... કથેસી**''તિ વુત્તં.

સંયુત્તકે પન રાહુલોવાદોતિ રાહુલસંયુત્તે વુત્તરાહુલોવાદં સન્ધાય વદન્તિ. તત્થ ''સાધુ મે, ભન્તે, ભગવા સંખિત્તેન ધમ્મં દેસેતુ, યમહં, ભન્તે, ભગવતો ધમ્મં સુત્વા એકો વૂપકટ્ઠો અપ્પમત્તો આતાપી પહિતત્તો વિહરેય્ય''ન્તિ થેરેન યાચિતો ''તં કિં મઞ્ઞસિ, રાહુલ, ચક્ખુ નિચ્ચં વા અનિચ્ચં વાતિ? અનિચ્ચં, ભન્તે. યં પનાનિચ્ચં , દુક્ખં વા તં સુખં વાતિ? દુક્ખં, ભન્તે. યં પનાનિચ્ચં દુક્ખં વિપરિણામધમ્મં, કલ્લં નુ તં સમનુપસ્સિતું 'એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા'''તિઆદિના **રાહુલોવાદં** (સં॰ નિ॰ ૨.૧૮૮ આદયો) આરભિ. **થેરસ્સ વિપસ્સનાચારોયેવ**, ન પન મહારાહુલોવાદો વિય વિતક્કૂપચ્છેદાય વુત્તોતિ અધિપ્પાયો.

અથસ્સ સત્થા ઞાણપરિપાકં ઞત્વાતિઆદીસુ ભગવતો કિર રહોગતસ્સ પટિસલ્લીનસ્સ એવં ચેતસો પરિવિતક્કો ઉદપાદિ ''પરિપક્કા ખો રાહુલસ્સ વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા, યન્નૂનાહં રાહુલં ઉત્તરિ આસવાનં ખયે વિનેય્ય''ન્તિ? અથસ્સ ભગવા પુબ્બણ્હસમયં નિવાસેત્વા પત્તચીવરમાદાય સાવત્થિયં પિણ્ડાય ચરિત્વા પચ્છાભત્તં પિણ્ડપાતપટિક્કન્તો આયસ્મન્તં રાહુલં આમન્તેસિ – ''ગણ્હાહિ, રાહુલ, નિસીદનં, યેન અન્ધવનં તેનુપસઙ્કમિસ્સામ દિવાવિહારાયા''તિ. ''એવં, ભન્તે''તિ ખો આયસ્મા રાહુલો ભગવતો પટિસ્સુત્વા નિસીદનં આદાય ભગવતો પિટ્ઠિતો પિટ્ઠિતો અનુબન્ધિ. તેન ખો પન સમયેન અનેકાનિ દેવતાસહસ્સાનિ ભગવન્તં અભિવન્દિત્વા અનુબન્ધિતા હોન્તિ ''અજ્જ ભગવા આયસ્મન્તં રાહુલં ઉત્તરિ આસવાનં ખયે વિનેસ્સતી''તિ. અથ ખો ભગવા અન્ધવનં અજ્ઝોગાહેત્વા અઞ્ઞતરસ્મિં રુક્ખમૂલે પઞ્ઞત્તે આસને નિસીદિ. આયસ્માપિ રાહુલો ભગવન્તં અભિવાદેત્વા એકમન્તં નિસીદિ. અથ આયસ્મન્તં રાહુલં આમન્તેત્વા ''તં કિં મઞ્ઞસિ, રાહુલ, ચક્ખુ નિચ્ચં વા અનિચ્ચં વાતિ? અનિચ્ચં, ભન્તે. યં પનાનિચ્ચં, દુક્ખં વા તં સુખં વાતિ? દુક્ખં, ભન્તે. યં પનાનિચ્ચં દુક્ખં વિપરિણામધમ્મં, કલ્લં નુ તં સમનુપસ્સિતું 'એતં મમ, એસોહમસ્મિ, એસો મે અત્તા'''તિઆદિના **રાહુલોવાદં** (સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૧) અદાસિ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ''**અન્ધવને નિસિન્નો ચૂળરાહુલોવાદં કથેસી**''તિ.

કોટિસતસહસ્સદેવતાહીતિ આયસ્મતા રાહુલેન પદુમુત્તરસ્સ ભગવતો પાદમૂલે પથવિન્ધરરાજકાલે પત્થનં ઠપેન્તેન સદ્ધિં પત્થનં ઠપિતદેવતાયેવેતા. તાસુ પન કાચિ ભૂમટ્ઠદેવતા, કાચિ અન્તલિક્ખટ્ઠકા, કાચિ ચાતુમહારાજિકાદિદેવલોકે, કાચિ બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તા, ઇમસ્મિં પન દિવસે સબ્બા એકટ્ઠાને અન્ધવનસ્મિંયેવ સન્નિપતિતા.

આભિદોસિકન્તિ પારિવાસિકં એકરત્તાતિક્કન્તં પૂતિભૂતં. એકરત્તાતિક્કન્તસ્સેવ હિ નામસઞ્ઞા એસા, યદિદં આભિદોસિકોતિ. અયં પનેત્થ વચનત્થો – પૂતિભાવદોસેન અભિભૂતોતિ અભિદોસો, અભિદોસોયેવ **આભિદોસિકો**.

કુમ્માસન્તિ યવકુમ્માસં. **અધિવાસેત્વા**તિ ‘‘તેન હિ, તાત રટ્ઠપાલ, અધિવાસેહિ સ્વાતનાય ભત્ત’’ન્તિ પિતરા નિમન્તિતો સ્વાતનાય ભિક્ખં અધિવાસેત્વા. એત્થ ચ થેરો પકતિયા ઉક્કટ્ઠસપદાનચારિકો સ્વાતનાય ભિક્ખં નામ નાધિવાસેતિ, માતુ અનુગ્ગહેન પન અધિવાસેતિ. માતુ કિરસ્સ થેરં અનુસ્સરિત્વા અનુસ્સરિત્વા મહાસોકો ઉપ્પજ્જતિ, રોદનેનેવ દુક્ખી વિય જાતા, તસ્મા થેરો ‘‘સચાહં તં અપસ્સિત્વા ગમિસ્સામિ, હદયમ્પિસ્સા ફલેય્યા’’તિ અનુગ્ગહેન અધિવાસેસિ. પણ્ડિતા હિ ભિક્ખૂ માતાપિતૂનં આચરિયુપજ્ઝાયાનં વા કાતબ્બં અનુગ્ગહં અજ્ઝુપેક્ખિત્વા ધુતઙ્ગસુદ્ધિકા ન ભવન્તિ.

અલઙ્કતપટિયત્તે ઇત્થિજનેતિ પિતરા ઉય્યોજિતે ઇત્થિજને. પિતા કિરસ્સ દુતિયદિવસે સકનિવેસને મહન્તં હિરઞ્ઞસુવણ્ણસ્સ પુઞ્જં કારાપેત્વા કિલઞ્જેહિ પટિચ્છાદાપેત્વા આયસ્મતો રટ્ઠપાલસ્સ પુરાણદુતિયિકાયો ‘‘એથ તુમ્હે વધૂ, યેન અલઙ્કારેન અલઙ્કતા પુબ્બે રટ્ઠપાલસ્સ કુલપુત્તસ્સ પિયા હોથ મનાપા, તેન અલઙ્કારેન અલઙ્કરોથા’’તિ આણાપેત્વા પણીતં ખાદનીયં ભોજનીયં પટિયાદાપેત્વા કાલે આરોચિતે આગન્ત્વા પઞ્ઞત્તે આસને નિસિન્નં ‘‘ઇદં તે, રટ્ઠપાલ, મત્તિકં ધનં, અઞ્ઞં પેત્તિકં, અઞ્ઞં પિતામહં; સક્કા, તાત રટ્ઠપાલ, ભોગે ચ ભુઞ્જિતું, પુઞ્ઞાનિ ચ કાતું? એહિ ત્વં, તાત રટ્ઠપાલ, સિક્ખં પચ્ચક્ખાય હીનાયાવત્તિત્વા ભોગે ચ ભુઞ્જસ્સુ, પુઞ્ઞાનિ ચ કરોહી’’તિ યાચિત્વા તેન પટિક્ખિપિત્વા ધમ્મે દેસિતે ‘‘અહં ઇમં ઉપ્પબ્બાજેસ્સામી’’તિ આનયિં, સો ‘‘દાનિ મે ધમ્મકથં કાતું આરદ્ધો, અલં મે વચનં ન કરિસ્સતી’’તિ ઉટ્ઠાય ગન્ત્વા તસ્સ ઓરોધાનં દ્વારં વિવરાપેત્વા ‘‘અયં વો સામિકો, ગચ્છથ, યં કિઞ્ચિ કત્વાન ગણ્હિતું વાયમથા’’તિ ઉય્યોજેસિ. તીસુ વયેસુ ઠિતા નાટકિત્થિયો થેરં પરિવારયિંસુ. તાસુ અયં અસુભસઞ્ઞં ઉપ્પાદેસિ. તેન વુત્તં – ‘‘**અલઙ્કતપટિયત્તે ઇત્થિજને અસુભસઞ્ઞં ઉપ્પાદેત્વા**’’તિ.

ઠિતકોવ ધમ્મં દેસેત્વાતિ –

‘‘પસ્સ ચિત્તકતં બિમ્બં, અરુકાયં સમુસ્સિતં;
આતુરં બહુસઙ્કપ્પં, યસ્સ નત્થિ ધુવં ઠિતિ.

‘‘પસ્સ ચિત્તકતં રૂપં, મણિના કુણ્ડલેન ચ;
અટ્ઠિં તચેન ઓનદ્ધં, સહ વત્થેહિ સોભતિ.

‘‘અલત્તકકતા પાદા, મુખં ચુણ્ણકમક્ખિતં;
અલં બાલસ્સ મોહાય, નો ચ પારગવેસિનો.

‘‘અટ્ઠાપદકતા કેસા, નેત્તા અઞ્જનમક્ખિતા;
અલં બાલસ્સ મોહાય, નો ચ પારગવેસિનો.

‘‘અઞ્જનીવણ્ણવા ચિત્તા, પૂતિકાયો અલઙ્કતો;
અલં બાલસ્સ મોહાય, નો ચ પારગવેસિનો.

‘‘ઓદહિ મિગવો પાસં, નાસદા વાગુરં મિગો;
ભુત્વા નિવાપં ગચ્છામિ, કન્દન્તે મિગબન્ધકે’’તિ. (મ॰ નિ॰ ૨.૩૦૨; થેરગા॰ ૭૬૯-૭૭૪) –

ઇમાહિ ગાથાહિ ધમ્મં દેસેત્વા.

આકાસં ઉપ્પતિત્વાતિ આકાસં પક્ખન્દિત્વા. કસ્મા પન થેરો આકાસેન ગતો? પિતા કિરસ્સ સેટ્ઠિ સત્તસુ દ્વારકોટ્ઠકેસુ અગ્ગળાનિ દાપેત્વા મલ્લે આણાપેસિ ''સચે નિક્ખમિત્વા ગચ્છતિ, હત્થપાદેસુ નં ગહેત્વા કાસાયાનિ હરિત્વા ગિહિવેસં ગણ્હાપેથા''તિ. તસ્મા થેરો ''એતે માદિસં મહાખીણાસવં હત્થે વા પાદે વા ગહેત્વા અપુઞ્ઞં પસવેય્યું, તં નેસં મા અહોસી''તિ ચિન્તેત્વા આકાસેન અગમાસિ. **મિગચીર**ન્તિ એવંનામકં ઉય્યાનં. **ચતુપારિજુઞ્ઞપટિમણ્ડિત**ન્તિ જરાપારિજુઞ્ઞં, બ્યાધિપારિજુઞ્ઞં, ભોગપારિજુઞ્ઞં, ઞાતિપારિજુઞ્ઞન્તિ ઇમેહિ ચતૂહિ પારિજુઞ્ઞેહિ પટિમણ્ડિતં. **પારિજુઞ્ઞ**ન્તિ ચ પરિહાનીતિ અત્થો. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કુણ્ડધાનત્થેરવત્થુ

૨૧૧. તતિયે સલાકં ગણ્હન્તીતિ **સલાકગાહકા**. સુનાપરન્તજનપદં ગચ્છન્તેપિ પઠમમેવ સલાકં ગણ્હીતિ સમ્બન્ધો. **છબ્બસ્સન્તરે**તિ છન્નં વસ્સાનં અબ્ભન્તરે. **મેત્તી**તિ મિત્તભાવો. **ભેદકે સતી**તિ ભેદકરણે સતિ. **ગુમ્બસભાગતો**તિ ગુમ્બસમીપતો, અયમેવ વા પાઠો. **ઇત્થી હુત્વા**તિ ઇત્થી વિય હુત્વા, મનુસ્સિત્થિવણ્ણં માપેત્વાતિ અત્થો. **દીઘરત્તાનુગતો**તિ દીઘકાલં અનુબન્ધો. **એત્તકં અદ્ધાન**ન્તિ એત્તકં કાલં. **હન્દાવુસો**તિ ગણ્હાવુસો. **અત્થં ગહેત્વા**તિ ભૂતત્થં ગહેત્વા, અયમેવ વા પાઠો. **કોણ્ડો જાતો**તિ ધુત્તો જાતો.

માવોચ ફરુસં કઞ્ચીતિ કઞ્ચિ એકપુગ્ગલં ફરુસં મા અવોચ. **વુત્તા પટિવદેય્યુ ત**ન્તિ તયા પરે દુસ્સીલાતિ વુત્તા તમ્પિ તથેવ પટિવદેય્યું. **દુક્ખા હિ સારમ્ભકથા**તિ એસા કારણુત્તરા યુગગ્ગાહકથા નામ દુક્ખા. **પટિદણ્ડા ફુસેય્યુ ત**ન્તિ કાયદણ્ડાદીહિ પરં પહરન્તસ્સ તાદિસાવ પટિદણ્ડા તવ મત્થકે પતેય્યું.

સચે નેરેસિ અત્તાનન્તિ સચે અત્તાનં નિચ્ચલં કાતું સક્ખિસ્સસિ. **કંસો ઉપહતો યથા**તિ મુખવટ્ટિયં છિન્દિત્વા તલમત્તં કત્વા ઠપિતં કંસતાલં વિય. તાદિસઞ્હિ હત્થેહિ પાદેહિ દણ્ડેન વા પહતમ્પિ સદ્દં ન કરોતિ. **એસ પત્તોસિ નિબ્બાન**ન્તિ સચે એવરૂપો ભવિતું સક્ખિસ્સસિ, ઇમં પટિપદં પૂરયમાનો એસો ત્વં ઇદાનિ અપ્પત્તોપિ નિબ્બાનં પત્તોસિ નામ. **સારમ્ભો તે ન વિજ્જતી**તિ ''એવઞ્ચ સતિ ત્વં દુસ્સીલો, અહં સુસીલો''તિ એવમાદિકો ઉત્તરિકરણવાચાલક્ખણો સારમ્ભો તે ન વિજ્જતિ, ન ભવિસ્સતિયેવાતિ અત્થો. **પરિક્કિલેસેના**તિ સંકિલેસહેતુના.

વઙ્ગીસત્થેરવત્થુ

૨૧૨. ચતુત્થે **સમ્પન્નપટિભાનાન**ન્તિ પરિપુણ્ણપટિભાનાનં. **ચુતિં યો વેદિ...પે૰... સબ્બસો**તિ યો સત્તાનં ચુતિઞ્ચ પટિસન્ધિઞ્ચ સબ્બાકારેન પાકટં કત્વા જાનાતિ, તં અહં અલગ્ગનતાય **અસત્તં**, પટિપત્તિયા સુટ્ઠુ ગતત્તા **સુગતં**, ચતુન્નં સચ્ચાનં સમ્બુદ્ધત્તા **બુદ્ધં** બ્રાહ્મણં વદામીતિ અત્થો. **યસ્સ ગતિ**ન્તિ યસ્સેતે દેવાદયો ગતિં ન જાનન્તિ, તમહં આસવાનં ખીણતાય **ખીણાસવં**, કિલેસેહિ આરકત્તા **અરહન્તં** બ્રાહ્મણં વદામીતિ અત્થો.

ઉપસેનવઙ્ગન્તપુત્તત્થેરવત્થુ

૨૧૩. પઞ્ચમે **સબ્બપાસાદિકાન**ન્તિ સબ્બસો પસાદં જનેન્તાનં. **કિન્તાય**ન્તિ કિં તે અયં. **અતિલહુ**ન્તિ અતિસીઘં. યસ્સ તસ્મિં અત્તભાવે ઉપ્પજ્જનારહાનં મગ્ગફલાનં ઉપનિસ્સયો નત્થિ, તં બુદ્ધા ''મોઘપુરિસો''તિ વદન્તિ અરિટ્ઠલાળુદાયિઆદિકે વિય. ઉપનિસ્સયે સતિપિ તસ્મિં ખણે મગ્ગે વા ફલે વા અસતિ ''મોઘપુરિસા''તિ

વદન્તિયેવ ધનિયત્થેરાદિકે વિય. ઇમસ્સપિ તસ્મિં ખણે મગ્ગફલાનં અભાવતો ''**મોઘપુરિસા**''તિ આહ, તુચ્છમનુસ્સાતિ અત્થો. **બાહુલ્લાયા**તિ પરિસબાહુલ્લાય. **અનેકપરિયાયેના**તિ અનેકકારણેન.

ઇચ્છામહં, ભિક્ખવેતિ ભગવા કિર તં અદ્ધમાસં ન કઞ્ચિ બોધનેય્યસત્તં અદ્દસ, તસ્મા એવમાહ, એવં સન્તેપિ તન્તિવસેન ધમ્મદેસના કત્તબ્બા સિયા. યસ્મા પનસ્સ એતદહોસિ – ''મયિ ઓકાસં કારેત્વા પટિસલ્લીને ભિક્ખૂ અધમ્મિકં કતિકવત્તં કરિસ્સન્તિ, તં ઉપસેનો ભિન્દિસ્સતિ, અહં તસ્સ પસીદિત્વા ભિક્ખૂનં દસ્સનં અનુજાનિસ્સામિ. તતો મં પસ્સિતુકામા બહૂ ભિક્ખૂ ધુતઙ્ગાનિ સમાદિયિસ્સન્તિ, અહઞ્ચ તેહિ ઉજ્ઝિતસન્થતપચ્ચયા સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસ્સામી''તિ, તસ્મા એવમાહ. **થેરસ્સા**તિ ઉપસેનત્થેરસ્સ. **મનાપાનિ તે ભિક્ખુ પંસુકૂલાની**તિ ''ભિક્ખુ તવ ઇમાનિ પંસુકૂલાનિ મનાપાનિ અત્તનો રુચિયા ખન્તિયા ગહિતાની''તિ પુચ્છતિ. **ન ખો મે, ભન્તે, મનાપાનિ પંસુકૂલાની**તિ, ભન્તે, ન મયા અત્તનો રુચિયા ખન્તિયા ગહિતાનિ, ગલગ્ગાહેન વિય મત્થકતાળનેન વિય ચ ગાહિતો મયાતિ દસ્સેતિ. **પાળિયં આગતમેવા**તિ વિનયપાળિં સન્ધાય વદતિ.

દબ્બત્થેરવત્થુ

૨૧૪. છટ્ઠે **અટ્ઠારસસુ મહાવિહારેસૂ**તિ રાજગહસ્સ સમન્તતો ઠિતેસુ અટ્ઠારસસુ મહાવિહારેસુ. **ઉપવિજઞ્ઞા**તિ આસન્નપસૂતિકાલા. **રહોગતો**તિ રહસિ ગતો. **સઙ્ઘસ્સ વેય્યાવચ્ચકરણે કાયં યોજેતુકામો ચિન્તેસી**તિ થેરો કિર અત્તનો કતકિચ્ચભાવં દિસ્વા ''અહં ઇમં સરીરં ધારેમિ, તઞ્ચ ખો વાતમુખે ઠિતપદીપો વિય અનિચ્ચતામુખે ઠિતં નચિરસ્સેવ નિબ્બાયનધમ્મં યાવ ન નિબ્બાયતિ, તાવ કિં નુ ખો અહં સઙ્ઘસ્સ વેય્યાવચ્ચં કરેય્ય''ન્તિ ચિન્તેન્તો ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખતિ ''તિરોરટ્ઠેસુ બહૂ કુલપુત્તા ભગવન્તં અદિસ્વાવ પબ્બજન્તિ, તે 'ભગવન્તં પસ્સિસ્સામ ચેવ વન્દિસ્સામા'તિ ચ દૂરતોપિ આગચ્છન્તિ, તત્ર યેસં સેનાસનં નપ્પહોતિ, તે સિલાપત્તકેપિ સેય્યં કપ્પેન્તિ. પહોમિ ખો પનાહં અત્તનો આનુભાવેન તેસં તેસં કુલપુત્તાનં ઇચ્છાવસેન પાસાદવિહારઅડ્ઢયોગાદીનિ મઞ્ચપીઠત્થરણાનિ નિમ્મિનિત્વા દાતું? પુનદિવસે ચેત્થ એકચ્ચે અતિવિય કિલન્તરૂપા હોન્તિ, તે ગારવેન ભિક્ખૂનં પુરતો ઠત્વા ભત્તાનિપિ ન ઉદ્દિસાપેન્તિ, અહં ખો પન તેસં ભત્તાનિપિ ઉદ્દિસિતું પહોમી''તિ. ઇતિ પટિસઞ્ચિક્ખન્તો ''યંનૂનાહં સઙ્ઘસ્સ સેનાસનઞ્ચ પઞ્ઞપેય્યં, ભત્તાનિ ચ ઉદ્દિસેય્ય''ન્તિ ચિન્તેસિ. **સભાગસભાગાનન્તિ** સુત્તન્તિકાદિગુણવસેન સભાગાનં, ન મિત્તસન્થવવસેન. થેરો હિ યાવતિકા સુત્તન્તિકા હોન્તિ, તે ઉચ્ચિનિત્વા ઉચ્ચિનિત્વા એકતો તેસં અનુરૂપમેવ સેનાસનં પઞ્ઞપેતિ. વેનયિકાભિધમ્મિકકમ્મટ્ઠાનિકકાયદળ્હિબહુલેસુપિ એસેવ નયો. તેનેવ **પાળિયં** (પારા॰ ૩૮૦) વુત્તં – ''યેતે ભિક્ખૂ સુત્તન્તિકા, તેસં એકજ્ઝં સેનાસનં પઞ્ઞપેતી''તિઆદિ.

અઙ્ગુલિયા જલમાનાયાતિ તેજોકસિણચતુત્થજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય અભિઞ્ઞાઞાણેન અઙ્ગુલિજલનં અધિટ્ઠહિત્વા તેનેવ તેજોધાતુસમાપત્તિજનિતેન અગ્ગિજાલેન અઙ્ગુલિયા જલમાનાય. **અયં મઞ્ચો**તિઆદીસુ પન થેરે ''અયં મઞ્ચો''તિઆદિં વદન્તે નિમ્મિતાપિ અત્તનો અત્તનો ગતટ્ઠાને ''અયં મઞ્ચો''તિઆદિં વદન્તિ. અયઞ્હિ નિમ્મિતાનં ધમ્મતા.

> ''એકસ્મિં ભાસમાનસ્મિં, સબ્બે ભાસન્તિ નિમ્મિતા;
> એકસ્મિં તુણ્હિમાસિને, સબ્બે તુણ્હી ભવન્તિ તે''તિ. (દી॰ નિ॰ ૨.૨૮૬);

યસ્મિં પન વિહારે મઞ્ચપીઠાદીનિ ન પરિપૂરેન્તિ, તત્થ અત્તનો આનુભાવેન પૂરેન્તિ, તેન નિમ્મિતાનં અવત્થુકં વચનં ન હોતિ સબ્બત્થ મઞ્ચપીઠાદીનં સબ્ભાવતો. સબ્બવિહારેસુ ચ ગમનમગ્ગે સમપ્પમાણે કત્વા

અધિટ્ઠાતિ. કતિકસણ્ઠાનાદીનં પન નાનપ્પકારત્તા તસ્મિં તસ્મિં વિહારે કતિકવત્તાનિ વિસું વિસું કથાપેતીતિ વેદિતબ્બં. અનિયમેત્વા નિમ્મિતાનઞ્હિ ''એકસ્મિં ભાસમાનસ્મિ''ન્તિઆદિધમ્મતા વુત્તા. તથા હિ યે વણ્ણવયસરીરાવયવપરિક્ખારકિરિયાવિસેસાદીહિ નિયમં અકત્વા નિમ્મિતા હોન્તિ, તે અનિયમેત્વા નિમ્મિતત્તા ઇદ્ધિમતા સદિસાવ હોન્તિ. ઠાનનિસજ્જાદીસુ ભાસિતતુણ્હીભાવાદીસુ વા યં યં ઇદ્ધિમા કરોતિ, તં તદેવ કરોન્તિ. સચે પન નાનપ્પકારે કાતુકામો હોતિ, કેચિ પઠમવયે, કેચિ મજ્ઝિમવયે, કેચિ પચ્છિમવયે, તથા દીઘકેસે ઉપડ્ઢમુણ્ડે મિસ્સકકેસે ઉપડ્ઢરત્તચીવરે પણ્ડુકચીવરે, પદભાણધમ્મકથાસરભઞ્ઞપઞ્હપુચ્છનપઞ્હવિસ્સજ્જનરજનપચનચીવરસિબ્બનધોવનાદીનિ કરોન્તે, અપરેપિ વા નાનપ્પકારે કાતુકામો હોતિ, તેન પાદકજ્ઝાનતો વુટ્ઠાય ''એત્તકા ભિક્ખૂ પઠમવયા હોન્તૂ''તિઆદિના નયેન પરિકમ્મં કત્વા પુન સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય અધિટ્ઠિતે અધિટ્ઠાનચિત્તેન સદ્ધિં ઇચ્છિતિચ્છિતપ્પકારાયેવ હોન્તિ. **પુન અત્તનો વસનટ્ઠાનમેવ આગચ્છતી**તિ તેહિ સદ્ધિં જનપદકથં કથેન્તો અનિસીદિત્વા અત્તનો વસનટ્ઠાનં વેળુવનમેવ પચ્ચાગચ્છતિ. **પાળિય**ન્તિ વિનયપાળિયં.

પિલિન્દવચ્છત્થેરવત્થુ

૨૧૫. સત્તમે **પિયાન**ન્તિ પિયાયિતબ્બાનં. **મનાપાન**ન્તિ મનવડ્ઢનકાનં. **પિલિન્દોતિ પનસ્સ ગોત્તં, વચ્છોતિ નામ**ન્તિ એત્થ વુત્તવિપરિયાયેનપિ વદન્તિ ''પિલિન્દોતિ નામં, વચ્છોતિ ગોત્ત''ન્તિ. તેનેવ આચરિયધમ્મપાલત્થેરેન **થેરગાથાસંવણ્ણનાય** (થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮ પિલિન્દવચ્છત્થેરગાથાવણ્ણના) વુત્તં – ''પિલિન્દોતિસ્સ નામં અકંસુ, વચ્છોતિ પન ગોત્તં. તેન સો અપરભાગે પિલિન્દવચ્છોતિ પઞ્ઞાયિત્થા''તિ. **સંસન્દેત્વા**તિ એકતો કત્વા.

સત્થુ ધમ્મદેસનં સુત્વા પટિલદ્ધસદ્ધો પબ્બજિત્વાતિ ઇદં અઙ્ગુત્તરભાણકાનં કથામગ્ગેન વુત્તં. અપરે પન ભણન્તિ – અનુપ્પન્નેયેવ અમ્હાકં ભગવતિ સાવત્થિયં બ્રાહ્મણગેહે નિબ્બત્તિત્વા પિલિન્દવચ્છોતિ પઞ્ઞાતો સંસારે સંવેગબહુલતાય પરિબ્બાજકપબ્બજ્જં પબ્બજિત્વા ચૂળગન્ધારં નામ વિજ્જં સાધેત્વા આકાસચારી પરચિત્તવિદૂ ચ હુત્વા રાજગહે લાભગ્ગયસગ્ગપ્પત્તો પટિવસતિ. અથ યદા અમ્હાકં ભગવા અભિસમ્બુદ્ધો હુત્વા અનુક્કમેન રાજગહં ઉપગતો, તતો પટ્ઠાય બુદ્ધાનુભાવેન તસ્સ સા વિજ્જા ન સમ્પજ્જતિ, અત્થકિચ્ચં ન સાધેતિ. સો ચિન્તેસિ – ''સુતં ખો પન મેતં 'આચરિયપાચરિયાનં ભાસમાનાનં યત્થ મહાગન્ધારવિજ્જા ધરતિ, તત્થ ચૂળગન્ધારવિજ્જા ન સમ્પજ્જતી'તિ. સમણસ્સ પન ગોતમસ્સ આગતકાલતો પટ્ઠાય નાયં મમ વિજ્જા સમ્પજ્જતિ, નિસ્સંસયં સમણો ગોતમો મહાગન્ધારવિજ્જં જાનાતિ, યન્નૂનાહં તં પયિરુપાસિત્વા તસ્સ સન્તિકે વિજ્જં પરિયાપુણેય્ય''ન્તિ. સો ભગવન્તં ઉપસઙ્કમિત્વા એતદવોચ – ''અહં, મહાસમણ, તવ સન્તિકે એકં વિજ્જં પરિયાપુણિતુકામો, ઓકાસં મે કરોહી''તિ. ભગવા ''તેન હિ પબ્બજા''તિ આહ. સો ''વિજ્જાય પરિકમ્મં પબ્બજ્જા''તિ મઞ્ઞમાનો પબ્બજિ. **પરવમ્ભનવસેના**તિ પરેસં ગરહનવસેન.

અકક્કસન્તિ અફરુસં. **વિઞ્ઞાપનિ**ન્તિ અત્થવિઞ્ઞાપનિં. **સચ્ચ**ન્તિ ભૂતત્થં. **નાભિસજે**તિ યાય ગિરાય અઞ્ઞં કુજ્ઝાપનવસેન ન લગાપેય્ય, ખીણાસવો નામ એવરૂપમેવ ગિરં ન ભાસેય્ય, તસ્મા તમહં બ્રૂમિ બ્રાહ્મણં વદામીતિ અત્થો.

અનુવિચિનિત્વાતિ અનુવિચારેત્વા. **ચણ્ડિકતં ગચ્છન્ત**ન્તિ સીઘગતિયા ગચ્છન્તં.

બાહિયદારુચીરિયત્થેરવત્થુ

૨૧૬. અટ્ઠમે **એકરત્તિવાસેન ગન્ત્વા**તિ દેવતાનુભાવેન ગન્ત્વા. ‘‘બુદ્ધાનુભાવેના’’તિપિ વદન્તિ. એવં ગતો ચ વિહારં પવિસિત્વા સમ્બહુલે ભિક્ખૂ ભુત્તપાતરાસે કાયાલસિયવિમોચનત્થાય અબ્ભોકાસે ચઙ્કમન્તે દિસ્વા ‘‘કહં એતરહિ સત્થા’’તિ પુચ્છિ. ભિક્ખૂ ‘‘સાવત્થિયં પિણ્ડાય પવિટ્ઠો’’તિ વત્વા તં પુચ્છિંસુ – ‘‘ત્વં પન કુતો આગતો’’તિ? સુપ્પારકા આગતોમ્હીતિ. કદા નિક્ખન્તોસીતિ? હિય્યો સાયં નિક્ખન્તોમ્હીતિ. દૂરતો આગતો, તવ પાદે ધોવિત્વા તેલેન મક્ખેત્વા થોકં વિસ્સમાહિ, આગતકાલે સત્થારં દક્ખિસ્સતીતિ. અહં, ભન્તે, સત્થુ વા અત્તનો વા જીવિતન્તરાયં ન જાનામિ, એકરત્તેનેવમ્હિ કત્થચિ અટ્ઠત્વા અનિસીદિત્વા વીસયોજનસતિકં મગ્ગં આગતો, સત્થારં પસ્સિત્વાવ વિસ્સમિસ્સામીતિ. સો એવં વત્વા તરમાનરૂપો સાવત્થિં પવિસિત્વા ભગવન્તં અનોપમાય બુદ્ધસિરિયા પિણ્ડાય ચરન્તં દિસ્વા ‘‘ચિરસ્સં વત મે દિટ્ઠો સમ્માસમ્બુદ્ધો’’તિ દિટ્ઠટ્ઠાનતો પટ્ઠાય ઓણતસરીરો ગન્ત્વા અન્તરવીથિયમેવ પઞ્ચપતિટ્ઠિતેન વન્દિત્વા ગોપ્ફકેસુ દળ્હં ગહેત્વા એવમાહ – ‘‘દેસેતુ મે, ભન્તે, ભગવા ધમ્મં, દેસેતુ મે સુગતો ધમ્મં, યં મમસ્સ દીઘરત્તં હિતાય સુખાયા’’તિ.

અથ નં સત્થા ‘‘અકાલો ખો તાવ, બાહિય, અન્તરઘરં પવિટ્ઠોમ્હિ પિણ્ડાયા’’તિ પટિક્ખિપિ . તં સુત્વા બાહિયો, ‘‘ભન્તે, સંસારે સંસરન્તેન કબળીકારાહારો ન નો લદ્ધપુબ્બો, તુમ્હાકં વા મય્હં વા જીવિતન્તરાયં ન જાનામિ, દેસેથ મે ધમ્મ’’ન્તિ. સત્થા દુતિયમ્પિ પટિક્ખિપિયેવ. એવં કિરસ્સ અહોસિ ‘‘ઇમસ્સ મં દિટ્ઠકાલતો પટ્ઠાય સકલસરીરં પીતિયા નિરન્તરં અજ્ઝોત્થટં હોતિ, બલવપીતિવેગેન ધમ્મં સુત્વાપિ ન સક્ખિસ્સતિ પટિવિજ્ઝિતું, મજ્ઝત્તુપેક્ખા તાવ તિટ્ઠતુ, એકરત્તેનેવ વીસયોજનસતં મગ્ગં આગતત્તા દરથોપિસ્સ બલવા, સોપિ તાવ પટિપ્પસ્સમ્ભતૂ’’તિ. તસ્મા દ્વિક્ખત્તું પટિક્ખિપિત્વા તતિયં યાચિતો અન્તરવીથિયં ઠિતોવ ‘‘તસ્માતિહ તે, બાહિય, એવં સિક્ખિતબ્બં દિટ્ઠે દિટ્ઠમત્તં ભવિસ્સતી’’તિઆદિના (ઉદા॰ ૧૦) નયેન ધમ્મં દેસેતિ. ઇમમત્થં સંખિપિત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**સત્થારં પિણ્ડાય પવિટ્ઠ**’’ન્તિઆદિમાહ. તત્થ **અન્તરઘરે**તિ અન્તરવીથિયં.

અપરિપુણ્ણપત્તચીવરતાય પત્તચીવરં પરિયેસન્તોતિ સો કિર વીસતિવસ્સસહસ્સાનિ સમણધમ્મં કરોન્તો ‘‘ભિક્ખુના નામ અત્તનો પચ્ચયે લભિત્વા અઞ્ઞં અનોલોકેત્વા સયમેવ ભુઞ્જિતું વટ્ટતી’’તિ એકભિક્ખુસ્સપિ પત્તેન વા ચીવરેન વા સઙ્ગહં નાકાસિ. તેનસ્સ ‘‘ઇદ્ધિમયપત્તચીવરં ન ઉપ્પજ્જિસ્સતી’’તિ ઞત્વા એહિભિક્ખુભાવેન પબ્બજ્જં ન અદાસિ. તાવદેવ ચ પબ્બજ્જં યાચિતો ‘‘પરિપુણ્ણં તે પત્તચીવર’’ન્તિ પુચ્છિત્વા ‘‘અપરિપુણ્ણ’’ન્તિ વુત્તે ‘‘તેન હિ પત્તચીવરં પરિયેસાહી’’તિ વત્વા પક્કામિ. તસ્મા સો પત્તચીવરં પરિયેસન્તો સઙ્કારટ્ઠાનતો ચોળખણ્ડાનિ સંકડ્ઢતિ.

સહસ્સમપીતિ પરિચ્છેદવચનં. એકસહસ્સં દ્વેસહસ્સાનીતિ એવં સહસ્સેન ચે પરિચ્છિન્ના ગાથા હોન્તિ, તા ચ **અનત્થપદસંહિતા** આકાસવણ્ણપબ્બતવણ્ણાદીનિ પકાસકેહિ અનિબ્બાનદીપકેહિ અનત્થકેહિ પદેહિ સંહિતા યાવ બહુકા હોન્તિ, તાવ પાપિકા એવાતિ અત્થો . **એકં ગાથાપદં સેય્યો**તિ ‘‘અપ્પમાદો અમતપદં…પે॰… યથા મતા’’તિ (ધ॰ પ॰ ૨૧) એવરૂપા એકગાથાપિ સેય્યોતિ અત્થો.

કુમારકસ્સપત્થેરવત્થુ

૨૧૭. નવમે **એકં બુદ્ધન્તરં સમ્પત્તિં અનુભવમાનો**તિ સાવકબોધિયા નિયતતાય પુઞ્ઞસમ્ભારસ્સ ચ સાતિસયત્તા વિનિપાતં અગન્ત્વા એકં બુદ્ધન્તરં દેવેસુ ચ મનુસ્સેસુ ચ સમ્પત્તિં અનુભવમાનો. ‘‘**એકિસ્સા**

કુલદારિકાય કુચ્છિમ્હિ ઉપ્પન્નો’’તિ વત્વા તમેવસ્સ ઉપ્પન્નભાવં મૂલતો પટ્ઠાય દસ્સેતું – ‘‘**સા ચા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **સા**તિ કુલદારિકા. **ચ**-સદ્દો બ્યતિરેકત્થો. તેન વુચ્ચમાનં વિસેસં જોતયતિ. **કુલઘર**ન્તિ પતિકુલગેહં. **ગબ્ભનિમિત્ત**ન્તિ ગબ્ભસ્સ સણ્ઠિતભાવવિગ્ગહં. સતિપિ વિસાખાય સાવત્થિવાસિકુલપરિયાપન્નત્તે તસ્સા તત્થ પધાનભાવદસ્સનત્થં ‘‘**વિસાખઞ્ચા**’’તિઆદિ વુત્તં યથા ‘‘બ્રાહ્મણા આગતા, વાસિટ્ઠોપિ આગતો’’તિ. ભગવતા એવં ગહિતનામત્તાતિ યોજના. યસ્મા રાજપુત્તા લોકે ‘‘કુમારા’’તિ વોહરીયન્તિ, અયઞ્ચ રઞ્ઞો કિત્તિમપુત્તો, તસ્મા આહ – ‘‘**રઞ્ઞો…પે॰… સઞ્જાનિંસૂ**’’તિ.

પઞ્ચદસ પઞ્હે અભિસઙ્ખરિત્વાતિ ‘‘ભિક્ખુ, ભિક્ખુ, અયં વમ્મિકો રત્તિં ધૂપાયતિ, દિવા પજ્જલતી’’તિઆદિના **વમ્મિકસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૯) આગતનયેન પઞ્ચદસ પઞ્હે અભિસઙ્ખરિત્વા. **પાયાસિરઞ્ઞો**તિ ‘‘નત્થિ પરલોકો, નત્થિ સત્તા ઓપપાતિકા, નત્થિ સુકતદુક્કટાનં કમ્માનં ફલં વિપાકો’’તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૧૦, ૪૧૨) એવંલદ્ધિકસ્સ પાયાસિરાજસ્સ. રાજા હિ તદા અનભિસિત્તો હુત્વા પસેનદિના કોસલેન દિન્નસેતબ્યનગરં અજ્ઝાવસન્તો ઇમં દિટ્ઠિં ગણ્હિ. **પઞ્ચદસહિ પઞ્હેહિ પટિમણ્ડેત્વા**તિ ‘‘તં કિં મઞ્ઞસિ, રાજઞ્ઞ, ઇમે ચન્દિમસૂરિયા ઇમસ્મિં વા લોકે પરસ્મિં વા દેવા વા તે મનુસ્સા’’તિ એવમાદીહિ (દી॰ નિ॰ ૨.૪૧૧) પઞ્ચદસહિ પઞ્હેહિ પટિમણ્ડિતં કત્વા. **સુત્તન્તે**તિ પાયાસિસુત્તન્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૬ આદયો).

મહાકોટ્ઠિકત્થેરવત્થુ

૨૧૮. દસમં ઉત્તાનત્થમેવ.

તતિયએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૪. ચતુત્થએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

આનન્દત્થેરવત્થુ

૨૧૯-૨૨૩. ચતુત્થવગ્ગસ્સ પઠમે **હેટ્ઠા વુત્તપ્પમાણ**ન્તિ હેટ્ઠા કોણ્ડઞ્ઞત્થેરસ્સ વત્થુમ્હિ ‘‘તસ્સ ધુરપત્તાનિ નવુતિહત્થાનિ હોન્તિ, કેસરં તિંસહત્થં, કણ્ણિકા દ્વાદસહત્થા, પાદેન પતિટ્ઠિતટ્ઠાનં એકાદસહત્થ’’ન્તિ એવં વુત્તપ્પમાણં. **રઞ્ઞો પેસેસી**તિ પચ્ચન્તસ્સ કુપિતભાવં આરોચેત્વા પેસેસિ. **થેરગાથાસંવણ્ણનાયં** (થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૦૧૬ આનન્દત્થેરગાથાવણ્ણના) પન ‘‘પચ્ચન્તસ્સ કુપિતભાવં રઞ્ઞો અનારોચેત્વા સયમેવ તં વૂપસમેસિ, તં સુત્વા રાજા તુટ્ઠમાનસો પુત્તં પક્કોસાપેત્વા ‘વરં તે, સુમન, દમ્મિ, ગણ્હાહી’તિ આહા’’તિ વુત્તં. **ન મેતં ચિત્તં અત્થી**તિ મમ એવરૂપં ચિત્તં નત્થિ. **અવઞ્ઝ**ન્તિ અતુચ્છં. **અઞ્ઞં વરેહી**તિ અઞ્ઞં પત્થેહિ, અઞ્ઞં ગણ્હાહીતિ વુત્તં હોતિ. **ઉદકં અધિટ્ઠાયા**તિ ‘‘ઉદકં હોતૂ’’તિ અધિટ્ઠહિત્વા. **ગતેના**તિ ગમનેન. **ન આમિસચક્ખુકા**તિ ચીવરાદિપચ્ચયસઙ્ખાતં આમિસં ન ઓલોકેન્તિ.

વસનટ્ઠાનસભાગેયેવાતિ વસનટ્ઠાનસમીપેયેવ. **એકન્તવલ્લભો**તિ ઉપટ્ઠાકટ્ઠાને એકન્તેન વલ્લભો. **એતસ્સેવા**તિ એતસ્સેવ ભિક્ખુસ્સ. **દ્વેજ્ઝકથા ન હોન્તી**તિ દ્વિધાભૂતકથા ન હોન્તિ, અનેકન્તિકકથા ન હોન્તીતિ વુત્તં હોતિ. **અનિબદ્ધા**તિ અનિયતા. **લોહિતેન ગલન્તેના**તિ ઇત્થમ્ભૂતક્ખાને કરણવચનં, ગલન્તેન લોહિતેન યુત્તોતિ

અત્થો. **અન્વાસત્તો**તિ અનુગતો. **ઉટ્ઠેહિ, આવુસો આનન્દ, ઉટ્ઠેહિ, આવુસો આનન્દા**તિ તુરિતે ઇદમામેડિતવચનં. **દુવિધેન ઉદકેના**તિ સીતુદકેન ઉણ્હુદકેન ચ. **તિવિધેન દન્તકટ્ઠેના**તિ ખુદ્દકં મહન્તં મજ્ઝિમન્તિ એવં તિપ્પકારેન દન્તકટ્ઠેન. **નવ વારે અનુપરિયાયતી**તિ સત્થરિ પક્કોસન્તે પટિવચનદાનાય થિનમિદ્ધવિનોદનત્થં નવક્ખત્તું અનુપરિયાયતિ. તેનેવાહ – “**એવઞ્હિસ્સ અહોસી**”તિઆદિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ઉરુવેલકસ્સપત્થેરવત્થુ

૨૨૪. દુતિયે યં વત્તબ્બં, તં વિત્થારતો વિનયપાળિયં આગતમેવ.

કાળુદાયિત્થેરવત્થુ

૨૨૫. તતિયે **ગમનાકપ્પન્તિ** ગમનાકારં. સેસમેત્થ ઉત્તાનમેવ.

બાકુલત્થેરવત્થુ

૨૨૬. ચતુત્થે **નિરાબાધાન**ન્તિ આબાધરહિતાનં. યથા ‘‘દ્વાવીસતિ દ્વત્તિંસા’’તિઆદિમ્હિ વત્તબ્બે ‘‘બાવીસતિ બાત્તિંસા’’તિઆદીનિ વુચ્ચન્તિ, એવમેવં દ્વે કુલાનિ અસ્સાતિ દ્વિકુલો, દ્વેકુલોતિ વા વત્તબ્બે બાકુલોતિ વુત્તન્તિ આહ – “**બાકુલોતિ દ્વીસુ કુલેસુ વડ્ઢિતત્તા એવંલદ્ધનામો**”તિ. **ઉપયોગેના**તિ આનુભાવેન. **ફાસુકકાલે**તિ અરોગકાલે. **ગદ્દુહનમત્તમ્પી**તિ ગોદુહનમત્તમ્પિ કાલં. ઇધ પન ન સકલો ગોદુહનક્ખણો અધિપ્પેતો, અથ ખો ગાવિં થને ગહેત્વા એકખીરબિન્દુદુહનકાલમત્તં અધિપ્પેતં. **આરોગ્યસાલ**ન્તિ આતુરાનં અરોગભાવકરણત્થાય કતસાલં.

નિમુજ્જનુમ્મુજ્જનવસેનાતિ જાણુપ્પમાણે ઉદકે થોકંયેવ નિમુજ્જનુમ્મુજ્જનવસેન. **છડ્ડેત્વા પલાયી**તિ મચ્છસ્સ મુખસમીપેયેવ છડ્ડેત્વા પલાયિ. **દારકસ્સ તેજેના**તિ દારકસ્સ પુઞ્ઞતેજેન. **મારિયમાનાવ મરન્તી**તિ દણ્ડાદીહિ પોથેત્વા મારિયમાનાવ મરન્તિ, ન જાલેન બદ્ધતામત્તેન અમારિયમાના. **નીહટમત્તોવ મતો**તિ નીહટક્ખણેયેવ મતો. તેનસ્સ મારણત્થં ઉપક્કમો ન કતો, યેન ઉપક્કમેન દારકસ્સ આબાધો સિયા. **ત**ન્તિ મચ્છં. **સકલમેવા**તિ અવિકલમેવ પરિપુણ્ણાવયવમેવ. **ન કેળાયતી**તિ ન નન્દતિ, કિસ્મિઞ્ચિ ન મઞ્ઞતિ. **પિટ્ઠિતો ફાલેન્તી**તિ દારકસ્સ પુઞ્ઞતેજેન પિટ્ઠિતો ફાલેન્તી. **ભેરિં ચરાપેત્વા**તિ ‘‘પુત્તં લભિ’’ન્તિ ઉગ્ઘોસનવસેન ભેરિં ચરાપેત્વા. **પકતિં આચિક્ખી**તિ અત્તનો પુત્તભાવં કથેસિ. **કુચ્છિયા ધારિતત્તા અમાતા કાતું ન સક્કા**તિ જનનીભાવતો અમાતા કાતું ન સક્કા. **મચ્છં ગણ્હન્તાપી**તિ મચ્છં વિક્કિણિત્વા ગણ્હન્તાપિ. તથા ગણ્હન્તા ચ તપ્પરિયાપન્નં સબ્બં ગણ્હન્તિ નામાતિ આહ – “**વક્કયકનાદીનિ બહિ કત્વા ગણ્હન્તા નામ નત્થી**”તિ. **અયમ્પિ અમાતા કાતું ન સક્કા**તિ દિન્નપુત્તભાવતો ન સક્કા.

સોભિતત્થેરવત્થુ

૨૨૭. પઞ્ચમં ઉત્તાનત્થમેવ.

ઉપાલિત્થેરવત્થુ

૨૨૮. છટ્ઠે **ભારુકચ્છકવત્થુ**ન્તિ અઞ્ઞતરો કિર ભારુકચ્છદેસવાસી ભિક્ખુ સુપિનન્તે પુરાણદુતિયિકાય મેથુનં ધમ્મં પટિસેવિત્વા ''અસ્સમણો અહં વિબ્ભમિસ્સામી''તિ ભારુકચ્છં ગચ્છન્તો અન્તરામગ્ગે આયસ્મન્તં ઉપાલિં પસ્સિત્વા એતમત્થં આરોચેસિ. આયસ્મા ઉપાલિ, એવમાહ – ''અનાપત્તિ, આવુસો, સુપિનન્તેના''તિ. યસ્મા સુપિનન્તે અવિસયત્તા એવં હોતિ. તસ્મા ઉપાલિત્થેરો ભગવતા અવિનિચ્છિતપુબ્બમ્પિ ઇમં વત્થું નયગ્ગાહેન એવં વિનિચ્છિનિ. ગહપતિનો દ્વે દારકા હોન્તિ પુત્તો ચ ભાગિનેય્યો ચ. અથ સો ગહપતિ ગિલાનો હુત્વા આયસ્મન્તં અજ્જુકં એતદવોચ – ''ઇમં, ભન્તે, ઓકાસં યો ઇમેસં દારકાનં સદ્ધો હોતિ પસન્નો, તસ્સ આચિક્ખેય્યાસી''તિ. તેન ચ સમયેન તસ્સ ચ ગહપતિનો ભાગિનેય્યો સદ્ધો હોતિ પસન્નો. અથાયસ્મા અજ્જુકો તં ઓકાસં તસ્સ દારકસ્સ આચિક્ખિ. સો તેન સાપતેય્યેન કુટુમ્બઞ્ચ સણ્ઠપેસિ, દાનઞ્ચ પટ્ઠપેસિ. અથ તસ્સ ગહપતિનો પુત્તો આયસ્મન્તં આનન્દં એતદવોચ – ''કો નુ ખો, ભન્તે આનન્દ, પિતુનો દાયજ્જો પુત્તો વા ભાગિનેય્યો વા''તિ. પુત્તો ખો, આવુસો, પિતુનો દાયજ્જોતિ. આયસ્મા, ભન્તે, અય્યો અજ્જુકો અમ્હાકં સાપતેય્યં અમ્હાકં મેથુનકસ્સ આચિક્ખીતિ. અસ્સમણો, આવુસો, સો અજ્જુકોતિ. અથાયસ્મા અજ્જુકો આયસ્મન્તં આનન્દં એતદવોચ – ''દેહિ મે, આવુસો આનન્દ, વિનિચ્છય''ન્તિ. તે ઉભોપિ ઉપાલિત્થેરસ્સ સન્તિકં અગમંસુ. અથાયસ્મા ઉપાલિ, આયસ્મન્તં આનન્દં એતદવોચ – ''યો નુ ખો, આવુસો આનન્દ, સામિકેન 'ઇમં ઓકાસં ઇત્થન્નામસ્સ આચિક્ખા'તિ વુત્તો, તસ્સ આચિક્ખતિ, કિં સો આપજ્જતી''તિ? ન, ભન્તે, કિઞ્ચિ આપજ્જતિ અન્તમસો દુક્કટમત્થમ્પીતિ. અયં, આવુસો, આયસ્મા અજ્જુકો સામિકેન ''ઇમં ઓકાસં ઇત્થન્નામસ્સ આચિક્ખા''તિ વુત્તો તસ્સ આચિક્ખતિ, અનાપત્તિ, આવુસો, આયસ્મતો અજ્જુકસ્સાતિ. ભગવા તં સુત્વા ''સુકથિતં, ભિક્ખવે, ઉપાલિના''તિ વત્વા સાધુકારમદાસિ, તં સન્ધાયેતં વુત્તં. **કુમારકસ્સપવત્થુ** (અ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૨૧૭) પન હેટ્ઠા આગતમેવ.

છન્નં ખત્તિયાનન્તિ ભદ્દિયો સક્યરાજા અનુરુદ્ધો આનન્દો ભગુ કિમિલો દેવદત્તોતિ ઇમેસં છન્નં ખત્તિયાનં. **પસાધકો**તિ મણ્ડયિતા. **પાળિય**ન્તિ સઙ્ઘભેદક્ખન્ધકપાળિયન્તિ (ચૂળવ॰ ૩૩૦ આદયો).

નન્દકત્થેરવત્થુ

૨૨૯. સત્તમે **એકસમોધાને**તિ એકસ્મિં સમોધાને, એકસ્મિં સન્નિપાતેતિ અત્થો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

નન્દત્થેરવત્થુ

૨૩૦. અટ્ઠમે **ન તં ચતુસમ્પજઞ્ઞવસેન અપરિચ્છિન્દિત્વા ઓલોકેતી**તિ સાત્થકસપ્પાયગોચરઅસમ્મોહસમ્પજઞ્ઞસઙ્ખાતાનં ચતુન્નં સમ્પજઞ્ઞાનં વસેન અપરિચ્છિન્દિત્વા તં દિસં ન ઓલોકેતિ. સો હિ આયસ્મા ''યમેવાહં ઇન્દ્રિયેસુ અગુત્તદ્વારતં નિસ્સાય સાસને અનભિરતિઆદિવિપ્પકારપ્પત્તો, તમેવ સુટ્ઠુ નિગ્ગહેસ્સામી''તિ ઉસ્સાહજાતો બલવહિરોત્તપ્પો, તત્થ ચ કતાધિકારત્તા ઇન્દ્રિયસંવરો ઉક્કંસપારમિપ્પત્તો ચતુસમ્પજઞ્ઞં અમુઞ્ચિત્વાવ સબ્બદિસં આલોકેતિ. વુત્તઞ્ચેતં ભગવતા –

> ''સચે, ભિક્ખવે, નન્દસ્સ પુરત્થિમા દિસા આલોકેતબ્બા હોતિ, સબ્બં ચેતસો સમન્નાહરિત્વા નન્દો પુરત્થિમં દિસં આલોકેતિ 'એવં મે પુરત્થિમં દિસં આલોકયતો નાભિજ્ઝાદોમનસ્સા પાપકા અકુસલા ધમ્મા અન્વાસવિસ્સન્તી'તિ. ઇતિહ તત્થ સમ્પજાનો હોતિ. સચે, ભિક્ખવે, નન્દસ્સ પચ્છિમા દિસા, ઉત્તરા

> દિસા, દક્ખિણા દિસા, ઉદ્ધં, અધો, અનુદિસા અનુવિલોકેતબ્બા હોતિ, સબ્બં ચેતસો સમન્નાહરિત્વા નન્દો અનુદિસં અનુવિલોકેતિ 'એવં મે અનુદિસં અનુવિલોકયતો…પે॰… સમ્પજાનો હોતી'''તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૯).

અભિસેકગેહપવેસનઆવાહમઙ્ગલેસુ વત્તમાનેસૂતિ ઇધ તીણિ મઙ્ગલાનિ વુત્તાનિ, વિનયટ્ઠકથાયં પન ''તં દિવસમેવ નન્દકુમારસ્સ કેસવિસ્સજ્જનં, પટ્ટબન્ધો, ઘરમઙ્ગલં, છત્તમઙ્ગલં, આવાહમઙ્ગલન્તિ પઞ્ચ મઙ્ગલાનિ હોન્તી''તિ વુત્તં. તત્થ કુલમરિયાદવસેન કેસોરોપનં **કેસવિસ્સજ્જનં**. યુવરાજપટ્ટબન્ધનં **પટ્ટબન્ધો**. અભિનવઘરપ્પવેસનમહો **ઘરમઙ્ગલં**. વિવાહકરણમહો **આવાહમઙ્ગલં**. યુવરાજછત્તમહો **છત્તમઙ્ગલં**.

નન્દકુમારં અભિસેકમઙ્ગલં ન તથા પીળેસિ, યથા જનપદકલ્યાણિયા વુત્તવચનન્તિ અજ્ઝાહરિતબ્બં. તદેવ પન વચનં સરૂપતો દસ્સેતું – "**પત્તં આદાય ગમનકાલે**"તિઆદિ વુત્તં. **જનપદકલ્યાણી**તિ જનપદમ્હિ કલ્યાણી ઉત્તમા છ સરીરદોસરહિતા પઞ્ચ કલ્યાણસમન્નાગતા. સા હિ યસ્મા નાતિદીઘા નાતિરસ્સા નાતિકિસા નાતિથૂલા નાતિકાળી નાચ્ચોદાતાતિ અતિક્કન્તા માનુસવણ્ણં, અસમ્પત્તા દિબ્બવણ્ણં, તસ્મા **છ સરીરદોસરહિતા**. છવિકલ્યાણં મંસકલ્યાણં ન્હારુકલ્યાણં અટ્ઠિકલ્યાણં વયકલ્યાણન્તિ ઇમેહિ પન કલ્યાણેહિ સમન્નાગતત્તા **પઞ્ચ કલ્યાણસમન્નાગતા** નામ. તસ્સા હિ આગન્તુકોભાસકિચ્ચં નત્થિ, અત્તનો સરીરોભાસેનેવ દ્વાદસહત્થે ઠાને આલોકં કરોતિ, પિયઙ્ગુસામા વા હોતિ સુવણ્ણસામા વા, અયમસ્સા **છવિકલ્યાણતા**. ચત્તારો પનસ્સા હત્થપાદા મુખપરિયોસાનઞ્ચ લાખારસપરિકમ્મકતં વિય રત્તપવાળરત્તકમ્બલસદિસં હોતિ, અયમસ્સા **મંસકલ્યાણતા**. વીસતિ પન નખપત્તાનિ મંસતો અમુત્તટ્ઠાને લાખારસપૂરિતાનિ વિય, મુત્તટ્ઠાને ખીરધારાસદિસાનિ હોન્તિ, અયમસ્સા **ન્હારુકલ્યાણતા**. દ્વત્તિંસ દન્તા સુફુસિતા સુધોતવજિરપન્તિ વિય ખાયન્તિ, અયમસ્સા **અટ્ઠિકલ્યાણતા**. વીસંવસ્સસતિકાપિ સમાના સોળસવસ્સુદ્દેસિકા વિય હોતિ નિપ્પલિતેન, અયમસ્સા **વયકલ્યાણતા**. ઇતિ ઇમેહિ પઞ્ચહિ કલ્યાણેહિ સમન્નાગતત્તા ''જનપદકલ્યાણી''તિ વુચ્ચતિ. **તુવટ**ન્તિ સીઘં.

ઇમસ્મિં ઠાને નિવત્તેસ્સતિ, ઇમસ્મિં ઠાને નિવત્તેસ્સતીતિ ચિન્તેન્તમેવાતિ સો કિર તથાગતે ગારવવસેન ''પત્તં વો, ભન્તે, ગણ્હથા''તિ વત્તું અવિસહન્તો એવં ચિન્તેસિ – ''સોપાનસીસે પત્તં ગણ્હિસ્સતી''તિ . સત્થા તસ્મિમ્પિ ઠાને ન ગણ્હિ. ઇતરો ''સોપાનપાદમૂલે ગણ્હિસ્સતી''તિ ચિન્તેસિ. સત્થા તત્થાપિ ન ગણ્હિ. ઇતરો ''રાજઙ્ગણે ગણ્હિસ્સતી''તિ ચિન્તેસિ. સત્થા તત્થાપિ ન ગણ્હિ. એવં ''ઇધ ગણ્હિસ્સતિ, એત્થ ગણ્હિસ્સતી''તિ ચિન્તેન્તમેવ સત્થા વિહારં નેત્વા પબ્બાજેસિ.

મહાકપ્પિનત્થેરવત્થુ

૨૩૧. નવમે **સુતવિત્તકો**તિ ધમ્મસ્સવનપિયો. **પટિહારકસ્સા**તિ દોવારિકસ્સ. **સચ્ચકારેના**તિ સચ્ચકિરિયાય. **સત્થા "ઉપ્પલવણ્ણા આગચ્છતૂ"તિ ચિન્તેસિ. થેરી આગન્ત્વા સબ્બા પબ્બાજેત્વા ભિક્ખુનીઉપસ્સયં ગતા**તિ ઇદં અઙ્ગુત્તરભાણકાનં કથામગ્ગં દસ્સેન્તેન વુત્તં. તેનેવ **ધમ્મપદટ્ઠકથાયં** (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.મહાકપ્પિનત્થેરવત્થુ) વુત્તં –

> ''તા સત્થારં વન્દિત્વા એકમન્તં ઠિતા પબ્બજ્જં યાચિંસુ. એવં કિર વુત્તે સત્થા ઉપ્પલવણ્ણાય આગમનં ચિન્તેસીતિ એકચ્ચે વદન્તિ. સત્થા પન તા ઉપાસિકાયો આહ – 'સાવત્થિં ગન્ત્વા ભિક્ખુનીઉપસ્સયે પબ્બાજેથા'તિ. તા અનુપુબ્બેન જનપદચારિકં ચરમાના અન્તરામગ્ગે મહાજનેન અભિહટસક્કારસમ્માના પદસાવ વીસયોજનસતિકં મગ્ગં ગન્ત્વા ભિક્ખુનીઉપસ્સયે પબ્બજિત્વા અરહત્તં પાપુણિંસૂ''તિ.

ધમ્મપીતીતિ ધમ્મપાયકો, ધમ્મં પિવન્તોતિ અત્થો. ધમ્મો ચ નામેસ ન સક્કા ભાજનેન યાગુઆદીનિ વિય પાતું, નવવિધં પન લોકુત્તરધમ્મં નામકાયેન ફુસન્તો આરમ્મણતો સચ્છિકરોન્તો પરિઞ્ઞાભિસમયાદીહિ દુક્ખાદીનિ અરિયસચ્ચાનિ પટિવિજ્ઝન્તો ધમ્મં પિવતિ નામ. **સુખં સેતી**તિ દેસનામત્તમેતં, ચતૂહિપિ ઇરિયાપથેહિ સુખં વિહરતીતિ અત્થો. **વિપ્પસન્નેના**તિ અનાવિલેન નિરુપક્કિલેસેન. **અરિયપ્પવેદિતે**તિ બુદ્ધાદીહિ અરિયેહિ પવેદિતે સતિપટ્ઠાનાદિભેદે બોધિપક્ખિયધમ્મે. **સદા રમતી**તિ એવરૂપો ધમ્મપીતિ વિપ્પસન્નેન ચેતસા વિહરન્તો પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતો સદા રમતિ અભિરમતિ. બાહિતપાપત્તા "**બ્રાહ્મણા**"તિ થેરં આલપતિ.

સાગતત્થેરવત્થુ

૨૩૨. દસમે **છબ્બગ્ગિયાનં વચનેના**તિ કોસમ્બિકા કિર ઉપાસકા આયસ્મન્તં સાગતં ઉપસઙ્કમિત્વા અભિવાદેત્વા એકમન્તં ઠિતા એવમાહંસુ – "કિં, ભન્તે, અય્યાનં દુલ્લભઞ્ચ મનાપઞ્ચ, કિં પટિયાદેમા"તિ? એવં વુત્તે છબ્બગ્ગિયા ભિક્ખૂ કોસમ્બિકે ઉપાસકે એતદવોચું – "અત્થાવુસો કાપોતિકા, નામ પસન્ના ભિક્ખૂનં દુલ્લભા ચ મનાપા ચ, તં પટિયાદેથા"તિ. અથ કોસમ્બિકા ઉપાસકા ઘરે ઘરે કાપોતિકં પસન્નં પટિયાદેત્વા આયસ્મન્તં સાગતં પિણ્ડાય ચરન્તં દિસ્વા એતદવોચું – "પિવતુ, ભન્તે, અય્યો સાગતો કાપોતિકં પસન્નં, પિવતુ, ભન્તે, અય્યો સાગતો કાપોતિકં પસન્ન"ન્તિ. અથાયસ્મા સાગતો ઘરે ઘરે કાપોતિકં પસન્નં પિવિત્વા નગરમ્હા નિક્ખમન્તો નગરદ્વારે પતિ. તેન વુત્તં – "**છબ્બગ્ગિયાનં વચનેન સબ્બગેહેસુ કાપોતિકં પસન્નં પટિયાદેત્વા**"તિઆદિ. તત્થ **કાપોતિકા** નામ કપોતપાદસમાનવણ્ણા રત્તોભાસા. **પસન્ના**તિ સુરામણ્ડસ્સેતં અધિવચનં. **વિનયે સમુટ્ઠિત**ન્તિ સુરાપાનસિક્ખાપદે (પાચિ॰ ૩૨૬ આદયો) આગતં.

રાધત્થેરવત્થુ

૨૩૩. એકાદસમે **સત્થા સારિપુત્તત્થેરસ્સ સઞ્ઞં અદાસી**તિ બ્રાહ્મણં પબ્બાજેતું સઞ્ઞં અદાસિ, આણાપેસીતિ વુત્તં હોતિ. ભગવા કિર તં બ્રાહ્મણં પબ્બજ્જં અલભિત્વા કિસં લૂખં દુબ્બણ્ણં ઉપ્પણ્ડુપ્પણ્ડુકજાતં દિસ્વા ભિક્ખૂ આમન્તેસિ – "કો, ભિક્ખવે, તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અધિકારં સરતી"તિ. એવં વુત્તે આયસ્મા સારિપુત્તો ભગવન્તં એતદવોચ – "અહં ખો, ભન્તે, તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અધિકારં સરામી"તિ. કિં પન ત્વં, સારિપુત્ત, બ્રાહ્મણસ્સ અધિકારં સરસીતિ. ઇધ મે, ભન્તે, સો બ્રાહ્મણો રાજગહે પિણ્ડાય ચરન્તસ્સ કટચ્છુભિક્ખં દાપેસિ, ઇમં ખો અહં, ભન્તે, તસ્સ બ્રાહ્મણસ્સ અધિકારં સરામી"તિ. સાધુ સાધુ, સારિપુત્ત. કતઞ્ઞુનો હિ, સારિપુત્ત, સપ્પુરિસા કતવેદિનો, તેન હિ ત્વં, સારિપુત્ત, તં બ્રાહ્મણં પબ્બાજેહિ ઉપસમ્પાદેહીતિ. **અટ્ઠુપ્પત્તિયં આગતો**તિ અલીનચિત્તજાતકસ્સ (જા॰ ૧.૨.૧૧-૧૨) અટ્ઠુપ્પત્તિયં (જા॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.અલીનચિત્તજાતકવણ્ણના) આગતો.

નિધીનન્તિ તત્થ તત્થ નિદહિત્વા ઠપિતાનં હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદિપૂરાનં નિધિકુમ્ભીનં. **પવત્તાર**ન્તિ કિચ્છજીવિકે દુગ્ગતમનુસ્સે અનુકમ્પં કત્વા "એહિ, તે સુખેન જીવનુપાયં દસ્સેસ્સામી"તિ નિધિટ્ઠાનં નેત્વા હત્થં પસારેત્વા "ઇમં ગહેત્વા સુખં જીવા"તિ આચિક્ખિતારં વિય. **વજ્જદસ્સિન**ન્તિ દ્વે વજ્જદસ્સિનો "ઇમિના નં અસારુપ્પેન વા ખલિતેન વા સઙ્ઘમજ્ઝે નિગ્ગણ્હિસ્સામી"તિ રન્ધગવેસકો ચ, અનઞ્ઞાતં ઞાપનત્થાય ઞાતં અનુગ્ગણ્હનત્થાય સીલાદીનમસ્સ વુદ્ધિકામતાય તં તં વજ્જં ઓલોકનેન ઉલ્લુમ્પનસભાવસણ્ઠિતો ચ. અયં ઇધ અધિપ્પેતો. યથા હિ દુગ્ગતમનુસ્સો "ઇમં ગણ્હાહી"તિ તજ્જેત્વાપિ પોથેત્વાપિ નિધિં દસ્સેન્તે કોપં ન કરોતિ, પમુદિતોવ હોતિ, એવમેવં એવરૂપે પુગ્ગલે અસારુપ્પં વા ખલિતં વા દિસ્વા આચિક્ખન્તે કોપો ન કાતબ્બો, તુટ્ઠેનેવ ભવિતબ્બં.

‘‘ભન્તે, મહન્તં વો કમ્મં કતં મય્હં આચરિયુપજ્ઝાયટ્ઠાને ઠત્વા ઓવદન્તેહિ, પુનપિ મં વદેય્યાથા’’તિ પવારેતબ્બમેવ.

નિગ્ગય્હવાદિન્તિ એકચ્ચો હિ સદ્ધિવિહારિકાદીનં અસારુપ્પં વા ખલિતં વા દિસ્વા ‘‘અયં મે મુખોદકદાનાદીહિ સક્કચ્ચં ઉપટ્ઠહતિ, સચે નં વક્ખામિ, ન મં ઉપટ્ઠહિસ્સતિ, એવં મે પરિહાનિ ભવિસ્સતી’’તિ તં વત્તું અવિસહન્તો ન નિગ્ગય્હવાદી નામ હોતિ, સો ઇમસ્મિં સાસને કચવરં આકિરતિ. યો પન તથારૂપં વજ્જં દિસ્વા વજ્જાનુરૂપં તજ્જેન્તો પણામેન્તો દણ્ડકમ્મં કરોન્તો વિહારા નીહરન્તો સિક્ખાપેતિ, અયં નિગ્ગય્હવાદી નામ સેય્યથાપિ, સમ્માસમ્બુદ્ધો. વુત્તઞ્હેતં – ‘‘નિગ્ગય્હ નિગ્ગય્હાહં, આનન્દ, વક્ખામિ, પવય્હ પવય્હ , આનન્દ, વક્ખામિ, યો સારો, સો ઠસ્સતી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૯૬). **મેધાવિ**ન્તિ ધમ્મોજપઞ્ઞાય સમન્નાગતં. **તાદિસ**ન્તિ એવરૂપં **પણ્ડિતં ભજેય્ય** પયિરુપાસેય્ય. તાદિસઞ્હિ આચરિયં **ભજમાનસ્સ** અન્તેવાસિકસ્સ **સેય્યો હોતિ ન પાપિયો**, વડ્ઢિયેવ હોતિ, નો પરિહાનીતિ.

મોઘરાજત્થેરવત્થુ

૨૩૪. દ્વાદસમે **કટ્ઠવાહનનગરે**તિ કટ્ઠવાહનેન ગહિતત્તા એવંલદ્ધનામકે નગરે. અતીતે કિર બારાણસિવાસી એકો રુક્ખવડ્ઢકી સકે આચરિયકે અદુતિયો. તસ્સ સોળસ સિસ્સા એકમેકસ્સ સહસ્સં અન્તેવાસિકા. એવં તે સત્તરસાધિકા સોળસ સહસ્સા આચરિયન્તેવાસિકા સબ્બેપિ બારાણસિં ઉપનિસ્સાય જીવિકં કપ્પેન્તા પબ્બતસમીપં ગન્ત્વા રુક્ખે ગહેત્વા તત્થેવ નાનાપાસાદવિકતિયો નિટ્ઠાપેત્વા કુલ્લં બન્ધિત્વા ગઙ્ગાય બારાણસિં આનેત્વા સચે રાજા અત્થિકો હોતિ, રઞ્ઞો એકભૂમકં વા સત્તભૂમકં વા પાસાદં યોજેત્વા દેન્તિ. નો ચે, અઞ્ઞેસમ્પિ વિક્કિણિત્વા પુત્તદારં પોસેન્તિ. અથ નેસં એકદિવસં આચરિયો ‘‘ન સક્કા વડ્ઢકિકમ્મેન નિચ્ચં જીવિતું, દુક્કરઞ્હિ જરાકાલે એતં કમ્મ’’ન્તિ ચિન્તેત્વા અન્તેવાસિકે આમન્તેસિ – ‘‘તાતા, ઉદુમ્બરાદયો અપ્પસારરુક્ખે આનેથા’’તિ. તે ‘‘સાધૂ’’તિ પટિસ્સુણિત્વા આનયિંસુ. સો તેહિ કટ્ઠસકુણં કત્વા તસ્સબ્ભન્તરં પવિસિત્વા વાતેન યન્તં પૂરેસિ. કટ્ઠસકુણો સુવણ્ણહંસરાજા વિય આકાસે લઙ્ઘિત્વા વનસ્સ ઉપરિ ચરિત્વા અન્તેવાસીનં પુરતો ઓરુહિ.

અથાચરિયો સિસ્સે આહ – ‘‘તાતા ઈદિસાનિ કટ્ઠવાહનાનિ કત્વા સક્કા સકલજમ્બુદીપે રજ્જં ગહેતું, તુમ્હેપિ તાતા એતાનિ કરોથ, રજ્જં ગહેત્વા જીવિસ્સામ, દુક્કરં વડ્ઢકિસિપ્પેન જીવિતુ’’ન્તિ. તે તથા કત્વા આચરિયસ્સ પટિવેદેસું. તતો ને આચરિયો આહ – ‘‘કતમં તાતા રજ્જં ગણ્હામા’’તિ? બારાણસિરજ્જં આચરિયાતિ. અલં તાતા, મા એતં રુચિત્થ, મયઞ્હિ તં ગહેત્વાપિ ‘‘વડ્ઢકિરાજા, વડ્ઢકિયુવરાજા’’તિ વડ્ઢકિવાદા ન મુચ્ચિસ્સામ, મહન્તો જમ્બુદીપો, અઞ્ઞત્થ ગચ્છામાતિ. તતો સપુત્તદારકા કટ્ઠવાહનાનિ અભિરુહિત્વા સજ્જાવુધા હુત્વા હિમવન્તાભિમુખા ગન્ત્વા હિમવતિ અઞ્ઞતરં નગરં પવિસિત્વા રઞ્ઞો નિવેસનેયેવ પચ્ચુટ્ઠંસુ. તે તત્થ રજ્જં ગહેત્વા આચરિયં રજ્જે અભિસિઞ્ચિંસુ. સો ‘‘કટ્ઠવાહનો રાજા’’તિ પાકટો અહોસિ, તં નગરં તેન ગહિતત્તા ‘‘કટ્ઠવાહનનગર’’ન્તેવ નામં લભિ.

તપચારન્તિ તપચરણં. **પાસાણચેતિયે પિટ્ઠિપાસાણે નિસીદી**તિ પાસાણકચેતિયન્તિ લદ્ધવોહારે પિટ્ઠિપાસાણે સક્કેન માપિતે મહામણ્ડપે નિસીદિ. તત્થ કિર મહતો પાસાણસ્સ ઉપરિ પુબ્બે દેવટ્ઠાનં અહોસિ, ઉપ્પન્ને પન ભગવતિ વિહારો જાતો, સો તેનેવ પુરિમવોહારેન ‘‘**પાસાણચેતિય**’’ન્તિ વુચ્ચતિ.

તેન પુચ્છિતે દુતિયો હુત્વા સત્થારં પઞ્હં પુચ્છીતિ –

‘‘મુદ્ધં મુદ્ધાધિપાતઞ્ચ, બાવરી પરિપુચ્છતિ;
તં બ્યાકરોહિ ભગવા, કઙ્ખં વિનય નો ઇસે’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૧) –

એવં તેન પઞ્હે પુચ્છિતે ભગવતા ચ –

‘‘અવિજ્જા મુદ્ધાતિ જાનાહિ, વિજ્જા મુદ્ધાધિપાતિની;
સદ્ધાસતિસમાધીહિ, છન્દવીરિયેન સંયુતા’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૦૩૨) –

પઞ્હે વિસ્સજ્જિતે દુતિયો હુત્વા પઞ્હં પુચ્છિ.

અથસ્સ...પે॰... **પઞ્હં કથેસી**તિ –

‘‘કથં લોકં અવેક્ખન્તં, મચ્ચુરાજા ન પસ્સતી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૪) –

તેન પઞ્હે પુચ્છિતે –

‘‘સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સુ, મોઘરાજ સદા સતો;
અત્તાનુદિટ્ઠિં ઊહચ્ચ, એવં મચ્ચુતરો સિયા;
એવં લોકં અવેક્ખન્તં, મચ્ચુરાજા ન પસ્સતી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫) –

પઞ્હં વિસ્સજ્જેસિ.

સેસજનાતિ તસ્મિં સમાગમે સન્નિપતિતા સેસજના. **ન કથીયન્તી**તિ ‘‘એત્તકા સોતાપન્ના’’તિઆદિના ન વુચ્ચન્તિ. **એવં પારાયને વત્થુ સમુટ્ઠિત**ન્તિ પારાયનવગ્ગે ઇદં વત્થુ સમુટ્ઠિતં.

ચતુત્થએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

થેરપાળિસંવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૫. પઞ્ચમએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

મહાપજાપતિગોતમીથેરીવત્થુ

૨૩૫. થેરિપાળિસંવણ્ણનાય પઠમે **યદિદં મહાગોતમી**તિ એત્થ ‘‘યદિદં મહાપજાપતિ ગોતમી’’તિ ચ પઠન્તિ. તત્થ **ગોતમી**તિ ગોત્તં. નામકરણદિવસે પનસ્સા લદ્ધસક્કારા બ્રાહ્મણા લક્ખણસમ્પત્તિં દિસ્વા ‘‘સચે અયં ધીતરં લભિસ્સતિ, ચક્કવત્તિરઞ્ઞો મહેસી ભવિસ્સતિ. સચે પુત્તં લભિસ્સતિ, ચક્કવત્તિરાજા ભવિસ્સતી’’તિ ઉભયથાપિ ‘‘મહતીયેવસ્સા પજા ભવિસ્સતી’’તિ બ્યાકરિંસુ, તસ્મા પુત્તપજાય ચેવ ધીતુપજાય ચ મહન્તતાય ‘‘મહાપજાપતી’’તિ વોહરિંસુ. તદુભયં પન સંસન્દેત્વા ‘‘**મહાપજાપતિગોતમી**’’તિ વુત્તં. **વારભિક્ખ**ન્તિ વારેન દાતબ્બં ભિક્ખં. **નામં અકંસૂ**તિ ગોત્તંયેવ નામં અકંસુ. **માતુચ્છ**ન્તિ ચૂળમાતરં. માતુભગિની હિ માતુચ્છાતિ

વુચ્ચતિ. **કલહવિવાદસુત્તપરિયોસાને**તિ ''કુતોપહૂતા કલહા વિવાદા''તિઆદિના સુત્તનિપાતે આગતસ્સ **કલહવિવાદસુત્તસ્સ** (સુ॰ નિ॰ ૮૬૮ આદયો) પરિયોસાને. ઇદઞ્ચ અઙ્ગુત્તરભાણકાનં કથામગ્ગાનુસારેન વુત્તં. અપરે પન ''તસ્મિંયેવ સુત્તનિપાતે 'અત્તદણ્ડાભયં જાત'ન્તિઆદિના આગતસ્સ **અત્તદણ્ડસુત્તસ્સ** (સુ॰ નિ॰ ૯૪૧ આદયો) પરિયોસાને''તિ વદન્તિ. **નિક્ખમિત્વા પબ્બજિતાન**ન્તિ એત્થ એહિભિક્ખુપબ્બજ્જાય એતે પબ્બજિતાતિ વદન્તિ. તેનેવ સુત્તનિપાતે **અત્તદણ્ડસુત્તસંવણ્ણનાય** (સુ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૯૪૨ આદયો) વુત્તં – ''દેસનાપરિયોસાને પઞ્ચસતા સાકિયકુમારા કોળિયકુમારા ચ એહિભિક્ખુપબ્બજ્જાય પબ્બજિતા. તે ગહેત્વા ભગવા મહાવનં પાવિસી''તિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ખેમાથેરીવત્થુ

૨૩૬. દુતિયે **પરપરિયાપન્ના હુત્વા**તિ પરેસં દાસી હુત્વા. **સુવણ્ણરસપિઞ્જરો અહોસી**તિ સુવણ્ણરસપિઞ્જરો વિય અહોસિ.

મક્કટકોવ જાલન્તિ યથા નામ મક્કટકો સુત્તજાલં કત્વા મજ્ઝટ્ઠાને નાભિમણ્ડલે નિપન્નો પરિયન્તે પતિતં પટઙ્ગં વા મક્ખિકં વા વેગેન ગન્ત્વા વિજ્ઝિત્વા તસ્સ રસં પિવિત્વા પુનાગન્ત્વા તસ્મિંયેવ ઠાને નિપજ્જતિ, એવમેવ યે સત્તા રાગરત્તા દોસપદુટ્ઠા મોહમૂળ્હા સયંકતં તણ્હાસોતં અનુપતન્તિ, તે તં સમતિક્કમિતું ન સક્કોન્તિ, એવં દુરતિક્કમં. **એતમ્પિ છેત્વાન વજન્તિ ધીરા**તિ પણ્ડિતા એતં બન્ધનં છિન્દિત્વા **અનપેક્ખિનો** નિરાલયા હુત્વા અરહત્તમગ્ગેન સબ્બં દુક્ખં પહાય વજન્તિ ગચ્છન્તીતિ અત્થો.

ઉપ્પલવણ્ણાથેરીવત્થુ

૨૩૭. તતિયં ઉત્તાનત્થમેવ.

પટાચારાથેરીવત્થુ

૨૩૮. ચતુત્થે **પટિહારસતેનપી**તિ દ્વારસતેનપિ. **પટિહારસદ્દો હિ દ્વારે દોવારિકે ચ દિસ્સતિ**. **કુલસભાગ**ન્તિ અત્તનો ગેહસમીપં.

તાણાયાતિ તાણભાવાય પતિટ્ઠાનત્થાય. **બન્ધવા**તિ પુત્તે ચ પિતરો ચ ઠપેત્વા અવસેસા ઞાતિસુહજ્જા. **અન્તકેનાધિપન્નસ્સા**તિ મરણેન અભિભૂતસ્સ. પવત્તિયઞ્હિ પુત્તાદયો અન્નપાનાદિદાનેન ચેવ ઉપ્પન્નકિચ્ચનિત્થરણેન ચ તાણા હુત્વાપિ મરણકાલે કેનચિ ઉપાયેન મરણં પટિબાહિતું અસમત્થતાય તાણત્થાય લેણત્થાય ન સન્તિ નામ. તેનેવ વુત્તં – ''**નત્થિ ઞાતીસુ તાણતા**''તિ.

એતમત્થવસન્તિ એતં તેસં અઞ્ઞમઞ્ઞસ્સ તાણં ભવિતું અસમત્થભાવસઙ્ખાતં કારણં જાનિત્વા **પણ્ડિતો** ચતુપારિસુદ્ધિસીલેન સંવુતો રક્ખિતગોપિતો હુત્વા **નિબ્બાનગમનં** અટ્ઠઙ્ગિકં **મગ્ગં** સીઘં સોધેય્યાતિ અત્થો.

ધમ્મદિન્નાથેરીવત્થુ

૨૩૯. પઞ્ચમે **પરાયત્તટ્ઠાને**તિ પરેસં દાસિટ્ઠાને. **સુજાતત્થેરસ્સ અધિકારકમ્મં કત્વા**તિ સા કિર અત્તનો કેસે વિક્કિણિત્વા સુજાતત્થેરસ્સ નામ અગ્ગસાવકસ્સ દાનં દત્વા પત્થનં અકાસિ . તં સન્ધાયેતં વુત્તં. **હત્થે પસારિતે**તિ તસ્સ હત્થાવલમ્બનત્થં પુબ્બાચિણ્ણવસેન હત્થે પસારિતે. સો કિર અનાગામી હુત્વા ગેહં આગચ્છન્તો યથા અઞ્ઞેસુ દિવસેસુ ઇતો ચિતો ચ ઓલોકેન્તો સિતં કુરુમાનો હસમાનો આગચ્છતિ, એવં અનાગન્ત્વા સન્તિન્દ્રિયો સન્તમાનસો હુત્વા અગમાસિ. ધમ્મદિન્ના સીહપઞ્જરં ઉગ્ઘાટેત્વા વીથિં ઓલોકયમાના તસ્સ આગમનાકારં દિસ્વા ''કિં નુ ખો એત''ન્તિ ચિન્તેત્વા તસ્સ પચ્ચુગ્ગમનં કુરુમાના સોપાનસીસે ઠત્વા ઓલમ્બનત્થં હત્થં પસારેસિ. ઉપાસકો અત્તનો હત્થં સમિઞ્જેસિ. સા ''પાતરાસભોજનકાલે જાનિસ્સામી''તિ ચિન્તેસિ. ઉપાસકો પુબ્બે તાય સદ્ધિં એકતો ભુઞ્જતિ. તં દિવસં પન તં અનપલોકેત્વા યોગાવચરભિક્ખુ વિય એકકોવ ભુઞ્જિ. તેનાહ – ''**ભુઞ્જમાનોપિ ઇમં દેથ, ઇમં હરથાતિ ન બ્યાહરી**''તિ. તત્થ **ઇમં દેથા**તિ ઇમં ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા દેથ. **ઇમં હરથા**તિ ઇમં ખાદનીયં વા ભોજનીયં વા અપહરથ. **સન્થવવસેના**તિ કિલેસસન્થવવસેન. ચિરકાલપરિભાવિતાય ઘટદીપજાલાય વિય અબ્ભન્તરે દિબ્બમાનાય હેતુસમ્પત્તિયા ચોદિયમાના આહ – ''**એવં સન્તે…પે॰… મય્હં પબ્બજ્જં અનુજાનાથા**''તિ.

અયં તાવ સેટ્ઠિ ઘરમજ્ઝે ઠિતોવ દુક્ખસ્સન્તં અકાસીતિ સા કિર ''ધમ્મદિન્ને તુય્હં દોસો નત્થિ, અહં પન અજ્જ પટ્ઠાય સન્થવવસેન…પે॰… કુલઘરં ગચ્છા''તિ વુત્તે એવં ચિન્તેસિ – ''પકતિપુરિસો એવં વત્તા નામ નત્થિ, અદ્ધા એતેન લોકુત્તરધમ્મો નામ પટિવિદ્ધો''તિ. તેનસ્સા અયં સઙ્કપ્પો અહોસિ ''અયં તાવ સેટ્ઠિ ઘરમજ્ઝે ઠિતોવ દુક્ખસ્સન્તં અકાસી''તિ. **મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૬૦) પન ''અથ કસ્મા મયા સદ્ધિં યથાપકતિયા આલાપસલ્લાપમત્તમ્પિ ન કરોથાતિ સો ચિન્તેસિ – 'અયં લોકુત્તરધમ્મો નામ ગરુ ભારિયો ન પકાસેતબ્બો; સચે ખો પનાહં ન કથેસ્સામિ, અયં હદયં ફાલેત્વા એત્થેવ કાલં કરેય્યા'તિ તસ્સા અનુગ્ગહત્થાય કથેસિ – 'ધમ્મદિન્ને અહં સત્થુ ધમ્મદેસનં સુત્વા લોકુત્તરધમ્મં નામ અધિગતો, તં અધિગતસ્સ એવરૂપા લોકિયકિરિયા ન વટ્ટતી'''તિ વુત્તં.

પઞ્ચક્ખન્ધાદિવસેન પઞ્હે પુચ્છીતિ ''સક્કાયો સક્કાયોતિ અય્યે વુચ્ચતિ, કતમો નુ ખો અય્યે સક્કાયો વુત્તો ભગવતા''તિઆદિના ચૂળવેદલ્લસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦ આદયો) આગતનયેન પુચ્છિ. **પુચ્છિતં પુચ્છિતં વિસ્સજ્જેસી**તિ ''પઞ્ચ ખો ઇમે, આવુસો વિસાખ, ઉપાદાનક્ખન્ધા સક્કાયો વુત્તો ભગવતા''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૦ આદયો) તત્થેવ આગતનયેન વિસ્સજ્જેસિ. **સૂરભાવન્તિ** તિક્ખભાવં. અનધિગતઅરહત્તમગ્ગસ્સ ઉગ્ગહેન વિના તત્થ પઞ્હો ન ઉપટ્ઠાતીતિ આહ – ''**ઉગ્ગહવસેન અરહત્તમગ્ગેપિ પુચ્છી**''તિ. **તં નિવત્તેન્તી**તિ ''વિમુત્તિયા પનાય્યે કિં પટિભાગો''તિ પુચ્છિતે ''વિમુત્તિયા ખો, આવુસો વિસાખ, નિબ્બાનં પટિભાગો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૪૬૬) વુત્તે ''નિબ્બાનસ્સ, પનાય્યે, કિં પટિભાગો''તિ પુન પુચ્છિતે તં નિવત્તેન્તી ''**અચ્ચસરાવુસો વિસાખા**''તિઆદિમાહ. તત્થ **અચ્ચસરા**તિ અપુચ્છિતબ્બં પુચ્છન્તો પઞ્હં અતિક્કામિતા અહોસીતિ અત્થો. **નાસક્ખિ પઞ્હાનં પરિયન્તં ગહેતુ**ન્તિ પઞ્હાનં પરિચ્છેદપ્પમાણં ગહેતું નાસક્ખિ. પઞ્હાનઞ્હિ પરિચ્છેદં ગહેતું યુત્તટ્ઠાને અટ્ઠત્વા તતો પરં પુચ્છન્તો નાસક્ખિ પઞ્હાનં પરિયન્તં ગહેતું. અપ્પટિભાગધમ્મસ્સ ચ પટિભાગં પુચ્છિ. નિબ્બાનં નામેતં અપ્પટિભાગં, ન સક્કા નીલં વા પીતકં વાતિ કેનચિ ધમ્મેન સદ્ધિં પટિભાગં કત્વા દસ્સેતું, તઞ્ચ ત્વં ઇમિના અધિપ્પાયેન પુચ્છસીતિ અત્થો. **નિબ્બાનોગધન્તિ** નિબ્બાનં ઓગાહેત્વા ઠિતં, નિબ્બાનન્તોગધં નિબ્બાનં અનુપ્પવિટ્ઠન્તિ અત્થો. **નિબ્બાનપરાયણન્તિ** નિબ્બાનં પરં અયનમસ્સ પરાગતિ, ન તતો પરં ગચ્છતીતિ અત્થો. નિબ્બાનં પરિયોસાનં અવસાનં અસ્સાતિ **નિબ્બાનપરિયોસાનં**.

પુરેતિ અતીતેસુ ખન્ધેસુ. **પચ્છા**તિ અનાગતેસુ ખન્ધેસુ. **મજ્ઝે**તિ પચ્ચુપ્પન્નેસુ ખન્ધેસુ. **અકિઞ્ચન**ન્તિ યસ્સ એતેસુ તીસુ તણ્હાગાહસઙ્ખાતં કિઞ્ચનં નત્થિ, તમહં રાગકિઞ્ચનાદીહિ અકિઞ્ચનં કસ્સચિ ગહણસ્સ અભાવેન **અનાદાનં** બ્રાહ્મણં વદામીતિ અત્થો.

પણ્ડિતાતિ ધાતુઆયતનાદિકુસલતાસઙ્ખાતેન પણ્ડિચ્ચેન સમન્નાગતા. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘કિત્તાવતા નુ ખો, ભન્તે, પણ્ડિતો હોતિ? યતો ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ ધાતુકુસલો ચ હોતિ આયતનકુસલો ચ પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલો ચ ઠાનાટ્ઠાનકુસલો ચ, એત્તાવતા ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ પણ્ડિતો હોતી’’તિ.

મહાપઞ્ઞાતિ મહન્તે અત્થે મહન્તે ધમ્મે મહન્તા નિરુત્તિયો મહન્તાનિ પટિભાનાનિ પરિગ્ગહણે સમત્થાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતા. ઇમિસ્સા હિ થેરિયા અસેક્ખપ્પટિસમ્ભિદાપ્પત્તતાય પટિસમ્ભિદાયો પૂરેત્વા ઠિતતાય પઞ્ઞામહત્તં. **યથા તં ધમ્મદિન્નાયા**તિ યથા ધમ્મદિન્નાય ભિક્ખુનિયા બ્યાકતં, અહં એવમેવ બ્યાકરેય્યન્તિ અત્થો. **ત**ન્તિ નિપાતમત્થં.

નન્દાથેરીવત્થુ

૨૪૦. છટ્ઠે **અઞ્ઞં મગ્ગં અપસ્સન્તી**તિ અઞ્ઞં ઉપાયં અપસ્સન્તી. **વિસ્સત્થા**તિ નિરાસઙ્કા. **ઇત્થિનિમિત્ત**ન્તિ ઇત્થિયા સુભનિમિત્તં, સુભાકારન્તિ વુત્તં હોતિ. **ધમ્મપદે ગાથં વત્વા**તિ –

> ‘‘અટ્ઠીનં નગરં કતં, મંસલોહિતલેપનં;
> યત્થ જરા ચ મચ્ચુ ચ, માનો મક્ખો ચ ઓહિતો’’તિ. (ધ॰ પ॰ ૧૫૦) –

ઇમં ગાથં વત્વા. તત્રાયમધિપ્પાયો – યથેવ હિ પુબ્બણ્ણાપરણ્ણાદીનં ઓદહનત્થાય કટ્ઠાનિ ઉસ્સાપેત્વા વલ્લીહિ બન્ધિત્વા મત્તિકાય વિલિમ્પિત્વા નગરસઙ્ખાતં બહિદ્ધા ગેહં કરોન્તિ, એવમિદં અજ્ઝત્તિકમ્પિ તીણિ અટ્ઠિસતાનિ ઉસ્સાપેત્વા ન્હારુવિનદ્ધં મંસલોહિતલેપનં તચપટિચ્છન્નં જીરણલક્ખણાય જરાય મરણલક્ખણસ્સ મચ્ચુનો આરોગ્યસમ્પદાદીનિ પટિચ્ચ ઉપ્પજ્જનલક્ખણસ્સ માનસ્સ સુકતકારણવિનાસનલક્ખણસ્સ મક્ખસ્સ ચ ઓદહનત્થાય નગરં કતં. એવરૂપો એવ હિ એત્થ કાયિકચેતસિકો આબાધો ઓહિતો, ઇતો ઉદ્ધં કિઞ્ચિ ગય્હૂપગં નત્થીતિ.

સુત્તં અભાસીતિ –

> ‘‘ચરં વા યદિ વા તિટ્ઠં, નિસિન્નો ઉદ વા સયં;
> સમિઞ્જેતિ પસારેતિ, એસા કાયસ્સ ઇઞ્જના.
>
> ‘‘અટ્ઠિનહારુસંયુત્તો, તચમંસાવલેપનો;
> છવિયા કાયો પટિચ્છન્નો, યથાભૂતં ન દિસ્સતી’’તિ. (સુ॰ નિ॰ ૧૯૫-૧૯૬) –

આદિના સુત્તમભાસિ.

સોણાથેરીવત્થુ

૨૪૧. સત્તમે **સબ્બેપિ વિસું વિસું ઘરાવાસે પતિટ્ઠાપેસી**તિ એત્થ સબ્બેપિ વિસું વિસું ઘરાવાસે પતિટ્ઠાપેત્વા ‘‘પુત્તાવ મં પટિજગ્ગિસ્સન્તિ, કિં મે વિસું કુટુમ્બેના’’તિ સબ્બં સાપતેય્યમ્પિ વિભજિત્વા અદાસીતિ વેદિતબ્બં. તેનેવ હિ તતો પટ્ઠાય ‘‘અયં અમ્હાકં કિં કરિસ્સતી’’તિ અત્તનો સન્તિકં આગતં ‘‘માતા’’તિ સઞ્ઞમ્પિ ન કરિંસુ. તથા હિ નં કતિપાહચ્ચયેન જેટ્ઠપુત્તસ્સ ભરિયા ‘‘અહો અમ્હાકં અયં જેટ્ઠપુત્તો મેતિ દ્વે કોટ્ઠાસે દત્વા વિય ઇમમેવ ગેહં આગચ્છતી’’તિ આહ. સેસપુત્તાનં ભરિયાયોપિ એવમેવં વદિંસુ. જેટ્ઠધીતરં આદિં કત્વા તાસં ગેહં ગતકાલે તાપિ નં એવમેવ વદિંસુ. સા અવમાનપ્પત્તા હુત્વા ‘‘કિં મે ઇમેસં સન્તિકે વુત્થેન, ભિક્ખુની હુત્વા જીવિસ્સામી’’તિ ભિક્ખુનીઉપસ્સયં ગન્ત્વા પબ્બજ્જં યાચિ, તા નં પબ્બાજેસું. ઇમમેવ વત્થું દસ્સેન્તો ‘‘**બહુપુત્તિકસોણા તેસં અત્તનિ અગારવભાવં ઞત્વા ‘ઘરાવાસેન કિં કરિસ્સામી’તિ નિક્ખમિત્વા પબ્બજી**’’તિ આહ.

વિહારં ગચ્છન્તિયોતિ ભિક્ખુવિહારં ગચ્છન્તિયો. **ધમ્મમુત્તમ**ન્તિ નવવિધલોકુત્તરધમ્મં. સો હિ ઉત્તમધમ્મો નામ યો હિ તં ન પસ્સતિ, તસ્સ વસ્સસતમ્પિ જીવનતો તં ધમ્મં પસ્સન્તસ્સ પટિવિજ્ઝન્તસ્સ **એકાહમ્પિ** એકક્ખણમ્પિ જીવિતં સેય્યો. **આગન્તુકજનો**તિ વિહારગતં ભિક્ખુનીજનં સન્ધાય વદતિ. **અનુપધારેત્વા**તિ અસલ્લક્ખેત્વા.

બકુલાથેરીવત્થુ

૨૪૨. અટ્ઠમં ઉત્તાનત્થમેવ.

કુણ્ડલકેસાથેરીવત્થુ

૨૪૩. નવમે **ચતુક્કે**તિ વીથિચતુક્કે. ચતુન્નં સમાહારો ચતુક્કં. **ચારકતો**તિ બન્ધનાગારતો. **ઉબ્બટ્ટેત્વા**તિ ઉદ્ધરિત્વા.

મુહુત્તમપિ ચિન્તયેતિ મુહુત્તં તઙ્ખણમ્પિ ઠાનુપ્પત્તિકપઞ્ઞાય તઙ્ખણાનુરૂપં અત્થં ચિન્તિતું સક્કુણેય્ય. **સહસ્સમપિ ચે ગાથા, અનત્થપદસંહિતા**તિ અયં ગાથા દારુચીરિયત્થેરસ્સ ભગવતા ભાસિતા, ઇધાપિ ચ સાયેવ ગાથા દસ્સિતા. **થેરિગાથાસંવણ્ણનાયં** આચરિયધમ્મપાલત્થેરેનપિ કુણ્ડલકેસિત્થેરિયા વત્થુમ્હિ અયમેવ ગાથા વુત્તા. **ધમ્મપદટ્ઠકથાયં** પન કુણ્ડલકેસિત્થેરિયા વત્થુમ્હિ –

> ‘‘યો ચ ગાથાસતં ભાસે, અનત્થપદસંહિતા;
> એકં ધમ્મપદં સેય્યો, યં સુત્વા ઉપસમ્મતી’’તિ. (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૦૨) –

અયં ગાથા આગતા. તંતંભાણકાનં કથામગ્ગાનુસારેન તત્થ તત્થ તથા વુત્તન્તિ ન ઇધ આચરિયસ્સ પુબ્બાપરવિરોધો સઙ્કિતબ્બો.

ભદ્દાકાપિલાનીથેરી-ભદ્દાકચ્ચાનાથેરીવત્થુ

૨૪૪-૨૪૫. દસમં એકાદસમઞ્ચ ઉત્તાનત્થમેવ.

કિસાગોતમીથેરીવત્થુ

૨૪૬. દ્વાદસમે **તીહિ લૂખેહી**તિ વત્થલૂખસુત્તલૂખરજનલૂખસઙ્ખાતેહિ તીહિ લૂખેહિ. **સિદ્ધત્થક**ન્તિ સાસપબીજં.

તં પુત્તપસુસમ્મત્તન્તિ તં રૂપબલાદિસમ્પન્ને પુત્તે ચ પસૂ ચ લભિત્વા ''મમ પુત્તા અભિરૂપા બલસમ્પન્ના પણ્ડિતા સબ્બકિચ્ચસમત્થા, મમ ગોણો અરોગો અભિરૂપો મહાભારવહો, મમ ગાવી બહુખીરા''તિ એવં પુત્તેહિ ચ પસૂહિ ચ સમ્મત્તં નરં. **બ્યાસત્તમનસ**ન્તિ ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યાદીસુ આરમ્મણેસુ હિરઞ્ઞસુવણ્ણાદીસુ પત્તચીવરાદીસુ વા યં યં લદ્ધં હોતિ, તત્થ તત્થેવ લગ્ગનાય સત્તમાનસં. **સુત્તં ગામ**ન્તિ નિદ્દં ઉપગતં સત્તકાયં. **મહોઘોવા**તિ યથા એવરૂપં ગામં ગમ્ભીરતો વિત્થારતો ચ મહન્તો મહાનદિઓઘો અન્તમસો સુનખમ્પિ અસેસેત્વા સબ્બં આદાય ગચ્છતિ, એવં વુત્તપ્પકારં નરં મચ્ચુ આદાય ગચ્છતીતિ અત્થો. **અમતં પદ**ન્તિ મરણરહિતં કોટ્ઠાસં, અમતં મહાનિબ્બાનન્તિ અત્થો. સેસમેત્થ ઉત્તાનમેવ.

સિઙ્ગાલકમાતાથેરીવત્થુ

૨૪૭. તેરસમં ઉત્તાનત્થમેવ.

(પઞ્ચમએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.)

થેરિપાળિસંવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૬. છટ્ઠએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

તપુસ્સ-ભલ્લિકવત્થુ

૨૪૮. ઉપાસકપાળિસંવણ્ણનાય પઠમે **સબ્બપઠમં સરણં ગચ્છન્તાન**ન્તિ સબ્બેસં પઠમં હુત્વા સરણં ગચ્છન્તાનં. **ઇતો પર**ન્તિ સત્તસત્તાહતો પરં. **ગમનૂપચ્છેદં અકાસી**તિ ગમનવિચ્છેદં અકાસિ. યથા તે ગોણા ધુરં છડ્ડેત્વા પોથિયમાનાપિ ન ગચ્છન્તિ, તથા અકાસીતિ અત્થો. **તેસ**ન્તિ તપુસ્સભલ્લિકાનં. **અધિમુચ્ચિત્વા**તિ આવિસિત્વા. યક્ખસ્સ આવટ્ટો **યક્ખાવટ્ટો**. એવં સેસેસુપિ. **અતીતબુદ્ધાનં આચિણ્ણં ઓલોકેસી**તિ અતીતબુદ્ધા કેન ભાજનેન પટિગ્ગણ્હિંસૂતિ બુદ્ધાચિણ્ણં ઓલોકેસિ. **દ્વેવાચિકે સરણે પતિટ્ઠાયા**તિ સઙ્ઘસ્સ અનુપ્પન્નત્તા બુદ્ધધમ્મવસેન દ્વેવાચિકે સરણે પતિટ્ઠહિત્વા. **ચેતિય**ન્તિ પૂજનીયવત્થું. **જીવકેસધાતુયા**તિ જીવમાનસ્સ ભગવતો કેસધાતુયા.

અનાથપિણ્ડિકસેટ્ઠિવત્થુ

૨૪૯. દુતિયે **તેનેવ ગુણેના**તિ તેનેવ દાયકભાવસઙ્ખાતેન ગુણેન. સો હિ સબ્બકામસમિદ્ધતાય વિગતમચ્છેરતાય કરુણાદિગુણસમઙ્ગિતાય ચ નિચ્ચકાલં અનાથાનં પિણ્ડમદાસિ. તેન સબ્બકાલં ઉપટ્ઠિતો અનાથાનં પિણ્ડો એતસ્સ અત્થીતિ અનાથપિણ્ડિકોતિ સઙ્ખં ગતો. **યોજનિકવિહારે કારેત્વા**તિ યોજને યોજને એકમેકં વિહારં કારેત્વા. ''**એવરૂપં દાનં પવત્તેસી**''તિ વત્વા તમેવ દાનં વિભજિત્વા દસ્સેન્તો ''**દેવસિકં પઞ્ચ સલાકભત્તાનિ હોન્તી**''તિઆદિમાહ. તત્થ સલાકાય ગાહેતબ્બં ભત્તં **સલાકભત્તં**. એકસ્મિં પક્ખે એકદિવસં દાતબ્બં ભત્તં

પક્ખિકભત્તં. ધુરગેહે ઠપેત્વા દાતબ્બં ભત્તં **ધુરભત્તં**. આગન્તુકાનં દાતબ્બં ભત્તં **આગન્તુકભત્તં**. એવં સેસેસુપિ. **પઞ્ચ આસનસતાનિ ગેહે નિચ્ચપઞ્ઞત્તાનેવ હોન્તી**તિ ગેહે નિસીદાપેત્વા ભુઞ્જન્તાનં પઞ્ચન્નં ભિક્ખુસતાનં પઞ્ચ આસનસતાનિ નિચ્ચપઞ્ઞત્તાનિ હોન્તિ.

ચિત્તગહપતિવત્થુ

૨૫૦. તતિયે મિગા એવ **મિગરૂપાનિ**. **ભિક્ખં સમાદાપેત્વા**તિ, ''ભન્તે, મય્હં અનુગ્ગહં કરોથ, ઇધ નિસીદિત્વા ભિક્ખં ગણ્હથા''તિ ભિક્ખાગહણત્થં સમાદાપેત્વા . વિવટ્ટં ઉદ્દિસ્સ ઉપચિતં નિબ્બેધભાગિયકુસલં **ઉપનિસ્સયો**. **સળાયતનવિભત્તિમેવ દેસેસી**તિ સળાયતનવિભાગપ્પટિસંયુત્તમેવ ધમ્મકથં કથેસિ. **થેરેના**તિ તત્થ સન્નિહિતાનં સબ્બેસં જેટ્ઠેન મહાથેરેન. **પઞ્હં વિસ્સજ્જેતું અસક્કોન્તેના**તિ ચિત્તેન ગહપતિના ''યા ઇમા, ભન્તે થેર, અનેકવિહિતા દિટ્ઠિયો લોકે ઉપ્પજ્જન્તિ, 'સસ્સતો લોકો'તિ વા, 'અસસ્સતો લોકો'તિ વા, 'અન્તવા લોકો'તિ વા, 'અનન્તવા લોકો'તિ વા, 'તં જીવં તં સરીર'ન્તિ વા, 'અઞ્ઞં જીવં અઞ્ઞં સરીર'ન્તિ વા, 'હોતિ તથાગતો પરં મરણા'તિ વા, 'ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા'તિ વા, 'હોતિ ચ ન હોતિ ચ તથાગતો પરં મરણા'તિ વા, 'નેવ હોતિ ન ન હોતિ તથાગતો પરં મરણા'તિ વા યાનિ ચિમાનિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ બ્રહ્મજાલે ગણિતાનિ, ઇમા નુ ખો, ભન્તે, દિટ્ઠિયો કિસ્મિં સતિ હોન્તિ, કિસ્મિં અસતિ ન હોન્તી''તિ એવમાદિના (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૫) પઞ્હે પુટ્ઠે તં પઞ્હં વિસ્સજ્જેતું અસક્કોન્તેન. ઇમં કિર પઞ્હં યાવતતિયં પુટ્ઠો મહાથેરો તુણ્હી અહોસિ. અથ ઇસિદત્તત્થેરો ચિન્તેસિ – ''અયં થેરો નેવ અત્તના બ્યાકરોતિ, ન અઞ્ઞં અજ્ઝેસતિ, ઉપાસકો ચ ભિક્ખુસઙ્ઘં વિહેસતિ, અહમેતં બ્યાકરિત્વા ફાસુવિહારં કત્વા દસ્સામી''તિ. એવં ચિન્તેત્વા ચ આસનતો વુટ્ઠાય થેરસ્સ સન્તિકં ગન્ત્વા ''બ્યાકરોમહં, ભન્તે, ચિત્તસ્સ ગહપતિનો એતં પઞ્હ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૩૪૫) આહ. એવં વુત્તે થેરો ''બ્યાકરોહિ ત્વં, આવુસો ઇસિદત્ત, ચિત્તસ્સ ગહપતિનો એતં પઞ્હ''ન્તિ ઇસિદત્તં અજ્ઝેસિ. તેન વુત્તં – ''**પઞ્હં વિસ્સજ્જેતું અસક્કોન્તેન અજ્ઝિટ્ઠો**''તિ.

પઞ્હં વિસ્સજ્જેત્વાતિ ''યા ઇમા, ગહપતિ, અનેકવિહિતા દિટ્ઠિયો લોકે ઉપ્પજ્જન્તિ 'સસ્સતો લોકો'તિ વા, 'અસસ્સતો લોકો'તિ વા...પે॰... યાનિ ચિમાનિ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિગતાનિ બ્રહ્મજાલે ગણિતાનિ, ઇમા ખો, ગહપતિ, દિટ્ઠિયો સક્કાયદિટ્ઠિયા સતિ હોન્તિ, સક્કાયદિટ્ઠિયા અસતિ ન હોન્તી''તિઆદિના નયેન પઞ્હં વિસ્સજ્જેત્વા. **ગિહિસહાયકભાવે ઞાતે**તિ થેરસ્સ ગિહિસહાયકભાવે ચિત્તેન ગહપતિના ઞાતે. ચિત્તો કિર, ગહપતિ, તસ્સ પઞ્હવેય્યાકરણે તુટ્ઠો ''કુતો, ભન્તે, અય્યો ઇસિદત્તો આગચ્છતી''તિ વત્વા ''અવન્તિયા ખો અહં, ગહપતિ, આગચ્છામી''તિ વુત્તો ''અત્થિ, ભન્તે, અવન્તિયા ઇસિદત્તો નામ કુલપુત્તો અમ્હાકં અદિટ્ઠસહાયો પબ્બજિતો, દિટ્ઠો સો આયસ્મતા''તિ પુચ્છિ. થેરો ચ ''એવં, ગહપતી''તિ વત્વા ''કહં નુ ખો, ભન્તે, સો આયસ્મા એતરહિ વિહરતી''તિ પુન પુટ્ઠો તુણ્હી અહોસિ. અથ ચિત્તો ગહપતિ ''અય્યો નો, ભન્તે, ઇસિદત્તો''તિ પુચ્છિત્વા ''એવં, ગહપતી''તિ વુત્તે અત્તનો ગિહિસહાયભાવં અઞ્ઞાસિ.

તેજોસમાપત્તિપાટિહારિયં દસ્સેત્વાતિ એકસ્મિં કિર દિવસે ચિત્તો ગહપતિ ''સાધુ મે, ભન્તે, અય્યો ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મા ઇદ્ધિપાટિહારિયં દસ્સેતૂ''તિ મહાથેરં યાચિ. થેરો ''તેન હિ ત્વં, ગહપતિ, આળિન્દે ઉત્તરાસઙ્ગં પઞ્ઞાપેત્વા તત્થ તિણકલાપં ઓકિરા''તિ વત્વા તેન ચ તથા કતે સયં વિહારં પવિસિત્વા ચ ઘટિકં દત્વા તથારૂપં ઇદ્ધાભિસઙ્ખારં અભિસઙ્ખારેસિ, યથા તાળચ્છિગ્ગળેન ચ અગ્ગળન્તરિકાય ચ અચ્ચિ નિક્ખમિત્વા તિણાનિ ઝાપેતિ, ઉત્તરાસઙ્ગં ન ઝાપેતિ. અથ ચિત્તો ગહપતિ ઉત્તરાસઙ્ગં પપ્ફોટેત્વા સંવિગ્ગો લોમહટ્ઠજાતો એકમન્તં ઠિતો થેરં બહિ નિક્ખમન્તં દિસ્વા ''અભિરમતુ, ભન્તે, અય્યો મચ્છિકાસણ્ડે, રમણીયં અમ્બાટકવનં, અહં અય્યસ્સ

ઉસ્સુક્કં કરિસ્સામિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાન''ન્તિ આહ. તતો થેરો ''ન દાનિ ઇધ વસિતું સક્કા''તિ તમ્હા વિહારા પક્કામિ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ''**તેજોસમાપત્તિ પાટિહારિયં દસ્સેત્વા 'ઇદાનિ ઇધ વસિતું ન યુત્ત'ન્તિ યથાસુખં પક્કામી**''તિ. **દ્વે અગ્ગસાવકા**તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં વિત્થારતો **વિનયપાળિયં** આગતમેવ.

સદ્ધોતિ લોકિયલોકુત્તરાય સદ્ધાય સમન્નાગતો. **સીલેના**તિ અગારિયસીલં અનગારિયસીલન્તિ દુવિધં સીલં, તેસુ ઇધ અગારિયં સીલં અધિપ્પેતં, તેન સમન્નાગતોતિ અત્થો. **યસોભોગસમપ્પિતો**તિ યાદિસો અનાથપિણ્ડિકાદીનં પઞ્ચઉપાસકસતપરિવારસઙ્ખાતો અગારિયો યસો, તાદિસેનેવ યસેન, યો ચ ધનધઞ્ઞાદિકો ચેવ સત્તવિધઅરિયધનસઙ્ખાતો ચાતિ દુવિધો ભોગો, તેન ચ સમન્નાગતોતિ અત્થો. **યં યં પદેસ**ન્તિ પુરત્થિમાદીસુ દિસાસુ એવરૂપો કુલપુત્તો યં યં પદેસં ભજતિ, તત્થ તત્થ એવરૂપેન લાભસક્કારેન પૂજિતોવ હોતીતિ અત્થો.

હત્થકઆળવકવત્થુ

૨૫૧. ચતુત્થે **ચતુબ્બિધેન સઙ્ગહવત્થુના**તિ દાનપિયવચનઅત્થચરિયાસમાનત્તતાસઙ્ખાતેન ચતુબ્બિધેન સઙ્ગહવત્થુના. ''**સ્વે ભત્તચાટિયા સદ્ધિં આળવકસ્સ પેસેતબ્બો અહોસી**''તિ વુત્તમત્થં પાકટં કત્વા દસ્સેતું – ''**તત્રાયં અનુપુબ્બિકથા**''તિઆદિમાહ. **મિગવત્થાય અરઞ્ઞં ગન્ત્વા**તિ આળવકો રાજા વિવિધનાટકૂપભોગં છડ્ડેત્વા ચોરપ્પટિબાહનત્થઞ્ચ પટિરાજનિસેધનત્થઞ્ચ બ્યાયામકરણત્થઞ્ચ સત્તમે સત્તમે દિવસે મિગવં ગચ્છન્તો એકદિવસં બલકાયેન સદ્ધિં ''યસ્સ પસ્સેન મિગો પલાયતિ, તસ્સેવ સો ભારો''તિ કતકતિકવત્તો મિગવત્થાય અરઞ્ઞં ગન્ત્વા. **એકં મિગ**ન્તિ અત્તનો ઠિતટ્ઠાનેન પલાતં એણિમિગં. **અનુબન્ધિત્વા**તિ તિયોજનમગ્ગં એકકોવ અનુબન્ધિત્વા. જવસમ્પન્નો હિ રાજા ધનું ગહેત્વા પત્તિકોવ તિયોજનં તં મિગમનુબન્ધિ. **ઘાતેત્વા**તિ યસ્મા એણિમિગા તિયોજનવેગા એવ હોન્તિ, તસ્મા પરિક્ખિણજવં તં મિગં ઉદકં પવિસિત્વા ઠિતં ઘાતેત્વા. **દ્વિધા છેત્વા ધનુકોટિયં લગેત્વા નિવત્તેત્વા આગચ્છન્તો**તિ અનત્થિકોપિ મંસેન ''નાસક્ખિ મિગં ગહેતુ''ન્તિ અપવાદમોચનત્થં દ્વિધા છિન્નં ધનુકોટિયં લગેત્વા આગચ્છન્તો. **સન્દચ્છાય**ન્તિ ઘનચ્છાયં બહલપત્તપલાસં.

રુક્ખે અધિવત્થા દેવતાતિ આળવકં યક્ખં સન્ધાય વદતિ. સો હિ મહારાજૂનં સન્તિકા વરં લભિત્વા મજ્ઝન્હિકસમયે તસ્સ રુક્ખસ્સ છાયાય કુટ્ઠોકાસં પવિટ્ઠે પાણિનો ખાદન્તો તત્થ પટિવસતિ. **આળવકસ્સ નિસીદનપલ્લઙ્કે નિસીદી**તિ યત્થ અભિલક્ખિતેસુ મઙ્ગલદિવસાદીસુ આળવકો નિસીદિત્વા સિરિં અનુભોતિ, તસ્મિંયેવ દિબ્બરતનપલ્લઙ્કે નિસીદિ. **અત્તનો ગમને અસમ્પજ્જમાને ''કિં નુ ખો કારણ''ન્તિ આવજ્જેન્તા**તિ તદા કિર સાતાગિરહેમવતા ભગવન્તં જેતવનેયેવ વન્દિત્વા ''યક્ખસમાગમં ગમિસ્સામા''તિ સપરિવારા નાનાયાનેહિ આકાસેન ગચ્છન્તિ, આકાસે ચ યક્ખાનં ન સબ્બત્થ મગ્ગો અત્થિ, આકાસટ્ઠાનિ વિમાનાનિ પરિહરિત્વા મગ્ગટ્ઠાનેનેવ મગ્ગો હોતિ, આળવકસ્સ પન વિમાનં ભૂમટ્ઠં સુગુત્તં પાકારપરિક્ખિત્તં સુસંવિહિતદ્વારટ્ટાલકગોપુરં ઉપરિ કંસજાલસઞ્છન્નમઞ્જૂસાસદિસં તિયોજનં ઉબ્બેધેન, તસ્સ ઉપરિ મગ્ગો હોતિ, તે તં પદેસમાગમ્મ ગન્તુમસમત્થા અહેસું. બુદ્ધાનઞ્હિ નિસિન્નોકાસસ્સ ઉપરિભાગેન યાવ ભવગ્ગા કોચિ ગન્તુમસમત્થો, તસ્મા અત્તનો ગમને અસમ્પજ્જમાને ''કિં નુ ખો કારણ''ન્તિ આવજ્જેસું. **તેસં કથં સુત્વા ચિન્તેસી**તિ યસ્મા અસ્સદ્ધસ્સ સદ્ધાકથા દુક્કથા હોતિ દુસ્સીલાદીનં સીલકથાદયો વિય, તસ્મા તેસં યક્ખાનં સન્તિકા ભગવતો પસંસં સુત્વા એવ અગ્ગિમ્હિ પક્ખિત્તલોણસક્ખરા વિય અબ્ભન્તરે ઉપ્પન્નકોપેન પટપટાયમાનહદયો હુત્વા ચિન્તેસિ. **પબ્બતકૂટ**ન્તિ કેલાસપબ્બતકૂટં.

ઇતો પટ્ઠાય આળવકયુદ્ધં વિત્થારેતબ્બન્તિ સો કિર મનોસિલાતલે વામપાદેન ઠત્વા ''પસ્સથ દાનિ તુમ્હાકં વા સત્થા મહાનુભાવો, અહં વા''તિ દક્ખિણપાદેન સટ્ઠિયોજનમત્તં કેલાસકૂટપબ્બતં અક્કમિ, તં અયોકૂટપ્પહતો વિય નિદ્ધન્તઅયપિણ્ડો પપટિકાયો મુઞ્ચિ. સો તત્ર ઠત્વા ''અહં આળવકો''તિ ઉગ્ઘોસેસિ, સકલજમ્બુદીપં સદ્દો ફરિ. તિયોજનસહસ્સવિત્થતહિમવાપિ સમ્પકમ્પિ યક્ખસ્સાનુભાવેન. સો **વાતમણ્ડલં** સમુટ્ઠાપેસિ ''એતેનેવ સમણં પલાપેસ્સામી''તિ. તે પુરત્થિમાદિભેદા વાતા સમુટ્ઠહિત્વા અડ્ઢયોજનયોજનદ્વિયોજનતિયોજનપ્પમાણાનિ પબ્બતકૂટાનિ પદાલેત્વા વનગચ્છરુક્ખાદીનિ ઉમ્મૂલેત્વા આળવિનગરં પક્ખન્દા જિણ્ણહત્થિસાલાદીનિ ચુણ્ણેન્તા છદનિટ્ઠકા આકાસે ભમેન્તા. ભગવા ''મા કસ્સચિ ઉપરોધો હોતૂ''તિ અધિટ્ઠાસિ. તે વાતા દસબલં પત્વા ચીવરકણ્ણમત્તમ્પિ ચાલેતું નાસક્ખિંસુ. તતો **મહાવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ ''ઉદકેન અજ્ઝોત્થરિત્વા સમણં મારેસ્સામી''તિ. તસ્સાનુભાવેન ઉપરૂપરિ સતપટલસહસ્સપટલાદિભેદા વલાહકા ઉટ્ઠહિત્વા પવસ્સિંસુ. વુટ્ઠિધારાવેગેન પથવી છિદ્દા અહોસિ. વનરુક્ખાદીનં ઉપરિ મહોઘો આગન્ત્વા દસબલસ્સ ચીવરે ઉસ્સાવબિન્દુમત્તમ્પિ તેમેતું નાસક્ખિ. તતો **પાસાણવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. મહન્તાનિ મહન્તાનિ પબ્બતકૂટાનિ ધૂમાયન્તાનિ પજ્જલન્તાનિ આકાસેનાગન્ત્વા દસબલં પત્વા દિબ્બમાલાગુળાનિ સમ્પજ્જિંસુ. તતો **પહરણવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. એકતોધારા ઉભતોધારા અસિસત્તિખુરપ્પાદયો ધૂમાયન્તા પજ્જલન્તા આકાસેનાગન્ત્વા દસબલસ્સ પાદમૂલે દિબ્બપુપ્ફાનિ અહેસું.

તતો **અઙ્ગારવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. કિંસુકવણ્ણા અઙ્ગારા આકાસેનાગન્ત્વા દસબલસ્સ પાદમૂલે દિબ્બપુપ્ફાનિ હુત્વા વિકિરિંસુ. તતો **કુક્કુળવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. અચ્ચુણ્હો કુક્કુળો આકાસેનાગન્ત્વા દસબલસ્સ પાદમૂલે ચન્દનચુણ્ણં હુત્વા નિપતિ. તતો **વાલિકવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. અતિસુખુમા વાલિકા ધૂમાયન્તા પજ્જલન્તા આકાસેનાગન્ત્વા દસબલસ્સ પાદમૂલે દિબ્બપુપ્ફાનિ હુત્વા નિપતિંસુ. તતો **કલલવસ્સં** સમુટ્ઠાપેસિ. તં ધૂમાયન્તં પજ્જલન્તં આકાસેનાગન્ત્વા દસબલસ્સ પાદમૂલે દિબ્બગન્ધં હુત્વા નિપતિ. તતો **અન્ધકારં** સમુટ્ઠાપેસિ ''ભિંસેત્વા સમણં પલાપેસ્સામી''તિ. ચતુરઙ્ગસમન્નાગતં અન્ધકારસદિસં હુત્વા દસબલં પત્વા સૂરિયપ્પભાવિહતમિવન્ધકારં અન્તરધાયિ. એવં યક્ખો ઇમાહિ નવહિ વાતવસ્સપાસાણપહરણઙ્ગારકુક્કુળવાલિકકલલન્ધકારવુટ્ઠીહિ ભગવન્તં પલાપેતુમસક્કોન્તો નાનાવિધપ્પહરણહત્થઅનેકપ્પકારરૂપભૂતગણસમાકુલાય ચતુરઙ્ગિનિયા સેનાય સયમેવ ભગવન્તં અભિગતો. તે ભૂતગણા અનેકપ્પકારવિકારે કત્વા ''ગણ્હથ હનથા''તિ ભગવતો ઉપરિ આગચ્છન્તા વિય ચ હોન્તિ. અપિચ ખો નિદ્ધન્તલોહપિણ્ડં વિય મક્ખિકા ભગવન્તં અલ્લીયિતુમસમત્થા એવ અહેસું.

એવં સબ્બરત્તિં અનેકપ્પકારવિભિંસાકારદસ્સનેનપિ ભગવન્તં ચાલેતુમસક્કોન્તો આળવકો ચિન્તેસિ – ''યંનૂનાહં કેનચિ અજેય્યં દુસ્સાવુધં મુઞ્ચેય્ય''ન્તિ. સચે હિ સો દુટ્ઠો આકાસે તં દુસ્સાવુધં મુઞ્ચેય્ય, દ્વાદસ વસ્સાનિ દેવો ન વસ્સેય્ય. સચે પથવિયં મુઞ્ચેય્ય , સબ્બરુક્ખતિણાદીનિ સુસ્સિત્વા દ્વાદસવસ્સન્તરં ન પુન રુહેય્યું. સચે સમુદ્દે મુઞ્ચેય્ય, તત્તકપાલે ઉદકબિન્દુ વિય સબ્બં સુસ્સેય્ય. સચે સિનેરુપબ્બતે મુઞ્ચેય્ય, ખણ્ડાખણ્ડં હુત્વા વિકિરેય્ય. સો એવંમહાનુભાવં દુસ્સાવુધં ઉત્તરિસાટકં મુઞ્ચિત્વા અગ્ગહેસિ. યેભુય્યેન દસસહસ્સિલોકધાતુદેવતા વેગેન સન્નિપતિંસુ ''અજ્જ ભગવા આળવકં દમેસ્સતિ, તત્થ ધમ્મં સોસ્સામા''તિ. યુદ્ધદસ્સનકામાપિ દેવતા સન્નિપતિંસુ. એવં સકલમ્પિ આકાસં દેવતાહિ પરિપુણ્ણં અહોસિ. અથાળવકો ભગવતો સમીપે ઉપરૂપરિ વિચરિત્વા વત્થાવુધં મુઞ્ચિ . તં અસનિચક્કં વિય આકાસે ભેરવસદ્દં કરોન્તં ધૂમાયન્તં પજ્જલન્તં ભગવન્તં પત્વા યક્ખસ્સ માનમદ્દનત્થં પાદપુઞ્છનચોળં હુત્વા પાદમૂલે નિપતિ. આળવકો તં દિસ્વા છિન્નવિસાણો વિય ઉસભો, ઉદ્ધટદાઠો વિય સપ્પો નિત્તેજો નિમ્મદો નિપાતિતમાનદ્ધજો અહોસિ. એવમિદં આળવકયુદ્ધં વિત્થારેતબ્બં.

અટ્ઠ પઞ્હે પુચ્છીતિ –

> ‘‘કિં સૂધ વિત્તં પુરિસસ્સ સેટ્ઠં,
> કિં સુ સુચિણ્ણં સુખમાવહાતિ;
> કિં સુ હવે સાદુતરં રસાનં,
> કથં જીવિં જીવિતમાહુ સેટ્ઠ’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૩) –

આદિના અટ્ઠ પઞ્હે પુચ્છિ. **સત્થા વિસ્સજ્જેસી**તિ –

> ‘‘સદ્ધીધ વિત્તં પુરિસસ્સ સેટ્ઠં,
> ધમ્મો સુચિણ્ણો સુખમાવહાતિ;
> સચ્ચં હવે સાદુતરં રસાનં,
> પઞ્ઞાજીવિં જીવિતમાહુ સેટ્ઠ’’ન્તિ. (સં॰ નિ॰ ૧.૨૪૬; સુ॰ નિ॰ ૧૮૪) –

આદિના વિસ્સજ્જેસિ. **વિક્કન્દમાનાયા**તિ અચ્ચન્તં પરિદેવમાનાય.

મહાનામસક્કવત્થુ

૨૫૨. પઞ્ચમે **સત્થા તતો પરં પટિઞ્ઞં નાદાસી**તિ સંવચ્છરતો પરં સિક્ખાપદપઞ્ઞત્તિયા પચ્ચયપ્પવારણાસાદિયનસ્સ વારિતત્તા ‘‘પટિઞ્ઞં નાદાસી’’તિ વુત્તં. તથા હિ ભગવા તતિયવારેપિ મહાનામેન સક્કેન ‘‘ઇચ્છામહં, ભન્તે, સઙ્ઘં યાવજીવં ભેસજ્જેન પવારેતુ’’ન્તિ (પાચિ॰ ૩૦૪-૩૦૫) વુત્તે ‘‘સાધુ સાધુ, મહાનામ, તેન હિ ત્વં, મહાનામ, સઙ્ઘં યાવજીવં ભેસજ્જેન પવારેહી’’તિ પટિઞ્ઞં અદાસિયેવ. એવં પટિઞ્ઞં દત્વા પચ્છા છબ્બગ્ગિયેહિ ભિક્ખૂહિ મહાનામસ્સ સક્કસ્સ વિહેઠિતભાવં સુત્વા છબ્બગ્ગિયે ભિક્ખૂ વિગરહિત્વા સિક્ખાપદં પઞ્ઞપેસિ ‘‘અગિલાનેન ભિક્ખુના ચાતુમાસપ્પચ્ચયપવારણા સાદિતબ્બા અઞ્ઞત્ર પુનપ્પવારણાય અઞ્ઞત્ર નિચ્ચપ્પવારણાય. તતો ચે ઉત્તરિ સાદિયેય્ય, પાચિત્તિય’’ન્તિ. તસ્મા પઠમં અનુજાનિત્વાપિ પચ્છા સિક્ખાપદબન્ધનેન વારિતત્તા ‘‘પટિઞ્ઞં નાદાસી’’તિ વુત્તં.

ઉગ્ગગહપત્યાદિવત્થુ

૨૫૩-૨૫૬. છટ્ઠસત્તમઅટ્ઠમનવમાનિ સુવિઞ્ઞેય્યાનેવ.

નકુલપિતુગહપતિવત્થુ

૨૫૭. દસમે **સુસુમારગિરિનગરે**તિ એવંનામકે નગરે. તસ્સ કિર નગરસ્સ વત્થુપરિગ્ગહદિવસે અવિદૂરે ઉદકરહદે સુસુમારો સદ્દમકાસિ, ગિરં નિચ્છારેસિ. અથ નગરે અનન્તરાયેન માપિતે તમેવ સુસુમારગિરકરણં સુભનિમિત્તં કત્વા ‘‘સુસુમારગિરી’’ત્વેવસ્સ નામં અકંસુ. કેચિ પન ‘‘સુસુમારસણ્ઠાનત્તા સુસુમારો નામ એકો ગિરિ, સો તસ્સ નગરસ્સ સમીપે, તસ્મા તં સુસુમારગિરિ એતસ્સ અત્થીતિ સુસુમારગિરીતિ વુચ્ચતી’’તિ વદન્તિ. **ભેસકળાવને**તિ ભેસકળાનામકે વને. ‘‘ભેસકલાવને’’તિપિ પાઠો. કથં પન ભગવતિ નેસં પુત્તસઞ્ઞા પતિટ્ઠાસીતિ

આહ – “**અયં કિરા**”તિઆદિ. **દહરસ્સેવ દહરા આનીતા**તિ મે દહરસ્સેવ સતો દહરા આનીતાતિ અત્થો. **અતિચરિતા**તિ અતિક્કમિત્વા ચરન્તો.

(છટ્ઠએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.)

ઉપાસકપાળિસંવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૪. એતદગ્ગવગ્ગો

(૧૪) ૭. સત્તમએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના

સુજાતાવત્થુ

૨૫૮. ઉપાસિકાપાળિસંવણ્ણનાય પઠમં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

વિસાખાવત્થુ

૨૫૯. દુતિયે **મહાલતાપસાધનસ્સા**તિ મહાલતાપિળન્ધનસ્સ. તસ્મિઞ્ચ પિળન્ધને ચતસ્સો વજિરનાળિયો ઉપયોગં અગમંસુ. મુત્તાનં એકાદસ નાળિયો, પવાળસ્સ દ્વાવીસતિ નાળિયો, પદુમરાગમણીનં તેત્તિંસ નાળિયો. ઇતિ એતેહિ ચ અઞ્ઞેહિ ચ ઇન્દનીલાદીહિ નીલપીતલોહિતોદાતમઞ્જિટ્ઠસામકબરવણ્ણવસેન સત્તવણ્ણેહિ વરરતનેહિ નિટ્ઠાનં અગમાસિ, તં સીસે પટિમુક્કં યાવ પાદપિટ્ઠિયા ભસ્સતિ, પઞ્ચન્નં હત્થીનં બલં ધારયમાનાવ નં ઇત્થી ધારેતું સક્કોતિ. **અન્તોઅગ્ગિ બહિ ન નીહરિતબ્બો**તિઆદીનં અત્થો ઉપરિ આવિ ભવિસ્સતિ. સેસમેત્થ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ખુજ્જુત્તરા-સામાવતીવત્થુ

૨૬૦-૨૬૧. તતિયચતુત્થેસુ **પાયાસસ્સા**તિ બહલતરસ્સ પાયાસસ્સ. **તં પાયાસં ભુઞ્જન્તેસૂ**તિ તં બહલતરં ગરુસિનિદ્ધં પાયાસં ભુઞ્જન્તેસુ. **જીરાપેતું અસક્કોન્તો**તિ અન્તરામગ્ગે અપ્પાહારતાય મન્દગહણિકત્તા જીરાપેતું અસક્કોન્તો. **વાળમિગટ્ઠાને**તિ વાળમિગેહિ અધિટ્ઠિતટ્ઠાને. **અનુવિજ્જન્તો**તિ વિચારેન્તો. **સાલા**તિ નળકારસાલા. **મુધા ન કરિસ્સતી**તિ મૂલ્યં વિના ન કરિસ્સતિ. **આલિમ્પેસી**તિ અગ્ગિં અદાસિ, અગ્ગિં જાલેસીતિ અત્થો. **પેક્ખા**તિ આગમેહિ. **ઉપધિસમ્પદા**તિ સરીરસમ્પત્તિ. **વટરુક્ખં પત્વા**તિ નિગ્રોધરુક્ખં પત્વા. **સુવણ્ણકટકે**તિ સુવણ્ણવલયે. **અબ્ભું મે**તિ મે અવડ્ઢીતિ અત્થો. **અન્તો અસોધેત્વા**તિ પણ્ણસાલાય અન્તો કસ્સચિ અત્થિભાવં વા નત્થિભાવં વા અનુપધારેત્વા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ઉત્તરાનન્દમાતાવત્થુ

૨૬૨. પઞ્ચમે **ઉપનિસ્સયં દિસ્વા**તિ ઇમિના યથા વિસેસાધિગમસ્સ સતિપિ પચ્ચુપ્પન્નપચ્ચયસમવાયે અવસ્સં ઉપનિસ્સયસમ્પદા ઇચ્છિતબ્બા, એવં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયભાવેન વિપચ્ચનકસ્સ કમ્મસ્સપિ પચ્ચુપ્પન્નસમવાયો વિય ઉપનિસ્સયસમ્પદાપિ સવિસેસા ઇચ્છિતબ્બાતિ દસ્સેતિ. તથા હિ ઉક્કંસગતસપ્પુરિસૂપનિસ્સયયોનિસોમનસિકારેસુ લબ્ભમાનેસુપિ ઉપનિસ્સયરહિતસ્સ વિસેસાધિગમો ન

સમ્પજ્જતેવાતિ. **કપ્પિયં કત્વાતિ** યથા કપ્પિયં હોતિ, તથા કત્વા. **પત્તે પતિટ્ઠપેય્યાતિ** આહારં દાનમુખે વિસ્સજ્જેય્ય. **તીહિ ચેતનાહીતિ** પુબ્બભાગમુઞ્ચઅનુમોદનાચેતનાહિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ‘‘પુબ્બેવ દાના સુમનો, દદં ચિત્તં પસાદયે;
> દત્વા અત્તમનો હોતિ, એસા પુઞ્ઞસ્સ સમ્પદા’’તિ. (અ॰ નિ॰ ૬.૩૭; પે॰ વ॰ ૩૦૫);

તવ મનં સન્ધારેહીતિ ‘‘અજ્જ ભત્તં ચિરાયિત’’ન્તિ કોધતો તવ ચિત્તં સન્ધારેહિ, મા કુજ્ઝીતિ અત્થો. **ઓલોકિતોલોકિતટ્ઠાનં...પે॰... સમ્પરિકિણ્ણં વિય અહોસીતિ** તેન કસિતટ્ઠાનં સબ્બં સુવણ્ણભાવાપત્તિયા મહાકોસાતકિપુપ્ફેહિ સઞ્છન્નં વિય અહોસિ. **તાદિસેતિ** તયા સદિસે. **ન કોપેમીતિ** ન વિનાસેમિ, જાતિયા ન હીળેમિ. **પૂજં કરોતીતિ** સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પૂજં કરોતિ. **અન્તરવત્થુન્તિ** ગેહઙ્ગણં. **ભોતિ** સમ્બોધને નિપાતો. **જેતિ** અવઞ્ઞાલપનં. સયં અરિયસાવિકાભાવતો સત્થુવસેન ‘‘**સપિતિકા ધીતા**’’તિ વત્વા સત્થુ સમ્મુખા ધમ્મસ્સવનેન તસ્સા વિસેસાધિગમં પચ્ચાસીસન્તી ‘‘**દસબલે ખમન્તેયેવ ખમિસ્સામી**’’તિ આહ. **કદરિયન્તિ** થદ્ધમચ્છરિં.

સુપ્પવાસાવત્થુ

૨૬૩. છટ્ઠે **પણીતદાયિકાનન્તિ** પણીતરસવત્થૂનં દાયિકાનં. આયુનો ઠિતિહેતું ભોજનં દેન્તી **આયું દેતિ** નામ. એસ નયો **વણ્ણં દેતીતિ**આદીસુ. તેનાહ – ‘‘**પઞ્ચ ઠાનાની**’’તિ. કમ્મસરિક્ખકઞ્ચેતં ફલન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**આયું ખો પન દત્વા**’’તિઆદિમાહ. તત્થ **દત્વાતિ** દાનહેતુ. **ભાગિનીતિ** ભાગવતી લદ્ધું ભબ્બા.

સુપ્પિયાવત્થુ

૨૬૪. સત્તમે **ઊરુમંસં છિન્દિત્વા દાસિયા અદાસીતિ** આગતફલા વિઞ્ઞાતસાસના અરિયસાવિકા અત્તનો સરીરદુક્ખં અચિન્તેત્વા તસ્સ ભિક્ખુનો રોગવૂપસમમેવ પચ્ચાસીસન્તી અત્તનો ઊરુમંસં છિન્દિત્વા દાસિયા અદાસિ. સત્થાપિ તસ્સા તથાપવત્તં અજ્ઝાસયસમ્પત્તિં દિસ્વા ‘‘મમ સમ્મુખીભાવૂપગમનેનેવસ્સા વણો રુહિત્વા સઞ્છવિ જાયતિ, ફાસુભાવો હોતી’’તિ ચ દિસ્વા ‘‘**પક્કોસથ ન**’’ન્તિ આહ. **સા ચિન્તેસીતિ** ‘‘સબ્બલોકસ્સ હિતાનુકમ્પકો સત્થા ન મં દુક્ખાપેતું પક્કોસતિ, અત્થેત્થ કારણ’’ન્તિ ચિન્તેસિ. **અત્તના કતકારણં સબ્બં કથેસીતિ** બુદ્ધાનુભાવવિભાવનત્થં કથેસિ, ન અત્તનો દળ્હજ્ઝાસયતાય વિભાવનત્થં. **ગિલાનુપટ્ઠાકીનં અગ્ગટ્ઠાને ઠપેસીતિ** અગણિતત્તદુક્ખા ગિલાનાનં ભિક્ખૂનં ગેલઞ્ઞવૂપસમને યુત્તપ્પયુત્તાતિ ગિલાનુપટ્ઠાકીનં અગ્ગટ્ઠાને ઠપેસીતિ.

કાતિયાનીવત્થુ

૨૬૫. અટ્ઠમે **અવેચ્ચપ્પસન્નાનન્તિ** રતનત્તયગુણે યાથાવતો ઞત્વા પસન્નાનં, સો પનસ્સ પસાદો મગ્ગેનાગતત્તા કેનચિ અકમ્પનીયો. **અધિગતેનાતિ** મગ્ગાધિગમેનેવ અધિગતેન. ‘‘અવિગતેના’’તિ વા પાઠો, તસ્સત્થો ‘‘કદાચિ અવિગચ્છન્તેના’’તિ. સો અપ્પધંસિયો ચ હોતિ, તસ્મા વુત્તં – ‘‘**અધિગતેન અચલપ્પસાદેના**’’તિ. તત્થ **કાયસક્ખિં કત્વાતિ** પમુખં કત્વા, વચનત્થતો પન નામકાયેન દેસનાય સમ્પટિચ્છનવસેન સક્ખિભૂતં કત્વાતિ અત્થો. **ઉમ્મઙ્ગં ખનિત્વાતિ** ઘરસન્ધિચ્છેદનેન અન્તોપવિસનમગ્ગં ખનિત્વા. **દુલ્લભસ્સવનન્તિ** દુલ્લભસદ્ધમ્મસ્સવનં. **મહાપથવી પવિસિતબ્બા ભવેય્યાતિ** અવીચિપ્પવેસનં વદતિ.

નકુલમાતાવત્થુ

૨૬૬. નવમે વિસ્સાસકથનેનેવ નકુલમાતા નકુલપિતા ચ સત્થુવિસ્સાસિકા નામ જાતાતિ વુત્તં – “**વિસ્સાસિકાનન્તિ વિસ્સાસકથં કથેન્તીનં ઉપાસિકાન**”ન્તિ. **ગહપતાની**તિ ગેહસામિની. **વુત્તમેવા**તિ ઉપાસકપાળિયં નકુલપિતુકથાયં વુત્તનયમેવ.

કાળીકુરરઘરિકાવત્થુ

૨૬૭. દસમે **અનુસ્સવેનેવા**તિ પચ્ચક્ખતો રૂપદસ્સનેન સત્થુ સમ્મુખા ધમ્મસ્સવનેન ચ વિના કેવલં અનુસ્સવનેનેવ પરસ્સ વચનં અનુગતસ્સવનેનેવ ઉપ્પન્નેન પસાદેન. **અનુસ્સવિકપ્પસાદ**ન્તિ અનુસ્સવતો આગતપ્પસાદં.

(સત્તમએતદગ્ગવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.)

ઉપાસિકાપાળિસંવણ્ણના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ મનોરથપૂરણિયા

અઙ્ગુત્તરનિકાય-અટ્ઠકથાય

એતદગ્ગવગ્ગવણ્ણનાય અનુત્તાનત્થદીપના.

૧૫. અટ્ઠાનપાળિ (પઠમવગ્ગ)

(૧૫) ૧. અટ્ઠાનપાળિ-પઠમવગ્ગવણ્ણના

૨૬૮. અટ્ઠાનપાળિવણ્ણનાયં અવિજ્જમાનં ઠાનં **અટ્ઠાનં**, નત્થિ ઠાનન્તિ વા **અટ્ઠાનં**. **અનવકાસો**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. તદત્થનિગમનમેવ હિ ''નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ વચનન્તિ. તેનાહ – ''**ઉભયેનપી**''તિઆદિ. **યન્તિ** કારણત્થે પચ્ચત્તવચનં. હેતુઅત્થો ચેત્થ કારણત્થોતિ આહ – ''**યન્તિ યેન કારણેના**''તિ. ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેનેત્થ દિટ્ઠિસમ્પત્તિ વેદિતબ્બાતિ વુત્તં – ''**મગ્ગદિટ્ઠિયા સમ્પન્નો**''તિ. કુતો પનાયમત્થો લબ્ભતીતિ? લિઙ્ગતો, લિઙ્ગં ચેતસ્સ નિચ્ચતો ઉપગમનપ્પટિક્ખેપો. **ચતુભૂમકેસૂ**તિ ઇદં ચતુત્થભૂમકસઙ્ખારાનં અરિયસાવકસ્સ વિસયભાવૂપગમનતો વુત્તં, ન પન તે આરબ્ભ નિચ્ચતો ઉપગમનસબ્ભાવતો. વક્ખતિ હિ ''તદભાવે ચતુત્થભૂમકસઙ્ખારા પના''તિઆદિના. અભિસઙ્ખતસઙ્ખારઅભિસઙ્ખરણકસઙ્ખારાનં સપ્પદેસત્તા નિપ્પદેસસઙ્ખારગ્ગહણત્થં ''**સઙ્ખતસઙ્ખારેસૂ**''તિ વુત્તં, લોકુત્તરસઙ્ખારાનં પન નિવત્તને કારણં સયમેવ વક્ખતિ. **એતં કારણં નત્થી**તિ તથા ઉપગમને સેતુઘાતો નત્થિ. **તેજુસ્સદત્તા**તિ સંકિલેસવિધમનતેજસ્સ અધિકભાવતો. તથા હિ તે ગમ્ભીરભાવેન દુદ્દસા અકુસલાનં આરમ્મણં ન હોન્તીતિ. ઇદં પન પકરણવસેન વુત્તં. અપ્પહીનવિપલ્લાસાનઞ્હિ સન્તાનેસુ કુસલધમ્માનમ્પિ તે આરમ્મણં ન હોન્તિ.

૨૬૯. અસુખે સુખન્તિ વિપલ્લાસો ચ ઇધ સુખતો ઉપગમનસ્સ ઠાનન્તિ દસ્સેન્તો ''**એકન્ત...પે॰... અત્તદિટ્ઠિવસેના**''તિ પધાનદિટ્ઠિમાહ. **ગૂથન્તિ** ગૂથટ્ઠાનં, દિટ્ઠિયા નિબ્બાનસ્સ અવિસયભાવો હેટ્ઠા વુત્તો એવાતિ કસિણાદિપણ્ણત્તિસઙ્ગહત્થન્તિ વુત્તં.

૨૭૦. પરિચ્છેદોતિ પરિચ્છિન્દનં પરિચ્છિજ્જ તસ્સ ગહણં. સ્વાયં યેસુ નિચ્ચાદિતો ઉપગમનં સમ્ભવતિ, તેસં વસેનયેવ કાતબ્બોતિ દસ્સેન્તો ''**સબ્બવારેસુ વા**''તિઆદિમાહ. **સબ્બવારેસૂ**તિ ''નિચ્ચતો ઉપગચ્છેય્યા''તિઆદિના આગતેસુ સબ્બેસુ સુત્તપદેસુ. **પુથુજ્જનો હી**તિ **હિ**-સદ્દો હેતુઅત્થો. યસ્મા યં યં સઙ્ખારં પુથુજ્જનો નિચ્ચાદિવસેન ગણ્હાતિ, તં તં અરિયસાવકો અનિચ્ચાદિવસેન ગણ્હન્તો યાથાવતો જાનન્તો તં ગાહં તં દિટ્ઠિં વિસ્સજ્જેતિ, તસ્મા યત્થ ગાહો, તત્થ વિસ્સજ્જનાતિ ચતુભૂમકસઙ્ખારા ઇધ સઙ્ખારગ્ગહણેન ન ગય્હન્તીતિ અત્થો.

૨૭૧. પુત્તસમ્બન્ધેન માતુપિતુસમઞ્ઞા દત્તકિત્તિમાદિવસેનપિ પુત્તવોહારો લોકે દિસ્સતિ, સો ચ ખો પરિયાયેનાતિ નિપ્પરિયાયેન સિદ્ધં તં દસ્સેતું – ''**જનિકાવ માતા, જનકોવ પિતા**''તિ વુત્તં. તથા આનન્તરિયકમ્મસ્સ અધિપ્પેતત્તા ''**મનુસ્સભૂતોવ ખીણાસવો અરહાતિ અધિપ્પેતો**''તિ વુત્તં. ''અટ્ઠાનમેત''ન્તિઆદિના ''માતુઆદીનંયેવ જીવિતા વોરોપને અરિયસાવકસ્સ અભબ્બભાવદસ્સનતો તદઞ્ઞં અરિયસાવકો જીવિતા વોરોપેતીતિ ઇદં અત્થતો આપન્નમેવા''તિ મઞ્ઞમાનો વદતિ – ''**કિં પન અરિયસાવકો અઞ્ઞં જીવિતા વોરોપેય્યા**''તિ? ''અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઞ્ચિચ્ચ પાણં જીવિતા વોરોપેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ વચનતો ''**એતમ્પિ અટ્ઠાન**''ન્તિ વુત્તં. તેનેવાહ – ''**સચે હી**''તિઆદિ. એવં સન્તે કસ્મા ''માતર''ન્તિઆદિના વિસેસેત્વા વુત્તન્તિ આહ – ''**પુથુજ્જનભાવસ્સ પના**''તિઆદિ. તત્થ **બલદીપનત્થન્તિ** સદ્ધાદિબલસમન્નાગમદીપનત્થં. અરિયમગ્ગેનાગતસદ્ધાધિબલવસેન હિ અરિયસાવકો તાદિસં સાવજ્જં ન કરોતિ.

૨૭૫. પઞ્ચહિ કારણેહીતિ ઇદમેત્થ નિપ્ફાદકાનિ તેસં પુબ્બભાગિયાનિ ચ કારણાનિ કારણભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં ગહેત્વા વુત્તં, ન પન સબ્બેસં સમાનયોગક્ખમત્તા. **આકારેહી**તિ કારણેહિ. **અનુસ્સાવનેના**તિ અનુરૂપં સાવનેન. ભેદસ્સ **અનુરૂપં** યથા ભેદો હોતિ, એવં ભિન્દિતબ્બાનં ભિક્ખૂનં અત્તનો વચનસ્સ **સાવનેન** વિઞ્ઞાપનેન. તેનાહ – "**નનુ તુમ્હે**"તિઆદિ. **કણ્ણમૂલે વચીભેદં કત્વા**તિ એતેન પાકટં કત્વા ભેદકરવત્થુદીપનં વોહારો, તત્થ અત્તનો નિચ્છિતમત્થં રહસ્સવસેન વિઞ્ઞાપનં અનુસ્સાવનન્તિ દસ્સેતિ.

કમ્મમેવ ઉદ્દેસો વા પમાણન્તિ તેહિ સઙ્ઘભેદસિદ્ધિતો વુત્તં, ઇતરે પન તેસં સમ્ભારભૂતા. તેનાહ – "**વોહારા**"તિઆદિ. **તત્થા**તિ વોહરણે. ચુતિઅનન્તરં ફલં અનન્તરં નામ, તસ્મિં અનન્તરે નિયુત્તાનિ, તન્નિબ્બત્તનેન અનન્તરકરણસીલાનિ, અનન્તરપ્પયોજનાનિ ચાતિ આનન્તરિયાનિ, તાનિ એવ કમ્માનીતિ **આનન્તરિયકમ્માનિ**.

કમ્મતોતિ "એવં આનન્તરિયકમ્મં હોતિ, એવં આનન્તરિયકમ્મસદિસ"ન્તિ એવં કમ્મવિભાગતો. **દ્વારતો**તિ કાયદ્વારતો. **કપ્પટ્ઠિતિયતો**તિ "ઇદં કપ્પટ્ઠિતિયવિપાકં, ઇદં ન કપ્પટ્ઠિતિયવિપાક"ન્તિ એવં કપ્પટ્ઠિતિયવિભાગતો. **પાકસાધારણાદીહી**તિ "ઇદમેત્થ વિપચ્ચતિ, ઇદં ન વિપચ્ચતી"તિ વિપચ્ચનવિભાગતો, ગહટ્ઠપબ્બજિતાનં સાધારણાસાધારણતો, **આદિ**-સદ્દેન વેદનાદિવિભાગતો ચ.

કમ્મતો તાવ વિનિચ્છયો વુચ્ચતીતિ સમ્બન્ધો. યસ્મા મનુસ્સત્તભાવે ઠિતસ્સેવ કુસલધમ્માનં તિક્ખવિસદભાવાપત્તિ, યથા તિણ્ણં બોધિસત્તાનં બોધિત્તયનિબ્બત્તિયં, એવં મનુસ્સભાવે ઠિતસ્સેવ એદિસાનં અકુસલધમ્માનમ્પિ તિક્ખવિસદભાવાપત્તીતિ આહ – "**મનુસ્સભૂતસ્સેવા**"તિ. પાકતિકમનુસ્સાનમ્પિ ચ કુસલધમ્માનં વિસેસપ્પત્તિ વિમાનવત્થુઅટ્ઠકથાયં વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા. યથાવુત્તો ચ અત્થો સમાનજાતિયસ્સ વિકોપને ગરુતરો, ન તથા વિજાતિયસ્સાતિ વુત્તં – "**મનુસ્સભૂતં માતરં વા પિતરં વા**"તિ. લિઙ્ગપરિવત્તે ચ સો એવ એકકમ્મનિબ્બત્તો ભવઙ્ગપ્પબન્ધો જીવિતિન્દ્રિયપબન્ધો ચ, ન અઞ્ઞોતિ આહ – "**અપિ પરિવત્તલિઙ્ગ**"ન્તિ. અરહત્તં પત્તેપિ એસેવ નયો. **તસ્સ વિપાક**ન્તિઆદિ કમ્મસ્સ આનન્તરિયભાવસમત્થનં. ચતુક્કોટિયઞ્ચેત્થ સમ્ભવતિ. તત્થ પઠમા કોટિ દસ્સિતા, ઇતરાસુ વિસઙ્કેતભાવં દસ્સેતું – "**યો પના**"તિઆદિ વુત્તં. યદિપિ તત્થ વિસઙ્કેતો, કમ્મં પન ગરુતરં આનન્તરિયસદિસં ભાયિતબ્બન્તિ આહ – "**ભારિયં…પે॰… તિટ્ઠતી**"તિ. **અયં પઞ્હો**તિ ઞાપનિચ્છાનિબ્બત્તા કથા.

અભિસન્ધિનાતિ અધિપ્પાયેન. **આનન્તરિયં ફુસતી**તિ મરણાધિપ્પાયેનેવ આનન્તરિયવત્થુનો વિકોપિતત્તા વુત્તં. **આનન્તરિયં ન ફુસતી**તિ આનન્તરિયવત્થુઅભાવતો આનન્તરિયં ન હોતિ. સબ્બત્થ હિ પુરિમં અભિસન્ધિચિત્તં અપ્પમાણં, વધકચિત્તં પન તદારમ્મણં જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ આનન્તરિયભાવે પમાણન્તિ દટ્ઠબ્બં. સઙ્ગામચતુક્કં સમ્પત્તવસેન યોજેતબ્બં. યો હિ પરસેનાય અઞ્ઞઞ્ચ યોધં પિતરઞ્ચ કમ્મં કરોન્તે દિસ્વા યોધસ્સ ઉસું ખિપતિ "એતં વિજ્ઝિત્વા મમ પિતરં વિજ્ઝિસ્સતી"તિ, યથાધિપ્પાયં ગતે પિતુઘાતકો હોતિ. "યોધે વિદ્ધે મમ પિતા પલાયિસ્સતી"તિ ખિપતિ, ઉસું અયથાધિપ્પાયં ગન્ત્વા પિતરં મારેતિ, વોહારવસેન પિતુઘાતકોતિ વુચ્ચતિ, આનન્તરિયં પન નત્થીતિ. ચોરચતુક્કં પન યો "ચોરં મારેસ્સામી"તિ ચોરવેસેન ગચ્છન્તં પિતરં મારેતિ, આનન્તરિયં ફુસતીતિઆદિના યોજેતબ્બં. **તેનેવા**તિ તેનેવ પયોગેન. **અરહન્તઘાતકો હોતિયેવા**તિ અરહતો મારિતત્તા વુત્તં, **પુથુજ્જનસ્સેવ તં દિન્નં હોતી**તિ એત્થાયમધિપ્પાયો – યથા વધકચેતના પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણાપિ પબન્ધવિચ્છેદનવસેન જીવિતિન્દ્રિયં આરમ્મણં કત્વા પવત્તતિ, ન એવં ચાગચેતના. સા હિ ચજિતબ્બવત્થું

આરમ્મણં કત્વા યજનમત્તમેવ હોતિ, અઞ્ઞસન્તકભાવકરણઞ્ચ તસ્સ યજનં, તસ્મા યસ્સ તં સન્તકં કતં, તસ્સેવ દિન્નં હોતીતિ.

લોહિતં સમોસરતીતિ અભિઘાતેન પકુપ્પમાનં સઞ્ચિતં હોતિ. **મહન્તતરન્તિ** ગરુતરં. **સરીરપ્પટિજગ્ગને વિયા**તિ સત્થુરૂપકાયપ્પટિજગ્ગને વિય.

અસન્નિપતિતેતિ ઇદં સામગ્ગિયદીપનં. **ભેદો ચ હોતી**તિ સઙ્ઘસ્સ ભેદો ચ હોતિ. **વટ્ટતીતિ સઞ્ઞાયા**તિ ''ઈદિસં કરણં સઙ્ઘભેદાય ન હોતી''તિ સઞ્ઞાય. **તથા નવતો ઊનપરિસાયા**તિ નવતો ઊનપરિસાય કરોન્તસ્સ તથાતિ યોજેતબ્બં. **તથા**તિ ચ ઇમિના ''ન આનન્તરિયકમ્મ''ન્તિ ઇમં આકડ્ઢતિ, ન પન ''ભેદોવ હોતી''તિ ઇદં. હેટ્ઠિમન્તેન હિ નવન્નમેવ વસેન સઙ્ઘભેદો. **ધમ્મવાદિનો અનવજ્જા**તિ યથાધમ્મં અનવટ્ઠાનતો. સઙ્ઘભેદસ્સ પુબ્બભાગો **સઙ્ઘરાજિ**.

કાયદ્વારમેવ પૂરેન્તિ કાયકમ્મભાવેનેવ લક્ખિતબ્બતો. **સણ્ઠહન્તેહિ કપ્પે...પે૰... મુચ્ચતી**તિ ઇદં **કપ્પટ્ઠકથાય** (કથા૰ ૬૫૪ આદયો) ન સમેતિ. તત્થ હિ **અટ્ઠકથાય** (કથા૰ અટ્ઠ૰ ૬૫૪-૬૫૭) વુત્તં – ''આપાયિકોતિ ઇદં સુત્તં યં સો એકં કપ્પં અસીતિભાગે કત્વા તતો એકભાગમત્તં કાલં તિટ્ઠેય્ય, તં આયુકપ્પં સન્ધાય વુત્ત''ન્તિ. **કપ્પવિનાસેયેવા**તિ ચ આયુકપ્પવિનાસે એવાતિ અત્થે સતિ નત્થિ વિરોધો. એત્થ ચ **સણ્ઠહન્તે**તિ ઇદમ્પિ ''સ્વેવ વિનસ્સિસ્સતી''તિ વિય અભૂતપરિકપ્પવસેન વુત્તં. **એકદિવસમેવ નિરયે પચ્ચતિ**, તતો પરં કપ્પાભાવે આયુકપ્પસ્સપિ અભાવતોતિ અવિરોધતો અત્થયોજના દટ્ઠબ્બા. **સેસાની**તિ સઙ્ઘભેદતો અઞ્ઞાનિ આનન્તરિયકમ્માનિ.

યદિ તાનિ અહોસિકમ્મસઙ્ખં ગચ્છન્તિ, એવં સતિ કથં નેસં આનન્તરિયતા ચુતિઅનન્તરં વિપાકદાનાભાવતો. અથ સતિ ફલદાને ચુતિઅનન્તરો એવ એતેસં ફલકાલો, ન અઞ્ઞોતિ ફલકાલનિયમેન નિયતતા ઇચ્છિતા, ન ફલદાનનિયમેન. એવમ્પિ નિયતફલકાલાનં અઞ્ઞેસમ્પિ ઉપપજ્જવેદનીયાનં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાનઞ્ચ નિયતતા આપજ્જેય્ય, તસ્મા વિપાકધમ્મધમ્માનં પચ્ચયન્તરવિકલતાદીહિ અવિપચ્ચમાનાનમ્પિ અત્તનો સભાવેન વિપાકધમ્મતા વિય બલવતા આનન્તરિયેન વિપાકે દિન્ને અવિપચ્ચમાનાનમ્પિ આનન્તરિયાનં ફલદાને નિયતસભાવા આનન્તરિયસભાવા ચ પવત્તીતિ અત્તનો સભાવેન ફલદાનનિયમેનેવ નિયતા આનન્તરિયતા ચ વેદિતબ્બા. અવસ્સઞ્ચ આનન્તરિયસભાવા તતો એવ નિયતસભાવા ચ તેસં પવત્તીતિ સમ્પટિચ્છિતબ્બમેતં, અઞ્ઞસ્સ બલવતો આનન્તરિયસ્સ અભાવે સતિ ચુતિઅનન્તરં એકન્તેન ફલદાનતો.

નનુ એવં અઞ્ઞેસમ્પિ ઉપપજ્જવેદનીયાનં અઞ્ઞસ્મિં વિપાકદાયકે અસતિ ચુતિઅનન્તરમેવ એકન્તેન ફલદાનતો નિયતસભાવા આનન્તરિયસભાવા ચ પવત્તિ આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ અસમાનજાતિકેન ચેતોપણિધિવસેન ઉપઘાતકેન ચ નિવત્તેતબ્બવિપાકત્તા અનન્તરે એકન્તફલદાયકત્તાભાવા, ન પન આનન્તરિયાનં પઠમજ્ઝાનાદીનં દુતિયજ્ઝાનાદીનિ વિય અસમાનજાતિકં ફલનિવત્તકં અત્થિ સબ્બાનન્તરિયાનં અવીચિફલત્તા, ન ચ હેટ્ઠૂપપત્તિં ઇચ્છતો સીલવતો ચેતોપણિધિ વિય ઉપરૂપપત્તિજનકકમ્મફલં આનન્તરિયફલં નિવત્તેતું સમત્થો ચેતોપણિધિ અત્થિ અનિચ્છન્તસ્સેવ અવીચિપાતનતો, ન ચ આનન્તરિયોપઘાતકં કિઞ્ચિ કમ્મં અત્થિ, તસ્મા તેસંયેવ અનન્તરે એકન્તવિપાકજનકસભાવા પવત્તીતિ. અનેકાનિ ચ આનન્તરિયાનિ કતાનિ એકન્તેન વિપાકે નિયતસભાવત્તા ઉપરતાવિપચ્ચનસભાવાસઙ્કત્તા નિચ્છિતાનિ સભાવતો નિયતાનેવ. તેસુ પન

સમાનસભાવેસુ એકેન વિપાકે દિન્ને ઇતરાનિ અત્તના કત્તબ્બકિચ્ચસ્સ તેનેવ કતત્તા ન દુતિયં તતિયમ્પિ ચ પટિસન્ધિં કરોન્તિ, ન સમત્થતાવિઘાતત્તાતિ નત્થિ તેસં આનન્તરિયકતાનિવત્તિ, ગરુગરુતરભાવો પન તેસં લબ્ભતેવાતિ સઙ્ઘભેદસ્સ સિયા ગરુતરભાવોતિ "**યેન...પે॰... વિપચ્ચતી**"તિ આહ. એકસ્સ પન અઞ્ઞાનિ ઉપત્થમ્ભકાનિ હોન્તીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. **પટિસન્ધિવસેન વિપચ્ચતી**તિ વચનેન ઇતરેસં પવત્તિવિપાકદાયિતા અનુઞ્ઞાતા વિય દિસ્સતિ. **નો વા તથા સીલવતી**તિ યથા પિતા સીલવા, તથા સીલવતી નો વા હોતીતિ યોજના. સચે માતા સીલવતી, માતુઘાતો પટિસન્ધિવસેન વિપચ્ચતીતિ યોજના.

પકતત્તોતિ અનુક્ખિત્તો. **સમાનસંવાસકો**તિ અપારાજિકો. **સમાનસીમાયન્તિ** એકસીમાયં.

૨૭૬. સત્થુ કિચ્ચં કાતું અસમત્થોતિ યં સત્થારા કાતબ્બકિચ્ચં અનુસાસનાદિ, નં કાતું અસમત્થોતિ ભગવન્તં પચ્ચક્ખાય. **અઞ્ઞં તિત્થકરન્તિ** અઞ્ઞં સત્થારં. વુત્તઞ્હેતં –

> "તિત્થં જાનિતબ્બં, તિત્થકરો જાનિતબ્બો, તિત્થિયા જાનિતબ્બા, તિત્થિયસાવકા જાનિતબ્બા. તત્થ **તિત્થં** નામ દ્વાસટ્ઠિ દિટ્ઠિયો. એત્થ હિ સત્થા તરન્તિ ઉપ્લવન્તિ ઉમ્મુજ્જનિમુજ્જં કરોન્તિ, તસ્મા તિત્થન્તિ વુચ્ચન્તિ. તાદિસાનં દિટ્ઠીનં ઉપ્પાદેતા **તિત્થકરો** નામ પૂરણકસ્સપાદિકો. તસ્સ લદ્ધિં ગહેત્વા પબ્બજિતા **તિત્થિયા** નામ. તે હિ તિત્થે જાતાતિ તિત્થિયા. યથાવુત્તં વા દિટ્ઠિગતસઙ્ખાતં તિત્થં એતેસં અત્થીતિ તિત્થિકા , તિત્થિકા એવ તિત્થિયા. તેસં પચ્ચયદાયકા **તિત્થિયસાવકા**તિ વેદિતબ્બા"તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૪૦).

૨૭૭. અભિજાતિઆદીસુ પકમ્પનદેવતૂપસઙ્કમનાદિના જાતચક્કવાળેન સમાનયોગક્ખમં દસસહસ્સપરિમાણં ચક્કવાળં **જાતિખેત્તં**. સરસેનેવ આણાપવત્તનટ્ઠાનં **આણાખેત્તં**. વિસયભૂતં ઠાનં **વિસયખેત્તં**. **દસસહસ્સી લોકધાતૂ**તિ ઇમાય લોકધાતુયા સદ્ધિં ઇમં લોકધાતું પરિવારેત્વા ઠિતા દસસહસ્સી લોકધાતુ. તત્તકાનંયેવ જાતિખેત્તભાવો ધમ્મતાવસેન વેદિતબ્બો. "પરિગ્ગહવસેના"તિ કેચિ, "સબ્બેસંયેવ બુદ્ધાનં તત્તકંયેવ જાતિખેત્તં તન્નિવાસીનંયેવ દેવતાનં ધમ્માભિસમયો"તિ ચ વદન્તિ. માતુકુચ્છિ ઓક્કમનકાલાદીનં છન્નં એવ ગહણં નિદસ્સનમત્તં મહાભિનીહારાદિકાલેપિ તસ્સ પકમ્પનસ્સ લબ્ભનતો. **આણાખેત્તં નામ** યં એકજ્ઝં સંવટ્ટતિ વિવટ્ટતિ ચ, **આણા પવત્તતિ** આણાય તન્નિવાસિદેવતાનં સિરસા સમ્પટિચ્છનેન, તઞ્ચ ખો કેવલં બુદ્ધાનં આનુભાવેનેવ, ન અધિપ્પાયવસેન. અધિપ્પાયવસેન પન "યાવતા વા પન આકઙ્ખેય્યા"તિ (અ॰ નિ॰ ૩.૮૧) વચનતો તતો પરમ્પિ આણા વત્તેય્યેવ.

ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ પન અત્થીતિ "ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતી"તિઆદિં (મ॰ નિ॰ ૧.૨૮૫; મહાવ॰ ૧૧; કથા॰ ૪૦૫) ઇમિસ્સા લોકધાતુયા ઠત્વા વદન્તેન ભગવતા "કિં પનાવુસો, સારિપુત્ત, અત્થેતરહિ અઞ્ઞે સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભગવતા સમસમા સમ્બોધિયન્તિ, એવં પુટ્ઠો અહં, ભન્તે, 'નો'તિ વદેય્ય"ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૧૬૧) વત્વા તસ્સ કારણં દસ્સેતું – "અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા અપુબ્બં અચરિમં ઉપ્પજ્જેય્યુ"ન્તિ ઇમં **સુત્તં** (અ॰ નિ॰ ૧.૨૭૭; વિભ॰ ૮૦૯; મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૯; મિ॰ પ॰ ૫.૧.૧) આહરન્તેન ધમ્મસેનાપતિના ચ બુદ્ધખેત્તભૂતં ઇમં લોકધાતું ઠપેત્વા અઞ્ઞત્થ અનુપ્પત્તિ વુત્તા હોતીતિ અધિપ્પાયો.

એકતોતિ સહ, એકસ્મિં કાલેતિ અત્થો, સો પન કાલો કથં પરિચ્છિન્નોતિ ચરિમભવે પટિસન્ધિગ્ગહણતો પટ્ઠાય યાવ ધાતુપરિનિબ્બાનાતિ દસ્સેન્તો, "**તત્થા**"તિઆદિમાહ. **અનચ્છરિયત્તા**તિ દ્વીસુપિ ઉપ્પજ્જમાનેસુ અચ્છરિયત્તાભાવતોતિ અત્થો. દ્વીસુપિ ઉપ્પજ્જમાનેસુ અનચ્છરિયતા, કિમઙ્ગં પન બહૂસૂતિ દસ્સેન્તો, "**યદિ ચા**"તિઆદિમાહ. બુદ્ધા નામ મજ્ઝે ભિન્નસુવણ્ણં વિય એકસદિસાતિ તેસં દેસનાપિ એકરસા એકધાતિ આહ – "**દેસનાય ચ વિસેસાભાવતો**"તિ . એતેનપિ અનચ્છરિયત્તમેવ સાધેતિ. **વિવાદભાવતો**તિ એતેન વિવાદાભાવત્થં દ્વે બુદ્ધા એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ દસ્સેતિ. **એતં કારણ**ન્તિ એતં અનચ્છરિયતાદિકારણં. **તત્થા**તિ મિલિન્દપઞ્હે.

એકં એવ બુદ્ધં ધારેતીતિ **એકબુદ્ધધારણી**. એતેન એવંસભાવા એતે બુદ્ધગુણા, યેન દુતિયબુદ્ધગુણે ધારેતું અસમત્થા અયં લોકધાતૂતિ દસ્સેતિ. પચ્ચયવિસેસનિપ્ફન્નાનઞ્હિ ગુણધમ્માનં ભારિયો વિસેસો મહાપથવિયાપિ દુસ્સહોતિ સક્કા વિઞ્ઞાતું. તથા હિ અભિસમ્બોધિસમયે ઉપગતસ્સ લોકનાથસ્સ ગુણભારં બોધિરુક્ખસ્સ તીસુપિ દિસાસુ મહાપથવી સન્ધારેતું નાસક્ખિ. તસ્મા ''ન ધારેય્યા''તિ વત્વા તમેવ અધારણં પરિયાયન્તરેહિ પકાસેન્તો "**ચલેય્યા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ચલેય્યા**તિ પરિપ્ફન્દેય્ય. **કમ્પેય્યા**તિ પવેધેય્ય . **નમેય્યા**તિ એકપસ્સેન નમેય્ય. **ઓનમેય્યા**તિ ઓસીદેય્ય. **વિનમેય્યા**તિ વિવિધં ઇતો ચિતો ચ નમેય્ય. **વિકિરેય્યા**તિ વાતેન થુસમુટ્ઠિ વિય વિપ્પકિરેય્ય. **વિધમેય્યા**તિ વિનસ્સેય્ય. **વિદ્ધંસેય્યા**તિ સબ્બસો વિદ્ધસ્તા ભવેય્ય. તથાભૂતા ચ ન કત્થચિ તિટ્ઠેય્યાતિ આહ – "**ન ઠાનમુપગચ્છેય્યા**"તિ.

ઇદાનિ તત્થ નિદસ્સનં દસ્સેન્તો, "**યથા, મહારાજા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **એકે પુરિસે**તિ એકસ્મિં પુરિસે. **સમુપાદિકા**તિ સમં ઉદ્ધં પજ્જતિ પવત્તતીતિ સમુપાદિકા, ઉદકસ્સ ઉપરિ સમં ગામિનીતિ અત્થો. ''સમુપ્પાદિકા''તિપિ પઠન્તિ, અયમેવત્થો. **વણ્ણેના**તિ સણ્ઠાનેન. **પમાણેના**તિ આરોહેન. **કિસથૂલેના**તિ કિસથૂલભાવેન, પરિણાહેનાતિ અત્થો. **દ્વિન્નમ્પી**તિ દ્વેપિ, **દ્વિન્નમ્પિ** વા સરીરભારં.

છાદેન્તન્તિ રોચેન્તં રુચિં ઉપ્પાદેન્તં. **તન્દિકતો**તિ તેન ભોજનેન તન્દિભૂતો. **અનોનમિતદણ્ડજાતો**તિ યાવદત્થં ભોજનેન ઓનમિતું અસક્કુણેય્યતાય અનોનમનદણ્ડો વિય જાતો. **સકિં ભુત્તો વમેય્યા**તિ એકમ્પિ આલોપં અજ્ઝોહરિત્વા વમેય્યાતિ અત્થો.

અતિધમ્મભારેન પથવી ચલતીતિ ધમ્મેન નામ પથવી તિટ્ઠેય્ય. સા કિં તેનેવ ચલતિ વિનસ્સતીતિ અધિપ્પાયેન પુચ્છતિ. પુન થેરો ''રતનં નામ લોકે કુટુમ્બં સન્ધારેન્તં અભિમતઞ્ચ લોકેન અત્તનો ગરુસભાવતાય સકટભઙ્ગસ્સ કારણં અતિભારભૂતં દિટ્ઠં. એવં ધમ્મો ચ હિતસુખવિસેસેહિ તંસમઙ્ગીનં ધારેન્તો અભિમતો ચ વિઞ્ઞૂનં ગમ્ભીરપ્પમેય્યભાવેન ગરુસભાવત્તા અતિભારભૂતો પથવીચલનસ્સ કારણં હોતી''તિ દસ્સેન્તો, "**ઇધ, મહારાજ, દ્વે સકટા**"તિઆદિમાહ . એતેનેવ તથાગતસ્સ માતુકુચ્છિઓક્કમનાદિકાલે પથવીકમ્પનકારણં સંવણ્ણિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **એકસ્સા**તિ એકસ્મા, **એકસ્સ** વા સકટસ્સ રતનં, તસ્મા સકટા ગહેત્વાતિ અત્થો.

ઓસારિતન્તિ ઉચ્ચારિતં, વુત્તન્તિ અત્થો. **અગ્ગો**તિ સબ્બસત્તેહિ અગ્ગો. **જેટ્ઠો**તિ વુદ્ધતરો. **સેટ્ઠો**તિ પસત્થતરો. વિસિટ્ઠેહિ સીલાદીહિ ગુણેહિ સમન્નાગતત્તા **વિસિટ્ઠો**. ઉગ્ગતતમોતિ **ઉત્તમો**. **પવરો**તિ તસ્સેવ વેવચનં. નત્થિ એતસ્સ સમોતિ **અસમો**. અસમા પુબ્બબુદ્ધા, તેહિ સમોતિ **અસમસમો**. નત્થિ એતસ્સ પટિસમો પટિપુગ્ગલોતિ **અપ્પટિસમો**. નત્થિ એતસ્સ પટિભાગોતિ **અપ્પટિભાગો**. નત્થિ એતસ્સ પટિપુગ્ગલોતિ **અપ્પટિપુગ્ગલો**.

સભાવપકતિકાતિ સભાવભૂતા અકિત્તિમા પકતિ. **કારણમહન્તત્તા**તિ કારણાનં મહન્તતાય, મહન્તેહિ બુદ્ધકરધમ્મેહિ પારમિસઙ્ખાતેહિ કારણેહિ બુદ્ધગુણાનં નિબ્બત્તિતોતિ વુત્તં હોતિ. પથવીઆદીનિ મહન્તાનિ વત્થૂનિ, મહન્તા ચક્કવાળાદયો અત્તનો અત્તનો વિસયે એકેકાવ, એવં સમ્માસમ્બુદ્ધોપિ મહન્તો અત્તનો વિસયે એકો એવ. કો ચ તસ્સ વિસયો? બુદ્ધભૂમિ, યાવતકં વા ઞેય્યં. ''આકાસો વિય અનન્તવિસયો ભગવા એકો એવ હોતી''તિ વદન્તો પરચક્કવાળેસુપિ દુતિયસ્સ બુદ્ધસ્સ અભાવં દસ્સેતિ.

ઇમિનાવ પદેનાતિ ''એકિસ્સા લોકધાતુયા''તિ ઇમિના એવ પદેન. **દસ ચક્કવાળસહસ્સાનિ ગહિતાની**તિ જાતિખેત્તાપેક્ખાય ગહિતાનિ. **એકચક્કવાળેનેવા**તિ ઇમિના એવ એકચક્કવાળેન, ન યેન કેનચિ. યથા ''ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે ઉપ્પજ્જન્તી''તિ વુત્તે ઇમસ્મિમ્પિ ચક્કવાળે જમ્બુદીપે એવ, તત્થાપિ મજ્ઝિમદેસે એવાતિ પરિચ્છિન્દિતું વટ્ટતિ, એવં ''એકિસ્સા લોકધાતુયા''તિ જાતિખેત્તે અધિપ્પેતેપિ ઇમિનાવ ચક્કવાળેન પરિચ્છિન્દિતું વટ્ટતિ.

પઠમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૫. અટ્ઠાનપાળિ (દુતિયવગ્ગ)

(૧૫) ૨. અટ્ઠાનપાળિ-દુતિયવગ્ગવણ્ણના

૨૭૮. **વિવાદુપચ્છેદતો**તિ વિવાદુપચ્છેદકારણા. દ્વીસુ ઉપ્પન્નેસુ યો વિવાદો ભવેય્ય, તસ્સ અનુપ્પાદોયેવેત્થ વિવાદુપચ્છેદો. **એકસ્મિં દીપે**તિઆદિના દીપન્તરેપિ એકજ્ઝં ન ઉપ્પજ્જતિ, પગેવ એકદીપેતિ દસ્સેતિ. **સોપિ પરિહાયેથા**તિ ચક્કવાળસ્સ પદેસે એવ પવત્તિતબ્બત્તા પરિહાયેય્ય.

૨૭૯-૨૮૦. **મનુસ્સત્ત**ન્તિ મનુસ્સભાવો તસ્સેવ પબ્બજ્જાદિગુણાનં યોગ્ગભાવતો. **લિઙ્ગસમ્પત્તી**તિ પુરિસભાવો. **હેતૂ**તિ મનોવચીપણિધાનપુબ્બિકા હેતુસમ્પદા. **સત્થારદસ્સન**ન્તિ સત્થુસમ્મુખીભાવો. **પબ્બજ્જા**તિ કમ્મકિરિયવાદીસુ તાપસેસુ, ભિક્ખૂસુ વા પબ્બજ્જા. **ગુણસમ્પત્તી**તિ અભિઞ્ઞાદિગુણસમ્પદા. **અધિકારો**તિ બુદ્ધે ઉદ્દિસ્સ અધિકો કારો, સવિસેસા ઉપકારકિરિયા અધિકો સક્કારોતિ વુત્તં હોતિ. છન્દોવ **છન્દતા**, સમ્માસમ્બોધિં ઉદ્દિસ્સ સાતિસયો કત્તુકમ્યતાકુસલચ્છન્દો. **અટ્ઠધમ્મસમોધાના**તિ એતેસં અટ્ઠન્નં ધમ્માનં સમાયોગેન. **અભિનીહારો**તિ કાયપણિધાનં. **સમિજ્ઝતી**તિ નિપ્ફજ્જતિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન પરમત્થદીપનિયા **ચરિયાપિટકવણ્ણનાય** (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. **સબ્બાકારપરિપૂરમેવા**તિ પરિપુણ્ણલક્ખણતાય સત્તુત્તમાદીહિ સબ્બાકારેન સમ્પન્નમેવ. ન હિ ઇત્થિયા કોસોહિતવત્થગુય્હતાદિ સમ્ભવતિ. દુતિયપકતિ ચ નામ પઠમપકતિતો નિહીના એવ. તેનેવાહ – અનન્તરવારે ‘‘**યસ્મા**’’તિઆદિ.

૨૮૧. **ઇધ પુરિસસ્સ તત્થ નિબ્બત્તનતો**તિ ઇમસ્મિં મનુસ્સલોકે પુરિસભૂતસ્સ તત્થ બ્રહ્મલોકે બ્રહ્મત્તભાવેન નિબ્બત્તનતો. તેન અસતિપિ પુરિસલિઙ્ગે પુરિસાકારા બ્રહ્માનો હોન્તીતિ દસ્સેતિ. તંયેવ ચ પુરિસાકારં સન્ધાય વુત્તં ભગવતા ‘‘યં પુરિસો બ્રહ્મત્તં કારેય્યા’’તિ. તેનેવાહ – ‘‘**સમાનેપી**’’તિઆદિ. યદિ એવં ઇત્થિયો બ્રહ્મલોકે ન ઉપ્પજ્જેય્યુન્તિ આહ – ‘‘**બ્રહ્મત્ત**’’ન્તિઆદિ.

૨૯૦-૨૯૫. ‘‘કાયદુચ્ચરિતસ્સા’’તિઆદિપાળિયા કમ્મનિયામો નામ કથિતો. સમઙ્ગનં સમઙ્ગો, સમન્નાગમો, સો એતસ્સ અત્થીતિ સમઙ્ગી, સમન્નાગતો, સમઙ્ગનસીલો વા સમઙ્ગી, પુબ્બભાગે ઉપકરણસમુદાયતો પભુતિ આયૂહનવસેન **આયૂહનસમઙ્ગીતા**, સન્નિટ્ઠાપકચેતનાવસેન **ચેતનાસમઙ્ગિતા**. ચેતનાસન્તતિવસેન વા **આયૂહનસમઙ્ગિતા**, તંતંચેતનાક્ખણવસેન **ચેતનાસમઙ્ગીતા**. કતૂપચિતસ્સ અવિપક્કવિપાકસ્સ કમ્મસ્સ વસેન **કમ્મસમઙ્ગિતા**. કમ્મે પન વિપચ્ચિતું આરદ્ધે વિપાકપ્પવત્તિવસેન **વિપાકસમઙ્ગિતા**. કમ્માદીનં ઉપટ્ઠાનકાલવસેન **ઉપટ્ઠાનસમઙ્ગિતા**. **કુસલાકુસલકમ્માયૂહનક્ખણે**તિ કુસલકમ્મસ્સ અકુસલકમ્મસ્સ ચ સમીહનક્ખણે. **તથા**તિ ઇમિના કુસલાકુસલકમ્મપદં આકડ્ઢતિ. યથા કતં કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તથા કતં **ઉપચિતં**. **વિપાકારહ**ન્તિ દુતિયભવાદીસુ વિપચ્ચનારહં. ઉપ્પજ્જમાનાનં ઉપપત્તિનિમિત્તં ઉપટ્ઠાતીતિ યોજના. ઉપપત્તિયા ઉપ્પજ્જનસ્સ નિમિત્તં કારણન્તિ **ઉપપત્તિનિમિત્તં**, કમ્મં, કમ્મનિમિત્તં, ગતિનિમિત્તઞ્ચ. અટ્ઠકથાયં પન ગતિનિમિત્તવસેનેવ યોજના દસ્સિતા. કમ્મકમ્મનિમિત્તાનમ્પિ ઉપટ્ઠાનં યથારહં દટ્ઠબ્બં. ‘‘યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે કતાનિ કમ્માનિ, તાનિસ્સ તસ્મિં સમયે ઓલમ્બન્તિ અજ્ઝોલમ્બન્તિ અભિલમ્બન્તી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૪૮) વચનતો સાયન્હે મહન્તાનં પબ્બતકૂટાનં છાયા વિય આસન્નમરણસ્સ સત્તસ્સ ચિત્તે સુપિને વિય વિપચ્ચિતું કતોકાસં કમ્મં, તસ્સ નિમિત્તં ગતિનિમિત્તં ઉપતિટ્ઠતેવ. **ચલતી**તિ પરિવત્તતિ. એકેન હિ કમ્મુના તજ્જે નિમિત્તે ઉપટ્ઠિતે પચ્ચયવિસેસવસેન

તતો અઞ્ઞેન કમ્મુના તદઞ્ઞસ્સ નિમિત્તસ્સ ઉપટ્ઠાનં પરિવત્તનં. **સેસા નિચ્ચલા** અવસેસા ચતુબ્બિધાપિ સમઙ્ગિતા નિચ્ચલા અપરિવત્તનતો.

સુનખવાજિકોતિ સુનખેહિ મિગવાજવસેન વજનસીલો, સુનખલુદ્દકોતિ અત્થો. **તલસન્થરણપૂજ**ન્તિ ભૂમિતલસ્સ પુપ્ફેહિ સન્થરણપૂજં. **આયૂહનચેતના કમ્મસમઙ્ગિતાવસેના**તિ કાયદુચ્ચરિતસ્સ અપરાપરં આયૂહનેન સન્નિટ્ઠાપકચેતનાય તસ્સેવ પકપ્પને કમ્મક્ખયકરઞાણેન અખેપિતત્તા યથૂપચિતકમ્મુના ચ સમઙ્ગિભાવસ્સ વસેન.

કમ્મન્તિ અકુસલકમ્મં. **તસ્મિંયેવ ખણે**તિ આયૂહનક્ખણેયેવ. **તસ્સા**તિ કમ્મસમઙ્ગિનો પુગ્ગલસ્સ સગ્ગો વારિતો, તઞ્ચે કમ્મં વિપાકવારં લભેય્યાતિ અધિપ્પાયો. **સગ્ગો વારિતો**તિ ચ નિદસ્સનમત્તં. મનુસ્સલોકોપિસ્સ વારિતોવાતિ. અપરે પન પુરિમેહિ વિપાકાવરણસ્સ અનુદ્ધટત્તા ''તસ્મિંયેવ ખણે''તિ ચ અવિસેસેન વુત્તત્તા તં દોસં પરિહરિતું ''**આયૂહિતકમ્મં નામા**''તિઆદિમાહ. **યદા કમ્મં વિપાકવારં લભતી**તિ ઇદં કતોકાસસ્સ અપ્પટિબાહિયત્તા વુત્તં . તથા હિ ભગવા **તતિયપારાજિકવત્થુસ્મિં** (પારા॰ ૧૬૨ આદયો) પટિસલ્લીયિ, ઇમસ્મિં સુત્તે ''કાયદુચ્ચરિતસમઙ્ગી''તિ આગતત્તા વિપાકૂપટ્ઠાનસમઙ્ગિતા ન લબ્ભન્તિ.

(દુતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.)

અટ્ઠાનપાળિવણ્ણનાયં અનુત્તાનત્થદીપના નિટ્ઠિતા.

૧૬. એકધમ્મપાળિ

(૧૬) ૧. એકધમ્મપાળિ-પઠમવગ્ગવણ્ણના

૨૯૬. એકધમ્મપાળિવણ્ણનાયં ઇધ ધમ્મ-સદ્દો સભાવત્થો ''કુસલા ધમ્મા''તિઆદીસુ વિયાતિ આહ – "**એકસભાવો**"તિ. **એકન્તેના**તિ એકંસેન, અવસ્સન્તિ અત્થો. **વટ્ટે**તિ સંસારવટ્ટે. **નિબ્બિન્દનત્થાયા**તિ અનભિરમનત્થાય. **વિરજ્જનત્થાયા**તિ અરજ્જનત્થાય. **વિરજ્જનાયા**તિ પલુજ્જનાય. તેનેવાહ – "**વિગમાયા**"તિ. **રાગાદીનં નિરોધાયા**તિ મગ્ગઞાણેન રાગાદીનં નિરોધનત્થાય. મગ્ગઞાણેન નિરોધનં નામ અચ્ચન્તં અપ્પવત્તિકરણન્તિ આહ – "**અપ્પવત્તિકરણત્થાયા**"તિ. યથા ખાદનીયસ્સ મુખે કત્વા ખાદનં નામ યાવદેવ અજ્ઝોહરણત્થં, એવં રાગાદીનં નિરોધનં વટ્ટનિરોધનત્થમેવાતિ વુત્તં – "**વટ્ટસ્સેવ વા નિરુજ્ઝનત્થાયા**"તિ. યસ્મા કિલેસેસુ ખીણેસુ ઇતરં વટ્ટદ્વયમ્પિ ખીણમેવ હોતિ, તસ્મા મૂલમેવ ગણ્હન્તો "**ઉપસમાયાતિ કિલેસવૂપસમનત્થાયા**"તિ આહ. સઙ્ખતધમ્માનં અભિજાનનં નામ તત્થ લક્ખણત્તયારોપનમુખેનેવાતિ આહ – "**અનિચ્ચાદિ...પે॰... અભિજાનનત્થાયા**"તિ. સમ્બુજ્ઝિતબ્બાનિ નામ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ તબ્બિનિમુત્તસ્સ ઞેય્યસ્સ અભાવતો. "**ચતુન્નં સચ્ચાનં બુજ્ઝનત્થાયા**"તિ વત્વા તયિદં બુજ્ઝનં યસ્સ ઞાણસ્સ વસેન ઇજ્ઝતિ, તસ્સ ઞાણસ્સ વસેન દસ્સેતું – "**બોધિ વુચ્ચતી**"તિઆદિ વુત્તં. **અપ્પચ્ચયનિબ્બાનસ્સા**તિ અમતધાતુયા.

ઉસ્સાહજનનત્થન્તિ કમ્મટ્ઠાને અભિરુચિઉપ્પાદનાય. **વિસકણ્ટકોતિ** ગુળસ્સ વાણિજસમઞ્ઞા. ''કિસ્મિઞ્ચિ દેસે દેસભાસા''તિ કેચિ. ઉચ્છુરસો સમપાકપક્કો ચુણ્ણાદીહિ મિસ્સેત્વા પિણ્ડીકતો **ગુળો**, અપિણ્ડીકતો **ફાણિતં**. પાકવિસેસેન ખણ્ડખણ્ડસેદિતો **ખણ્ડો**, મલાભાવં આપન્નો **સક્કરા**.

સરતીતિ સતિ. અનુ અનુ સરતીતિ **અનુસ્સતિ**, અનુ અનુરૂપા સતીતિપિ **અનુસ્સતિ. દુવિધં હોતી**તિ પયોજનવસેન દુવિધં હોતિ. **ચિત્તસમ્પહંસનત્થન્તિ** પસાદનીયવત્થુસ્મિં પસાદુપ્પાદનેન ભાવનાચિત્તસ્સ પરિતોસનત્થં. **વિપસ્સનત્થન્તિ** વિપસ્સનાસુખત્થં. ઉપચારસમાધિના હિ ચિત્તે સમાહિતે વિપસ્સનાસુખેન ઇજ્ઝતિ. **ચિત્તુપ્પાદો**તિ ભાવનાવસેન પવત્તો ચિત્તુપ્પાદો . **ઉપહઞ્ઞતિ** પતિહઞ્ઞતિ પટિકૂલત્તા આરમ્મણસ્સ. તતો એવ **ઉક્કણ્ઠતિ**, કમ્મટ્ઠાનં રિઞ્ચતિ, **નિરસ્સાદો હોતિ** ભાવનસ્સાદસ્સ અલબ્ભનતો. **પસીદતિ** બુદ્ધગુણાનં પસાદનીયત્તા. તથા ચ કઙ્ખાદિચેતોખિલાભાવેન **વિનીવરણો હોતિ. દમેત્વા**તિ નીવરણનિરાકરણેન નિબ્બિસેવનં કત્વા. એવં કમ્મટ્ઠાનન્તરાનુયુઞ્જનેન ચિત્તપરિદમનસ્સ ઉપમં દસ્સેન્તો, "**કથ**"ન્તિઆદિમાહ.

કો અયં...પે॰... અનુસ્સરીતિ કો અયં મમ અબ્ભન્તરે ઠત્વા અનુસ્સરિ. **પરિગ્ગણ્હન્તો**તિ બાહિરકપરિકપ્પિતસ્સ અનુસ્સરકસ્સ સબ્બસો અભાવદસ્સનમેતં. તેનાહ – "**ન અઞ્ઞો કોચી**"તિ. **દિસ્વા**તિ પરિયેસનનયેન વુત્તપ્પકારં ચિત્તમેવ અનુસ્સરીતિ દિસ્વા **સબ્બમ્પેતન્તિ** એતં હદયવત્થુઆદિપ્પભેદં સબ્બમ્પિ. **ઇદઞ્ચ રૂપં પુરિમઞ્ચ અરૂપન્તિ** ઇદં રુપ્પનસભાવત્તા રૂપં, પુરિમં અતંસભાવત્તા અરૂપન્તિ સઙ્ખેપતો રૂપારૂપં વવત્થપેત્વા. પઞ્ચક્ખન્ધે વવત્થપેત્વાતિ યોજના. **સમ્ભાવિકા**તિ સમુટ્ઠાપિકા. **તસ્સા**તિ સમુદયસચ્ચસ્સ. **નિરોધો**તિ નિરોધનિમિત્તં. **અપ્પનાવારો**તિ યથારદ્ધાય દેસનાય નિગમનવારો.

૨૯૭. એસેવ નયોતિ ઇમિના ઝ્વાયં ''તં પનેત''ન્તિઆદિના અત્થનયો બુદ્ધાનુસ્સતિયં વિભાવિતોતિ અતિદિસતિ, સ્વાયં અતિદેસો પયોજનવસેન નવસુપિ અનુસ્સતીસુ સાધારણવસેન વુત્તોપિ

આનાપાનસ્સતિઆદીસુ તીસુ વિપસ્સનત્થાનેવ હોન્તીતિ ઇમિના અપવાદેન નિવત્તિતોતિ તાસં એકપ્પયોજનતાવ દટ્ઠબ્બા. ધમ્મે અનુસ્સતિ ધમ્માનુસ્સતીતિ સમાસપદવિભાગદસ્સનમ્પિ વચનત્થદસ્સનપક્ખિકમેવાતિ આહ – "**અયં પનેત્થ વચનત્થો**"તિ. **ધમ્મં આરબ્ભા**તિ હિ ધમ્મસ્સ અનુસ્સતિયા વિસયભાવદસ્સનમેતં. એસ નયો સેસેસુપિ. **સીલં આરબ્ભા**તિ અત્તનો પારિસુદ્ધિસીલં આરબ્ભ. **ચાગં આરબ્ભા**તિ અત્તનો ચાગગુણં આરબ્ભ. **દેવતા આરબ્ભા**તિ એત્થ દેવતાગુણસદિસતાય અત્તનો સદ્ધાસીલસુતચાગપઞ્ઞાસુ દેવતાસમઞ્ઞા. ભવતિ હિ તંસદિસેપિ તબ્બોહારો યથા "તાનિ ઓસધાનિ, એસ બ્રહ્મદત્તો"તિ ચ. તેનાહ – "**દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા**"તિઆદિ. તત્થ **દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા**તિ "યથારૂપાય સદ્ધાય સમન્નાગતા તા દેવતા ઇતો ચુતા તત્થ ઉપપન્ના, મય્હમ્પિ તથારૂપા સદ્ધા સંવિજ્જતિ. યથારૂપેન સીલેન, યથારૂપેન સુતેન, યથારૂપેન ચાગેન, યથારૂપાય પઞ્ઞાય સમન્નાગતા તા દેવતા ઇતો ચુતા તત્થ ઉપપન્ના, મય્હમ્પિ તથારૂપા પઞ્ઞા સંવિજ્જતી"તિ એવં દેવતા સક્ખિટ્ઠાને ઠપેત્વા. **અસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તં** નામ તત્થ લદ્ધબ્બપ્પટિભાગનિમિત્તં. **ગતા**તિ આરમ્મણકરણવસેન ઉપગતા પવત્તા.

ઉપસમ્મતિ એત્થ દુક્ખન્તિ ઉપસમો, નિબ્બાનં. અચ્ચન્તમેવ એત્થ ઉપસમ્મતિ વટ્ટત્તયન્તિ **અચ્ચન્તૂપસમો**, નિબ્બાનમેવ. ખિણોતિ ખેપેતિ કિલેસેતિ ખયો, અરિયમગ્ગો. તે એવ ઉપસમેતીતિ ઉપસમો, અરિયમગ્ગો એવ. ખયો ચ સો ઉપસમો ચાતિ **ખયૂપસમો**. તત્રાયં ઉપસમો ધમ્મો એવાતિ ધમ્માનુસ્સતિયા ઉપસમાનુસ્સતિ એકસઙ્ગહોતિ? સચ્ચં એકસઙ્ગહો ધમ્મભાવસામઞ્ઞે અધિપ્પેતે, સઙ્ખતધમ્મતો પન અસઙ્ખતધમ્મો સાતિસયો ઉળારતમપણીતતમભાવતોતિ દીપેતું વિસું નીહરિત્વા વુત્તં. ઇમમેવ હિ વિસેસં સન્ધાય ભગવા – "ધમ્માનુસ્સતી"તિ વત્વાપિ ઉપસમાનુસ્સતિં અવોચ અનુસ્સરન્તસ્સ સવિસેસં સન્તપણીતભાવેન ઉપટ્ઠાનતો. એવઞ્ચ કત્વા ઇધ ખયૂપસમગ્ગહણમ્પિ સમત્થિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. યથેવ હિ સમાનેપિ લોકુત્તરધમ્મભાવે "યાવતા, ભિક્ખવે, ધમ્મા સઙ્ખતા વા અસઙ્ખતા વા, વિરાગો તેસં અગ્ગમક્ખાયતી"તિઆદિવચનતો (ઇતિવુ॰ ૯૦) મગ્ગફલધમ્મેહિ નિબ્બાનધમ્મો સાતિસયો, એવં ફલધમ્મતો મગ્ગધમ્મો કિલેસપ્પહાનેન અચ્છરિયધમ્મભાવતો, તસ્મા અચ્ચન્તૂપસમેન સદ્ધિં ખયૂપસમોપિ ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. **વિપસ્સનત્થાનેવ હોન્તી**તિ કસ્મા વુત્તન્તિ? "એકન્તનિબ્બિદાયાતિઆદિવચનતો"તિ કેચિ, તં અકારણં બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીસુપિ તથા દેસનાય આગતત્તા. યથા પન બુદ્ધાનુસ્સતિઆદીનિ કમ્મટ્ઠાનાનિ વિપસ્સનત્થાનિ હોન્તિ, નિમિત્તસમ્પહંસનત્થાનિપિ હોન્તિ, ન એવમેતાનિ, એતાનિ પન વિપસ્સનત્થાનેવાતિ તથા વુત્તં.

પઠમવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. એકધમ્મપાળિ

(૧૬) ૨. એકધમ્મપાળિ-દુતિયવગ્ગવણ્ણના

૨૯૮. મિચ્છા પસ્સતિ તાય, સયં વા મિચ્છા પસ્સતિ, મિચ્છાદસ્સનમેવ વા તન્તિ **મિચ્છાદિટ્ઠિ**, યં કિઞ્ચિ વિપરીતદસ્સનં. તેનાહ – "**દ્વાસટ્ઠિવિધાયા**"તિઆદિ . મિચ્છાદિટ્ઠિ એતસ્સાતિ મિચ્છાદિટ્ઠિકો. તસ્સ **મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ**.

૨૯૯. સમ્મા પસ્સતિ તાય, સયં વા સમ્મા પસ્સતિ, સમ્માદસ્સનમત્તમેવ વા તન્તિ **સમ્માદિટ્ઠિ**. **પઞ્ચવિધાયા**તિ કમ્મસ્સકતાઝાનવિપસ્સનામગ્ગફલવસેન પઞ્ચવિધાય. તત્થ ઝાનચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નં ઞાણં **ઝાનસમ્માદિટ્ઠિ**, વિપસ્સનાઞાણં **વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિ**.

૩૦૨. પઞ્ચસુ ખન્ધેસુ ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિના પવત્તો **અનુપાયમનસિકારો**.

૩૦૩. ''અનિચ્ચ''ન્તિઆદિના પવત્તો **ઉપાયમનસિકારો. યાવ નિયામોક્કમન**ાતિ યાવ મિચ્છત્તનિયામોક્કમના. મિચ્છત્તનિયામોક્કમનનયો પન સામઞ્ઞફલસુત્તવણ્ણનાયં તટ્ટીકાય ચ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

૩૦૪. **અયં તિવિધા સગ્ગાવરણા ચેવ હોતી**તિ કમ્મપથપ્પત્તિયા મહાસાવજ્જભાવતો વુત્તં. સગ્ગાવરણાય હોન્તિયા મગ્ગવિબન્ધકભાવે વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ વુત્તં – ''**મગ્ગાવરણા ચા**''તિ. ''સસ્સતો લોકો''તિઆદિકા **દસવત્થુકા અન્તગ્ગાહિકા મિચ્છાદિટ્ઠિ. મગ્ગાવરણાવ હોતિ** વિપરીતદસ્સનભાવતો, **ન સગ્ગાવરણા** અકમ્મપથપત્તિતોતિ અધિપ્પાયો. **ઇદં પન વિધાનં પટિક્ખિપિત્વા**તિ વિપરીતદસ્સનઞ્ચ ન મગ્ગાવરણઞ્ચાતિ વિરુદ્ધમેતં ઉદ્ધમ્મભાવતો. તથા હિ સતિ અપ્પહીનાય એવ સક્કાયદિટ્ઠિયા મગ્ગાધિગમેન ભવિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયેન યથાવુત્તવિધાનં પટિક્ખિપિત્વા. ''ન સગ્ગાવરણા''તિ સગ્ગૂપપત્તિયા અવિબન્ધકત્તં વદન્તેહિ દિટ્ઠિયા સગ્ગાવહતાપિ નામ અનુઞ્ઞાતા હોતીતિ તં વાદં પટિક્ખિપન્તેન ''**દિટ્ઠિ નામ સગ્ગં ઉપનેતું સમત્થા નામ નત્થી**''તિ વુત્તં. કસ્મા? એકન્તગરુતરસાવજ્જભાવતો. તેનાહ – ''**એકન્તં નિરયસ્મિંયેવ નિમુજ્જાપેતી**''તિઆદિ.

૩૦૫. **વટ્ટં વિદ્ધંસેતી**તિ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ કિલેસવટ્ટં કમ્મવટ્ટઞ્ચ વિદ્ધંસેતિ. વિપાકવટ્ટં કા નુ વિદ્ધંસેતિ નામ. એવં પન અત્તનો કારણેન વિદ્ધસ્તભવં ફલસમ્માદિટ્ઠિ પટિબાહતીતિ વુત્તં અવસરદાનતો. **ઇચ્ચેતં કુસલ**ન્તિ અરહત્તં પાપેતું સચે સક્કોતિ, એવમેતં વિપસ્સનાય પટિસન્ધિઅનાકડ્ઢનં કુસલં અનવજ્જં. **સત્ત ભવે દેતી**તિ સોતાપત્તિમગ્ગસ્સ પચ્ચયભૂતા વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ સત્ત ભવે દેતિ. **એવમયન્તિ** પઞ્ચવિધમ્પિ સમ્માદિટ્ઠિં સન્ધાય વુત્તં. તેનાહ – ''**લોકિયલોકુત્તરા સમ્માદિટ્ઠિ કથિતા**''તિ. **ઇમસ્મિં પનત્થે**તિ ''નાહં, ભિક્ખવે, અઞ્ઞં એકધમ્મમ્પિ સમનુપસ્સામી''તિઆદિના વુત્તે ગતિમગ્ગસઞ્ઞાતે અત્થે. ''સુગતિં સગ્ગં લોકં ઉપપજ્જન્તી''તિ વુત્તત્તા ''**લોકિકા ભવનિપ્ફાદિકાવ વેદિતબ્બા**''તિ વુત્તં.

૩૦૬. **યથાદિટ્ઠી**તિ અત્થબ્યાપનિચ્છાયં **યથા**-સદ્દો, તેન ઉત્તરપદત્થપ્પધાનો સમાસોતિ આહ – ''**યા યા દિટ્ઠી**''તિ. **તસ્સા તસ્સા અનુરૂપ**ન્તિ તંતંદિટ્ઠિઅનુરૂપન્તિ અત્થો. **સમત્ત**ન્તિ અનવસેસં. તેનાહ – ''**પરિપુણ્ણ**''ન્તિ. **સમાદિન્ન**ન્તિ આદિમજ્ઝપરિયોસાનેસુ સમં એકસદિસં કત્વા આદિન્નં ગહિતં અનિસ્સટ્ઠં. **તદેત**ન્તિ યદેતં ''યઞ્ચેવ કાયકમ્મ''ન્તિઆદિના વુત્તં, તદેતં કાયકમ્મં. **યથાદિટ્ઠિયં ઠિતકાયકમ્મ**ન્તિ યા પન દિટ્ઠિ ''નત્થિ તતોનિદાનં પાપ''ન્તિઆદિના પવત્તા, તસ્સં દિટ્ઠિયં ઠિતકસ્સ ઠિતમત્તસ્સ અનિસ્સટ્ઠસ્સ તંદિટ્ઠિકસ્સ કાયકમ્મં. **દિટ્ઠિસહજાતં કાયકમ્મ**ન્તિ તસ્સ યથાદિટ્ઠિકસ્સ પરેસં હત્થમુદ્દાદિના વિઞ્ઞાપનકાલે તાય દિટ્ઠિયા સહજાતં કાયકમ્મં. ન ચેત્થ વચીકમ્માસઙ્કા ઉપ્પાદેતબ્બા પાણઘાતાદીનંયેવ અધિપ્પેતત્તા. **દિટ્ઠાનુલોમિકં કાયકમ્મ**ન્તિ યથા પરેસં પાકટં હોતિ, એવં દિટ્ઠિયા અનુલોમિકં કત્વા પવત્તિતં કાયકમ્મં. તેનાહ – ''**સમાદિન્નં ગહિતં પરામટ્ઠ**''ન્તિ. **તત્થા**તિઆદિ સુવિઞ્ઞેય્યમેવ. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના યથાવુત્તાય દિટ્ઠિયા ઠિતવચીકમ્મં, દિટ્ઠિસહજાતં વચીકમ્મં, દિટ્ઠાનુલોમિકં વચીકમ્મન્તિ તિવિધં હોતીતિ એવમાદિ અતિદિસતિ. **મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સા**તિ કમ્મપથપ્પત્તાય મિચ્છાદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ. ''યાય કાયચિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા મિચ્છાદિટ્ઠિકસ્સ સતો''તિ અપરે.

દિટ્ઠિસહજાતાતિ યથાવુત્તાય દિટ્ઠિયા સહજાતા ચેતના. એસ નયો સેસપદેસુપિ. **પત્થના**તિ ''ઇદં નામ કરેય્ય''ન્તિ તણ્હાપત્થના. **ચેતનાપત્થનાનં વસેના**તિ યથાવુત્તદિટ્ઠિગતનિસ્સિતચેતસિકનિકામનાનં વસેન.

ચિત્તઠપનાતિ ચિત્તસ્સ પણિદહના. **ફસ્સાદયો**તિ ચેતનાદિટ્ઠિતણ્હાદિવિનિમુત્તા ફસ્સાદિધમ્મા. યસ્મા દિટ્ઠિ પાપિકા, તસ્મા તસ્સ પુગ્ગલસ્સ સબ્બે તે ધમ્મા અનિટ્ઠાય...પે॰... સંવત્તન્તીતિ યોજના. **પુરિમસ્સેવા**તિ તિત્તકપદસ્સેવ . તિત્તકં કટુકન્તિ ચ ઉભયં ઇધ અનિટ્ઠપરિયાયં દટ્ઠબ્બં ''પચ્છા તે કટુકં ભવિસ્સતી''તિઆદીસુ વિય.

અમ્બોયન્તિ અમ્બો અયં. **તમેવ પૂજન્તિ** તમેવ પુબ્બે લદ્ધપરિસિઞ્ચનદાનાદિપૂજં. **નિવેસરે**તિ પવિસિંસુ. **અસાતસન્નિવાસેના**તિ અમધુરનિમ્બમૂલસંસગ્ગેન.

તં પન પટિક્ખિપિત્વા...પે॰... વુત્તન્તિ સબ્બાપિ મિચ્છાદિટ્ઠિ એકન્તસાવજ્જત્તા અનિટ્ઠાય દુક્ખાય સંવત્તતીતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં. **અનન્તરસુત્તે**તિ દસમસુત્તે. **યોજેત્વા વેદિતબ્બાની**તિ નવમસુત્તે વિય યોજેત્વા વેદિતબ્બાનિ. **ચિત્તઠપનાવ પત્થના**તિ એત્થ પણિધિ ચાતિ વત્તબ્બં.

દુતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. એકધમ્મપાળિ

(૧૬) ૩. એકધમ્મપાળિ-તતિયવગ્ગવણ્ણના

૩૦૮. તતિયસ્સ પઠમે **અયાથાવદિટ્ઠિકો**તિ અનિચ્ચાદિભાવેસુ ધમ્મેસુ નિચ્ચાતિઆદિના ઉપ્પન્નદિટ્ઠિકો. તેનાહ – ''**તાયેવ મિચ્છાદિટ્ઠિયા વિપરીતદસ્સનો**''તિ **સદ્ધમ્મા**તિ એત્થ સન્તો પસત્થો સુન્દરો ધમ્મો, યો મનુસ્સધમ્મોતિપિ વુચ્ચતિ. તતો હિ મિચ્છાદિટ્ઠિકો પરં વુટ્ઠાપેય્ય, ન અરિયધમ્મતો. તેનાહ – ''**દસકુસલકમ્મપથધમ્મતો**''તિ. **એવરૂપા**તિ ઇમિના પાથિકપુત્તાદિકે સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૦૯. **સબ્બઞ્ઞુબોધિસત્તો**તિ સબ્બઞ્ઞુભાગી બોધિસત્તો. **આદિ**-સદ્દેન પૂરિતપારમિકા પચ્ચેકબોધિસત્તા એકચ્ચસાવકબોધિસત્તા ચ સઙ્ગય્હન્તિ.

૩૧૦. **પરમા**તિ મહાસાવજ્જભાવેન પરમા, ઉક્કંસગતાતિ અત્થો. **તેસન્તિ** આનન્તરિયકમ્માનં. **પરિચ્છેદો**તિ વિપાકવસેન પરિયોસાનં. **વટ્ટસ્સ મૂલં**, તતો તંસમઙ્ગીપુગ્ગલો વટ્ટસ્સ ખાણૂતિ વુચ્ચતિ. તેનાહ – ''**તાયા**''તિઆદિ. તઞ્ચે ગાહં ન વિસ્સજ્જેતિ, તસ્સ પુનપિ તબ્ભાવાવહત્તા વુત્તં – ''**ભવતો વુટ્ઠાનં નત્થી**''તિ, ન પન સબ્બસો વુટ્ઠાનસ્સ અભાવતો. યાદિસે હિ પચ્ચયે પટિચ્ચ અયં તં દસ્સનં ઓક્કન્તો પુન કદાચિ તપ્પટિપક્ખે પચ્ચયે પટિચ્ચ તતો સીસુક્ખિપનમસ્સ ન હોતીતિ ન વત્તબ્બં. અકુસલઞ્હિ નામેતં અબલં દુબ્બલં, ન કુસલં વિય મહાબલં. અઞ્ઞથા સમ્મત્તનિયામો વિય મિચ્છત્તનિયામોપિ અચ્ચન્તિકો સિયા, ન ચ મિચ્છત્તનિયામો અચ્ચન્તિકો. તેનેવ **પપઞ્ચસૂદનિયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૦૦) –

> ''કિં પનેસ એકસ્મિંયેવ અત્તભાવે નિયતો હોતિ, ઉદાહુ અઞ્ઞસ્મિમ્પીતિ? એકસ્મિંયેવ નિયતો, આસેવનવસેન ભવન્તરેપિ તં દિટ્ઠિં રોચેતિ એવા''તિ –

વુત્તં. તતોયેવ ચ **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયમ્પિ** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૭૦-૧૭૨) વુત્તં –

‘‘યે વા પન તેસં લદ્ધિં ગહેત્વા રત્તિટ્ઠાને દિવાટ્ઠાને નિસિન્ના સજ્ઝાયન્તિ વીમંસન્તિ, તેસં ‘કરોતો ન કરીયતિ પાપં, નત્થિ હેતુ, નત્થિ પચ્ચયો, મતો ઉચ્છિજ્જતી’તિ તસ્મિં આરમ્મણે મિચ્છાસતિ સન્તિટ્ઠતિ, ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ, જવનાનિ જવન્તિ. પઠમજવને સતેકિચ્છા હોન્તિ, તથા દુતિયાદીસુ. સત્તમે બુદ્ધાનમ્પિ અતેકિચ્છા અનિવત્તિનો અરિટ્ઠકણ્ટકસદિસા, તત્થ કોચિ એકં દસ્સનં ઓક્કમતિ, કોચિ દ્વે, કોચિ તીણિપિ, એકસ્મિં ઓક્કન્તેપિ દ્વીસુ તીસુ ઓક્કન્તેસુપિ નિયતમિચ્છાદિટ્ઠિકોવ હોતિ. પત્તો સગ્ગમગ્ગાવરણઞ્ચેવ મોક્ખમગ્ગાવરણઞ્ચ, અભબ્બો તસ્સત્તભાવસ્સ અનન્તરં સગ્ગમ્પિ ગન્તું, પગેવ મોક્ખં, વટ્ટખાણુ નામેસ સત્તો પથવિગોપકો, યેભુય્યેન એવરૂપસ્સ ભવતો વુટ્ઠાનં નત્થી’’તિ.

પિટ્ઠિચક્કવાળેતિ ઝાયમાનચક્કવાળસ્સ પરતો એકસ્મિં ઓકાસે. યં ઝાયમાનાનં અજ્ઝાયમાનાનઞ્ચ ચક્કવાળાનમન્તરં, યત્થ લોકન્તરિકનિરયસમઞ્ઞા, તાદિસે એકસ્મિં ઓકાસે. **પચ્ચતિયેવા**તિ ચક્કવાળે ઝાયમાને અજ્ઝાયમાનેપિ અત્તનો કમ્મબલેન પચ્ચતિયેવ.

૩૧૧. ચતુત્થે **‘‘મા ખલી’’તિ વચનં ઉપાદાય એવંલદ્ધનામો**તિ તં કિર સકદ્દમાય ભૂમિયા તેલઘટં ગહેત્વા ગચ્છન્તં, ‘‘તાત, મા ખલી’’તિ સામિકો આહ. સો પમાદેન ખલિત્વા પતિત્વા સામિકસ્સ ભયેન પલાયિતું આરદ્ધો. સામિકો ઉપધાવિત્વા સાટકકણ્ણે અગ્ગહેસિ. સો સાટકં છડ્ડેત્વા અચેલકો હુત્વા પલાતો પણ્ણેન વા તિણેન વા પટિચ્છાદેતુમ્પિ અજાનન્તો જાતરૂપેનેવ એકં ગામં પાવિસિ. મનુસ્સા તં દિસ્વા ‘‘અયં સમણો અરહા અપ્પિચ્છો, નત્થિ ઇમિના સદિસો’’તિ પૂવભત્તાદીનિ ગહેત્વા ઉપસઙ્કમિત્વા ‘‘મય્હં સાટકં અનિવત્થભાવેન ઇદં ઉપ્પન્ન’’ન્તિ તતો પટ્ઠાય સાટકં લભિત્વાપિ ન નિવાસેસિ, તદેવ ચ પબ્બજ્જં અગ્ગહેસિ. તસ્સ સન્તિકે અઞ્ઞેપિ અઞ્ઞેપીતિ પઞ્ચસતા મનુસ્સા પબ્બજિંસુ. તં સન્ધાયેતં વુત્તં – ‘‘મા ખલીતિ વચનં ઉપાદાય એવંલદ્ધનામો તિત્થકરો’’તિ.

સમાગતટ્ઠાનેતિ દ્વિન્નં નદીનં ઉદકપ્પવાહસ્સ સન્નિપાતટ્ઠાને. **દ્વિન્નં ઉદકાન**ન્તિ દ્વિન્નં ઉદકપ્પવાહાનં. યથાવુત્તટ્ઠાને મચ્છગ્ગહણત્થં ખિપિતબ્બતો ખિપ્પં, કુમિનં, તદેવ ઇધ **ખિપ્પ**ન્તિ વુત્તં. તેનાહ – ‘‘**કુમિન**’’ન્તિ. **ઉચ્છૂહી**તિ ઉદકઉચ્છૂહિ. **તુચ્છપુરિસો** અરિયધમ્માભાવતો. ઝાનમત્તમ્પિ હિ તસ્સ નત્થેવ, કુતો અરિયમગ્ગો. **મનુસ્સખિપ્પં મઞ્ઞે**તિ મનુસ્સા પતિત્વા બ્યસનપ્પત્તિઅત્થં ઓડ્ડિતં કુમિનં વિય. તેનાહ – ‘‘**મહાજનસ્સા**’’તિઆદિ.

૩૧૨. પઞ્ચમાદીસુ **બાહિરકસાસન**ન્તિ અવિસેસેન વુત્તં – તસ્સ સબ્બસ્સપિ અનિય્યાનિકત્તા સત્થુપટિઞ્ઞસ્સપિ અસબ્બઞ્ઞુભાવતો. તેનાહ – ‘‘**તત્થ હી**’’તિઆદિ. **ગણો**તિ સાવકગણો. **તથાભાવાયા**તિ આચરિયેન વુત્તાકારતાય સમઙ્ગિભાવત્થં. **જટ્ઠસત**ન્તિ બહૂ અનેકે સત્તે. **સમકમેવ અકુસલં પાપુણાતી**તિ તેસં સબ્બેસં એકજ્ઝં સમાદપનેપિ તેસં અકુસલેન સમકમેવ અકુસલં પાપુણાતિ એકજ્ઝં બહૂનં સમાદપનેપિ તથા ઉસ્સહનસ્સ બલવભાવતો. વિસું વિસું સમાદપને વત્તબ્બમેવ નત્થિ. યથા હિ ધમ્મચરિયાયં સમકમેવાતિ વત્તબ્બા કલ્યાણમિત્તતા, એવં અધમ્મચરિયાયં અકલ્યાણમિત્તતાતિ.

૩૧૩. **સુટ્ઠુ અક્ખાતે**તિ એકન્તતો નિય્યાનિકભાવેન અક્ખાતે. **સત્થા ચ સબ્બઞ્ઞૂ હોતી**તિ અસબ્બઞ્ઞુનો નિય્યાનિકભાવેન કથેતું અસક્કુણેય્યત્તા. **ધમ્મો ચ સ્વાક્ખાતો** સમ્માસમ્બુદ્ધપ્પવેદિતત્તા. **ગણો ચ સુપ્પટિપન્નો** સત્થારા સુવિનીતત્તા. **સમાદપકો હી**તિઆદિ સુપ્પટિપત્તિયા નિદસ્સનં દટ્ઠબ્બં.

૩૧૪. **પમાણં જાનિતબ્બ**ન્તિ ‘‘અયં એત્તકેન યાપેતિ, ઇમસ્સ એત્તકં દાતું યુત્ત’’ન્તિ એવં પમાણં જાનિતબ્બં. **અતિરેકે…પે॰… નિબ્બાનસમ્પત્તિ વા નત્થિ** દુરક્ખાતત્તા ધમ્મસ્સ. **તસ્સા**તિ પટિગ્ગાહકસ્સ. **અપ્પિચ્છપટિપદા**

નામ નત્થિ દુરક્ખાતે ધમ્મવિનયેતિ અધિપ્પાયો.

૩૧૫. **દાયકસ્સ વસો** નામ ઉળારુળારતાભેદો અજ્ઝાસયો. દેય્યધમ્મસ્સ પન થોકબહુતાવ **દેય્યધમ્મસ્સ વસો** નામ. **અત્તનો થામો**તિ યાપનપ્પમાણં. **યદિ હી**તિઆદિ ''કથ''ન્તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વિવરણં. **અનુપ્પન્નસ્સા**તિ અનુપ્પન્નો અસ્સ પુગ્ગલસ્સ. **ચક્ખુભૂતો હોતી**તિ મહાજનસ્સ ચક્ખુ વિય હોતિ. **સાસનં ચિરટ્ઠિતિતં કરોતી**તિ અનુપ્પન્નલાભુપ્પાદનેન મહાજનસ્સ પસાદુપ્પાદનેન ચ ચિરટ્ઠિતિકં કરોતિ.

કુટુમ્બરિયવિહારેતિ કુટુમ્બરિયગામસન્નિસ્સિતવિહારે. **ભુઞ્જનત્થાયા**તિ તસ્મિંયેવ ગેહે નિસીદિત્વા ભુઞ્જનત્થાય. **ગહેત્વા ગમનત્થાયા**તિ ગેહતો બહિ ગહેત્વા ગમનત્થાય. **ધુરભત્તાની**તિ નિચ્ચભત્તાનિ. **ચૂળુપટ્ઠાક**ન્તિ વેય્યાવચ્ચકરં. **વીમંસિત્વા**તિ યથા ઉદ્દિસ્સ કતં ન હોતિ, એવં વીમંસિત્વા . **મહાજનો અપ્પિચ્છો ભવિતું મઞ્ઞતી**તિ મહાજનો સયં અપ્પિચ્છો ભવિતું મઞ્ઞતિ દિટ્ઠાનુગતિં આપજ્જનેન. **મહાજનસ્સા**તિ બહુજનસ્સ. **અવત્થરિત્વા**તિ વિત્થારિકં કત્વા.

૩૧૬. **પઞ્ચાતપતપ્પનં** ચતૂસુ પસ્સેસુ અગ્ગિસન્તાપસ્સ ઉપરિ સૂરિયસન્તાપસ્સ ચ તપ્પનં, તઞ્ચ ખો ગિમ્હકાલે. છિન્નપ્પપાતપબ્બતસિખરતો પતનં **મરુપ્પપાતપતનં**. પુબ્બણ્હાદીસુ આદિચ્ચાભિમુખાવટ્ટનં **આદિચ્ચાનુપરિવત્તનં**.

૩૧૭. **અયમ્પી**તિ સ્વાક્ખાતે ધમ્મવિનયે કુસીતોપિ. **સામઞ્ઞ**ન્તિ તપચરણં. **દુપ્પરામટ્ઠ**ન્તિ મિચ્છાચરિતં સંકિલિટ્ઠં. **નિરયાયુપકડ્ઢતી**તિ નિરયદુક્ખાય નં કડ્ઢતિ.

૩૧૮. **વુત્તપ્પકારે**તિ પઞ્ચાતપતપ્પનાદિકે વુત્તપ્પકારે.

૩૧૯. **એવ**ન્તિ વુત્તપ્પકારાય ચિત્તપ્પસાદવ્હયસુપ્પટિપત્તિયા. તેન સમણધમ્મકરણસુખઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૨૦. **નવકનિપાતે**તિ ઇમસ્મિંયેવ અઙ્ગુત્તરનિકાયે વક્ખમાનં નવકનિપાતં સન્ધાયાહ. **નવ પુગ્ગલા**તિ સત્તક્ખત્તુપરમકોલંકોલાદયો નવ પુગ્ગલા. **સબ્બત્થા**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તાવસિટ્ઠેસુ સબ્બેસુ સુત્તેસુ.

તતિયવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૬. એકધમ્મપાળિ

(૧૬) ૪. એકધમ્મપાળિ-ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના

૩૨૨. ચતુત્થસ્સ પઠમે **સઞ્ઞાણભૂતા**તિ ઉપલક્ખણભૂતા. **પઞ્ચદસયોજનાવટ્ટક્ખન્ધા**તિ પઞ્ચદસયોજનક્ખન્ધપરિક્ખેપા. **યથા ચા**તિ **ચ**-સદ્દેન કદમ્બરુક્ખાદીનં કપ્પટ્ઠાયિભાવં વિય યોજનસતુબ્બેધાદિભાવં સમુચ્ચિનોતિ, ન પન જમ્બુયા જમ્બુદીપસ્સ વિય તેહિ અપરગોયાનાદીનં સઞ્ઞાણભાવં. **રામણેય્યક**ન્તિ રમણીયભાવં. **સેસપદેસૂ**તિ વનરામણેય્યકાદિપદેસુ. ઉગ્ગતં કૂલં ઉસ્સિતભાવો એતસ્સાતિ **ઉક્કૂલં**, વિગતં અપગતં કૂલં એતસ્સાતિ **વિકૂલ**ન્તિ આહ – ''**ઉન્નતટ્ઠાનં નિન્નટ્ઠાન**''ન્તિ ચ. **નન્દિયાવટ્ટમચ્છપિટ્ઠેનેવા**તિ કુજ્જકકુલિસકમચ્છસણ્ઠાતપિટ્ઠેનેવ.

૩૨૩. દુતિયાદીસુ **ચત્તારો અપાયા અઞ્ઞત્ર મનુસ્સેહીતિ અધિપ્પેતા**, ન દેવા અઞ્ઞત્ર મનુસ્સેહીતિ હીનાય જાતિયા અધિપ્પેતત્તા. **ઉપાદાયુપાદાયાપિ મજ્ઝિમદેસો લબ્ભતિ**, યત્થ ગતિ ભિક્ખૂનં ભિક્ખુનીનં ઉપાસકાનં ઉપાસિકાનં અઞ્ઞેસમ્પિ કમ્મવાદિકિરિયવાદિવિઞ્ઞુજાતિકાનં, યો પતિરૂપદેસોતિ વુચ્ચતિ. તેનાહ – ''**સકલોપિ હી**''તિઆદિ.

૩૨૪. **એળા**તિ દોસો. તેનાહ – ''**નિદ્દોસમુખાતિ અત્થો**''તિ.

૩૨૬. તથાગતસ્સ ગુણે જાનિત્વા ચક્ખુનાપિ દસ્સનં દસ્સનમેવ, અજાનિત્વા પન દસ્સનં તિરચ્છાનગતાનમ્પિ હોતિયેવાતિ આહ – ''**યે તથાગતસ્સ ગુણે જાનિત્વા**''તિઆદિ.

૩૨૭. **પકાસેત્વા કથિત**ન્તિ સચ્ચાનિ પકાસેત્વા કથિતં.

૩૨૮. સુતાનં ધમ્માનં અસમ્મોસો ધારણન્તિ આહ – ''**ધારેન્તીતિ ન પમ્મુસ્સન્તી**''તિ.

૩૨૯. **અત્થાનત્થં ઉપપરિક્ખન્તી**તિ ''અયં ઇમિસ્સા પાળિયા અત્થો, અયં ન અત્થો''તિ અત્થાનત્થં ઉપપરિક્ખન્તિ. અનત્થપરિહારેન હિ અત્થગ્ગહણં યથા અધમ્મપરિવજ્જનેન ધમ્મપ્પટિપત્તિ.

૩૩૦. **અનુલોમપટિપદ**ન્તિ નિબ્બાનસ્સ અનુલોમિકં પટિપદં.

૩૩૧. **સંવેગજનકેસુ કારણેસૂ**તિ સંવેગજનકેસુ જાતિઆદીસુ કારણેસુ. સંવેજનીયેસુ ઠાનેસુ સહોત્તપ્પઞાણં સંવેગો.

૩૩૨. **ઉપાયેના**તિ યેન ઉપાયેન વટ્ટૂપચ્છેદો, તેન ઉપાયેન. **પધાનવીરિયં કરોન્તી**તિ સમ્મપ્પધાનસઙ્ખાતં વીરિયં કરોન્તિ ઉપ્પાદેન્તિ.

૩૩૩. વવસ્સજીયન્તિ વિસ્સજ્જીયન્તિ એત્થ સઙ્ખારાતિ **વવસ્સગ્ગો**, અસઙ્ખતા ધાતૂતિ આહ – ''**વવસ્સગ્ગો વુચ્ચતિ નિબ્બાન**''ન્તિ.

૩૩૪. **ઉત્તમન્નાન**ન્તિ ઉત્તમાનં પઞ્ચન્નં ભોજનાનં. **ઉત્તમરસાન**ન્તિ ઉત્તમાનં રસાનં. **ઉઞ્છાચારેના**તિ ઉઞ્છાચરિયાય કસ્સચિ અપરિગ્ગહભૂતસ્સ કિઞ્ચિ અયાચિત્વા ગહણં ઉઞ્છાચારો. **એત્થ ચા**તિઆદિના અન્નાદીનં અગ્ગભાવો નામ મનાપપરમો ઇચ્છિતક્ખણલાભો, ન તેસં લાભિતામત્તન્તિ દસ્સેતિ. **પટિલભન્તી**તિ દેન્તિ પણીતભાવેન. **ભત્તસ્સ એકપાતી**તિ એકપાતિપૂરં ભત્તં. **ઇદં કિં નામા**તિ ''ઇદં અન્નગ્ગરસગ્ગં નામ હોતિ, ન હોતી''તિ પુચ્છતિ. **ઉઞ્છેન કપાલાભતેના**તિ મિસ્સકભત્તેન. **યાપેન્તે**તિ યાપનસીસેન યાપનહેતું ભત્તં વદતિ. **ઉપાદાય અગ્ગરસં નામા**તિ તં તં ઉપાદાયુપાદાય અન્નગ્ગરસગ્ગં દટ્ઠબ્બન્તિ દસ્સેતિ. ચક્કવત્તિઆહારતો હિ ચાતુમહારાજિકાનં આહારો અગ્ગોતિ એવં યાવ પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવા નેતબ્બં.

૩૩૫. **અત્થરસો નામ ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનિ** ''અરિયમગ્ગાનં ફલભૂતો રસો''તિ કત્વા. **ધમ્મરસો નામ ચત્તારો મગ્ગા** ''સામઞ્ઞફલસ્સ હેતુભૂતો રસો''તિ કત્વા **વિમુત્તિરસો નામ અમતં નિબ્બાનં** ''સબ્બસઙ્ખારસમથો''તિ કત્વા.

ચતુત્થવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

જમ્બુદીપપેય્યાલો નિટ્ઠિતો.

૧૭. પસાદકરધમ્મવગ્ગવણ્ણના

૩૬૬. **અદ્ધમિદ**ન્તિ સન્ધિવસેન પાળિયં રસ્સં કત્વા વુત્તં, મ-કારો પદસન્ધિકરોતિ આહ – ''**અદ્ધા ઇદ**''ન્તિ. **એકંસો એસા**તિ એકંસો હેતુ એસ લાભાનં. **પાપકં નામા**તિ અપ્પકમ્પિ પાપં નામ બ્યત્તં એકંસેન ન કરોતિ. **તથસ્સા**તિ તથા સમ્માપટિપજ્જમાનસ્સ અસ્સ. આરઞ્ઞિકત્તં…પે॰… તેચીવરિકત્તન્તિ ઇમેસં ધુતધમ્માનં ગહણેનેવ ઇતરેસમ્પિ તંસભાગાનં ગહિતભાવો દટ્ઠબ્બો. **થાવરપ્પત્તભાવો**તિ સાસને થિરભાવપ્પત્તિ થેરભાવો. **આકપ્પસ્સ સમ્પત્તી**તિ ''અઞ્ઞો મે આકપ્પો કરણીયો''તિ એવં વુત્તસ્સ આકપ્પસ્સ સમ્પત્તિ. **કોલપુત્તી**તિ કોલપુત્તિયન્તિ આહ – ''**કુલપુત્તભાવો**''તિ. **સમ્પન્નરૂપતા**તિ ઉપધિસમ્પદા. **વચનકિરિયાયા**તિ વચનપ્પયોગસ્સ મધુરભાવો મઞ્જુસ્સરતા. **તેનસ્સ લાભો ઉપ્પજ્જતી**તિ ઇદં ન લાભુપ્પાદનૂપાયદસ્સનપરં, અથ ખો એવં સમ્માપટિપજ્જમાનસ્સ અનિચ્છન્તસ્સેવ લાભો ઉપ્પજ્જતીતિ લાભસ્સ અબ્યભિચારહેતુદસ્સનપરં દટ્ઠબ્બં. યથાહ –

''આકઙ્ખેય્ય ચે, ભિક્ખવે, ભિક્ખુ લાભી અસ્સં ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપ્પચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારાનન્તિ, સીલેસ્વેવસ્સ પરિપૂરકારી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૫).

પસાદકરધમ્મવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૮. અપરઅચ્છરાસઙ્ઘાતવગ્ગવણ્ણના

૩૮૨. **ઇદમ્પિ સુત્તન્તિ** એત્થ **પિ**-સદ્દો હેટ્ઠા વુત્તચૂળચ્છરાસઙ્ઘાતસુત્તં સમ્પિણ્ડેતિ. ચૂળચ્છરાસઙ્ઘાતસુત્તે અપ્પનં અપ્પત્તાય મેત્તાય તાવમહન્તો વિપાકો દસ્સિતો, કિમઙ્ગં પન ઇમિસ્સા અપ્પનાપ્પત્તાય મેત્તાયાતિ દસ્સેતું – "**અપ્પનાપ્પત્તાય હી**"તિઆદિમાહ. **વિપાકકથાયેવ નત્થીતિ** વિપાકે કથાયેવ નત્થિ, અયમેવ વા પાઠો. **ગણનાનુપુબ્બતાતિ** ગણનાનુપુબ્બતાય. પઠમં ઉપ્પન્નન્તિપિ પઠમં, પઠમં સમાપજ્જતીતિ ઇદં પન ન એકન્તલક્ખણં. ચિણ્ણવસીભાવો હિ અટ્ઠસમાપત્તિલાભી આદિતો પટ્ઠાય મત્થકં પાપેન્તોપિ સમાપજ્જિતું સક્કોતિ, મત્થકતો પટ્ઠાય આદિં પાપેન્તોપિ, અન્તરન્તરા ઓક્કન્તોપિ સમાપજ્જિતું સક્કોતિ એવ. પુબ્બુપ્પત્તિયટ્ઠેન પન પઠમં નામ હોતિ. **વિભઙ્ગેતિ** ઝાનવિભઙ્ગે. વિપસ્સનં કયિરમાનં **લક્ખણૂપનિજ્ઝાનકિચ્ચં મગ્ગેન સિજ્ઝતિ** તગ્ગતસમ્મોહવિદ્ધંસનતો . અપિચ **વિપસ્સનાય લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં મગ્ગેન ઉપ્પન્નેન સિજ્ઝતિ** ઇતરથા પરિવત્તનતો, તસ્મા **મગ્ગો લક્ખણૂપનિજ્ઝાનં**, ન અનિચ્ચાદિલક્ખણાનં આરમ્મણકરણતો. યથા ફલં નિબ્બાનસ્સ અસઙ્ખતલક્ખણં આરમ્મણકરણવસેન ઉપનિજ્ઝાયતિ, એવં મગ્ગોપિ. એવમ્પિસ્સ લક્ખણૂપનિજ્ઝાનતં વેદિતબ્બં. **વત્તબ્બમેવ નત્થિ** અરિત્તજ્ઝાનતાય. **સેસં** વિસેસં, અરિત્તજ્ઝાના એવાતિ અત્થો.

૩૮૬-૩૮૭. **હિતફરણન્તિ** સત્તેસુ હિતાનુરૂપં ઝાનસ્સ ફરિત્વા પવત્તનં. ચેતોપટિપક્ખતો વિમુચ્ચતિ એતાયાતિ **ચેતોવિમુત્તિ**, અપ્પનાપ્પત્તા મેત્તા. તેનાહ – "**ઇધા**"તિઆદિ. **એસેવ નયોતિ** ઇમિના કરુણાદીનમ્પિ અપ્પનાપ્પત્તતં અતિદિસતિ. **વટ્ટં હોન્તિ** કમ્મવટ્ટભાવતો. **વટ્ટપાદા હોન્તીતિ** વિપાકવટ્ટસ્સ કારણં હોન્તિ.

૩૯૦. **અજ્ઝત્તપરિકમ્મવસેનાતિ** અત્તનો કેસાદીસુ પરિકમ્મકરણવસેન. **અટ્ઠારસવિધેતિ** અટ્ઠારસપ્પભેદે. **કાયેતિ** રૂપકાયે. રૂપકાયો હિ ઇધ અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનં કેસાદીનઞ્ચ ધમ્માનં સમૂહટ્ઠેન હત્થિકાયરથકાયાદયો વિય કાયોતિ અધિપ્પેતો. સમૂહવિસયતાય ચસ્સ કાયસદ્દસ્સ સમુદાયૂપાદનતાય ચ અસુભાકારસ્સ ''કાયે''તિ એકવચનં. તથા આરમ્મણાદિવિભાગેન અનેકભેદભિન્નમ્પિ ચિત્તં ચિત્તભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં ગહેત્વા ''ચિત્તે''તિ એકવચનં કતં. **કાયાનુપસ્સીતિ** ઇમસ્સ અત્થં દસ્સેતું – "**તમેવ કાયં પઞ્ઞાય અનુપસ્સન્તો**"તિ આહ. **તમેવ કાયન્તિ** ચ અવધારણેન વેદનાદિઅનુપસ્સનં નિવત્તેતિ. તેન ચ પુન કાયગ્ગહણસ્સ પયોજનં સૂચિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ''કાયે''તિ હિ વત્વાપિ પુન ''કાયાનુપસ્સી''તિ દુતિયં કાયગ્ગહણં અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનઘનવિનિબ્ભોગાદિદસ્સનત્થં કતં. તેન વેદનાદયોપિ એત્થ સિતા, એત્થ પટિબદ્ધાતિ કાયવેદનાદિઅનુપસ્સનપ્પસઙ્ગેપિ આપન્ને ન કાયે વેદનાનુપસ્સી ચિત્તાનુપસ્સી ધમ્માનુપસ્સી વા. અથ ખો કાયાનુપસ્સીયેવાતિ કાયસઙ્ખાતવત્થુસ્મિં કાયાનુપસ્સનાકારસ્સેવ દસ્સનેન અસમ્મિસ્સતો વવત્થાનં દસ્સિતં હોતિ. તથા ન કાયે અઙ્ગપચ્ચઙ્ગવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી, નાપિ કેસલોમાદિવિનિમુત્તઇત્થિપુરિસાનુપસ્સી. યોપિ ચેત્થ કેસલોમાદિકો ભૂતુપાદાયસમૂહસઙ્ખાતો કાયો, કત્થપિ ન ભૂતુપાદાયવિનિમુત્તએકધમ્માનુપસ્સી, અથ ખો રથસમ્ભારાનુપસ્સકો વિય અઙ્ગપચ્ચઙ્ગસમૂહાનુપસ્સી , નાગરાવયવાનુપસ્સકો વિય કેસલોમાદિસમૂહાનુપસ્સી, કદલિક્ખન્ધપત્તવટ્ટિવિનિબ્ભુજ્જકો રિત્તમુટ્ઠિવિનિવેઠકો વિય ચ ભૂતુપાદાયસમૂહાનુપસ્સીયેવાતિ નાનપ્પકારતો સમૂહવસેનેવ કાયસઙ્ખાતસ્સ વત્થુનો દસ્સનેન ઘનવિનિબ્ભોગો દસ્સિતો હોતિ. ન હેત્થ યથાવુત્તસમૂહવિનિમુત્તો કાયો વા ઇત્થી વા પુરિસો વા અઞ્ઞો વા કોચિ ધમ્મો દિસ્સતિ, યથાવુત્તધમ્મસમૂહમત્તેયેવ પન તથા તથા સત્તા મિચ્છાભિનિવેસં કરોન્તિ.

અટ્ઠારસવિધેનાતિ અટ્ઠારસવિધા. **સતિપટ્ઠાનભાવકસ્સા**તિ સતિપટ્ઠાનભાવં ભાવેન્તસ્સ. તીસુ ભવેસુ કિલેસે આતપેતીતિ **આતાપો**, વીરિયસ્સેતં નામં. યદિપિ હિ કિલેસાનં પહાનં આતાપનન્તિ, તં સમ્માદિટ્ઠિઆદીનમ્પિ અત્થેવ. આતપસદ્દો વિય પન આતાપસદ્દોપિ વીરિયેવ નિરુળ્હો. અથ વા પટિપક્ખપ્પહાને સમ્પયુત્તધમ્માનં અબ્ભુસ્સહનવસેન પવત્તમાનસ્સ વીરિયસ્સ સાતિસયં તદાતાપનન્તિ વીરિયમેવ તથા વુચ્ચતિ, ન અઞ્ઞધમ્મા, તસ્મા આતાપોતિ વીરિયસ્સ નામં, સો અસ્સ અત્થીતિ **આતાપી**. અયઞ્ચ ઈકારો પસંસાય અતિસયસ્સ વા દીપકોતિ આતાપિગ્ગહણેન સમ્મપ્પધાનસમઙ્ગિતં દસ્સેતિ. તેનેવાહ – "**આતાપીતિ...પે॰... વીરિયેન વીરિયવા**"તિ. **સમ્પજાનો**તિ સમ્પજઞ્ઞસઙ્ખાતેન ઞાણેન સમન્નાગતો. તેનાહ – "**અટ્ઠારસવિધેન...પે॰... સમ્મા પજાનન્તો**"તિ. અયં પનેત્થ વચનત્થો – સમ્મા સમન્તતો સામઞ્ચ પજાનન્તો **સમ્પજાનો**, અસમ્મિસ્સતો વવત્થાને અઞ્ઞધમ્માનુપસ્સિતાભાવેન સમ્મા અવિપરીતં સબ્બાકારપ્પજાનેન સમન્તતો ઉપરૂપરિવિસેસાવહભાવેન પવત્તિયા સમ્મા પજાનન્તોતિ અત્થો.

કાયો ચ ઇધ લુજ્જનપ્પલુજ્જનટ્ઠેન લોકોતિ અધિપ્પેતોતિ આહ – "**તસ્મિંયેવ કાયસઙ્ખાતે લોકે**"તિ. **પઞ્ચકામગુણિકતણ્હ**ન્તિ રૂપાદીસુ પઞ્ચસુ કામગુણેસુ પવત્તમાનં તણ્હં . યસ્મા પનેત્થ અભિજ્ઝાગહણેન કામચ્છન્દો, દોમનસ્સગ્ગહણેન બ્યાપાદો સઙ્ગહં ગચ્છતિ, તસ્મા નીવરણપરિયાપન્નબલવધમ્મદ્વયદસ્સનેન નીવરણપ્પહાનં વુત્તં હોતીતિ વેદિતબ્બં. વિસેસેન ચેત્થ અભિજ્ઝાવિનયેન કાયસમ્પત્તિમૂલકસ્સ અનુરોધસ્સ, દોમનસ્સવિનયેન કાયવિપત્તિમૂલકસ્સ વિરોધસ્સ, અભિજ્ઝાવિનયેન ચ કાયે અભિરતિયા, દોમનસ્સવિનયેન કાયભાવનાય અનભિરતિયા, અભિજ્ઝાવિનયેન કાયે અભૂતાનં સુભસુખભાવાદીનં પક્ખેપસ્સ, દોમનસ્સવિનયેન કાયે ભૂતાનં અસુભાસુખભાવાદીનં અપનયનસ્સ ચ પહાનં વુત્તં. તેન યોગાવચરસ્સ યોગાનુભાવો યોગસમત્થતા ચ દીપિતા હોતિ. યોગાનુભાવો હિ એસ, યદિદં અનુરોધવિરોધવિપ્પમુત્તો અરતિરતિસહો અભૂતપક્ખેપભૂતાપનયનવિરહિતો ચ હોતિ. અનુરોધવિરોધવિપ્પમુત્તો ચેસ અરતિરતિસહો અભૂતં અપક્ખિપન્તો ભૂતઞ્ચ અનપનેન્તો યોગસમત્થો હોતીતિ. **સુદ્ધરૂપસમ્મસનમેવ કથિત**ન્તિ કેવલં કાયાનુપસ્સનાભાવતો વુત્તં.

સુખાદિભેદાસુ વેદનાસૂતિ સુખદુક્ખઅદુક્ખમસુખસામિસનિરામિસભેદાસુ વેદનાસુ. તત્થ સુખયતીતિ **સુખા**, સમ્પયુત્તધમ્મે કાયઞ્ચ લદ્ધસ્સાદે કરોતીતિ અત્થો. સુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ વા કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ આબાધન્તિ **સુખા**, સુકરં ઓકાસદાનં એતિસ્સાતિ વા **સુખા**. દુક્ખયતીતિ **દુક્ખા**, સમ્પયુત્તધમ્મે કાયઞ્ચ પીળેતિ વિબાધતીતિ અત્થો. દુટ્ઠુ વા ખાદતિ, ખનતિ વા કાયિકં ચેતસિકઞ્ચ સાતન્તિ **દુક્ખા**, દુક્કરં ઓકાસદાનં એતિસ્સાતિ વા **દુક્ખા**. દુક્ખસુખપ્પટિક્ખેપેન **અદુક્ખમસુખા**તિ ઉપેક્ખા વુત્તા. વેદિયતિ આરમ્મણરસં અનુભવતીતિ **વેદના**. **વેદિયમાનો**તિ અનુભવમાનો. **સુખં વેદનં વેદિયામીતિ પજાનાતી**તિ કાયિકં વા ચેતસિકં વા સુખં વેદનં વેદિયમાનો ''અહં સુખં વેદનં વેદિયામી''તિ પજાનાતીતિ અત્થો. તત્થ કામં ઉત્તાનસેય્યકાપિ દારકા થઞ્ઞપિવનાદિકાલે સુખં વેદનં વેદિયમાના ''સુખં વેદનં વેદિયામા''તિ પજાનન્તિ, ન પનેતં એવરૂપં પજાનનં સન્ધાય વુત્તં. એવરૂપઞ્હિ જાનનં સત્તુપલદ્ધિં ન જહતિ, અત્તસઞ્ઞં ન ઉગ્ઘાટેતિ, કમ્મટ્ઠાનં વા સતિપટ્ઠાનભાવના વા ન હોતિ. ઇમસ્સ પન ભિક્ખુનો જાનનં સત્તુપલદ્ધિં જહતિ, અત્તસઞ્ઞં ઉગ્ઘાટેતિ, કમ્મટ્ઠાનઞ્ચેવ સતિપટ્ઠાનભાવના ચ હોતિ. ઇદઞ્હિ ''કો વેદિયતિ, કસ્સ વેદના, કિં કારણા વેદના''તિ એવં સમ્પજાનન્તસ્સ વેદિયનં સન્ધાય વુત્તં.

તત્થ કો વેદિયતીતિ? ન કોચિ સત્તો વા પુગ્ગલો વા વેદિયતિ. કસ્સ વેદનાતિ? ન કસ્સચિ સત્તસ્સ વા પુગ્ગલસ્સ વા વેદના. કિં કારણા વેદનાતિ? વત્થુઆરમ્મણા ચ પનસ્સ વેદનાતિ. તસ્મા એસ એવં પજાનાતિ ''તં

તં સુખાદીનં વત્થુભૂતં રૂપાદિં આરમ્મણં કત્વા વેદનાવ વેદિયતિ, તં પન વેદનાપવત્તિં ઉપાદાય ‘અહં વેદિયામી’તિ વોહારમત્તં હોતી’’તિ. એવં ‘‘સુખાદીનં વત્થુભૂતં રૂપાદિં આરમ્મણં કત્વા વેદનાવ વેદિયતી’’તિ સલ્લક્ખેન્તો એસ ‘‘સુખં વેદનં વેદિયામી’’તિ પજાનાતીતિ વેદિતબ્બો.

અથ વા **સુખં વેદનં વેદિયામીતિ પજાનાતી**તિ સુખવેદનાક્ખણે દુક્ખાય વેદનાય અભાવતો સુખં વેદનં વેદિયમાનો ‘‘સુખં વેદનંયેવ વેદિયામી’’તિ પજાનાતિ. તેન યા પુબ્બે ભૂતપુબ્બા દુક્ખા વેદના, તસ્સા ઇદાનિ અભાવતો ઇમિસ્સા ચ સુખાય વેદનાય ઇતો પરં પઠમં અભાવતો ‘‘વેદના નામ અનિચ્ચા અદ્ધુવા વિપરિણામધમ્મા’’તિ ઇતિહ તત્થ સમ્પજાનો હોતિ. **દુક્ખં વેદનં વેદિયામીતિ પજાનાતી**તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

સામિસં વા સુખન્તિઆદીસુ યસ્મા કિલેસેહિ આમસિતબ્બતો આમિસા નામ પઞ્ચ કામગુણા. આરમ્મણકરણવસેન સહ આમિસેહીતિ સામિસા, તસ્મા **સામિસા સુખા** નામ પઞ્ચકામગુણામિસનિસ્સિતા છસુ દ્વારેસુ ઉપ્પન્ના છગેહસ્સિતા સોમનસ્સવેદના. **સામિસા દુક્ખા** નામ છગેહસ્સિતા દોમનસ્સવેદના. સા ચ છસુ દ્વારેસુ ‘‘ઇટ્ઠારમ્મણં નાનુભવિસ્સામિ નાનુભવામી’’તિ વિતક્કયતો ઉપ્પન્ના કામગુણનિસ્સિતા દોમનસ્સવેદના વેદિતબ્બા. **નિરામિસા સુખા** નામ છનેક્ખમ્મસ્સિતા સોમનસ્સવેદના. સા ચ છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે અનિચ્ચાદિવસેન વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા ઉસ્સુક્કાપેતું સક્કોન્તસ્સ ‘‘ઉસ્સક્કિતા મે વિપસ્સના’’તિ સોમનસ્સજાતસ્સ ઉપ્પન્ના સોમનસ્સવેદના દટ્ઠબ્બા.

નિરામિસા દુક્ખા નામ છનેક્ખમ્મસ્સિતા દોમનસ્સવેદના. સા પન છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે અનુત્તરવિમોક્ખસઙ્ખાતઅરિયફલધમ્મેસુ પિહં પટ્ઠપેત્વા તદધિગમાય અનિચ્ચાદિવસેન વિપસ્સનં પટ્ઠપેત્વા ઉસ્સુક્કાપેતું અસક્કોન્તસ્સ ‘‘ઇમમ્પિ પક્ખં ઇમમ્પિ માસં ઇમમ્પિ સંવચ્છરં વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરિયભૂમિં પાપુણિતું નાસક્ખિ’’ન્તિ અનુસોચતો ઉપ્પન્ના દોમનસ્સવેદના.

સામિસા અદુક્ખમસુખા નામ છગેહસ્સિતા ઉપેક્ખાવેદના. સા ચ છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે ગુળપિણ્ડકે નિલીનમક્ખિકા વિય રૂપાદીનિ અનુવત્તમાના તત્થેવ લગ્ગા લગ્ગિતા હુત્વા ઉપ્પન્ના કામગુણનિસ્સિતા ઉપેક્ખાવેદના. **નિરામિસા અદુક્ખમસુખા** નામ છનેક્ખમ્મસ્સિતા ઉપેક્ખાવેદના. સા પન છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠાદિઆરમ્મણે આપાથગતે ઇટ્ઠે અરજ્જન્તસ્સ, અનિટ્ઠે અદુસ્સન્તસ્સ, અસમપેક્ખનેન અમુય્હન્તસ્સ ઉપ્પન્ના વિપસ્સનાઞાણસમ્પયુત્તા ઉપેક્ખાવેદના. **એવં વુત્ત**ન્તિ મહાસતિપટ્ઠાનસુત્તે વુત્તં. **સાવ વેદના વેદિતબ્બા**તિ લુજ્જનપ્પલુજ્જનટ્ઠેન સા વેદના ‘‘લોકો’’તિ વેદિતબ્બા.

એવં વિત્થારિતેતિ ‘‘સરાગં વા ચિત્તં સરાગં ચિત્તન્તિ પજાનાતિ, વીતરાગં વા ચિત્તં…પે॰… સદોસં વા ચિત્તં, વીતદોસં વા ચિત્તં, સમોહં વા ચિત્તં, વીતમોહં વા ચિત્તં, સંખિત્તં વા ચિત્તં, વિક્ખિત્તં વા ચિત્તં, મહગ્ગતં વા ચિત્તં, અમહગ્ગતં વા ચિત્તં, સઉત્તરં વા ચિત્તં, અનુત્તરં વા ચિત્તં, સમાહિતં વા ચિત્તં, અસમાહિતં વા ચિત્તં, વિમુત્તં વા ચિત્તં, અવિમુત્તં વા ચિત્તન્તિ પજાનાતી’’તિ એવં સતિપટ્ઠાનસુત્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૩૮૧; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૪) વિત્થારેત્વા દસ્સિતે સોળસવિધે ચિત્તે.

તત્થ **સરાગ**ન્તિ અટ્ઠવિધં લોભસહગતં. **વીતરાગ**ન્તિ લોકિયકુસલાબ્યાકતં. ઇદં પન યસ્મા સમ્મસનં ન ધમ્મસમોધાનં, તસ્મા ઇધ એકપદેપિ લોકુત્તરં ન લબ્ભતિ. સેસાનિ ચત્તારિ અકુસલચિત્તાનિ નેવ પુરિમપદં, ન પચ્છિમપદં ભજન્તિ. **સદોસ**ન્તિ દુવિધં દોમનસ્સસહગતં. **વીતદોસ**ન્તિ લોકિયકુસલાબ્યાકતં. સેસાનિ દસ

અકુસલચિત્તાનિ નેવ પુરિમપદં, ન પચ્છિમપદં ભજન્તિ. **સમોહ**ન્તિ વિચિકિચ્છાસહગતઞ્ચેવ ઉદ્ધચ્ચસહગતઞ્ચાતિ દુવિધં. યસ્મા પન મોહો સબ્બાકુસલેસુ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા સેસાનિપિ ઇધ વત્તન્તિયેવ. ઇમસ્મિઞ્ઞેવ હિ દુકે દ્વાદસાકુસલચિત્તાનિ પરિયાદિન્નાનીતિ. **વીતમોહ**ન્તિ લોકિયકુસલાબ્યાકતં.

સંખિત્તન્તિ થિનમિદ્ધાનુપતિતં. એતઞ્હિ સઙ્કુચિતચિત્તં નામ આરમ્મણે સઙ્કોચવસેન પવત્તનતો. **વિક્ખિત્ત**ન્તિ ઉદ્ધચ્ચસહગતં. એતઞ્હિ પસટચિત્તં નામ આરમ્મણે સવિસેસં વિક્ખેપવસેન વિસટભાવેન પવત્તનતો. **મહગ્ગત**ન્તિ રૂપાવચરં અરૂપાવચરઞ્ચ. **અમહગ્ગત**ન્તિ કામાવચરં. **સઉત્તર**ન્તિ કામાવચરં. **અનુત્તર**ન્તિ રૂપાવચરં અરૂપાવચરઞ્ચ. તત્રાપિ સઉત્તરં રૂપાવચરં, અનુત્તરં અરૂપાવચરમેવ. **સમાહિત**ન્તિ યસ્સ અપ્પનાસમાધિ વા ઉપચારસમાધિ વા અત્થિ. **અસમાહિત**ન્તિ ઉભયસમાધિવિરહિતં. **વિમુત્ત**ન્તિ તદઙ્ગવિક્ખમ્ભનવિમુત્તીહિ વિમુત્તં. **અવિમુત્ત**ન્તિ ઉભયવિમુત્તિરહિતં. સમુચ્છેદપ્પટિપ્પસ્સદ્ધિનિસ્સરણવિમુત્તીનં પન ઇધ ઓકાસોવ નત્થિ, ઓકાસાભાવો ચ સમ્મસનચારસ્સ અધિપ્પેતત્તા વેદિતબ્બો.

ઉપાદાનસ્સ ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્ધા**, ઉપાદાનસ્સ પચ્ચયભૂતા ધમ્મપુઞ્જા ધમ્મરાસયોતિ અત્થો. ઉપાદાનેહિ આરમ્મણકરણાદિવસેન ઉપાદાતબ્બા વા ખન્ધા **ઉપાદાનક્ખન્ધા. છ અજ્ઝત્તિકબાહિરાયતનાની**તિ ચક્ખુ સોતં ઘાનં જિવ્હા કાયો મનોતિ ઇમાનિ છ અજ્ઝત્તિકાયતનાનિ ચેવ, રૂપં સદ્દો ગન્ધો રસો ફોટ્ઠબ્બો ધમ્માતિ ઇમાનિ છ બાહિરાયતનાનિ ચ. એત્થ પન લોકુત્તરધમ્મા ન ગહેતબ્બા સમ્મસનચારસ્સ અધિપ્પેતત્તા. **સત્ત સમ્બોજ્ઝઙ્ગા**તિ સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો સત્ત સમ્બોજ્ઝઙ્ગા. સતિઆદયો હિ સમ્બોધિસ્સ, સમ્બોધિયા વા અઙ્ગાતિ **સમ્બોજ્ઝઙ્ગા**. તથા હિ સમ્બુજ્ઝતિ આરદ્ધવિપસ્સકતો પટ્ઠાય યોગાવચરોતિ સમ્બોધિ, યાય વા સો સતિઆદિકાય સત્તધમ્મસામગ્ગિયા સમ્બુજ્ઝતિ, કિલેસનિદ્દાતો ઉટ્ઠાતિ, સચ્ચાનિ વા પટિવિજ્ઝતિ, સા ધમ્મસામગ્ગી સમ્બોધિ, તસ્સ સમ્બોધિસ્સ, તસ્સા વા સમ્બોધિયા અઙ્ગાતિ **સમ્બોજ્ઝઙ્ગા**.

ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનીતિ ''દુક્ખં દુક્ખસમુદયો દુક્ખનિરોધો દુક્ખનિરોધગામિનિપટિપદા''તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૭૧-૧૦૭૨) એવં વુત્તાનિ ચત્તારિ અરિયસચ્ચાનિ. તત્થ પુરિમાનિ દ્વે સચ્ચાનિ વટ્ટં પવત્તિહેતુભાવતો. પચ્છિમાનિ વિવટ્ટં નિવટ્ટતદધિગમૂપાયભાવતો. તેસુ ભિક્ખુનો વટ્ટે કમ્મટ્ઠાનાભિનિવેસો હોતિ સરૂપતો પરિગ્ગહસમ્ભવતો. વિવટ્ટે નત્થિ અભિનિવેસો અવિસયત્તા અવિસયત્તે ચ પયોજનાભાવતો. **પઞ્ચધા વુત્તેસૂ**તિ સતિપટ્ઠાનસુત્તે વુત્તેસુ. **સુદ્ધઅરૂપસમ્મસનમેવા**તિ રૂપેન અમિસ્સિતત્તા કેવલં અરૂપસમ્મસનમેવ. ખન્ધાયતનસચ્ચકોટ્ઠાસાનં પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ગહતો ''**રૂપારૂપસમ્મસન**''ન્તિ વુત્તં. પુબ્બભાગિયાનમ્પિ સતિપટ્ઠાનાનં સઙ્ગહિતત્તા ''**લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકાનેવ કથિતાની**''તિ આહ.

૩૯૪. અનિબ્બત્તાનન્તિ અજાતાનં. **પયોગં પરક્કમ**ન્તિ એત્થ ભુસં યોગો પયોગો, પયોગોવ પરક્કમો, પયોગસઙ્ખાતં પરક્કમન્તિ અત્થો. **ચિત્તં ઉક્ખિપતી**તિ કોસજ્જપક્ખે પતિતું અપદાનવસેન ઉક્ખિપતિ. **પધાનવીરિય**ન્તિ સમ્મપ્પધાનલક્ખણપ્પત્તવીરિયં. **લોકિયા**તિ લોકિયસમ્મપ્પધાનકથા. **સબ્બપુબ્બભાગે**તિ સબ્બમગ્ગાનં પુબ્બભાગે. **કસ્સપસંયુત્તપરિયાયેના**તિ કસ્સપસંયુત્તે આગતસુત્તેન ''ઉપ્પન્ના મે પાપકા અકુસલા ધમ્મા અપ્પહીયમાના અનત્થાય સંવત્તેય્યુ''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૪૫) આગતત્તા. સા લોકિયાતિ વેદિતબ્બા.

સમથવિપસ્સનાવાતિ અવધારણેન મગ્ગં નિવત્તેત્વા તસ્સ નિવત્તને કારણં દસ્સેન્તો, ''**મગ્ગો પના**''તિઆદિમાહ. **સકિં ઉપ્પજ્જિત્વા**તિ ઇદં ભૂતકથનમત્તં. નિરુદ્ધસ્સ પુન અનુપ્પજ્જનતો ''ન કોચિ ગુણો''તિ

આસઙ્કેય્યાતિ આહ – “**સો હી**”તિઆદિ. અનન્તરમેવ યથા ફલં ઉપ્પજ્જતિ, તથા પવત્તિયેવસ્સ પચ્ચયદાનં. **પુરિમસ્મિમ્પી**તિ ‘‘અનુપ્પન્ના મે કુસલા ધમ્મા ઉપ્પજ્જમાના અનત્થાય સંવત્તેય્યુ’’ન્તિ એત્થપિ. **વુત્તન્તિ** પોરાણટ્ઠકથાયં. **તં પન** તથાવુત્તવચનં **ન યુત્તં** દુતિયસ્મિં વિય પુરિમસ્મિં મગ્ગસ્સ અગ્ગહણે કારણાભાવતો. પુરિમસ્મિં અગ્ગહિતે મગ્ગે અનુપ્પજ્જમાનો મગ્ગો અનત્થાય સંવત્તેય્યાતિ આપજ્જેય્ય, ન ચેતં યુત્તં આપજ્જમાને તસ્મિં પધાનત્થસમ્ભવતો. **ચતુકિચ્ચસાધનવસેના**તિ અનુપ્પન્નાકુસલાનુપ્પાદનાદિચતુકિચ્ચસાધનવસેન.

વુત્તનયેનાતિ ‘‘અસમુદાચારવસેન વા અનનુભૂતારમ્મણવસેન વા’’તિઆદિના વુત્તનયેન. **વિજ્જમાના**તિ ધરમાનસભાવા. ખણત્તયપરિયાપન્નત્તા ઉપ્પાદાદિસમઙ્ગિનો વત્તમાનભાવેન ઉપ્પન્નં **વત્તમાનુપ્પન્નં**. તઞ્હિ ઉપ્પાદતો પટ્ઠાય યાવ ભઙ્ગા ઉદ્ધં પન્નં પત્તન્તિ નિપ્પરિયાયતો “**ઉપ્પન્ન**”ન્તિ વુચ્ચતિ. અનુભવિત્વા ભવિત્વા ચ વિગતં ભુત્વાવિગતં. અનુભવનભવનાનિ હિ ભવનસામઞ્ઞેન ભુત્વા-સદ્દેન વુત્તાનિ. સામઞ્ઞમેવ હિ ઉપસગ્ગેન વિસેસીયતિ. ઇધ વિપાકાનુભવનવસેન તદારમ્મણં અવિપક્કવિપાકસ્સ સબ્બથા અવિગતત્તા ભવિત્વાવિગતમત્તવસેન કમ્મઞ્ચ “**ભુત્વાવિગતુપ્પન્ન**”ન્તિ વુત્તં. ન અટ્ઠસાલિનિયં વિય રજ્જનાદિવસેન અનુભૂતાપગતં જવનં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધતાવસેન ભૂતાપગતઞ્ચ સઙ્ખતં **ભૂતાપગતુપ્પન્ન**ન્તિ. તસ્મા ઇધ **ઓકાસકતુપ્પન્નં** વિપાકમેવ વદતિ, ન તત્થ વિય કમ્મમ્પિ. અટ્ઠસાલિનિયઞ્હિ ભૂતાવિગતુપ્પન્નં ઓકાસકતુપ્પન્નઞ્ચ અઞ્ઞથા દસ્સિતં. વુત્તઞ્હિ તત્થ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ કામાવચરકુસલપદભાજનીય) –

‘‘આરમ્મણરસં અનુભવિત્વા નિરુદ્ધં અનુભૂતાપગતસઙ્ખાતં કુસલાકુસલં, ઉપાદાદિત્તયં અનુપ્પત્વા નિરુદ્ધં ભૂતાપગતસઙ્ખાતં સેસસઙ્ખતઞ્ચ ભૂતાપગતુપ્પન્નં નામ. ‘યાનિસ્સ તાનિ પુબ્બે કતાનિ કમ્માની’તિ એવમાદિના નયેન વુત્તં કમ્મં અતીતમ્પિ સમાનં અઞ્ઞં વિપાકં પટિબાહિત્વા અત્તનો વિપાકસ્સોકાસં કત્વા ઠિતત્તા, તથાકતોકાસઞ્ચ વિપાકં અનુપ્પન્નમ્પિ સમાનં એવં કતે ઓકાસે એકન્તેન ઉપ્પજ્જનતો ઓકાસકતુપ્પન્નં નામા’’તિ.

ઇધ પન સમ્મોહવિનોદનિયં વુત્તનયેનેવ ભુત્વાવિગતુપ્પન્નં ઓકાસકતુપ્પન્નઞ્ચ દસ્સિતં. વુત્તઞ્હિ, **સમ્મોહવિનોદનિયં** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૪૦૬) –

‘‘કમ્મે પન જહિતે આરમ્મણરસં અનુભવિત્વા નિરુદ્ધો વિપાકો ભુત્વાવિગતં નામ. કમ્મં ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધં ભુત્વાવિગતં નામ. તદુભયમ્પિ ભુત્વાવિગતુપ્પન્નન્તિ સઙ્ખ્યં ગચ્છતિ. કુસલાકુસલં કમ્મં અઞ્ઞકમ્મસ્સ વિપાકં પટિબાહિત્વા અત્તનો વિપાકસ્સ ઓકાસં કરોતિ. એવં કતે ઓકાસે વિપાકો ઉપ્પજ્જમાનો ઓકાસકરણતો પટ્ઠાય ઉપ્પન્નોતિ વુચ્ચતિ. ઇદં ઓકાસકતુપ્પન્નં નામા’’તિ.

તત્થ અટ્ઠસાલિનિયા અયમધિપ્પાયો – ‘‘સતિપિ સબ્બેસમ્પિ ચિત્તુપ્પાદાનં સંવેદયિતસભાવા આરમ્મણાનુભવને સવિપલ્લાસે પન સન્તાને ચિત્તાભિસઙ્ખારવસેન પવત્તિતો અબ્યાકતેહિ વિસિટ્ઠો કુસલાકુસલાનં સાતિસયો વિસયાનુભવનાકારો. યથા વિકપ્પગ્ગાહવસેન રાગાદીહિ તબ્બિપક્ખેહિ ચ અકુસલં કુસલઞ્ચ નિપ્પરિયાયતો આરમ્મણરસં અનુભવતિ, ન તથા વિપાકો કમ્મવેગક્ખિત્તત્તા, નાપિ કિરિયા અહેતુકાનં અતિદુબ્બલતાય, સહેતુકાનઞ્ચ ખીણકિલેસસ્સ છળઙ્ગુપેક્ખાવતો ઉપ્પજ્જમાનાનં અતિસન્તવુત્તિત્તા, તસ્મા રજ્જનાદિવસેન આરમ્મણરસાનુભવનં સાતિસયન્તિ અકુસલં કુસલઞ્ચ ઉપ્પજ્જિત્વા નિરુદ્ધતાસામઞ્ઞેન

સેસસઞ્ઞતઞ્ચ ભૂતાપગત''ન્તિ વુત્તં. સમ્મોહવિનોદનિયા પન વિપાકાનુભવનવસેન તદારમ્મણં અવિપક્કપાકસ્સ સબ્બથા અવિગતત્તા ભવિત્વાવિગતમત્તવસેન કમ્મઞ્ચ ભુત્વાપગતન્તિ વુત્તં. તેનેવ તત્થ ઓકાસકતુપ્પન્નન્તિ વિપાકમેવાહ, ન કમ્મમ્પિ, તસ્મા ઇધાપિ સમ્મોહવિનોદનિયં વુત્તનયેનેવ ભુત્વાપગતુપ્પન્નં ઓકાસકતુપ્પન્નઞ્ચ વિભત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પઞ્ચક્ખન્ધા પન વિપસ્સનાય ભૂમિ નામાતિ સમ્મસનસ્સ ઠાનભાવતો વુત્તં. **તેસૂ**તિ અતીતાદિભેદેસુ. **અનુસયિતકિલેસા**તિ અપ્પહીના મગ્ગેન પહાતબ્બા અધિપ્પેતા. તેનાહ – "**અતીતા વા…પે॰… ન વત્તબ્બા**"તિ. હોન્તુ તાવ ''અતીતા''તિ વા ''પચ્ચુપ્પન્ના''તિ વા ન વત્તબ્બા, ''અનાગતા''તિ પન કસ્મા ન વત્તબ્બા, નનુ કારણલાભે ઉપ્પજ્જનારહા અપ્પહીનટ્ઠેન થામગતા કિલેસા અનુસયાતિ વુચ્ચન્તીતિ? સચ્ચમેતં, અનાગતભાવોપિ નેસં ન પરિચ્છિન્નો ઇતરાનાગતક્ખન્ધાનં વિયાતિ ''અનાગતા વાતિ ન વત્તબ્બા''તિ વુત્તં. યદિ હિ નેસં પરિચ્છિન્નો અનાગતભાવો સિયા, તતો ''પચ્ચુપ્પન્ના, અતીતા''તિ ચ વત્તબ્બા સિયું, પચ્ચયસમવાયે પન ઉપ્પજ્જનારહતં ઉપાદાય અનાગતવોહારો તત્થ વેદિતબ્બો.

ઇદં ભૂમિલદ્ધુપ્પન્નં નામાતિ ઇદં યથાવુત્તં કિલેસજાતં અપ્પહીનટ્ઠેન ભૂમિલદ્ધુપ્પન્નં નામ કારણલાભે સતિ વિજ્જમાનકિચ્ચકરણતો. **તાસુ તાસુ ભૂમિસૂ**તિ મનુસ્સદેવાદિઅત્તભાવસઞ્ઞાતેસુ ઉપાદાનક્ખન્ધેસુ. આરમ્મણકરણવસેન હિ ભવન્તિ એત્થ કિલેસાતિ **ભૂમિયો**, ઉપાદાનક્ખન્ધા. **અસમુગ્ઘાતગતા**તિ તસ્મિં તસ્મિં સન્તાને અનુપ્પત્તિધમ્મતં અનાપાદિતતાય સમુગ્ઘાતં સમુચ્છેદં ન ગતાતિ **અસમુગ્ઘાતગતા. ભૂમિલદ્ધુપ્પન્નં નામા**તિ એત્થ લદ્ધભૂમિકં ભૂમિલદ્ધન્તિ વુત્તં અગ્ગિઆહિતો વિય. ઓકાસકતુપ્પન્નસદ્દેપિ ચ **અટ્ઠસાલિનિયં** (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧ કામાવચરકુસલપદભાજનીય) આગતનયેન ઓકાસો કતો એતેન કુસલાકુસલકમ્મેન, ઓકાસો કતો એતસ્સ વિપાકસ્સાતિ ચ દુવિધત્થેપિ એવમેવ કતસદ્દસ્સ પરનિપાતો વેદિતબ્બો. ઇધ પન ઓકાસકતુપ્પન્નસદ્દેન વિપાકસ્સેવ ગહિતત્તા ''ઓકાસો કતો એતસ્સ વિપાકસ્સા''તિ એવં વિગ્ગહો દટ્ઠબ્બો.

ખણત્તયસમઙ્ગિતાય સમુદાચારપ્પત્તં **સમુદાચારુપ્પન્નં**. તેનાહ – "**સમ્પતિ વત્તમાનંયેવા**"તિ. આરમ્મણં અધિગ્ગય્હ દળ્હં ગહેત્વા પવત્તં **આરમ્મણાધિગ્ગહિતુપ્પન્નં**. વિક્ખમ્ભનપ્પહાનવસેન અપ્પહીના **અવિક્ખમ્ભિતા**. સમુચ્છેદપ્પહાનવસેન અપ્પહીના **અસમુગ્ઘાતિતા**. નિમિત્તગ્ગાહવસેન આરમ્મણસ્સ અધિગ્ગહિતત્તા તં આરમ્મણં અનુસ્સરિતાનુસ્સરિતક્ખણે કિલેસુપ્પત્તિહેતુભાવેન ઉપતિટ્ઠનતો અધિગ્ગહિતમેવ નામં હોતીતિ આહ – "**આરમ્મણસ્સ અધિગ્ગહિતત્તા**"તિ. એત્થ ચ આહટખીરરુક્ખો વિય નિમિત્તગ્ગાહવસેન અધિગ્ગહિતં આરમ્મણં, અનાહટખીરરુક્ખો વિય અવિક્ખમ્ભિતતાય અન્તોગતકિલેસઆરમ્મણં દટ્ઠબ્બં. નિમિત્તગ્ગાહિકા અવિક્ખમ્ભિતકિલેસા વા પુગ્ગલા વા આહટાનાહટખીરરુક્ખસદિસા. **પુરિમનયેનેવા**તિ અવિક્ખમ્ભિતુપ્પન્ને વુત્તનયેનેવ. **વિત્થારેતબ્બ**ન્તિ ''ઇમસ્મિં નામ ઠાને નુપ્પજ્જિસ્સન્તી''તિ ન વત્તબ્બા. કસ્મા? અસમુગ્ઘાતિતત્તા. યથા કિં? યથા સચે ખીરરુક્ખં કુઠારિયા આહનેય્યું, ઇમસ્મિં નામ ઠાને ખીરં ન નિક્ખમેય્યાતિ ન વત્તબ્બં, એવં. ઇદં અસમુગ્ઘાતિતુપ્પન્નં નામાતિ એવં યોજેત્વા વિત્થારેતબ્બં.

ઇમેસુ ઉપ્પન્નેસૂતિ યથાવુત્તેસુ અટ્ઠસુ ઉપ્પન્નેસુ. ઇદં **ન મગ્ગવજ્ઝં** અપ્પહાતબ્બવત્થુત્તા. **મગ્ગવજ્ઝં** મગ્ગેન પહેય્યવત્થુત્તા. **રત્તો**તિ રાગેન સમન્નાગતો. એસ નયો **દુટ્ઠો મૂળ્હો**તિ એત્થાપિ. **વિનિબદ્ધો**તિ માનસંયોજનેન વિરૂપં નિબન્ધિતો. **પરામટ્ઠો**તિ દિટ્ઠિપરામાસેન ધમ્મસભાવં અતિક્કમ્મ પરતો આમટ્ઠો. **અનિટ્ઠઙ્ગતો**તિ નિટ્ઠં અગતો,

સંસયાપન્નોતિ અત્થો. **થામગતો**તિ અનુસયવસેન દળ્હતં ઉપગતો. **યુગનદ્ધા**તિ પહાતબ્બપ્પહાયકયુગે નદ્ધા વિય વત્તનકા એકકાલિકત્તા. **સંકિલેસિકા**તિ સંકિલેસધમ્મસહિતા.

પાળિયન્તિ પટિસમ્ભિદાપાળિયં (પટિ॰ મ॰ ૩.૨૧). તિકાલિકેસુપિ કિલેસેસુ વાયામાભાવદસ્સનત્થં અજાતફલતરુણરુક્ખો પાળિયં નિદસ્સિતો, અટ્ઠકથાયં પન જાતો સત્તો અસમુદાહટકિલેસો નામ નત્થીતિ "**જાતફલરુક્ખેન દીપેતબ્બ**"ન્તિ વત્વા તમત્થં વિવરિતું "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. અથ વા મગ્ગેન પહીનકિલેસાનમેવ અતીતાદિભેદેન તિધા નવત્તબ્બતં પાકટં કાતું અજાતફલરુક્ખો ઉપમાવસેન પાળિયં આભતો, અતીતાદીનં અપ્પહીનતાદસ્સનત્થમ્પિ "**જાતફલરુક્ખેન દીપેતબ્બ**"ન્તિ અટ્ઠકથાયં વુત્તં. તત્થ યથા અચ્છિન્ને રુક્ખે નિબ્બત્તનારહાનિ ફલાનિ છિન્ને અનુપ્પજ્જમાનાનિ કદાચિ સસભાવાનિ અહેસું, હોન્તિ, ભવિસ્સન્તિ વાતિ અતીતાદિભાવેન ન વત્તબ્બાનિ, એવં મગ્ગેન પહીનકિલેસા ચ દટ્ઠબ્બા મગ્ગે અનુપ્પન્ને ઉપ્પત્તિરહાનં ઉપ્પન્ને સબ્બેન સબ્બં અભાવતો . યથા ચ છેદે અસતિ ફલાનિ ઉપ્પજ્જિસ્સન્તીતિ છેદનસ્સ સાત્થકતા, એવં મગ્ગભાવનાય ચ સાત્થકતા યોજેતબ્બા. **નાપિ ન પજહતી**તિ ઉપ્પજ્જનારહાનં પજહનતો વુત્તં. **ઉપ્પજ્જિત્વા**તિ લક્ખણે ત્વા-સદ્દો. મગ્ગસ્સ ઉપ્પજ્જનકિરિયાય હિ સમુદયપ્પહાનનિબ્બાનસચ્છિકરણકિરિયા વિય ખન્ધાનં પરિજાનનકિરિયા લક્ખીયતિ.

તેપિ પજહતિયેવાતિ યે તેહિ કિલેસેહિ જનેતબ્બા ઉપાદિન્નક્ખન્ધા, તેપિ પજહતિયેવ તન્નિમિત્તસ્સ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધનતો. તેનાહ – "**વુત્તમ્પિ ચેત**"ન્તિઆદિ. **અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણસ્સ નિરોધેના**તિ કમ્મવિઞ્ઞાણસ્સ અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનેન. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સોતાપત્તિમગ્ગઞાણે હેતુભૂતે. **એતે**તિ નામરૂપસઞ્ઞિતા સઙ્ખારા. **સબ્બભવેહિ વુટ્ઠાતિયેવાતિપિ વદન્તી**તિ અરહત્તમગ્ગો સબ્બભવેહિ વુટ્ઠાતિયેવાતિ વદન્તિ તદુપ્પત્તિતો ઉદ્ધં ભવૂપપત્તિયા કિલેસસ્સપિ અભાવતો.

એકચિત્તક્ખણિકત્તા મગ્ગસ્સાતિ અધિપ્પાયેન "**કથં અનુપ્પન્નાનં…પે॰… ઠિતિયા ભાવના હોતી**"તિ પુચ્છતિ. મગ્ગપ્પવત્તિયાયેવ ઉભયકિચ્ચસિદ્ધિતો આહ – "**મગ્ગપ્પવત્તિયાયેવા**"તિ. **મગ્ગો હી**તિઆદિના તમત્થં વિવરતિ. અનુપ્પન્નો નામ વુચ્ચતિ, તસ્મા તસ્સ ભાવના અનુપ્પન્નાનં ઉપ્પાદાય ભાવના વુત્તાતિ યોજેતબ્બા. **વત્તું વટ્ટતી**તિ યાવતા મગ્ગસ્સ પવત્તિયેવ ઠિતિ, તત્તકાનેવ નિબ્બત્તિતલોકુત્તરાનિ.

૩૯૮-૪૦૧. કત્તુકમ્યતાછન્દં અધિપતિં કરિત્વા પટિલદ્ધસમાધિ છન્દસમાધીતિ આહ – "**છન્દં નિસ્સાય પવત્તો સમાધિ છન્દસમાધી**"તિ **પધાનસઙ્ખારા**તિ ચતુકિચ્ચસાધકસ્સ સમ્મપ્પધાનવીરિયસ્સેતં અધિવચનં. તેનાહ – "**પધાનભૂતા સઙ્ખારા પધાનસઙ્ખારા**"તિ. તત્થ **પધાનભૂતા**તિ વીરિયભૂતા. સઙ્ખતસઙ્ખારાદિનિવત્તનત્થં પધાનગ્ગહણન્તિ. અથ વા તં તં વિસેસં સઙ્ખરોતીતિ **સઙ્ખારો**, સબ્બં વીરિયં. તત્થ ચતુકિચ્ચસાધકતો સેસનિવત્તનત્થં પધાનગ્ગહણન્તિ, પધાનભૂતા સેટ્ઠભૂતાતિ અત્થો. ચતુબ્બિધસ્સ પન વીરિયસ્સ અધિપ્પેતત્તા બહુવચનનિદ્દેસો કતો. **તેહિ ધમ્મેહી**તિ છન્દસમાધિના પધાનસઙ્ખારેહિ ચ. **ઇદ્ધિપાદન્તિ** એત્થ ઇજ્ઝતીતિ ઇદ્ધિ, સમિજ્ઝતિ નિપ્ફજ્જતીતિ અત્થો. ઇજ્ઝન્તિ વા એતાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિપિ ઇદ્ધિ. પઠમેનત્થેન ઇદ્ધિ એવ પાદો **ઇદ્ધિપાદો**, ઇદ્ધિકોટ્ઠાસોતિ અત્થો. દુતિયેનત્થેન ઇદ્ધિયા પાદોતિ **ઇદ્ધિપાદો**, પાદોતિ પતિટ્ઠા, અધિગમૂપાયોતિ અત્થો. તેન હિ યસ્મા ઉપરૂપરિવિસેસસઙ્ખાતં ઇદ્ધિં પજ્જન્તિ પાપુણન્તિ, તસ્મા પાદોતિ વુચ્ચતિ. તેનાહ – "**ઇદ્ધિયા પાદં, ઇદ્ધિભૂતં વા પાદં ઇદ્ધિપાદ**"ન્તિ.

અથ વા **ઇદ્ધિપાદન્તિ** નિપ્ફત્તિપરિયાયેન ઇજ્ઝનટ્ઠેન, ઇજ્ઝન્તિ એતાય સત્તા ઇદ્ધા વુદ્ધા ઉક્કંસગતા હોન્તીતિ ઇમિના વા પરિયાયેન ઇદ્ધીતિ સઙ્ખં ગતાનં ઉપચારજ્ઝાનાદિકુસલચિત્તસમ્પયુત્તાનં છન્દસમાધિપધાનસઙ્ખારાનં અધિટ્ઠાનટ્ઠેન પાદભૂતં સેસચિત્તચેતસિકરાસિન્તિ અત્થો. તેનેવ **ઇદ્ધિપાદવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૪૩૪-૪૩૭) ''ઇદ્ધિપાદોતિ તથાભૂતસ્સ વેદનાક્ખન્ધો...પે॰... વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો''તિ વુત્તં. સા એવ ચ તથાવુત્તા ઇદ્ધિ યસ્મા હેટ્ઠિમા હેટ્ઠિમા ઉપરિમાય ઉપરિમાય તયો છન્દસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારા પાદભૂતા અધિટ્ઠાનભૂતા, તસ્મા વુત્તં ''ઇદ્ધિભૂતં વા પાદ''ન્તિ. તથા હેટ્ઠા ધમ્મા ઇદ્ધિપિ હોન્તિ ઇદ્ધિપાદાપિ, સેસા પન સમ્પયુત્તકા ચત્તારો ખન્ધા ઇદ્ધિપાદાયેવ. વીરિયચિત્તવીમંસાસમાધિપ્પધાનસઙ્ખારસઙ્ખાતાપિ તયો તયો ધમ્મા ઇદ્ધિપિ હોન્તિ ઇદ્ધિપાદાપિ, સેસા પન સમ્પયુત્તકા ચત્તારો ખન્ધા ઇદ્ધિપાદાયેવ.

અપિચ પુબ્બભાગો પુબ્બભાગો ઇદ્ધિપાદો નામ, પટિલાભો પટિલાભો ઇદ્ધિ નામાતિ વેદિતબ્બા. અયમત્થો ઉપચારેન વા વિપસ્સનાય વા દીપેતબ્બો. પઠમજ્ઝાનપરિકમ્મઞ્હિ ઇદ્ધિપાદો નામ, પઠમજ્ઝાનં ઇદ્ધિ નામ. દુતિયઝાન... તતિયઝાન... ચતુત્થઝાન... આકાસાનઞ્ચાયતન... વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન... આકિઞ્ચઞ્ઞાયતન... નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનપરિકમ્મં ઇદ્ધિપાદો નામ, નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં ઇદ્ધિ નામ. સોતાપત્તિમગ્ગસ્સ વિપસ્સના ઇદ્ધિપાદો નામ, સોતાપત્તિમગ્ગો ઇદ્ધિ નામ. સકદાગામિ-અનાગામિ-અરહત્તમગ્ગસ્સ વિપસ્સના ઇદ્ધિપાદો નામ, અરહત્તમગ્ગો ઇદ્ધિ નામ. પટિલાભેનપિ દીપેતું વટ્ટતિયેવ. પઠમજ્ઝાનઞ્હિ ઇદ્ધિપાદો નામ, દુતિયજ્ઝાનં ઇદ્ધિ નામ. દુતિયજ્ઝાનં ઇદ્ધિપાદો નામ, તતિયજ્ઝાનં ઇદ્ધિ નામ...પે॰... અનાગામિમગ્ગો ઇદ્ધિપાદો નામ, અરહત્તમગ્ગો ઇદ્ધિ નામ.

સેસેસુપીતિ વીરિયસમાધિઆદીસુપિ. તત્થ હિ વીરિયં, ચિત્તં, વીમંસં અધિપતિં કરિત્વા પટિલદ્ધસમાધિ વીરિયસમાધિ, ચિત્તસમાધિ, વીમંસાસમાધીતિ અત્થો વેદિતબ્બો. **છન્દાદીસુ એક**ન્તિ છન્દાદીસુ ચતૂસુ આદિતો વુત્તત્તા આદિભૂતં એકં પધાનં છન્દન્તિ અધિપ્પાયો. તેનેવાહ – ''**તદાસ્સ પઠમિદ્ધિપાદો**''તિ. **એવં સેસાપી**તિ એતેન વીરિયં ચિત્તં વીમંસં નિસ્સાય વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા અરહત્તં પાપુણન્તાનં વસેન દુતિયવીરિયિદ્ધિપાદાદયો યોજેતબ્બાતિ દસ્સેતિ. ઇમિના હિ સુત્તન્તેન ચતુન્નં ભિક્ખૂનં મત્થકપ્પત્તં કમ્મટ્ઠાનં દસ્સિતં. એકો હિ ભિક્ખુ છન્દં અવસ્સયતિ, કત્તુકમ્યતાકુસલધમ્મચ્છન્દેન અત્થનિપ્ફત્તિયં સતિ ''અહં લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસ્સામિ, નત્થિ મય્હં એતસ્સ નિબ્બત્તને ભારો''તિ છન્દં જેટ્ઠકં છન્દં ધુરં છન્દં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેતિ. એકો વીરિયં અવસ્સયતિ, એકો ચિત્તં, એકો પઞ્ઞં અવસ્સયતિ, પઞ્ઞાય અત્થનિપ્ફત્તિયં સતિ ''અહં લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસ્સામિ, નત્થિ મય્હં એતસ્સ નિબ્બત્તને ભારો''તિ પઞ્ઞં જેટ્ઠકં પઞ્ઞં ધુરં પઞ્ઞં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેતિ.

કથં? યથા હિ ચતૂસુ અમચ્ચપુત્તેસુ ઠાનન્તરં પત્થેત્વા વિચરન્તેસુ એકો ઉપટ્ઠાનં અવસ્સયતિ, એકો સૂરભાવં, એકો જાતિં, એકો મન્તં. કથં? તેસુ હિ પઠમો ઉપટ્ઠાને અપ્પમાદકારિતાય અત્થનિપ્ફત્તિયા સતિ લબ્ભમાનં ''લચ્છામેતં ઠાનન્તર''ન્તિ ઉપટ્ઠાનં અવસ્સયતિ. દુતિયો ઉપટ્ઠાને અપ્પમત્તોપિ ''એકચ્ચો સઙ્ગામે પચ્ચુપટ્ઠિતે સણ્ઠાતું ન સક્કોતિ, અવસ્સં પન રઞ્ઞો પચ્ચન્તો કુપ્પિસ્સતિ, તસ્મિં કુપ્પિતે રથસ્સ પુરતો કમ્મં કત્વા રાજાનં આરાધેત્વા આહરાપેસ્સામેતં ઠાનન્તર''ન્તિ સૂરભાવં અવસ્સયતિ. તતિયો ''સૂરભાવેપિ સતિ એકચ્ચો હીનજાતિકો હોતિ, જાતિં સોધેત્વા ઠાનન્તરં દેન્તો મય્હં દસ્સતી''તિ જાતિં અવસ્સયતિ. ચતુત્થો ''જાતિમાપિ એકો અમન્તનીયો હોતિ, મન્તેન કત્તબ્બકિચ્ચે ઉપ્પન્ને આહરાપેસ્સામેતં ઠાનન્તર''ન્તિ મન્તં અવસ્સયતિ. તે સબ્બેપિ અત્તનો અત્તનો અવસ્સયબલેન ઠાનન્તરાનિ પાપુણિંસુ.

તત્થ ઉપટ્ઠાને અપ્પમત્તો હુત્વા ઠાનન્તરં પત્તો વિય છન્દં અવસ્સાય કત્તુકમ્યતાકુસલધમ્મચ્છન્દેન "અત્થનિપ્ફત્તિયં સતિ અહં લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસ્સામિ, નત્થિ મય્હં એતસ્સ નિબ્બત્તને સારો"તિ છન્દં જેટ્ઠકં છન્દં ધુરં છન્દં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મનિબ્બત્તકો દટ્ઠબ્બો **રટ્ઠપાલત્થેરો** (મ॰ નિ॰ ૨.૨૯૩ આદયો) વિય. સો હિ આયસ્મા "છન્દે સતિ કથં નાનુજાનિસ્સન્તી"તિ સત્તાહમ્પિ ભત્તાનિ અભુઞ્જિત્વા માતાપિતરો અનુજાનાપેત્વા પબ્બજિત્વા છન્દમેવ અવસ્સાય લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસિ. સૂરભાવેન રાજાનં આરાધેત્વા ઠાનન્તરં પત્તો વિય વીરિયં જેટ્ઠકં વીરિયં ધુરં વીરિયં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મનિબ્બત્તકો દટ્ઠબ્બો **સોણત્થેરો** (મહાવ॰ ૨૪૩ આદયો) વિય. સો હિ આયસ્મા વીરિયં ધુરં કત્વા લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસિ.

જાતિસમ્પત્તિયા ઠાનન્તરં પત્તોવિય ચિત્તં જેટ્ઠકં ચિત્તં ધુરં ચિત્તં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મનિબ્બત્તકો દટ્ઠબ્બો **સમ્ભૂતત્થેરો** (થેરગા॰ અટ્ઠ॰ ૨ સમ્ભૂતત્થેરગાથાવણ્ણના) વિય. સો હિ આયસ્મા ચિત્તં જેટ્ઠકં ચિત્તં ધુરં ચિત્તં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસિ. મન્તં અવસ્સાય ઠાનન્તરં પત્તો વિય વીમંસં જેટ્ઠકં વીમંસં ધુરં વીમંસં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મનિબ્બત્તકો દટ્ઠબ્બો **થેરો મોઘરાજા** (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૨ આદયો; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસો ૮૫) વિય. સો હિ આયસ્મા વીમંસં જેટ્ઠકં વીમંસં ધુરં વીમંસં પુબ્બઙ્ગમં કત્વા લોકુત્તરધમ્મં નિબ્બત્તેસિ. તસ્સ હિ ભગવા "સુઞ્ઞતો લોકં અવેક્ખસ્સૂ"તિ (સુ॰ નિ॰ ૧૧૨૫; ચૂળનિ॰ મોઘરાજમાણવપુચ્છાનિદ્દેસો ૮૮) સુઞ્ઞતાકથં કથેસિ. પઞ્ઞાનિસ્સિતમાનનિગ્ગહત્થઞ્ચ દ્વિક્ખત્તું પુચ્છિતો પઞ્હં ન કથેસિ. એત્થ ચ પુનપ્પુનં છન્દુપ્પાદનં તોસનં વિય હોતીતિ છન્દસ્સ ઉપટ્ઠાનસદિસતા વુત્તા, થામભાવતો વીરિયસ્સ સૂરત્તસદિસતા, "છદ્વારાધિપતિ રાજા"તિ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.એરકપત્તનાગરાજવત્થુ) વચનતો પુબ્બઙ્ગમતા ચિત્તસ્સ વિસિટ્ઠજાતિસદિસતા.

૪૦૨-૪૦૬. **અત્તનો સદ્ધાધુરે**તિ અત્તનો સદ્ધાકિચ્ચે સદ્દહનકિરિયાય. **ઇન્દટ્ઠં કારેતી**તિ અનુવત્તનવસેન સમ્પયુત્તધમ્મેસુ ઇન્દટ્ઠં કારેતિ, તસ્મા આધિપતેય્યટ્ઠેન સદ્ધા એવ ઇન્દ્રિયન્તિ **સદ્ધિન્દ્રિયં**. તથા વીરિયાદીનં સકસકકિચ્ચેસૂતિ આહ – "**વીરિયિન્દ્રિયાદીસુપિ એસેવ નયો**"તિ. **વિસોધેન્તો**તિ વિપક્ખવિવજ્જનસપક્ખનિસેવનસરિક્ખૂપનિસ્સયસઙ્ગણ્હનલક્ખણેહિ તીહિ કારણેહિ વિસોધનવસેન સોધેન્તો.

અસ્સદ્ધે પુગ્ગલે પરિવજ્જયતોતિ બુદ્ધાદીસુ પસાદસિનેહાભાવેન સદ્ધારહિતે લૂખપુગ્ગલે સબ્બસો વજ્જયતો. **સદ્ધે પુગ્ગલે સેવતો**તિ બુદ્ધાદીસુ સદ્ધાધિમુત્તે વક્કલિત્થેરસદિસે સેવતો. **પસાદનીયે**તિ પસાદાવહે સમ્પસાદનીયસુત્તાદિકે (દી॰ નિ॰ ૩.૧૪૧ આદયો). **પચ્ચવેક્ખતો**તિ પાળિતો અત્થતો ચ પતિ પતિ અવેક્ખન્તસ્સ ચિન્તેન્તસ્સ. **વિસુજ્ઝતી**તિ પટિપક્ખમલવિગમતો પચ્ચયવસેન સભાવસંસુદ્ધિતો વિસુદ્ધફલનિબ્બત્તિતો ચ સદ્ધિન્દ્રિયં વિસુજ્ઝતિ. એસ નયો સેસેસુપિ. **સમ્મપ્પધાને**તિ સમ્મપ્પધાનપ્પટિસંયુત્તે (સં॰ નિ॰ ૫.૬૫૧-૬૬૨ આદયો) સુત્તન્તે. એસ નયો સેસેસુપિ. **ઝાનવિમોક્ખે**તિ પઠમજ્ઝાનાદિજ્ઝાનાનિ ચેવ પઠમવિમોક્ખાદિવિમોક્ખે ચ. કામઞ્ચેત્થ ઝાનાનિયેવ વિમોક્ખા, પવત્તિઆકારવસેન પન વિસું ગહણં.

ગમ્ભીરઞાણચરિયન્તિ ગમ્ભીરાનં ઞાણાનં પવત્તિટ્ઠાનં. તેનાહ – "**સણ્હસુખુમ**"ન્તિઆદિ. **ખન્ધન્તર**ન્તિ સભાવજાતિભૂમિઆદિવસેન ખન્ધાનં નાનત્તં. એસ નયો સેસેસુપિ. **અકતાભિનિવેસો**તિ પુબ્બે અકતભાવનાભિનિવેસો. **સદ્ધાધુરાદીસૂ**તિ સદ્ધાધુરે પઞ્ઞાધુરે ચ. **અવસાને**તિ ભાવનાપરિયોસાને. **વિવટ્ટેત્વા**તિ સઙ્ખારારમ્મણતો વિવટ્ટેત્વા નિબ્બાનં આરમ્મણં કત્વા. **અરહત્તં ગણ્હાતી**તિ મગ્ગપરમ્પરાય અરહત્તં ગણ્હાતિ. **અકમ્પિયટ્ઠેના**તિ પટિપક્ખેહિ અકમ્પિયભાવેન. એતેનેવસ્સ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવોપિ વિભાવિતો દટ્ઠબ્બો. ન

હિ સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવેન વિના પટિપક્ખેહિ અકમ્પિયતા સમ્ભવતિ. સમ્પયુત્તધમ્મેસુ થિરભાવેનેવ હિ અકુસલાનં અબ્યાકતાનઞ્ચ નેસં બલવભાવૂપપત્તિ. **અસ્સદ્ધિયે**તિ અસ્સદ્ધિયહેતુ. નિમિત્તત્થે હેતં ભુમ્મવચનં. એસ નયો સેસેસુપિ.

૪૧૮. **આદિપદાન**ન્તિ સતિઆદિપદાનં. **સરણટ્ઠેના**તિ ચિરકતચિરભાસિતાનં અનુસ્સરણટ્ઠેન. **ઉપટ્ઠાનલક્ખણા**તિ કાયાદીસુ અસુભાકારાદિસલ્લક્ખણમુખેન તત્થ ઉપતિટ્ઠનસભાવા. ઉપતિટ્ઠનઞ્ચ આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, અવિસ્સજ્જનં વા આરમ્મણસ્સ. **અપિલાપનલક્ખણા**તિ અસમ્મુસ્સનસભાવા, ઉદકે અલાબુ વિય આરમ્મણે પ્લવિત્વા ગન્તું અપ્પદાનં, પાસાણસ્સ વિય નિચ્ચલસ્સ આરમ્મણસ્સ ઠપનં સારણં અસમ્મુટ્ઠકરણં અપિલાપનં. **સાપતેય્ય**ન્તિ સન્તકં. અપિલાપનં અસમ્મુટ્ઠં કરોતિ **અપિલાપેતિ**, સાયં પાતઞ્ચ રાજાનં ઇસ્સરિયસમ્પત્તિં સલ્લક્ખાપેતિ સારેતીતિ અત્થો. **કણ્હસુક્કસપ્પટિભાગે ધમ્મે**તિ કણ્હસુક્કસઙ્ખાતે સપ્પટિભાગે ધમ્મે. કણ્હો હિ ધમ્મો સુક્કેન, સુક્કો ચ કણ્હેન સપ્પટિભાગો. **વિત્થાર**-સદ્દો આદિસદ્દત્થો. તેન ''ઇમે ચત્તારો ધમ્મા સમ્મપ્પધાના, ઇમે ચત્તારો ઇદ્ધિપાદા, ઇમાનિ પઞ્ચિન્દ્રિયાનિ, ઇમાનિ પઞ્ચ બલાનિ, ઇમે સત્ત બોજ્ઝઙ્ગા, અયં અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો, અયં સમથો, અયં વિપસ્સના, અયં વિજ્જા, અયં વિમુત્તિ, ઇમે લોકુત્તરધમ્માતિ એવં ખો, મહારાજ, અપિલાપનલક્ખણા સતી''તિ (મિ॰ પ॰ ૨.૧.૧૩) ઇમં પાળિસેસં સઙ્ગણ્હાતિ. **થેરેના**તિ નાગસેનત્થેરેન. સો હિ ધમ્માનં કિચ્ચં લક્ખણં કત્વા અસ્સેતિ ''અપિલાપનલક્ખણા સતિ, આકોટનલક્ખણો વિતક્કો''તિઆદિના. એવઞ્હિ ધમ્મા સુબોધા હોન્તીતિ. સમ્મોસપચ્ચનીકં કિચ્ચં અસમ્મોસો, ન સમ્મોસાભાવમત્તન્તિ આહ – ''**અસમ્મોસરસા વા**''તિ. યસ્સ ધમ્મસ્સ બલેન સમ્પયુત્તધમ્મા આરમ્મણાભિમુખા ભવન્તિ, સા સતિ. તસ્મા સા તેસં આરમ્મણાભિમુખભાવં પચ્ચુપટ્ઠાપેસિ, સયં વા આરમ્મણાભિમુખભાવેન પચ્ચુપતિટ્ઠતીતિ વુત્તં – ''**ગોચરાભિમુખીભાવપચ્ચુપટ્ઠાના**''તિ. સમ્મા પસત્થો બોજ્ઝઙ્ગોતિ **સમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. **બોધિયા** વક્ખમાનાય ધમ્મસામગ્ગિયા, **બોધિસ્સ વા** અરિયસાવકસ્સ અઙ્ગોતિ બોજ્ઝઙ્ગો. **યા હી**તિઆદિના તમેવ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરતિ. ''યા હિ અયં ધમ્મસામગ્ગી''તિ એતસ્સ ''બોધીતિ વુચ્ચતી''તિ ઇમિના સમ્બન્ધો. **ધમ્મસામગ્ગિયા**તિ ધમ્મસમૂહેન, યાય ધમ્મસામગ્ગિયાતિ સમ્બન્ધો. **પતિટ્ઠાનાયૂહના ઓઘતરણસુત્તવણ્ણનાયં** (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૧) ''કિલેસવસેન પતિટ્ઠાનં, અભિસઙ્ખારવસેન આયૂહના. તણ્હા દિટ્ઠિવસેન પતિટ્ઠાનં, અવસેસકિલેસાભિસઙ્ખારેહિ આયૂહના. તણ્હાવસેન પતિટ્ઠાનં, દિટ્ઠિવસેન આયૂહના. સસ્સતદિટ્ઠિયા પતિટ્ઠાનં, ઉચ્છેદદિટ્ઠિયા આયૂહના. લીનવસેન પતિટ્ઠાનં, ઉદ્ધચ્ચવસેન આયૂહના. કામસુખલ્લિકાનુયોગવસેન પતિટ્ઠાનં, અત્તકિલમથાનુયોગવસેન આયૂહના. સબ્બાકુસલાભિસઙ્ખારવસેન પતિટ્ઠાનં, સબ્બલોકિયકુસલાભિસઙ્ખારવસેન આયૂહના''તિ એવં વુત્તેસુ સત્તસુ પકારેસુ ઇધ અવુત્તાનં વસેન વેદિતબ્બા. **પટિપક્ખભૂતાયા**તિ એત્થ લીનપ્પતિટ્ઠાનકામસુખલ્લિકાનુયોગઉચ્છેદાભિનિવેસાનં ધમ્મવિચયવીરિયપીતિપ્પધાના ધમ્મસામગ્ગી પટિપક્ખો, ઉદ્ધચ્ચાયૂહનઅત્તકિલમથાનુયોગસસ્સતાભિનિવેસાનં પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાપધાના ધમ્મસામગ્ગી પટિપક્ખો. સતિ પન ઉભયત્થાપિ ઇચ્છિતબ્બા. તથા હિ સા ''સબ્બત્થિકા''તિ વુત્તા.

કિલેસસન્તાનનિદ્દાય ઉટ્ઠહતીતિ એતેન સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાય સહગતાનમ્પિ સતિઆદીનં બોજ્ઝઙ્ગભાવં દસ્સેતિ. વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સના હિ કિલેસે નિરોધેન્તી એવ પવત્તતીતિ. **ચત્તારિ વા**તિઆદિના પન મગ્ગફલસહગતાનં બોજ્ઝઙ્ગભાવં દસ્સેતિ. સત્તહિ બોજ્ઝઙ્ગેહિ ભાવિતેહિ સચ્ચપ્પટિવેધો હોતીતિ કથમિદં જાનિતબ્બન્તિ ચોદનં સન્ધાયાહ – ''**યથાહા**''તિઆદિ. **ઝાનઙ્ગમગ્ગઙ્ગાદયો વિયા**તિ એતેન બોધિબોજ્ઝઙ્ગસદ્દાનં

સમુદાયાવયવવિસયતં દસ્સેતિ. **સેનઙ્ગરથઙ્ગાદયો વિયા**તિ એતેન પુગ્ગલપઞ્ઞત્તિયા અવિજ્જમાનપઞ્ઞત્તિભાવં દસ્સેતિ.

બોધાય સંવત્તન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગાતિ કારણત્થો અઙ્ગસદ્દોતિ કત્વા વુત્તં. બુજ્ઝન્તીતિ બોધિયો, બોધિયો એવ અઙ્ગાનિ બોજ્ઝઙ્ગાનીતિ વુત્તં – "**બુજ્ઝન્તીતિ બોજ્ઝઙ્ગા**"તિ. વિપસ્સનાદીનં કારણાદીનં બુજ્ઝિતબ્બાનઞ્ચ સચ્ચાનં અનુરૂપં પચ્ચક્ખભાવેન પટિમુખં અવિપરીતતાય સમ્મા ચ બુજ્ઝન્તીતિ એવં અત્થવિસેસદીપકેહિ ઉપસગ્ગેહિ "**અનુબુજ્ઝન્તી**"તિઆદિ વુત્તં. બોધિસદ્દો હિ સબ્બવિસેસયુત્તબુજ્ઝનં સામઞ્ઞેન સઙ્ગણ્હાતિ. સં-સદ્દો પસંસાયં સુન્દરભાવે ચ દિસ્સતીતિ આહ – "**પસત્થો સુન્દરો ચ બોજ્ઝઙ્ગો સમ્બોજ્ઝઙ્ગો**"તિ.

ધમ્મે વિચિનતીતિ **ધમ્મવિચયો**. તત્થ **ધમ્મે**તિ ચતુસચ્ચધમ્મે તબ્બિનિમુત્તસ્સ સભાવધમ્મસ્સ અભાવતો. તતો એવ સો **પવિચયલક્ખણો**. **ઓભાસનરસો**તિ વિસયોભાસનરસો. અસમ્મુય્હનાકારેન પચ્ચુપતિટ્ઠતીતિ **અસમ્મોહપચ્ચુપટ્ઠાનો**.

વીરસ્સ ભાવો, કમ્મં વાતિ **વીરિયં**. **ઈરયિતબ્બતો**તિ પવત્તેતબ્બતો. **પગ્ગહલક્ખણ**ન્તિ કોસજ્જપક્ખે પતિતું અદત્વા સમ્પયુત્તધમ્માનં પગ્ગહલક્ખણં. તતો એવ સમ્પયુત્તધમ્મે **ઉપત્થમ્ભનરસં**. **અનોસીદનં** અસંસીદનં.

પીણયતીતિ તપ્પેતિ. પીણનકિચ્ચેન સમ્પયુત્તધમ્માનં વિય તંસમુટ્ઠાનપણીતરૂપેહિ કાયસ્સાબ્યપનં. ફરણપીતિવસેન હેતં લક્ખણં વુત્તં, તથા **રસો**તિ. ઉદગ્ગભાવો ઓદગ્યં, તં પચ્ચુપટ્ઠપેતીતિ **ઓદગ્યપચ્ચુપટ્ઠાના**. ઉબ્બેગપીતિવસેન ચેતં વુત્તં.

કાયચિત્તદરથપ્પસ્સમ્ભનતોતિ કાયદરથસ્સ ચિત્તદરથસ્સ ચ પસ્સમ્ભનતો વૂપસમનતો. તેનાહ – "**ઉપસમલક્ખણા**"તિ, કાયચિત્તદરથાનં વૂપસમનલક્ખણાતિ અત્થો. **કાયો**તિ ચેત્થ વેદનાદયો તયો ખન્ધા. **દરથો** સારમ્ભો, દુક્ખદોમનસ્સપચ્ચયાનં ઉદ્ધચ્ચાદિકાનં કિલેસાનં, તથાપવત્તાનં વા ચતુન્નં ખન્ધાનમેતં અધિવચનં. દરથનિમ્મદ્દનેન પરિળાહપરિપ્ફન્દનવિરહિતો સીતિભાવો **અપરિપ્ફન્દનસીતિભાવો**.

સમ્મા ચિત્તસ્સ ઠપનં **સમાધાનં**. **અવિક્ખેપો** સમ્પયુત્તાનં અવિક્ખિત્તતા. યેન સમ્પયુત્તા અવિક્ખિત્તા હોન્તિ, સો ધમ્મો **અવિક્ખેપો**. **અવિસારો** અત્તનો એવ અવિસરણભાવો. અથ વા વિક્ખેપપ્પટિપક્ખતાય **અવિક્ખેપલક્ખણો**. ન્હાનીયચુણ્ણસ્સ ઉદકં વિય સમ્પયુત્તધમ્માનં સમ્પિણ્ડનકિચ્ચતાય અવિસારભાવેન લક્ખિતબ્બો **અવિસારલક્ખણો**. નિવાતે દીપચ્ચિટ્ઠિતિ વિય ચેતસો ઠિતિભાવેન પચ્ચુપતિટ્ઠતીતિ **ચિત્તટ્ઠિતિપચ્ચુપટ્ઠાનો**.

અજ્ઝુપેક્ખનતોતિ સમપ્પવત્તેસુ અસ્સેસુ સારથિ વિય સમ્પયુત્તધમ્માનં અજ્ઝુપેક્ખનતો. **પટિસઙ્ખાનલક્ખણા**તિ મજ્ઝત્તભાવે ઠત્વા વીમંસનસઙ્ખાતપ્પટિસઙ્ખાનલક્ખણા. **સમવાહિતલક્ખણા**તિ સમં અવિસમં યથાસકકિચ્ચેસુ સમ્પયુત્તધમ્માનં પવત્તનલક્ખણા. ઉદાસીનભાવેન પવત્તમાનાપિ સેસસમ્પયુત્તધમ્મે યથાસકકિચ્ચેસુ પવત્તેતિ, યથા રાજા તુણ્હી નિસિન્નોપિ અત્થકરણે ધમ્મટ્ઠે યથાસકં કિચ્ચેસુ અપ્પમત્તો પવત્તેતિ. અલીનાનુદ્ધતપ્પવત્તિપચ્ચયત્તા **ઊનાધિકનિવારણરસા**. **પક્ખપાતુપચ્છેદનરસા**તિ "ઇદં નિહીનકિચ્ચં હોતુ, ઇદં અતિરેકતરકિચ્ચ"ન્તિ એવં પક્ખપાતનવસેન વિય પવત્તિ પક્ખપાતો, તં ઉપચ્છિન્દન્તી વિય હોતીતિ

પક્ખપાતુપચ્છેદનરસા. સમ્પયુત્તધમ્માનં સકસકકિચ્ચે મજ્ઝત્તભાવેન પચ્ચુપતિટ્ઠતીતિ **મજ્ઝત્તભાવપચ્ચુપટ્ઠાનો**. બોજ્ઝઙ્ગાનં ઉપરૂપરિ ઉપ્પાદનમેવ બ્રૂહનં વડ્ઢનઞ્ચાતિ આહ – "**ઉપ્પાદેતી**"તિ.

સતિ ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ **સતિસમ્પજઞ્ઞં**, સતિપધાનં વા સમ્પજઞ્ઞં **સતિસમ્પજઞ્ઞં**. તં સબ્બત્થ સતોકારિભાવાવહત્તા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય હોતિ. યથા પચ્ચનીકધમ્મપ્પહાનં અનુરૂપધમ્મસેવના ચ અનુપ્પન્નાનં કુસલાનં ધમ્માનં ઉપ્પાદાય હોતિ, એવં સતિરહિતપુગ્ગલવિવજ્જના, સતોકારિપુગ્ગલસેવના, તત્થ ચ યુત્તતા સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદાય હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ, "**સતિસમ્પજઞ્ઞ**"ન્તિઆદિના. **સત્તસુ ઠાનેસૂ**તિ "અભિક્કન્તે પટિક્કન્તે સમ્પજાનકારી હોતિ, આલોકિતે વિલોકિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, સમિઞ્જિતે પસારિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, સઙ્ઘાટિપત્તચીવરધારણે સમ્પજાનકારી હોતિ, અસિતે પીતે ખાયિતે સાયિતે સમ્પજાનકારી હોતિ, ઉચ્ચારપસ્સાવકમ્મે સમ્પજાનકારી હોતિ, ગતે ઠિતે નિસિન્ને સુત્તે જાગરિતે ભાસિતે તુણ્હીભાવે સમ્પજાનકારી હોતી"તિ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૬; મ॰ નિ॰ ૧.૧૦૯) એવં વુત્તેસુ અભિક્કન્તાદીસુ સત્તસુ ઠાનેસુ. **તિસ્સદત્તત્થેરો** નામ યો બોધિમણ્ડે સુવણ્ણસલાકં ગહેત્વા "અટ્ઠારસસુ ભાસાસુ કતરભાસાય ધમ્મં કથેમી"તિ પરિસં પવારેસિ. **અભયત્થેરો**તિ દત્તાભયત્થેરમાહ. **અભિનિવેસ**ન્તિ વિપસ્સનાભિનિવેસં.

પરિપુચ્છકતાતિ પરિયોગાહેત્વા પુચ્છકભાવો. આચરિયે પયિરુપાસિત્વા પઞ્ચપિ નિકાયે સહ અટ્ઠકથાય પરિયોગાહેત્વા યં યં તત્થ ગણ્ઠિટ્ઠાનભૂતં, તં તં "ઇદં, ભન્તે, કથં, ઇમસ્સ કો અત્થો"તિ ખન્ધાયતનાદિઅત્થં પુચ્છન્તસ્સ હિ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપ્પજ્જતિ. તેનાહ – "**ખન્ધધાતુ…પે॰… બહુલતા**"તિ.

વત્થુવિસદકિરિયાતિ એત્થ ચિત્તચેતસિકાનં પવત્તિટ્ઠાનભાવતો સરીરં તપ્પટિબદ્ધાનિ ચીવરાદીનિ ચ વત્થૂનીતિ અધિપ્પેતાનિ. તાનિ યથા ચિત્તસ્સ સુખાવહાનિ હોન્તિ, તથા કરણં તેસં વિસદકિરિયા. તેનાહ – "**અજ્ઝત્તિકબાહિરાન**"ન્તિઆદિ. **ઉસ્સન્નદોસ**ન્તિ વાતપિત્તાદિવસેન ઉપચિતદોસં. **સેદમલમક્ખિત**ન્તિ સેદેન ચેવ જલ્લિકાસઙ્ખાતેન સરીરમલેન ચ મક્ખિતં. **ચ**-સદ્દેન અઞ્ઞમ્પિ સરીરસ્સ પીળાવહં અચ્ચાસનાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **સેનાસનં વા**તિ **વા**-સદ્દેન મલગ્ગહિતપત્તાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **પરિભણ્ડકરણાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન પત્તપચનાદીનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **અવિસદે**તિ વત્થુમ્હિ અવિસદે સતિ, વિસયભૂતે વા. કથં ભાવનમનુયુત્તસ્સ તાનિ અજ્ઝત્તિકબાહિરવત્થૂનિ વિસયો? અન્તરન્તરા પવત્તનકચિત્તુપ્પાદવસેનેવ વુત્તં. તે હિ ચિત્તુપ્પાદા ચિત્તેકગ્ગતાય અપરિસુદ્ધભાવાય સંવત્તન્તિ. **ચિત્તચેતસિકેસૂ**તિ નિસ્સયાદિપચ્ચયભૂતેસુ ચિત્તચેતસિકેસુ. **ઞાણમ્પી**તિ **અપિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન "ન કેવલં વત્થુયેવ, અથ ખો તસ્મિં અપરિસુદ્ધે ઞાણમ્પિ અપરિસુદ્ધં હોતી"તિ નિસ્સયાપરિસુદ્ધિયા તંનિસ્સિતાપરિસુદ્ધિ વિય વિસયસ્સ અપરિસુદ્ધતાય વિસયિનો અપરિસુદ્ધિં દસ્સેતિ.

સમભાવકરણન્તિ કિચ્ચતો અનૂનાધિકભાવકરણં. **સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં હોતિ**, સદ્ધેય્યવત્થુસ્મિં પચ્ચયવસેન અધિમોક્ખકિચ્ચસ્સ પટુતરભાવેન પઞ્ઞાય અવિસદતાય વીરિયાદીનઞ્ચ સિથિલતાદિના સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં હોતિ. તેનાહ – "**ઇતરાનિ મન્દાની**"તિ. **તતો**તિ તસ્મા, સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવતો ઇતરેસઞ્ચ મન્દત્તાતિ અત્થો. કોસજ્જપક્ખે પતિતું અદત્વા સમ્પયુત્તધમ્માનં પગ્ગણ્હનં અનુબલપ્પદાનં પગ્ગહો. પગ્ગહોવ કિચ્ચં **પગ્ગહકિચ્ચં**. કાતું ન સક્કોતીતિ આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, અનિસ્સજ્જનં વા **ઉપટ્ઠાનં**. વિક્ખેપપ્પટિપક્ખો, યેન વા સમ્પયુત્તા અવિક્ખિત્તા હોન્તિ, સો **અવિક્ખેપો**. રૂપગતં વિય ચક્ખુના યેન યાથાવતો વિસયસભાવં પસ્સતિ, તં **દસ્સનકિચ્ચં કાતું ન સક્કોતિ** બલવતા સદ્ધિન્દ્રિયેન અધિભૂતત્તા. સહજાતધમ્મેસુ હિ ઇન્દટ્ઠં કારેન્તાનં સહપવત્તમાનાનં ધમ્માનં એકદેસતાવસેનેવ અત્થસિદ્ધિ, ન અઞ્ઞથા. **તસ્મા**તિ વુત્તમેવત્થં

કારણભાવેન પચ્ચામસતિ. **તન્તિ** સદ્ધિન્દ્રિયં. **ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેનાતિ** યસ્સ સદ્ધેય્યસ્સ વત્થુનો ઉળારતાદિગુણે અધિમુચ્ચનસ્સ સાતિસયપ્પવત્તિયા સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તસ્સ પચ્ચયપચ્ચયુપ્પન્નતાદિવિભાગતો યાથાવતો વીમંસનેન. એવઞ્હિ એવંધમ્મતાનયેન યાથાવસરસતો પરિગ્ગય્હમાને સવિપ્ફારો અધિમોક્ખો ન હોતિ ''અયં ઇમેસં ધમ્માનં સભાવો''તિ પરિજાનનવસેન પઞ્ઞાબ્યાપારસ્સ સાતિસયત્તા. ધુરિયધમ્મેસુ હિ યથા સદ્ધાય બલવભાવે પઞ્ઞાય મન્દભાવો હોતિ, એવં પઞ્ઞાય બલવભાવે સદ્ધાય મન્દભાવો હોતિ. તેન વુત્તં – ''**તં ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેન હાપેતબ્બ**''ન્તિ.

તથા અમનસિકારેનાતિ યેનાકારેન ભાવનમનુયુઞ્જન્તસ્સ સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તેનાકારેન ભાવનાય અનનુયુઞ્જનતોતિ વુત્તં હોતિ. ઇધ દુવિધેન સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવો અત્તનો વા પચ્ચયવિસેસેન કિચ્ચુત્તરિયતો વીરિયાદીનં વા મન્દકિચ્ચતાય. તત્થ પઠમવિકપ્પે હાપનવિધિ દસ્સિતો, દુતિયવિકપ્પે પન યથા મનસિકરોતો વીરિયાદીનં મન્દકિચ્ચતાય સદ્ધિન્દ્રિયં બલવં જાતં, તથા અમનસિકારેન વીરિયાદીનં પટુકિચ્ચભાવાવહેન મનસિકારેન સદ્ધિન્દ્રિયં તેહિ સમરસં કરોન્તેન હાપેતબ્બં. ઇમિના નયેન સેસિન્દ્રિયેસુપિ હાપનવિધિ વેદિતબ્બો.

વક્કલિત્થેરવત્થૂતિ સો હિ આયસ્મા સદ્ધાધિમુત્તતાય કતાધિકારો સત્થુ રૂપદસ્સનપ્પસુતો એવ હુત્વા વિહરન્તો સત્થારા ''કિં તે, વક્કલિ, ઇમિના પૂતિકાયેન દિટ્ઠેન, યો ખો, વક્કલિ, ધમ્મં પસ્સતિ, સો મં પસ્સતી''તિઆદિના (સં॰ નિ॰ ૩.૮૭) નયેન ઓવદિત્વા કમ્મટ્ઠાને નિયોજિતોપિ તં અનનુયુઞ્જન્તો પણામિતો અત્તાનં વિનિપાતેતું પપાતટ્ઠાનં અભિરુહિ. અથ નં સત્થા યથાનિસિન્નોવ ઓભાસવિસ્સજ્જનેન અત્તાનં દસ્સેત્વા –

> ''પામોજ્જબહુલો ભિક્ખુ, પસન્નો બુદ્ધસાસને;
> અધિગચ્છે પદં સન્તં, સઙ્ખારૂપસમં સુખ''ન્તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૮૧) –

ગાથં વત્વા ''એહિ, વક્કલી''તિ આહ. સો તેનેવ અમતેન અભિસિત્તો હટ્ઠતુટ્ઠો હુત્વા વિપસ્સનં પટ્ઠપેસિ, સદ્ધાય પન બલવભાવેન વિપસ્સનાવીથિં ન ઓતરિ. તં ઞત્વા ભગવા તસ્સ ઇન્દ્રિયસમત્તપ્પટિપાદનાય કમ્મટ્ઠાનં સોધેત્વા અદાસિ. સો સત્થારા દિન્નનયે ઠત્વા વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા મગ્ગપ્પટિપાટિયા અરહત્તં પાપુણિ. તેન વુત્તં – ''**વક્કલિત્થેરવત્થુ ચેત્થ નિદસ્સન**''ન્તિ. **એત્થાતિ** સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તભાવે સેસિન્દ્રિયાનં સકિચ્ચાકરણે. **ઇતરકિચ્ચભેદન્તિ** ઉપટ્ઠાનાદિકિચ્ચવિસેસં. **પસ્સદ્ધાદીતિ આદિ**-સદ્દેન સમાધિઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગાનં સઙ્ગહો. **હાપેતબ્બન્તિ** યથા સદ્ધિન્દ્રિયસ્સ બલવભાવો ધમ્મસભાવપચ્ચવેક્ખણેન હાયતિ, એવં વીરિયિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતા પસ્સદ્ધિઆદિભાવનાય હાયતિ સમાધિપક્ખિયત્તા તસ્સા. તથા હિ સમાધિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતં કોસજ્જપાતતો રક્ખન્તી વીરિયાદિભાવના વિય વીરિયિન્દ્રિયસ્સ અધિમત્તતં ઉદ્ધચ્ચપાતતો રક્ખન્તી પસ્સદ્ધાદિભાવના એકંસતો હાપેતિ. તેન વુત્તં – ''**પસ્સદ્ધાદિભાવનાય હાપેતબ્બ**''ન્તિ.

સોણત્થેરસ્સ વત્થૂતિ સુખુમાલસોણત્થેરસ્સ વત્થુ. સો હિ આયસ્મા સત્થુ સન્તિકે કમ્મટ્ઠાનં ગહેત્વા સીતવને વિહરન્તો ''મમ સરીરં સુખુમાલં, ન ચ સક્કા સુખેનેવ સુખં અધિગન્તું, કિલમેત્વાપિ સમણધમ્મો કાતબ્બો''તિ ઠાનચઙ્કમમેવ અધિટ્ઠાય પધાનમનુયુઞ્જન્તો પાદતલેસુ ફોટેસુ ઉટ્ઠિતેસુપિ વેદનં અજ્ઝુપેક્ખિત્વા દળ્હવીરિયં કરોન્તો અચ્ચારદ્ધવીરિયતાય વિસેસં નિબ્બત્તેતું નાસક્ખિ. સત્થા તત્થ ગન્ત્વા વીણૂપમોવાદેન ઓવદિત્વા વીરિયસમતાયોજનવિધિં દસ્સેન્તો કમ્મટ્ઠાનં વિસોધેત્વા ગિજ્ઝકૂટં ગતો. થેરોપિ સત્થારા દિન્નનયેન વીરિયસમતં

યોજેત્વા ભાવેન્તો વિપસ્સનમ્પિ ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરહત્તે પતિટ્ઠાસિ. તેન વુત્તં – "**સોણત્થેરસ્સ વત્થુ દસ્સેતબ્બ**"ન્તિ. **સેસેસુપી**તિ સતિસમાધિપઞ્ઞિન્દ્રિયેસુપિ.

સમતન્તિ સદ્ધાપઞ્ઞાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અનૂનાધિકભાવં, તથા સમાધિવીરિયાનં. યથા હિ સદ્ધાપઞ્ઞાનં વિસું ધુરિયધમ્મભૂતાનં કિચ્ચતો અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તનં વિસેસતો ઇચ્છિતબ્બં, યતો નેસં સમધુરતાય અપ્પના સમ્પજ્જતિ, એવં સમાધિવીરિયાનં કોસજ્જુદ્ધચ્ચપક્ખિકાનં સમરસતાય સતિ અઞ્ઞમઞ્ઞૂપત્થમ્ભનતો સમ્પયુત્તધમ્માનં અન્તદ્વયપાતાભાવેન સમ્મદેવ અપ્પના ઇજ્ઝતિ. **બલવસદ્ધો**તિઆદિ બ્યતિરેકમુખેન વુત્તસ્સેવત્થસ્સ સમત્થનં. તસ્સત્થો – યો બલવતિયા સદ્ધાય સમન્નાગતો અવિસદઞાણો, સો મુધપ્પસન્નો હોતિ, ન અવેચ્ચપ્પસન્નો. તથા હિ અવત્થુસ્મિં પસીદતિ સેય્યથાપિ તિત્થિયસાવકા. **કેરાટિકપક્ખ**ન્તિ સાઠેય્યપક્ખં ભજતિ. સદ્ધાહીનાય પઞ્ઞાય અતિધાવન્તો "દેય્યવત્થુપરિચ્ચાગેન વિના ચિત્તુપ્પાદમત્તેનપિ દાનમયં પુઞ્ઞં હોતી"તિઆદીનિ પરિકપ્પેતિ હેતુપ્પટિરૂપકેહિ વઞ્ચિતો, એવંભૂતો સુક્ખતક્કવિલુત્તચિત્તો પણ્ડિતાનં વચનં નાદિયતિ, સઞ્ઞત્તિં ન ગચ્છતિ. તેનાહ – "**ભેસજ્જસમુટ્ઠિતો વિય રોગો અતેકિચ્છો હોતી**"તિ. યથા ચેત્થ સદ્ધાપઞ્ઞાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં સમભાવો અત્થાવહો, અનત્થાવહો વિસમભાવો, એવં સમાધિવીરિયાનં અઞ્ઞમઞ્ઞં અવિક્ખેપાવહો સમભાવો, ઇતરો વિક્ખેપાવહો યાતિ **કોસજ્જં અભિભવતિ**, તેન અપ્પનં ન પાપુણાતીતિ અધિપ્પાયો. **ઉદ્ધચ્ચં અભિભવતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **તં ઉભય**ન્તિ સદ્ધાપઞ્ઞાદ્વયં સમાધિવીરિયદ્વયઞ્ચ. **સમં કત્તબ્બ**ન્તિ સમરસં કાતબ્બં.

સમાધિકમ્મિકસ્સાતિ સમથકમ્મટ્ઠાનિકસ્સ. **એવ**ન્તિ એવં સન્તે, સદ્ધાય થોકં બલવભાવે સતીતિ અત્થો. **સદ્દહન્તો**તિ "પથવી પથવીતિ મનસિકરણમત્તેન કથં ઝાનુપ્પત્તી"તિ અચિન્તેત્વા "અદ્ધા સમ્માસમ્બુદ્ધેન વુત્તવિધિ ઇજ્ઝિસ્સતી"તિ સદ્દહન્તો સદ્ધં જનેન્તો. **ઓકપ્પેન્તો**તિ આરમ્મણં અનુપ્પવિસિત્વા વિય અધિમુચ્ચનવસેન અવકપ્પેન્તો પક્ખન્દન્તો. **એકગ્ગતા બલવતી વટ્ટતિ** સમાધિપ્પધાનત્તા ઝાનસ્સ. **ઉભિન્ન**ન્તિ સમાધિપઞ્ઞાનં. સમાધિકમ્મિકસ્સ સમાધિનો અધિમત્તતા વિય પઞ્ઞાય અધિમત્તતાપિ ઇચ્છિતબ્બાતિ આહ – "**સમતાયપી**"તિ, સમભાવેનપીતિ અત્થો. **અપ્પના**તિ લોકિયઅપ્પના. તથા હિ "**હોતિયેવા**"તિ સાસઙ્કં વદતિ. લોકુત્તરપ્પના પન તેસં સમભાવેનેવ ઇચ્છિતા. યથાહ – "સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતી"તિ (અ॰ નિ॰ ૪.૧૭૦; પટિ॰ મ॰ ૨.૫).

યદિ વિસેસતો સદ્ધાપઞ્ઞાનં સમાધિવીરિયાનઞ્ચ સમતાવ ઇચ્છિતા, કથં સતીતિ આહ – "**સતિ પન સબ્બત્થ બલવતી વટ્ટતી**"તિ. **સબ્બત્થા**તિ લીનુદ્ધચ્ચપક્ખિકેસુ પઞ્ચસુ ઇન્દ્રિયેસુ. ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકે ગણ્હન્તો "**સદ્ધાવીરિયપઞ્ઞાન**"ન્તિ આહ. અઞ્ઞથાપીતિ ચ ગહેતબ્બા સિયા. તથા હિ **કોસજ્જપક્ખિકેન ચ સમાધિના**ઇચ્ચેવ વુત્તં, ન "પસ્સદ્ધિસમાધિઉપેક્ખાહી"તિ. **સા**તિ સતિ. સબ્બેસુ રાજકમ્મેસુ નિયુત્તો **સબ્બકમ્મિકો**. **તેના**તિ તેન સબ્બત્થ ઇચ્છિતબ્બત્થેન કારણેન. **આહ** અટ્ઠકથાયં. સબ્બત્થ નિયુત્તા **સબ્બત્થિકા** સબ્બત્થ લીને ઉદ્ધતે ચ ચિત્તે ઇચ્છિતબ્બત્તા, સબ્બેન વા લીનુદ્ધચ્ચપક્ખિયેન બોજ્ઝઙ્ગગણેન અત્થેતબ્બાતિ સબ્બત્થા, સાવ **સબ્બત્થિકા**. **ચિત્ત**ન્તિ કુસલચિત્તં. તસ્સ હિ **સતિપટિસરણં** પરાયણં અપ્પત્તસ્સ પત્તિયા અનધિગતસ્સ અધિગમાય. તેનાહ – "**આરક્ખપચ્ચુપટ્ઠાના**"તિઆદિ.

ખન્ધાદિભેદેસુ અનોગાળ્હપઞ્ઞાનન્તિ પરિયત્તિબાહુસચ્ચવસેનપિ ખન્ધાયતનાદીસુ અપ્પતિટ્ઠિતબુદ્ધીનં. બહુસ્સુતસેવના હિ સુતમયઞાણાવહા. તરુણવિપસ્સનાસમઙ્ગીપિ ભાવનામયઞાણે ઠિતત્તા એકંસતો પઞ્ઞવા એવ નામ હોતીતિ આહ – "**સમપઞ્ઞાસ...પે॰... પુગ્ગલસેવના**"તિ. ઞેય્યધમ્મસ્સ ગમ્ભીરભાવવસેન

તપ્પરિચ્છેદકઞાણસ્સ ગમ્ભીરભાવગ્ગહણન્તિ આહ – “**ગમ્ભીરેસુ ખન્ધાદીસુ પવત્તાય ગમ્ભીરપઞ્ઞાયા**”તિ. તઞ્હિ ઞેય્યં તાદિસાય પઞ્ઞાય ચરિતબ્બતો ગમ્ભીરઞાણચરિયં. તસ્સા વા પઞ્ઞાય તત્થ પભેદતો પવત્તિ ગમ્ભીરઞાણચરિયા, તસ્સા પચ્ચવેક્ખણાતિ આહ – “**ગમ્ભીરપઞ્ઞાય પભેદપચ્ચવેક્ખણા**”તિ.

પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણં નિરયે નિબ્બત્તસત્તસ્સ યેભુય્યેન સબ્બપઠમં કરોન્તીતિ દેવદૂતસુત્તાદીસુ આદિતો વુત્તત્તા ચ આહ – “**પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણતો પટ્ઠાયા**”તિ. **સકટવહનાદિકાલેતિ આદિ**-સદ્દેન તદઞ્ઞં મનુસ્સેહિ તિરચ્છાનેહિ ચ વિબાધિતબ્બકાલં સઙ્ગણ્હાતિ. **એકં બુદ્ધન્તર**ન્તિ ઇદં અપરાપરેસુ પેતેસુયેવ ઉપ્પજ્જનકસત્તવસેન વુત્તં, એકચ્ચાનં વા પેતાનં એકચ્ચતિરચ્છાનાનં વિય દીઘાયુકતા સિયાતિ તથા વુત્તં. તથા હિ કાળો નાગરાજા ચતુન્નં બુદ્ધાનં સમ્મુખીભાવં લભિત્વા ઠિતોપિ મેત્તેય્યસ્સપિ ભગવતો સમ્મુખીભાવં લભિસ્સતીતિ વદન્તિ, યતસ્સ કપ્પાયુકતા વુત્તા.

એવં આનિસંસદસ્સાવિનોતિ વીરિયાયત્તો એવ સબ્બો લોકિયો લોકુત્તરો ચ વિસેસાધિગમોતિ એવં વીરિયે આનિસંસદસ્સનસીલસ્સ. **ગમનવીથિ**ન્તિ સપુબ્બભાગં નિબ્બાનગામિનિપટિપદં , સહ વિપસ્સનાય અરિયમગ્ગપ્પટિપાટિ, સત્તવિસુદ્ધિપરમ્પરા વા. સા હિ ‘‘ભિક્ખુનો વટ્ટનિય્યાનાય ગન્તબ્બા પટિપજ્જિતબ્બા પટિપદા’’તિ કત્વા ગમનવીથિ નામ.

કાયદળ્હીબહુલોતિ યથા તથા કાયસ્સ દળ્હીકમ્મપ્પસુતો. **પિણ્ડપાત**ન્તિ રટ્ઠપિણ્ડં. પચ્ચયદાયકાનં અત્તનિ કારસ્સ અત્તનો સમ્માપટિપત્તિયા મહપ્ફલભાવસ્સ કરણેન પિણ્ડસ્સ ભિક્ખાય પટિપૂજના **પિણ્ડપાતાપચાયનં**.

નીહરન્તોતિ પત્તત્થવિકતો નીહરન્તો. **તં સદ્દં સુત્વા**તિ તં ઉપાસિકાય વચનં પણ્ણસાલાદ્વારે ઠિતોવ પઞ્ચાભિઞ્ઞતાય દિબ્બસોતેન સુત્વા. મનુસ્સસમ્પત્તિ, દિબ્બસમ્પત્તિ, નિબ્બાનસમ્પત્તીતિ ઇમા **તિસ્સો સમ્પત્તિયો**. **દાતું સક્ખિસ્સસી**તિ તયિ કતેન દાનમયેન વેય્યાવચ્ચમયેન ચ પુઞ્ઞકમ્મેન ખેત્તવિસેસભાવૂપગમનેન અપરાપરં દેવમનુસ્સાનં સમ્પત્તિયો અન્તે નિબ્બાનસમ્પત્તિઞ્ચ દાતું સક્ખિસ્સસીતિ થેરો અત્તાનં પુચ્છતિ. **સિતં કરોન્તો**તિ ‘‘અકિચ્છેનેવ મયા વટ્ટદુક્ખં સમતિક્કન્ત’’ન્તિ પચ્ચવેક્ખણાવસાને સઞ્જાતપામોજ્જવસેન સિતં કરોન્તો.

નિપ્પરિસ્સયકાલોતિ નિરુપદ્દવકાલો, તદા ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ સુલભા પચ્ચયા હોન્તીતિ પચ્ચયહેતુકા ચિત્તપીળા નત્થીતિ અધિપ્પાયો. **પસ્સન્તાનંયેવા**તિ અનાદરે સામિવચનં. **ખીરધેનુ**ન્તિ ખીરદાયિકં ધેનું . **કિઞ્ચિદેવ કત્વા**તિ કિઞ્ચિદેવ ભતિકમ્મં કત્વા. **ઉચ્છુયન્તકમ્મ**ન્તિ ઉચ્છુયન્તસાલાય કાતબ્બં કિચ્ચં. **તમેવ મગ્ગ**ન્તિ ઉપાસકેન પટિપન્નમગ્ગં. **ઉપકટ્ઠાયા**તિ આસન્નાય. **વિપ્પટિપન્ન**ન્તિ જાતિધમ્મકુલધમ્માદિલઙ્ઘનેન અસમ્માપટિપન્નં. **એવ**ન્તિ યથા અસમ્માપટિપન્નો પુત્તો તાય એવ અસમ્માપટિપત્તિયા કુલસન્તાનતો બાહિરો હુત્વા પિતુ સન્તિકા દાયજ્જસ્સ ન ભાગી, એવં **કુસીતોપિ** તેનેવ કુસીતભાવેન ન સમ્માપટિપન્નો સત્થુ સન્તિકા લદ્ધબ્બઅરિયધનદાયજ્જસ્સ ન ભાગી. **આરદ્ધવીરિયોવ લભતિ** સમ્માપટિપજ્જનતો. ઉપ્પજ્જતિ વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગોતિ યોજના, એવં સબ્બત્થ.

મહાતિ સીલાદિગુણેહિ મહન્તો વિપુલો અનઞ્ઞસાધારણો. તં પનસ્સ ગુણમહત્તં દસસહસ્સિલોકધાતુકમ્પનેન લોકે પાકટન્તિ દસ્સેન્તો “**સત્થુનો હી**”તિઆદિમાહ.

યસ્મા સત્થુસાસને પબ્બજિતસ્સ પબ્બજ્જૂપગમનેન સક્યપુત્તિયભાવો સઞ્જાયતિ, તસ્મા બુદ્ધપુત્તભાવં દસ્સેન્તો “**અસમ્ભિન્નાયા**”તિઆદિમાહ.

અલસાનં ભાવનાય નામમત્તમ્પિ અજાનન્તાનં કાયદળ્હીબહુલાનં યાવદત્થં ભુઞ્જિત્વા સેય્યસુખાદિઅનુયુઞ્જનકાનં તિરચ્છાનગતિકાનં પુગ્ગલાનં દૂરતો વજ્જના **કુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જના**તિ આહ – “**કુચ્છિં પૂરેત્વા ઠિતઅજગરસદિસે**”તિઆદિ. “દિવસં ચઙ્કમેન નિસજ્જાય આવરણીયેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તં પરિસોધેસ્સામા”તિઆદિના ભાવનારમ્ભવસેન આરદ્ધવીરિયાનં દળ્હપરક્કમાનં કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમના **આરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવના**તિ આહ – “**આરદ્ધવીરિયે**”તિઆદિ. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૬૪-૬૫) પન જાતિમહત્તપચ્ચવેક્ખણા સબ્રહ્મચારિમહત્તપચ્ચવેક્ખણાતિ ઇદં દ્વયં ન ગહિતં, થિનમિદ્ધવિનોદનતા સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણતાતિ ઇદં દ્વયં ગહિતં. તત્થ આનિસંસદસ્સાવિતાય એવ સમ્મપ્પધાનપચ્ચવેક્ખણા ગહિતા હોતિ લોકિયલોકુત્તરવિસેસાધિગમસ્સ વીરિયાયત્તતાદસ્સનભાવતો, થિનમિદ્ધવિનોદનં પન તદધિમુત્તતાય એવ ગહિતં હોતિ. વીરિયુપ્પાદને યુત્તપ્પયુત્તસ્સ થિનમિદ્ધવિનોદનં અત્થસિદ્ધમેવાતિ. તત્થ થિનમિદ્ધવિનોદનકુસીતપુગ્ગલપરિવજ્જનઆરદ્ધવીરિયપુગ્ગલસેવનતદધિ-મુત્તતાપટિપક્ખવિધમનપચ્ચયૂપસંહારવસેન અપાયભયપચ્ચવેક્ખણાદયો સમુત્તેજનવસેન વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપ્પાદકા દટ્ઠબ્બા.

બુદ્ધાનુસ્સતિયા ઉપચારસમાધિનિટ્ઠત્તા વુત્તં – “**યાવ ઉપચારા**”તિ. **સકલસરીરં ફરમાનો**તિ પીતિસમુટ્ઠાનેહિ પણીતરૂપેહિ સકલસરીરં ફરમાનો, ધમ્મસઙ્ઘગુણે અનુસ્સરન્તસ્સપિ યાવ ઉપચારા સકલસરીરં ફરમાનો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો ઉપ્પજ્જતીતિ એવં સેસઅનુસ્સતીસુ, પસાદનીયસુત્તન્તપચ્ચવેક્ખણાય ચ યોજેતબ્બં તસ્સાપિ વિમુત્તાયતનભાવેન તગ્ગતિકત્તા. **એવરૂપે કાલે**તિ “દુબ્ભિક્ખભયાદીસૂ”તિ વુત્તકાલે. **સમાપત્તિ...પે॰... ન સમુદાચરન્તી**તિ ઇદં ઉપસમાનુસ્સતિયા વસેન વુત્તં. સઙ્ખારાનઞ્હિ વસેન સપ્પદેસવૂપસમેપિ નિપ્પદેસવૂપસમે વિય તથા સજ્ઝાય પવત્તિતો ભાવનામનસિકારો કિલેસવિક્ખમ્ભનસમત્થો હુત્વા ઉપચારસમાધિં આવહન્તો તથારૂપપીતિસોમનસ્સસમન્નાગતો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ઉપાદાય હોતીતિ. તત્થ “વિક્ખમ્ભિતા કિલેસા”તિ પાઠો. **ન સમુદાચરન્તીતિ ઇતિ**-સદ્દો કારણત્થો. યસ્મા ન સમુદાચરન્તિ, તસ્મા તં નેસં અસમુદાચારં પચ્ચવેક્ખન્તસ્સાતિ યોજના. ન હિ કિલેસે પચ્ચવેક્ખન્તસ્સ બોજ્ઝઙ્ગુપ્પત્તિ યુત્તા, પસાદનીયેસુ ઠાનેસુ પસાદસિનેહાભાવેન લૂખહદયતાય લૂખતા. સા તત્થ આદરગારવાકરણેન વિઞ્ઞાયતીતિ આહ – “**અસક્કચ્ચકિરિયાય સંસૂચિતલૂખભાવે**”તિ.

પણીતભોજનસેવનતાતિ પણીતસપ્પાયભોજનસેવનતા. **ઉતુઇરિયાપથસુખ**ગ્ગહણેન સપ્પાયઉતુઇરિયાપથગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં. તઞ્હિ તિવિધમ્પિ સપ્પાયં સેવિયમાનં કાયસ્સ કલ્લતાપાદનવસેન ચિત્તસ્સ કલ્લતં આવહન્તં દુવિધાયપિ પસ્સદ્ધિયા કારણં હોતિ. અહેતુકસત્તેસુ લબ્ભમાનં સુખદુક્ખન્તિ અયમેકો અન્તો, ઇસ્સરાદિવિસમહેતુકન્તિ પન અયં દુતિયો. એતે ઉભો અન્તે અનુપગમ્મ યથાસકં કમ્મુના હોતીતિ અયં મજ્ઝિમા પટિપત્તિ. મજ્ઝત્તો પયોગો યસ્સ સો મજ્ઝત્તપયોગો, તસ્સ ભાવો **મજ્ઝત્તપયોગતા**. અયઞ્હિ સભાવાસારદ્ધતાય તંપસ્સદ્ધકાયતાય કારણં હોતિ, પસ્સદ્ધિદ્વયં આવહતિ. એતેનેવ સારદ્ધકાયપુગ્ગલપરિવજ્જનપસ્સદ્ધકાયપુગ્ગલસેવનાનં તદાવહનતા સંવણ્ણિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

વત્થુવિસદકિરિયા ઇન્દ્રિયસમત્તપ્પટિપાદના ચ પઞ્ઞાવહા વુત્તા, સમાધાનાવહાપિ તા હોન્તિ. સમાધાનાવહભાવેનેવ પઞ્ઞાવહભાવતોતિ વુત્તં – “**વત્થુવિસદકિરિયા…પે॰… વેદિતબ્બા**”તિ.

કારણકોસલ્લભાવનાકોસલ્લાનં નાનન્તરિયભાવતો રક્ખનાકોસલ્લસ્સ ચ તંમૂલકત્તા “**નિમિત્તકુસલતા નામ કસિણનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહકુસલતા**”ઇચ્ચેવ વુત્તં. **કસિણનિમિત્તસ્સા**તિ ચ નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. અસુભનિમિત્તાદિકસ્સપિ હિ યસ્સ કસ્સચિ ઝાનુપ્પત્તિનિમિત્તસ્સ ઉગ્ગહકોસલ્લં નિમિત્તકુસલતા એવાતિ. **અતિસિથિલવીરિયતાદીહી**તિ **આદિ**-સદ્દેન પઞ્ઞાપયોગમન્દતં પયોગવેકલ્લઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **તસ્સ પગ્ગણ્હન**ન્તિ તસ્સ લીનસ્સ ચિત્તસ્સ ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદિસમુટ્ઠાપનેન લયાપત્તિતો સમુદ્ધરણં. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

> “યસ્મિઞ્ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે લીનં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો વીરિયસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો પીતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? લીનં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુસમુટ્ઠાપયં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુકામો અસ્સ. સો તત્થ સુક્ખાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ ગોમયાનિ પક્ખિપેય્ય, સુક્ખાનિ ચ કટ્ઠાનિ પક્ખિપેય્ય, મુખવાતઞ્ચ દદેય્ય, ન ચ પંસુકેન ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો પુરિસો પરિત્તં અગ્ગિં ઉજ્જાલેતુન્તિ? એવં, ભન્તે”તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).
>
> એત્થ ચ યથાસકં આહારવસેન ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના સમુટ્ઠાપનાતિ વેદિતબ્બા, સા અનન્તરં વિભાવિતા એવ.

અચ્ચારદ્ધવીરિયતાદીહીતિ **આદિ**-સદ્દેન પઞ્ઞાપયોગબલવતં પમોદુપ્પિલાપનઞ્ચ સઙ્ગણ્હાતિ. **તસ્સ નિગ્ગણ્હન**ન્તિ તસ્સ ઉદ્ધતસ્સ ચિત્તસ્સ સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદિસમુટ્ઠાપનેન ઉદ્ધતાપત્તિતો નિસેધનં. વુત્તમ્પિ ચેતં ભગવતા –

> “યસ્મિઞ્ચ ખો, ભિક્ખવે, સમયે ઉદ્ધતં ચિત્તં હોતિ, કાલો તસ્મિં સમયે પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય, કાલો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવનાય. તં કિસ્સ હેતુ? ઉદ્ધતં, ભિક્ખવે, ચિત્તં, તં એતેહિ ધમ્મેહિ સુવૂપસમં હોતિ. સેય્યથાપિ, ભિક્ખવે, પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુકામો અસ્સ, સો તત્થ અલ્લાનિ ચેવ તિણાનિ પક્ખિપેય્ય, અલ્લાનિ ચ ગોમયાનિ નિક્ખિપેય્ય, અલ્લાનિ ચ કટ્ઠાનિ પક્ખિપેય્ય, મુખવાતઞ્ચ ન દદેય્ય, પંસુકેન ચ ઓકિરેય્ય, ભબ્બો નુ ખો સો પુરિસો મહન્તં અગ્ગિક્ખન્ધં નિબ્બાપેતુન્તિ? એવં, ભન્તે”તિ (સં॰ નિ॰ ૫.૨૩૪).

એત્થાપિ યથાસકં આહારવસેન પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદીનં ભાવના સમુટ્ઠાપનાતિ વેદિતબ્બા. તત્થ પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ ભાવના વુત્તા એવ, સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ વુચ્ચમાના, ઇતરસ્સ અનન્તરં વક્ખતિ.

પઞ્ઞાપયોગમન્દતાયાતિ પઞ્ઞાબ્યાપારસ્સ અપ્પકભાવેન. યથા હિ દાનં અલોભપ્પધાનં, સીલં અદોસપ્પધાનં, એવં ભાવના અમોહપ્પધાના. તત્થ યદા પઞ્ઞા ન બલવતી હોતિ, તદા ભાવના પુબ્બેનાપરં વિસેસાવહા ન હોતિ. અનભિસઙ્ખતો વિય આહારો પુરિસસ્સ, યોગિનો ચિત્તસ્સ અભિરુચિં ન જનેતિ, તેન તં નિરસ્સાદં હોતિ. તથા ભાવનાય સમ્મદેવ અવીથિપટિપત્તિયા ઉપસમસુખં ન વિન્દતિ, તેનપિ ચિત્તં નિરસ્સાદં હોતિ. તેન વુત્તં – “**પઞ્ઞાપયોગમન્દતાયા…પે॰… નિરસ્સાદં હોતી**”તિ. તસ્સ સંવેગુપ્પાદનં પસાદુપ્પાદનઞ્ચ

તિકિચ્છનન્તિ તં દસ્સેન્તો, "**અટ્ઠ સંવેગવત્થૂની**"તિઆદિમાહ. તત્થ જાતિજરાબ્યાધિમરણાનિ યથારહં સુગતિયં દુગ્ગતિયઞ્ચ હોન્તીતિ તદઞ્ઞમેવ પઞ્ચવિધબન્ધનાદિખુપ્પિપાસાદિઅઞ્ઞમઞ્ઞવિહેઠનાદિહેતુકં અપાયદુક્ખં દટ્ઠબ્બં. તયિદં સબ્બં તેસં તેસં સત્તાનં પચ્ચુપ્પન્નભવનિસ્સિતં ગહિતન્તિ અતીતે અનાગતે ચ કાલે વટ્ટમૂલકદુક્ખાનિ વિસું ગહિતાનિ . યે પન સત્તા આહારૂપજીવિનો, તત્થ ચ ઉટ્ઠાનફલૂપજીવિનો, તેસં અઞ્ઞેહિ અસાધારણજીવિતદુક્ખં અટ્ઠમં સંવેગવત્થુ ગહિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **અયં વુચ્ચતિ સમયે સમ્પહંસનતા**તિ અયં ભાવનાચિત્તસ્સ સમ્પહંસિતબ્બસમયે વુત્તનયેનેવ સંવેગજનનવસેન ચેવ પસાદુપ્પાદનવસેન ચ સમ્મદેવ પહંસના, સંવેગજનનપુબ્બકપસાદુપ્પાદનેન તોસનાતિ અત્થો.

સમ્માપટિપત્તિં આગમ્માતિ લીનુદ્ધચ્ચવિરહેન સમથવીથિપટિપત્તિયા ચ સમ્મા અવિસમં સમ્મદેવ ભાવનાપટિપત્તિં આગમ્મ. **અલીન**ન્તિઆદીસુ કોસજ્જપક્ખિયાનં ધમ્માનં અનધિમત્તતાય **અલીનં**, ઉદ્ધચ્ચપક્ખિકાનં અનધિમત્તતાય **અનુદ્ધતં**, પઞ્ઞાપયોગસમ્પત્તિયા ઉપસમસુખાધિગમેન ચ **અનિરસ્સાદં**, તતો એવ આરમ્મણે **સમપ્પવત્તં સમથવીથિપટિપન્નં**. અલીનાનુદ્ધતાહિ વા આરમ્મણે **સમપ્પવત્તં**, અનિરસ્સાદતાય **સમથવીથિપટિપન્નં**. સમપ્પવત્તિયા વા **અલીનં અનુદ્ધતં**, સમથવીથિપટિપત્તિયા **અનિરસ્સાદ**ન્તિ દટ્ઠબ્બં. તત્થ અલીનતાય **પગ્ગહે**, અનુદ્ધતતાય **નિગ્ગહે**, અનિરસ્સાદતાય **સમ્પહંસને** ન બ્યાપારં આપજ્જતિ. **અયં વુચ્ચતિ સમયે અજ્ઝુપેક્ખનતા**તિ અયં અજ્ઝુપેક્ખિતબ્બસમયે ભાવનાચિત્તસ્સ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ બ્યાવટતાસઙ્ખાતં પટિપક્ખં અભિભુય્ય અજ્ઝુપેક્ખના વુચ્ચતિ. પટિપક્ખવિક્ખમ્ભનતો વિપસ્સનાય અધિટ્ઠાનભાવૂપગમનતો ચ ઉપચારજ્ઝાનમ્પિ સમાધાનકિચ્ચનિપ્ફત્તિયા પુગ્ગલસ્સ સમાહિતભાવસાધનમેવાતિ તત્થ સમધુરભાવેનાહ – "**ઉપચારં વા અપ્પનં વા**"તિ. **એસ ઉપ્પજ્જતી**તિ એસ સમાધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો અનુપ્પન્નો ઉપ્પજ્જતિ.

અનુરોધવિરોધપ્પહાનવસેન મજ્ઝત્તભાવો ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગસ્સ કારણં તસ્મિં સતિ સિજ્ઝનતો, અસતિ ચ અસિજ્ઝનતો, સો ચ મજ્ઝત્તભાવો વિસયવસેન દુવિધોતિ આહ – "**સત્તમજ્ઝત્તતા સઙ્ખારમજ્ઝત્તતા**"તિ. તદુભયેન ચ વિરુજ્ઝનં પસ્સદ્ધિસમ્બોજ્ઝઙ્ગભાવનાય એવ દૂરીકતન્તિ અનુરુજ્ઝનસ્સેવ પહાનવિધિં દસ્સેતું – "**સત્તમજ્ઝત્તતા**"તિઆદિ વુત્તં. તેનાહ – "**સત્તસઙ્ખારકેલાયનપુગ્ગલપરિવજ્જનતા**"તિ. ઉપેક્ખાય હિ વિસેસતો રાગો પટિપક્ખો. તથા ચાહ – ''ઉપેક્ખા રાગબહુલસ્સ વિસુદ્ધિમગ્ગો''તિ (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૨૬૯). **દ્વીહાકારેહી**તિ કમ્મસ્સકતાપચ્ચવેક્ખણં, અત્તસુઞ્ઞતાપચ્ચવેક્ખણન્તિ, ઇમેહિ દ્વીહિ કારણેહિ. **દ્વીહેવા**તિ અવધારણં સઙ્ખ્યાસમાનતાદસ્સનત્થં. સઙ્ખ્યા એવ હેત્થ સમાના, ન સઙ્ખ્યેય્યં સબ્બથા સમાનન્તિ. **અસ્સામિકભાવો** અનત્તનિયતા. સતિ હિ અત્તનિ તસ્સ કિઞ્ચનભાવેન ચીવરં અઞ્ઞં વા કિઞ્ચિ અત્તનિયં નામ સિયા, સો પન કોચિ નત્થેવાતિ અધિપ્પાયો. **અનદ્ધનિય**ન્તિ ન અદ્ધાનક્ખમં, ન ચિરટ્ઠાયી ઇત્તરં અનિચ્ચન્તિ અત્થો. **તાવકાલિક**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં.

મમાયતીતિ મમત્તં કરોતિ, મમાતિ તણ્હાય પરિગ્ગય્હ તિટ્ઠતિ. **ધનાયન્તા**તિ ધનં દબ્બં કરોન્તા.

૪૧૯. **સમ્માદસ્સનલક્ખણા**તિ સમ્મા અવિપરીતં અનિચ્ચાદિવસેન દસ્સનસભાવા. **સમ્માઅભિનિરોપનલક્ખણો**તિ સમ્મદેવ આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અભિનિરોપનસભાવો. ચતુરઙ્ગસમન્નાગતા વાચા જનં સઙ્ગણ્હાતીતિ તબ્બિપક્ખવિરતિસભાવા સમ્માવાચા ભેદકરમિચ્છાવાચાપહાનેન જને સમ્પયુત્તે ચ પરિગ્ગણ્હનકિચ્ચવતી હોતીતિ ''**પરિગ્ગહલક્ખણા**''તિ વુત્તા. વિસંવાદનાદિકિચ્ચતાય હિ લૂખાનં અપરિગ્ગાહકાનં

મુસાવાદાદીનં પટિપક્ખભૂતા સિનિદ્ધભાવેન પરિગ્ગહણસભાવા સમ્માજપ્પનકિચ્ચા સમ્માવાચા તપ્પચ્ચયસુભાસિતસમ્પટિગ્ગાહકે જને સમ્પયુત્તધમ્મે ચ પરિગ્ગણ્હન્તી પવત્તતીતિ **પરિગ્ગહલક્ખણા**. યથા ચીવરકમ્માદિપ્પયોગસઙ્ખાતો કમ્મન્તો કાતબ્બં ચીવરરજનાદિકં સમુટ્ઠાપેતિ નિપ્ફાદેતિ, તંતંકિરિયાનિપ્ફાદકો વા ચેતનાસઙ્ખાતો કમ્મન્તો હત્થચલનાદિકં કિરિયં સમુટ્ઠાપેતિ, એવં સાવજ્જકત્તબ્બકિરિયાસમુટ્ઠાપકમિચ્છાકમ્મન્તપ્પહાનેન સમ્માકમ્મન્તો નિરવજ્જસ્સ કત્તબ્બસ્સ નિરવજ્જાકારેન સમુટ્ઠાપનકિચ્ચવા હોતીતિ આહ – "**સમ્માસમુટ્ઠાપનલક્ખણો**"તિ. સમ્પયુત્તધમ્માનં વા ઉક્ખિપનં **સમુટ્ઠાપનં** કાયિકકિરિયાય ભારુક્ખિપનં વિય. **સમ્માવોદાપનલક્ખણો**તિ જીવમાનસ્સ પુગ્ગલસ્સ, સમ્પયુત્તધમ્માનં વા જીવિતિન્દ્રિયવુત્તિયા, આજીવસ્સેવ વા સમ્મદેવ સોધનં વોદાપનં લક્ખણં એતસ્સાતિ સમ્માવોદાપનલક્ખણો. અથ વા કાયવાચાનં ખન્ધસન્તાનસ્સ ચ સંકિલેસભૂતમિચ્છાઆજીવપ્પહાનેન સમ્માઆજીવો "**વોદાપનલક્ખણો**"તિ વુત્તો. સમ્માવાયામસતિસમાધીસુ વત્તબ્બં હેટ્ઠા વુત્તમેવ.

પઞ્ઞાય કુસલાનં ધમ્માનં પુબ્બઙ્ગમભાવતો સબ્બેપિ અકુસલા ધમ્મા તસ્સા પટિપક્ખાવાતિ વુત્તં – "**અઞ્ઞેહિપિ અત્તનો પચ્ચનીકકિલેસેહિ સદ્ધિ**"ન્તિ. અથ વા **અત્તનો પચ્ચનીકકિલેસા** દિટ્ઠેકટ્ઠા અવિજ્જાદયો પઞ્ઞાય ઉજુપચ્ચનીકભાવતો. **પસ્સતી**તિ પસ્સન્તી વિય હોતિ વિબન્ધાભાવતો. તેનાહ – "**તપ્પટિચ્છાદક…પે॰… અસમ્મોહતો**"તિ. સમ્માસઙ્કપ્પાદીનં મિચ્છાસઙ્કપ્પાદયો ઉજુવિપચ્ચનીકાતિ આહ – "**સમ્માસઙ્કપ્પાદયો…પે॰… પજહન્તી**"તિ. **તથેવા**તિ ઇમિના અત્તનો પચ્ચનીકકિલેસેહિ સદ્ધિન્તિ ઇમમત્થં અનુકડ્ઢતિ. **વિસેસતો**તિ સમ્માદિટ્ઠિયા વુત્તકિચ્ચતો વિસેસેન. **એત્થા**તિ એતેસુ સમ્માસઙ્કપ્પાદીસુ.

એસા સમ્માદિટ્ઠિ નામાતિ લોકિયં લોકુત્તરઞ્ચ એકજ્ઝં કત્વા વદતિ મિસ્સકતાભાવતો . તેનાહ – "**પુબ્બભાગે**"તિઆદિ. **એકારમ્મણા** નિબ્બાનારમ્મણત્તા. **કિચ્ચતો**તિ પુબ્બભાગે દુક્ખાદીહિ ઞાણેહિ કાતબ્બકિચ્ચસ્સ ઇધ નિપ્ફત્તિતો, ઇમસ્સેવ વા ઞાણસ્સ દુક્ખાદિપ્પકાસનકિચ્ચતો. **ચત્તારિ નામાનિ લભતિ** દુક્ખપરિઞ્ઞાદિચતુકિચ્ચસાધનતો. **તીણિ નામાનિ લભતિ** કામસઙ્કપ્પાદિપ્પહાનકિચ્ચનિપ્ફત્તિતો. **સિક્ખાપદવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૭૦૩ આદયો) ''વિરતિચેતના તંસમ્પયુત્તા ચ ધમ્મા સિક્ખાપદાની''તિ વુત્તાનિ, તત્થ પધાનાનં વિરતિચેતનાનં વસેન "**વિરતિયોપિ હોન્તિ ચેતનાદયોપી**"તિ આહ. ''સમ્મા વદતિ એતાયા''તિઆદિના અત્થસમ્ભવતો **સમ્માવાચાદયો તયો વિરતિયોપિ હોન્તિ ચેતનાદયોપિ**. મુસાવાદાદીહિ વિરમણકાલે વિરતિયો, સુભાસિતાદિવાચાભાસનાદિકાલે ચેતનાદયો યોજેતબ્બા. **મગ્ગક્ખણે પન વિરતિયોવ** મગ્ગલક્ખણપ્પત્તિતો. ન હિ ચેતના નિય્યાનસભાવા. અથ વા એકસ્સ ઞાણસ્સ દુક્ખાદિઞાણતા વિય એકાય વિરતિયા મુસાવાદાદિવિરતિભાવો વિય ચ એકાય ચેતનાય સમ્માવાચાદિકિચ્ચત્તયસાધનસભાવા સમ્માવાચાદિભાવાસિદ્ધિતો "**મગ્ગક્ખણે વિરતિયોવા**"તિ વુત્તં.

ચત્તારિ નામાનિ લભતીતિ ચતુસમ્મપ્પધાનચતુસતિપટ્ઠાનવસેન લભતિ. મગ્ગક્ખણેતિ આનેત્વા સમ્બન્ધો. **પુબ્બભાગેપિ મગ્ગક્ખણેપિ સમ્માસમાધિ એવા**તિ યદિપિ સમાધિઉપકારકાનં અભિનિરોપનાનુમજ્જનસમ્પિયાયનબ્રૂહનસન્તસુખાનં વિતક્કાદીનં વસેન ચતૂહિ ઝાનેહિ સમ્માસમાધિ વિભત્તો, તથાપિ વાયામો વિય અનુપ્પન્નાકુસલાનુપ્પાદનાદિચતુવાયામકિચ્ચં, સતિ વિય ચ અસુભાસુખાનિચ્ચાનત્તેસુ કાયાદીસુ સુભાદિસઞ્ઞાપહાનલક્ખણં ચતુસતિકિચ્ચં, એકો સમાધિ ચતુજ્ઝાનસમાધિકિચ્ચં ન સાધેતીતિ પુબ્બભાગેપિ પઠમજ્ઝાનસમાધિ, પઠમજ્ઝાનસમાધિ એવ મગ્ગક્ખણેપિ, તથા પુબ્બભાગેપિ ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ, ચતુત્થજ્ઝાનસમાધિ એવ મગ્ગક્ખણેપીતિ અત્થો.

“કિં પનાયં મગ્ગધમ્માનં દેસનાનુક્કમો, કેવલં વાચાય કમવત્તિનિભાવતો, ઉદાહુ કઞ્ચિ વિસેસં ઉપાદાયા”તિ વિચારણાયં કઞ્ચિ વિસેસં ઉપાદાયાતિ દસ્સેન્તો આહ – “**ઇમેસૂ**”તિઆદિ. તત્થ ભાવનાનુભાવા હિતફલાય સાતિસયં તિક્ખવિસદભાવપ્પત્તિયા અચ્છરિયબ્ભુતસમત્થતાયોગેન સબ્બસો પટિપક્ખવિધમનેન યાથાવતો ધમ્મસભાવબોધનેન ચ સમ્માદિટ્ઠિયા બહુકારતા વેદિતબ્બા. તેનાહ – “**અયં હી**”તિઆદિ.

તસ્સાતિ સમ્માદિટ્ઠિયા. **બહુકારો**તિ ધમ્મસમ્પટિવેધે બહૂપકારો. ઇદાનિ તમત્થં ઉપમાહિ વિભાવેતું, “**યથા હી**”તિઆદિ વુત્તં.

વચીભેદસ્સ કારકો વિતક્કો સાવજ્જાનવજ્જવચીભેદનિવત્તનપ્પવત્તનાકારાય સમ્માવાચાયપિ ઉપકારકો એવાતિ આહ – “**સ્વાયં...પે॰... સમ્માવાચાયપિ ઉપકારકો**”તિ. સમ્માસઙ્કપ્પો હિ સચ્ચવાચાય વિરતિવાચાયપિ વિસેસપચ્ચયો મિચ્છાસઙ્કપ્પતદેકટ્ઠકિલેસપ્પહાનતો.

સંવિદહિત્વાતિઆદીસુ સમ્મા વિદહનં કમ્મન્તપ્પયોજનઞ્ચ એકન્તાનવજ્જવચીકાયકમ્મવસેન ઇચ્છિતબ્બન્તિ વિરતિવાચાવસેન સંવિદહનં વિરતિકમ્મન્તસ્સેવ પયોજનઞ્ચ નિદસ્સિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. એવં હિસ્સ સમ્માવાચાય સમ્માકમ્મન્તસ્સાપિ બહુકારતા જોતિતા સિયા. વચીભેદનિયામિકા હિ વચીદુચ્ચરિતવિરતિ કાયિકકિરિયનિયામિકાય કાયદુચ્ચરિતવિરતિયા ઉપકારિકા. તથા હિ વિસંવાદનાદિમિચ્છાવાચતો અવિરતો મિચ્છાકમ્મન્તતોપિ ન વિરમતેવ. યથાહ – “એકં ધમ્મં અતીતસ્સ...પે॰... નત્થિ પાપં અકારિય”ન્તિ. તસ્મા અવિસંવાદનાદિસમ્માવાચાય ઠિતો સમ્માકમ્મન્તમ્પિ પૂરેતિયેવાતિ વચીદુચ્ચરિતવિરતિ કાયદુચ્ચરિતવિરતિયા ઉપકારિકા.

યસ્મા આજીવપારિસુદ્ધિ નામ દુસ્સીલ્યપ્પહાનપુબ્બિકા, તસ્મા સમ્માવાચાકમ્મન્તાનન્તરં સમ્માઆજીવો દેસિતોતિ દસ્સેતું – “**ચતુબ્બિધં પના**”તિઆદિ વુત્તં. **એત્તાવતા**તિ પરિસુદ્ધસીલાજીવિકામત્તેન. **ઇદં વીરિયન્તિ** ચતુસમ્મપ્પધાનવીરિયં.

વીરિયારમ્ભોપિ સમ્માસતિપરિગ્ગહિતો એવ નિબ્બાનાવહો, ન કેવલોતિ દસ્સેતું – “**તતો**”તિઆદિ વુત્તં. **સૂપટ્ઠિતા**તિ બહિદ્ધાવિક્ખેપં પહાય સુટ્ઠુ ઉપટ્ઠિતા કાતબ્બા. **સમાધિસ્સ ઉપકારધમ્મા** નામ યથાવુત્તવત્થુવિસદકિરિયાદયો. તપ્પટિપક્ખતો **અનુપકારધમ્મા** વેદિતબ્બા. **ગતિયો**તિ નિપ્ફત્તિયો. **સમન્વેસિત્વા**તિ સમ્મા પરિયેસિત્વા.

૪૨૭. યથા ઇત્થીસુ કથા પવત્તા અધિત્થીતિ વુચ્ચતિ, એવં અત્તાનં અધિકિચ્ચ પવત્તા **અજ્ઝત્તં**. “એવં પવત્તમાના મયં ‘અત્તા’તિ ગહણં ગમિસ્સામા”તિ ઇમિના વિય અધિપ્પાયેન અત્તાનં અધિકિચ્ચ ઉદ્દિસ્સ પવત્તા સત્તસન્તતિપરિયાપન્ના અજ્ઝત્તં. તસ્મિં **અજ્ઝત્તરૂપે**, અત્તનો કેસાદિવત્થુકે કસિણરૂપેતિ અત્થો. **પરિકમ્મવસેન અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી**તિ પરિકમ્મકરણવસેન અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી, ન અપ્પનાવસેન. ન હિ પટિભાગનિમિત્તારમ્મણા અપ્પના અજ્ઝત્તવિસયા સમ્ભવતિ. તં પન અજ્ઝત્તં પરિકમ્મવસેન લદ્ધં કસિણનિમિત્તં અવિસુદ્ધમેવ હોતિ, ન બહિદ્ધા પરિકમ્મવસેન લદ્ધં વિય વિસુદ્ધં. તેનાહ – “**તં પના**”તિઆદિ.

યસ્સેવં પરિકમ્મં અજ્ઝત્તં ઉપ્પન્નન્તિ યસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવં વુત્તપ્પકારેન અજ્ઝત્તં પરિકમ્મં જાતં. **નિમિત્તં પન બહિદ્ધા**તિ પટિભાગનિમિત્તં સસન્તતિપરિયાપન્નં ન હોતીતિ બહિદ્ધા. **પરિત્તાની**તિ યથાલદ્ધાનિ

સુપ્પસરાવમત્તાનિ. તેનાહ – “**અવટ્ઠિતાની**”તિ. **પરિત્તવસેનેવા**તિ વણ્ણવસેન આભોગે વિજ્જમાનેપિ પરિત્તવસેનેવ ઇદં અભિભાયતનં વુત્તં પરિત્તતા હેત્થ અભિભવનસ્સ કારણં. વણ્ણાભોગે સતિપિ અસતિપિ અભિભવતીતિ અભિભુ, પરિકમ્મં, ઞાણં વા. અભિભુ આયતનં એતસ્સાતિ **અભિભાયતનં**, ઝાનં. અભિભવિતબ્બં વા આરમ્મણસઙ્ખાતં આયતનં એતસ્સાતિ **અભિભાયતનં**. અથ વા આરમ્મણાભિભવનતો અભિભુ ચ તં આયતનઞ્ચ યોગિનો સુખવિસેસાનં અધિટ્ઠાનભાવતો મનાયતનધમ્માયતનભાવતો ચાતિ સસમ્પયુત્તજ્ઝાનં **અભિભાયતનં**. અભિભાયતનભાવના નામ તિક્ખપઞ્ઞસ્સેવ સમ્ભવતિ, ન ઇતરસ્સાતિ આહ – “**ઞાણુત્તરિકો પુગ્ગલો**”તિ. **અભિભવિત્વા સમાપજ્જતી**તિ એત્થ અભિભવનં સમાપજ્જનઞ્ચ ઉપચારજ્ઝાનાધિગમનસમનન્તરમેવ અપ્પનાઝાનુપ્પાદનન્તિ આહ – “**સહ નિમિત્તુપ્પાદેનેવેત્થ અપ્પનં પાપેતી**”તિ. **સહ નિમિત્તુપ્પાદેના**તિ ચ અપ્પનાપરિવાસાભાવસ્સ લક્ખણવચનમેતં. યો ખિપ્પાભિઞ્ઞોતિ વુચ્ચતિ, તતોપિ ઞાણુત્તરસ્સેવ અભિભાયતનભાવના. **એત્થા**તિ એતસ્મિં નિમિત્તે. **અપ્પનં પાપેતી**તિ ભાવનાઅપ્પનં નેતિ.

એત્થ ચ કેચિ ‘‘ઉપ્પન્ને ઉપચારજ્ઝાને તં આરબ્ભ યે હેટ્ઠિમન્તેન દ્વે તયો જવનવારા પવત્તન્તિ, તે ઉપચારજ્ઝાનપક્ખિકા એવ, તદનન્તરં ભવઙ્ગપરિવાસેન ઉપચારસેવનાય ચ વિના અપ્પના હોતિ, સહ નિમિત્તુપ્પાદેનેવ અપ્પનં પાપેતી’’તિ વદન્તિ, તં તેસં મતિમત્તં. ન હિ પારિવાસિકપરિકમ્મેન અપ્પનાવારો ઇચ્છિતો, નાપિ મહગ્ગતપ્પમાણજ્ઝાનેસુ વિય ઉપચારજ્ઝાને એકન્તતો પચ્ચવેક્ખણા ઇચ્છિતબ્બા. તસ્મા ઉપચારજ્ઝાનાધિગમતો પરં કતિપયભવઙ્ગચિત્તાવસાને અપ્પનં પાપુણન્તો “**સહ નિમિત્તુપ્પાદેનેવેત્થ અપ્પનં પાપેતી**”તિ વુત્તો. **સહ નિમિત્તુપ્પાદેના**તિ ચ અધિપ્પાયિકમિદં વચનં, ન નીતત્થં, તત્થ અધિપ્પાયો વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો. **ન અન્તોસમાપત્તિયં** તદા તથારૂપસ્સ આભોગસ્સ અસમ્ભવતો. **સમાપત્તિતો વુટ્ઠિતસ્સ આભોગો** પુબ્બભાગભાવનાવસેન ઝાનક્ખણે પવત્તં અભિભવનાકારં ગહેત્વા પવત્તોતિ દટ્ઠબ્બં. અભિધમ્મટ્ઠકથાયં પન ‘‘ઇમિનાસ્સ પુબ્બાભોગો કથિતો’’તિ વુત્તં. અન્તોસમાપત્તિયં તદા તથા આભોગાભાવે કસ્મા ઝાનસઞ્ઞાયપીતિ વુત્તન્તિ આહ – “**અભિભવસઞ્ઞા હિસ્સ અન્તોસમાપત્તિયમ્પિ અત્થી**”તિ.

વડ્ઢિતપ્પમાણાનીતિ વિપુલપ્પમાણાનીતિ અત્થો, ન એકઙ્ગુલદ્વઙ્ગુલાદિવડ્ઢિં પાપિતાનિ તથા વડ્ઢનસ્સેવેત્થ અસમ્ભવતો. તેનાહ – “**મહન્તાની**”તિ. **ભત્તવડ્ઢિતક**ન્તિ ભુઞ્જનભાજને વડ્ઢેત્વા દિન્નં ભત્તં, એકાસને પુરિસેન ભુઞ્જિતબ્બભત્તતો ઉપડ્ઢભત્તન્તિ અત્થો.

રૂપે સઞ્ઞા રૂપસઞ્ઞા, સા અસ્સ અત્થીતિ રૂપસઞ્ઞી, ન રૂપસઞ્ઞી **અરૂપસઞ્ઞી**. સઞ્ઞાસીસેન ઝાનં વદતિ. રૂપસઞ્ઞાય અનુપ્પાદનમેવેત્થ **અલાભિતા. બહિદ્ધાવ ઉપ્પન્ન**ન્તિ બહિદ્ધાવત્થુસ્મિંયેવ ઉપ્પન્નં. એત્થ ચ –

> ‘‘અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ પરિત્તાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ. અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ અપ્પમાણાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ . અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ પરિત્તાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ. અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ અપ્પમાણાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૩૩૮, ૩૫૮; અ॰ નિ॰ ૮.૬૫; ૧૦.૨૯) –

એવમિધ ચત્તારિ અભિભાયતનાનિ આગતાનિ. **અભિધમ્મે** (ધ॰ સ॰ ૨૪૪-૨૪૫) પન ‘‘અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞી બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ પરિત્તાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ, અપ્પમાણાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાની’’તિ એવમાગતાનિ. તત્થ ચ કારણં અભિધમ્મટ્ઠકથાયં વુત્તમેવ. તથા હિ વુત્તં અટ્ઠસાલિનિયં (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૨૦૪) –

‘‘કસ્મા પન યથા સુત્તન્તે ‘અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી એકો બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતિ પરિત્તાની’તિઆદિ વુત્તં, એવં અવત્વા ઇધ ચતૂસુપિ અભિભાયતનેસુ અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞિતાવ વુત્તાતિ. અજ્ઝત્તરૂપાનં અનભિભવનીયતો. તત્થ વા હિ ઇધ વા બહિદ્ધા રૂપાનેવ અભિભવિતબ્બાનિ, તસ્મા તાનિ નિયમતો વત્તબ્બાની’’તિ.

તત્રાપિ ઇધપિ વુત્તાનિ ‘‘અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞીતિ ઇદં પન સત્થુ દેસનાવિલાસમત્તમેવા’’તિ. અયં પનેત્થ અધિપ્પાયો – ઇધ વણ્ણાભોગરહિતાનિ સહિતાનિ ચ સબ્બાનિ પરિત્તાનિ સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનિ અભિભુય્યાતિ. પરિયાયકથા હિ સુત્તન્તદેસનાતિ. અભિધમ્મે પન નિપ્પરિયાયદેસનત્તા વણ્ણાભોગરહિતાનિ વિસું વુત્તાનિ, તથા સહિતાનિ. અત્થિ હિ ઉભયત્થ અભિભવનવિસેસોતિ. તથા ઇધ પરિયાયદેસનત્તા વિમોક્ખાનમ્પિ અભિભવનપરિયાયો અત્થીતિ ‘‘અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી’’તિઆદિના પઠમદુતિયઅભિભાયતનેસુ પઠમવિમોક્ખો, તતિયચતુત્થઅભિભાયતનેસુ દુતિયવિમોક્ખો, વણ્ણાભિભાયતનેસુ તતિયવિમોક્ખો ચ અભિભવનપત્તિતો સઙ્ગહિતો. અભિધમ્મે પન નિપ્પરિયાયદેસનત્તા વિમોક્ખાભિભાયતનાનિ અસઙ્કરતો દેસેતું વિમોક્ખે વજ્જેત્વા અભિભાયતનાનિ કથિતાનિ. સબ્બાનિ ચ વિમોક્ખકિચ્ચાનિ ઝાનાનિ વિમોક્ખદેસનાયં વુત્તાનિ. તદેતં ‘‘અજ્ઝત્તં રૂપસઞ્ઞી’’તિ આગતસ્સ અભિભાયતનદ્વયસ્સ અભિધમ્મે અભિભાયતનેસુ અવચનતો ‘‘રૂપી રૂપાનિ પસ્સતી’’તિઆદીનઞ્ચ સબ્બવિમોક્ખકિચ્ચસાધારણવચનભાવતો વવત્થાનં કતન્તિ વિઞ્ઞાયતિ.

અજ્ઝત્તરૂપાનં અનભિભવનીયતોતિ ઇદં અભિધમ્મે કત્થચિપિ ‘‘અજ્ઝત્તરૂપાનિ પસ્સતી’’તિ અવત્વા સબ્બત્થ યં વુત્તં – ‘‘બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતી’’તિ, તસ્સ કારણવચનં. તેન યં અઞ્ઞહેતુકં સુત્તન્તે ‘‘બહિદ્ધા રૂપાનિ પસ્સતી’’તિ વચનં, તં તેન હેતુના વુત્તં. યં પન દેસનાવિલાસહેતુકં અજ્ઝત્તં અરૂપસઞ્ઞિતાય એવ અભિધમ્મે વચનં, ન તસ્સ અઞ્ઞં કારણં મગ્ગિતબ્બન્તિ દસ્સેતિ. અજ્ઝત્તરૂપાનં અનભિભવનીયતા ચ તેસં બહિદ્ધારૂપાનં વિય અવિભૂતત્તા. દેસનાવિલાસો ચ યથાવુત્તવવત્થાનવસેન વેદિતબ્બો વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન વિજ્જમાનપરિયાયકથનભાવતો. દેસનાવિલાસો હિ નામ વેનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપં વિજ્જમાનસ્સ ચ પરિયાયસ્સ વિભાવનં, ન યસ્સ કસ્સચિ, તસ્મા ‘‘ઇધ પરિયાયદેસનત્તા’’તિઆદિના વુત્તપ્પકારં વવત્થાનં દેસનાવિલાસનિબન્ધનન્તિ દટ્ઠબ્બં.

સુવણ્ણદુબ્બણ્ણાનીતિ એતેનેવ સિદ્ધત્તા ન નીલાદિઅભિભાયતનાનિ વત્તબ્બાનીતિ ચે? ન નીલાદીસુ કતાધિકારાનં નીલાદિભાવસ્સેવ અભિભવનકારણત્તા. ન હિ તેસં પરિસુદ્ધાપરિસુદ્ધવણ્ણાનં પરિત્તતા અપ્પમાણતા વા અભિભવનકારણં, અથ ખો નીલાદિભાવો એવાતિ. એતેસુ ચ પરિત્તાદિકસિણરૂપેસુ યંયંચરિતસ્સ ઇમાનિ અભિભાયતનાનિ ઇજ્ઝન્તિ, તં દસ્સેતું – ‘‘**ઇમેસુ પના**’’તિઆદિ વુત્તં.

સબ્બસઙ્ગાહિકવસેનાતિ નીલવણ્ણનીલનિદસ્સનનીલનિભાસાનં સાધારણવસેન. **વણ્ણવસેના**તિ સભાવવણ્ણવસેન. **નિદસ્સનવસેના**તિ પસ્સિતબ્બતાવસેન, ચક્ખુવિઞ્ઞાણવીથિયા ગહેતબ્બતાવસેન . **ઓભાસવસેના**તિ સપ્પભાસતાય અવભાસનવસેન. **વણ્ણધાતુયા વા**તિ અઞ્જનરજતવત્થાદિવણ્ણધાતુયા. **લોકિયાનેવ** રૂપાવચરજ્ઝાનભાવતો.

૪૩૫. રૂપીતિ એત્થ યેનાયં સસન્તતિપરિયાપન્નેન રૂપેન સમન્નાગતો, તં યસ્સ ઝાનસ્સ હેતુભાવેન વિસિટ્ઠરૂપં હોતિ. યેન વિસિટ્ઠેન રૂપીતિ વુચ્ચેય્ય, તદેવ સસન્તતિપરિયાપન્નરૂપનિમિત્તં ઝાનં. ઇધ પન પરમત્થતો રૂપિભાવસાધકન્તિ આહ – ''**અજ્ઝત્તં કેસાદીસૂ**''તિઆદિ. **રૂપજ્ઝાનં રૂપ**ન્તિ ઉત્તરપદલોપેન વુત્તં – ''રૂપૂપપત્તિયા''તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૬૦-૧૬૧, ૧૮૫-૧૯૦ આદયો, ૨૪૪-૨૪૫ આદયો; વિભ॰ ૬૨૫) વિય.

સુભન્ત્વેવ અધિમુત્તો હોતીતિ અયં તતિયવિમોક્ખો. ઇધ સુપરિસુદ્ધનીલાદિવણ્ણકસિણજ્ઝાનવસેન વુત્તોતિ દસ્સેત્વા ઇદાનિ પટિસમ્ભિદાપાળિયં તસ્સ બ્રહ્મવિહારજ્ઝાનવસેન આગતભાવં દસ્સેતું – ''**પટિસમ્ભિદામગ્ગે પના**''તિઆદિ આરદ્ધં. ઇધ પન ઉપરિપાળિયંયેવ બ્રહ્મવિહારાનં આગતત્તા તં નયં પટિક્ખિપિત્વા પરિસુદ્ધનીલાદિવણ્ણકસિણવસેનેવ સુભવિમોક્ખો અનુઞ્ઞાતો.

૪૪૩. પરિકમ્મપથવિયાપીતિ અકતાય વા કતાય વા દળ્હમણ્ડલાદિસઙ્ખાતપરિકમ્મપથવિયાપિ. ઉગ્ગહનિમિત્તાદીનં પથવીકસિણન્તિ નામં નિસ્સિતે નિસ્સયવોહારવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, યથા ''મઞ્ચા ઉક્કુટ્ઠિં કરોન્તી''તિ.

સીલાનીતિ પાતિમોક્ખસંવરાદીનિ ચત્તારિ સીલાનિ. **સોધેત્વા**તિ અનાપજ્જનેન આપન્નવુટ્ઠાપનેન કિલેસેહિ અપ્પટિપીળનેન ચ વિસોધેત્વા. તિવિધઞ્હિ સીલસ્સ વિસોધનં નામ – અનાપજ્જનં આપન્નવુટ્ઠાપનં કિલેસેહિ ચ અપ્પટિપીળનન્તિ. કમ્મટ્ઠાનભાવનં પરિબુન્ધેતિ ઉપરોધેતિ પવત્તિતું ન દેતીતિ **પલિબોધો** રકારસ્સ લકારં કત્વા, પરિબન્ધોતિ અત્થો. **ઉપચ્છિન્દિત્વા**તિ સમાપન્નેન સઙ્ગાહણેન વા ઉપરુન્ધિત્વા, અપલિબોધં કત્વાતિ અત્થો. **કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા**તિ –

> ''પિયો ગરુ ભાવનીયો, વત્તા ચ વચનક્ખમો;
> ગમ્ભીરઞ્ચ કથં કત્તા, નો ચટ્ઠાને નિયોજકો''તિ. (અ॰ નિ॰ ૭.૩૭) –

એવમાદિગુણસમન્નાગતં એકન્તહિતેસિં વુડ્ઢિપક્ખે ઠિતં કલ્યાણમિત્તં ઉપસઙ્કમિત્વા.

અનનુરૂપં વિહારન્તિ અટ્ઠારસન્નં દોસાનં અઞ્ઞતરેન સમન્નાગતં. વુત્તઞ્હેતં અટ્ઠકથાસુ –

> ''મહાવાસં નવાવાસં, જરાવાસઞ્ચ પન્થનિં;
> સોણ્ડિં પણ્ણઞ્ચ પુપ્ફઞ્ચ, ફલં પત્થિતમેવ ચ.
>
> ''નગરં દારુના ખેત્તં, વિસભાગેન પટ્ટનં;
> પચ્ચન્તસીમા સપ્પાયં, યત્થ મિત્તો ન લબ્ભતિ.
>
> ''અટ્ઠારસેતાનિ ઠાનાનિ, ઇતિ વિઞ્ઞાય પણ્ડિતો;
> આરકા પરિવજ્જેય્ય, મગ્ગં સપ્પટિભયં યથા''તિ. (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૫૨);

અનુરૂપેતિ ગોચરગામતો નાતિદૂરનચ્ચાસન્નતાદીહિ પઞ્ચહિ અઙ્ગેહિ સમન્નાગતે. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા –

‘‘કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતિ? ઇધ, ભિક્ખવે, સેનાસનં નાતિદૂરં હોતિ નચ્ચાસન્નં ગમનાગમનસમ્પન્નં દિવા અપ્પાકિણ્ણં રત્તિં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસં અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સં. તસ્મિં ખો પન સેનાસને વિહરન્તસ્સ અપ્પકસિરેન ઉપ્પજ્જન્તિ ચીવરપિણ્ડપાતસેનાસનગિલાનપચ્ચયભેસજ્જપરિક્ખારા. તસ્મિં ખો પન સેનાસને થેરા ભિક્ખૂ વિહરન્તિ બહુસ્સુતા આગતાગમા ધમ્મધરા વિનયધરા માતિકાધરા. તે કાલેન કાલં ઉપસઙ્કમિત્વા પરિપુચ્છતિ પરિપઞ્હતિ ‘ઇદં, ભન્તે, કથં ઇમસ્સ કો અત્થો’તિ. તસ્સ તે આયસ્મન્તો અવિવટઞ્ચેવ વિવરન્તિ, અનુત્તાનીકતઞ્ચ ઉત્તાનિં કરોન્તિ, અનેકવિહિતેસુ ચ કઙ્ખાઠાનિયેસુ ધમ્મેસુ કઙ્ખં પટિવિનોદેન્તિ. એવં ખો, ભિક્ખવે, સેનાસનં પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં હોતી’’તિ (અ॰ નિ॰ ૧૦.૧૧).

એત્થ ચ નાતિદૂરં નચ્ચાસન્નં ગમનાગમનસમ્પન્નન્તિ એકં અઙ્ગં, દિવા અપ્પાકિણ્ણં રત્તિં અપ્પસદ્દં અપ્પનિગ્ઘોસન્તિ એકં, અપ્પડંસમકસવાતાતપસરીસપસમ્ફસ્સન્તિ એકં, તસ્મિં ખો પન સેનાસને વિહરન્તસ્સ... પે॰... પરિક્ખારાતિ એકં, તસ્મિં ખો પન સેનાસને થેરા...પે॰... કઙ્ખં પટિવિનોદેન્તીતિ એકન્તિ એવં પઞ્ચઙ્ગાનિ વેદિતબ્બાનિ.

ખુદ્દકપલિબોધં ઉપચ્છિન્દિત્વાતિ દીઘકેસનખલોમાનં છેદનેન ચીવરકમ્મચીવરરજનપત્તપચનમઞ્ચપીઠાદિસોધનવસેન ખુદ્દકપલિબોધં ઉપચ્છિન્દિત્વા.

૪૫૩. **ઉદ્ધુમાતકાદીસૂ**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન વિનીલકવિપુબ્બકવિચ્છિદ્દકવિક્ખાયિતકહતવિક્ખિત્તકલોહિતકપુળવકઅટ્ઠિકાનં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. તત્થ ભસ્તા વિય વાયુના ઉદ્ધં જીવિતપરિયાદાના યથાનુક્કમં સમુગ્ગતેન સૂનભાવેન ધુમાતત્તા ઉદ્ધુમાતં, ઉદ્ધુમાતમેવ **ઉદ્ધુમાતકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં ઉદ્ધુમાતન્તિ **ઉદ્ધુમાતકં**, તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. વિનીલં વુચ્ચતિ વિપરિભિન્નનીલવણ્ણં, વિનીલમેવ **વિનીલકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિનીલન્તિ **વિનીલકં**, મંસુસ્સદટ્ઠાનેસુ રત્તવણ્ણસ્સ , પુબ્બસન્નિચયટ્ઠાનેસુ સેતવણ્ણસ્સ, યેભુય્યેન ચ નીલવણ્ણસ્સ નિલટ્ઠાને નીલસાટકપારુતસ્સેવ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. પરિભિન્નટ્ઠાનેસુ વિસ્સન્દમાનપુબ્બં વિપુબ્બં, વિપુબ્બમેવ **વિપુબ્બકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિપુબ્બન્તિ **વિપુબ્બકં**, તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. વિચ્છિદ્દં વુચ્ચતિ દ્વિધા છિન્દનેન અપધારિતં, વિચ્છિદ્દમેવ **વિચ્છિદ્દકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિચ્છિદ્દન્તિ **વિચ્છિદ્દકં**, વેમજ્ઝે છિન્નસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. ઇતો ચ એત્તો ચ વિવિધાકારેન સોણસિઙ્ગાલાદીહિ ખાયિતં વિક્ખાયિતં, વિક્ખાયિતમેવ **વિક્ખાયિતકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિક્ખાયિતન્તિ **વિક્ખાયિતકં**, તથારૂપસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં.

વિવિધા ખિત્તં વિક્ખિત્તં, વિક્ખિત્તમેવ **વિક્ખિત્તકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં વિક્ખિત્તન્તિ **વિક્ખિત્તકં**, અઞ્ઞેન હત્થં, અઞ્ઞેન પાદં, અઞ્ઞેન સીસન્તિ એવં તતો તતો વિક્ખિત્તસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. હતઞ્ચ તં પુરિમનયેનેવ વિક્ખિત્તકઞ્ચાતિ **હતવિક્ખિત્તકં**, કાકપદાકારેન અઙ્ગપચ્ચઙ્ગેસુ સત્થેન હનિત્વા વુત્તનયેનેવ વિક્ખિત્તસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. લોહિતં કિરતિ વિક્ખિપતિ ઇતો ચિતો ચ પગ્ઘરતીતિ **લોહિતકં**, પગ્ઘરિતલોહિતમક્ખિતસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. પુળવા વુચ્ચન્તિ કિમયો, પુળવે કિરતીતિ **પુળવકં**, કિમિપરિપુણ્ણસ્સ છવસરીરસ્સેતં અધિવચનં. અટ્ઠિયેવ **અટ્ઠિકં**, પટિક્કૂલત્તા વા કુચ્છિતં અટ્ઠીતિ **અટ્ઠિકં**, અટ્ઠિસઙ્ખલિકાયપિ એકટ્ઠિકસ્સપિ એતં અધિવચનં. ઇમેસુ દસસુ અસુભેસુ પઠમજ્ઝાનમેવ ઉપ્પજ્જતિ, ન દુતિયાદીનિ. તેનાહ – ઇધ ‘‘**પઠમજ્ઝાનસહગતા સઞ્ઞા**’’તિ. તથા હિ અપરિસણ્ઠિતજલાય સીઘસોતાય નદિયા

અરિત્તબલેનેવ નાવા તિટ્ઠતિ, વિના અરિત્તેન ન સક્કા ઠપેતું. એવમેવં દુબ્બલત્તા આરમ્મણસ્સ વિતક્કબલેનેવ ચિત્તં એકગ્ગં હુત્વા તિટ્ઠતિ, વિના વિતક્કેન ન સક્કા ઠપેતું . તસ્મા પઠમજ્ઝાનમેવેત્થ હોતિ, ન દુતિયાદીનિ. આરમ્મણસ્સ દુબ્બલતા ચેત્થ પટિકૂલભાવેન ચિત્તં ઠપેતું અસમત્થતા.

''રુક્ખો મતો, લોહં મત''ન્તિઆદીસુ યં ખન્ધપ્પબન્ધં ઉપાદાય રુક્ખાદિસમઞ્ઞા, તસ્મિં અનુપચ્છિન્નેપિ અલ્લતાદિવિગમનં નિસ્સાય મતવોહારો **સમ્મુતિમરણં**. સઙ્ખારાનં ખણભઙ્ગસઙ્ખાતં **ખણિકમરણં**. **સમુચ્છેદમરણ**ન્તિ અરહતો સન્તાનસ્સ સબ્બસો ઉચ્છેદભૂતં મરણં. વિપસ્સનાભાવનાવસેન ચેતં વુત્તં. મરણાનુસ્સતિભાવનાયં પન તિવિધમ્પેતં નાધિપ્પેતં અસંવેગવત્થુતો અનુપટ્ઠહનતો અબાહુલ્લતો ચ. મરણાનુસ્સતિયઞ્હિ એકેન ભવેન પરિચ્છિન્નસ્સ જીવિતિન્દ્રિયપ્પબન્ધસ્સ વિચ્છેદો મરણન્તિ અધિપ્પેતો સંવેગવત્થુતો ઉપટ્ઠહનતો બાહુલ્લતો ચ. ઇદાનિ ઇમમેવ મરણં સન્ધાય વિકપ્પન્તરં દસ્સેન્તો, ''**હેટ્ઠા વુત્તલક્ખણા વા**''તિઆદિમાહ.

અસિતપીતાદિભેદેતિ અસિતપીતખાયિતસાયિતપ્પભેદે, અસિતબ્બખાદિતબ્બસાયિતબ્બવિભાગેતિ અત્થો કાલભેદવચનિચ્છાય અભાવતો યથા ''દુદ્ધ''ન્તિ. કબળં કરીયતીતિ કબળીકારો, આહરીયતીતિ આહારો, કબળીકારો ચ સો આહારો ચાતિ **કબળીકારાહારો**. વત્થુવસેન ચેતં વુત્તં. સવત્થુકો એવ હિ આહારો ઇધ કમ્મટ્ઠાનભાવેન અધિપ્પેતો. ઓજાલક્ખણો પન આહારો ઓજટ્ઠમકં રૂપં આહરતીતિ આહારોતિ વુચ્ચતિ. સો ઇધ નાધિપ્પેતો પટિકૂલાકારગ્ગહણસ્સ અસમ્ભવતો. **નવ પટિકૂલાની**તિ ગમનપરિયેસનપરિભોગાસયનિદાનઅપરિપક્કપરિપક્કફલનિસ્સન્દપ્પટિકૂલવસેન નવ પટિકૂલાનિ. સમક્ખનપ્પટિકૂલં પન પરિભોગાદીસુ લબ્ભમાનત્તા ઇધ વિસું ન ગહિતં, અઞ્ઞથા તેન સદ્ધિં ''દસ પટિકૂલાની''તિ વત્તબ્બં. **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૩૦૩-૩૦૪) પન સમક્ખનં પરિભોગાદીસુ લબ્ભમાનમ્પિ નિસ્સન્દવસેન વિસેસતો પટિકૂલન્તિ વિસું ગહેત્વા દસહાકારેહિ પટિકૂલતા વુત્તા.

ઉપ્પજ્જનકસઞ્ઞન્તિ પટિકૂલાકારગ્ગહણવસેન ઉપ્પજ્જનકસઞ્ઞં. સઞ્ઞાસદ્દો ચાયં ''રૂપસઞ્ઞા સદ્દસઞ્ઞા''તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૫૭) સઞ્જાનનલક્ખણે ધમ્મે આગતો, ''અનિચ્ચસઞ્ઞા દુક્ખસઞ્ઞા''તિઆદીસુ વિપસ્સનાય આગતો, ''ઉદ્ધુમાતકસઞ્ઞાતિ વા સોપાકરૂપસઞ્ઞાતિ વા ઇમે ધમ્મા એકટ્ઠા, ઉદાહુ નાનટ્ઠા''તિઆદીસુ સમથે આગતો. ઇધ પન સમથસ્સ પરિકમ્મે દટ્ઠબ્બો. આહારેહિ પટિકૂલાકારગ્ગહણં, તપ્પભાવિતં વા ઉપચારજ્ઝાનં ઇધ ''આહારે પટિકૂલસઞ્ઞા''તિ અધિપ્પેતં.

ઉક્કણ્ઠિતસઞ્ઞન્તિ નિબ્બિન્દનાકારેન ઉપ્પજ્જનકસઞ્ઞં. **અનિચ્ચસઞ્ઞ**ન્તિ એત્થ અનિચ્ચં ખન્ધપઞ્ચકં ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તભાવતો, હુત્વા અભાવતો વા, તસ્મિં અનિચ્ચે ખન્ધપઞ્ચકે અનિચ્ચન્તિ ઉપ્પજ્જમાના અનિચ્ચલક્ખણપરિગ્ગાહિકા સઞ્ઞા અનિચ્ચસઞ્ઞા. તેનાહ – ''**પઞ્ચન્નં ઉપાદાનક્ખન્ધાન**''ન્તિઆદિ. તત્થ **ઉદયો** નિબ્બત્તિલક્ખણં, **વયો** વિપરિણામલક્ખણં, **અઞ્ઞથત્તં** જરા. ઉદયબ્બયઞ્ઞથત્તગ્ગહણેન અનિચ્ચલક્ખણં દસ્સેતિ. ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તભાવતો હિ ખન્ધપઞ્ચકં અનિચ્ચન્તિ વુચ્ચતિ. યસ્સ ચ સભાવેન ખન્ધપઞ્ચકં અનિચ્ચન્તિ વુચ્ચતિ, તં **અનિચ્ચલક્ખણં**. તેન હિ તં અનિચ્ચન્તિ લક્ખીયતિ, અનિચ્ચલક્ખણઞ્ચ ઉદયબ્બયાનં અમનસિકારા સન્તતિયા પટિચ્છન્નત્તા ન ઉપટ્ઠાતિ, ઉદયબ્બયં પન પરિગ્ગહેત્વા સન્તતિયા વિકોપિતાય અનિચ્ચલક્ખણં યાથાવસરસતો ઉપટ્ઠાતિ. ન હિ સમ્મદેવ ઉદયબ્બયં સલ્લક્ખેન્તસ્સ પુબ્બાપરિયેન પવત્તમાનાનં ધમ્માનં અઞ્ઞોઞ્ઞભાવં સલ્લક્ખણેન સન્તતિયા ઉગ્ઘાટિતાય ધમ્મા સમ્બન્ધભાવેન ઉપટ્ઠહન્તિ, અથ ખો અયોસલાકા વિય અસમ્બન્ધભાવેનાતિ સુટ્ઠુતરં અનિચ્ચલક્ખણં પાકટં હોતિ.

‘‘યદનિચ્ચં, તં દુક્ખ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૫, ૪૫, ૪૬, ૭૬, ૭૭, ૮૫; ૨.૪.૧, ૪) વચનતો તદેવ ખન્ધપઞ્ચકં અભિણ્હપ્પટિપીળનતો દુક્ખં, અભિણ્હપ્પટિપીળનાકારો પન દુક્ખલક્ખણં. તેનેવાહ – ‘‘**અનિચ્ચે ખન્ધપઞ્ચકે… પે॰… સઞ્ઞં ભાવેતી**’’તિ. તત્થ પટિપીળનં નામ યથાપરિગ્ગહિતં ઉદયવયવસેન સઙ્ખારાનં નિરન્તરં પટિપીળિયમાનતા વિબાધિયમાનતા. દુક્ખલક્ખણઞ્ચ અભિણ્હસમ્પટિપીળનસ્સ અમનસિકારા ઇરિયાપથેહિ પટિચ્છન્નત્તા ન ઉપટ્ઠાતિ, અભિણ્હસમ્પટિપીળનં પન મનસિ કરિત્વા ઇરિયાપથે લબ્ભમાનદુક્ખપ્પટિચ્છાદકભાવે ઉગ્ઘાટિતે દુક્ખલક્ખણં યાથાવસરસતો ઉપટ્ઠાતિ. તથા હિ ઇરિયાપથેહિ પટિચ્છન્નત્તા દુક્ખલક્ખણં ન ઉપટ્ઠાતિ, તે ચ ઇરિયાપથા અભિણ્હસમ્પટિપીળનામનસિકારેન પટિચ્છાદકા જાતા. એકસ્મિઞ્હિ ઇરિયાપથે ઉપ્પન્નસ્સ દુક્ખસ્સ વિનોદકં ઇરિયાપથન્તરં તસ્સ પટિચ્છાદકં વિય હોતિ, એવં સેસાપિ. ઇરિયાપથાનં પન તંતંદુક્ખપતિતાકારભાવે યાથાવતો ઞાતે તેસં દુક્ખપ્પટિચ્છાદકભાવો ઉગ્ઘાટિતો નામ હોતિ સઙ્ખારાનં નિરન્તરં દુક્ખાભિતુન્નતાય પાકટભાવતો. તસ્મા અભિણ્હસમ્પટિપીળનં મનસિ કરિત્વા ઇરિયાપથે લબ્ભમાનદુક્ખપ્પટિચ્છાદકભાવે ઉગ્ઘાટિતે દુક્ખલક્ખણં યાથાવસરસતો ઉપટ્ઠાતિ.

‘‘યં દુક્ખં, તદનત્તા’’તિ વચનતો તદેવ ખન્ધપઞ્ચકં અવસવત્તનતો અનત્તા, અવસવત્તનાકારો પન અનત્તલક્ખણં. તેનાહ – ‘‘**પટિપીળનટ્ઠેના**’’તિઆદિ . અનત્તલક્ખણઞ્ચ નાનાધાતુવિનિબ્ભોગસ્સ અમનસિકારા ઘનેન પટિચ્છન્નત્તા ન ઉપટ્ઠાતિ, નાનાધાતુયો પન વિનિબ્ભુજ્જિત્વા ‘‘અઞ્ઞા પથવીધાતુ, અઞ્ઞા આપોધાતૂ’’તિઆદિના, ‘‘અઞ્ઞો ફસ્સો, અઞ્ઞા વેદના’’તિઆદિના ચ વિસું વિસું કત્વા ઘનવિનિબ્ભોગે કતે સમૂહઘને કિચ્ચારમ્મણઘને ચ ભેદિતે અનત્તલક્ખણં યાથાવસરસતો ઉપટ્ઠાતિ. યા હેસા અઞ્ઞમઞ્ઞૂપત્થમ્ભેસુ સમુદિતેસુ રૂપારૂપધમ્મેસુ એકત્તાભિનિવેસવસેન અપરિમદ્દિતસઙ્ખારેહિ મમાયમાના સમૂહઘનતા, તથા તેસં તેસં ધમ્માનં કિચ્ચભેદસ્સ સતિપિ પટિનિયતભાવે એકતો ગય્હમાના કિચ્ચઘનતા, તથા સારમ્મણધમ્માનં સતિપિ આરમ્મણકરણભેદે એકતો ગય્હમાના આરમ્મણઘનતા. સા ચતૂસુ ધાતૂસુ ઞાણેન વિનિબ્ભુજિત્વા દિસ્સમાનાસુ હત્થેન પરિમદ્દિયમાનો ફેણપિણ્ડો વિય વિલીનં આગચ્છતિ, યથાપચ્ચયં પવત્તમાના સુઞ્ઞા એતે ધમ્મમત્તાતિ અવસવત્તનાકારસઙ્ખાતં અનત્તલક્ખણં પાકટતરં હોતિ.

અપરઅચ્છરાસઙ્ઘાતવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૧૯. કાયગતાસતિવગ્ગવણ્ણના

૫૬૩. **ચેતસા ફુટો**તિ ચિત્તેન ફરિતો. ચિત્તેન ફરણઞ્ચ સમુદ્દસ્સ દ્વિધા સમ્ભવતીતિ આહ – ‘‘**દુવિધં ફરણ**’’ન્તિઆદિ. **પુરિમેન અત્થેના**તિ ‘‘સમ્પયોગવસેન વિજ્જં ભજન્તી’’તિ વુત્તેન અત્થેન. **પચ્છિમેના**તિ ‘‘વિજ્જાભાગે વિજ્જાકોટ્ઠાસે વત્તન્તી’’તિ વુત્તેન.

૫૬૪. **મહતો સંવેગાય સંવત્તતી**તિઆદીસુ અયં પન અપરો નયો. યાથાવતો કાયસભાવપ્પવેદનતો મહતો સંવેગાય સંવત્તતિ. **અત્થાયા**તિ દિટ્ઠધમ્મિકાદિઅત્થાય. **યોગક્ખેમાયા**તિ ચતૂહિ યોગેહિ ખેમભાવાય. **સતિસમ્પજઞ્ઞાયા**તિ સબ્બત્થ સતિઅવિપ્પવાસાય સત્તટ્ઠાનિયસમ્પજઞ્ઞાય ચ. **ઞાણદસ્સનપ્પટિલાભાયા**તિ વિપસ્સનાઞાણાધિગમાય. **વિજ્જાવિમુત્તિફલસચ્છિકિરિયાયા**તિ તિસ્સો વિજ્જા ચિત્તસ્સ અધિમુત્તિ નિબ્બાનં ચત્તારિ સામઞ્ઞફલાનીતિ એતેસં પચ્ચક્ખકરણાય.

૫૮૪. **પઞ્ઞાપટિલાભાયા**તિઆદીસુ સોળસસુ પદેસુ પઞ્ઞાપટિલાભાય પઞ્ઞાવુદ્ધિયા પઞ્ઞાવેપુલ્લાય પઞ્ઞાબાહુલ્લાયાતિ ઇમાનિ ચત્તારિ પઞ્ઞાવસેન ભાવવચનાનિ, સેસાનિ દ્વાદસ પુગ્ગલવસેન ભાવવચનાનિ. **સપ્પુરિસસંસેવો**તિ સપ્પુરિસાનં ભજનં. **સદ્ધમ્મસ્સવન**ન્તિ તેસં સપ્પુરિસાનં સન્તિકે સીલાદિપ્પટિપત્તિદીપકસ્સ સદ્ધમ્મવચનસ્સ સવનં. **યોનિસો મનસિકારો**તિ સુતાનં ધમ્માનં અત્થૂપપરિક્ખાવસેન ઉપાયેન મનસિકારો. **ધમ્માનુધમ્મપ્પટિપત્તી**તિ લોકુત્તરધમ્મે અનુગતસ્સ સીલાદિપ્પટિપદાધમ્મસ્સ પટિપજ્જનં.

છન્નં અભિઞ્ઞાઞાણાનન્તિ ઇદ્ધિવિધદિબ્બસોતચેતોપરિયપુબ્બેનિવાસદિબ્બચક્ખુઆસવક્ખયઞાણાનં. **તેસત્તતીનં ઞાણાન**ન્તિ **પટિસમ્ભિદાપાળિયં** (પટિ॰ મ॰ ૧.૧-૨ માતિકા) ‘‘સોતાવધાને પઞ્ઞા સુતમયે ઞાણં, સુત્વાન સંવરે પઞ્ઞા સીલમયે ઞાણ’’ન્તિઆદિના ઞાણકથાય નિદ્દિટ્ઠાનં સાવકસાધારણાસાધારણાનં ઞાણાનં. ઇમેસઞ્હિ તેસત્તતિઞાણાનં સુતમયઞાણાદીનિ સત્તસટ્ઠિઞાણાનિ સાવકસ્સ સાધારણાનિ, ‘‘ઇન્દ્રિયપરોપરિયત્તે ઞાણં, સત્તાનં આસયાનુસયે ઞાણં, યમકપાટિહીરે ઞાણં, મહાકરુણાસમાપત્તિયા ઞાણં, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણં, અનાવરણઞાણ’’ન્તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૬૮-૭૩ માતિકા) ઇમાનિ છ અસાધારણઞાણાનિ સાવકેહિ.

સત્તસત્તતીનં ઞાણાનન્તિ એત્થ –

‘‘જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ ઞાણં, અસતિ જાતિયા નત્થિ જરામરણન્તિ ઞાણં. અતીતમ્પિ અદ્ધાનં જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ ઞાણં, અસતિ જાતિયા નત્થિ જરામરણન્તિ ઞાણં. અનાગતમ્પિ અદ્ધાનં જાતિપચ્ચયા જરામરણન્તિ ઞાણં, અસતિ જાતિયા નત્થિ જરામરણન્તિ ઞાણં. યમ્પિસ્સ તં ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, તમ્પિ ખયધમ્મં વયધમ્મં વિરાગધમ્મં નિરોધધમ્મન્તિ ઞાણં. ભવપચ્ચયા જાતીતિ ઞાણં…પે॰… ઉપાદાનપચ્ચયા ભવોતિ ઞાણં, તણ્હાપચ્ચયા ઉપાદાનન્તિ ઞાણં, વેદનાપચ્ચયા તણ્હાતિ ઞાણં, ફસ્સપચ્ચયા વેદનાતિ ઞાણં, સળાયતનપચ્ચયા ફસ્સોતિ ઞાણં, નામરૂપપચ્ચયા સળાયતનન્તિ ઞાણં, વિઞ્ઞાણપચ્ચયા નામરૂપન્તિ ઞાણં, સઙ્ખારપચ્ચયા વિઞ્ઞાણન્તિ ઞાણં, અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ ઞાણં, અસતિ અવિજ્જાય નત્થિ સઙ્ખારાતિ ઞાણં, અતીતમ્પિ અદ્ધાનં અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ ઞાણં, અસતિ અવિજ્જાય નત્થિ સઙ્ખારાતિ ઞાણં, અનાગતમ્પિ અદ્ધાનં અવિજ્જાપચ્ચયા સઙ્ખારાતિ ઞાણં, અસતિ

અવિજ્જાય નત્થિ સઞ્ઞારાતિ ઞાણં, યમ્પિસ્સ તં ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, તમ્પિ ખયધમં વયધમ્મં વિરાગધમ્મં નિરોધધમ્મન્તિ ઞાણ''ન્તિ –

ભગવતા **નિદાનવગ્ગે** (સં॰ નિ॰ ૨.૩૪-૩૫) જરામરણાદીસુ એકાદસસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ પચ્ચેકં સત્ત સત્ત કત્વા વુત્તાનિ સત્તસત્તતિઞાણાનિ.

તત્થ **ધમ્મટ્ઠિતિઞાણ**ન્તિ પચ્ચયાકારઞાણં. પચ્ચયાકારો હિ ધમ્માનં પવત્તિસઙ્ખાતાય ઠિતિયા કારણત્તા ''ધમ્મટ્ઠિતી''તિ વુચ્ચતિ, તત્થ ઞાણં ધમ્મટ્ઠિતિઞાણં, ''જાતિપચ્ચયા જરામરણ''ન્તિઆદિના વુત્તસ્સેવ છબ્બિધસ્સ ઞાણસ્સેતં અધિવચનં. **ખયધમ્મ**ન્તિ ખયગમનસભાવં. **વયધમ્મ**ન્તિ વયગમનસભાવં. **વિરાગધમ્મ**ન્તિ વિરજ્જનસભાવં. **નિરોધધમ્મ**ન્તિ નિરુજ્ઝનસભાવન્તિ અત્થો.

લાભોતિઆદીસુ લાભોયેવ ઉપસગ્ગેન વિસેસેત્વા ''**પટિલાભો**''તિ વુત્તો. પુન તસ્સેવ અત્થવિવરણવસેન ''**પત્તિ સમ્પત્તી**''તિ વુત્તં. **ફુસના**તિ અધિગમનવસેન ફુસના. **સચ્છિકિરિયા**તિ પટિલાભસચ્છિકિરિયા. **ઉપસમ્પદા**તિ નિપ્ફાદના.

સત્તન્નઞ્ચ સેક્ખાનન્તિ તિસ્સો સિક્ખા સિક્ખન્તીતિ સેક્ખસઞ્ઞિતાનં સોતાપત્તિમગ્ગટ્ઠાદીનં સત્તન્નં. **પુથુજ્જનકલ્યાણકસ્સ ચા**તિ નિબ્બાનગામિનિયા પટિપદાય યુત્તત્તા સુન્દરટ્ઠેન કલ્યાણસઞ્ઞિતસ્સ પુથુજ્જનસ્સ. વડ્ઢિતં વડ્ઢનં એકાયાતિ **વડ્ઢિતવડ્ઢના**. યથાવુત્તાનં અટ્ઠન્નમ્પિ પઞ્ઞાનં વસેન વિસેસતોવ અરહતો પઞ્ઞાવસેન **પઞ્ઞાવુદ્ધિયા**. તથા **પઞ્ઞાવેપુલ્લાય**.

યસ્સ કસ્સચિપિ વિસેસતો અનુરૂપધમ્મસ્સ મહન્તં નામ કિચ્ચસિદ્ધિયા વેદિતબ્બન્તિ તદસ્સ કિચ્ચસિદ્ધિયા દસ્સેન્તો ''**મહન્તે અત્થે પરિગ્ગણ્હાતી**''તિઆદિમાહ. તત્થ અત્થાદીનં મહન્તભાવો મહાવિસયતાય વેદિતબ્બો, મહાવિસયતા ચ તેસં પટિસમ્ભિદામગ્ગે આગતનયેન વેદિતબ્બા. સીલક્ખન્ધસ્સ પન હેતુમહન્તતાય, પચ્ચયમહન્તતાય, નિસ્સયમહન્તતાય , પભેદમહન્તતાય, કિચ્ચમહન્તતાય, ફલમહન્તતાય, આનિસંસમહન્તતાય ચ મહન્તભાવો વેદિતબ્બો. તત્થ **હેતુ** અલોભાદયો. **પચ્ચયો** હિરોત્તપ્પસદ્ધાસતિવીરિયાદયો. **નિસ્સયો** સાવકબોધિપચ્ચેકબોધિનિયતતા તંસમઙ્ગિનો ચ પુરિસવિસેસા. **પભેદો** ચારિત્તવારિત્તાદિવિભાગો. **કિચ્ચં** તદઙ્ગાદિવસેન પટિપક્ખવિધમનં. **ફલં** સગ્ગસમ્પદા નિબ્બાનસમ્પદા ચ. **આનિસંસો** પિયમનાપતાદિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૯) **આકઙ્ખેય્યસુત્તા**દીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૪ આદયો) ચ આગતનયેન વેદિતબ્બો. ઇમિના નયેન સમાધિક્ખન્ધાદીનમ્પિ મહન્તતા યથારહં નિદ્ધારેત્વા વત્તબ્બા. ઠાનાટ્ઠાનાદીનં મહન્તભાવો પન મહાવિસયતાય વેદિતબ્બો. તત્થ ઠાનાટ્ઠાનાનં મહાવિસયતા બહુધાતુકસુત્તાદીસુ આગતનયેન વેદિતબ્બા.

વિહારસમાપત્તીનં મહાવિસયતા સમાધિક્ખન્ધે મહાવિસયતાનિદ્ધારણનયેન વેદિતબ્બા, અરિયસચ્ચાનં સકલયાનસઙ્ગાહકતો **સચ્ચવિભઙ્ગે** (વિભ॰ ૧૮૯ આદયો) **તંસંવણ્ણનાસુ** (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૯ આદયો) ચ આગતનયેન, સતિપટ્ઠાનાદીનં **સતિપટ્ઠાનવિભઙ્ગા**દીસુ (વિભ॰ ૩૫૫ આદયો) **તંસંવણ્ણના**દીસુ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૩૫૫ આદયો) ચ આગતનયેન, સામઞ્ઞફલાનં મહતો હિતસ્સ મહતો સુખસ્સ મહતો અત્થસ્સ મહતો યોગક્ખેમસ્સ નિપ્ફત્તિભાવતો સન્તપણીતઅતક્કાવચરપણ્ડિતવેદનીયભાવતો, અભિઞ્ઞાનં મહાસમ્ભારતો મહાવિસયતો

મહાકિચ્ચતો મહાનુભાવતો મહાનિપ્ફત્તિતો, નિબ્બાનસ્સ મદનિમ્મદનાદિમહત્થસિદ્ધિતો ચ મહન્તભાવો વેદિતબ્બો. **પરિગ્ગણ્હાતી**તિ સભાવાદિતો પરિચ્છિજ્જ ગણ્હાતિ જાનાતિ, પટિવિજ્ઝતીતિ અત્થો.

પુથુપઞ્ઞાતિ એત્થાપિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – **પુથુ નાનાક્ખન્ધેસુ ઞાણં પવત્તતી**તિ ''અયં રૂપક્ખન્ધો નામ...પે॰... અયં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો નામા''તિ એવં પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તેસુપિ એકવિધેન રૂપક્ખન્ધો...પે॰... એકાદસવિધેન રૂપક્ખન્ધો. એકવિધેન વેદનાક્ખન્ધો...પે॰... બહુવિધેન વેદનાક્ખન્ધો. એકવિધેન સઞ્ઞાક્ખન્ધો...પે॰... બહુવિધેન સઞ્ઞાક્ખન્ધો. એકવિધેન સઙ્ખારક્ખન્ધો...પે॰... બહુવિધેન સઙ્ખારક્ખન્ધો. એકવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો...પે॰... બહુવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધોતિ એવં એકેકસ્સ ખન્ધસ્સ એકવિધાદિવસેન અતીતાદિવસેનપિ નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ.

પુથુ નાનાધાતૂસૂતિ ''અયં ચક્ખુધાતુ નામ...પે॰... અયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ નામ. તત્થ સોળસ ધાતુયો કામાવચરા, દ્વે ચાતુભૂમિકા''તિ એવં ધાતૂસુ નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તયિદં ઉપાદિન્નધાતુવસેન વુત્તં. પચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્હિ દ્વિન્નઞ્ચ અગ્ગસાવકાનં ઉપાદિન્નધાતૂસુ એવ નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ, તઞ્ચ ખો એકદેસતોવ, ન નિપ્પદેસતો. બહિદ્ધા અનુપાદિન્નધાતૂનં નાનાકરણં તેસં અવિસયોવ, સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનંયેવ પન ''ઇમાય ધાતુયા ઉસ્સન્નત્તા ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ ખન્ધો સેતો હોતિ, ઇમસ્સ કાળો, ઇમસ્સ મટ્ઠો, ઇમસ્સ ખરો, ઇમસ્સ બહલતચો, ઇમસ્સ સુક્ખતચો. ઇમસ્સ પત્તં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન એવરૂપં. ઇમસ્સ પુપ્ફં નીલં, પીતં, લોહિતં, ઓદાતં, સુગન્ધં, દુગ્ગન્ધં, મિસ્સકગન્ધં. ફલં ખુદ્દકં, મહન્તં, દીઘં, વટ્ટં, સુવણ્ણં, દુબ્બણ્ણં, મટ્ઠં, ફરુસં, સુગન્ધં, દુગ્ગન્ધં, મધુરં, તિત્તકં, અમ્બિલં, કટુકં, કસાવં. કણ્ટકો તિખિણો, અતિખિણો, ઉજુકો, કુટિલો, તમ્બો, નીલો, લોહિતો, ઓદાતો''તિઆદિના ધાતુનાનત્તં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ.

પુથુ નાનાઆયતનેસૂતિ ''ઇદં ચક્ખાયતનં નામ...પે॰... ઇદં ધમ્માયતનં નામ. તત્થ દસાયતના કામાવચરા, દ્વે ચાતુભૂમકા''તિ એવં આયતનનાનત્તં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ.

પુથુ નાનાપટિચ્ચસમુપ્પાદેસૂતિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધાભેદતો સન્તાનભેદતો ચ નાનપ્પભેદેસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ. અવિજ્જાદિઅઙ્ગાનિ હિ પચ્ચેકં પટિચ્ચસમુપ્પાદસઞ્ઞિતાનિ. તેનાહ – સઙ્ખારપિટકે ''દ્વાદસ પચ્ચયા દ્વાદસ પટિચ્ચસમુપ્પાદા''તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૧૦).

પુથુ નાનાસુઞ્ઞતમનુપલબ્ભેસૂતિ નાનાસભાવેસુ નિચ્ચસારાદિવિરહિતેસુ સુઞ્ઞસભાવેસુ, તતો એવ ઇત્થિપુરિસઅત્તત્તનિયાદિવસેન અનુપલબ્ભમાનસભાવેસુ. **મ**-કારો હેત્થ પદસન્ધિકરો.

પુથુ નાનાઅત્થેસૂતિ અત્થપટિસમ્ભિદાવિસયેસુ પચ્ચયુપ્પન્નાદિનાનાઅત્થેસુ. **ધમ્મેસૂ**તિ ધમ્મપટિસમ્ભિદાવિસયેસુ પચ્ચયાદિનાનાધમ્મેસુ. **નિરુત્તીસૂ**તિ તેસંયેવ અત્થધમ્માનં નિદ્ધારણવચનસઙ્ખાતેસુ નાનાનિરુત્તીસુ. **પુથુ નાનાપટિભાનેસૂ**તિ અત્થપટિસમ્ભિદાદિવિસયેસુ ઇમાનિ ઞાણાનિ ઇદમત્થજોતકાનીતિ તથા તથા પટિભાનતો ઉપતિટ્ઠનતો પટિભાનાનીતિ લદ્ધનામેસુ નાનાઞાણેસુ.

પુથુ નાનાસીલક્ખન્ધેસૂતિઆદીસુ સીલસ્સ પુથુત્તં નાનત્તઞ્ચ વુત્તમેવ, ઇતરેસં પન વુત્તનયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા પાકટમેવ. યં પન અભિન્નં એકમેવ નિબ્બાનં, તત્થ ઉપચારવસેન પુથુત્તં ગહેતબ્બન્તિ આહ –

“**પુથુ નાનાજનસાધારણે ધમ્મે સમતિક્કમ્મા**”તિ. તેનસ્સ મદનિમ્મદનાદિપરિયાયેન પુથુત્તં પરિદીપિતં હોતિ.

વિપુલે અત્થેતિ મહન્તે અત્થે. મહન્તપરિયાયો હિ વિપુલસદ્દો. **ગમ્ભીરેસૂ**તિ સસાદીહિ વિય મહાસમુદ્દો અનુપચિતઞાણસમ્ભારેહિ અલબ્ભનેય્યપ્પતિટ્ઠેસુ ખન્ધેસુ ઞાણં પવત્તતીતિ વિસયસ્સ ગમ્ભીરતાય ઞાણસ્સ ગમ્ભીરતા વિભાવિતા.

તિક્ખવિસદભાવાદિગુણેહિ અસાધારણત્તા પરેસં પઞ્ઞાય ન સામન્તા, અથ ખો સુવિદૂરવિદૂરેતિ **અસમન્તપઞ્ઞા** આકારસ્સ રસ્સત્તં કત્વા. કેચિ “અસમત્થપઞ્ઞા”તિ પઠન્તિ, તેસં યથાવુત્તગુણેહિ અઞ્ઞેહિ અસાધારણત્તા નત્થિ એતિસ્સા કાયચિ સમત્થન્તિ અસમત્થા પઞ્ઞાતિ યોજના. **અત્થવવત્થાનતો**તિ અત્થપ્પભેદસ્સ યાથાવતો સન્નિટ્ઠાનતો. **ન અઞ્ઞો કોચિ સક્કોતિ અભિસમ્ભવિતુ**ન્તિ ઞાણગતિયા સમ્પાપુણિતું ન અઞ્ઞો કોચિપિ સક્કોતિ, તસ્મા અયં સુવિદૂરવિદૂરેતિ અસમન્તપઞ્ઞા. ઇદાનિ પુગ્ગલન્તરવસેન અસમન્તપઞ્ઞં વિભાવેતું, “**પુથુજ્જનકલ્યાણકસ્સા**”તિઆદિ આરદ્ધં.

> “પઞ્ઞાપભેદકુસલો અભિન્નઞાણો અધિગતપ્પટિસમ્ભિદો ચતુવેસારજ્જપ્પત્તો દસબલધારી પુરિસાસભો પુરિસસીહો પુરિસનાગો પુરિસાજઞ્ઞો પુરિસધોરય્હો અનન્તઞાણો અનન્તતેજો અનન્તયસો અડ્ઢો મહદ્ધનો બલવા નેતા વિનેતા અનુનેતા પઞ્ઞાપેતા વિનિજ્ઝાપેતા પેક્ખતા પસાદેતા. સો હિ ભગવા અનુપ્પન્નસ્સ મગ્ગસ્સ ઉપ્પાદેતા, અસઞ્જાતસ્સ મગ્ગસ્સ સઞ્જનેતા, અનક્ખાતસ્સ મગ્ગસ્સ અક્ખાતા, મગ્ગઞ્ઞૂ મગ્ગવિદૂ મગ્ગકોવિદો. મગ્ગાનુગામી ચ પન એતરહિ સાવકા વિહરન્તિ પચ્છા સમન્નાગતા.
>
> “સો હિ ભગવા જાનં જાનાતિ, પસ્સં પસ્સતિ, ચક્ખુભૂતો ઞાણભૂતો ધમ્મભૂતો બ્રહ્મભૂતો વત્તા પવત્તા અત્થસ્સ નિન્નેતા અમતસ્સ દાતા ધમ્મસ્સામી તથાગતો, નત્થિ તસ્સ ભગવતો અઞ્ઞાતં અદિટ્ઠં અવિદિતં અસચ્છિકતં અફસ્સિતં પઞ્ઞાય. અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્નં ઉપાદાય સબ્બે ધમ્મા સબ્બાકારેન બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણમુખે આપાથં આગચ્છન્તિ, યં કિઞ્ચિ નેય્યં નામ અત્થિ તં સબ્બં જાનિતબ્બં, અત્તત્થો વા પરત્થો વા ઉભયત્થો વા દિટ્ઠધમ્મિકો વા અત્થો સમ્પરાયિકો વા અત્થો ઉત્તાનો વા અત્થો ગમ્ભીરો વા અત્થો ગૂળ્હો વા અત્થો પટિચ્છન્નો વા અત્થો નેય્યો વા અત્થો નીતો વા અત્થો અનવજ્જો વા અત્થો નિક્કિલેસો વા અત્થો વોદાનો વા અત્થો પરમત્થો વા અત્થો, સબ્બં તં અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તતિ.
>
> “સબ્બં કાયકમ્મં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણાનુપરિવત્તિ, સબ્બં વચીકમ્મં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણાનુપરિવત્તિ, સબ્બં મનોકમ્મં બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણાનુપરિવત્તિ. અતીતે બુદ્ધસ્સ ભગવતો અપ્પટિહતં ઞાણં, અનાગતે બુદ્ધસ્સ ભગવતો અપ્પટિહતં ઞાણં, પચ્ચુપ્પન્ને બુદ્ધસ્સ ભગવતો અપ્પટિહતં ઞાણં, યાવતકં નેય્યં, તાવતકં ઞાણં. યાવતકં ઞાણં, તાવતકં નેય્યં. નેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં નેય્યં, નેય્યં અતિક્કમિત્વા ઞાણં નપ્પવત્તતિ, ઞાણં અતિક્કમિત્વા નેય્યપથો નત્થિ, અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયન્તટ્ઠાયિનો તે ધમ્મા, યથા દ્વિન્નં સમુગ્ગપટલાનં સમ્મા ફુસિતાનં હેટ્ઠિમં સમુગ્ગપટલં ઉપરિમં નાતિવત્તતિ, ઉપરિમં સમુગ્ગપટલં હેટ્ઠિમં નાતિવત્તતિ, અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયન્તટ્ઠાયિનો, એવમેવં બુદ્ધસ્સ ભગવતો નેય્યઞ્ચ ઞાણઞ્ચ અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયન્તટ્ઠાયિનો. યાવતકં નેય્યં, તાવતકં ઞાણં. યાવતકં ઞાણં, તાવતકં નેય્યં, નેય્યપરિયન્તિકં ઞાણં, ઞાણપરિયન્તિકં નેય્યં, નેય્યં અતિક્કમિત્વા ઞાણં

નપ્પવત્તતિ, ઞાણં અતિક્કમિત્વા નેય્યપથો નત્થિ. અઞ્ઞમઞ્ઞપરિયન્તટ્ઠાયિનો તે ધમ્મા. સબ્બધમ્મેસુ બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણં પવત્તતિ.

‘‘સબ્બે ધમ્મા બુદ્ધસ્સ ભગવતો આવજ્જનપ્પટિબદ્ધા આકઙ્ખપ્પટિબદ્ધા મનસિકારપ્પટિબદ્ધા ચિત્તુપ્પાદપ્પટિબદ્ધા, સબ્બસત્તેસુ બુદ્ધસ્સ ભગવતો ઞાણં પવત્તતિ. સબ્બેસં સત્તાનં બુદ્ધો આસયં જાનાતિ, અનુસયં જાનાતિ, ચરિતં જાનાતિ, અધિમુત્તિં જાનાતિ, અપ્પરજક્ખે મહારજક્ખે તિક્ખિન્દ્રિયે મુદિન્દ્રિયે સ્વાકારે દ્વાકારે સુવિઞ્ઞાપયે દુવિઞ્ઞાપયે ભબ્બા સબ્બે સત્તે પજાનાતિ, સદેવકો લોકો સમારકો સબ્રહ્મકો સસ્સમણબ્રાહ્મણી પજા સદેવમનુસ્સા અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તતિ.

‘‘યથા યે કેચિ મચ્છકચ્છપા અન્તમસો તિમિતિમિઙ્ગલં ઉપાદાય અન્તોમહાસમુદ્દે પરિવત્તન્તિ, એવમેવ સદેવકો લોકો સમારકો સબ્રહ્મકો સસ્સમણબ્રાહ્મણી પજા સદેવમનુસ્સા અન્તોબુદ્ધઞાણે પરિવત્તતિ. યથા યે કેચિ પક્ખિનો અન્તમસો ગરુળં વેનતેય્યં ઉપાદાય આકાસસ્સ પદેસે પરિવત્તન્તિ, એવમેવ યેપિ તે સારિપુત્તસમા પઞ્ઞાય, તેપિ બુદ્ધઞાણસ્સ પદેસે પરિવત્તન્તિ, બુદ્ધઞાણં દેવમનુસ્સાનં પઞ્ઞં ફરિત્વા અતિઘંસિત્વા તિટ્ઠતિ. યેપિ તે ખત્તિયપણ્ડિતા બ્રાહ્મણપણ્ડિતા ગહપતિપણ્ડિતા સમણપણ્ડિતા નિપુણા કતપરપ્પવાદા વાલવેધિરૂપા, વોભિન્દન્તા મઞ્ઞે ચરન્તિ પઞ્ઞાગતેન દિટ્ઠિગતાનિ, તે તે પઞ્હં અભિસઙ્ખરિત્વા અભિસઙ્ખરિત્વા’’તિ (પટિ॰ મ॰ ૩.૫) –

આદિના નિદ્દિટ્ઠપાળિં પેય્યાલમુખેન સંખિપિત્વા દસ્સેન્તો ‘‘**પઞ્ઞાપભેદકુસલો પભિન્નઞાણો…પે॰… તે પઞ્હં અભિસઙ્ખરિત્વા અભિસઙ્ખરિત્વા**’’તિઆદિમાહ.

તત્થ **પભિન્નઞાણો**તિ અત્થાદીસુ પભેદગતઞાણો. ‘‘પભેદઞાણો’’તિપિ પઠન્તિ, સોયેવ અત્થો. **તે પઞ્હ**ન્તિ તે તે અત્તના અધિપ્પેતં પઞ્હં. **નિદ્દિટ્ઠકારણા**તિ વિસ્સજ્જિતકારણા. **ઉપક્ખિત્તકાતિ** ભગવતો પઞ્ઞાવેય્યત્તિયેન સમીપે ખિત્તકા અન્તેવાસિકા સમ્પજ્જન્તિ.

ભવતિ અભિભવતીતિ ભૂરિ. કિં? રાગાદિં. ઉપસગ્ગે સતિપિ તદેવ પદં તમત્થં વદતીતિ ઉપસગ્ગેન વિનાપિ સો અત્થો વિઞ્ઞેય્યો અનેકત્થત્તા ધાતૂનન્તિ વુત્તં – ‘‘**અભિભુય્યતી**’’તિ. કારકબ્યત્તયેન ચેતં વુત્તં, તસ્મા **રાગં અભિભુય્યતી**તિ સા સા મગ્ગપઞ્ઞા અત્તના અત્તના વજ્ઝં રાગં અભિભુય્યતિ અભિભવતિ, મદતીતિ અત્થો. અભિભવતીતિ સા સા ફલપઞ્ઞા તં તં રાગં ભવિ અભિભવિ મદ્દીતિ **ભૂરિપઞ્ઞા**. ‘‘અભિભવિતા’’તિ વા પાઠો, ‘‘અભિભવિત્વા’’તિપિ પઠન્તિ. અભિભવિત્વાતિ ચ કિરિયાય સિદ્ધભાવદસ્સનં. પઞ્ઞા ચે સિદ્ધા, રાગાભિભવો ચ સિદ્ધો એવાતિ. સેસેસુપિ એસેવ નયો.

રાગાદીસુ પન રજ્જનલક્ખણો **રાગો**. દુસ્સનલક્ખણો **દોસો**. મુય્હનલક્ખણો **મોહો**. કુજ્ઝનલક્ખણો **કોધો**, ઉપનન્ધનલક્ખણો **ઉપનાહો**. પુબ્બકાલં **કોધો**, અપરકાલં **ઉપનાહો**. પરગુણમક્ખનલક્ખણો **મક્ખો**, યુગગ્ગાહલક્ખણો **પલાસો**. પરસમ્પત્તિખીયનલક્ખણા **ઇસ્સા**, અત્તનો સમ્પત્તિનિગ્ગૂહનલક્ખણં **મચ્છરિયં**. અત્તના કતપાપપ્પટિચ્છાદનલક્ખણા **માયા**, અત્તનો અવિજ્જમાનગુણપ્પકાસનલક્ખણં **સાઠેય્યં**. ચિત્તસ્સ ઉદ્ધુમાતભાવલક્ખણો **થમ્ભો**, કરણુત્તરિયલક્ખણો **સારમ્ભો**. ઉન્નતિલક્ખણો **માનો**, અબ્ભુન્નતિલક્ખણો **અતિમાનો**. મત્તભાવલક્ખણો **મદો**, પઞ્ચકામગુણેસુ ચિત્તવોસ્સગ્ગલક્ખણો **પમાદો**. ભવતિ અભિભવતિ અરિન્તિ **ભૂરિ** અસરૂપતો પરસ્સ અકારસ્સ લોપં કત્વા. તેનાહ – ‘‘**અરિં મદ્દનિપઞ્ઞાતિ ભૂરિપઞ્ઞા**’’તિ. ભવતિ એત્થ

થાવરજઙ્ગમન્તિ **ભૂરિ વુચ્ચતિ પથવી** યથા ''ભૂમી''તિ ભૂરિ વિયાતિ **ભૂરિપઞ્ઞા** વિત્થતવિપુલટ્ઠેન સબ્બં સહતાય ચ. તેનાહ – ''**તાયા**''તિઆદિ. તત્થ **પથવિસમાયા**તિ વિત્થતવિપુલટ્ઠેનેવ પથવિસમાય. **વિત્થતાયા**તિ પજાનિતબ્બે વિસયે વિત્થતાય, ન એકદેસે વત્તમાનાય. **વિપુલાયા**તિ ઉળારભૂતાય. **સમન્નાગતો**તિ પુગ્ગલો. **ઇતિ**-સદ્દો કારણત્થે, ઇમિના કારણેન પુગ્ગલસ્સ ભૂરિપઞ્ઞાય સમન્નાગતત્તા તસ્સ પઞ્ઞા ભૂરિપઞ્ઞા નામાતિ અત્થો. ''ભૂરિપઞ્ઞસ્સ પઞ્ઞા ભૂરિપઞ્ઞપઞ્ઞા''તિ વત્તબ્બે એકસ્સ પઞ્ઞાસદ્દસ્સ લોપં કત્વા ''ભૂરિપઞ્ઞા''તિ વુત્તં.

અપિચાતિ પઞ્ઞાપરિયાયદસ્સનત્થં વુત્તં. **પઞ્ઞાયમેત**ન્તિ પઞ્ઞાય એતં. **અધિવચન**ન્તિ અધિકં વચનં. **ભૂરી**તિ ભૂતે અત્થે ખન્ધાદિકે રમતિ સચ્ચસભાવેન, દિટ્ઠિ વિય ન અભૂતેતિ ભૂરિ. **મેધા**તિ અસનિ વિય સિલુચ્ચયે કિલેસે મેધતિ હિંસતીતિ મેધા, ખિપ્પં ગહણધારણટ્ઠેન વા મેધા. **પરિણાયિકા**તિ યસ્સુપ્પજ્જતિ, તં સત્તં અત્તહિતપ્પટિપત્તિયં સમ્પયુત્તધમ્મે ચ યાથાવલક્ખણપ્પટિવેધે પરિણેતીતિ પરિણાયિકા. ઇમેહેવ અઞ્ઞાનિપિ પઞ્ઞાપરિયાયવચનાનિ હોન્તિ.

પઞ્ઞાબાહુલ્લન્તિ પઞ્ઞા બહુલા અસ્સાતિ પઞ્ઞાબહુલો, તસ્સ ભાવો પઞ્ઞાબાહુલ્લં. તઞ્ચ પઞ્ઞાય બાહુલ્લં પવત્તિ એવાતિ તમત્થં પઞ્ઞાગરુકસ્સ પુગ્ગલસ્સ વસેન દસ્સેન્તો, ''**ઇધેકચ્ચો પઞ્ઞાગરુકો હોતી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **ઇધેકચ્ચો**તિ પુથુજ્જનકલ્યાણકો, અરિયો વા. પઞ્ઞા ગરુ એકસ્સાતિ **પઞ્ઞાગરુકો**. પઞ્ઞાય ચરિતો પવત્તિતો **પઞ્ઞાચરિતો**, પઞ્ઞાય ચરિતં પવત્તં અસ્સાતિ વા **પઞ્ઞાચરિતો**. અનુલોમિકખન્તિઆદિવિભાગા પઞ્ઞા આસયો એતસ્સાતિ **પઞ્ઞાસયો**. પઞ્ઞાય અધિમુત્તો તન્નિન્નોતિ **પઞ્ઞાધિમુત્તો**. સમુસ્સિતટ્ઠેન પઞ્ઞા ધજો એતસ્સાતિ **પઞ્ઞાધજો**. **પઞ્ઞાકેતૂ**તિ તસ્સેવ વેવચનં. પઞ્ઞાનિમિત્તં આધિપતેય્યં એતસ્સાતિ **પઞ્ઞાધિપતેય્યો**. પઞ્ઞાસઙ્ખાતો વિચયો, ધમ્મસભાવવિચિનનં વા બહુલં એતસ્સાતિ **વિચયબહુલો** . નાનપ્પકારેન ધમ્મસભાવવિચિનનં બહુલં અસ્સાતિ **પવિચયબહુલો**. ઓક્ખાયનં યાથાવતો ધમ્માનં ઉપટ્ઠાનં બહુલં એતસ્સાતિ **ઓક્ખાયનબહુલો**. પઞ્ઞાય તસ્સ તસ્સ ધમ્મસ્સ સમ્માપેક્ખના સમ્પેક્ખા, સમ્પેક્ખાય અયનં પવત્તનં સમ્પેક્ખાયનં, સમ્પેક્ખાયનં ધમ્મો પકતિ અસ્સાતિ **સમ્પેક્ખાયનધમ્મો**. સમ્પેક્ખાયનં વા યાથાવતો દસ્સનધમ્મો સભાવો એતસ્સાતિ **સમ્પેક્ખાયનધમ્મો**. સબ્બં ધમ્મજાતં વિભૂતં વિભાવિતં કત્વા વિહરણસીલોતિ **વિભૂતવિહારી**.

તચ્ચરિતોતિઆદીસુ **તં**-સદ્દેન પઞ્ઞા પચ્ચામટ્ઠા, તસ્મા તત્થ ''પઞ્ઞાચરિતો''તિઆદિના અત્થો વેદિતબ્બો. સા પઞ્ઞા ચરિતા ગરુકા બહુલા અસ્સાતિ **તચ્ચરિતો તગ્ગરુકો તબ્બહુલો**. તસ્સં પઞ્ઞાયં નિન્નો પોણો પબ્ભારો અધિમુત્તોતિ **તન્નિન્નો તપ્પોણો તપ્પબ્ભારો તદધિમુત્તો**. સા પઞ્ઞા અધિપતિ તદધિપતિ, તદધિપતિતો આગતો **તદાધિપતેય્યો**. **પઞ્ઞાગરુકો**તિઆદીનિ ''કામં સેવન્તંયેવ જાનાતિ, અયં પુગ્ગલો નેક્ખમ્મગરુકો''તિઆદીસુ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૧૪) વિય પુરિમજાતિતો પભુતિ વુત્તાનિ. **તચ્ચરિતો**તિઆદીનિ ઇમિસ્સા જાતિયા વુત્તાનિ. ઇદાનિ વુત્તમેવત્થં નિદસ્સનવસેનપિ દસ્સેતું – ''**યથા**''તિઆદિ વુત્તં. **એવમેવ**ન્તિઆદીનિ દસ્સિતબ્બનિગમનં.

સીઘપઞ્ઞાતિ અત્તનો વિસયે સીઘપ્પવત્તિકા પઞ્ઞા, યા સમારદ્ધા અત્તનો પઞ્ઞાકિચ્ચં અદન્ધાયન્તી અવિત્થાયન્તી ખિપ્પમેવ સમ્પાપેતિ. તેનાહ – ''**સીઘં સીઘં સીલાનિ પરિપૂરેતી**''તિઆદિ. તત્થ **સીઘં સીઘ**ન્તિ બહૂનં સીલાદીનં સઙ્ગહત્થં દ્વિક્ખત્તું વુત્તં. **સીલાની**તિ ચારિત્તવારિત્તવસેન પઞ્ચત્તાનિ પાતિમોક્ખસંવરસીલાનિ, ઠપેત્વા વા ઇન્દ્રિયસંવરં તસ્સ વિસું ગહિતત્તા ઇતરાનિ તિવિધસીલાનિ. **ઇન્દ્રિયસંવર**ન્તિ ચક્ખાદીનં છન્નં ઇન્દ્રિયાનં રાગપ્પટિઘપ્પવેસં અકત્વા સતિકવાટેન નિવારણં થકનં. **ભોજને મત્તઞ્ઞુત**ન્તિ પચ્ચવેક્ખિતપરિભોગવસેન ભોજને પમાણઞ્ઞુભાવં. **જાગરિયાનુયોગ**ન્તિ દિવસસ્સ તીસુ કોટ્ઠાસેસુ રત્તિયા

પઠમમજ્ઝિમકોટ્ઠાસેસુ ચ જાગરતિ ન નિદ્દાયતિ, સમણધમ્મમેવ કરોતીતિ જાગરો, જાગરસ્સ ભાવો, કમ્મં વા જાગરિયં, જાગરિયસ્સ અનુયોગો જાગરિયાનુયોગો, તં જાગરિયાનુયોગં. **સીલક્ખન્ધ**ન્તિ સેક્ખં વા અસેક્ખં વા સીલક્ખન્ધં. એવમિતરેપિ ખન્ધા વેદિતબ્બા. **પઞ્ઞાક્ખન્ધ**ન્તિ મગ્ગપઞ્ઞા ચ સેક્ખાસેક્ખાનં લોકિયપઞ્ઞા ચ. **વિમુત્તિક્ખન્ધ**ન્તિ ફલવિમુત્તિ. **વિમુત્તિઞાણદસ્સનક્ખન્ધ**ન્તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં. સીઘપઞ્ઞાનિદ્દેસસદિસોયેવ લહુપઞ્ઞાનિદ્દેસો, તથા હાસપઞ્ઞાનિદ્દેસો. જવનપઞ્ઞાનિદ્દેસો પન કલાપસમ્મસનનયેન પવત્તો. તિક્ખપઞ્ઞાનિદ્દેસો વીરિયસ્સ ઉસ્સુક્કાપનવસેન, નિબ્બેધિકપઞ્ઞાનિદ્દેસો સબ્બલોકે અનભિરતસઞ્ઞાવસેન પવત્તો. તત્થ તુરિતકિરિયા **સીઘતા**. અદન્ધતા **લહુતા**. વેગાયિતત્તં **ખિપ્પતા**.

હાસબહુલોતિ પીતિબહુલો. સેસપદાનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. અથ વા **હાસબહુલો**તિ મૂલપદં. **વેદબહુલો**તિ તસ્સા એવ પીતિયા સમ્પયુત્તસોમનસ્સવેદનાવસેન નિદ્દેસપદં. **તુટ્ઠિબહુલો**તિ નાતિબલવપીતિયા તુટ્ઠાકારવસેન. **પામોજ્જબહુલો**તિ બલવપીતિયા પમુદિતભાવવસેન. **સીલાનિ પરિપૂરેતી**તિ હટ્ઠપ્પહટ્ઠો ઉદગ્ગુદગ્ગો સમ્પિયાયમાનો સીલાનિ સમ્પાદેતિ. પીતિસોમનસ્સસહગતા હિ પઞ્ઞા અભિરતિવસેન આરમ્મણે ફુલ્લિતા વિકસિતા વિય પવત્તતિ, ન એવં ઉપેક્ખાસહગતાતિ.

અનિચ્ચતો ખિપ્પં જવતીતિ ''ખન્ધપઞ્ચકં અનિચ્ચ''ન્તિ વેગાયિતેન પવત્તતિ, પટિપક્ખદૂરીભાવેન પુબ્બાભિસઙ્ખારસ્સ સાતિસયત્તા ઇન્દેન વિસ્સટ્ઠવજિરં વિય લક્ખણં અવિરજ્ઝન્તી અદન્ધાયન્તી અનિચ્ચલક્ખણં વેગસા પટિવિજ્ઝતિ, તસ્મા સા જવનપઞ્ઞા નામાતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એવં લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાવસેન જવનપઞ્ઞં દસ્સેત્વા બલવવિપસ્સનાવસેન દસ્સેતું – ''**રૂપ**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ખયટ્ઠેના**તિ યત્થ યત્થ ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ તત્થેવ ભિજ્જનતો ખયસભાવત્તા. **ભયટ્ઠેના**તિ ભયાનકભાવતો. **અસારકટ્ઠેના**તિ અત્તસારવિરહતો નિચ્ચસારાદિવિરહતો ચ. **તુલયિત્વા**તિ તુલાભૂતાય વિપસ્સનાપઞ્ઞાય તુલેત્વા. **તીરયિત્વા**તિ તાય એવ તીરણભૂતાય તીરેત્વા. **વિભાવયિત્વા**તિ યાથાવતો પકાસેત્વા પાકટં કત્વા. અથ વા **તુલયિત્વા**તિ કલાપસમ્મસનવસેન તુલયિત્વા. **તીરયિત્વા**તિ ઉદયબ્બયાનુપસ્સનાવસેન તીરેત્વા. **વિભાવયિત્વા**તિ ભઙ્ગાનુપસ્સનાદિવસેન પાકટં કત્વા. **વિભૂતં કત્વા**તિ સઙ્ખારુપેક્ખાનુલોમવસેન ફુટં કત્વા. **રૂપનિરોધે**તિ રૂપક્ખન્ધસ્સ નિરોધભૂતે નિબ્બાને. **ખિપ્પં જવતી**તિ નિન્નપોણપબ્ભારવસેન જવતિ પવત્તતિ. ઇદાનિ સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાવસેન જવનપઞ્ઞં દસ્સેતું, પુન ''**રૂપ**''ન્તિઆદિ વુત્તં.

ઞાણસ્સ તિક્ખભાવો નામ સવિસેસં પટિપક્ખસમુચ્છિન્દનેન વેદિતબ્બોતિ ''**ખિપ્પં કિલેસે છિન્દતીતિ તિક્ખપઞ્ઞા**''તિ વત્વા તે પન કિલેસે વિભાગેન દસ્સેન્તો, ''**ઉપ્પન્નં કામવિતક્ક**''ન્તિઆદિમાહ. સમથવિપસ્સનાહિ વિક્ખમ્ભનતદઙ્ગવસેન પહીનમ્પિ અરિયમગ્ગેન અસમૂહતત્તા ઉપ્પત્તિધમ્મતં અનતીતતાય અસમૂહતુપ્પન્નન્તિ વુચ્ચતિ, તં ઇધ ''**ઉપ્પન્ન**''ન્તિ અધિપ્પેતં. **નાધિવાસેતી**તિ સન્તાનં આરોપેત્વા ન વાસેતિ. **પજહતી**તિ સમુચ્છેદવસેન પજહતિ. **વિનોદેતી**તિ ખિપતિ. **બ્યન્તિં કરોતી**તિ વિગતન્તં કરોતિ. **અનભાવં ગમેતી**તિ અનુ અભાવં ગમેતિ, વિપસ્સનાક્કમેન અરિયમગ્ગં પત્વા સમુચ્છેદવસેનેવ અભાવં ગમયતીતિ અત્થો. એત્થ ચ કામપ્પટિસંયુત્તો વિતક્કો **કામવિતક્કો**. ''ઇમે સત્તા મરન્તૂ''તિ પરેસં મરણપ્પટિસંયુત્તો વિતક્કો **બ્યાપાદવિતક્કો**. ''ઇમે સત્તા વિહિંસિયન્તૂ''તિ પરેસં વિહિંસાપટિસંયુત્તો વિતક્કો **વિહિંસાવિતક્કો**. **પાપકે**તિ લામકે. **અકુસલે ધમ્મે**તિ અકોસલ્લસમ્ભૂતે ધમ્મે. તિક્ખપઞ્ઞો નામ ખિપ્પાભિઞ્ઞો હોતિ, પટિપદા ચસ્સ ન ચલતીતિ આહ – ''**એકમ્હિ આસને ચત્તારો અરિયમગ્ગા**''તિઆદિ.

‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા સઙ્ખતા પટિચ્ચસમુપ્પન્ના ખયધમ્મા વયધમ્મા વિરાગધમ્મા નિરોધધમ્મા’’તિ યાથાવતો દસ્સનેન સચ્ચપ્પટિવેધો ઇજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞથાતિ કારણમુખેન નિબ્બેધિકપઞ્ઞં દસ્સેતું – ‘‘**સબ્બસઙ્ખારેસુ ઉબ્બેગબહુલો હોતી**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઉબ્બેગબહુલો**તિ ‘‘સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા’’તિઆદિના (ધ॰ પ॰ ૨૭૭) નયેન સબ્બસઙ્ખારેસુ અભિણ્હપ્પવત્તસંવેગો. **ઉત્તાસબહુલો**તિ ઞાણભયવસેન સબ્બસઙ્ખારેસુ બહુસો ઉત્રસ્તમાનસો. તેન આદીનવાનુપસ્સનમાહ. **ઉક્કણ્ઠનબહુલો**તિ સઙ્ખારતો ઉદ્ધં વિસઙ્ખારાભિમુખતાય ઉક્કણ્ઠનબહુલો. ઇમિના નિબ્બિદાનુપસ્સનમાહ. **અરતિબહુલો**તિઆદિના તસ્સા એવ અપરાપરૂપપત્તિં. **બહિમુખો**તિ સબ્બસઙ્ખારતો બહિભૂતં નિબ્બાનં ઉદ્દિસ્સ પવત્તઞાણમુખો. તથા પવત્તિતવિમોક્ખમુખો. નિબ્બિજ્ઝનં પટિવિજ્ઝનં નિબ્બેધો, સો એતિસ્સા અત્થીતિ નિબ્બેધિકા, નિબ્બિજ્ઝતીતિ વા નિબ્બેધિકા, સા એવ પઞ્ઞા **નિબ્બેધિકપઞ્ઞા**. **અનિબ્બિદ્ધપુબ્બન્તિ** અનમતગ્ગે સંસારે અન્તં પાપેત્વા અનિવિદ્ધપુબ્બં. **અપ્પદાલિતપુબ્બન્તિ** તસ્સેવ અત્થવચનં, અન્તકરણેનેવ અપ્પદાલિતપુબ્બન્તિ અત્થો. **લોભક્ખન્ધન્તિ** લોભરાસિં, લોભકોટ્ઠાસં વા.

કાયગતાસતિવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

૨૦. અમતવગ્ગવણ્ણના

૬૦૦-૬૧૧. નત્થિ એત્થ મતં મરણં વિનાસોતિ **અમતં**, નિબ્બાનન્તિ આહ – “**મરણવિરહિતં નિબ્બાનં પરિભુઞ્જન્તી**”તિ. અમતસ્સ વા નિબ્બાનસ્સ અધિગમહેતુતાય અમતસદિસઅતપ્પકસુખપતિતતાય ચ કાયગતાસતિ “**અમત**”ન્તિ વુત્તા. **પરિભુઞ્જન્તી**તિ ઝાનસમાપજ્જનેન વળઞ્જન્તિ. **વિરદ્ધ**ન્તિ અનધિગમેન વિરજ્ઝિતં. તેનાહ – “**વિરાધિતં નાધિગત**”ન્તિ. **આરદ્ધ**ન્તિ સાધિતં નિપ્ફાદિતં. તઞ્ચ પરિપુણ્ણં નામ હોતીતિ આહ – “**આરદ્ધન્તિ પરિપુણ્ણ**”ન્તિ. **પમાદિંસૂ**તિ કાલબ્યત્તયેનેદં વુત્તન્તિ આહ – “**પમજ્જન્તી**”તિ.

અમતવગ્ગવણ્ણના નિટ્ઠિતા.

ઇતિ મનોરથપૂરણિયા અઙ્ગુત્તરનિકાય-અટ્ઠકથાય

એકકનિપાતવણ્ણનાય અનુત્તાનત્થદીપના સમત્તા.

પઠમો ભાગો નિટ્ઠિતો.